

FENYITŐ ELJÁRÁS ÉS BÜNTETÉSI RENDSZER PESTMEGYÉBEN

A XIX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN.

IRTA

IFJ. DR. DOMBOVÁRY GÉZA

ÜGYVÉD.

BUDAPEST
RÉNYI KÁROLY KIADÁSA
1906.

ATYJÁNAK

A SZERZŐ.

ELŐSZÓ.

Apotheosist írni a 48 előtti megyei táblabírógyakorlatról, szembeállítani azt az 1896-ki bűnvádi perrendtartás nyomán fejlett gyakorlattal — ez a cél lebegett szemem előtt, midőn e munka megkezdésére a „Vezérvármegye“ levéltárába bevonultam.

Nem sikerült.

Még csak azzal sem dicsekedhetem, hogy a régi eljárást a maga teljes egészében mutatom be az olvasónak.

De nem is lehetett volna, mert — a mint ez az 1839/40-ki *Deák-Hertelendy* követjelentésből kitűnik — 48 előtti fenyítő gyakorlatunk megyénként — de merem állítani: uriszékenként is eltérő volt.

Ennek dacára, munkám nem volt meddő, mert a kor megyei fenyítő gyakorlatát tárgyzó művek közt ez az első.

*

A mű — mely, mellesleg megjegyezve, évek munkája — az 1798. évtől 1849. évig terjedő időből fennmaradt összes közgyűlési, kisgyűlési és törvényszéki határozatok és helytartótanácsi és kancelláriai „intéző levelek“ áttanulmányozása után készített jegyzeteim alapján íródott.

Különböző okokból a jegyzeteknek csak egy része volt a mű keretébe illeszthető.

A források megnevezésénél, különösen a törvényszékről szóló részben, rendszerint az illető csomó külzetén található számot vettem irányadónak.

Ennyit a műről magáról.

Kedves kötelességet vélek teljesíteni, mikor megragadom az alkalmat, hogy köszönetemet fejezzem ki, *Kőszeghi Sándor* úrnak, a megye levéltárosának azért a szíves előzőkenységeért, melylyel munkaközben támogatott.

Budapest, 1905 december havában.

Ifj. D. G.

TARTALOMJEGYZÉK.

I. KÖNYV: FENYITŐ ELJÁRÁS.

Bevezető rész.

	Lap
I. A Nyáry-féle 1842-ki „Büntetőtörvényszolgáltatási eljárás.“	
1. Az 1832/6-ki országgyűlés	1
2. Az 1840. évi 5. t.-cikk	3
3. Jegyzetek a 43-ki javaslatához	3
4. Nyáry Pál fellepte és a pesti ügyvédek	5
5. A törvényszékek országszerte	7
6. Biróválasztás iránti mozgalom országszerte	9
7. Állandó törvényszék	11
8. Az alaki védelem kérdése	13
9. A nyilvánosság kérdése	16
10. Nyáry „Indítvány“-a a novemberi közgyűlésen	18
11. Királyi tilalom	22
12. Az 1842-ki januári közgyűlés. Táblabiróválasztás	22
13. Az 1841. évi márciusi közgyűlés. Pótválasztás	27
13. A büntetőtörvényszolgáltatási eljárás	33
I. A törvényszék szerkezete és alakja	37
II. A birói eljárásról	37
14. A Kossuth—Hindy-ügy	42
15. Katonai karhatalom	45
16. „In tyrannos“	46
II. Vádelviségen alapult-e 48 előtti eljárásunk?	49

Első rész. (A hatáskörrel és hatóságokról.)

I. Hatáskör	53
II. Hatásköri és illetőségi összeköttetések	55
III. A vérhatalmú uriszékek (Sedes Dominales)	58
IV. A szolgabirói ítélőhatalom	66
I. Az 1835. évi nov. 17-iki kerületi ülés	68
II. Adalékok	71
V. A nyombanítélőhatalmú (talpon álló, rögtönítélő) törvényszék	82

	Lap
VI. A kir. Egyetem törvényszékének hatásköre (Sedes Iudiciariae Universitatis Hungariae)	89
VII. A kir. tábla, mint elsőfokú bíróság	89
VIII. A hadbírótság	97
IX. A kir. udvari kamara hatósága	100
X. A helytartótanács	101
XI. A kancellária	104

Második rész. (Megelőző eljárás.)

I. Nyomozás	107
II. A vizsgálat elrendelése	110
III. A vizsgálat fogantatása. Elvek	114
IV. Adalékok a kivallatáshoz	118
V. A vádlott kihallgatása (Benevolisatio és declaratio spontanea)	129
VI. A tanúvallatás	134
VII. Szembesítés a vizsgálat során	139
VIII. A vizsgálatot rendelő (kiküldő) végzés esetleges tárgyai	139
IX. Lefoglalás és megtérítés	140
X. Az eltiltások	141
XI. Felfüggesztés	145
XII. A letartóztatás (vizsgálati fogság) és a körözés	146
XIII. A letartóztatás, vizsgálati fogság felfüggesztése	164
XIV. A vigyázó szem	174

Harmadik rész. (Közbenső eljárás.)

I. Határozás	178
II. Pótlás. Néhány szó a sértett fél jogköréről	186
III. Határozat	188
IV. Dorgálás (intés, improbatio)	191
V. A perbeidéztetés (perbefogás, vádalahelyezés, inactionatio) és következményei	196

Negyedik rész. (Törvényszéki eljárás.)

I. A törvényszék tagjai, székhelye, ideje és teendői	201
II. Közvetlenség és nyilvánosság	207
III. A törvényszéki eljárás fajtái	212
IV. A sommás per. (Hitelesítés; Sedria.)	213
V. Hitelesítés más hatóság útján	220
VI. Az írott (fiskális) per	222
VII. A vizsgálati fogságban töltött idő betudása	232
VIII. Nem illetékes hatóság fogházában töltött idő betudása	238
IX. Az ítélet	239

	Lap
X. Szigor, enyhesség	250
XI. Valjon függetlenek voltak-e a megye táblabírái?	251
XII. Kegyelem (Adgratio)	262

II. KÖNYV: BÜNTETÉSI RENDSZER.

Bevezető rész.

I. Szemere, Eötvös-Lukács, Balla	271
II. A 43-ki börtönügyi javaslat	279
III. Fogházügy a 40-es években	293
IV. Írók a fogházzól	288

Első rész. (A fogságbüntetés.)

I. Fogházfelügyelet	302
II. A szegedi javítóház. (Domus Correctoria Szegediensis.) . . .	305
III. Pestvármegye fogháza 1845-ig	307
IV. Kedélyesség	311
V. Szökések a fogházból	314
VI. Erkölcsi oktatás, írás, olvasás	316
VII. Egészségügyi viszonyok. (Különösen a friss levegő kedvezménye; fürdés. Elmebetegek.)	316
VIII. A rabélelmezés, a bűjt és a szeszes italoktól való eltiltás . .	321
IX. Rabruházás	328
X. Fegyelmi fenytékek	329
XI. A fogságnak ítéleti súlyosítékai. (Különösen a vas.)	329
XII. Közmunka. (Operae publicae.)	330
XIII. A rabdolgoztató intézetek ügye országszerte	337
XIV. A rabdolgoztató intézet ügye Pestmegyében (1810—1845.) . .	343
XV. A Nyáry-féle rabdolgozóház (1845—1849.)	350

Második rész. (Testi büntetés.)

I. Az u. n. testi büntetés (angarica, poena corporalis) a törvény- szék ítéllete alapján	363
II. Testi büntetés helyett fogság	370
III. A testi büntetés ellen	375

Harmadik rész. (A halálbüntetés, magánjogi büntetés és az erkölcsi büntetések.)

I. A halálbüntetés	383
II. A magánjogi büntetés	386
III. Erkölcsi büntetések, (Dorgálás, perbenállás, kitiltás, illetőségi- községbe utalás, felfüggesztés, pellengér, katonaság) . . .	392

NÉVMUTATÓ.

Adonyi Mihály 155.
Ágoston József 95.
Andrássy 103, 207, 282.
Appel József 341.
Appert 297, 325.
Apponyi György gr. 291.

Balla Károly 7, 65, 72, 274, 334, 335,
348, 352, 353, 360, 366, 371, 376.
Balogh 69, 70.
Balogh Antal 103.
Bánffy Pál br. 27, 346.
Bárczay István 109, 154.
Bárczay Pál 154.
Batta Sámuel 7, 24, 28, 143, 348.
Batthányi Lajos 23.
Bechtold 87.
Bedikovich Lajos 105.
Beleznay gr. 136, 158, 159, 238, 333,
336.
Bellagh Antal 221.
Beniczky Ádám 346.
Beniczky Ágoston. 237.
Beniczky Florián 28.
Beniczky Péter 15.
Benyovszky Péter 24, 25, 93, 95.
Beöthy 69, 70, 97.
Bereczky Antal 46, 66.
Beretvás István 144.

Bernáth 375.
Bernáth György 24.
Bezerédy 282, 283.
Bitskey Illés 103.
Bitskey Imre 154.
Bod János 93, 160.
Bogáthy Antal 387.
Bonis Sámuel 220.
Borsiczky 68.
Bölöni Farkas 299.
Braunecker br. 256.
Bucsán Hermann 282, 284.

Crettier 355—361.
Csanády Sándor 15.
Csáky Zsigmond gr. 162.
Csányi 17.
Császár Sándor 1, 89, 148, 376.
Csehfalvy József 24.
Cseh Miklós 13.
Czindery 12.

Dankovich Miklós 95.
Deák Ferenc 30, 69, 75, 101, 109, 112,
134, 167, 207, 273, 279, 280, 282,
283, 299, 376, 380, 381.
Dessewffy Aurél 23, 26, 29, 49, 259,
279, 293.
Detrich Lajos 24.

- Dicskei Kovács György 224.
 Dobozy István 13.
 Dorcsányi Pál 346.
 Döry László 325.
 Dubraveczky Simon 7, 27, 144, 193,
 273, 283, 350, 355, 363, 376.
Egressy Sámuel 44, 65, 234, 248, 334,
 350, 351.
 Eötvös József br. 16, 23, 27, 30, 134,
 257, 273, 280, 283, 300.
 Eötvös-Lukács 272, 273, 299, 322, 335.
 Esterházy 61, 62.
 Esterházy Leopoldina hgnő 224.
 Esterházy Pál Antal gr. 381.
 Etre—Karcasai—Geórh Illés 367.
Fabinyi Teofil 179, 273.
 Farkas János 341.
 Fáy András 93, 145, 180.
 Fáy István 24.
 Ferdinándy Ignác 341.
 Fleischmann József 374.
 Foktűi János 280, 283.
 Forgács Ferenc 106.
 Forgó György 325.
 Földváry Gábor 128, 154, 202, 256,
 257, 260, 261, 348.
 Földváry Pál 24, 28.
 Frank Ignác 89.
Gál János 28.
 Gál József 336.
 Geiszler József 105.
 Gozony Dániel 6.
 Gozdál Manó 341.
 Glosius Dániel 325.
 Grassalkovich 61, 62, 224.
 Grosser János 113.
Haberle Károly 87.
 Hainer Ignác 294.
 Hajnóczy József 267.
 Halász Balázs 66.
 Halász Boldizsár 7, 24, 348.
 Halász Gusztáv 66.
 Halász Miklós 109.
 Halász Zsigmond 142.
 Hangyás Dávid 221, 325.
 Hegedüs Sándor 282, 300.
 Hegyessy Péter 28.
 Hertelendy Miksa 283, 299.
 Hindy János 42, 111, 113, 181, 246.
 Hircsisz 264.
 Hiros Ignác 24.
 Horváth Simon 98.
 Hrabovszky 25, 87, 256.
 Hunyadi János ügyvéd 5.
Ilkey Sándor 45, 103, 346.
Jakab Mihály 13.
 Jankovics János 154.
 Jankovics Miklós 346.
 Jéký Mihály 92.
 Jókai Mór 258.
 Jósika 283.
 József nádor 28, 83, 84, 86, 101, 257,
 191.
Kallauz Pál 295.
 Kandó József 24.
 Karvassy 376.
 Kazinczy Ferenc 264.
 Kádár Antal 106.
 Káliz Ádám 106.
 Károlyi György 23, 95.
 Kecse Péter 28.
 Keglevich István gr. 245.
 Kemnitzer Zsigmond 371.
 Kendelényi Károly 24, 45, 350.
 Kenessey Kálmán 340, 377.
 Keresztes Károly 341.
 Khón Márk 106, 112, 254, 256, 258,
 260, 262.
 Kiss László 24.
 Klauzál Gábor 9, 89, 232, 273, 282.
 Knyilanecz 229.
 Koburg 61, 62.
 Koháry 61, 62.

- Koháry Ádám 106.
 Koháry Ferenc 106.
 Kohn lásd Khón.
 Kollánk István 280.
 Kossuth Lajos 3, 7, 15, 16, 18, 21, 25, 26, 29, 30, 73, 75, 81, 92—97, 111—113, 116, 145, 155, 162, 167—181, 202, 246, 257, 258, 259, 273, 294, 295, 338, 348, 363, 375—377, 379.
 Kossuth Lajosné 246.
 Kovács Ferenc 74.
 Kovács György 224.
 Kovács József 24, 45.
 Kovács Lajos 50.
 Kölcsey Ferenc 300.
 Kőrmötzy János 46.
 Kubinyi Ferenc 93.

Laczkovics János 267.
 Leitinger 145.
 Lengyel Pál 280.
 Légrády 136.
 Lipthay Sándor 24, 93, 346.
 Lisznyay Gedeon 28.

Madarassy László 87, 128.
 Majláth Antal 372.
 Majláth János 27.
 Majláth György 279, 283.
 Makk Antal 221.
 Malonyai 106.
 Martinovich 267.
 Már János 111.
 Mednyánszky Alajos 283.
 Menger Gáspár 105.
 Meszlényi Teréz 145.
 Meszlin Viktor 126.
 Mészáros János 142.
 Michel Károly 341.
 Miskey Rudolf 245.
 Montesquieu 1.
 Moravcsik György 87.
 Muslay István 174, 223, 234, 324, 367.

Nagy 376.
 Nagy és Crettier 355—361.
 Nagy József 27.
 Nagy Lajos 94.
 Naiser János 43, 113, 246.
 Nikléczy Magdolna 103.
 Nivenot 94.
 Nyáry László 24, 28.
 Nyáry Pál. Bevezető rész. I. fejezet, 59, 72, 81, 99, 111, 115, 149, 162, 167, 170, 183, 210, 211, 222, 239, 255, 257, 258, 259, 348, 349—355, 355—361, 380.
 Nyilassy Dániel 24, 28.

Olgay Titusz 280.
 Orczy György 23.

Pajor Titusz 45, 357.
 Palóczy László 98, 332, 283, 291, 363.
 Pap Antal 92.
 Patay Pál 346.
 Pattay József 29, 20, 346.
 Pálffy Fidél 94.
 Pejachevich János 282, 283.
 Perczel Móríczy 99, 186.
 Pillér János 341.
 Piret 87.
 Platthi Mihály 372.
 Polgár József 24, 29, 30.
 Posfay Pál 341.
 Prónay Albert 3, 8, 19, 21, 23, 25, 27, 45, 59, 202, 256, 346.
 Puky Mihály 128.
 Pulszky Ferenc 263, 282, 283, 382, 383.

Ragályi 97.
 Rakovszky Adolf 290.
 Ráday Gedeon 23, 24, 27, 29, 95, 145, 257, 289, 379.
 Remellay Gusztáv 17, 341.
 Reviczky 128.
 Réső Ensel János 136.
 Réső Ensel Sándor 6, 15, 24, 27, 257.

Rosthy Albert 24.
Ruttkay János 24, 28, 174.

Sasváry József 111.
Sántha István 24.
Sárközy Albert 1, 24.
Sárközy Ábrahám 103.
Sáros József 341.
Schaffer János 341.
Schimmer György 263.
Schmidt György 221.
Sebő György 12.
Segesváry István 24, 154.
Sigrai Jakab gr. 267.
Seyfrid Boldizsár 221.
Somsich 97.
Stancsics Mihály 172.
Steinbach Ferenc 27, 93, 95, 258, 350.
Stermagó Henrik gr. 265.
Stettner József 165.
Strojka Emil 290.
Szabó János 156.
Szalazár Károly 111.
Szapáry József 23.
Széchenyi István gr. 19, 23, 27, 29,
30, 45, 72, 126, 257, 260, 375.
Szemere Bertalan 75, 83, 85, 87, 271,
289, 295, 298.
Szemerényi Károly 359.
Szentiványi Antal 358.
Szentkirályi Adalbert 246.
Szentkirályi László 346.
Szentkirályi Móric 27, 29, 30, 45, 72,
83, 93, 95, 98, 145, 257, 261, 263,
289, 358, 379.
Szentmáriali Ferenc 267.
Szilassy György 7, 24.
Szilassy László 24.
Szombathelyi Antal 145.
Szögyén-Marich László 294.
Sztrokay Antal 15, 24, 45.

Szucsanovics 264.
Szutnyánszky 128.

Tahy József 28.
Tahy Károly 346.
Tallián István 325.
Tallián Károly 24.
Tancsics Mihály 172.
Tassy Betz László 46.
Teleky József 280.
Teleky Sámuel 24, 27.
Tipula Péter 89.
Toldy Ferenc 337.
Tormássy István 156.
Tóth Lőrinc 15.
Túróczy József 228.
Tüköri József 254.

Várady 69, 70 105.
Veres Pál 198.
Virozsil Antal 89.
Vizkeleti Ferenc 89.
Vörös István 160.
Vukovich 97.
Wagner Béla 113.
Weisz Márton 341.
Wenckheim Béla 378.
Wesselényi Miklós br. 101, 210, 294.

Zarka János 291.
Zenthál 203, 214.
Zichy Ödön 27, 283.
Ziegler József 162.
Zitterbarth 354.
Zlinszky János 46, 99, 113, 114, 159,
326.
Zrinszky Aurél 24.
Zsedényi Eduárd 27, 29, 97, 98, 151,
283.
Zsoldos Ignác 97, 126, 289, 300.

IDEGEN TÖRVÉNYHATÓSÁGOK MUTATÓJA.

Arad 10, 50.
Bács 133, 296, 369.
Baranya 4, 12, 132, 296.
Bars 4, 10, 20, 74, 296, 340, 362.
Békés megye 12, 17, 340, 370.
Bereg 10, 17, 340.
Bihar 8, 11, 13, 132,
Borsód 8, 9, 11, 75, 230, 296, 340.
Buda 132, 188, 319.
Csanád 4, 9, 10.
Csongrád 132, 340, 347.
Cegléd 76.
Debrecen 132.
Esztergom 10, 74, 296, 340.
Fejér 132.
Gömör 4, 6.
Győr 4, 132, 341.
Hajdúkerület 9, 16.
Heves 4, 11, 182.
Hont 73, 296.
Jászkunkerület 7, 132, 246, 340.
Kassa 340.
Kolos 10, 199.
Komárom 132, 340.
Középszolnok 75.
Krassó 4, 17.
Kraszna 10.
Liptó 4, 10.
Máramaros 10.

Mosony 4.
Nagykőrös 132.
Nógrád 20, 291, 339, 362.
Nyitra 4, 10, 11, 16, 73, 133, 340, 378.
Pest város 76, 133, 188, 297, 320, 341.
Pozsony 4, 10, 12, 20, 133, 296, 297,
340.
Sáros 4, 72.
Somogy 11, 133, 340, 362.
Sopron 10.
Szabadka 17, 133.
Szabolcs 8, 75, 220, 296, 339, 378.
Szatmár 8, 10, 50, 163, 296, 340.
Szeged 17, 305.
Székelyföld 10, 75, 244, 340.
Szepes 10.
Temes 4, 9, 340, 369.
Tolna 4, 6, 73, 133, 338, 340, 362.
Torontál 4, 74, 133, 296.
Trencsén 10, 75, 296.
Ugocsa 4, 16, 340.
Ung 73, 81.
Vas 8, 10, 156, 301, 340, 342.
Verőce 10, 11, 12, 362.
Veszprém 10, 132, 369.
Zala 11, 156, 290, 362.
Zemplén 10, 11.
Zólyom 10, 296.

I. KÖNYV

FENYITŐ ELJÁRÁS

BEVEZETŐ RÉSZ.

I. A Nyáry-féle 1842-ki „Büntetőtörvényszolgáltatási eljárás“.

(Felolvasatott a Magyar Jogász Egylet 1905. évi dec. 30-ki teljes ülésében.)

1. Az 1832/6-ki országgyűlés.

Már az 1832/6-iki országgyűlésen foglalkoztak a RR. a törvényszékek ügyével. Követelik a birói hatalomnak a közigazgatástól külön választását,¹ hogy a bírakat a közgyűlések választthassák² ne a főispánok nevezzék ki, végül, hogy a törvényszéki tárgyalások teljes nyilvánossága törvényileg biztosítottassék.

E követelmények közül az első az *Esprit des lois*-ra vezethető vissza, melyet — minthogy szerzője annak idején hazánkat is beutazta — szélitiben-hosszában olvasnak vagy legalább idéznek, és pedig a közgyűlési jegyzőkönyvek tanúságaként mindig helyesen; a másodiknak oka a főispánok jobban mondva főispáni helytartók iránti ellenszenv; végül a harmadik, a nyilvánosság — a német kiadásban hazánkban is elterjedt *Code d'instruction*-ra vezethető vissza.

Ám a nyilvánosság, a mint ezt az összehasonlító jogtörténet igazolja, soha sem áll oly gyenge alapon, mint mióta törvényileg akarják biztosítani.

Az említett országgyűlés irományai közt elfekvő javaslat a megyék törvényszékéről a központ és a megyék óhajait egyiránt szem előtt tartja, mert e szerint az alispán a főispán, illetve helytartójának akadályoztatása esetén elnököl a törvényszéken; a közbirói tisztet pedig 6 rendes, 6 tiszteletbeli tábla-

¹ Császár Sándor Temesvármegye követe 1834 ápr. 24.

² Sárközy Adalbert és Deák Ferenc az 1834. évi ápr. 7-ki országos ülésen.

biró és a legale testimonum (törvényes bizonyság, azaz a szolgabíró esküdtársával együtt) töltik be. A rendes táblabírák és a törvényes bizonyság mindenesetre, a tiszteletbeliek „ha csak akadályozva nincsenek“ megjelenni tartoznak. Előadója a bíróságnak a közgyűlés által a megye jegyzőiből választandó jegyző (szavazati jog nélkül). A táblabírákat a közgyűlés választja, ám csak a kijelöltek sorából. A kijelölés joga, a rendes táblabírákat illetően; a főispánt és közgyűlést egyenlő arányban illeti; minden helyre 3—3 táblabírót jelölhetnek. Minden megüresedett tiszteletbeli táblabírói helyre a közgyűlés, a főispáni helytartó kizárásával, hat táblabírót jelöl.

A közfelfogásra mi sem jellemzőbb, mint a törvényszéki táblabírótól megkivánt kellékeknek a javaslatban előforduló sorrendje. Első kellék a javaslat szerint, hogy *jólelkűségéről ismeretes legyen*.¹ Csak második kellék, hogy „*elegendő törvényismerettel birjon*“. Végül „*a mennyiben megtörténhető*“, hogy mások feletti elsőbbséggel *birtokos* legyen. Az *ügyvédloket* csak a saját megyéjökbeli törvényszéki tagságtól tiltja el a javaslat. Nagy haladás ez oly korban, midőn, hogy messzebb ne menjünk, Pestmegyében még 1841-ben is a legtöbb táblabíró a gyakorló ügyvédek sorából kerülvén ki, nem lehet rossz néven venni, hogy kisebb replicákat a törvényszéki kihallgatás alatt, bírói széken ülve, készítik, mert egy időben két urnak szolgálni, bírói tisztet lelkiismeretesen betölteni, az ügyvédi gyakorlatot is folytatni csak így lehet.² *A tárgyaláson meg nem jelenő bírák* büntetése tárgyában a javaslat nem intézkedik. Pedig ez időben kellő számú megjelenés némely megyében³ csak alispáni ebéd napján volt biztosítva.

A *nyilvánosságot* tulajdonképen csak a tiszteletbeli táblabírák intézménye biztosítja.

Hét tag jelenléte elég az ítélethozáshoz; a szavazatok pedig, az elnököt is beleértve: non ponderantur sed numerantur.

¹ Bárha Robespierre is jólelkűség hírében állott, mert a francia forradalom kitörése előtt viselt bírói tisztét azért kell vala letennie, mert „nem volt képes“ egy halálos ítéletet aláírni.

² L. Pesti Hírlap 1841. évi január 27-én névtelen táblabíró tollából eredő cikk.

³ Ugyancsak nevezett cikkíró szerint.

2. Az 1840. évi 5. t.-c.

A büntetőjogi reformatörökvéseknek az 1832|36-iki országgyűlés felosztatásával elejtett fonalát újból felvenni, az 1791. évi 12. tc. tilalma ellenére, királyi helytartótanácsai intéző levelekkel szabályozott, de ennek dacára megyénként eltérő, fenyítő eljárási gyakorlatot szentesített törvénnyel egységesíteni, ez a cél lebeg az 1839—40-iki országgyűlés rendjeinek szeme előtt, midőn az 1840. évi 5. t.-c. által kiküldött büntetőjogi bizottságot utasítja, hogy az eljárási rész tekintetében az 1803-iki osztrák bp. nyomdokait követő 1827-iki javaslatot vegye figyelembe.

A bizottságnak — mint tudjuk, nem kell a német. Minden ízében magyaros és magyar munkát terjeszt a törvényhozás elé.

S ha a korának színvonalát messze meghaladó művet viszontagságai le is szorítják a szentesítés alá kerülő javaslatok napirendjéről, lelkünket világító és melegítő szövétnekként hirdetendni az önmagukból meritő magyar jogászok eszének fönséges erejét, elméjének élet, alkotó képességét. S míg korunk „törvénycsinálási művészete“ teljesen kimerül az idegenszerűségeken alapuló 96-iki bperrendtartás „összeszerkesztésében“, amaz, memento mori-ként emlékeztessen és figyelmeztessen bennünket, *hogy magyar törvénybe iktatott bperrendtartásunk, magyar törvényünk, egységes magyar bírói gyakorlatunk nem volt, hanem lesz.*

3. Jegyzetek a 43-iki javaslatához.

A mikor Pestmegye 1843 december 16-iki közgyűlésen *Káday Gedeon* követjelentéséből kitűnik, hogy a 43-iki büntetőjogi reformatörökvések nem vezettek célra, *Kossuth Lajos* éles szavak kíséretében egyenesen a kormányt teszi e mulasztásért felelőssé, mert — ugymond — ennek indolentiáján mult. Indítványozza egyuttal, hogy a követjelentés adassék át az országgyűlési tárgyakkal megbízott-küldöttségnek, hogy az, áttanulmányozás után, a megye rendjeinek a haza javára leendő intézkedések tárgyában előterjesztést tehessen, mert — ugymond — csakis a megyék kényszeríthetik a kormányt, hogy a nemzet szellemét kövesse.¹

¹ *Précis Alb. et.*, az egykorú följegyzések szerint, rendreutasítja *Kossuthot* az „indolens“ kitételért. *Kossuth* tiltakozik a rendreutasítás ellen és visszautasítja azt.

A RR. egyhangú eljennel veszik tudomásul az országos közhangulatnak amugy is megfelelő indítványt.

A küldöttség jelentését nem találtam.

Érdemes volna e javaslatokat illetően országsszerte kutatásokat eszközölni. Az országgyűlési tárgyakat minden megyében a többiektől elkülönítve kezelték, így hát aránylag kis fáradság is nagy sikerrel kecsegtet. E tekintetben a szaklapokat, már eddig is, eléggé nem ostorozható mulasztás terheli, mert az ország különböző megyéiben lézengő jogászifjúságnak jogtörténelmi kutatásokra való serkentésére, a levéltári foglalkozás lélekemelő izgalmainak megkedveltetésére nincs szavuk. Pedig az ifjak lelke könnyen hevül.

A munkálat által célbavett esküdtszék behozatala tekintetében a legtöbb megye, a *halálbüntetés* eltörlése tárgyában pedig kivétel nélkül minden megye nyilatkozik vagy pro vagy contra.

A *bot eltörlése* mellett nyilatkoztak részben a 40:5. t.-c. által kiküldött bizottság munkálatainak befejezte előtt tartott kerületi v. országos tárgyalás alatt, részint az után: Sáros, Krassó, Bács, Ugocsa, Pozsony, Liptó, Csanád, Temes, Mosony (3 szó híján egyhangúlag), Baranya egyhangúlag.

A *halálbüntetés eltörlése ellen* Sáros, Bács, Pozsony, Liptó, Győr, Mosony és Heves.

A *halálbüntetés eltörlése mellett* Krassó és Ugocsa (egyhanguan), Tolna (3 szó híján egyhanguan), Csanád, Temes, Baranya (egy szó híján egyhanguan), Bars (egyhanguan), Gömör (egy szó híján egyhanguan).

Érdekes egyébként *Torontól* 43-iki követutasítása. Meghagyja követeinek, hogy az országos bizottság munkálatainak törvénybeiktatását sürgessék, ámdé a szabadelvű különvéleményekben foglalt módosításokkal. Kivétel csak a kegyelmezési jogra vonatkozó különvélemény, Ezt el nem fogadják. A közgyűlés kimondja, hogy a munkát helyesség és emberséges szellem tekintetében a polgárosodott Európának egy btó rendszere sem mulja fölül s egyik legjelesbke lesz az alkotmányos országok btó codexeinek, de mégis csak 6 év múlva lépjen életbe, hogy — a célbavett újítások becsületesen lévén megvalósítandók — életbelépte előtt kellő börtönök építhetessenek.

A javaslatokat egyébként, a *Fayer* által közölt különvéleményekkel együtt, több megye, így Sáros, kinyomatja, miután a nádort több megye hiába kérte volt fel a kinyomatásnak országos költségen való eszközlésére. — (Itt megjegyezzük, hogy *Nyitra*ban úgy átdolgozták a javaslatot, hogy rá sem lehetett ismerni, a P. H. levelezője szerint). — E tekintetben a kutatás még végletlenül hiányos.

Legelterjedtebb az a kiadás, mely Budán 1843-ban „a kir. Egyetem betűivel” nyomattott. Címe: „Az 1840:5. t.-c. által a btk-reel válhatlan kapcsolatban levő büntető s javító rendszer behozása iránt kimerítő véleményadás végett kiküldött orsz. választmány Jelentése”. A mű, a munkálatnak megfelelően, három részre oszlik, ismertetve a külön véleményeket és a felszólalásokat is.

Az országos RR. tárgyalásait kimerítően közli *Konács Ferenc*. A *gömöri követjelentés* reményli, hogy bíránk a büntetésekre nézve továbbá is reájok hagyott hatalmat az országos választmány rendszeres munkálataiban kifejtett, nagy részben országgyűlési határozatokba ment elvek szerint gyakorlani s a büntetéseknek mind megállapításában, mind alkalmazásában jövőre azok szerint a lehetőségig eljárni igyekezendnek.

Miben nyilvánult e kijelentések hatása a megyében, milyen volt a jogszolgáltatás a 40-es években egyebütt, mindezzel most senki sem törődik, mert korunk történészei hangyaszigorlalommal kutatják micsoda nyakkendőt viselt ez vagy az a grófocska 1575-ben, milyen színű keszkenőt hordott ez vagy az a bárócška 1726-ban, minderre van idejük is kedvük is. De hogy milyen volt az igazságszolgáltatás, akár csak a most lefolyt évszázad első éveiben — holott ebből megtudhatnák, mily szabályok alatt éltek apáik — arra nincs érkezésük.

4. Nyáry Pál fellépte és a pesti ügyvédek.

Az 1841 május 5-én Prónay Albert főispáni helytartó előlétele alatt megtartott tisztujítás örökké emlékezetes marad a Vezérvármegye¹ történetében. A lelépő Földváry Gábor helyébe a volt főjegyző Szentkirályi Móric kerül a másodalispáni székbe. Szentkirályi helyét Nyáry Pál főjegyzővel töltik be.

Nyáry, ki már évek óta elkeseredéssel szemléli az igazság szolgálói által elkövetett igazságtalanságokat, szakítva korának évezredes előítéleteivel, nem a közgyűlési ellenőrzés szigorításával véli megszoríthatni a visszaéléseket, hanem az *alaki védelemnek a kötelezővé tételével*. S míg tisztviselőtársainak egy része csak gyűlölettel és bizalmatlansággal tud viseltetni a *zugrabuláknak* csufolt ügyvédek iránt, ő, sem ezekkel, sem a rideg modoráért tapasztalt ellenszenvvel nem törődve, lángra lobbant lelke egész melegével száll sikra eszményiért.

* * *

Nem védi a védőt a jog. A Corpus Juris intézkedései (1567 : 27, 1574 : 34) homályosak, hézagosak, ki nem elégítőek. A magyar törvényhozás, szemben az angollal, minden intézkedésével csak üt az ügyvéden. Az 1486. évi 60. t.-c. szerint: minthogy szokása az ügyvédeknek, hogy haszonlesésből minél több egyednek ügyeit vállalják el, és azok védelmében meglehetősen hanyagul járnak el és ha ügyfelőket egyszer-más-szor megbírságozzák, azzal mitsem törődnek . . . rendeltük, hogy ezután egy ügyvéd se merészelje tizennégy személynél többnek az ügyét átvenni és vinni. Az 1563 : 49, 1723 : 38, 1729 : 43. t.-c. 11. §-a és az 1792 : 16. t.-c. azt mondja ki, hogy a bíró az ügyvédnek haszontalan üres szóbeszédét és cselvetéseit ne vegye figyelembe.² Az 1655 : 61. t.-c. eltiltja a követségtől az ügyvédet, ki az országgyűlés folyama

¹ Ez a kifejezés azonban egykoru, és nem a mostani zsurnaliszta urak hozták be.

² A rendeleti jog sem más. Az 1769. évi február 10-i kir. parancs szerint: *Adocati plures causas, ac quibus promovendis respondere possunt, non assumant, assumentes vero ad certum numerum Causarum restringi ordinantur.* Az 1727. évi *Kassies* I. K. 6 l. k. rendelet szerint pedig: *Advocatorum fusae et confusae allegationes in subterfugium, elisionem aut protractionem tendentes nullatenus admittantur.* Az 1804-ki ügyvédrendtartásról, mely 1875-ig volt érvényben, később szólunk.

alatt pöröket vinni merészel. Az ügyvéd jogait védő törvényeket nem ismeri a gyakorlat. Némely hatóság valóságos embervadászatot rendez az ügyvédek ellen. Gömörben a közgyűlés függeszti fel¹ az ügyvédet gyakorlatától, ki a szászkóburg-góthai herceg uradalmát élénk szavakkal merte bepanaszolni. Utóbb kisül az ügyvéd ártatlansága, de kártérítés helyett csak a bűnügyi költségek megtérítésében marasztalják a házi pénztárt.

Ha az ügyvéd fele nevében feljeleníti a helytartótanácsnál v. a kancelláriánál a kinvallató szolgabíró, a részrehajlóan ítélkezett uriszéket, vagy tisztí ügyészséget, a világnak ezt a legkésedelmesebb hatóságát, a megye: szolgabírája vagy közgyűlése útján, a feljelentés által pedig „vérig sértett“ uradalom: uri széke által dorgáltatja meg a mindig „mintaszerű“ hatóságot nyilván rágalmozási szándékból támadó „zugfiskálist“. Gyűlöltetni a hatóságok által akkor még tisztelet. *Hunyadi János* prókátor ur, ki 1842 szept. havában lett pesti táblabíró, valamint *Gozony Dániel*, Buda fővárosában lakó ügyvédek versengnek Pestmegyében az elsőségért. Egyiránt rémei a megye uriszékeinek és hatalmaskodó tisztviselőinek. *Gozony* híre még *Tolna* és *Bács* megyékbe is eljár. Don Quijotteként három megye területét utazza be önköltségén patvaristájának kíséretében, s — mint hiszem önzetlenül — küzd a negyedik rend jogaiért, miglen a szegény nép részére készített tömeges panaszbeadványok által elkövetett „izgatás“ címén több hatóság, különösen uriszék területén eltiltják az ügyvédség gyakorlatától. Annál elszántabban küzd a közgyűlésen a népnek a tisztviselők által bitangolt jussíért *Réső Ensel Sándor*, a „Corpus Juris élő promptuariuma“, a mint őt, a Pesti Hírlap 1841 évi 651 l. szerint, nevezni szoktak.

Ezen üldöztetések dacára meg nem rettenő kart kívánja *Nyáry* sorompóba állítani a birói hanyagság és önkény meggátlására, midőn 1841 *junius 8. vagy 9-én* oly határozat hozatalát indítványozza a közgyűlésen, hogy a szóbelileg tárgyalt u. n. rövid útu sommás perek csak *védő közbenjöttével* legyenek letárgyalhatók. [A kötelező védelem intéz-

¹ Pesti Hírlap 1842. évi 188. l.

ménye eddig csak a „forma szerinti“, más szóval fiskalisi perekben ismert].

Nyáry indítványát csak fél siker koronázza. Sem el nem fogadják, sem vissza nem utasítják, hanem kimondják, hogy az indítvány, fontosságánál fogva, csak írásbeli bejelentés, illetőleg indokolás és bizottsági véleményezés után fogja közgyűlési döntés tárgyát képezhetni.

A véleményező bizottság tagjai: *Kossuth Lajos, Földváry Gábor, Szilassy György, Halász Boldizsár, Batta Sámuel és Balla Károly udvari kapitány, Dubraviczky Simon első-, Földváry Gábor másodalispán, végül*, nyilván mert a kérdést némelyek törvényhozás elé tartozónak vélik: az országgyűlési tárgyakkal megbízott küldöttség tagjai.

Indítványának írásbafoglalásával, ill. megindokolásával Nyáry csakhamar elkészül. Csakhogy ezen indítványnak már csak a címe maradt az; valójában vádirat az a főnnálló rendszer ellen. De a „szolgabírói gesslerkalaposság“ megszüntetését is előkelő, művelt hangja dacára, agitátori tűzzel követeli.

Kívánja: 1. hogy a büntető törvényszék a polgáritól személyileg is különválasztassék;

2. hogy a táblabírák választassanak a közgyűlés által, és ne csak negyedévente, hanem hetente ülésezzenek fenytő ügyekben;

3. rövid útu perben az alaki védelem kötelezővé tétessék;

4. a büntető törvényszéknek, részben már most is létező, teljes nyilvánossága itélethozatalig, szemérmet sértő bűncselekmény tárgyalását kivéve, biztosíttassék;

5. a szolgabírói hatalom a megyében létesítendő kerületi törvényszékekre ruháztassék és

6. hogy a börtönügy szabályoztassék.

5. A törvényszékek országszerte.

I. A *tszék* elnöke a legtöbb megyében az alispán, némely megyében a főispán.¹ — 1613 óta, mikor a bíróválasztás elvét törvénybe iktatták, léptenyomon változik a gyakorlat e tekintetben, a szerint, a mint a központi államhatalomnak a megyei önkormányzat ellen vívott küzdelmében, hol

¹ A jászkerületben az alkapitány, Udvarhelyszéken az alkirálybíró.

az egyik, hol a másik fél bizonyul erősebbnek. A főispánok az 1723. évi 26. t.-c-re hivatkozhatnak, nevezetesen annak ama kitételére: „*justitiae administrationis curam habeant*“, továbbá arra, hogy a ki törvényszéki táblabírákat nevezhet ki (már pedig kétségtelen, hogy a főispánt megilleti e jog) attól annyi jogot a mennyit a kinevezettek gyakorolnak, t. i. az ítélkezésben való részvétel jogát *nem* lehet elvitatni. A rendek az 1613 : 24. tc-re hivatkozhatnak, mely szerint a bírák *választandók*.

Itt megjegyezzük, hogy p. o. Pestmegye főispánja, a nádor, egy izben sem elnökölt a törvényszéken, a helytartója Prónay Albert báró pedig¹ csak egy izben elnökölt (ugy látszik vélt és vitatott jogainak épségben tartása céljából).

Az évnegyedes törvényszék országos szokás. Az 1618 : 14. tc. szerint óvakodni kell, nehogy az ország lakosai a törvénykezési időszakokon kívül törvénytállásra ne kényszeríttessenek. — Ugyancsak országos szokásnál fogva az eljárás a legtöbb esetben voltaképen letartóztatással indul. E két körülmény egybevetéséből fogjuk megérteni, miért van, hogy sok esetben csak évek múlva engedik ill. mentik fel, sokszor „próbák hiányossága okából“ a „rab“-ot. Vegyük ehhez a törvénytelen visszaéléseket, melyek ostromozását a „Pesti Hirlap“ már megalakulásakor feladataul tekinté.²

¹ Ki 1837-ben elvállalt hivataláról lemondani kénytelenül, *Galgóczy* szerint a megye idegenkedése folytán 1846-ban.

² *Biharban* (P. H. 1841. évi 665. l.) a fogház egy rabja 4 év óta minden irat nélkül van letartóztatva. Ugyanitt egy másik, szintén irat nélkül fogva tartott rab, négy havi vizsgálati fogság után teljesen ártatlannak találtatott. *Borsodban* 30 év után hitelesítik (hallgatják ki) a vádlottakat és a tanukat. Harminc év múlva — írja a Pesti Hirlap — időközben köztiszteletbe került, öszfűrű család-apákat ragadnak el hivatali elfoglaltságuk és családjuk köréből. *Szatmárban* (igy írja Kovács Lajos 1841. évi 718. l.) a törvényszék 3-as tanácsban ítél és 60 éves atya, fia helyett állja ki a törvényszék által kimondott 1½ évi börtön és 50 palca-büntetést, négy ártatlan jelenik meg vasban a törvényszék előtt, régibb fogság után, míg közül, hogy ezek csak tanuk, a tettes pedig még most is szabad. Egy vagy nos zsidó, lólopás gyanúja miatt, tömlőre vettetik, több mint 4 hónapot szenved, időközben vagyonából kifosztják, mire megkerül a valódi tolvaj; egy rabot 10 évvel ezelőtt vettek büntető kereset alá s még mindig nincs ítélet. A rabok jegyzéke évente kétszer felküldetik a helytartótanácsnak, ez azonban nem vehette (!) észre a mulasztást, mert abban — helyesen-e v. sem, az más kérdés — a rab neve mellett az a megjegyzés foglaltatott: „Szabolcs megye a vádlottat illető irományok megküldése iránt megkerestetett.“ (A rab egyébként már több év óta kezességben van.) Vasban több megítéltet katonának adnak (Világ 1841. évi 222.) Egy tolvajt a csendőrbiztos és jegyző vizsgálat alá vétel és bebörtönzés helyett pénzért katonának soroztat. (Itt megjegyezzük, hogy Szatmárban joggyakorlat (P. H. 1842. évi 242.), hogy a kisebb büncselekmény elkövetője katonának adassék beleegyezése esetén) *Borsod* törvényszéki elnökén egy izben annyira erőt vesz a buzgóság, hogy a tárgyalás során a kihallgatásoknak már rég vége volt és ő még mindig aludt. Bevett szokás szerint a tárgyalás végén reasumálni kellett volna az elnöknek a történeteket, de ki közelítse meg a tiszteletes alvót? Hosszas tanácskozás után a legidősebb táblabíró reasumálta az ügyet, mire az alvó föl-

Főoka annak, hogy még az u. n. rövid utu perek is végtelenségig elhúzódhatnak, nem abban keresendő, hogy törvényszéket negyedévente, azaz évnegyedes közgyűlés idején tartatnak, a mikor a táblabíró urak amugy is fölös számban időznek a megye székhelyén, hanem abban, hogy a törvényszékben való részvételre senki sem kényszeríthető. Vannak ugyan egyesek, így *Klauzál Gábor*, ki a „P. H.” egykoru levelezője szerint, Csanádban 16 éven át egyhuzamban vett részt a törvényszéki évnegyedes sedriákban, de ily tüneményszerű kötelelességszeretet ritkaságát mi sem igazolja inkább, mint az óriási lelkesedés, melyet Klauzálnak ezen önfeláldozás tevékenysége annak idején fakasztott.

A *táblabírói rangot* főispáni kinevezés útján lehet elnyerni és így a legtöbb megyének 3—400 táblabírája van. De ép ez okból, a táblabírói nimbus sülyed és gyakran azért nem lehet megtartani a tárgyalást, mert a szükséges számu táblabírót megyénként (3 és 11 közt váltakozik) nem lehet összehozni, vagy ha össze is hozták, azok ott hagyták a tárgyalást.

6. Biróválasztás iránti mozgalom országsterle.

Ugyanez időben — nagyrészt a „P. H.” izgatásai folytán — mozgalom indul a főispáni kinevezések ellen. A legtöbb megye *választás útján* kívánja, betölteni a törvényszéki táblabírák helyét, elejét véve annak, hogy a tárgyaláson a megye tisztviselői — a mint ez p. o. Pestben legalább még a 30 as évek végén általános szokás volt — fölös számban jelenvén meg, a közigazgatást érdeklő ügyekben leszavazzák az igazságot. A táblabírák ill. a szavazatra jogosultak számát egyszer s mindenkorra meg-

---

ébredt és szerencsésen ellalálta, hogy a felelvasott iratokból semmi sem tűnik ki. (P. H. 1841. évi 699 l.) A *Hajdukerületben* (P. H. 1845. évi II. 335.) egy zab a bezaratását követő 7. esztendőben kap csak ítéletet. *Borsod-án* (P. H. 1841. évi 698.) egy rab 4 ló tolvajlásának gyanuja cimen 2½ év óta lakja a fogházat a nélkül, hogy rövid útú (?) perét felvették volna. Az e miatt haragra lobbanó RR-et a főfiskálisnak azzal sikerül megbékíteni, hogy ki akarta engedni a rabot kezességre, de nem lehelte, mert a vizsgálat nem volt befejezve. Előveszik hát a szolgabírót. Ennek is kiséül azonban ártatlansága, mert hivatalbeli elődje nem adott át neki annak idején kellő számu iratokat. A közgyűlés egyébként megteszi a magáét, a mennyiben kimondja, hogy jövőben a szolgabíró a rab átvételétől számított 8 nap alatt tartozik a species factit beterjesztetni. Elleneseiben, minden egyes nap után tartási díjat fizet a megye házi pénztárának és tartási és szenvedési díjat a rabnak — kivéven persze azt az esetet, melyben igazolni tudja a késedelmet (l). *Temesben* (P. H. 1842. évi 700. l.) Koszta Udrestye rabot a t. ügyész tévedéséből bent felejtette a fogházban, jóllehet 3 év telt el, a törvényszék felmentő ítélete óta. A RR, a köztisztletnek örvendő, 20 év óta hivataloskodó t. ügyész intő, majd ismét korholó, végül szánó szónoklatokkal illet, mire az elérzékenyedett a házi pénztár kármentesítését önkényt ajánlja fel. A RR, hasonló esetek elkerülése céljából, állandó választmányt rendszeresítenek a bűnügyek ellenőrzésére.

határozni óhajtják, nehogy a vádlott, barátaiból álló táblabírákat hozván a tárgyalásra, felmentését eleve biztosíthassa.

A bíróválasztás eszméjét egyébként *Pest*, már a Nyáry fellépte és a P. H. vonatkozó ízgatásait megelőzően óhajtá megvalósítani, mert a közgyűlés már 1841 febr. 5-iki határozata értelmében kérte meg a nádort, (bizonyos visszaélések alkalmából) hogy a megyei bíráskodás választási elven alapulván — ezentul a tiszteletbeli szolgabíró is választhassák a RR.

Némely megyék, mint *Bács*, még 45-ben is elzárkóznak a reform elől. Mások, mint *Pozsony* és *Szatmár*, már 1840-ben, tehát a lap ízgatásait megelőzen, választották a törvényszék táblabíráit. *Szatmár* kimondja, hogy nem — táblabíró — nemes is választható. Végtelenül büszke, hogy a bíróválasztás kérdésében csak Pozsonymegye előzte meg, de szó nélkül tudomásul veszi a helytartótanács tiltó rendeletét. Csudálatosképen a táblabíróválasztás tekintetében igen sok megye, így *Liptó*, *Pozsony*, *Kraszna*, *Nyitra*, *Trencsén*, *Esztergom*, *Bars*, nem vélik a nyilvános szavazást megvalósíthatni, mivel az a tisztválasztásokból jól ismert korteskedésekre vezetne. A választás ily esetekben vagy cédulára írással, vagy pedig úgy történik, hogy a választó az összes választhatók nevét tartalmazó papírlapon a közbírónak óhajtott egyed nevét egyszer, az elnökhelyettesét kétszer húzza alá.

A titkos választásnak azonban, a levelezők szerint, sok helyütt csak az az eredménye, hogy a korteskedés titkos. A korteskedési visszaéléseket különböző rendszabályok útján akarják meggátolni. *Trencsén* tiszti fenyték útján, *Zólyom* a választásnak közfelkiáltás útján való megtartásával. *Udvarhelyszék* a főkirálybíró fokozott éberségével.

Szepesben, *Zólyomban* és *Veszprémben* indítványt nyújtanak be, hogy alispáni kijelölés előzze meg a választást és a közgyűlés a kijelöltekkel szemben csak kifogásolási jogot gyakorolhasson. *Beregben* a bíróválasztó közgyűlés napja titkos és az alispán tetszése szerinti napon váratlanul hívja össze a közgyűlést. A P. H. levelezője azonban felveti a kérdést: helyes-e, ha a nemes önmagának választhat bíró?

A hivataloskodás ideje és az egyszerre választandó bírák száma tekintetében is meggyénként nagy az eltérés.

Bars, *Kraszna* és *Arad* például $\frac{1}{4}$ évre, *Nyitra*, *Vas*, *Csanád* és a legtöbb megye 1 évre választ.

Sopron, *Trencsén*, *Zemplén* és *Nyitra* 24, *Csanád* előbb 8, majd 12 bíró, *Verőcze* 24, *Arad* 6 bíró választ.

Minthogy pedig a táblabírói címhez merőben főispáni kinevezés útján jutott táblabírákat a bíráskodástól még sem lehet szabályrendeleti uton eltiltani, *Máramaros* példájára a legtöbb megye, így *Kolozs* kimondja, hogy a csak kinevezett, de meg nem választott táblabíró jelen lehet ugyan a tárgyaláson, részt is vehet a tanácskozásban, de szavazati jogot az elnöklő

alispánon vagy helyettesén kívül csak megválasztott és felesketett táblabíró gyakorol.

A bírák hol *fizetést*, hol *napidíjat* huznak. *Zemplénben* a megválasztottak fele kap *napidíjat*.

Választható a megyék legnagyobb részében minden kinevezett táblabíró, a megye vagy uradalmi tisztviselők vagy uradalmi ügyészek, egyik-másik megyében általában az ügyvédek kivételével. Egyházi rend tagja is választható.¹

Minden megyében lakó vagy birtokos nemest csak egy-két megye tett megválaszthatóvá. Így Bihar, az elnöklő főispáni helytartó tiltakozása ellenére. A helytartótanács azonban 42-ben értesíti a RR-et, hogy csak a kinevezett táblabírót hajlandó elismerni, miért is a megye sérelemnek tekinti az ügyet, de bonyodalmak elkerülése céljából belenyugszik a leiratba, bárha 1791-ig korlátlanul gyakorolta bíróválasztási jogát.

Csak az iránt egyező a gyakorlat országszerte, hogy a táblabíró többször egymásután is megválasztható. Érzik hogy ez a demokratikus elv sérelmével valósítható csak meg, de e nélkül a gyakorlat egyöntetűségét nem vélik biztosíthatni.

Nyitra közgyűlése is kimondja, hogy minden, a megyében lakó nemes ember választható. A helytartótanács egy pár hóval utóbb betiltja ugyan a határozat végrehajtását, mire B. J. bíró azt indítványozza, hogy a helytartótanácsnak, surlódások elkerülése céljából írják, hogy „a megyébenlakó nemes“ alatt ők megválasztható nemest azaz táblabírót értettek. De a RR. többsége sem a kibuvásnak sem a meghunyászkodásnak nem barátja, és a leirat dacára a 24 táblabírót, ezek közt egy kanonokot és 2 nem táblabírót is választanak, (mert az ily választást legalább közgyűlési határozat indokolja, de a főispánok ama szokását, hogy a megyében sem nem lakó, sem birtokkal nem bíró egyénnel töltsék be a táblabírói tiszteket, csak az önkény). *Heresben* 45-ben indítványozzák, hogy a ki nem nevezett is választható legyen, de a többség, a helytartótanács ismert álláspontjára tekintettel, elutasítja.

Zalában az alispánokat is megválasztják, mert a törvény csak elnöki jogukat biztosítja, mért is választás után döntendő el, ki legyen polgári és ki büntető törvényszéki elnök.

7. Állandó törvényszék.

Az állandó törvényszék hiánya is országszerte érzett.

Borsód, Somogy levelezői a „P. H.“ hasábjain sürgetik annak rendszeresítését. Szilágymegye már 1832-ben kéri a helytartótanácsot, hogy a negyedévente tartatni szokott egy hetes törvényszéki időt két hétre

¹ Torontálban 45-ben már nemtelen is.

felemelhessék, illetőleg a bírák a fölemelt időnek megfelelő díjban részesülhessenek ; de a helytartótanács 1841-ben sem intézte el az ügyet.

Ezért *Sebő György* a „P. H.” 1841. évi 456. lapján azt indítványozza, hogy a cselekmény elkövetése után nyomban a szolgabíró több a vádlottal hasonorsu, esetenként választandó egyed közreműködése mellett állapítsa meg a tényállást, melynek alapján a törvényszék (persze a közvetlenség sérelmével) ítéletet hozand. *Verőcze* 1841-ben állandó törvényszéket tart. *Czindery* táblabíró *Baranya vármegye* közgyűlésén azt indítványozza, hogy a törvényszék tárgyalást a jövőben „gyakorta” tartson s hogy a törvényszéket előkészítő sedriák előzzék meg melyeken a rabok hiábavaló hosszas börtönöztetését elkerülendő, csak a bűnösség vagy nembűnösség kérdése döntendő el. Indítványa, minthogy a főügyész ebben bizalmatlanságot látna a fiskálátus iránt, nem részesül megérdemelt pártfogásban. Egy nyíltai kollegája sem jár jobban. Már 41-ben azt indítványozza, hogy minden letartóztatást követő napon üljön össze a törvényszék. Elutasítják, másrészt bár kimondják, hogy ha megszorodnak a rabok úgy rendkívüli ülésszakot fognak tartani.

Pozsonyban már 41-ben gyakran (ugy hisszük havonta egyszer) ül össze a törvényszék. A többi megyékben jobbra csak évnegyedente. Hol 3—4 hétig hol pár napig. Békésben 32-ben egy ízben csak egy napig.

* * *

Ugyanez időtájt a megyék számos más törvényhozási hatáskörbe eső kérdést szabályoztak törvényhatósági határozati uton. A sok közül csak a nemtelen honorátoroknak szavazati jogát említjük.

A hatalmát féltő *helytartótanács*, a honszerte észlelt forrongás láttára, már 1842-ben körrendeletileg figyelmezteti a megyéket a király parancsából, hogy Ő Felsége megtartandja az alkotmányra letett esküjét, de nem türendi, hogy a megyék a törvényhatósági hatáskört áttallépjék. A leirat, mint látjuk, általánosságokra szorítkozik. Hatása vegyes. Sokan nem tudva vagy nem akarva tudni, miféle törvénysértésre céloz, megsértődnék a meg nem érdemelt „insinuáción”. Ennek dacára a legtöbb megye mély halálva veszi Ő Felségének abbéli kijelentését, hogy az alkotmányra letett hitét megtartani szándékozik és tudomásul veszi Ő Felsége abbéli kijelentését, hogy a R.R.-tól is elvárja, hogy a törvényeket a jövőben is megtartják.

A kijelentés sulypontja az „is”. A 1623. év 14. tc.-ből könnyen kimutatható, hogy a RR-et illeti meg a bíróválasztás joga. A bírák választásának jogát afféle nemesi kiváltságnak tekintik, melyből a megyéket csak jogbitorló szokás fosztotta meg. A hivatkozott törvény szerint: „*Ut autem justitae administratio meliori modo possit procedere : ultra*

ordinarios assessores, deligendi sunt per comitatum et ex potioribus nobilibus plures assessores, qui ad iurium, administrationem iuramento sint adstricti; iique sedibus iudicariis intersint 1 §: „Extra hos iuratos autem nullus alius in Revisione Causarum vocem habeat.“

Az „ultra ordinarios assessores“ kitételnél fogva ugyan helytartótanácsnak és megyének első sorban az 1613. évi 24. tc. életbeléptekor divó gyakorlatot kellett volna megállapítani, de egyik sem bibelődik ezzel. Igazait mindenik fél a törvény merő hivatolásával véli beigazolhatónak. Csak Bihar „vetemedik“ jogtörténelmi kutatásokra.¹

Közöltem az adatokat egykorú hirlapi feljegyzések különösen a P. H. nyomán, minthogy a központnak a megyék elleni harcát világítják meg.

8. Az alaki védelem kérdése.

Követeli továbbá Nyáry a védők alkalmazását a sommás (rövid utu, szóbeli, fenyegető vagy kriminális) perben. A gyakorlat csak az írásos (más szóval rendszerinti, formás, ügyészi vagy fiskális) perben ismeri a kötelező védelmet. Sommás eljárás alá azok a bűncselekmények tartoznak, melyek büntetése 3 évi szabadságvesztésnél nem súlyosabb. Nemtelenek, ily elő-

---

¹ Bizottságot küld ki a levéltári anyag átkutatására. A bizottság ill. Jakab Mihály főlevéltáros munkássága (Jelenkor 1842. évf. 20. l.) a kívánt eredményre nem vezet, de még sem sikertelen, bár az 1613. és azt közvetlenül követő évek gyakorlatát, kiselejtezésük következtében, meg nem állapíthatja. Kétségtelenül kitűnik azonban, hogy 1688-tól 1774-ig a RR. a táblabírákat tisztújító vagy rendes közgyűlésen, főispáni kijelölés nélkül választották. Az 1711. évi május 6-iki jegyzőkönyvből kivehetőleg pedig az határozatott, hogy, ha a választottak meg nem jelenének, helyettük más törvénytudók választandók. Első nyomára a főispáni kinevezésnek 1774-ben bukkantak. Ekkor mondatik, hogy a főispán többeket nevezett táblabíráknak. Figyelmet érdemel azonban az akkori levéltárnoknak a jegyzőkönyvbe írt következő megjegyzése: „Ezen hely nem jegyzői, hanem idegen kéz által iratott“. 1775-ben Cseh Miklós táblabíróvá választották. 1777-1782 a táblabírákat a főispán „kinevezi“ ugyan, ámde a RR. a kinevezést „elfogadják“. 1782 és 1783-ban elmarad az elfogadás megnevezése. 1785-ben a főispán által kijelöltek közül választanak. 1790 febr. 4-én kimondják, hogy ezentúl választják a táblabírákat és hozott határozatukat ki is nyomatják. Idővel a kijelölési jogot az I. alispán gyakorolja; majd ismét főispáni kinevezés jó divatba.

A bizottság egyébként az adatokból a bíróválasztás törvényességét véli megállapíthatni és azt javasolja a RR-nek, hogy egy évre válaszzsák a bírákat.

Az indítvány köztetszésre talál. Csak kevesen ellenzik a dolgot, az Előb. 4. §-ára hivatkozással, mely szerint consuetudo habet virtutem derogativam, quia derogat legi, quando est contra legem. Ezen kívül a korteskedés veszélyére hivatkoznak. A főispánhelyettes meg jogainak csorbitása ellen tiltakozik. Felpatlan erre a székéről táblabíró Doboz István uram, hogy pure et simple megkérdezze a helyettest hajlandó-e v. sem a többségnek törvény szerint hozott határozatát kihirdetni? Ez válaszul ott hagyja a termet. A határozatot a helyébe ült alispán hirdeti ki.

feltétel mellett feltétlenül, nemesek: csak beleegyezésük esetén vonhatók ily eljárás alá.

Kivánatos volt nagyon az alaki védelemnek ily esetekben is való biztosítása, mert ha egyrészt szívesen tekintik is nem főbenjárónak és büntetik, esetleg merőben testileg, a nagyobb súlyú bűncselekményt is, mert a hosszú tartamu bűncselekmények csak a kiadásokat növelnék, másrészt sommás ügyekben nem ad felebbezést a jog. Ehhez járul, hogy a legtöbb bűncselekmény esetén *arbitraria poena*, azaz maximum és minimum tekintetében merőben a bíró bölcs belátásától függő büntetés rovandó ki, némely bűncselekményt pedig, mint p. o. a fajtalanság s a papírpénzhamisítást, törvény híjján, a gyakorlat tett büntetendővé. De a törvényileg szabályozott jognak is bizonytalanság a főjellemvonása. Az Árpádházi királyok törvényeire vagy a *Praxis Criminalis*ra kell hivatkozni igen sok bűncselekmény iránti eljárás megindítása esetén, jóllehet bizonyos, hogy előbbiek legalább az alkalmazandó büntetési tétel tekintetében elavultak, utóbbi pedig még a XVIII. században sem birt teljes törvényerővel. A bűncselekmények „ismerveiről“ szóló tan elvész a teljes ismeretlenség homályában, miért is a jog bünteti ugyan a „tolvajság“-ot és gyilkot, különös intézkedéseket tartalmaz a rablással szembeállított haramjaság és a haramjaságtól jól megkülönböztetendő utonállásra vonatkozólag, saját fajtájú bűncselekmény gyanánt kezeli az erőszakos tolvajságot, de mik kívántatnak meg ahhoz, hogy akár a legegyszerűbb tolvajság vagy ugyancsak nem ritkán sujtott paráznság büntethető legyen, annak kipuhatolását a kései kor jogtörténészeire bízta.

A jogi írók pedig élükön a *Beccariára* is hivatkozó *Wuchetich*-chel, felsorolják ugyan a *favor rei*-nek az ósrómaiak által „is“ elismert eseteit, ám csak azért, hogy aztán annál meggyőzőbben érvelhessenek a büntetőtörvény kiterjesztő magyarázatának szükséges volta mellett.

E bajokat csak a merőben jogszokásokon alapuló és az anyagi igazság biztosítékainak összes előfeltételeit nélkülöző eljárási gyakorlat volt képes hatványozni. Elvben — már t. i. elméletileg — ugyan csak a törvényszéken meghitelesített vallomás bír bizonyító erővel, a vizsgáló szolgabíró előtt tett vallomás pedig csak bíróságon kívüli beismerésnek tekintetik. De a tanu a szolgabíró előtt is megeskettetvén, fejével játszik, ha a törvényszék színe előtt visszavonná a vallomását, mert hamis tanúzás miatt vonják felelősségre, a vádlott pedig, a szép elmélet dacára igazolni köteles az esetleg kicsikart és előtte fel sem olvasott alá sem íratott jegyzőkönyvben foglalt beismerés visszavonásának okát. Ehhez járul, hogy a törvényszék *törvényes bizonyság* (szolgabíró és esküdt) nélkül össze sem ülhet. A visszavonás leggyakoribb oka — a kivallatás — így, még

csak elő sem adható, mert a kivallatási vád a szavazati joggal bíró törvényes bizonyóságot sértene.

Ezek azon okok, melyek minden gondolkozó agyban a kötelező alaki védelem eszméjét kellett, hogy megérleljék.

* * *

A pesti ügyvédek (íj. Palugyay Imre: *Ügyvédek* című, ugyancsak 1841-ben megjelent művének 65. l.) 1841. évi június 19-én a Curia kapujára kifüggesztett hirdetmény folytán tanácskozássra gyűltek egybe. Réső Ensel Sándor itt a vitás jogkérdéseknek koronként a testület által való eldöntését kívánta elhatároztatni, de — mint látszik — leszavaztatott. Január 21-én Beniczky Péter elnöklete alatt az ügyvédek a kar érdekeiknek istápolására, egyesületté alakulnak 21 tagu választmányával, melynek tagjai közt szerepelnek: Kossuth, Ensel, Sztrokay Antal, Csanády Sándor és Tóth Lőrincz, ki 1848-ban megjelent röpiratában több, máig is megszívlelendő ügyvédi reform megvalósítását sürgeti.

Kossuth hát több okból is érdeklődhetett az ügyvédi, illetőleg védőkérdés iránt. A Nemzeti Múzeum levéltárában őrzött, a Pesti Hírlap első számának megjelenése után irt levelének tanúságaként, már ekkor is a lap egyik főcéljául a büntetőjogi reformok sürgetését tekinti. A lap iránya eddig is már teljesen megfelelt a tervbe vett iránynak; de Nyáry indítványának és Kossuth ujabban történt megválasztásának hatása alatt fokozottabb mérvben tereli a közfigyelmet az alaki védelem kérdése felé, 1841. évi június 27. vezércikkben pedig nyíltan pálcát tör Nyáry mellett.

Lapjának már július 7-ki számában azt írja, hogy Nyáry indítványa oly olván alapszik, mely Istennek kedves, ember előtt szent. Július 10-iki cikkében felveti a kérdést, sértene-e a megye a törvényhozás hatáskörét, ha Nyárynak a kötelező védelemre vonatkozó indítványát elfogadná. Semmi esetre sem — úgy véli — hisz még a Dózsa csordáinak vérengzése fölött felbőszült 1514-iki törvényhozás is kimondta, hogy ártatlanok ne büntetessenek. A casuistica kerában — így folytatja — a Rota Romana kérdést kapott, vajjon, ha megtörténhetnék, hogy az ördög törvényszék elé kerüljön, kellene-e neki védelmezőt adni, miután tudva van, hogy egész lénye vétek és gonoszság. És a kérdést igennel felelték meg, mert — ugymondanak — a beszámításnak is lehetnek fokozatai; igazság szerint, tehát tőle sem lehet megtagadni a védelmezőt. Hivatkozik az 1791: 41. tc.-re mely a védelem elvét, általában elismeri, és az 1836: 10. tc.-re, mely a nemteleneket nem csak a földesuri önkény ellen megvédeni kívánta. A védelmet Kossuth a tisztí ügyészekkel kívánja végeztetni; ezenkívül csak, az önkéntes jelentkezésük folytán a védő lajstromba felvett ügyvé-

deket óhajtaná védői székbe engedni, nehogy a pervadászó „zugrabulák“ a polgári társaságban oly fontos ügyvédi kart mélyebbre süllyeszthessék. A védőnek ügyfélegyenlőséget kíván, mit úgy fejez ki: „mindenütt jelen lehessen hol a vádló, és kérdések feltételét csak úgy indítványozhassa az elnöknel mint az. A vallatást vád és védbeszéd kövesse. Majd sikra száll az ügyvéd személye ellen táplált idegenkedés ellen. Az angol ügyvéd kiváltságos állására utal, melynek föelőnye, hogy az ügyvéd jellem kifejlődését vonta maga után. Kivánatos, ugymond, hogy a védő a befogatás után szabadon érintkezhessék a védencével. A ki ezt ellenezni tudja, az az ügyvéd alatt szőrszállhasogató fufangrabulát képzel“. Αυτός έφα... .

Nyitra még 41-ben határozta el, hogy a törvényszéken az egyik ügyész sommás perben védő legyen. *Ugocsa* pedig ugyanez év december 13-án t. főügyészének indítványára mondja ki, hogy a hitelesítés után az iratok a t. ügyészre terjesztendők be, hogy másnap a védő ügyész által a védelem előterjeszthető legyen (P. H. 1841. évi 495. és 855 l.). Alkalmassint sok más megyében is történik ez iránt intézkedés, de a kormány beavatkozásától való félelem folytán a legtrikább esetekben kerül a dolog a lapokba. Csak a *Hajdukerületben* nem válik szükségessé az intézkedés, a mennyiben ott a perek mind írásosan a levelező szavaival élve „formásan“ tárgyaltnak. *Ezért* kötelező a védelem. (P. H. 1842. évi 80. l.)

Itt megjegyezzük, hogy a „*Falu jegyzője*“ szerint — bárha szerzője tényleg létező állapotokat akar jellemezni — a vádlottat védő védi. A mű 1845-ben jelent meg.

Hol volt szokásban védő meghallgatása a rövid utu perekben, hol nem, annak megbízható megállapítása sok nehézségbe ütközik, miután a szónak mai értelmében vett jegyzőkönyvezés a hitelesítési, azaz törvényszéki tárgyalás során akkori időben nem divott: de különben is a helytartótanács álláspontját ismerő megyéknek nem állhatott érdekében a törvény által amugy sem kívánt formáság betartása, illetőleg a védő közbenjöttének jegyzőkönyvi kitüntetése.

9. A nyilvánosság kérdése.

Harmadik követelménye *Nyárynak* a törvényszéki tárgyalásoknak sommás ügyekben való nyilvánossága. Már ez a körülmény önmagában véve untilg elég lett volna *Kossuth* jóindulatának biztosítására. Hisz már régtől fogva alig volt száma a Pesti Hirlapnak, melyben az igazságszolgáltatás vagy közigazgatás nyilvánossága nem követeltetett volna. Majd vezércikkek, majd vidéki levelezők közgyűlési jelentései, majd a szerkesztőnek a cikkekhez irt széljegyzetei tartják ébren az érdeklődést a *Kossuth*-párt föelve gyanánt hirdetett, egyedül üdvözítő óvszer iránt. A közgyűlés előtt egy hét alatt, három vezércikk zengedezi a nyilvánosság dicséretét, zászlót

lengetve az indítványnak, egyszerre országos hírűvé lett szerzője előtt. A nyilvánosság — ugymond *Kossuth* egy már korábban megjelent esztergomi tudósításhoz írt szerkesztőségi csillagjegyzetben — meg a katonai sorozáson tapasztalt visszaélések ellen is védelmi eszköz. Sértené ugyan a szeméremérzetet, de kedvenc írójára *Benthamre* hivatkozik, ki szerint a nyilvánosság az igazságszolgáltatásnál is fontosabb.¹

Egyébként *Kecskemét* városának főbirája² több mint 100 év óta teljes nyilvánosság mellett tárgyal.

1841. évi tavaszutó 3-ról kelt számában lelkendezve hirdeti a Pesti Hirlap, hogy *Szeged* városának közgyűlése kimondta a nyilvánosságot, és nyomban nyitott ajtók mellett folytatta a tárgyalást. A *krassói* közgyűlés elutasítja egy táblabírónak a törvényszéki nyilvánosság iránti indítványát, mert a miveletlen oláh megtudván, ki hogyan szavazott, boszut állana a véleménye szerint igazságtalan bírón. *Kossuth* 1842. évi 10. számban megrója a megyét, mert az igazságos bíró ellen nem forral boszut az oláh. 1841. évi 605. lapjában megjelent vezércikkben *Kossuth* kijelenti, hogy közzététetvén *Nyáry* Indítványa a meglepetési taktika ki van zárva, *Szabadka* már 1841-ben behozza a nyilvánosságot a szóbeli perek tárgyalásánál. Az első napra kitűzött egyik pert a három legelőkelőbb szabadkai ügyvéd elveszti, de — teszi hozzá a Pesti Hirlap levelezője (368. l.) — arcukról le lehetett olvasni, hogy a pervesztésért a nyilvánosság által kárpótoltnak érzik magukat. *Kossuth* hozzáteszi, hogy ily ujításoktól függ a városok jövője. *Bereg* is életbelépteti a nyilvánosságot, bárha a helytartótanácsnak pár hóval utóbb (1842-ben) érkezett leirata folytán megszünteti azt. *Békésben* csak követelik a nyilvánosságot; a bizottságot csak 1842-ben küldik ki a részletek tekintetében irányadó javaslat elkészítésével. *Nagybánya* közgyűlése kötelezővé teszi, a helytartótanács betiltja a nyilvánosságot. A közgyűlés a helytartótanácsból (!) keres orvoslást, jöllehet a *Krassó* által csak elvben elfogadott törvényszéki nyilvánosságot is betiltó intéző levél követte. (1842. évi 336. és 584).

¹ Az u. az évi 506. lapon *Remellay Gusztáv* a pestvárosi fenytő bizottmányról értekezve sérelmezi, hogy a rendelet 4 a nyilvánosságot képviselő polgár kötelező jelentését nem irta elő. Itt megjegyezzük, hogy a szolgabírói ítélő hatalmat szabályozó htauási intéző levél szerint a szolgabírónak ítélkezéséhez is, és az általa kirótt testi büntetésnek szabályszerű végrehajtásához is, legalább 2—3 tanu jelenléte szükséges. De a pestvgyei RR. annak idején felírtak volt a közbátósági tekintély csorbitását eredményező rendelete ellen is végrehajtásáról a kormányzók ujólagos parancsára sem gondoskodtak.

² A Világ ez évi 207. lapján Csányi tollából megjelent cikk szerint.

10. Nyáry „Indítvány”-a a novemberi közgyűlésen.

(Széchenyi és Kossuth.)

A bizottság pártolólág terjeszti az 1841. évi novemberi közgyűlés elé Nyáry „Indítvány”-át. A közgyűlés azonban csak hosszabb vita után tud a *védelem*, különösen pedig a *nyilvánosság* tárgyában határozatot mondani.¹

A pártoló jelentést maga Nyáry Pál készíti, a ki a bizottság jegyzője, de lelke is, mert — a mint ezt a Pesti Hírlap 597. lapjából megtudjuk — a bizottsági ülés II. napján már csak a két alispán és egy tbíró vesz részt a tárgyalásokban. Ezen nemtörődömség ellen Nyáry az augusztus 31-iki közgyűlésen szót emel. (A jelentést már itt kellett volna beterjeszteni.) A közgyűlés rosszalását fejezte ki a tagok eljárása fölött és abbeli reményét, hogy a tagok végre is hozzálátnak a munka véleményezéshez, de a P. H., mely a történekről siet szétlibbenteni a közgyűlési titok fátyolát, hozzáteszi: Vederemo.²

A közgyűlésen elhangzott beszédek velejét, az egykoru lapok különösen a *Világ* és *Pesti Hírlap* gyér tudósításai és a gyakran még ezeknél is kevesebb támpontot nyújtó közgyűlési határozatok szövege alapján állapíthatni meg.

November 19-én tárgyalták. Ellenzői is, pártolói is akadtak a javaslatnak fölös számban.

Leghevesebben támadta Széchenyi a Nyáry javaslatot, illetőleg a közgyűlési hatáskört a törvényhozói jogkör sérelmére kiterjeszteni akaró RR-et. Legelszántabban védé e többség álláspontját Kossuth. A „Kossuth-ligá”-val szemben használt éles szavaiért Széchenyit — naplótöredékeiből kivehetőleg — fiskális actio alá akarják vonni. Kossuth Liga kommt in grösserer Anzahl — írja naplója 31. lapján. — Ich rede passable. Es war ueber die Offentlichkeiten in den Comitats-gerichten . . . proces verbal . . . ich: Es mag gut seyn, gehört nicht in die Comitats-Competenz. Es sprechen alle gegen mich . . . Hegedüs u. Nyáry. Ich rede das 2-te Mal.

¹ A bizottság véleményét közli Fayer (id. mű I. K. 62. 1)

² A bizottság, az eredeti margós fogalmazvány tanuságaként, csak két helyütt eszközöltet, de ott is csak lényegtelen változtatásokat.

Mache sie passable herunter.¹ Bekomme beinahe Fiscal Action... Ich modificire nicht, bleibe ruhig... wiederhole noch einmal... Es wird nichts daraus. — *Kossuth*... den ich gelobt, reprimandirt mich à la lettre. Er würde sich anders benehmen, wenn er beleidigt... *A. Dessewffy*, *Zsedényi* und *Hegedüs* u. *Gyarmathy* sprechen allein in meinem Sinne, alles uebrige in Opposition... Es aergert mich sehr. Aergere mich seit 3 Tagen wegen alles; desto schlechter gehts —

Pedig ezen a közgyűlésen nevezte el Széchenyit *Kossuth* a „*legnagyobb magyar*“-nak...

Nov. 20-ról azt írja: Wollte mich wegen gestern excusiren, aufklären. — *Ráday* wird (2 olvashatlan szó) sich was nach. Derselbe Gegenstand, nach *Nyáry*'s Antrag mit grosser Majorität angenommen. *Prónay*... im *gestern* gegen mich nur [um Popularität (olvashatlan szó)] macht Vorschläge: Das Ganze der Wiener Regierung. Ich spreche dagegen; (két olvashatlan szó)² Inconsequent, wenn die Majorität entschieden, auf die Aenderung (két olvashatlan szó) das Municip nicht. E napon³ (*Zichy Antal* szerint: állást foglalt *Széchenyi* az ellen, hogy a megye, hozott határozatától eltérően, a cancelláriának terjessze fel az ügyet, minthogy egy ízben már kimondták a RR., hogy az ügy törvényhatósági hatáskörbe tartozik, mért is közvetlenség volna a cancelláriához (*Prónay* indítványához képest) felterjeszteni. Az illető részeket egyébként, úgylátszik, *Zichy* sem tudta kibetűzni.

* * *

A javaslat ellenzői az 1791: 12. t.-c.-re hivatkozhattak, azt vitatván, hogy a törvényhozó a jogszolgáltatás szabályzását kivette a megyék statutoriális hatásköréből. Pártolói, ezzel szemben, arra, hogy ezen, *József* halálát követő évben hozott törvény a királyi önkényt akarta korlátozni, nem a megye hatáskörét és különben is csak a bírói szervezetről szól, nem az igazságszolgáltatás rendjéről.

¹ *Zichy Antal* szerint, a ki Széchenyi naplóját többnyire csak fordításban közli: „Derekasan lerántom őket“.

² Talán ihn auslachend.

³ *Széchenyi* eredeti napló-feljegyzései után (Akadémiai képirattár).

A kérdés ugrópontja: kötelező védelem a rövid utu perben és különösen a nyilvánosság eszméje megvalósítható-e a jogfolytonosság sérelme nélkül? Más szóval: tiltják-e vagy parancsolják törvényeink a védelmet s a nyilvánóságot?

A jogot mindenik fél a maga szája ize szerint vélte értelmezhetni. Pedig hát *Werbőczy* hallgat, a *Corpus Juris* pedig mindkét félnek ad igazat.

Hivatkozni négy törvényre lehet:

1. az 1492. évi 79.-re,
2. Albert király 23. cikkére,
3. az 1791. évi 67.-re,
4. az 1486. évi 68.-ra.

Lássuk ezeket egyenkint.

Az 1492-iki szerint tilos a törvényszék előtt fegyveresen és jobbágyok kíséretében megjelenni, nehogy az igazság szava a fegyvercsörtetés közben elnémuljon. Ebből ép úgy lehet a nyilvánosság mellett, mint ellen fegyvert kovácsolni.

Albert király törvénye szerint a királyi ügyész ne a birák közé üljön, hanem a perlekedők közt foglaljon helyet. Ebből Nyáry hivei azt vélik kimutathatni, hogy a feleken kívül közönség is volt jelen a tárgyaláson.

Az 1791-iki előkészítő bizottságokról szól. Legsikerültebbnek látszik a negyedik, Mátyás törvényére való hivatkozás, melynek 8. §-a szerint: Hogy a törvényszéket tisztességgel, méltósággal és komolysággal, t. i. minden lárma, zaj, zürzavar nélkül és háborítatlanul lehessen megtartani, határoztatik, hogy a törvényszék épületének ajtaji mindenkor nyitva álljanak és hivatlanul senki sem merjen belépni. (Nemo nisi vocatus intrare audeat). De ez sem bizonyít, vagy mindkettőnek bizonyít; mert „a törvényszék épületének ajtai nyitva álljanak,” ez a nyilvánosság mellett szól, de „hivatlanul senki se merészeljen belépni” ez ellene szól.

Tehát bármi szívesen vontuk volna is le az ellenkező következtetést. az írott jog, a közgyűlési többségnek ellenkező felfogása dacára is, inkább lett volna a nyilvánosság törvényessége ellen felhozható, mint mellette.

Törvényt nem győzik egymást.

Kutatják hát az élő jogot. *Pozsony, Nógrád és Békés*

megyékre hivatkoznak némelyek, hangsúlyozva, hogy a megyék nyilvánosság mellett tárgyalnak, állítólag már régtől fogva.

De vajjon — kérdik ellenzői — két-három megyének az országostól eltérő gyakorlata bir-e bizonyító erővel, különösen ezen megyében, a hol tudva van, hogy a táblabírák és patvaristák is csak titoktartási eskü mellett lehetnek jelen a törvényszék hallgatóinak sorában, és — kérdik — jogában állhat-e a megyének az eljárás kérdéseit szabályozni, ha az 1840. évi V. t.-c. által kiküldött országos bizottság maholnap már el is készül büntető munkálataival?

De hát — felelik ezek — tilalmas-e a törvény által nem tiltott rendelkezések életbeléptetésével a hon felvirágoztatásán munkálkodó országos bizottságot a nyilvánosság és védelem körét érintő gyakorlati adatokkal ellátni, midőn köztudomásu, hogy az országos bizottság első sorban a célirányosnak már bebizonyult intézkedéseket akarván életbeléptetni, csak hálával veendi a vezérvármegyének a haladás eszméivel összhangban álló intézkedéseit?

És hangsúlyozzák, hogy a nádori bíróság, az *octavale iudicium*, az isten szabad ege alatt tárgyal és a nép a körüllevő halmokról hallgatta őket és e halmokat még most is Hallomhalmoknak nevezik, miből kivehetőleg a nyilvánosságot az ősi alkotmány nyal igazolhatónak vélik.

Mi sem természetesebb, mint, hogy a közgyűlési teremnek nagyszámú hallgatósága sem nézhető tétlen a „hegyek vajadását“ és sok izben, a szónokok mindenkori pártállása szerint, éljenzéssel vagy zavaró közbekiáltásokkal ad kifejezést rokon- vagy ellenszenvének.

A hallgatóság fanatizálása, ha bűn, Kossuth Lajos bűne, ha érdem, Kossuth Lajos érdeme. A Pesti Hírlap már megalakulásának első percétől kezdve hitelvként hirdette a nyilvánosság érvényre emelését az igazságszolgáltatás és közigazgatás egész területén. Alig telt el hét, hogy arra vissza nem tért volna. „Adjatok bírákat nekem, a minőket akartok“ szólt egykor a marseilliek nevében valaki — mondja az 1841. évi január 27-iki, aláírás nélkül megjelent vezércikk — „legyenek hanyagok, legyenek részrehajlók, legyenek megvesztegetve, legyenek ellenségeim, nem bánom, csak azt engedjétek meg, hogy semmit se tehessek máskép, mint a közönység előtt.“

A közgyűlés, Kossuth agitációja folytán, elfogadja az

Indítványt és a rendek közt való szétoosztás céljából ki is nyomatja (1841-ben Trattner és Károlyi betűivel).¹

11. Királyi tilalom.

A helytartótanács névtelen feljelentés útján, avagy tán egyszerűen a hírlapokból, értesülvén a hozott határozatról, még a közgyűlés szétoosztása előtt felkéri az iratokat, megsemmisítés és illetőleg hatályon kívül helyezés céljából, mert a határozat a fenytő eljárásra nézve irányadónak tekintendő 1791. évi 67. t.-c.-be ütközvén, törvénytelen, különösen miután az 1840: 5. t.-c. által kiküldött országos bizottság már megkezdte munkáját. A leírás a nádor akaratára vezethető vissza, a ki az országos bizottság munkálatait a legéberebb figyelemmel kíséri és a megye határozatában elítélendő praecipulációs szándékot lát.

Az ennek folytán még november 25-én hozott végzés (6191. sz. a.) egyezik a felirással.²

A felírás tartalmát röviden a következőben adjuk: nem lehetett nem meglepő a helytartótanács intézményében foglalt azon gyanúsítás, mintha a törvénykezésnek és bíraskodásnak törvények által megállapított rendszerét törvényhozáson kívül akarnók megváltoztatni, mert az indítvány célja törvényes, mert törvényeink parancsolják, hogy elítéltetése előtt mindenki meghallgattassék védelmére nézve. A védelem mellőzése a gyakorlat által „csúszott be“ a jogszolgáltatásba, miért is a gyakorlat által a mellőzés meg is szüntethető. Alkotmányszerűleg hozott határozatukban magukat gátoltatni pedig a RR. nem engedik.

12. Az 1842.-ki januári közgyűlés. Táblabíróválasztás.

(Széchenyi István, a Pesti Hírlap, Kossuth és Dessewffy Aurél.)

A fölrás folytán *V. Ferdinánd* sajátkezű aláírásával ellátott leiratban 1842 január 27-én, nehezteléssel veszi tudo-

¹ Megjelent Fayer anyaggy. I. k. 43. és köv. I. is a mű utolsóelötti lapján olvasható következő megjegyzés híjján: „Ki e tárgyban kimerítő egészet kíván“ annak, ha nem ismerné, ajánlom a munkát: „Das Deutsche Strafverfahren in der Fortbildung durch Gerichtsgebrauch u. Particulargesetzbuicher in genauer Vergleichung mit dem engl. u. franz. Strafprozesse von Mittermaier II Theil 1839—1840“. Bünbirónak, szolgabirónak, tiszti ügyvédnek mellőzhetlen szükségű olvasmány. Bár honi nyelven is bírnók.“ A kitűnő mű ismerete dacára, mint tudjuk Nyáry teljesen önálló maradt és magyar.

² Fayer nem szó szerint közli. (I. köt. 43.)

másul, hogy a RR. november 20-án (igazában november 25-én) kelt határozatukkal az újítás szellemétől áthatva az 1791: 12. és 67., az 1635: 18. t.-c. a Hk. III. R. 2. és II. R. 3. Címének sérelmére a törvényhozói hatalmat magukhoz ragadni akarják és a megye törvényes hatáskörét meghaladó tumultuáris uton kelt határozatokat hoznak. Várják be az 1840: 5. t.-c. által kiküldött országos bizottság munkálatainak befejeztét. Ne akarják semmibe sem venni a helytartótanács parancsait. A király a felvilágosító felírás dacára, nemcsak hogy nem helyesli, de ezennel meg is semmisíti a megyének jogsérelmes határozatát.

Az 1791. évi 12. t.-c. a helytartótanács hatáskörét határozza meg. Az ugyanez évi 67. t.-c. a büntető törvénykönyv készítését *országos* bizottságra bizza. Az 1635. évi 18. t.-c. a Hk. II. R. 3. és III. R. 2. Címét tartja fenn. Előbbi a fejedelem és a törvényhozás, utóbbi a megyei hatáskört szabja meg. — Mind e szabályok úgynevezett „valódi értelmé”-ből centralista is decentralista is azt hozhatja ki, a mit pártállásánál fogva kihozni „kötelességé”-nek tekint.

A nádor főispán 1842 január 28-ra rendkívüli közgyűlést hirdet. Itt olvastatott fel a király leirata. A közgyűlésen jelen voltak közül főlemliti a jegyzőkönyv: báró *Prónay* Albert elnök, *Dessewffy* Aurél, *Batthányi* Lajos, *Szapáry* József, *Ráday* Gedeon, *Károlyi* György grófokat, *Eötvös* József, *Orczy* György bárókat és sok más táblabírákat, tisztviselőket és nevezetességeket.

Széchenyi István, naplója szerint,¹ nem szólt, csak az éleceket szórta jobbra-balra.

Kár, hogy a közgyűlésen elhangzott beszédek nem jegyzik vala.

A hozott határozathoz képest a helytartótanács útján figyelmeztetni rendeltetik a király, hogy az 1840: 5. t.-c. által kiküldött bizottság munkálatai távol állván a befejeződéstől, a RR. eljárása *nem* törvénytelen; a helytartótanácsnak pedig az 1791. évi 14. t.-c. figyelmébe ajánltatik a nádor főherceg útján. E törvényből kivehetőleg a királynak a megyei határozatok épségbentartását lett volna hivatva ajánlani, sat. sat. A tárgyalások nyilvánosságáról szólva, jobbágyi hódolattal bár, de megdöbbenő határozottsággal utalnak azon körül-

¹ Zichy Antal: „Széchenyi Beszédei” 206. l.

ményre, hogy ez hazai intézeteinkkel egykoru és pedig a törvényszékeké nem kevésbbé, mint a megyegyűlésekké. Minthogy az 1486. és 1492. évi 79. tc. a törvényszékeken való megjelenés jogát mindenkinek biztosítja a csend és rendbontás tilalmával: figyelmezteti a felirat, hogy különösen a törvényszéki nyilvánosságot, a leirat ellenkező felfogása dacára is, kétségenkívülinek kell tekinteni, mert világos, hogy a megye kebelében a nyilvánosság 1777 május 26-án minden megszorítás nélkül, szakadatlanul fennállott s akkor sem a közgyűlés, hanem a törvényszék helyezte azt hatályon kívül, jöllehet, hogy, a közjog szerint, az általános határozatok hozatala csak az előbbit illeti meg. Azon későbbi 1784. évi február 4-iki határozat, mely szerint a törvényszék ajtai csak titoktartási esküvel kötelezett egyedeknek rendeltettek kinyitni, törvénytelen visszaélés, minek igazolására utalnak arra, hogy a törvényszéki nyilvánosság az ország többi megyéiben megvan, a hol pedig nincs meg, ott határozatilag behozatott.

E közjogi fejtegetésekkel telített, felette határozott és önérzetes hangú felirati tervezetnek elfogadása után kimondja a közgyűlés, hogy a megyének a felsőbbség által kifogásolt végzését végre kell hajtani, hogy a törvényszéki bírakat már 31-ikén fogják megválasztani, ugyanazoknak kötelességül tévén, hogy a bűnvádi eljárás tárgyában megállapított előleges elvek gyakorlati alkalmazására nézve javaslatot készítvén, azt a márciusi közgyűlésen mutassák be.¹

A közgyűlés e határozatához képest, három nappal utóbb (január 31-én) megejtették a táblabíró-választást. A főispánnal kinevezettek közül 34 táblabírót választottak meg.²

E 34 tagu bizottságra kettős feladat hárul: büntető eljárási elvlajstrom készítése, melyet a közgyűlés fog jóváhagyni,

¹ L. e. i. Pestvmegye 1842. évi gyűlési jkveinek 287. sz. a. bejegyzését.

² Pest törvényszéke részére 29-ef gf. Teleky Sam., gf. Ráday Ged., Pattay Józ., Szilassy László és György., Kovács Józ., Batta Sám., Kiss László, Csefalvai Józ., Bernáth György, Zlinszky Aurél, Segesváry Istv., Nyáry László, Sántha István, Halász Boldizsár, Hiros Ignác, Ruttkay Ján, Földváry Pál, Kandó Józ., Benyovszky Péter, Sztrokay Ant., Lipthay Sánd., Fáy Istv., Ensel Sánd., Kendelényi Kár., Rosthy Alb., Detrich Laj., A *készenléti tisztelet* részére pedig Sárközy Ábr., Polgár József, Halász Pál, Káldy Kálm., Tallián Kár.

és ítélkezés. Kimondja a közgyűlés, hogy az új bírák február 28-án vegyék át hivatalukat. *Elnök, Pesten*, a megye régi szokásaihoz képest, a másodalispán, *Kecskeméten Benyovszky Péter*, akadályoztatásuk esetén a legidősebb táblabíró. Meghagyatott egyuttal a pesti bíráknak, hogy lajstromot készítsenek, melyből kitűnik, ki mikor fog Pesten tartózkodni és illetve ítélkezni, hogy az állandó törvényszék tartása lehetővé váljék. Kecskemétre nézve ez intézkedés, könnyen érthető okokból, mellőztetett.

E harmincznégyes bizottságnak nem volt tagja a mozgalom lelke: *Nyáry és Kossuth*.

A mellőzés oka a RR. egy korábbi határozata, melynél fogva merőben csak a közgyűlésnek táblabírói ranggal felruházott tagjaira szoríttassék a választás, nyilván abból indulván ki, hogy így a nádorfőispán, illetőleg helytartótanács a tett intézkedést nem egykönnyen fogják sérelmesnek tekinthetni.

* * *

A közgyűlés egyébként Szolnokmegyének egy *Nyáry* által előterjesztett átiratából, arról győződve meg, hogy annak helytartója *Kossuth Lajos* már mult évi 160. sz. a. megyéjökbeli táblabírának kinevezni méltóztatott. *Prónay Albert* főispáni helytartó útján megkérettetni rendeli a nádot, mint ezen törvényesen egyesített vármegyéknek hivatalánál fogva örökös főispánját, hogy *Kossuth Lajos* és *Nyáry Pál* urakat érdemeik előismeréseül a megye táblabíráinak sorába kinevezni ne terhelhessen,

* * *

Már a „*Törvényhatósági Tudósítások*“ szerkesztése alkalmával súlyt helyezett rá *Kossuth*, hogy az országgyűlési ifjak ügyében tartott beszédeknek a védői titoktartási esküt ostromozó része kellőleg kiemeltessék. Csak önmagához marad hű, ha a „P. H.“-ban is a nyilvánosságot érintő tárgyalások domborodnak ki. A lap 41. évi 352. számában „Válasz Zemplének“ feliratu „P. H. Szerkesztősége“ aláírásu cikk, több vezércikk és sok szerkesztőségi széljegyzet gáncsot nem tűrő következtetésséggel tartja ébren a nyilvánosság iránti érdeklődést. A „napfényre uraim napfényre“ jelígéje lesz csakhamar mindazoknak, kik a lap által sötétség lovagjai vagy éjmadaraknak elkeresztelt konzervatívek ellen tömörülnek. A 41-iki mukatársak közül leginkább *Hrabovszky* (723) a 42-iki évi levelezők közül pedig *Nyilasy Dániel*, utóbbi *Montesquieu*, *Bentham*, *Arretin*, *Rotteck*, *Feuerbach*, *Luden* és *Tocqueville*-re hivatkozással sürgetik az

égető reform megvalósítását. A *Bentham*-re hivatkozást *Kossuth* alkalmul használja, hogy kedvenc írójának magyarra fordítását sürgesse. A „Nemzeti Ujság“ és az inkább csak hivatalos „Ofen-Pesther Zeitung“ nem igen foglalkoznak a kényes ügygel; az előrelátóbb „Világ“ ellenben, hiven *Dessewffy* politikájához, 1841. évi március 1. számában elismeri, hogy korunk a nyilvánosság kora; 1841. május 15-iki számában hangsúlyozza, hogy baj, ha a törvények által, egy-két hüncselekményt kivéve, meg nem kötött bíró hatalmát a nyilvánosság súlyegyenben nem tartja, de elvi álláspontot a megye határozatával szemben csak november 24-én foglal el, midőn X. Y. Z. (*Dessewffy Aurel*), áthatva a meggyőződéstől, hogy az ujításokra bár, csak nagynehezen kapható kormány hozzájárulása nélkül egy reform sem valósítható meg, tartalmas vezércikkben bírálja a javaslatot törvényesség és célszerűség szempontjából.

„Mi köze“ — azt kéri — „nemes Pest vármegyének a nyilvánosság azon nemével, mely néhány megyében p. o. Pozsonyban és Nógrádban létezik?“ A *Mátyás* király törvényére való hivatkozásra azt feleli: legyen áldott a nagy király emléke, de elfelejtették megírni róla a historiographok, vajjon végig hallgatta-e az ügyvédet, mikor a nép szenvedélyéhez szólt annak indulatait izgatta vagy a fennálló rend ellen mérgesen kikel, stb.“ „Poroszországban“ — úgy folytatja — „alapos tanácskozás tárgyát képezi e kérdés. Pest ezzel szemben *Nyáry Pál*-nak 28 lapos röpirata alapján 5—6 órai választmányi és mindössze 7 órai közgyűlési tanácskozás után változtatta meg a fennálló eljárási gyakorlatot. Mily szigorú ítéletet mondanánk a legalkotmányosabb király felett, ki alattvalóinak legfontosabb érdekeit így kezelné. Az ily hallatlan törvényhozói rögtönzés a legjobb institutiókat megfosztja azon feltételektől, melyek jótékonyágát biztosítják. Így p. o. a jelen esetben, ha pl. az ügyvéd a hallgatóságot a bíró vagy a törvény ellen ingerli, lehet-e majd rendreutasítani. Nem tudjátok — kéri — hogy a mi törvényhozásunk a nemzet és a korona közreműködésére van alapítva s hogy veszedelmes alkotmányt állapít meg az, a ki a törvényhozási tényezőknek egyikét mellőzni akarja? Mit szólnátok ti, hogyha egyszer megfordítva állana elő a sors, hogyha a korona tenné azt, a mit most ti tenni akartok, hogy t. i. a maga jószántából, a maga egyoldalú akaratából, a nemzet közreműködésének mellőzésével, akarna törvényeket alkotni?¹

Ám néki csak a szántás-vetés adatott az — a mint látni fogjuk — utóbb győzelemmel vitt ügyben. Az aratás nem.

¹ Ferenczy József, gr. *Dessewffy Aurel* összes művei 90. és köv. l. Megjelent ezenkívül az „X Y Z“ könyvben is.

13. Az 1841. évi márciusi közgyűlés. Pótválasztás.

(Eötvös József, Ráday Gedeon, Széchenyi és Kossuth.)

Jelen voltak a báró *Prónay Albert* főispánhelyettes előülése alatt megtartott 1842. évi március 15-iki közgyűlésen (többek közt) *Széchenyi István*, *Teleky Sámuel*, *Ráday Gedeon*, *Majláth János* és *Zichy Ödön* grófok; *Eötvös József*, *Bánfi Pál* bárók, *Nagy József* kamarás, *Steinbach Ferencz* királyi tanácsos, *Zsedényi Edvard* helytartó-tanácsos, *Réső Ensel Sándor* táblabíró és prókátor. A tisztviselő urak közül felemlítendők *Dubraviczky Simon* I., *Szentkirályi Móricz* II. alispán, *Nyáry Pál* főjegyző és többen. Ezenkívül Buda, Pest, Kecskemét és Nagykőrös küldöttei; számos ügyészek és ifjak.

A kiküldött bizottság elkészült munkálatával. Mielőtt azonban azt elővehették volna, a közgyűlésen felolvastatott a nagyméltóságu udvari cancelláriának március 10-én kelt¹ leirata. E szerint a Főlség a RR. felirata folytán megengedni méltóztatott, hogy törvényszéket ne csak évnegyedes közgyűlés idején, de, a mindenkori szükséghez képest, bármikor tartssanak, hogy a szolgabírák a saját hatáskörükben megítélt ügyekről pontos jegyzőkönyvet vezessenek, hogy a rabkísérés alkalmával a vashegedük elmellőztessenek, hogy a „forma szerinti“ (fiskálisi) perek állásáról a fiskalatus időnként kimejitő jelentést tegyen a megyének, de szigorúan meghagyja, hogy a RR. a törvényes hatáskört áttalhágni ne akarják.

A leirati „engedély“ inkább boszant, mint békit. A *vashegedük* tárgyában megengedett ujitást nem kérték a királytól. Az ügyészi jelentéstétel kötelezettsége nem kedvezmény a RR.-nek; a szolgabírói jegyzőkönyvezés pedig, már korábban kelt helytartótanácsai intéző leveleknél fogva, amugy is kötelező volt s csak hanyagságul tudható be a megyék jó részének, hogy az intéző levél végrehajtását elődázták. Az „engedélyezés“ tehát, megyei felfogás szerint, „nesze semmi fogd meg jól“.

Elsőnek *Eötvös József* báró emelt szót, finom „tapintatu megkülönböztetéssel véve tárgyalás alá a régi feliratot“. — a mint a *Jelenkor* 1842. évi 107. l. kifejti, és maradni kívánt az első végzésnél s azt végre is hajtani javasolta, Ő Felsőségének pedig e nézeteket megfektő alázatos felírást az eljárási

¹ 4203/243. canc. sz. 827. levéltári sz.

szabályokkal együtt felterjeszteni javasolja. *Eötvös* indítványát, *Ráday Gedeon*, *Pattay József*, valamint *Nyáry Pál* másod-alispán felszólalása után elfogadta a közgyűlés.

De a RR. álláspontját minden Demosthenesnél ékeesebben szólva jellemzi a tett. Nyomban a leirat felolvasása után jelentés tétetvén arról, hogy a január 31-én megválasztott táblabírák közül *Benitzky Flórián*, *Ruttkay János*, *Batta Sámuel*, *Földváry Pál* és *Nyáry László* lemondottak, helyökbbe, ugyancsak közfelkiáltással *Tahy József kamarás*, *Kecse Péter*, *Gál János*, *Lisznyay Gedeon* és *Hegyessy Péter* táblabíró urakat választják meg törvényszéki táblabírákúl. A választásnak ezen, a megyében szokatlan módját — ugymond a jegyzőkönyv — az időkimélés célzata indokolja.¹

Olvasztatott ez után a fenséges nádorispán urnak, mint Pestmegye hivatalánál fogva örökös főispánjának, egy atyafiságos bizodalommal írott levele, az első, mely szakitva a kor eddigi szokásaival magyar nyelven van fogalmazva. Rendes körülmények közt balzsamos irként hat a nyelvének elismeréseért titáni harcot vivó nemzet fiaira. Most is leirhatatlan lelkesedést szül, miről a dörgedelmes éljeneknek közgyűlési határozattal elrendelt jegyzőkönyvezése tanuskodik.

Egyébként azonban téved, a nádor. A rendek érdembeli magoktartása változatlan marad.

„Nem azért“ — így szól a jegyzőkönyv — „örülnek a RR., mintha a nádor Ő Fenségének ebbeli tette váratlan vagy meglepő lett volna — hiszen a nemzet őt szabadon választá első tisztviselőjének; hanem csak azért, hogy ő a hon tisztviselőinek követésre méltó példát adott, miként kell a törvényeket tisztelni.“

Eddig a határozat. S most lássuk mit mond a nádori levél:

Kedves atyámfiai . . . Minek utána tudniillik tisztelt Uraságtoknak azon határozatokra nézve, melynél fogva a bűnvádi eljáráson javítani szándékoznak Ő Felsége, a törvények megtartásáról gondoskodva, ismételve kegyesen meghagyni méltóztatott, hogy tisztelt Uraságtok hatóságuk törvényes korlátai közt maradván, olyanokba mik a törvényhozás körébe tartoznak ne bocsátkozzanak, mint főispánjok és az ország első tisztvise-

¹ (828. levéltári sz.) Hegyessy is lemond utóbb, miért is a RR. helyébe 21-én (851. levéltári szám) Markos Mihály táblabíró urat választják.

lőjének, arra kell felszólítanom tisztelt uraságokat, hogy azon legfelsőbb gondolkodás szükséges voltát kötelesség szerint elismervén, ennél fogva a határozatok hozásában a törvény, nevezetesen az 1790. évi 12. cikkely és a III. R. 2. cime rendeletét követni ne késsenek. Egyébiránt tartós jólétet kívánva maradok tisztelt Uraságoknak Budán március 15-én 1842. jóakarója József Nádorispány.

A dörgedelmes éljenek megörökítése után a jegyző-könyv szerint:

hogy a RR. törvénytszetele s azon méltatlan vád alaptalansága mintha törvény tulajdonította hatóságuk körén tulterjeszkedvén, akár a törvényhozás, akár a végrehajtóhatalom jogait sértették volna meg, minél világosabban kitessék, mielőtt a t. rendelő levél aggasztó irányzatának bővebb fejtegetésébe bocsátkoztak volna, a munkálatnak pontonkénti tárgyalása elhatározatik, az idő előrehaladott voltára tekintettel azonban csak más napra tűzetik ki.

* * *

A közgyűlés csak lényegtelen dolgokban változtatott a bizottsági tervezeten.

Másnapra tűzték ki a javaslat tárgyalását.

Ráday Gedeon indítványára kimondja, hogy a másodalispán akadályoztatása esetén a törvényszék biráit, a helyettes elnököt kivéve, válasszák ugyan, de ne titkosan, nehogy ezzel a kormány bizalmatlanságra lásson okot.

A nádorispán levele folytán hosszabb megbeszélés tárgyát képezi a közgyűlésen a nyilvánosság és az alaki védelem tárgyában tett intézkedések törvényes volta. *Dessewfy* fellépte óta merőben politikai pártállásuk szerint tömörülnek a kérdés körül. A centralisták a kormány álláspontját tartva helyesnek, tagadják e tekintetben a megye szabályalkotási jogát. A megye ifjusága által „zajosan pártolt“ többségben lévő ellenzék, ezzel szemben, a megyei álláspont elismerését követeli. A több napon át folyó vita a *Széchenyi* és *Kossuth* közti ellentétet nagyban kiélesíti. A 16-ki közgyűlésről naplójába *Széchenyi* azt írja: Decret gelesen, mit ung. Brief des E. H.¹ Das erste Mal *Zsedényi* einen Triumph *Sz királyi* — *Nyáry* Miserabel — *Eötvös* langweilig. *Patay* schwach. Er will bosszút a Mészárosok ellen. Ich gegen

¹ Erzherzogs.

Kossuth, nach ihm, sehr lang aber nicht sehr gut. Politikai bünt követett el a megye. — Most lakolni fogunk. Gravaminalis Dieta. Én nem vettem részt benne — vezessenek ki azok, qui nobis haec otia fecerunt. A 17-ki közgyűlésről azt írja: Ich theille starke Hiebe aus, *Kossuth* wird wehmüthig (tentával utóbb bemázolt szó) gelb. (olvashatatlan szó). — Lache mit *Zsedényi* viel. Wir machen Off. u. Defensallianz. Martius 18.: Starke Kopfweh — Congress — Rede lang u. viel. — *Eddig Széchenyi*-nek az Akadémiában őrzött sajátkezü feljegyzései.

A martius 19-ki közgyűlésen ¹ heves főfájása dacára is részt vesz a tanácskozásokban. Határozottan támadja *Kossuth*ot, úgy hogy ez, dacára pár nap előtt tett nyilatkozatának és dacára *Deák* csittító szavainak, hevesen kikel ellene és azzal fenyegetődzik, hogy ezentul már mint ellenséget fogja nyilván megtámadni.

A 31-ki vitában *Szentkirályi*, *Nyáry*, *Eötvös* és *Pataj* vesznek részt. Ezeken kívül természetesen *Széchenyi* és *Kossuth*. A javaslat pártolói hivatkoznak arra, hogy a törvényszék még a XVIII. század végén is teljes uyilvánosság mellett tárgyalt, és hogy az u. n. patvaristák már törvénygyakorlatuk bebizonyítása végett, a mezei biztosok és örök meg régi szokásnál fogva, mindig benn tartózkodtak a tárgyaló teremben.

Igy hát az elnök, kinek részrehajlatlanságát pártkülönbség nélkül el kell vala ismerniök, megkérdi a rendeket, ki emlékszik arra, hogy a törvényszéki tárgyalás helyéről kitiltattak volna a hallgatóságnak nem hivatalnok, illetőleg hallgatási esküt nem tett tagjai?

Síri csend. — Az elnök megismételte a kérdést: jelentkezék, a ki tud esetet. Senki sem jelentkezett. Követeltek-e hallgatási esküt, akár csak egyszer is a hallgatóság tagjaitól? Avagy tán csak a biztosoktól, az öröktől. „Soha sem“ volt a válasz. Kötelezték-e hallgatásra, akár csak az ügyben eljáró táblabírákat...? Galamböszfejű táblabírák sorra szólalnak fel, hogy meggyőződésük erejétől ihletett hangon mutassák ki, hogy erre, sem félszázados közpályájuk ideje alatt, sem apáik

¹ Zichy Antal Széchenyi Beszédei 217. l. szerint.

emlékezete szerint, példát nem tud a nemes megye joggyakorlata.¹ Majd *Ráday Gedeon* gróf és *Bánffy Pál* báró is kijelentik, hogy ők eskü nélkül ültek törvényt.²

Ennek folytán kimondani kénytelen a közgyűlés, hogy nem a megye tiszteletlen a törvény iránt, és hogy Ő Felsége által méltatlanul vádoltatnak törvény iránti tiszteletlenséggel. Ezenkívül pedig *Eötvös József*-nek előző nap elfogadott indítványához képest, hogy Ő Felsége iránti fiui bizodal-mukat bebizonyítsák, mindezeket, a felhívott jegyzőkönyvi kivonatok felküldése mellett, Ő Felsége elé, jobbágyi hódolattal terjesztendő alázatos felírásukban, kimerítőleg kifejtteni határozták.

Meg is történt. A jegyzőkönyv kimerítő volt. De különösen kimerítően tükrözte vissza a közgyűlési többségnek, különösen *jogi* meggyőződését és — hogy úgy mondjuk — mindenre kész elszántságát. A sok oldalra kiterjedő hatalmas felirat,³ az akkori kor szokásaihoz mérten ismét „*jobbágyi hódolattal és alázatossággal*“ oktatja ki a királyt és azokat, kik a neki való tanácsadással vannak megbízva, hogy a nyilvánosság az alkotmány alkatrésze, megszüntetése rés az alkotmányon, megőrzése nemzeti jog, királyi kötelesség, mért is apostoli királyi felségének válasza a RR. 287. sz. alázatos felírására váratlanul lepte meg a RR-et, és a tisztelt udvari rendelvény egyszersmind aggasztó alakban tűnt elénkbe.

Az udvari rendelet az eljárás némely pontját „legfelsőbb kegyelmes helybenhagyást nyerteknek“ nyilvánítá, kijelentvén, hogy az sem a király akaratjával, sem a fennálló kegyelmes királyi rendeletekkel nem ellenkezik. — Ezt is megválaszolták . . . „Váratlanul lepett meg és aggasztó alakban tűnt elénkbe . . .“

Azután jött 1848., aztán 1867. és az 1869. évi IV. tc., mely . . . előmenetel tekintetében a kormánytól függő független bírákra bizza a nyilvánosság védelmét. —

A felirat elragad világos okfejtése, hangjának tisztelet-

¹ L. e. i. közgyűlési jegyzőkönyvel.

² „Világ”.

³ 837, 839, 843/42.

teljes volta, de leginkább önérzetességével. „Örömmel készek volnánk“ — így szól egy helyen — „attól mi határozatunkban törvénysértőnek kimutattatnék azonnal elállani. De másrésztől épen az 1790. évi 12. tc. és legszentebb polgári kötelességeink ellen vétenénk, ha csak hallgatva is, megismernők azt, hogy megyénk törvényes határozatai felsőbb jóváhagyásból nyerik erejüket“.

Annak igazolására, hogy a bűnvádi eljárás tárgyában hozott határozat törvénybe ütközőnek akkor sem volna tekinthető, ha új törvényen nem alapuló szabályt alkotna, hivatkoznak mindenekelőtt a megyének 1638 óta hozott eljárást szabályozó határozataira, melyek legnagyobb része az uralkodó királynak is tudomására jutottak.¹ A legfelsőbb végrehajtó hatalom pedig a jogalkotást egyenesen meg is kívánta volt a megyéktől. (Ennek igazolására, egy királyi rendeletet be is csatoltak eredetben.) Ezenkívül az 1715. évi 24. t.-c. által kiküldött országos küldöttségre is hivatkoznak. Ez a különböző helyhatósági rendeletek alapján akart az igazságügyi törvények javítása tekintetében az országgyűléstől kapott megbízatásnak megfelelni.

A szóbeli eljárás, illetőleg *védők* tekintetében kijelentik, hogy csak az esetekben kívánják a védőket alkalmazni, illetőleg a szóbeli védelmet megengedni, melyekben a vádló szóbelileg terjeszti elő a vádat, tehát a nem nemesek ellen indított azon perekben, melyekben halál vagy 3 évi rabságnál nagyobb büntetést nem szab a törvény, megjegyeztetvén, hogy a nemesek ellen ily per csak akkor volt folytatható, ha ők is, a közvádó tiszti ügyész is beleegyeztek. Majd így folytatják: „Hogy ily vádlottaknak, kiktől a törvény a felebbvitelt megtagadta, legalább azt, mit a törvény nem tilt, igazság és emberiség pedig parancsol, t. i. a védelmet megengedtük, azt törvényszegésnek, a törvényszabta korlátok áthágásának el nem ismerhetjük. Az, hogy a midőn írott perekben a nem nemeseknek is közönségesen megadatik a védelem, miért legyen az egyedül a feljebbviteli jótékonyaságtól is megfosztott szóbeli eljárásnál megtagadva, teljességgel megfoghatatlan“.

¹ A „tudomására hozattak“ kifejezést szántszándékkal kerültk el.

Végezetül azt hangsúlyozzák, hogy ők, koronás fejedelmök és a törvény iránti köteleességeiket egyaránt híven akarják teljesíteni.

Ugyanaz nap¹ kimondja a közgyűlés, hogy „a *büntető törvényszolgáltatási eljárás*“ a megyei törvényszéki ügyekben követendő, de az uri székekre, nyilván célszerűségi okokból, nem kötelező.

A szabályzatot vegyi uton lesokszorosíttatják és megküldik az alispáni, jegyzői és tiszti ügyészi hivatalnak, a fő- és alszolgabiráknak, községi elöljáróknak és táblabiráknak, miheztartás végett. A közgyűlés végül azt is kimondja, hogy a királynak is meg kell küldeni. Itt azonban, kételyek elkerülése végett, hozzátesszik, hogy nem helybenhagyás végett küldik meg, mert illet még a III. R. 2. Cime sem kíván, hanem pusztán azért, hogy kimutassák, hogy a megye rendjeinek nem közhatósági tulterjeszkedés a célja, hanem a rend elérése és a rendetlenségek elkerülése.

A határozatoknak a szabályzatot életbeléptető része ellen *Prónay Albert főispánhelyettes órással élt*. Ezt még nyugodtan vették. Így hát megindokolta. „A végrehajtás“ — úgy mond — „törvénybe ütköznék“. Ezt már — hiába volt elnök — nem türték nyugodtan. Szavaztak, bejelentését tudomásul vegyék-e? Kisütötték, hogy nem is lehet. Hisz törvény szerint a többség dönt a megyegyűlésen is. Így hát az óvásnak nincs gyakorlati jelentősége.²

De az ügy végleg nem volt elintézve.³

13. A büntetőtörvényszolgáltatási eljárás.

Térjünk vissza a bizottság munkálatára.⁴

Tárgyalásának menetére, a tanácskozás, szavazás módjára nézve nincs feljegyzés, kétségtelen azonban, hogy a főnnebb érintett *Nyáry-féle „Indítvány“* vonatkozó részének felolvasatása nélkül egy kérdést sem döntenek el. Meglát-

¹ 843/1842.

² Érvénytelen lett.

³ Március 31-én kijelentik a RR. hogy a főispáni helyettes esetleges újabb óvása még csak a jegyzőkönyvbe sem lesz vehető, miért abba nem beszédek, csak határozatok valók.

⁴ A bizottság a jegyzői tisztelet a nem tag *Nyáry*-al töltötte be.

szik ez úgy az „*Indítvány*“ és „*Eljárás*“ irányának, sok helyütt szavainak azonosságából, mint a két mű azonos felosztásából, eljárási részeinek azonos elnevezéséből, különösen a vizsgálatot szabályozó részeknek megegyező szövegéből.

A szabályzat címe „*Büntetőtörvényszolgáltatási Eljárás*“. Ám csak a rövid útú pert szabályozza.

1. A *törvényszéki bírák számát* egyszer s mindenkorra 7-ben állapítja meg. Ezek közül négyen táblabírák, kikhez járul az elnöklő alispán és a törvényes bizonyság (szolgabíró és esküdt). Utóbbi háromnak kötelező részvétele törvényen alapul. Így bölcs előrelátással vétetett eleje annak, hogy a tárgyalásokon az alispánok közül ketten jelenvén meg, a hivatalnok személyétől külön nem választható hivatali érdek is figyelembe vétessék az ítélelhozatalánál. A bírói létszám megszorítása azért is üdvös ujtásnak volt tekinthető, mert az előtt határozatlan számu, de legalább tizenegy vagy tizenhárom tagu tanács kívántatván meg az ítélelhozatalhoz, a törvényszék megalakulása, meg nem jelenés folytán gyakran lehetetlenné vált.

2. *Allandó törvényszék* tartását teszi kötelezővé, midőn a törvényszék nem csak a megyében, de országszerte is csak negyedévente körülbelül 4 hétig szokott ülésezni (*négyhetes igazság*).

3. A *törvényszéki táblabírák választását* a közgyűlésre bizza, a főispán által kinevezett táblabíráknak a részvételt csak a megválasztott táblabírák akadályoztatása esetén engedvén meg. (A választási elv ily mérvű érvényreemelését az 1832/6-iki országgyűlés irományai közt elfekvő törvényjavaslatban sem találjuk.)

4. A *kínvallatásnak*, ártatlanok meghurcoltatásának a vizsgálatnak céltudatos kimerítő körülírásával kívánja elejét venni.

5. A *végtelenségig tartó letartóztatásokat*, a törvényszék állandósításán kívül, azzal kívánja megszüntetni, hogy a törvényszéket, az alispán felelősségének terhe mellett, az ügynek, a vizsgálat befejeztétől számított 8 nap eltelte előtti letárgyalásra utasítja.

6. A *nyilvánosságot* részben kiterjeszti (a mennyiben a

jelenlételt a nem jogászközönségnek is megengedi, és ezektől sem kíván hallgatási esküt), részben pedig megszorítja (a mennyiben a tanácskozás és szavazás, valamint szemérmet sértő ténynek tárgyalása alatt tiltja még ezeknek is a jelenlétét). A közgyűlés többségének véleménye szerint ugyan, a tett intézkedés tételes jog szempontjából nem újítás, mégis szükségesnek tartják e helyütt az 1492. 78. tc.-re való utalást.

7. Az *alaki védelem* tekintetében „törvény által nem tiltott” álláspontra helyezkedik a javaslat. Az alaki védelem — mely az írásos u. n. fiskálisi perekben volt csak kötelező — ezentúl, a javaslat tárgyát képező rövid utu sommás perekben is elengedhetetlen. A közgyűlés elfogadta az eredeti, bizottsági tervezetnek ama kitételét, miszerint a befogatás után nyomban rendelendő ki a védő, de szükségesnek tartja hozzátenni, hogy a védőnek védencével a hitelesítés megtörténte azaz a vádlott törvényszéki kihallgatásának befejezte előtt védencével érintkeznie nem szabad.

Bármennyire is hangsúlyoznunk kell ez intézkedésnek, első sorban az anyagi védelem érdekeire nézve sérelmes voltát, nem lehet el nem ismernünk, hogy a törvény előtti egyenlőséget e rendelkezés inkább közelíti meg, mint a XX. század bűnvádi perrendtartása, mely lehetővé tette, hogy törvényszékeink a védőrendelés iránt csak a tárgyalás kitűzése, tehát a per sorsának tényleges eldőlte után keressék meg az ügyvédi kamarákat, minek folytán kellő védelemben a jogkereső közönségnek ép leggyámoltalanabb, mert legszegényebb osztálya nem részesül.

Megjegyzendő egyébként, hogy a 18. §. e megszorító intézkedését bajosan lehetett volna végrehajtani, minthogy a közgyűlés a védőügyvédekről rendelkező 34. §-t törölni elmulasztá. E szerint pedig a 18. §-ban foglaltaknak éppen az ellenkezője van kimondva, mert kifejezetten felhatalmaztatnak a védők, hogy mindannyiszor, valahányszor csak kívánják, a törvényszék elnökének teendő jelentés következtében, és az általa rendelendő hivatali egyed jelenlétében értekezhesenek védettjökkel.

8. Az *anyagi védelem* elvét széles, mondhatni a legszélesebb alapon juttatja érvényre. Bizonyos személy elleni eljárás,

de sőt vizsgálat sem foganatosítható próbák (= bizonyítékok) vagy legalább jelenségek nélkül. Már a vizsgálat során kötelezővé teszi a vizsgálóbíróra nézve, hogy a főjelentő nevét és a vádlott ellen szóló bizonyítékokat, illetve adatokat a vádlottal, esetleg ellenbizonyítás illetve megerősítés céljából közölje; a vizsgálatot foganatosító tisztviselőt arra is utasítván, hogy a vizsgálatot a vádlott védelmére szolgáló irányban is lefolytassa.

Hiánya a javaslatnak, hogy törvényszéki beismerés esetén nincs helye további kihallgatásnak, s hogy az ügyészt csak részbeni vagy teljes tagadás esetén utasítható vádjának beigazolására, hogy nem intézkedik az iránt, hogy a vádló elejthesse a vádat, szóval nem vádelviséget biztosít, csak a per formáját teszi vádalakúvá; végül hogy nem intézkedik az illetékesség és hatáskör tárgyában. Ámde ezeket megyei uton bajos is lett volna szabályozni. — Nem tette kötelezővé a perbeszédék és indítványok jegyzőkönyvezését. Ámde ennek végeredményben amugy sem lett volna fontossága.

A tárgyalás ugyan a vád előterjesztésével veszi kezdetét, minek folytán a bíróság a vádlott terhére befolyásolható, de ezen, a kor akkori gyakorlatának és a francia pernek megfelelő intézkedés élét vesztí a javaslat ama rendelkezésénél fogva, mely, a *favor rei* elvéhez képest. a védőnek nemcsak ez utolsó szó jogát, hanem azt is biztosítja, hogy a tárgyalásnak védbeszéd előkészítése céljából való elnapolását, a törvényszéket jogkötelezően indítványozhassa. (Perrendtartásunk szerint ez csak vádváltoztatás esetén lehetséges). Ezenkívül a javaslat 20. §-ához képest a vád a vádlottal közlendő.

* * *

A javaslat összesen 36 §-ból áll és 4 fejezetre oszlik: I. fejezet (11—6. §§.) a törvényszék tartásáról és alakjáról szól; a nyilvánosságra vonatkozó rendelkezések is itt foglalnak helyt. A II. fejezet (7—18 §§.) a bírói eljárásról szól és két részre oszlik *a)* elő vagy vizsgálati eljárás (7—18. §§.) *b)* érdemlegi vagy törvényszéki eljárás (19—31. §§.) A III. fejezet (32—34. §§.) a védőügyvédekről. A IV. a szolgabírói hatóságról és annak köréről (35. és 36. §§.).

Az egyes §§. tartalmát kimerítően adjuk az alábbiakban.

I. A TÖRVÉNYSZÉK SZERKEZETE ÉS ALAKJA,

1. §. A *törvényszék* minden héten, rendszerint hétfőn, ünnep vagy közgyűlési napon: a rákövetkező napon ül össze.¹

2. §. *Elnök* az alispán, akadályoztatása esetén a táblabírák legidősbike (a bizottságnak a közgyűlés által el nem fogadott tervezete szerint: az, kit a törvényszék a közgyűlés által megválasztott két legidősb táblabíró közül választ.)

3. §. *Tagok* a közgyűlés által megválasztott 4 táblabíró a tiszti ügyvédek és a törvényes bizonyosság, valamint a jegyzők. Szavazattal azonban, a javaslat külön is kiemeli, hogy: a *megye gyakorlatához képest* csak a törvényszéknek birói esküt tett tagjai, tehát: a táblabírák és törvényes bizonyosság bírnak.²

A tagokat az elnök hívja meg a tárgyalásra.

Az igazolatlan meg nem jelenést a javaslat nem rendeli büntetni.

4. §. Ha a beidézetekből tanácsot alakítani nem sikerülne, úgy az elnök helyettök más megválasztott táblabírákat rendel be. Ezek híján a törvényszéket kellő számú kinevezett táblabírákból alakítja meg.

Az 5. és 6. §§. a *nyilvánosságot* tárgyzazzák

II. A BIRÓI ELJÁRÁSRÓL.

a) *Elő vagy vizsgálati eljárás.*

A 7. és 8. §§. a *nyomozatot és vizsgálatot* tárgyazza a Nyáry-féle indítvány „Péter“-féle példájával.

9. §. A községi előjárók és a mezei *comissariusok* hatásköréről a nyomozat során, az 1794. évi közgyűlési határozathoz képest.

E határozatnak nyoma veszett. Az 1840-ben Nyáry által készített *Javallat* is szám nélkül idézi, kétségtelen azonban, hogy e határozat alapjául ugyanaz évi országszéki rendelet szolgál, mely a fő és alispánok és kerületek kapitányaiból álló parlament meghallgatása után hozott s az ország rablóbandáinak kiirtását célozza. E határozathoz képest a javaslat előírja, hogy a nyomozó közeg lapszámozott, zsinórral átfűzött és lepecsételt naplót vezetni köteles, melyben törlésnek és vakarásnak előfordulnia nem szabad. E tilalmat azonban a gyakorlat még az ítéleteket illetően sem tudja megvalósítani.

10. §. A tulajdonképeni *vizsgálatot* a kerületi szolgabíró fogantatja nemtelenek ügyében, mielőbb a dologról értesült. Ha azonnali

¹ Az utóbbi megszorítás, mint tudjuk, Ferenc király rendeletén alapul.

² Ballának 1840-ben megjelent „*Vélemény*“-e (III. 1.) szerint fiskálisi perhez az elnökön és előadóként szereplő ügyészen kívül 6, rövid utu perben az előadó és ügyészen kívül 3 közbíró elég.

eljárásában gátolva volt úgy az okot a törvényszéknek a vizsgálat befejezte után jelenteni köteles a maga igazolására.

11. §. A vizsgálatot a szolgabírónak mindig azon körülménynél kell kezdeni, mely a tény felvilágosítására legfontosabb s a minek elhalasztásából az egésze nézve kipótolhatatlan hiány következik.

A 12. §. a vizsgálat fogantatására alapul szolgáló gyanuokkal foglalkozik, de ellentétben az írókkal, nem sorolja fel őket tüzetesen, minthogy azok meghatározása az eljáró szolgabíró tapintatától függ. *Nemleges eredményű vizsgálat* során megállapított adatokat a szolgabíró lapszámozott könyvébe jegyzi. *Eredményes vizsgálat* adatait a törvényszéki elnökek adja át.

A 13. §-t szószerint adjuk: Ha a feladó, vagy károsított fél tettesül személyt nevez is, ezen pusztá kijelölés még nem jogosítja a tisztviselőt arra, hogy egyenesen a nevezett ellen intézze a vizsgálatot; s ez csak az után történhetik meg, ha a feladó vagy károsított állításának bebizonyítására próbákat szolgáltat, vagy legalább oly jelenségekre hivatkozik, mely az általa kijelölt személyre alapos gyanut hárítanak. Ekkor a vizsgálatot végrehajtó kötelessége előbb a feladott tény megtörténte s aztán a feladó által idézett jelenségek minősége, vagy próbák érvényessége iránt vizsgáldni s ha a tényt valóságosnak, a próbákat alaposnak, vagy ha ezek nincsenek a „jelenségeket“ figyelemre méltóknak találta: a nem nemes vádlottat a feladó vagy vádló nevének is közlésével kihallgatni és valamint a feladó próbáit megvizsgálta, úgy a vádlott által maga mentségére felhozottak iránt is vizsgálatot tenni. Egyébiránt a vizsgálati eljárás ez esetben is mind a nemes, mind, a nem nemes vádlottat illetőleg többire nézve épen az, mely az előbbi §-ban foglaltatik. (Anyagi védelem elve.)

14. §. *Tettenért nemes* ellen közhatározat nélkül is fogantatosítható az eljárás. A tanuk ez esetben is hit alatt hallgatandók ki.

¹ A nemes és nemtelenek közti különbséget különböző okokból fentartani kénytelen a javaslat, miért is (12. §) nemtelenek ellen gyanu esetén hivatalból, nemes ellen csak az illető gyanusított megyéjéből közhatározat alapján fogantatosítható a vizsgálat. De — teszi hozzá ugyanez a § — a gyanuba vett személy kihallgatása soha és semmi esetben sem mellőzhető.

Nagy horderejű demokratikus ujtás az, midőn tudva van, hogy a nemesek, különösen főnemesek előjogaikra hivatkozással sok esetben utát állják kihallgatásuknak, minek folytán vagy csak levélileg (esetleg ügyvéd által készített beadványban), vagy egyáltalán nem felelnek. Az ítélő tábla ugyan több ízben új eljárást rendel a nemesek kihallgatása nélkül befejezett ügyekben, de e felfogás meg sem bír általánosan elismertetni. A nemesség hatalma nagyobb a táblánál. A tábla és nemesség különböző felfogásának alkalmasint gravamen a vége, ha csak a szolgabírói találékonyság a „véletlenség“-et ki nem eszeli. E szerint az oly esetekben, melyekben a nemest szóval vallatták, a jegyzőkönyvét a szolgabíró a kérdések kitüntetése nélkül fogalmazza, sőt néha úgy kezdi: „X. Y. nemes urral véletlenül találkoztván, elmondtam neki, hogy N. N. urnak a lova eltűnt, Ő azt felelte erre, hogy a terhére rótt lólopást nem ő követte el, hanem Z. sat.“

Tettenérés esetén, a *Primae Nomus* vonatkozó intézkedéséhez képest, a 15. §. is hangsúlyozza, hogy nemtelen bárki magános által is befogható, csakhogy erről a szolgabírónak kell azonnal jelentést tenni. A szolgabíró (inquisitorius elv), ez esetben, ha a tett hatáskörét meg nem haladja, a nemtelen tettest azonnal megítéli.

16. §. *A vizsgálat befejezte után* a vádlott akár nemes, akár nemtelen (24 kr. napi fizetést huzó) őr kíséretében az iratokkal együtt Pestre a törvényszék elnökéhez kísérendő.¹

17. §. A Pestre kísért vádlottal beszélni büntetés² terhe alatt senkinek sem szabad.

18. §. *Az udvari kapitány, a vádlottól* a pénzt és kést, elismervény ellenében, elveszi, a tiszti soros ügyvéd jelenlétében; beérkeztének napját feljegyzi és a vádlottnak *védő* választás céljából a védők lajstromát átadja. A közgyűlés ehhez hozzatétni rendeli, hogy a védővel azonban a vádlottnak a törvényszéki tárgyalás illetőleg vallásának meghitelesítése³ előtt értekeznie nem szabad. A vizsgálati foglyoknak a többiektől való elkülönítése iránt is intézkedik a javaslat.

b) *Érdemleges vagy törvényszéki eljárás.*

19. §. *A törvényszéki elnök* osztja ki az ügyeket az illető tiszti ügyésznek.⁴

20. §. A tiszti ügyész az iratok átvételétől számított 48 órán belül a vádat írásban átnyújtja az elnöknek.⁵

21. §. *Tárgyalási határnapot* az elnök, ünnepnapot kivéve, az átvételtől számított egy hét letelte előtt minden körülmények közt kitűzni köteles.⁶

22. §. *A törvényszéki vizsgálat*⁷ a vádlott személyadatainak megállapításával és a vádnak a tiszti ügyész által szóbelileg való előterjesztésével kezdődik.⁸

Nemes sommáson (23. §.) csak a saját és vádló tiszti ügyvéd beleegyezésével ítélhető meg. Ellen esetben a per a fiskalisi (írásos) perekre nézve fennálló szabályok szerint folytatandó le.

¹ A kecskeméti törvényszék úgy látszik megszüntettetni céloztatott, mert erről sehol sincs említés.

² Nyilván arbitraria büntetés.

³ A vádlott törvényszéki kihallgatása.

⁴ Folyománya ez azon, régi jogunkban gyökeredző felfogásnak, mely szerint a tiszti ügyész tagja a törvényszéknek.

⁵ Az uralgó gyakorlat szerint csak „véleményt” készít. A közgyűlés által elfogadott szöveg szerint a vádkivonat és tanuk jegyzete a vádlottal is közlendő.

⁶ Lényeges ujtás ez oly korban, midőn a vádlottnak „rab” az általánosan elfogadott neve.

⁷ Így nevezi a szabályzat a főtárgyalást.

⁸ Az eredeti tervezet szerint a vádkivonat felolvasásával a vádlott indítványát a hatáskör vizsgálata illetőleg megalapítása vagy leszállítása követi.

A védő jelenléte mellőzhetetlen (23—25. §§.) a törvényszéki eljárásban pártfogót szükség esetén a törvény rendel.

Ha a bűn meghaladja a sommás hatáskört,¹ úgy a vádlott letartóztatásba helyezendő és a vádkereset írásba foglalva nyomban felvételik.²

A védő ennek megtörténte után védencével korlátlanul érintkezhetik.

Ha megáll a sommás hatáskör, az ügy nyomban és pedig vádlott jelenlétében³ letárgyalandó.

Beismerés esetén nincs helye további tárgyalásnak, illetőleg a javaslat szavaival élve „vizsgálatnak“, de a védő meghallgatása itt is kötelező.

Részbeni vagy teljes tagadás esetén az elnök a t. ügyészt a vádkereset (vád kivonat) behizonyítására utasítja. Ezt követi a „tárgyalás“ a tanúk nevének felolvasásával. Ennek megtörténte után az elnök felhívja a vádlottat, hogy esetleges kifogásait a tanúk ellen adja elő (25. §.).

Az érvényesíthető kifogásokat a javaslat nem sorolja fel, a bírói bölcs belátásra bízván azoknak esetenként való megállapítását. A tanúk a törvényszék előtt is előesküt tesznek.

26. §. A tanúk kihallgatásánál a vádlott vagy védője kell, hogy jelen legyen.⁴

27. §. A jegyzőkönyvbe egész terjedelemben csak a vizsgálat során ki nem hallgatott tanu vallomása kerül; már kihallgatott tanu vallomásából csak az eltérés.

A szembesítés nem minden esetben kötelező.

Vizsgálat befejezte előtt megkérdi az elnök a vádlottat, kíván-e védelmére valamit felhozni (27. §.).

28. §. Mint az írott, forma szerinti perekben, úgy a szóbeli rövid vádkeresetekben⁵ is az utolsó védelem, avagy szó mindig a vádlott pártfogójáé⁶ és a védő nemcsak a bíróság illetősége — *competentia fori* — hanem, sértegetés nélkül annak egyes tagjai ellen is élhet kifogásokkal. A kifogások fölött a törvényszék ítéletileg dönt.⁷

¹ A gyakorlat szerint ez az eset 3 évnél súlyosabb fenytétkkel sújtandó cselekmények esetén áll be.

² Ez intézkedés célja nyilván az, hogy elejét vegyék az írásbeli perekben divó, szinte közmondásossá lett húzavonának; mert a vádlevél kikézbcsítésé és ill. hiteles igazolása nélkül nem lehetvén a feleselést megkezdeni, a vádlott már a kézbesítés elé gördített akadályokkal hátráltathatja a pör lebonyolítását.

³ A javaslat következetesen mellőzi „a rab“ kitétel.

⁴ Az eredeti tervezetnek ama rendelkezését, hogy a tanuhoz a vádló és vádlott vagy ennek védője is tehet kérdéseket, informatív kérdéseket azonban mindketten csak az elnök útján tehessen — kihagyják.

⁵ Rövid utu perek.

⁶ *Favor defensionis* elve.

⁷ A közbenszóló határozatokat is, mint tudjuk, ítéletnek nevezi a gyakorlat.

A 9. §. *magánjogi igény*¹ tekintetében intézkedik.

30. §. Az *ügyész* az elnökek hetenkint egyszer a nemtelenek és havonta egyszer a nemesek, pereinek állásáról jelentést tenni tartozik.

A 31. §. a *végrehajtás* nyilvántartásáról és a helytartótanácsnak negyedévente beküldendő táblás kimutatásról szól.

A 36. §§. A *szolgabírói ítélőhatalom* jogkörét vonja meg a vonatkozó megyei gyakorlat és helytartótanácsi leíratokkal egyezően.²

*

A forrongásra okul szolgált nyilvánosságot és az alaki védelmet szabályozó §§ szövegét itt adjuk szó szerint:

A nyilvánosságról:

5. §. A törvényszék ülésai az 1492. évi 79. tc. rendeletéhez képest nyilvánosan tartatnak, azonban szigorú feltétel a hallgatóságot illetően a csend és rend sértetlensége annyira, hogy még a tetszésnek vagy nem tetszésnek nyilvánítása is csend és rendzavarásnak tekintetik, mely esetben joga, sőt kötelessége az elnöknek nemcsak a csend s rendzavaró egyedeket, hanem magát a hallgatóságot is, ha egészben rendetlenkedett, eltávolítani.

6. §. Az előbbi §-ban érdeklét nyilvánosság szemérmest sértő tények előterjesztése alkalmával, a midőn és a meddig a hallgatóság eltávolittatik és akárminemű esetben az ítélethozatalakor, megszűnik. A hozott ítélet végeredményét a jegyző az u. n. ítéletkönyvbe azonnal bejegyzi, abból az elnök az ítéletet szóval nyomban kihirdeti, a jegyző által okokkal támogatva szokott módon szerkesztve jegyzőkönyvbe iktatva másnap egész terjedésében felolvasandja.³

¹ Vértér, fájdalom illetően szenvedési díj, orvosi és gyógykezelési díj, büntügyi és rabtartási költségek. — Be akarta vétetni a bizottság, hogy a vádlott csak a vád bebizonyítása esetén legyen ezekben elmarasztalható, úgy véve elejét annak, hogy a bizonyítékok híján felmentett rab az esetleg ártatlanul szenvedett vizsgálati fogság költségeiben elmarasztaltassék, de leszavazták. Így a javaslat a bírák mindenkorai bölcs belátására bizza a dolgot és nyitva hagy oly kérdést, melynek megnyugtató szabályozását már az 1816. évi 23,974. számú helytartótanácsi rendelet sem véli elődázhatónak.

² L. e. i. „A szolgabírói ítélőhatalom“ című fejezetet.

³ Okokkal támogatása az ítéletnek eddig csak uralgó szokás, de nem kötelező, mert az egyszerűbb, kisebbeszerű esetekben, néha elmarad.

A bizottsági tervet szerint: „Akár forma szerinti perek írásban, akár szóbeli vádak szokott uton; megjegyezve, hogy mindig a fogvalévő vádlottak ügyének felvétele terjesztetnek elő azok jegyzéke, különösen a pereké, (= írásos pereké) legalább 48 órával előbb, a megyeház kapujára kifüggesztetik azért, hogy azok is, kik szabadságban védelmezik magukat, pereik előterjesztésekor akár személyesen, akár ügyvédek által jelen lehessenek. Egyébiránt a fogvalévő vádlottaknak védőjükkal együtt, akár tisztí, akár magánügyvédek legyenek azok, a teremben számokra kijelölt helyen a bírói eljárás egész folyamata alatt jelen kell lenniök.

7. §. A törvényszék akárminemű esetben ítéllethozatal végett a mellékterembe vonul. Egyébként ugymint a fentközlött 6. §.

A védőügyvédekéről.

32. §. Védők vagy a megye tiszti ügyvédeiből, vagy más a törvényszék által e végre felhatalmazott magánügyvédekből állanak.

33. §. Magánügyvédek akár önként iratják be magukat a védő ügyvédek jegyzékébe, akár a vádlott által választatnak és a védelmet felvállalják, a törvényszék által e végre lett felhatalmaztatások után a számukra kidolgozott esküt letenni tartoznak. Minek megtörténtével:

34. §. Védetteikkel mindannyiszor, valamennyiszer kívánják a törvényszék elnökének teendő jelentés következtében és az által rendelendő hivatali egyed jelenlétében szabadon értekezhetnek és a vizsgálati irományokat térítvény mellett eredetiben is kezekhez vehetik.

* * *

14. A Kossuth—Hindy-ügy.

A conservatívek régtől fogva sanda szemmel nézték az eszméi körül egyre több tért hódító *Kossuth*nak és lapjának a működését.

A Pesti Hirlap megalapulása óta egy alkalmat sem mulasztottak el a fogsága óta martírként ünnepeelt *Kossuth* Lajos személyének a meghurcolására. Mig ellenben a „Világ“ című lap nyílt sisakkal, hirlapi uton támadja a csatára mindig készenálló vezért, addig a „Kultsár István táblabíró ur Özvegycé“-nek tulajdonát képező *Nemzeti Ujság*, nem győzven tollal, kicsinyes módon tölti ki haragját a „népet jelszavakkal elbolondítás“ ellen. Íjszakánként, ki nem puhatolható bérencei hosszabb idő óta bejárják a várost, és a házak falát *Kossuth*ot gyalázó rajzokkal és kitételekkel maszatolják be. Különösen *Kossuth* Lajos széputcai lakásának környéke és az Almási-kert fala szolgál ez üzelemnek célpontjául.

Őzv. *László Józsefnét* sem kimélik meg a támadásoktól. *Kossuthéknak* ez a háziasszonya. Női becsületét is súlyosan támadó levélben ismeretlen levélíró figyelmezteti *Kossuth*nak veszedelmes voltára, rendbontó, felforgató terveire és tudomására hozza, hogy a házban kő kövön nem fog maradni, mert *Kossuth* lakik benne.

A *Kossuth*-házaspár *Neuser János* inasukat bizza meg a tettes kipuhatolásával. Pár heti figyelés után *Neuser* jelenti, hogy a cselekményt hetente szerdára és péntekre virradó éjjel szokták elkövetni. *Kossuth* meghagyja néki a további őrtállást, azzal, hogy tettenérés esetén hozza haza (a *László*-házba), reggel pedig adja át a hatóságnak a tettest. *Neusert* most már *Mór István*, az Almási-kert házmestere is segíti a vigyázásban. 1841 nov. 27-én, tehát szerdai napon, rajtaérik és csakhamar üzőbe veszik a tettest. Ez kőbe botolván, hanyattvágódik. Mi sem természetesebb, mint, hogy *Neuser János*, a ki tíz évet töltött a granátosoknál, nem szalaszthatja el a jó alkalmat és készenlétben tartott fűtyköisével katonásan elagyabugyálja az éjmadarat. Majd pedig arra készíti „az ügy befejeztével“ feltápaszkodó ismeretlent, hogy kövesse a *László*-házba. Most jött a bökkenő. A csöngetésre kaput nyitó házmester a „fogoly“-ban

a ház egyik lakóját, *Hindy János* ügyvéd és a *Nemzeti Ujság* című clerikális lap segédszerkesztőjét ismeri fel, a kivel *Kossuth* soha életében szót sem váltott.

A *Hindy* támadásai által vérig sértett *Kossuth* szóval sem tett volna említést az esetről, ha a conservatívek *Hindy*nek megbotóztatását nem használták volna fel a *Kossuth* elleni agitatio céljaira. Ilyen — ugymondnak — a bot ellensége! Ez az a szilárd elvhűség, melyet a *Kossuth*-párt lépten-nyomon hangoztat! Az ütlegevűtőzokat vezércikkekben támadja, de ha ő a sértett, akkor önmaga sem különb, mint bármely szolgabíró. „*Kossuth* hat napig némán türi az uton-utfélen hangoztatott gyanúsításokat; midőn azonban veszedelmesebb mérveket ölt a gyanu, akkor a december 4-iki *Pesti Hírlap* hasábjain kénytelen kijelenteni, hogy a napokban (a névleg meg nem nevezett) ur megverésére utasítást a *Pesti Hírlap* szerkesztője nem adott.

E kijelentés folytán az ügy még nagyobb port vert fel. *Hindy*, boszuért lihegve, adja be följelentését — nem ugyan a megyénél, mely az ügy elbírálására illetékes lett volna — hanem a helytartótanácsnál, mely politikai bűncselekmények esetén a királyi ügyészt királyi táblai per megindítására szokta utasítani. Félreértések elkerülése céljából nem *Neuser János*, hanem „*Kossuth Lajos Úr Inasa*“ ellen adja be a feljelentést, nyilván azt remélvén, hogy a királyi kinevezéstől függő táblabírák rásütik a bűncselekményre való felbujtás bélyegét *Kossuthra*.

Mert a tábla, a „királyi törvényes tábla“ hogy a hivatalos beadványokban használatos kifejezéssel éljünk, az állam, jobban mondva kormány érdekében sok törvényteleniséget követett el a 40-es években. Pénzhamisításnak minősíti a papírpénz és bankjegyhamisítást, jöllehet a törvény csak az ércpénzhamisítást bünteti, de attól sem írtózott, hogy a váltócédula-koholást (váltóhamisítást) is annak vegye. Különös súlyt helyezvén arra, hogy törvénykiterjesztési joga elismeressék, a lázadás és egyéb politikai bűncselekmények fogalmát is kiterjesztőleg magyarázza és minden községi zenebona, minden utcai csetepaté, 8—10 embernek a közt édeskevésbé érdeklő csoportosulására rásüti a lázadás bélyegét.

De csalódik *Hindy*.

A helytartótanácsnak több oka volt a „*Kossuth Lajos Úr Inasa*“ elleni ügyet önhatáskörében el nem intézni. A királyi tábla, de a helytartótanács tekintélye is, az utolsó évek politikai perei folytán lényeges csorbát szenvedett. *Wesselényi Miklósnak* az 1834-iki szathmári, *Balogh Jánosnak* az 1835-iki országos gyűlésen mondott beszédeért, a pozsonyi 1836-iki országgyűlési ifjúságnak a legártatlanabb cselekedetekért, a formák megsértésével, tehát törvénytelenül, *Kossuth Lajosnak* az 1837-ben betiltott Törvényhatósági Tudósításokért való perbefogatása és elítéltetése a végletekig fokozta ezen — mint hitték osztrák zsoliban álló — hatóság iránti gyűlöletet. Ehhez járul *Kossuthnak* a népszerűsége, a *Pesti Hírlap* megalapítása óta pedig politikai pártvezérsege. Szóval ujólagos táblai perbefogatása nem lett volna észszerű.

Lehet azonban, hogy később kívántak dönteni a táblai perindítás tárgyában. Erre mutat, többek között azon körülmény, hogy a helytartótanács gyors eljárást rendel „*Kossuth Lajos Úr Inasa*“ ellen, s hogy az iratok felküldését az ügy befejeztével elrendelte. Ha az volt a terv, mit részemről valószínűnek

tartok, úgy tanácsosabbnak látszott a közbizodalomnak örvendő vármegyét bizni meg a Neuser elleni eljárással, minthogy alig tételezhető fel, hogy Neuser nem védekezik urának megbízásával (tekintettel különösen arra a körülményre, hogy a jobbhágység idejében, ez, köztudomás szerint a legfontosb enyhítő körülmény. Ha aztán, a Kossuth iránti ellenszenvvel meg nem vádolható megye törvényszéke állapította meg a Neuser elleni ügyben *Kossuth* felbujtási cselekményét, akkor Kossuthnal szemben könnyebb a helyzet, mert akkor, a *Kossuth* ellen a tábla által még mindig lefolytatható eljárást igazolja a megyének Neuser ellen hozott, de Kossuthot is érintő ítélete.

Ha pedig netán a megyét bizzák meg a *Kossuth* által elkövetett felbujtási cselekmény megboszulásával, az is csak nehezen fog kitérhetni az elítélés elől, minthogy... végre is önmagával jutna ellentétbe, ha a Neuser elleni ügyben, ha csak enyhítő körülményként is, de végre is megállapítja, a *Kossuth* elleni ügyben pedig *nem* állapítja meg *Kossuth* reábirási cselekményét.

A számítás azonban nem vált be.

Hindy, a ki, alkalmasint boszuért epedve várja a törvényszéki tárgyalás napját, *Egressy főügyész* nem hogy megesketni, hanem még csak szóhoz jutni sem engedi a tárgyaláson. Az ítélet *Neusert* „helytelen és világos megbízatásán tul vitt rendetlen tetteért, méltó figyelembe vétetvén, hogy tíz évi katonasága alatt, elbocsátó levele bizonyítása szerint, semminemű fenytékkal illetve nem volt, 1841 dec. 14. napjától számítandó s mindenkori elzárás mellett, hetenkint két napon böjttel, a maga költségén töltendő egy hónapi fogsággal rendeli fenytettetni, elmarasztalván egyuttal 5 ezüst forint fájdalomdíj és a végrehajtás során bebizonyítandó orvosi kezelési és gyógyítási díjakban, utasítván *Zlinszky János* központi főszolgabíró, az ítélet kiadásával, a végrehajtás foganatosítására“.

A kérdés súlypontja a „világos megbízatáson tul“ kitételekben van. Ezzel a törvényszék a *Kossuth* terhére róni kívánt felbujtásnak még a lehetőségét is kizárta.

A törvényszék tagjai azonban tudják, honnan fú a szél. Felbőszülve a *Kossuth* elleni hajsza, *Egressy* főügyészt kötelezik, hogy a közgyűléstől kérje *Hindy János* vád alá helyezését.

Egressy a törvényszék határozata feltétlenül köti ugyan, de másrészt sem *Kossuth*, sem *Lászlóné* nem adtak be indítványt. Az uralgó jogfelfogás szerint pedig a *Hindy* terhére rótt cselekmény indítványi jellegű. Alkalmasint csak hosszas vajudás után érlelődik meg *Egressy* agyában a gondolat, hogy vádját a gyakorlat által teljes törvényerejűnek soha el nem ismert „*Praxis Criminalis*“-ra alapítsa, mely szerint „qui famosus chartis ac picturis in alicujus honorem proscindit, in levioribus quidem rebus a suo magistratu, in gravioribus a domino jurisdictionis puniatur“.

Igy merőben attól függ a vádaláhelyezés kimondása: érvényben állónak tekinthető-e az egykor törvényt helyettesítő *Praxis Criminalis* vagy sem. A cselekmény elkövetése, *Hindy* tettessége, a jogerős törvényszéki ítélettel szemben, immáron nem képezhetette vita tárgyát.

A sors úgy akarta, hogy ép azon közgyűlésen indítványozzák a *Criminalis Praxis* elfogadását, melyen a Nyáry-féle reformindítványt tették magukévá a RR.

Kossuth, ki igazságszeretetenél fogva, alkalmasint a reakciós indítvány elutasítását szorgalmazta volna, nem jelenik meg a közgyűlésen, a Pesti Hírlap szerint egészségi okokból.

Ennek dacára, heves vita és illetve, *Széchenyi Istvánnak* békitő szavai után, nem látják helyét a vád alá helyezésnek és elutasítják a főügyészt.

A közgyűlési tárgyalásról az összes lapok többé-kevésbé bő, de egymástól eltérő tudósításban emlékeznek meg. A neveket mind elhallgatják és a Pesti Hírlap is csak Neuser nevét említi. Érdekes egyébként, hogy a *Széchenyinek* közelálló *Jelenkor* szerint szolgabírói ítélet hozatott Neuser ügyében, és szolgabíró kötelezte volna Egressyt is a Hindy bevádlására (!). — A *Széchenyi* beszédére vonatkozó följegyzések úgy látszik elkerülték *Zichy Antal* figyelmét.

15. Katonai karhatalom.

Térjünk vissza a Büntetőtörvényszolgáltatási eljárás sorsára.

A rendek, a mint ez előrelátható volt, nem engedték. De a cancellária sem. A helytartótanács, cancellár és nádor már eljártak a megyénél, de hiába. Így hát ismét a király személyét tolják előtérbe.¹ Bécsben ápr. 26-án² kelt, a király aláírásával ellátott leirat, mely³ értesíti a RR.-ket, hogy a király felírásukban érintett törvénytelen eljárásuknak megakadályozására megtette a szükségeseket, újólág megsemmisítetteknek nyilvánítja a határozatot és törvénytiszteletre inti a RR.-et.

Március 25-ki kelettel ellátott⁴ királyi leirat *Prónayhoz* is érkezik.⁵ Ez kötelességévé teszi, hogy az alispánokat tisztviselőket, megválasztott és kijelölt táblabírákat, katonai karhatalom alkalmazásának terhe alatt, tiltsa el az új szabályok alkalmazásától. *Prónay* márczius 29-én már másolat alakjában küldi el a levelet *Szentkirályi Móricz* másodalispánnak, a fenytő törvényszékeknek a szabályzat szerint is állandó elnökének miheztartás céljából. Meddő erőlködés volt.

A kitűzött napon, március 19-én, *Szentkirályi Móricz* másodalispánnak mint fenytő törvényszéki elnöknek vezérlete alatt 4 törvénybíró, *Kovács József*, *Sztrokay Antal*, *Ilkey Sándor*, *Kendelenyi Károly*, a törvényes bizonyság

¹ 1880/1842.

² 6941|404. cancelláriai szám alatt.

³ 1880.42.

⁴ 5085|305. cancellári szám.

⁵ 1081|1842.

(Zlinszky János főszolgabíró¹ és Tassy Becz László esküdt), Pajor Titus megyei aljegyző, mint törvényszéki jegyző, Bereczky Antal, első alügyész és a védő Körmötzy János táblabíró alügyész, a kijelölt helyen találkozáva közeledtek a törvényszéki tárgyaló terem felé, a büntető törvényszolgáltatási eljárás szerint tárgyalandók.

A történetekről szóljon a most nevezettek által aláírt következő levél:

Tekintetes Vármegye! Alólirottak részint a f. évi január 31-én, részint u. e. évi március 15-én és folytatva tartatott közgyűlésben a tekintetes karok és rendek által fenytő törvényszékre választott táblabírák és tisztviselők, a másodalispán által a mai alólirott, Husvéti ünnepeket követő első köznapra, törvényszék tartása végett összehívattatván, történt, hogy a terem ajtajánál a II. alispánnak, azonnali kinyittatás végett, az ide mellékelt hivatalos levél adatott kezéhez, melyben a főispáni helytartó Ő Nagysága által másolatban közölt királyi decretum megküldése mellett tudtára adatik is II. alispánnak, hogy Ő Felsége a törvényszéknek a megye által megállapított módoni tartását az e részben felterjesztett felírásra érkezendő egfelsőbb válasz vételeig katonai erő alkalmazásával is akadályozni rendeli. Ezen és a foglatban mellékelt Decretum mindenekelőtt felolvastatván, erőszakkali fenyegetések között a törvényszék kiszolgáltatását lehetetlennek véltük, úgy lévén meggyőződve, hogy azon pillanatban, midőn nem törvényszék, hanem erőszak alkalmazásáról van szó, hivatásunk rögtön megszűnt, mert lelki csend és béke nélkül eljárásunk annál veszélyesebb, minthogy polgári jogok és a vádlottak személyei vannak kérdés alatt.

E körülmény, hogy ekképen történt a ts ns vármegyének bejelenteni kötelességünknek tartottuk, egyszersmind ünnepélyes óvást teszünk, hogy mint bírákat, mind a törvény, mind a közállomány parancsoló, szükségse bennünket bárhonnét eredhető, bármily kényszerítésen felül emel, hogy e függetlenségünket megóvni legszentebb kötelességünknek tartjuk s hogy egyedül csak épen az erőszak által akadályozva léptünk vissza.

Következnek a föntnevezettek aláírása.²

16. „In tyrannos.“

Május 2-án tanácskoznak a közgyűlésen a teendők felől, a mint előrelátható volt, épen nem nyugodtan. A *Világ*³

¹ Ugyanaz, ki 1837-ben Kossuth letartóztatása alkalmából oly dicstelen szerepet viselt.

² 1883, 1882 és 1000|42.

³ Május 7-iki.

és a *Pesti Hírlap*¹ egykoru feljegyzése után ítélve, az idősebbek sem emlékezhetek viharosabb közgyűlésre. A szónokok szenvedélye ezerszeres visszhangra talált a nyilvánosságot „hivataltól pártoló“ hallgatóság zsufolt soraiban, mely éljenzéssel jutalmazta az ellenzéket és közbekiáltásokkal sujtá a kormány védelmezőit. A hozott határozat tartalma is megfelel e leírásnak.

A közgyűlés² egyenesen törvénytelennek mondja a Főlséges Ur eljárását, mert az alkotmány szerint nemcsak a király bir jogokkal, de az alattvaló is és nemcsak a RR-et kötik a törvények, de a királyt is, a kinek ép a sokszor hivatkozott 1791. évi 12. tc.-nél fogva a RR-nek a büntető eljárást törvénybe nem ütköző módon meghatározó végzését végrehajtó hatalmi tényével megváltoztatni nem szabadott volna. A hosszas fejtegetés többi része az 1791:14. és 1723:58. t.-c.-et s a HK. III. R. 2. Cimét fogadja el kiindulási alapul. Tiltakoznak a RR. az ellen, hogy a megyék királyi rendeletekkel kormányoztassanak. Ismételten alkotmányellenesnek nevezik a tett intézkedést, formájára tekintettel is, mert a főispánhoz és illetőleg helyetteséhez volt címezve, s nem a megyéhez. Erélyesen tiltakoznak az ellen is, hogy a főispánokat az 1805. évi 5. t.-c. által nem ismert kormánybiztosi teendők elvégzésére szorítsák. „*Egyáltalában alkotmánykivüli és törvény elleni ténynek kénytelenek tekinteni*“ a Felség abbeli tényét, melynél fogva a katonai erő nem rendeltetészerű céljainak megfelelően, a haza önállóságának védelmére, hanem a független állásu törvényszék tagjai ellen kívánja alkalmaztatni. Az ezek szerint, mind alakjára, mind tartalmára nézve törvény és alkotmányellenes cancelláriai leiratot, ezek szerint el nem fogadhatják, s ünnepestes óvásuknak jegyzőkönyvbe iktatásával egyidejűleg kijelentik, hogy merőben csak az anyagi akadályok, t. i. a katonai erőre tekintettel állnak el a Büntetőtörvényszolgáltatási eljárás életbeléptetésétől.

A kormány törvénytelen eljárása ellen az országgyű-

¹ 1842. évi 325. l.

² 1882/1842.

lésnél fogják a maguk igazát keresni, mért is az ügyet a sérelmek közé följegyeztetni rendelik, a követeknek pedig utasításul adandják, hogy a megye közhatósági életerén ejtett sérelemnek az előlegesek közé felvételét országgyűlésileg elérni igyekezzenek. Igyekezetük sikerének biztosítása céljából Nyáry-nak meghagyják, hogy az ország összes megyéit a történetek minden részletéről pontosan, magán-, de biztos uton értesitse.

Együttal kimondják, hogy *a törvényszék az eddigi gyakorlathoz minden legkisebb változtatás nélkül alkalmazkodjék.* Érzik annak az igazságtalan voltát, de nem övék a felelősség, mert csak az erőszaknak engedtek.

* * *

A *Pesti Hírlap*, a Büntetőtörvényszolgáltatási eljárás ügyét legmelegebben pártoló lapnak hasábjain kevés szó esik a megyéknek e tárgyban elfoglalt álláspontjáról. Ennek dacára bizonyos, hogy a remélt pártfogás elmarad. Máramaros közgyűlése¹ p. o. megtagadja e tekintetben a követutastást.

Igy történt, hogy *az országgyűlési sérelmi küldöttség* nem látja sérelem fenforogását, mert a HK. III. R. 2. és II. R. 3. címével az 1635:18. és 1791:12. t.-c. tartalmával a küldöttség összeegyeztetni nem tudja, hogy a megye által alkotott büntető eljárási szabályok királyi jóváhagyás nélkül foganatba vétessenek, különösen miután a megyei bűnvádi eljárási szabályok készítésének ideje az 1840:5. t.-c. által kiküldött országos bizottság munkálkodásának idejével összeesett.²

A kerületi ülés sem látja sérelem fenforogását. A *megyének országgyűlési tárgyakkal megbízott küldöttsége* abban látja az országos RR. a kerületi ülésen elfoglalt álláspontjának okát³ hogy sajtószabadság híján, a többi megyék közönsége előtt a való tényállás kellőleg megvilágítható nem volt, minek folytán, a küldöttségi jelentés szerint, a megyék követei, a leadandó szavazat tekintetében, kellő

¹ Pesti Hírlap 1843. évi 386. l.

² L. e. i. a sérelmi bizottságnak nyomtatásban is megjelent hivatalos jelentését.

³ Pestmegyei levéltár 1844-iki országgyűlési csomó.

utasítást nem kaptak. Minthogy pedig alig remélhető az országos bizottság büntető javaslatainak a közel jövőben törvényerőre emelkedése, és a közbátorság azt kívánja, hogy a 3 évnél rövidebb időre ítéltek is védő útján védekezhessenek, a megyéket pedig nem lehet arra szorítani, hogy a törvényszék bírait a főispáni helytartó által kinevezettek közül válassza, igazság szerint mindazok közül jogában állván a választás, kiket a közbizalom képeseknek tart:

a megyének országgyűlési tárgyak előleges megfontolásával megbízott küldöttsége azt találja, hogy a mennyiben az országgyűlés többsége a dolgot sérelmesnek elismerni nem volna hajlandó, még ezen az országgyűlésen követ urak e két pont tekintetében javaslatot nyújtsanak be.¹

A hatalom legyőzte az anyagi igazságot.

Dessewffy-nek 1842-ben, pár nappal a *Büntetőszolgáltatási eljárás* tárgyában tartott márciusi közgyűlés előtt bekövetkezett halála legnagyobb ellenfelének, *Kossuth*-nak szeméből könnyeket fakasztott² és a *Kossuth*-tal egy táborban küzdő *Vörösmarthy*t az igaz részvét hangján szólaltatják meg:

Nem veszténk e nagyot? kérjük most aggva magunkban,

S a szent nemzetiség anyala súgja: Igen.

Most mások a viszonyok... társadalmi és politikai állás döntő első sorban — — még a becsület elismerésénél is.

II. Vádelviségen alapult-e 48 előtti eljárásunk?

A vádelviség kellékei, véleményem szerint:

1. *különválasztása a perbeli* (nyomozó, vizsgálóbírói, vádlási, vádalahelyezési, ítélkezési és védői) *hatásköröknek közegek szerint*, azaz hogy egy-egy perbeli közeg csak egy perbeli hatáskör elvégzésére legyen hivatva;

2. *a vádló függetlensége a bírótól, a bíró függőségi viszonya a vádlótól*. Itt hangsúlyoznunk kell, hogy „bíró” alatt nem csak ítélő bírót értünk;

¹ A bizottságnak természetesen Nyáry Pál volt a jegyzője.

² „Oly férfiú sirjánál” — írja a Pesti Hírlap 1842. évi 116. l. — „jeges kezekkel ragadja meg az ember kebelét a semmiségnek érzete és a merész lélek szárnyszegeitlen törpül el a mulandóságnak mutatóujja előtt”.

3. last non least: *személy és tettazonosság* vád és ítélet közt.

Kiselejtezve a kiselejtezendőket:

Nem kelléke a vádelviségnek sem a szabadlábönvédekezés joga, sem a nyilvánosság, mert ezek a fönt felsorolt kellékekhez semmiféle viszonyban sincsenek.

Pestmegye levéltárában őrzött periratok tanuságaként az eljárás főbb mozzanatai a következők:

I. Előkészítő eljárás (nyomozat, vizsgálat); Előfeltétele följelentés, nem vád. Rendszerint alispáni, kisgyűlési, nemesek ügyében közgyűlési rendelet folytán foganatosítják, sürgősség esetén hivatalból is, azaz rendelet nélkül.¹

II. Közbenső (vádáláhelyezési) eljárás: a t. ügyész a vizsgálat befejeztével véleményes jelentést terjeszt a kisgyűlés, az ügy minőségéhez képest a közgyűlés elé. E vélemény szerint 1. vádaláhelyezésnek (perbeidéztetésnek), vagy 2. eljárás megszüntetésének (levelestárbatételnek) látja helyét. De igen gyakori az eset, hogy nem nyilatkozik, hanem egyszerűen a ts. KK. és RR. birói bölcs belátására bizza a továbbiakat. A RR. e két utóbbi esetben is végérvényesen kötelezhetik az ügyészt az eljárás folytatására, azaz vádképviselőre, határozatuk ellen nincs perorvoslatnak helye.

III. szaka a pernek a törvényszéki eljárás: A bizonyítékok fel illetve ujrafelvétele fiskalisi perekben ezenkívül

¹ A Pesti Hírlap 1841. évi 718. lapján Kovács Lajos tollából *Adalék a büntetőjogi eljárás ismertetéséhez* cím alatt megjelent közlemény tanuságaként, Szatmárban kimondta a törvényszék, hogy feljelentés híján, hivatalból eljárásnak nincsen helye. Az eset előzményei Kovács szerint a következők: A törvényszék ülésén a megye főjegyzője „elmesélte“, hogy egy leány a rája kirótt botok hatása következtében megőrült. Az ülésen jelen volt Kovács Lajos a tettes megbüntetését követeli a törvényszéktől, a törvényszék azonban tekintettel azon körülményre, hogy, „ha mi keressük a bűnt, nem 12, hanem 100 szolgabíró sem elég“, elveti Kovácsnak közérdekű indítványát. Ettől kezdve, Kovács cikke szerint, vaskövetkezetességgel alkalmazzák a „vádelviséget“ (!) és még rablógyilkossági kísérlet esetén sem járnak el feljelentés nélkül.

„Világ“ 1842. március 30-iki közgy. 255. *Arad*. V. szolgabíró Cs. nevű pozsonymegyei fiatal nemes legényt udvari ispánjának és egyúttal fia nevelőjének fogadván, ugyanaz több hónapi szolgálat után egy barátjának 2 itce bort kívánván a pincéből hozni, úrasszony által meglepetvén, a szolgabíró megpofozta, fizetését lefogta, korábbi gazdaitól nyert bizonyítványaiha beleírta a lopást és megyei pandurok által kísértette a szomszéd helységig. Az alispán indítványához képest, nem helyezik vád alá, mert nem kérte, csak utlevelet kért.

írásbeli felelések után a tiszti ügyész, a RR. határozatának megfelelően, kéri a vádlott megbüntetését.

*

I. A vádelviség első kelléke, a perbeli hatáskörök különválasztásainak elve nem érvényesül.

Ezen állításom igazolására hivatkozom a következőkre:

1. *Az alispán illetve a kisgyűlés vagy közgyűlés* nemcsak megelőző eljárást, hanem közbeni eljárás során perbeidéztetést is rendelnek el.

2. *Az alispán* rendszerint nemcsak kis- és közgyűlésen elnököl és szavaz, hanem a törvényszéknek is elnöke és szavazati joggal bíró tagja.

3. A szolgabíró és esküdt nemcsak az eljárás elrendelése és a vádalá helyezés tárgyában döntő kis- vagy közgyűlésen vesznek részt, hanem a vizsgálatot is foganatosítják és ezenkívül a törvényszéki tanácsnak is szavazati joggal bíró tagjai.

4. *Táblabírák* nélkül a törvényszék még csak nem is határozatképes. De ugyane törvényszéki táblabírák egy része részt vehetett a főt érintett kis és közgyűlési határozatok meghozatalában — végül a legfontosabb:

5. *A tiszti ügyész* nemcsak a törvény képviselője, hanem a megelőző és közbeni eljárás tárgyában döntő kis- vagy közgyűlésnek és pedig szavazati joggal bíró tagja. Ezen kívül a törvényszéknek előadója, jegyzője, s ha itt nem is szavaz, de úgy a kriminális (rövid útu), mint az írásos (fiskális) perekben befolyik az ügyek elintézésére.

*

A vádelviség második kelléke, a vádló függetlensége nem érvényesül, mert a vádló nem független, amennyiben a megelőző eljárás és vádalá helyezés tárgyában tartott gyűléseken jelenléte mellőzhetlen ugyan, de szavazata csak oly súlyu, mint a többi tagoké, miért is a RR. vizsgálatot, vagy perbeidéztetést rendelhetnek ott, hol a közvádlo tiszti ügyész nem látja eljárásnak helyét, és „levelestárba tétettetni“ rendelhetik az ügyet ott, hol a tiszti ügyész szigorú eljárásnak látja helyét. (Hogy az összeférhetlenség elvét nem ismerték, s hogy így az ügyészt a legtöbb esetben ugyanazok a tábla-

birák kötelezték a per megindítására, a kik az ügyben ítélkezni fognak, azt főntebb kifejtettük.)

Arra is van eset, a mint ezt a „Kossuth—Hindy-ügy” című fejezetben láttuk, hogy maga a törvényszék kötelezi az ügyészt arra, hogy a közgyűlésen valakinek vádalahelyeztetését kieszközölni igyekezzék.

Ezenkívül hangsúlyoznom kell azt is, hogy nem találtam egy oly esetet sem, melyben az ügyész a vádat a törvényszék előtt elejtette volna. Véleményem szerint az ügyész ily eljárásának nem is lett volna joghatálya. Ámde a vádló függetlenségének alfája és omegája, hogy a vádló az eljárás bármely szakában és pedig joghatályosan elejthesse a vádat.

*

A vádelviség harmadik kelléke a személy és tettazonosság viszonya vád és ítélet közt érvényesül úgy a kriminális, mint a fiskális perekben, amennyiben csak oly személy és csak oly tett mondható bűnösnek a törvényszék által, mely miatt a vádló vádat emelt.

*

A megye levéltárában elfekvő nagyszámú megkeresések mellett elfekvő periratok tanuságaként a többi megyékben is nagyjában a főntebbiekkel egyező az eljárás.

Az eddigiekből levonva a következtetést: a vádelviség három kelléke közül csak *egy* érvényesülvén: vádelviség nincsen.

*

Majláth országbirónak az 1840. évi 5. t.-c. által kiküldött országos bizottság ülésén tett abbeli kijelentése tehát, hogy *régi eljárásunk vádelviségen alapult*, nyilván téves, és pedig úgy az egykorú, mint a mai jogfelfogást tartva szem előtt.

Az egykorú felfogást illetően csak *Középszolnok megyének 1841. évi októberi* követutasítására utalok, mely föl hívja a megyebeli követ urakat, hogy „a most divó inquisitórius per” helyébe a vádpert behozni törekedjenek. Egykorú hírlapi följegyzések tanuságaként, mintegy 30 megye látta el egy időben követeit ily értelmű utasítással.

Ennek dacára, a most is még uralgó tévhit szerint vádelviségen alapult a régi eljárás.

ELSŐ RÉSZ.

I. A hatáskörről és hatóságokról.

I. Hatáskör.¹

A vármegye törvényszékének, illetve törvényszékeinek hatásköre, jurisdictiója alá tartoznak általában a vármegye területén lakó vagy tettenért bűnösök, illetve gyanúsítottak által elkövetett bűncselekmények, kivéven:

1. a megye kebelébe tartozó szabad királyi *Pest és Buda* városok törvényszékéuek hatásköre alá tartozó nem nemesek, (polgárok) által elkövetett bűncselekményeket;

2. a megye kebelébe tartozó vérhatalmú *fővesztő hatalmú uriszékek* hatásköre alá tartozó jobbágyok és zsellérek által elkövetett bűncselekményeket;

3. a szabad királyi városok és fővesztő hatalommal bíró uriszékek hatásköre alá nem tartozó nem nemesek által elkövetett kisebb súlyú vétségeket vagy kihágásokat, melyeket *szolgabíró* ítél meg;

4. a „*nyombanítélőhatalmú törvényszék*“-et szabályozó „*Norma*“ által a megye hatásköre alól kivett főbenjáró eseteket;

5. az *egyetemi* hallgatók által elkövetett bűncselekményeket;

6. a kir. *ítélő tábla*, mint I. fokú bíróság hatásköre alá

---

¹ 117|1798, 1508|1801, 2308|1805, 841|1830, 84|1838, 2794|1831, 3124|1834, 810|1805, 56|1816, 5124|1830, 1682|1826, 1917|1805, 341|1831, 5246|1804, 2037|1811, 3079|1794, 2707|1821, 2575|1824, 1756|1812, 445|1836, 417|1812, 1501|1811, 608|1830, 236|1840, 1789|1840, 1208|1804, 3180|1823, 2228|1808, 3741|1835, 3280|1823, 3741|1835, 2738|1830, 5346|1831, 28|1810, 1754|1832, 4374|1834, 457|1827, 1295|1811, 1295|1811, 4470|1816, 442|1798, 4984|1839, 918|1817, 3516|1837, 3282|1817, 1753|1845, 714|1814, 488|1817, 2252|1840, 30|1820.

eső, akár nemesek, akár nemnemesek által ekövetett politikai bűncselekményeket;

7. ugyancsak nemesekre és nemnemesekre egyaránt kiterjedőleg: a *hadbiróságok* elé tartozó eseteket.

*

Az *egyházi rend* tagjainak területenkívüliségét nem ismerik el, bárha a Kassics által közölt 1799. december 10-iki 17.481. sz. rendelet szerint: „*Deliquentes Personae Ecclesiasticae Romano Catholicae in Causis Criminalibus Episcopali Consistorio subsunt*“.

Egy esetben 3031/28. az esztergomi szentszék előtt lefolytatott per iratai szolgálnak további eljárás alapjául. A szentszék jogerős ítélettel testi büntetést rótt ki és annak végrehajtására a megyét kereste meg. A szentszék büntető hatásköre ekkor még vitás. Az 1807-iki országgyűlés nem tudván e tárgyban megállapodásra jutni, az eddigi, megyénként divó gyakorlatot tartja fenn. Minthogy pedig Pest vármegye eddig sem ismerte el az egyházi fenytő hatalmat, a büntetés végrehajtását megtagadja. De az iratokat, ennek dacára, bizonyítékul fogadván el, *Muslay* t. ügyészt utasítja a perindításra.

Ugyanígy 812/1801. Lásd még 1621/1837. és 978/1816.

*

A „*vármegye területe*“ alatt a „*Kiskunság*“ nem értendő, mivelhogy ez szabad kerület.

*

A vármegyei törvényszék székhelye *Pest*, 1840 után ezen kívül *Kecskemét*, 1848-ban¹ *Kalocsa*, 1848-ban *Cegléd* is.

*

Mielőtt az eljárási rész tulajdonképeni tárgyára áttérnénk, röviden foglalkozni fogunk a hatásköri összeütközésekkel, majd:

I. a *vérhatalmú uriszékek*,

II. a *szolgabírák*,

III. a *nyombanítélőhatalmú törvényszékek*,

IV. a *kir. Egyetem*,

V. a *hadbiróságok*

végül

---

¹ 3955. számú végzésnél fogva.

az udvari kamara, helytartótanács és királyi kancellária hatáskörével.

Mindenek előtt azonban a hatásköri és illetékességi összeütközésekkel.

II. Hatásköri és illetőségi összeütközések.

A törvényes hatáskör betartására szorgosan ügyelnek. Hatáskörrel nem birt (nem illetékes) hatóság előtt lefolyt eljárás nem bír érvénnyel, illetőleg bizonyító erővel. Ezenkívül minden hatásköri sérelem egyuttal közjogi is. Első sorban áll ez, ha nemest városi hatóság von perbe, illetve tart fogságban. Több ízben esik ez meg, különösen azokban az esetekben, melyekben a pesti hatóságok a gonosztevő nemességét nem látják beigazoltnak. Ilyenkor a megyei átiratoknak és a királytól, illetve kancelláriától megtorlást követelő feliratoknak hangja gyakran ingerült.

Ha a bíróságnak nincs tudomása a bevádolt személy nemesi voltáról, úgy igazolandó a nemesség. Nemességet igazoló bizonyítvány kiadására a törvényes bizonyság, tehát a szolgabíró esküdttársával együtt van hivatva. Illetékes a vitás nemességű személynek lakhelye szerint illetékes törvényes bizonyság. Az 1827 : 20. t.-c. meghagyja, hogy az ily bizonyságlevelek coram foris civicis et quibusvis jurisdictionibus probare possint probaque haec pro sufficienti acceptari debeat — tehát: *kötelesek* a hatóságok az ily bizonyságleveleket bizonyítékként elfogadni.

Itt megjegyezzük, hogy a nemesség nemcsak szolgabíró útján, hanem nemességet igazoló per útján is bizonyítható.

A kétes nemességgűeket illetően a szabad királyi városok ítélőszékéről szóló 1832|1836. évi III. t.-c. 7. §-a azt mondja, hogy a kik nemességek gyakorlatát az 1827. évi 20. t.-c.-ben megszabott módon bebizonyítani nem tudják, városi bíróság alá tartoznak. E törvényes intézkedés dacára, nemcsak a szolgabírói bizonylattal, hanem alispáni bizonyítvánnyal is lehetett igazolni a nemességet, a most említett nemességet igazoló perekről nem is szólva.

A nemességet igazoló per ismertetése nem tartozván e munka keretébe, itt, röviden csak annyit, hogy a uemesi

terhek viselése is elégnek tekintetett Pestmegyében sok esetben a nemesség igazolására.

Kétes nemességű egyénnel szemben az előzetes kérdés eldőltségéig az in dubio mitius elve alkalmazandó a helytartó-tanácsnak több¹ rendelete szerint, azaz ily személyek a nemességet igazoló per kedvezőtlen eldőltségig oly bánásmódban részesítendőek, mintha nemesek volnának, de mint-hogy a helytartótanács meghagyásainak végrehajtását kényszerhatalom útján biztosítani nem tudja, a hatáskör állítólagos megsértésének száma évről-évre csak nő.

Ezért, midőn Pest város tanácsa, nem ismervén el a vármegye megállapítását, *Spetkó György* nemességét illetően, és azt több éven át tartja fogva, a közgyűlés a városi tanácsnak ezen, merő tusakodásból származó tettét, a határozat szerint, a törvény által neki adott hatalomnál fogva, meghosszabbíthatná ugyan, mégis, minthogy a városi tanácsot és tisztviselőit e törvénytelen cselekedetre tudatlansága indította, a tudatlanság pedig nem annyira megboszulásnak, mint inkább kemény dorgálásnak tárgya, a történetekről királyt értesítük. a 2009/1811, 31/1812.

Hogy miféle következményeket vonhatott maga után a hatáskörnek akár csak tévedésből is való megsértése, annak megvilágítására szolgáljon a következő eset:

Az 1841-dik évben a jászkúnterület Kecskemét városát megkereste az iránt, hogy Bebök-öt adja ki a kerületnek megítélés végett. Kecskemét, melynek, mellesleg megjegyezve, ekkor már külön megyei törvényszéke van, a közgyűlés megkérdezése nélkül átszállítja az, a mint később kiséül: ártatlan Bebököt. Beböknek azonban hosszú fogságideje alatt, a kerületnek állítólag teljesen fűtetlen fogházában, lábai a szó szoros értelmében lefagynak. A RR. ennek folytán a Bebököt a közgyűlés megkérdezése nélkül kiadott táblabírákkal szemben állapítja meg az anyagi felelősséget.²

*

Vitás kérdést képez egy izben, mi teendő akkor, ha a pestvárosi hatóság rendeli el valamely nemes embernek letartóztatását, tekintettel pedig azon körülményre, hogy

¹ 1730. évi Szentmihály hó 2-án, 1795. évi, Szent-Iván hó 26-án, 13474 és 1803. évi Kisasszony havának 16-án 7666. sz. a.

² Jóllehet, a nádor parancsára, még a RR. feljelentése előtt, ez ügyből kifolyólag foganatosított vizsgálat tanuságaként, a kerület fogháza elég jó karban van, dogozóháza is van és a lábelfagyás nem a börtön hibája folytán következett be.

nemes megítélésére csak a vármegye bir hatáskörrel, átkísérteti azt? A közgyűlés úgy döntött, hogy a közgyűlés döntésének bevárása nélkül az ily nemes csak az esetben helyezhető szabadlábba, ha letartóztatását a városnak valamely tisztviselője rendelte el. Ha tehát a tanács rendelte el a letartóztatást, nem alkalmazható e szabály.¹

Am a megfutamodott gonosztevők még is kivételes elbánásban részesülnek, amennyiben a minden törvényhatóság területére egyiránt kiterjedő 1794. évi 4052. számú rendelet 36. pontjában, mely szerint: „hogy a tolvajok azzal is, hogy egyik megye határáról a másikra általszökvén, a büntetést, illetőleg elfogatást el ne kerülhessék, a tolvajságon ért és üzőbe vett emberek a szomszéd megye területén is elpusztázó katonák vagy bárki más által elfoghatók, de az illetékes megyének átadandók.“

De a forma kedvéért időnként még is engedélyt szokás kérni a gonosztevőknek a határon túl való üldözésére.²

*

Hatásköri, illetőségi összeütközés esetén a békés meg egyezést kísérlik meg. Ha ez nem sikerül, úgy a király dönt a kancellária vagy a helytartótanács útján.³

Ugyanez áll *személyi összefüggés* esetéről is. A személyi összefüggés épen nem ok a több (complex-)társ ügyeinek az egyesítésére. Az egyesítést csak akkor szokás kérni, ha az ügy e nélkül csak nehezen volna megítélhető. Ezért más megyétől gyakran csak azt kérik, hogy a hatásköre alá tartozó egyént megítélés hatalma nélkül, *sine judicandi possessione* adják, illetve kísértessék át. Oly esetben azonban, a midőn megítélés hatalmával adnak valakit át, ez csak „szokott óvás“ mellett történik. A *szokott óvás* annak hangsúlyozása, hogy a jelen esetben átengedett megítélés jogából a folyamodó hatóság a jövőre nézve semmiféle néven nevezendő következtetést nem vonhat.

E szabályok a megye és a kebelében lévő vérhatalmú uriszékek közti hatásköri összeütközések esetén is irányadók.

¹ 3081/1843.

² 713/1712. Jászkunckerület.

³ 1697/1804, 590/1799, 5477/1835, 662/1824.

A megye gyakorol ugyan némi felügyeleti jogokat az uriszékek fölött, de ha a megyének vitája van az uriszékekkel, úgy itt is nem a megye, hanem a király dönt.

Irányadó rendszerint az állandó tartózkodás helye. Ám, ha a vádlott perbeidéztetése után változtatta meg állandó lakhelyét, úgy egyiránt illetékes a perbeidezés és az állandó lakhely szerint illetékes bíróság. E tekintetben törvényes intézkedés nincs. Ha a két megye meg nem egyezik, a király dönt.

Csavargók azonban az elfogatás helyén ítéltetnek meg.

Külföldiek külföldön elkövetett bűncselekmény esetén kiadandók; belföldiek nem.¹ De külföldi hatóság által magyar honos ellen hozott ítélet, belföldön végre nem hajtható, bárha ez² nem felel meg a helytartótanács felfogásának.

III. A vérhatalmú uriszékek (*Sedes Dominales*).³

A vérhatalmú, fővesztő vagy pallosjoggal bíró uriszékek tartására jogot királyi kiváltságlevél alapján lehet szerezni. Előfeltétel, persze, hogy a kiváltságlevél az adományozástól számítandó egy éven belül a megye közgyűlésén kihirdetessék.

De a császári királyi uradalmak urszékei, nevezetesen a ráckevei és óbudai koronális uradalmak, az 1799. évi 26.422. sz. helytartótanácsi rendeletnél fogva, külön kiváltságlevél adományozása nélkül (*ipso jure*) gyakorolják a fővesztő hatalmat.

A *kiváltság a tulajdonos halálával* annak örököseire is átszáll. Ám mindig csak a kiváltságlevélben említett birtokra nézve. Ezért⁴ Festetich György gróf hiába hivatkozik arra, hogy Pál nevű nagyatya 1598-ban kapott Lipót királytól

¹ Helytartótanácsi állandó gyakorlat.

² P. H. 1846. évi 348. l.

³ 1249|1791, 2332|1805, 915|1833, 128|1835, 1684|1836, 421|1828, 6628|1842, 916|1833, 3217|1847, 5941|1837, 412|1808, 1933|1812, 1989|1814, 917|1833, 2389|1842, 1909|1811, 2190|1848, 239|1811, 7433|1813, 68|1837, 217|1829, 3986|1819, 3253|1828, 502|1813, 147|1814, 3838|1829, 5600|1831, 1909|1811, 3976|1828, 5200|1828, 386|1840, 408|1840, 3338|1815, 1207|1807, 3067|1808, 320|1821, 338|1833, 572|1894, 159|1846, 203|1841, 4748|1826, 9|1841, 2|1838, 168|1837, 239|1811, 3432|1813, 3038|1829, 390|1847, 239|1811, 128|1835.

⁴ 1668/11.

adománylevelet, s hogy nemcsak atyja, de a folyamodó is megszakítás nélkül éltek Vas, Sopron és Veszprémmegye kebelébe tartozó uradalmuk területén a joggal; Pest, főügyészenek indokolt előterjesztéséhez képest, nemcsak azért utasítja el pallos jog elismerése iránti kérelmével, mert a kiváltságlevelet egy éven belül kellett volna kihirdetni hanem azért is, mert a pallosjog a kijelölt birtokhoz tapadván, az a kiváltságolt személy mindenkori birtokaira ki nem terjeszthető.

A „*de privilegiorum valore*“ perekben a királyi ítélőtábla ítél.

Megszüntével a pallosjog ismét a megyére száll. Ezért, minthogy a kalocsai érseki uradalom 1845-ben lemondását a Szent Benedek, Aszód, Dúsnok, Császártöltés, Kecel, Bányasziget, Ökörd, Csala és Oroszi-féle birtokra nézve a kalocsai káptalan javára bejelenti a megyének, a megye a vérhatalom jogát megszüntnek jelenti ki (1847-ben).¹

*

¹ Az 1845. évi június 10-ki közgyűlésen értesül a vármegye, hogy a helytartótanács a kalocsai érseki uradalomtól királyi biztosilag elválasztott és a káptalanhoz csatolt helyiségek vérjogait a vármegyére ruhazza. A főügyész tiltakozik a vármegye terheinek öregbítése ellen, kifejtván, hogy a vérjog gyakorlata nem csak joga, de kötelessége is a kiváltságoltaknak; mért is az a vármegyére nem ruházható át a helytartótanács által sem. *Prónay* főispáni helytartó ezzel szemben Kecskemét példájára hivatkozik, melynek vérjogát a város megváltván a Kóburg családtól, azt azóta a vármegye gyakorolja. A főügyész ezzel szemben kijelenti, hogy ekkor is helytelenül jártak el és hivatkozik arra, hogy merőben Kecskemét elvállalásával a vármegye terhei 10 ezer frrtal öregbedtek, mért is a nép, közteherviselés híján nem képes Kalocsa jogát gyakorolni, bármily kívánatos volna is, hogy a megyének mind a hat patrimonális bírósága a központra szálljon. *Nyáry Pál* II. alispán ezzel szemben megállapítandónak véli mindenek előtt: megilleti-e a *papi javakat* a vérjog, a hűberiség ezen maradéka. Ha nem illeti meg, különösen pedig, ha a káptalant nem illeti meg, olvadjon össze a megyei hatóságba, mert a midőn egyrészt minden ily kiváltságoknak a latin nyelvvel együtt való kimulását óhajtja, másrészt reményli, hogy a megyére ez által szállandó kötelesség a közteherviselés elvének életbeléptetésével tűrhetővé válik. Együttal a börtönrendszer terén rég sürgetett javítások mellett szót emel. „Bárha — ugymond — eddig is dolgoztatták volna rabjaikat, most nem jutnánk abba a helyzetbe, hogy Ézsauként pépért oda engedjük a jogot“. Megragadja az alkalmat, hogy egy (mint látszik előre elkészített aláírási ívet köröztesse és egy a vármegye kebelében felállítandó rabdolgozóhoz létesítésére az ügynek tetteleg való előmozdítására felhíván a R. R-t. A közgyűlés elfogadja indítványát és határozatilag kimondja, hogy az érseki uradalom s az attól már 15 év óta elválasztott káptalani uradalom meghallgatandók a tényállásra nézve a fiskalatus pedig a levéltár átkutatása után tegyen jelentést. (Budapesti Híradó 1845. évi I. 399. l. és Pesti Hírlap 1845. évi 345. és Nemzeti Ujság 1845. évi 362. Jelenkor 1845. évi 278.)

Az *uriszékek tárgyi hatásköre* azonos a megye törvényszékének hatáskörével. A szolgabíró hatáskörrel az uradalom területén nem bírván, az uriszékek hatásköre a megyében a szolgabíró által megítéltetni szokott kisebb súlyú bűncselekményekre is kiterjed, a mennyiben a cselekmény elkövetője uriszéki hatáskör alá tartozik. Politikai bűncselekményekre, nevezetesen pénzhamisításra, szóval a királyi ítélőtáblának, mint I. fokú bíróságnak hatásköre alá eső bűncselekményekre azonban soha sem terjedhet ki az uriszék hatásköre.

A megye ugyan egy ízben¹ kiköveteli az egyházi rendet sértő és zendülésre hajló indulatossága által a közbátorságot is veszélyeztető rabot a gödöllei uriszéktől, azon a címen, hogy a publicum veszélyeztetésének megszüntetése a megyét illeti, de az ily eset csak szórványosan fordul elő. Mint föntebb kifejtettük, közjogi, hogy ne mondjuk politikai kérdésnek tekintetvén a hatáskör, annak, akár tevőleges, akár nemleges irányban való megsértése súlyos következményeket szokott maga után vonni. Ezért a hatáskörét táblával és helytartótanáccsal szemben féltve őrző megye megtartatta az erre vonatkozó szabványokat, de meg is tartotta.

Az uriszék a megyei törvényszékkel azonos tekintélyű és azonos tárgyi hatáskörű bíróság.

*

Az *uriszékek személyi hatásköre* országos jog² szerint tulajdonképen csak az uradalom jobbágjai és zsellérjeire (az elavult 1649. évi 15. és 1659. évi 127. cikknél fogva: a területükön lakó gyanus és kétséges nemességű személyekre); a gyakorlatnál fogva, ezeken kívül, oly csavargókra terjed ki, kiknek személyazonossága meg nem állapítható. E korban már kétségtelen, hogy nemest uriszék meg nem ítélni. De a megye uriszékei kiterjeszteni akarván hatáskörüket, kezdetben csak az uradalom zsoldjában álló tisztviselőket, majd, (különösen a ráckevei uriszék) az uradalom területén lakó nemes embe-

¹ 173/95

² 1807: 8. t.-c. 4. §-ának 2. bek.

reket is megítélik (alkalmasint kierőszakolt, vagy ígéretekkel kicsalt) előzetes beleegyezésük alapján. A jelzett megszorító intézkedések azonban csak a megítélés tekintetében korlát. *Letartóztatni* bárkit jogosítvák tettenérés esetén, de tartoznak azt, ha nem nemes: 3 nap alatt, ha nemes: a lehetőséghez képest hamarabb is a megye fogházába átkísértetni. Felsőbb rendeletek, helytartósági utasítások értelmében a nemességére hivatkozó vádlott a nemességet igazoló per kedvezőtlen eldőltségig nemesekhez illő elbánásban részesítendő (1730. évi Szentmihályhó 2-án és 1795. évi 13.774; 1803. évi 17.666.), azaz a megyének kiadandó. Ennek dacára az uriszékek nevezetesen az óbudai és turai csak a nemesség beigazolása esetén adják ki, a megye által sokszor kemény, dorgáló hangon követelt nemes rabot.

*

Tagjai az uriszéknek esetenként 11 és 20 közt változó számban megjelenő táblabírák, uradalmi tisztviselők, kasznárok, erdészek, az uradalom ügyésze és a törvényes bizonyság (*legale testimonium*) azaz azon szolgabíró és esküdt, a kiknek járásába az uradalom tartozik. Elnökségre a földbirtokos jogosult, a ki maga helyett táblabíró-plenipotentiarust küldhet. Ugyan ez nevezi ki a tagokat (a törvényes bizonyság kivételével). Pest megye uriszékein mindig plenipotentiarus elnököl. — Minden tag hivatalbalépés előtt bírói hitet tenni tartozik.

A megye kebelében volt uriszékek közül az óbudavisegrádi, valamint a ráckevei uradalom: császári királyi koronauradalmak; a kalocsai: érseki (1846-ig); a váci: püspöki; a buják-turai: az Esterházy hercegi családé; a kecskeméti: a Koháry grófé előbb a Coburgoké; a gödöllei: Grassalkovics hercegé. Ezen kívül Monor is uriszéki terület, csak hogy törvényszéke a megye területén kívül, Egerben székel.

*

Az eljárás módja nagyjában egyezik a megyeivel, azzal az eltéréssel, hogy a vádaláthelyezés (perbeidezés) kérdésében is az ítélő uriszék dönt.

A gyakorlat mégis annyiban eltér a megye gyakorla-

tától, a mennyiben a gazdasági kérdés, a büntetés végrehajtásával járó kiadások, az uradalom által kinevezett bírói tagok által inkább mérlegeltetvén, az úgynevezett „olcsó büntetések“ (fogság nélküli testi büntetés, halálbüntetés, rövid idei fogság, valamint a dorgálás kimondása) gyakoriabbak, mint a megyénél. Divik ezen kívül a bocsánatkérésre kötelezés¹ is, melyet a megyei gyakorlat nem ismer. A fogság szigorításakép kirotatni szokott heti bőjtnapok száma pedig az uriszékeknél rendszerint, nem kettő, hanem három.

Az olcsó büntetések oka az általában uralgó anyagiasság felfogásban is keresendő, valamint abban, hogy megyénél kisebb anyagiak fölött rendelkező uradalom inkább megérzi a fogságbüntetés végrehajtásával járó kiadásokat, mint a megye. Így mi sem természetesebb, mint, hogy fokozottabb mérvben iparkodik azoktól szabadulni. A tisztviselőket utasítják is erre. Így a ráckevei uriszéknél 339. szám alatt iktatott csomóban elfekvő jegyzőkönyv szerint az uradalomnak a bécsi főigazgatóság által kinevezett ügyészének, Nagyváthy Jánosnak, hivatalának elfoglalása előtt hitet kell letenni arra, hogy „félretéve minden emberi tekintet, az előjáróságától nyerendő utasítás szerint fog eljárni... a hivatal titkait semmikép, soha fel nem fogja fedezni, az uradalom hasznát tehetsége szerint előmozdítani, ellenben mindent a mi az uradalomra nézve káros eltávoztatni igyekezni fog stb.

*

A kirótt büntetések végrehajtása is az uriszékeket illetvén, minden uriszék fogházat és hóhért tart.

*

Az igazságügyi felügyeletet első sorban a megye volna hivatva gyakorolni és pedig a közgyűlés² és az illetékes szolgabíró útján. Ez a jog, vagy mondjuk teher csakhamar képleges lesz, mivel a szolgabíró a kalocsai érsekkel, a váci püspökkel, a Koháry gróffal, Eszterházy vagy Grassalkovich herceggel vagy pláne a ráckevei vagy óbudai korona uradalom bécsi igazgatójával szemben való „föllépés“-re nem bír

¹ Menger Gáspár ügye ráckevei 1840. évi ítélet és Stalmüller 202/41 ráckevei.

² 2514/44.

elég súlylyal. A vérhatalmat gyakorlók óriási tekintélyével szemben az alispáni tekintély is gyöngének bizonyul. Csak a 40-es években, *Nyáry Pál* alispánsága alatt, kezd a megye némileg hatalmat gyakoroni. Az ellenőrzés s a felügyelet lazaságát egyébként az országos jogrend hiányosságában kell keresnünk. A király pallosjogadományozási jogát az 1715-iki törvényből vélik kimutathatni. Ez pedig, tudvalevőleg a királynak csak a szó mai értelmében is elfogadott bíróköl-
dési jogát szabályozza. Új törvényszékeknek törvényhozási hozzájárulás nélkül való szervezését, ez a törvény szintoly kevéssé ismerte el, mint más. A törvények rendelkeznek ugyan a pallosjogú nemesekről, de az adományozási eseteket csak oly kevéssé sorolják fel tűzetesen, mint a pallosjogmegvonási eseteket. A királyi rendelet pedig, mely e tekintetben irányadó, csak az esetben teszi lehetővé az „ad ammissionem usus juris gladii“ (pallosjog megvonása iránti) kereset megindítását, ha az úriszék, a kimondott temporanea büntetést átváltoztatja, igazságtalanul ítél halálra, vagy enged el halálbüntetést.¹

De az uriszék hatásköre alá eső vádlottak ártatlansága és bűnössége fölött csak az uriszék ítélkezhetvén — pallosjog elvonása a megyében soha sem fordul elő. A sok panaszra okot szolgáltató solti uriszéket, midőn annak fogházából a rabok rendszeresen szöknek, megfenyegetik ugyan, a pallosjog megvonása iránti perrel, de a szolgabíró jelenti, hogy a „börtönüi szolgáló pince gádorját az uriszékkel kireparáltatta, minek folytán a rabok nem fognak oly könnyen elszökhetni, — és a megye tudomásul veszi a jelentést.

A király nevében a helytartótanács és kancellária által gyakorolt főfelügyelet és utasítási jog az uriszékekkel szemben csak oly módon és mérvben gyakoroltatik, mint a megyével szemben.

A leiratok és feiratok a megye közgyűlése és az illeté-

---

¹ Az 1759. jul. 29-iki rendelet szerint: ad gladii juris ammissionem procedetur, si poenae temporales semel dictatae in alias commutarentur. si illi qui mortis poenae digni non sunt, hac officerentur aut mortis digni rei absolverentur (Kassich I. k.)

kes szolgabíró útján érkeznek és mennek. Ugyanez áll a felebbezésekről, (melyek tárgyában a kir. ítélő tábla és hét-személyes tábla dönt) és az uriszékeknek más, a megye kebelén kívül fekvő hatóságokkal való levelezéseiről.

A *szolgabíró*, ki valójában véve uriszékeknél az igaz-ságügyi felügyeletnek első fokon való gyakorlására volna hívatva, az uri törvényszéken gyakorolt „törvényes bizony-sági“ hatáskörétől, szavazati jogától eltekintve, merőben kezelési teendőkkel megbízott közigazgatási szervvé, közeggé süllyed.

*

A *visszaélések* miatti panasz nem ritka. A legtöbb fel-jelentés a törvényszéki ülések ritkaságát panaszolja. Gödöllő 944|1800. sz. feljelentés szerint évente is alig tart ülést. 2672|1838. szerint: a császári királyi ráckevei koronális uradalom uriszéke a rabok kenyérportióival üzérkedik, túl magas összeget követel a rabokon, megemésztett kenyér ára címén; 3505|1836. szerint a váci uriszék kasznárja ítél és büntet; 2876|1834. szerint a solti uriszék fiskálisa az uradalom boltépítési munkálatainál segédkezni nem hajlandókat tömlöcbe vetteti; 1379|1821. sze-rint a turai uriszék kőműves munkáit elvégezni nem hajlandó rabokat vasra vereti, az uriszéki ítélet szerint ellopott holmi becsértékét a végrehajtásnál túl magasra becsülteti; 128|1838. szerint a ráckevei uriszék részrehajlóan jár el; 5345|1845. szerint a ráckevei uriszék a felebbezéseket nem terjeszti fel é. i. t.

Szabadka városának feljelentése szerint 1570|1837. a kalo-csai uriszék fél évi sürgetés dacára sem hajlandó elárulni, mért tartja fogva a város véleménye szerint, szabadkai hatás-kör alá tartozó rabot. Az uriszék csak a király parancsára adja meg a kért felvilágosítást. A szökések napirenden van-nak. Fogház-felügyelet alig létezik. A tömlöcök rosszul befalazott pincében vannak elhelyezve sat. A megye a hely-tartótanács felhívására sürgeti a pince befalazását, de sürge-tése csak akkor vezet eredményre, mikor közgyűlésileg elha-tároztatott, hogy az uradalom ki nem javítja a fogházat, úgy fővesztő hatalmának elvesztése iránti perbe fog idéztetni.¹

¹ 380|1822.

254|1836. szerint a ráckevei uriszék Gózon Mátyás ügyvédet vádlottként idézi meg, mert az uriszéket fele nevében a helytartótanácsnál részrehajlással merte vádolni. Az ügyvéd tiltakozik az uriszék illetéktelen eljárása ellen és meg nem jelenik, minek folytán az uriszék dorgálásra itéli, mert ez ellen nincs felebbezésnek helye. A ráckevei uradalom által elkövetett visszaélések egyébként *Kossuth Lajost* arra indítják, hogy a Pesti Hirlap 1841. évi 92. lapján az *uriszékek eltörlesztését* követelje.

A megye ily esetekben mindig szolgabírót szokott megbízni a tényállás kiderítésével, minek megtörténtével, a tényálláshoz képest esetleg megdorgálja az uriszéket. Ezzel befejeződik az ügy. Javulás csak 1847-ben. *Nyáry* alispánoskodása alatt volt észlelhető. Mint a dunai védtölések megvizsgálására kiküldött bizottság tagja, előre be nem jelentett látogatást tesz a solti uriszéknél. „Kisül“, hogy minden a legnagyobb rendetlenségben van; a rabokat alantas közegek engedik ki kezességre, törvényszéket nem tartanak sat. sat. A jelentés folytán a közgyűlés elhatározza, hogy ezentul az uriszékek pontosabban vizsgáltassanak.

*

Az uriszékek ügyforgalmáról szól *Egressy Sámuel* megyei főügyvédnek 2045|48. sz. a. iktatott jelentése, mely szerint az 1846. év II. felében a visegrádi uradalomnál 34, Ráckevén 19, a kalocsai érseknél 175, a váci püspöknél 46, a gödöllőinél 21, a buják-turainál 26, összesen tehát 321 rab van fogva, a megyének fogházában 718. Míg tehát *Balla Károly* pestmegyei udvari kapitánynak 1841-ben megjelent „Indítvány“-ához csatolt táblázatos kimutatás szerint a Pestmegye területén levő összes fogházakban elhelyezett rabok száma 1837-ben 749 volt, addig nyolcz évvel utóbb (1846-ban) már 1039.

*

Az uriszékek megszüntetése. Az 1848. évi t.-c. 4. §-a megszüntette az uri törvényhatóságot, annak teendőit a megyére bízva. Az 1848:11. t.-c. az uriszékek által eddig megítélt mezei rendőrségi pereket a szolgabírákra bízta; a 4. § pedig az uriszékek épületeinek és készületeinek megyei

igazságszolgáltatási célokra való átadását rendeli el. Ennek folytán a vármegye¹ közgyűlésileg meghagyja *Egressy* főügyésznek, hogy a gödöllői és turai, *Berecky Antal* főügyésznek, hogy az óbudai és ráckevei koronális; *Halász Gusztáv* alügyésznek, hogy a kalocsai és solti; *Halász Balázs* alügyésznek, hogy a váci uriszék rabjait átvéve, a vármegye fogházába szállítsa be és az egyúttal átveendő uriszékek fogházépületeinek karbanlétéről szorgos és kimerítő jelentést tegyenek. A jelentések szerint a váci fogház rossz, a solti fogház mindössze 4 szobából áll, a kalocsai ellenben 22 alkalmas szobából.

A közgyűlés, minthogy a megye alkalmatlan a növekvő számú rabok befogadására, különösen pedig, mivel Kalocsára olcsóbban utazhatnak a bírák gőzhajón, mint más, közelebb eső városokba kocsin, elhatározta, hogy ezentul Kalocsán is megyei törvényszék lesz.² Egyúttal 12 fogházőr alkalmazását rendeli el, kérvén a belügyministert, hogy ezek fizetése az adót eddig kizárólag viselő osztály terhelhetése nélkül, a jövő költségvetésbe fölvéttessék.

IV. A szolgabírói ítélőhatalom.

Második József császár, tisztelet azon nagy fejedelem hamvainak, csak abban hibázott, hogy hatalomszóval s így törvénytelenül törölte el az alispáni és szolgabírói székeket. De már az, hogy jól tette-e vagy rosszul, más kérdés.

Eddig *Borsodvármegye* második követe a vármegyék ítélőszékéről szóló törvényjavaslat tárgyában tartott 1834. évi ápr. 21-ki országos ülésén.

Ha e kijelentés, az országgyűlési jegyzőkönyvekbe iktatott rendkívülmód szenvedelmes vita tanúságaként, nem is találkozott a tekintetes karok és rendek osztatlan elismerésével, mink annál is inkább helyeselni fogjuk e kijelentést, mert az egykorú viszonyok legalaposabb íróinak egyike, a mély tudományú, éles elméjű *Zsoldos Ignác* a szolgabírói hatalomról írott, akadémiai elismerésben is részesült munká-

¹ 4061/1848.

² 3955/48, 4399/48.

jában egyenesen törvényellenesnek állítja a szolgabíráknak büntető ügyekben gyakorolt ítélő hatalmát.

De törvénytelen volt-e, ha a nép közmeggyőződésében lelte alapját? Törvénytelen volt-e, midőn a jogszokás törvénytől ereje pillanatig sem képezhetette vita tárgyát?

Az 1492. évi 53. cikkely kifejezetten rendeli, hogy a választott esküdt nemesek tisztsége maradjon abban és a törvényszékeken az ország vármegyéinek... szolgabírái szolgáltatassanak igazságot. — Már korábban I. Mátyás királynak 1486. évi 21. cikkelye szerint „mivel némelyek gondoskodtak arról, hogy magokat a bánok, vajdák, ispánok és alispánok biráskodása és hatásköre alól mentesítsék és egyedül csak a királyi felség biráskodása és joghatósága alá tartozzanak‘ a mely mentességben elbizakodva a többieknek büntetlenül igen sok kárt és sérelmet okoznak, azokat erőszakosan elnyomják, ellenök tiltott cselekményeket és másféle rosszaságokat követnek el, ezért elrendeltük, hogy az eddiglen bármikép engedélyezett és bárki részéről kieszközölt minden ilyen mentesség... megsemmisítendő.“ Ez elismerése az alispán büntető hatalomnak. Az pedig nem szenvedett kétséget, hogy az alispán hatalmát joghatályosan ruházhatta, kezdetben talán csak a tsztelebéli alispán-szolgabíróra, később bármely főszolgabíróra. Minthogy pedig a főszolgabíró az alszolgabíró, ezt pedig az esküdt vagy mezei biztos helyettesíti: a legtöbb megyében mind e személyek önálló bírói hatalmat gyakorolnak.

De az 1729. évi 35 t.-c. 2. §-a már természetesen tartja, hogy „minekutána a megye ítélőszéke folytonfolyvást nem ülésezhetik, annak okáért [kivéven a bűnvádi és azokat a tiszti ügyeket (causae magistratuales), melyek a megyének, mint közönségnek, akár gazdasági, akár politikai dolgait érintik, valamint a gonosztevők szabadonbocsájtói, vagy az urbért áthágó földesurak ellen indítottakat] minden más ügyet az első bírák, az alispánok vagy szolgabírák is megvizsgálhatnak és megítélhetnek“. Ez pedig határozott tilalom.

Ám a megyék ítélőszékei nem ülésezhettek folyton. Sok megyében évente is csak 8 hetet tett ki az ülések (fixumok) összege. Az eljárás pedig, voltaképen letartóztatással indulván,

még így is megesett, hogy kis súlyu bűncselekményekkel vádoltak hónapokat, sőt éveket töltenek a fogházban, mielőtt teljes ártatlanságuk ítéletileg kimondatott volna. Vegyük ehhez a fogházaknak az erkölcsre és egészségre egyaránt gyilkos állapotát és be kell látnunk, hogy az *egyes ember* kezébe bírói pálcát adó jogszokás inkább felelt meg az igazságos jog eszméjének, mint az írott szabály.

Az 1790-ki és az 1827-ki javaslatok szerkesztői eltörlendőnek vélik a szolgabírói hatalmat. Az 1832—36-ki országgyűlésen már megoszlanak a vélemények. A büntető perek felebbvitelére szóló törvényjavaslat tárgyalása alkalmával, példának okáért, tekintélyes többség akarata nyilvánult meg a szolgabírói büntetőbíráskodás ellen; a *vármegyék ítélőszékéről* szóló VI. törvénycikkely tárgyalása alkalmával, ellenben számosan emeltek szót a „hazai alkotmányossággal csaknem egykorú „judicium pedaneum“ érdekében. A kik föntartani óhajtották, főleg az intézmény által biztosított gyorsaságra hivatkoztak; pedig hát — a mint ez a szónokok egyike által megjegyeztetett — „a régi elmésség serpenyőt adott a bekötött szemű istennő kezébe, jelölül annak, hogy csak mérlegelve lehet az igazságot megtalálni, gyorsaság mellett azonban rendszerint bajos mérlegelni.“

Mielőtt a dolog érdemére áttérnénk, ismertetni fogjuk 1. a felebbviteli törvényjavaslat tárgyában tartott kerületi ülés lefolyását a *Kossuth Lajos* által szerkesztett *Országgyűlési Tudósítások* nyomán;¹ 2. közlünk néhány adalékot.

I. Az 1835. évi nov. 17-ki kerületi ülés.

A vita során *Borsiczky* is felszólalt, indítványozta, hogy, ha már igazság és emberiesség tekintete azon gondoskodásra vezérlette a RR-t, hogy a megyetörvényszék büntető hatalmát is bizonyos korlátok közé szoríttatná, sokkal szükségesebb intézkedniök, hogy a hon polgárainak személye egyes tisztviselők, gyakran indulatos gyarló kéjének alája vetve ne legyen. Ennek következtében különféle indítványok tétettek. Egy rész a kriminális és politikai vétségeket egymástól megkülönböztetni s amazokra

¹ A kolozsvári Egyetemi Könyvtár tulajdonát képező eredeti kézirat 301. füzet. Sajtó alá még most sem került.

nézve azt az elvet, hogy máskép, mint a törvényes ítélőszék által senki, egyes tisztviselő hatalmával hát semmi esetre nem büntetethetik, kimondani; a politikai vétségeket pedig, melyeknek elhatározása hosszabb, vagy gyökeres pertractatiót kíván, itt elmellőztetni kívánták. Ennek ellenvetetett, hogy a kétnemű vétségek közti határt excerptim kiszabni nehéz, egyesek önkényére bízni pedig veszedelmes. Mások az egész indítvány ellen szólottak, mert, ha minden csekélységért kénytelenek lesznek a tisztviselők a bűnöst törvényszék elébe állíttatni, önhatóságuk tekintete csökkenni fog, a közigazgatás népünk jelen kulturai állapotában felzavartatik, s nem csak, hogy a tömlöcök szerfelett benépesítettén, rossz morális hatás és az adózóknak költségterhelése eszközöltetnék, de a bűnösök sorsa is nehezeltetnék! Különösen egy volt máramarosi szolgabíró, *Várady* kardoskodott a szolgabírói büntetésjog fentartása mellett, rámutatva arra, *mennyivel súlyosabb volna a vádlott helyzete, ha oly kis súlyú bűncselekmények esetén, melyekért most 25—30 botot szoktak kiróni, a 25—30 mértföldnyi távolságban levő törvényszék színhelyére kellene gyalogolnia, ott aztán a megye tömlőcébe küldetvén, hónapokig ott tartatnék, végül pedig még sem kapna nagyobb büntetést, mint a mennyivel a szolgabíró nyomban ellátta volna.*

Beöthy szerint, noha el nem ösmeri, hogy a népet bot nélkül kormányozni nem lehetne, könyezni kell az emberiség barátjának, ha szemléli, mikép a 800¹ óta divatozó bot mellett minő fokon áll az emberiség és erkölcsiség köztünk. Eleven színekkel rajzoló nem nemes polgártársaink eddigi állását, azon nyomasztó helyzetet, hogy a temérdek botoztatás lármája hangzik keresztül örökös ütésekben hazánkban; elbeszélé, miként a helybeli előljárók, földesurak, uradalmi tisztek, durva poroszlók, commissarius, esküdt, szolgabíró, törvényszék, mindennemű tanyázó és kőborló katona uton-utfélen, kedve s kénye szerint miként botozza a népet szám s vég nélkül s . . . azon elvből indulván ki, hogy egyes ember szenvedelmének a hon polgárai személyét kitenni és botoztatási passiójának alája vetni nem lehet. Kívánta, hogy a mint némely megyékben statutumkép már most is divatozik, criminalis esetekben, egyes tisztviselőknek büntető hatalmuk ne legyen.

Deák nem akar ez uttal annak vitatásába bocsátkozni, mennyire lehet, mennyire nem lehet az emberiességgel ellenkező verést, ütést a büntetések sorából kitörölni. Ámbár általában el lehet mondani, hogy ha bot nélkül in thesi nem lehetetlen a kormányzás s rendfentartás, Magyarországon sem az. És valóban, a ki állítja, hogy nálunk nincs még a nép oly műveltségi fokon, hogy a botot eltörölni lehetne, állításában circulus

¹ Talán 8 évszázad.

vitiosus van. Mert alkalmasint azért nem emelkedett még fel itt-ott a nép keblében a magasabb emberiességnak szelidebb érzete, mivel úgy bántak vele, mint barommal. El meri a szónok mondani, hogy a mely vidékeken, sőt egyes helységekben is földesuraknak, tisztviselőknek személyessége ama baromi büntetést nem gyakorlá, annyira emelkedett a szelid szemérem érzelme, hogy a megsikamlott emberre jobban hat a pirongás, mint másutt, hol felemelt bot és korbács díszlik a büntető tisztviselők kezében, az emberiességet borzasztó botoztatás. Aztán, hogy ezek szám és vég nélkül ne botoztassanak, az már nem is új indítvány, Normalis rendelete a helytartótanácsnks, hogy 12 botnál többre a szolgabírák nem büntethetnek s így a törvény hiányát a végrehajtóhatalom pótolá, csakhogy Máramaros követének példája szerint ez némely megyében meg nem tartatott. De ha törvénynyé tétetik, bizonyára országunk legtávolabbi részeiben is tiszteltetni fog. — Erre *Várady* ösmerteti azon előadást, hogy megyéjének terjedékeny helyzeténél fogva az általa említett szokás a népre nézve is jótékony. Ő nem tud esetet, hogy a szolgabírák kegyetlenkedtek és ezen hatalommal visszaéltek volna. A ki ilyes visszaélésekről tud valamit, nevezze meg, hogy a homály az egészre ne háromljék. Feleletül *Balogh* emlité, hogy ő tud esetet, midőn az ártatlanul vádolt embert maga a törvényszék megbotoztatta, pusztán azon fonák tekintetnél fogva, hogy a megyeházából veretlenül ne menjen ki. Ha már a sedriáról mondathatik, a szolgabírákról bizonyosan ezer visszaélést lehetne említeni. Annyi azonban legyen elég, hogy ha a szülő szolgabíró lenne, az országban, országgyűlésen a botoztatást nem pártolná. *Beothy* szintén megjegyzi, hogy tiszta papirosról nem beszél. Ha példa kell, annyit hozhatna fel, hogy egekig érne, mint a Jákob létrája. De őt a példák sokasága indítja, s ha csak egy eset történt volna is, azt elegendőnek vélné arra, hogy gátló intézkedés történjék. Meglehet egyébként, hogy Máramaros követe a maga individualitása szerint sohasem büntetett oly büntetéssel, a mely kegyetlenségnek tartatott volna. De mit tartottak felőle a megbüntetettek, talán mások is, az más kérdés. Általában ilyes dolgokban kinek-kinek személyisége határoz.

Végre megállapodott a kerületi ülésen jelen volt rendek többsége, hogy a politikai kihágások és kriminális bűnök közti különböztetésbe ez alkalommal nem ereszkednek, hanem általánosan kívánják az egyes tisztviselők büntető hatalmát meghatározni s e végből kimondják:

1. hogy a megyéknek fenyítő hatalommal bíró tisztviselői hivatalos hatóságuknál fogva 3 napi börtönnél, vagy 12 ütésnél nagyobb büntetéssel a vétkes személyt nem illethetik, tartozván ezen hatóság is a büntetendőnek testi alakára ügyelni, minden nagyobb fenyíték alá esőket pedig a büntető törvényszék elé állítani; 2. köteleztetnek a büntető tisztviselők

a vétkesek kihallgatása után hozott ítéletet két tanu előtt kihirdetni és végrehajtani, a történekről köteles jegyzőkönyvet vinni s azt félévenként a megye törvényszékének vizsgálata alá terjeszteni.

3. Városokban csak *tanács* büntethet, egyes tisztviselők pedig ép nem. Így a szabad kerületekben is csak a helybeli tanácsosok, nem pedig a kerületi vagy helybeli hatóság egyes tagjai büntethetnek 12 botig vagy 3 napi börtönig, tartozván szintén jegyzőkönyvet vinni s azt félévenként a kerületi közgyűlésnek bemutatni. Nagyobb büntetésre csak a kerület ítélőszéke büntethet.

4. A helységeknek előljáróit, úgy a honoratorokat is, a megyei tisztviselők s szabad kerületek helybeli tanácsai botbüntetéssel semmi esetre sem büntethetik.

5. Az uradalmaknak (bárha vérhatalommal bírnának is) tisztjei az urbéri VII. t.-c.-en kívül büntető hatósággal nem bírnak.

6. A kik ezen törvény határain túllépnek, fiskálisi perrel lesznek fenytendőek.

Látni fogjuk, hogy a kerületi ülésen történt megállapodások átalában véve a helytartótanács rendeleteivel meglehetősen összhangban állanak.

A ke ületi ülésnek a tisztviselők¹ botoztatási jogát illető megállapodásait, mint tudjuk, az országos ülés elfogadta, de a főrendek el nem fogadták, nevezetesen azért, mert a szolgabírói ítélő hatalommal a földesuri biráskodási hatalom is megszüntettetni céloztatott, ez pedig a főrendek anyagi érdekeit sértette volna.²

II. Adalékok.

1846 nyarán egy pesti molnármester perpatvarba elegyedik egy pórral a Duna partján. A csetepaté közelében fürdőző szolgabíró azon pórén kiugrik a vízből, önkezüleg tüstént megkötözi a pórt és meghagyja az arra vetődött csősznek, hogy kísérje be a fogházba. A szolgabíró által ki sem hallgatott molnár kezén megoldódván utközben a kötelék, az haza hallag. A szolgabíró, ki csak estefelé értesül a hatósági tekintély ilymértvü megsértéséről, szekéren berobog a molnár községébe és éjjel fölzaklatja álmából a halálra rémültet. Majd szekeren szállítja el az ujonnan megkötözöttet. Másnap pedig a község piacán a kereszt alatt 25-öt, a Pesti

¹ Szolgabírák.

² Lásd ez iránt Ferenczy Zoltán „Deák Élete“ I. k. 166. és Deák követjelentését, valamint a tárgyalásokról, különösen Deáknak 1836. III|17-ki beszédek megjelent Kóryi: Deák I. beszédei I. k. 246. l.

Hírlap szerint 24-et, méret rá — ugyancsak kihallgatás nélkül, mint látjuk — hatóságsértés miatt.

Vallatásnál, az egykorú följegyzések szerint, gyakori a huszonöt. De ezeket csak suttyomban, suba alatt, nyilvánosság kizárásával, a hazugság büntetéseként, rendszerint nem bizonyítható módon szokták kirovatni a szolgabírák. Kisebbségi vétség büntetéseül, szolgabírói ítélő hatalomnál fogva, csak 12, legrosszabb esetben csak 24 bot lett volna kirovandó. A megyei gyakorlat még ekkor sem ragaszkodik valami tulságosan a helytartótanács által, de a 42-iki *Nyáry*-féle javaslat által is megkívánt formákhoz, nem követeli meg a szolgabírói eljárás érvényességéhez a 2 vagy 3 hatósági tanu folytonos jelenlétét, de az nem képezhette vita tárgyát, hogy a kihallgatás nélküli büntetési kirovást merőben jogellenesnek tekintették. Ezenkívül a megköötözés, az éjjeli letartóztatás jogosságához is szó fért, a büntetés extramurán végrehajtásáról nem is szólva. A molnár panaszára az 1846. évi szeptemberi közgyűlés tárgyalja az ügyet; melylyel — a Pesti Hírlap *Kossuth*nak a szerkesztőségtől való visszavonulása óta „megbízhatóbb” kezekbe kerülő — mind a többi lapoknál behatóbban foglalkozik a *Széchenyi*hez közel álló *Jelenkor*. Megtudjuk ebből, hogy *Szentkirályi Mór*ics első alispán ur és *Nyáry Pál* másodalispán ur a bevádolt szolgabírónak perheidéztetését követelték; utóbbi oly hozzáadással, hogy óvakodjanak a RR., ne hogy azt mondassák róluk, hogy olyanok, mint a varjúk (szintén nemes szolgabírájuk szemét nem akarván kívánni). A közgyűlés azonban a *szolgabíró megdorgálásával* elintézettnek tekinti az ügyet, magáévá téve a tisztviselők egyikének ama felfogását, hogy „ha 25 botnál kevesebbet szabad csak kiróni a parasztra, akkor legjobban el sem kezdeni”.

Történt pedig az eset 1846-ban *Nyáry Pál* és *Szentkirályi Mór*ics idejében a Vezérmegey kebelében. Ebből helyes következtetés vonható a századeleji viszonyokra és azon megyék szolgabírói gyakorlatára, melyek élén nem *Nyáryak* és *Szentkirályiak*, hanem *Dubravicskyek* és *Zlinszkyek* álltak.

„Nincs független bíró” mondá, és pedig igen találóan, *Balla Károly* táblabíró ur, Pestmegye udvari kapitánya és a tudós tarsaság tagja, már 1841-ben megjelent „Vélemény” c. munkájában valahol. És igaza van *Ballának*. Nincsen jó bíró a földön. A kinevezettet a függőség, a választatott a függetlenség teszi formaimádóvá vagy törvénysértővé. Az anyagi igazság eszméje csak agyrém és agyrém marad az utolsó hatósági intézmény megszűntéig, mert a hol hatóság van, ott nincs igazság.

Sáros közgyűlésének a *Deák*-féle javaslatok tárgyában véleményezés céljából kiküldött bizottsága annyira át van hatva a szolgabírói nyomban

ítélő hatalom szükséges voltáról, hogy az egész munkát mint helyest s jelest megdicséri és a megye költségén való kinyomatását javasolja ugyan, de a javaslatnak a botbüntetés eltörlésére vonatkozó részét ép a szolgabíró által fentartandó rend érdekében nem véli megvalósíthatónak. (P. H. 1843. 470.)

Hontban 1846-ban a szolgabíró még *kalodára* is ítél. (P. H. 138. l.)

Nyítrának T. E. nevű szolgabírája által hozott ítélet ellen az elítélt a királynál emel panaszt. A király felkéri az iratokat. A szolgabíró kijelenti, hogy iratok sohasem léteztek, mert a vádlott fölött nem is ítélkezett. A vádlott erre felküldi a kancelláriának az ügyében hozott ítéletet. A király hazugságért dorgálásra ítéli a szolgabírót. (P. H. 1845. évi II. 10. és 298.)

Unghban „Világ“ 1842. I. 92 és 115. Cs. I. munkácsi kanonok indítványára, a közgyűlés az extramuran botbüntetés egyhangulag eltörlöttét, egyúttal az is kimondatott, hogy a *helységbírák* ezentúl hanyagság címen, a szolgabíró által botbüntetéssel ne legyenek illethetők, hanem csak 8 napig terjedhető elzárásra. Egyúttal kimondatott, hogy a némely helységekben még divatozó *kalodázás (cippus)*, mely, mint emberi jobb érzéseket megtompító nemtelen büntető eszköz, alkalmatlan büntetésmódnak nyilváníttatik, eltörltetik és helyébe a bírák és helységek házához kísértetni szokott gonosztevők láncratétele határoztatott el. — Indítvány tétetett az iránt is, hogy a faluhelyen divó *nyilvános pellengérré állítás* büntetése is szüntetessék meg.

Tolnában egy asszony férje elleni panaszszal fordulván K. L. szolgabíróhoz, ez a nő egyoldalú bemondása alapján leszidja a bepanaszoltat. Mikor az mentegetődni akar, akkor a háta mögött álló pandúr a szolgabíró hunyorítására kétszer arcul csapja; mire ez elájul. Magához térve azt mondja: „Jól van jól.“ E miatt a szolgabíró intramuran megbotoztatja. A vádlott megszökik, de a templom előtti téren elfogják és a miséről jövő nép szeme láttára beviszik ismét az udvarra, hol deresre fektetik, nadrágját lehúzzák és „pőrére“ 20 botot vernek. Ha fájdalomban megfordul, a hajdu, mészáros eb gyanánt, haja, füle, s nyakába ragad, fekvését szabályozni. Az esetet *Kossuth* „Ismét egy ülegvirtuóz“ cím alatt a P. H. 1841. évi 285. lapján irt vezércikkben közli, hozzátéve, hogy az eset közlöje (L. T.) szemtanuja volt és becsületével kezeskedik a közlemény valóságáért.

Ugyan e megyében, 1845-ben, a szolgabírónak botra ítélő határozata ellen a megye törvényszékéhez lehet felebbezni. (P. H. 1845. 262. l.) —

Ép ezért érthetetlen előttem Bezerédj-nek, Tolna megye követének az 1843. évi augusztus 18-iki kerületi ülésen *Kovács Ferenc* szerint tett abbéli kijelentése, hogy megyéje, melyben szóló szerint a szelidebb rendszer 1828-ban kezdődött, 1840-ben végzést hozott, hogy mindennemű apróbb kihágás is törvényszék által ítéltessek. — Sz. I. esküdt az előtte kitérni vonakodó bérést 12 botra itéli. A RR. egyszerű dorgálással elintéztnek tekinti az esküdt ügyét. (*Világ* 1842. évi 257.)

Torontálban 1844-ben két iparos a szolgabíró által 12 botra ítéltetvén, a közgyűlés kimondja, hogy jövőben bot a szolgabíró által is csak előzetes orvosi megvizsgálás után, iparosokra és tisztességes személyekre nézve pedig egyáltalán ne legyen kimondható. A szónokok az 1832/6. évi 10. tc.-re hivatkoznak — mely szerint az uri szék — melyen a szolgabíró esküdttársával együtt vesz részt, sem mondhat ki 8 napnál súlyosabb büntetést. És utalnak az anomaliára, mely abból származik, ha az egy-
magában eljáró szolgabíró nagyobb büntetést róhat ki. Ezzel szemben mások arra hivatkoztak, hogy ez a törvény csak a földesur és jobbágy közti viszonyról szól, mért is egyéb tekintetben fentartatott e bot a földesurnak. A határozati javaslat pártolói erre a törvény 1., 5. §-ára hivatkoztak, mely szerint a jobbágyság úgy összesen, mint külön-külön, minden tekintetben, (tehát nem csak urbériekben, és így földesuraik iránti viszonyaikban is) minden önkénytől mentek és személyökre nézve voltaképen biztosítottak legyenek. (P. H. 1845. 17.)

Barsmegye közgyűlése a szolgabíró által kegyetlenül megveretett egyed panaszára, a szolgabíró abbéli kijelentése folytán, hogy ő a verést szomszédjára nem mint szolgabíró, hanem mint „magányember“ mondta ki — nem látja helyét a hivatalos hatalommal visszaélés címén való perbe idézésnek, hanem a törvény rendes útjára utasítja a panaszt. (Pesti Hírlap 1844 évi 11. l.)

Esztergommegye egy szolgabírája honti főispániktatásra készül. A szabó nem készül el idejekorán a díszmagyarral. A szolgabíró magához citálja a szabót és késedelmesség miatt 2 órai börtönre itéli. A városi hatóság értesül a megyei közigazgatás által a városi hatáskörön ejtett sérelemlről, és 1½ évi börtönöztetés után, az elítéltnak szabadlábrahelyezését eszközözi ki. A kiszabadultnak csakhamar értésére adják, hogy a meggyétől, nem kaphat elégtételt. (Pesti Hírlap 1843. évi 338.)

A *nyíregyházi* nemesek hadnagya egy ügyvédet a heti vásáron a nép szeme láttára tetteleg bántalmaz, mert főhadnagya ellen adóssági pert vállalt. (Pesti Hírlap 1841. évi 700. l.)

Borsódban Szemere Bertalan főszolgabíró járásában 1842/43-ban gyűjtött pénzen 2 járásbeli magántömlőcöt épített, 6—6 kamarával. Így vitte ki azon elhatározását, hogy mint szolgabíró, kit a kisebb büntetések fenytése illetett, 4½ évi hivataloskodása alatt soha sem büntetett senkit bot, korbács vagy vesszőütésekkel. A bírót¹ büntetni az alszolgabírónak is megtiltotta . . . S a bűn az ő járásában volt legkevesebb. (Csengery Antal: Történelmi Tanulmányok és jellemrajzok II. k. 224. l.)

Középszolnok szolgabírája 28 botot ró ki a parasztra, mert nem akarja kocsin szállítani. (Egész héten ingyen szállította.) (Pesti Hirlap 1841. évi 657.) De a hol sok az árnyék, ott sok a fény. Ugyanazon a közgyűlésen, melyen e botrányos tett tárgyalatott, a megyének egy más szolgabírája indítványozza, hogy a megye joggyakorlata szerint kirovatni szokott pénzbírságokból befolyó pénz a jövőben — gyanúsítások elkerülése céljából, ne az illető szolgabírák zsebébe folyjon, hanem a központi pénztárba és az ezentúl nyilvánosan lefolytatandó ítélkezés menetéről és a kirótt bírság mennyiségéről jegyzőkönyvet vegyenek fel. Az indítványt a többi szolgabírák is pártolják, miért is határozattá lőn. — Egy másik szolgabíró — ugyan e közgyűlésen pedig előadja, hogy bot helyett közmunkát szokott kiróni. Indítványozza, hogy tisztársait is kötelezzék ily eljárásra. A közgyűlés — miután *Kossuthot* és *Deákot* táblabírákul választotta volt — többek felszólalása után, csak *ajánlja* a példa követését.

Szabolcsban még 1842-ben divik a kaloda és nyakvas, mint szolgabíró által kiróható testi büntetés. (Pesti Hirlap 196. l.)

Országszerte divik a „rögtöni végrehajtás“.

Trencsén szolgabírája (Pesti Hirlap 1841. évi 674. l.) és esküdtje önkezüleg úgy megrakják *Keblusek Józsefet*, hogy az 8—10 napig fekszik sebjeiben. A rajeci szolgabíró pedig (Pesti Hirlap 1841. évi 671.) feleselésért úgy teremt képen egy parasztot, hogy az nyomban megvakul. Ily esetek bírják a helytartótanácsot lejjebb megbeszélendő rendeleteinek életbeléptetésére, illetve csak kibocsátására. Ily esetek hatása alatt mondja ki Heves 1843. évi közgyűlése, hogy törvényhozásilag mondandó ki, hogy a szolgabíró csak esküdtársával együtt ítélhessen. És dacára, a lapok által is világgyá kürtölt, mindenki által tudott visszaéléseknek, Békés nem teszi magáévá a hevesi köriratban ismertetett követi utasítást.

A *székelyföldön* türhetők a viszonyok. A jogegyenlőség itt teljes. Botnak kinezásnak helye nincs, csak pénzbüntetésnek. Udvarhelyszéken (hol

¹ Falusi bírót.

a főkirálybíró kivül 4 alkirálybíró van és minden alkirálybíró alatt 10 „dulló“, mindenik dullónak külön járása) a főkirálybíró 24, az alkirálybíró 12, a dulló 6, a falusi bíró 3 forintig terjedhető pénzbírságot róhat ki. A kirótt pénzbírság a kirovót illetvén, az azt el is engedheti, a mi „elbekelés“ (megkérés) esetén természetbeni, esetleg munkaszolgáltatás ellenében szokott megtörténni. A Pesti Hirlap szerint az 1841-iki közgyűlés megúnván a különböző rangú tisztviselők közti hatásköri sérelmeket, kimondja, hogy a kirovandó pénzbírságok a jövőben ne a tisztviselőket illessék, hanem népiskolai célokra fordítandók.

*

A városokban persze jóval kisebb az önkény. A szolgabíró hatásköre alá eső kisebb bűncselekményeket és kihágásokat itt a városi hatóság, *Pest városában, Remellay* Gusztávnak a Pesti Hirlap 1841. évi számában megjelent cikke szerint, a helytartótanács által jóváhagyott szabályzat szerint ítélő „fenyítő bizottmány“ ítéli meg. Tagjai e testületnek egy tanácsnok s két ügyvéd. kik ünnepnap is tárgyalnak. Tárgyalási idő 9—12-ig és 3—6-ig. A befogatástól számított 24 órán belül megítélendő a rab. Hatásköre alá csak a két heti fogságot vagy 25 ütleget meg nem haladó büntetéssel sujtható cselekmények tartoznak. Ha az ügyvéd azt tartja, hogy meghaladja a tett a bizottság hatáskörét, úgy az eljárás a városi tanács döntéséig felfüggesztendő. A testi büntetés intramuran, de 3 hivatalos személy jelenlétében hajtandó végre. Egyébként nincs helye felebbvitelnek. Eljárásáról szabályszerű jegyzőkönyv veendő fel, mely a tanácsnak $\frac{1}{2}$ havonta bemutatandó.

Cegléd Várossa Birói Végzéseket jegyző könyvének kivonása De Ao. 1819. d. l. Januarii. — 134. Szabadsággal idehaza tartózkodó *Bezzeg Pál* katonának édes anyja dél után be jövéen azon esedezett, mivel a Férje is reggeli panaszát megbánta, a Fia, ki már előkerült és jobbulását igéri, a Regementhez ne küldessen.

Ha Bezzeg Pál katona szokása szerint javulását nem csak igéri, hanem valósággal magát meg is javítja, ezen feltételek alatt idehaza maradása meg is engedtetik.

Több adatot a feltételes elítélésre a mű tárgyát képező korból nem találtam. Azt hiszem, más megyék törvényszékeinél is divatját múlta.

Cegléd Városi Tanátsi Végzéseket Jegyzőkönyvének kivonása 1820. eszt. 27. Oct.

385. *Petrényi József* panaszára, mely szerint őt szolgálatadója *Bezzeg Pál* úgy megverte, hogy karja egész életére hasznavehetetlen lett, a bíróság összeülvén „midőn a Bíróság ötet akképen feddette volna, hogy ily

kegyetlenül, és gaz módon hogy verhetette meg és törhetette össze ezt a szegény embert, felpattanván ifjú Bezzeg Pál és majd hogy a Biróságnak is neki nem ugrott „hogý mer kend, úgymond, engemet gazembernek nevezni?“ Fenyegetőzött, hogy ötet annak csak egyszer se mondja. Erre a *jelen volt orvos Sveiger* Antal ur, „de hogy is ne mondhatná, úgymond, Bíró Ur, midőn azon szegény embert össze törvén és karját is összezúzván, örökös nyomorulttá tette kend“. Ekkor neki fordulván a Doctor Urnak és sem a helyet, sem a bíróságot nem tekintvén, több jelen volt tanácsbeli és Lakosok előtt ily illetlen szavakat mondott: „Hazudsz! Magad rontottad el hunczfut, mert a kutyát is megb... nád egy garasért.“ Mely ezen goromba és erkölcstelen magaviseletért ekkor hatnapi áristommal fenýttetvén, ezzel szabadon bocsáttatott ugyan, de a kegyetlenkedés eránt teendő határozás a megveretettnek felgyógyulásáig felfüggesztetett. A megveretett felgyógyulván, ma *panaszát megújította.*

*

A szolgabíró ítélőhatósága rendezetlen, határozatlan. Törvényes rendelet nem intézkedik, közgyűlési határozat nem sorolja fel tüzetesen a szolgabírói megítélés alá tartozó eseteket. Az 1800. évi 11,816. számú rendelet is csak a jegyzőkönyv felvételét és annak félévenként a törvényszék elé terjesztését tette kötelezővé. Szokásjognál fogva csak a nemnemesekre, és csak kihágások vagy kisebb, vérnélküli verekedések és útlevélnélküli csavargókra terjed. Ezeket a Nyáry-féle „*Közigazgatási Javallat*“ szerint a helyszínén megbüntetheti. Erre nézve a szolgabírót, ha az alispánnál adták be a feljelentést, az alispán egyenesen utasítja.

Ki vannak véve a szolgabírói hatáskör alól a városi lakosok, kiknek a szolgabíró helyett a városi tanács a hatósága. A *községekben* pedig a községi bíró ítél, illetve büntet, a szolgabíró hatalmával párhuzamosan. Szabály szerint megkivántatik ugyan, hogy az ítélkezésnél a községi bíró ön kívül az előljárók vagy hitesek közül „többen“ jelen legyenek, de a gyakorlat ehhez a szabályhoz sem ragaszkodik túlságos szigorral.¹

A szolgabírói hatalom köre megyénként változik.² Csak

¹ V. ö. a szóbeli (polgári) pereket szabályozó 1836. évi XX. és 1840. évi XI. törvényekket.

² Kassich „*Tractatus de Mandatis*“ című művében is csak a *Judex nobilium cum jurassore*-t sorolja fel a *judices inferiores* közt.

az iránt egyező — ha nem is a gyakorlat, de legalább az u. n. jogfelfogás — hogy a szolgabíró merőben csak esküdttársával együtt volna jogosult eljárni. Már t. i. hogy „*volna*“, ha egyéb közigazgatási teendőivel való elfoglaltságánál fogva ez nem volna kivihetetlen. Minthogy pedig szükség törvényt bont, mi sem természetesebb, mint, hogy országszerte a szolgabírói ítélő hatalmat igen gyakran főszolgabíró vagy helyettesei a szolgabíró, illetve ennek helyettese az esküdt, gyakran pedig a megyei biztos egymagában gyakorolja, ha egyuttal tiszteletbeli szolgabíró.

A mezei rendőrségről szóló 1836:10. t.-c. némileg változtat a helyzeten, a mennyiben kimondja, hogy oly nemes, kinek saját lakóháza nincsen, vagy ennél egyebe alig van, mihelyest az ellene véghez vitt tisztí vizsgálat meghitelesítéséből szántszándékos kártétele, annyival inkább hatalmaskodása kiviláglik, vagy hasonló önkéntes kártételért már büntetve volt, és kezességet nem állíthat, azonnal letartóztatassék és olymód legyen kénytelen az ellene hozandó büntetést bevárni.

De nemes ember más úton-módon is juthatott szolgabírói megítélés alá. Nevezetesen, ha — törvéynél szokásnál fogva, csak nemtelen származás esetén szolgabírói hatáskör alá tartozó bűncselekmény esetén — nemesi származását elhallgatja. A jogrend úgy van kiépítve, hogy ez minden nehézség nélkül megkockáztatható. A szolgabíró ítéletei rögtön jogerőre emelkednek és végrehajtnak. Közvádoló nincs jelen a kihallgatásnál később sem. Ha aztán később a törvényszék elé akarnák vinni az ügyet, vádlott a *ne bis idem* elvénel fogva, az ítélt dolog kifogását sikerrel érvényesítheti.

*

A jogbizonytalanság sehol sem oly nagy, mint a szolgabírói ítélő hatalom tekintetében. Némely megyében azt hiszik, hogy a szolgabírónak csak kisebb, vérfolyás nélkül végződött verekedéseket és kisebbszerű lopásokat szabad önálló bíróként megítélni, Pestmegye szolgabírái ezzel szemben a pásztorok nősparáznaságát és a hamis tanuzások enyhébben büntetendő eseteit is megítélik.¹

¹ 2331|1805, 233|1815.

Esetenkint persze az is vitás, oda tartozik-e az ügy. Kihágás-e, bűncselekmény-e a kisebb verekedés, e fölött mindig vitatkozni lehet. Azaz, hogy lehetett volna, mert senki sem vitatkozott, mert az eljárás valóban rövid útu volt. Az ítéletet végrehajtás követte. Jegyzőkönyvet nem vettek fel sem a kihallgatásról, sem az ítéletről, sem a végrehajtásról. Még a főlebbezés kérdése sincsen tisztázva. Vannak ugyan esetek, melyekben a közgyűlés vagy a törvényszék elintézi a szolgabíró ítélete ellen beadott felebbezést (különösen a 18. század végén), de csodálatosképen épp a reformeszmearadat idején, tehát a 30-as és 40-es években, a megyében azt hiszik, hogy nincs helye főlebbvitelnek. A kiszabható büntetés legnagyobb mérve is vitás. Fogságot azonban úgy látszik, *nem* elvértve ró ki a pesti szolgabíró, a mint az más megyében, p. o. *Veszprém*ben divik. A megtakarítási szempont itt is szembeötlő. *Zsoldos* a szolgabírói hivatalról írt művében a szolgabírói hatáskör megszorítását és a botbüntetésnek a szolgabírák által való mellőzését ajánlja. De *Zsoldos* csak a pesti tudós-társaság tagjainak imponál, kik művét utóbb pályadíjjal is koszoruzzák; a megyének nem. Az 1834-iki őszi közgyűlés azzal az indokolással hívja fel a szolgabírákat büntető jogkörének tágran való értelmezésére, különösen botbüntetéseknek a lehetőséghez képest való gyakori alkalmazására, hogy, a közgyűléshez beérkezett jelentések tanúságaként, a *szüret rendkívül jól sikerülván, az ebből támadt borolcsóság arra enged következtetni, hogy a verekedések száma ijesztő mérveket fog ölteni, a fogház túlszűfélése azonban sem a büntetés céljával, sem a házi pénztár érdekeivel össze nem egyeztethető.* És e nézőpont mindvégig irányadó marad. A megye gyakorlata szerint például büntető, írásbeli perbe idézett nemes embernek nemtelen büntársa azzal együtt (büntető perben) ítélendő meg. Ez a gyakorlat lassanként a szolgabíró által megítéltetni szokott bűncselekményekre is kiterjed. A törvényszék 1842. évi 2566. sz. határozata szerint felhívandók a szolgabírák, hogy a nemteleneket a szolgabírói hatáskör alá eső bűncselekmények esetén megítéljék, akkor is, ha nemesek büntársai. Mindkét intézkedést a költségkiméleési cél indokolja.

A tarthatatlan állapotokon segíteni akar a helytartótanács 1820. évi április 4-iki 9154. számú leirata, mely 12 botra akarja szorítani a szolgabíró aktivitását. (A RR. azonban az eddig megengedett 24 botot ill. korbácsot is keveslik.) Elrendeli a helytartótanács azt is, hogy minden kihallgatásról és végrehajtásról jegyzőkönyv vétessék fel, mely félévénként a törvényszéknek bemutatandó. Kimondja azt is, hogy a büntetés végrehajtásához „legalább 3 tanú“ hivandó. A felebbezésről azonban nem rendelkezik:

Illustrissimi, Reverendissimi, Spectabiles ac magnifici perillustres item ac generosi Domini, nobis observandissimi!

9154. Cum invalescens arbitraria magistratuum Comitatus in vindicandis politicis delictis excessibus ac ordinationum publicarum transgressionibus procedendi ratio urgenter exposcat ut haec certis quibusdam fixis limitibus circumscribatur, Sua Majestas sacratissima praetitulalis DVris intimandum benigne jussit, ut activitate magnum Comitatus quoad poenam ad mensuram 12 baculorum et respective juxta diversitatem sexus et aetatis 12 scuticarum ictus nullo in casu transgrediendam altissime restricta iidem magistratuales sub gravi eosdem Secus mansura animadversione relata ad Universas poenaltates pro politicis delictis excessibus ac transgressionibus publicarum ordinationum per ipsos dictandas exactum *protocollum ducant*, in quo penes singulum vindicati ejusmodi delicti excessus ac transgressionis casum adnotatione diei et loci quo intervenit punitionis praemissa speciem facti breviter adnotabunt, fassiones dein delinquentis excedentis aut transgressoris et testium constitutorum genuine exponent; latam sententiam subjungent; *executionem* demum similium sententiarum *semper in praesentia trium aut duorum ad minus testium* protocollo nominatenus inserendorum peragent; prothocolla autem haec, cum fine cuiusvis anni officio fiscalatus pro revisione et faciendis si que occurrerent, Reflectionibus consignentur. Tum vero superrevisioni primo proximae celebrandae sedriae substernantur atque ita ad archivum Comitatus deponantur ibidemque conserventur... Datum ex Consilio Regio Locumtenentia Hungarico Budae die 4. Mense Apr. 1820. Praetitorum Dominationum Vestrum benevolus ad officia paratissimus Josephus Palatinus, Ferdinandus, Helm.

(A jegyzőkönyvezési kötelezettséget és a törvényszék ellenőrzési jogát már az 1800. évi 11,016. számú rendelet írta elő.)

A közgyűlés 1820. esztendei Pünkösdi hó 10-én „értesíti a helytartótanácsot a rendelet helytelenségéről“, arra hivat-

kozván, hogy a köznépet csak bottal lehet kordában tartani, 12 bot pedig épen nem elég. Huszonnégy legyen a legfelsőbb határ. Ha mindig 3 tanut hívni kénytelenülnek a végrehajtáshoz, úgy a közhivatalnoki tekintély sülyed, különösen, miután a földesúr által, dolgozni nem akaró jobbágyra 12 bot teketóriázás nélkül is kiszabható, sat. sat.

A helytartónács nem tágit,¹ értesíti a megyét, miszerint „a positiva sua Majestatis Sacratissimae Resolutione hac in parte edita recedi haud posse.“ A megye tudomásul veszi a leiratot, felvéteti az országgyűlésen követ urak által előterjesztendő sérelmek közé, de a szolgabírák fölött az ellenőrzést nem gyakorolja kellő szigorral.² Minden a réginél marad.

*

Itt jegyezzük meg, hogy az *uriszékeknél* a szolgabírói egyes bíróságnak megfelelő intézmény nem létezik. Ennek dacára az óbudai, ráckevei és solti uradalom tisztviselői a vizsgálat befejeztével, kisebb rendű bűncselekményeket önhatalmulag büntetnek meg. Az uriszék oly esetben, ha értesül a dolgról, csak a jövőre nézve tiltja el az illető tisztviselőt az ily eljárástól. Az eljárás tehát ugyanolyan, mint a megyénél, ha arról vesz tudomást a megye, hogy a szolgabíró büntett fölött ítél. Csak a földesuri hatóság megszüntetését kimondó 1848:11. t.-c. rendeli el, hogy a földesuri bíróság által eddig elintéztetni szokott mezeli rendőrségi ügyek ezentul a szolgabíró által intéztessenek.

A megye közgyűlése 1841-ben *Kossuth* indítványára közhatározatilag tiltja meg az iparosok és tisztas rendűek botoztatását. — E határozat az ország összes törvényhatóságaival közölni rendeltetett. Tudtommal csak *Ung* (Pesti Hirlap 1842. évfolyam 94.) és *Arad* (Pesti Hirlap 1841. július 31-iki száma) csatlakoztak a határozathoz. Pestben a *Nyáry Pál* elnöklete alatt ülésező törvényszékre nézve is irányadónak tekintetett ez a határozat.

¹ 14757|14462 helytartótanácsai 3120|20 megyei sz. a.

² 63|1796, 812|1831, 2104|1823, 1425|1817, 4019|1815, 2104|1823, 3385|1834, 4700|1834.

A Nyáry kezdeményezése folytán készített megyei *fenyítő eljárási javaslat* 35. §-a (a szolgabírói büntető hatóságról és annak köréről) szerint:

„A szolgabírák a rendőri kihágásokat és kisebb vétségeket illetőleg azon büntetési hatóságnak, melylyel eddig is éltek, további gyakorlatában meghagyatnak.“

A 36. § pedig egyenesen kimondja: „Ha valamely előbök feladott vádnak a fentebbi pontokban leírt és bármí csekély legyen is a tárgy, pontosan megtartandó módon vizsgálata alkalmával tapasztalják, hogy annak elitélése előbbi §-ban érdekelt büntetőhatóságuk körén túl nem halad: ily esetben egy magukhoz veendő megyei esküttel együtt rögtön ítéletet hoznak s azt azonnal végre is hajtják. Azonban köteleztetnek ebbeli eljárásaikról pontos jegyzőkönyvet írni; abba a megbírált vétségek vizsgálatának helyét, napját és egész folyamatát a vétségek történeti rövid leírását a vádlottnak s kihallgatott és meghitelt tanuknak vallásaikat az általok hozott ítélettel végrehajtották — megnevezni; s ebbeli jegyzőkönyveiket a törvényszéknek évnegyedenként oly végre bemutatni, hogy abból, kötelességökben mikép jártak el? kitessék“.

V. A nyombanítélőhatalmú (talpon álló, rögtönítélő) törvényszék.

Hatáskörének meghatározását az 1804. évi február 4-iki királyi rendelet a nádorra bizza. A nádor, illetve a helytartótanács 1813. január 29-én 4783. sz. a. felel meg a parancsnak. Ám a *Norma relate ad exercitium juris statarii* több ízben, így 1837-ben 15,119. sz. alatt és 1841-ben,¹ ha kis mérvben is, de módosítatják. A Norma szerint e szabályzat a polgári állásra és helyzetre való tekintet nélkül alkalmazandó. Így hát nemesekre nézve is kiterjesztendő. Ám a megye ezeket kivételes bánásmódban részesíti.

Hatásköre merőben törvénytelen, ha csak a törvény volna a jog, mert az 1791: XII. t.-c. szerint a bíróságoknak törvénynyel megállapított szervezete királyi hatalommal sem fog megváltoztattni; és az 1486. évi decretum I. cikkelyénél fogva a király ispánok általi kinyomozásra és kiírtásra adhat ugyan engedélyt rablóktól ellepett vármegyéknek, de

¹ 22639. sz. a.

az itt érintett intézkedés sem hatályban nincs, sem a nyomban ítélő hatalommal nem azonos formájú. De hazánk 48 előtti büntető gyakorlata első sorban szokásjogon alapul. A szokás pedig a célszerűségnek hódol. Csak lassan, s csak egyesek tudják belátni, hogy az elrettentés nem a legbiztosabb óvszer a bűnök ellen, s csak e meggyőződés szilárdultával hivatkoznak egyesek az intézmény törvénytelen voltára.¹

Az elrettentésnek célra nem vezető volta legelőnkebb színekkel az 1840: V. t.-c. által kiküldött bizottság munkálatai fölött 1842. augusztus 19-én tartott kerületi ülésen tűnt ki, hol *Pest megye* követe *Szentkirályi Móric* kifejti, hogy Izsákon ép akkor, midőn a statariom divott, világos nappal iszonyú merész rablás történt, mely okot adott arra, hogy Pest megye, átlátván a statariom haszontalanságát, maga kérje annak megszüntetését.

Itt jegyezzük meg, hogy az 1841/42-ki nagy éhínség alkalmával *Borsódvármegye* nyombanítélési hatalom megadását akarta volt kérni *József* nádortól. A közgyűlésen magjelent *Szemere Bertalan* főszolgabíró azonban ellenzé a fölterjesztést és kimutatta, hogy nem elrettentés, hanem a megélhetés biztosítása óv a bűnözéstől. Indítványa tehát oda terjed, hogy akasztófa helyett magtárakat állítson fel a megye.² A többség el is fogadta az indítványt, minek folytán a nyombanítélés iránti fölírás elmaradt. A magtárak létesítése iránti mozgalom pedig csakhamar országos lett, a mint ezt az egykorú hírlapi följegyzések igazolják.

*

A *Norma* szerint nyomban ítélő hatalom gyakorlásának előfeltétele, hogy a nádor vagy a helytartótanács elnöke a megye közgyűlésének indokolt előterjesztésére elrendelje. A nyomban ítélés jogát, mely a 19. század első felében az

¹ Így Borsód 1841 aug. 26-ki közgyűlése, óhajtván, hogy az 1840. 5. t.-c. által kiküldött választmány munkálatai által ez intézmény örökre száműzessék. Ép ezért a törvénysztelő borsódi RR. (P. H. 1842. 28.) oly mód segítenek Szentpéter városának baján — nyombanítélő hatalom kiküldése helyett — hogy a miskolc-környéki katonaságot oda szállásolják. — A barsi 1842-ki közgyűlésen is akadtak a nyombanítélő hatalomnak ellenzői. (P. H. 1842. 187.)

² L. c. i. Csengery Antal: „Történelmi tanulmányok és Jellemrajzok“ II. k. 224. l.

ország legtöbb törvényhatóságának félévről félévre engedtetik meg kegyes engedélyokirattal, József nádor annak hangsúlyozásával adja meg, hogy erre a királynak reája ruházott hatalmánál fogva van jogosítva. Az engedély a közgyűlésen, ezen kívül minden községben, tanyán és templomban hirdetendő ki. Ettől számított 14 nap alatt minden járás kerületén a kihirdetés után megkezdődik a nyombanítélés. Minden törvényszék öt tagból áll. Nyomban ítélő jog megadható a törvényhatóságnak gyakori rablás, gyilkosság, gyújtogatás és utonállás esetén. De 20. évüket betöltötték ellen és teljesen épelméjűek ellen is csak tettenérés esetén, továbbá az esetben van helye, ha a megye, a község, vagy vérhatalmú joggal felruházott uradalom által testületileg rendezett hivatalos rablóvadászat alkalmával, kezökben fegyverrel fedezetttek fel és tetteleg ellenszegültek az elfogatásnak (fegyverelsütéssel). Elítélésnek csak akkor van helye, ha az ítélet az elfogatást követő harmadik nap lefolyta előtt hozható meg.

Ha a vádlott büntársa a rendes törvényszék által ítéltetik meg, ha a vádlott szembesítése kéznél nem lévén büntársával nyomós okból szükségessé válik, úgyszintén „si delictum praeconceptum non tamen consummatum fuit” helyesen fordítva tehát: „ha a bűncselekmény csak tervezve volt, de be nem fejeztetett”, ha a bűncselekményből származott haszon igen csekély, ha a tettes inkább mások csábítása folytán, mint roszaságból követte el a cselekményt, ha a gyújtogató a tüzet nagyobb kár keletkezése előtt eloltotta,¹ ha a vádlott terhére szóló bizonyítás nem mind az öt bírónak egyhangú szavazata szerint „luce meridiana clarior” (világosabb a déli nap fényénél),² úgy nincs helye ítélethozatalnak, hanem a vádlottat az iratokkal együtt a megye rendes gonosztevőket ítélő törvényszékének kell átkisértetni. A minek azonban

¹ Si ignis suppositus tantum aut incendium cito suppressum cesset a mit a 41-iki hivatalos fordítás úgy ad vissza: ha a kanóc alárakott ugyan, de a tűz hamarjában elnyomatott. A kanóc kitélt, mint látjuk önkényesen vették be a magyar fordításba, minek folytán az előnyösebb elbánás alól a nem kanóccal okozott tüzek kivihetők lettek volna. Ámde e korban még a törvényt magát sem szokás büntető ügyekben szorosan értelmezni.

² Az 1807-ben közzétett javaslat a rendes törvényszekektől megkívánt u. n. törvényes bizonyossággal érte be. „Projectum articuli separati de Jure Stalario 7. §.”

dacára, *Finkey Ferenc*¹ azt hiszi, hogy a nyombanítélőhatalmú törvényszék a szavazatok egyenlőtlensége esetén felmenti a vádlottat.²

A büntetés minden esetben kötél általi halál, mely a kihirdetést követő három órán belül végrehajtandó. — Sem rendes, sem rendkívüli perorvoslatnak, kegyelemnek helye nincs.

A *Norma* szerint a törvényszéket, a bizonyítás kérdésétől eltekintve, semmiféle törvény nem köti. Minden tárgyalás a *Norma* és az esetírás felolvasásával kezdődik. A bíró azonban szabadelvűbb a rendeletnél, a mennyiben az Országos Levéltárban őrzött jegyzőkönyvek tanuságaként az elfogatás napján ritkán ítélnék, időt engedvén a vádlottnak a szolgabíró által eszközözlendő kihallgatására, minek folytán a rabot a nyombanítélőhatalmú törvényszék színe előtt a legtöbb esetben újólág kikérdezik és vallomását meg is hitelesítik.

A helytartótanács 3-havonta értesül a kivégzések számáról, mert háromhónaponta az összes iratok felküldendők. A főbenjáró bűncselekmények jó része tehát „rövidesen” büntetettik. Ennek dacára, tudósaink egy része a halálbüntetésnek ritkán való alkalmazásáról „tud“(!).

Az intézménynek elrettentés a célja. Ezért a *Norma* szerint a kivégzett holtteste 3 napig lógjon az akasztófán, a nyomban ítélő hatalom megszűnte pedig ki nem hirdethető.

1610-1819. Hirdető levél. Minekutána a rossz emberek vakmerősége annyira nient, hogy sem az Isten Parancsolataival, sem az illető Törvényszékek fenytésével nem gondolván: Polgáriarsaikat nem tsak orozva, de világos erővel is uton, házaikban és mezei foglalalosságaikba fegyveres kézzel megtámadni gyakran életüktől, többnyire pedig sok fáradsággal és véres verejtékkel szerzett marháiktól és egyéb Vagyonaitól megfosztani nem irtóznak, szükségesnek ítéltetett a jó és Tsendes Lakosok oltalmára oly módokról gondoskodni, melyek a közbátorság fentartásában hathatósabb eszközül szolgálhatnak és a Veszedelemket, melyek nevekdedve öregbedvén a polgárok Személlyeit és Javait ostromolják és bizonytalanságba ejtik. Ez iránt tett számos panaszokra hajolván. Ő Felsége a Gonosznak foganatosabb megzabolására Nádor Ispány Urunk Ő Császári Király Főhercegsége által a mult 1816. Esztendei Jan. 30-n kiad.

¹ Magyar Büntető Eljárás tankönyv II. kiadás 510. l.

² Ezt csak az alább közölt, *Szemere Bertalan* által ellenjegyzett nyombanítélőhatalmú törvényszéki rendelet tette kötelezővé.

kímes Rendelésében megengedni méltóztatott, hogy ns Pest Vgye oly Rossztevők ellen nyomban Itélő Hatalmat gyakorolhasson, kik sat. bármelyrendű és sorsu emberek legyenek is, a Dessertorokat sem vevén ki, az e végre kirendelt Biróság által minden személyválogatás nélkül Akasztófára ítélthetnek Nem lévén helye sem appelátának sem pedig a kegyelem útjára való folyamodásnak . . . Intetnek annak okáért mindazon szerencsétlenek, kik rossz indulatjoktól ingereltetvén Embertársaik veszedelmére törekednek, hogy gonosz hajlandóságait zabolázzák meg és cselekedeteik miatt őket Halálra keresni a Felsőget ne kényszerítsék.

793. Admodum Rendi Hrbls Spbles et Magnifici, Magnifici item Nobiles et Egregii Domini! Erga repraesentationem per Praeattactas DVras e Generali Barundem congregatione ddo 20 Junii a. l. celebrata No 1892 horsum factam qua ad reprimendos malevolorum hominum temerarios ausus porro etiam necessitatem exercendi in Sui gremio Juris Statarii adesce remonstrant; petittum hoc Juris Statarii Exercitium Potestate mihi per Suam Majestatem Sacratissimam elementer delegata ad unum adhuc annum a dato praesentium computandum Praeattactis DVris hisce eo sub juncto admittendum duxi, ut Normam catenus altissime praescriptuam et Praeattactis DVris sub. 30 Januáris 817 No 197 abhinc transpositam reflexe etiam ad benignam resolutionem Regiam concernentibus Iurisdictionibus via Consilii Locumtenentis Hungarici de dato 30 Januarii 823. No 210 intimatam juxta quam videlicet relate ad puncti VIII. §-um 6-um benigne Normae. loco 24 horarum Termini pro summo functionis Judicií statarii, ferendaeque sententiae Terminó Triduum constituitur in omnibus Strictissime observent solitasque de statu publicae per gremium sui securitatis Relationes quovis Trimestri Consilio Regio Locumtenentiali Hungarico submittant. Quibus in reliquo jugem et longaeum incolumitatem sincere precor et maneo praefactorum DVrum Allesuth die 12. Julii 1824. Benevolus Josephus Palatinus.

Hirdetmény. Köztudomású lévén, miként a közelebb bevégzett szerencsétlen emlékü polgári háboru következtében a gonosz emberek vakmerősége annyira ment, hogy polgártársaikat nemesak orozva, hanem erőszakos uton is házaikban és megyei foglalatosságaikban fegyveres kézzel megtámadni sokszor életöktől többnyire pedig sok fáradsággal és véres verítékkal szerzett marháiktól és egyéb vagyonaiktól megfosztani nem irtóznak, minél fogva szükséges a jó és rendszerető lakosok személye és vagyona oltalmára oly módokról gondoskodni, melyek a közbátorság fentartásában erősebb eszközül szolgálván, — a polgárok személyét és vagyonát növekedve ostromló és bizonytalan helyzetben levő veszedelmeket megszüntethetik. Ez iránt tett számos panaszokra hajolván a felsőség a gonoszok sikeres megzabolására báró Haynau főszertábornok ő nagyméltósága dicsőséges országló felséges fejedelmünk által reáruházott hatalomnál fogva elrendelte, hogy Pest vármegye a) rablógyilkosok, b) rablók c) szántszándékos gyújtogatók felett rögtönítélő bíraskodást gyakorolhasson. Ezen rögtönítélő bíraskodásnak pedig az a következése, hogy akik az előszámlált vétekben tapasztaltatván vagy nyomban a tetten érettek s letartóztatattak, vagy szakadatlan üldöztetésben szökésük alatt fogattak el, vagy végre a büntettnék a rögtön ítélőszék tudtára jutásától számítandó 30 nap alatt hozattak be s

gonosz tettük ellenök bebizonyíttatik; bármely rendű és sorsu emberek legyenek is, a szokott ugyszintén a tetteges szolgálatban levő katonákat vagy más a katonasághoz tartozó egyéneket sem véve ki, az evégre kirendelt bíróság által minden személyválogatás nélkül akasztófára ítéltetnek és a halálos ítélet, — annak kihirdetése után három óra múlva okvetlen végrehajtatik, nem lévén helye sem a felebbvitelnek sem kegyelemért való folyamodásnak. Azért, hogy cselekedeteinek bizonyos következéseit kiki tudja és magát tudatlansággal ne menteghesse: *Pest vármegye részéről* ezennel közhírré tétetik, hogy e részben nyert hatalommai élni fog és a választott Birák azok ellen, akik a fentebb említett vétkekbe keverednek, rögtön ítélnék és a hozott ítéletet végre is hajtják. Kelt Pesten, Deczember 4-dikén 1849. Szent Iványi Vince kerületi főispán ur megbízásából. Madarassy László s. k. első alispán Kiadta Moravcsik György s. k. aljegyző.

5175/1848. Pest vármegye egyetemének. Minekutána sem a közös jog és a közös szabadság jótéteményeinek, sem a kormány békés törekvéseinek és javaslatainak, sem Ő Felsége f. é. július 10-én kelt legkegyelmesebb nyilatkozatainak nem volt azon óhajtott hatásuk, hogy a pártütők ki a pártütésre elcsábított lakosai e hazának a törvényes ösvényre és a király nevében intézkedő törvényes kormány iránti engedelmességre visszatértek volna, minekutána a hódolat helyett nyílt lázadásra keltek s fegyvert fogván az alkotmányos hatalom ellen ekképen polgárháborút indítottak, és a lázadásnak a szomszéd Szerbiából berontott idegen rabló csoportok által is segítették: köteletségévé vált a kormánynak összegyűjtött hadi erejével, a pártütést szigoruan elnyomni, a békét helyreállítani s jutalmazni és büntetni törvény és igazság szerint. Hogy tehát a minden módon eltávolítani sikertelenül szándékolt belső háborunak hamarabb vége vetessék, rendelem a mint következik:

1-ör. Bujtogatások következtében: rablásokkal gyujtogatásokkal és gyilkolásokkal kísért fegyveres, pártütésnek válván és válhatván színhelyévé Krassó, Temes, Torontál, Bács, Arad, Zaránd, Csongrád, Csanád, Békés, Pest-megyék és az azokban fekvő kir. városok, mindezekben rögtön ítélő hadi törvényszékek állíttatnak fel, melyeknek alkotásával és a szükséges számtani összeszerkesztésével a temesvári főhadi parancsnok báró Piret tábornok, báró Hrabosky és báró Bechtold bizatnak meg, tudniillik a körülmény szerint, amint a bűnösök vagy Bánát vagy Szilároniában vagy e körön kívül fogattattak el. 2-or. Ezen hadi ítélőszékek alá tartozik, polgári állapot külömbisége nélkül minden hadi fogoly és kém, minden ki fegyveresen fogatik el, minden ki a lázadóknak hadi és élelmiszereket ad, visz, vagy hadi munkálkodásaikban bármikép segedelmet önkényt szolgáltat, minden a ki a népet hasonló fellázadásra, pártütésre, irásban vagy szóval ingerli, buzdítja, ösztönzi. 3-or. A Szerbiából berohant idegen csoportokkal, mint melyek a szerb kormány hadizenete nélkül saját veszélyükre merték a magyar korona földét megtámadni, összevéve és külön-külön, mint törvényen kívül álló rablókkal kell bánni, kik kegyelmet nem igényelhetnek és nem kaphatnak. 4-or. A hadi ítélőszéknek tagjai a sorkatonaság honvédsereg és nemzetőrség tagjaiból választandók. 5-ör. A hadi ítélőszékek ítéleteiket nyomban

végrehajtják. 6-or. A rögtön ítélő hadi ítélőszékek csak minden ítélőszéki tag egyező akaratával s csak halálra ítélnének, vélemény külömbség esetén a foglyokat Temesvárra az ottani várparancsnok őrizete alá vagy pedig Szegedre és a szükség és nagy szám esetében innen feljebb szállítatják. 7-er. Megsűnnek a hadi ítélőszékek hatósága akkor, midőn a nevezett fővényhatóságok területén a lázadók táborai megsemmisítettek, vagy ezen rendelet visszavéttetik. Kelt Budapesten, Julius 19-én 1848. István Nádor helytartó. Belügyminiszter Szemere Bertalan 5175. Felolvastatott 1848-ik évi julius 21-én Pesten tartott kisgyűlésén. Közhírrététel végett kiadaiuk, mind az öt járásbeli főszolgabíró uraknak.

4269/1848. Pest vármegye egyetemének. Az ország külömböző részeiben az alattomos bujtogatásoknak eszközévé aljasult, miveetlen nép egy része, sem a szabadságválasztásában őszinteséget, sem a közös jog tisztelcétben készséget, sem a törvények s azoknak végrehajtói iránt engedelmességet nem tanusít. Némely titokban működő elégületlenek a társas életbeli viszonyok és a törvényhozás által engedett számos jótékonyságok ferde magyarázatával a vallásbeli és népfaji külömbségből merített ingerlésnek felhasználásával a népet tévutakra vezetni, elégületlenségre és erőszakos merények elkövetésére bujtogatni törek-szenek. A naponkint sűrűbben felmerülő tények szintoly szomorítok, mint aggasztók. Miután pedig a vakmerő törvényszegést és engedetlenséget, hogy annak példája a társasági viszonyokat ne veszélyeztesse, a leghatályosabban megtorolni szükséges; Miután a törvény ellenállhatlan uraságát megállapítani a bujtogatási merényeknek elejét venni, a személy és vagyonbátorlétet biztosítani, a megingatott közrendet helyreállítani és az országnak a békét visszaadni kötelesség még rendkívüli eszközökkel is, ennélfogva rendeltetik, *Pestvármegye* azonnal rögtönítélő biróságot állitand fel, azt gyors és pontos eljárásra utasi tandja és fenállását hatósága körében haladéktalanul kellően tudomásra juttatandja. Mely rögtön ítélési jog a legfelsőbb rendszabályokban kijelölt eseteken felül az ország békéjének s a törvényes közesendnek erőszakos kitérősekkel kísért lázadás, lázítás lázadásra, bujtogatás s annak következtében gyilkosságok, rablások és gyujtogatások általi megháborítása eseteire, sőt az e részben megkisértett, de közbenjött törvényes erő által a végrehajtásban megakadályozott merényekre is világosan kiterjesztetik. Jelen rendelet tüstént kihirdetendő és a hirdetés bizonyítványának vétele után azonnal foganatba veendő, érvényessége csak újabb kormányrendelet utján szüntethetvén meg. Kelt Budapesten Junius 12-én, 1848. István nádor k. helytartó s. k. Belügyminiszter Szemere Bertalan s. k.¹

¹ 2556|1841, 7149|1848, 6942|1840, 10|1826, 883|1835, 928|1820, 871|1821, 569|1818, 7199|1818, 56|1840, 1680|1819, 122|1847, 1200|1828, 7317|1839, 4266|1831, 1976|1838, 6489|1837, 6223|1836, 6502|1838, 5130|1835, 4706|1834, 6223|1836, 2626|1828, 4011|1837, 9117|1814, 2626|1824, 1497|1839.

VI. A kir. Egyetem törvényszékének hatásköre (Sedes Judiciariae Universitatis Hungaricae).

Az 1791:12. t.-c. tilalma dacára hatályukban elismert kir. rendeletek szabályozzák. Ezeknél fogva a vérhatalmú jogot egy elnök, 4 tanár és a törvényes bizonyság (szolgabíró és esküdttársa) gyakorolják.¹

Fogháza nincs az egyetemnek, minek folytán a közbűntettek (gyilkosság kísérlete, utcai verekedés sat.) miatt elzárakat a megye kénytelen átvenni. A költségeket persze a „törvényhatóság“ (jurisdictio), azaz a megye viseli, ennek azonban dacára a megyénél nem szívesen látják az egyetem által elítélt vagy letartóztatott rabokat és a helytartótanácsból több ízben kéri, építtessen az intézet részére külön fogházat.²

VII. A kir. tábla, mint elsőfokú bíróság.³

A felségsértés hűtlenség, honárulás, melyek büntetése *pallos általi halál*, a kir. Ítéltő Tábla hatáskörébe tartozók első fokon. De a *pénzhamisítást* is felségsértésnek tekintik, miért is első fokon a tábla ítéli meg.⁴ A törvényt egyre tágab-

¹ 1848-ben jul. 27-n Vojnics József joghallgató ellen tárgyalt ügyben elnök Frank Ignác, tagok Vrozsil Antal, Vízkeleti Ferencz, Tipula Péter és Lánch Ferencz jogtanárok.

² 2629/1826 Szabó Pál ü.

L. még 1089/1833 Frank Ignác pesti kir. tudományos egyetem igazgatójának megkeresését Haberle Károly egyetemi tanár meggyilkoltatásával gyanúsított és ezért a megyének fogházában őrzött Márkus László IV. évi orvosnövendék ügyében.

104/1824 Harvágy József orvosnövendék ellen szerencsétlen gyógyítások miatt megindították Bács vármegyében a bűnpert, Pestre szöki, Bács vármegye átküldi az iratokat azzal, hogy folytassák le ellene a pert itt. Pest megkínálja az Egyetemet, de Tomtsányi Adám Rector szerint a panaszlott nem jár előadásokra, nem vizsgázott, bárha tavaly be volt írva, mért is az egyetem a pert nem kívánja megindítani. Ennek folytán a vármegye elrendeli a vizsgálódást.

644/1817 Kósa egyetemi hallgatót az egyetemi törvényszék fiskálisi perbe idézteti egy katonai őrtálló megtámadása miatt.

³ 2193/1804, 117/1829, 3466/1821, 2617/1809, 3754/1827, 7426/1846, 4039/1827, 7426/1846, 2343/1845, 5704/1835, 1076/1865, 2576/1813, 1875/1821, 2226/1828, 1640/1828, 1477/1809.

⁴ A felségsértés megítélését, mint tudjuk, Deák annak idején az országgyűlésnek kívánta fentartani, ne hogy az amugy is rosszul fizetett táblabírák a hatalom eszközétül a végrehajtóhatalom bosszulójaként tűnjön fel

ban értelmezik,¹ minek folytán egyre több és több cselekmény kerül, pénzhamisításnak minősítve, a tábla elé, mert az egyetem tanítása szerint az állam érdekében szabad a büntető-törvény kiterjesztő magyarázata, az ítélő tábla bírái pedig a hatalomnak, illetve helytartótanácsnak minden alkalommal „rendelkezésére állanak” és készek minden esendzavarást, minden legkisebb verekedést is politikai bűncselekménynek tekintve megítélni.² A ki, mint *Császár Sándor* táblabíró úr, nem volt hajlandó lelkiismeretét a helytartótanács szája íze szerint szabályozni, azt lemondatták hivataláról vagy önként lemondott. De ilyen táblabíró — *Klauzál Gábornak* a 43-ik javaslatok tárgyalása alkalmával tett kijelentése szerint — alig volt.

Pest, a jogbizonytalanságot megszüntetendő, már a század elején több ízben, így 1811-ben sürgeti a pénzhamisítások kérdésének a rendezését. De sikertelenül. Az 1811-iki feliratot a király heves hangjáért megsemmisítteti, a gyűlési jegyzőkönyvek erre vonatkozó részét kormánybiztos útján megsemmisítteti, illetve tentával áthuzatja.³

Ettől kezdve *Pest* is, de a többi megyék is egyre élesebb hangon követelik a kérdés rendezését. A felírásoknak mindössze csak annyi az eredménye, hogy a helytartótanács 1816. évi február 6-án meghagyja,⁴ hogy papírpénzhamisítás az érepénzhamisítással azonos elbírálás alá vétetvén, a tettes ez esetekben is azonnal letartóztatandó.

*

A 40-es években a *kir. ügyigazgatóság*⁵ már nemcsak a papírpénz meghamisítását, hanem a hamis marhapassus készítését is gyakran pénzhamisításnak minősíti. A táblát, a kir.

¹ Lásd u. o.

² Így 887/1845. Szerenczy István királyi személynök úrnak Pestmegyéhez intézett megkeresése szerint az 1844. évi szeptember 8-án Pozsony város Széplak nevű mulatóhelyen az országgyűlési ifjúság és pozsonyi mészároslegények közt támadt verekedések miatt letartóztatott s a megyei hatóságnak általadott Marzsik Ferenc és Miscis Vazul ifjakat erőhatalmasan kiszabadított némely egyének ellen a királyi tábla előtt bűnper indított, melynek során Buka György és Pap Móric két-két, báró Maasburg és Muzsik Ferenc pedig egy-egy heti letartóztatásra ítéltettek.

³ 1261.

⁴ 4013. sz. a.

⁵ Ügyészség.

ügyigazgatóságot Budáról. dirigálják. Budának Bécs parancsol. Bécsben meg a megye hatalmát lehetőleg megnyirbálni óhajtják. A tábla mindenre kapható; segédkezet nyújt mindenhez...

E törvénykiterjesztő gyakorlat folytán a táblai perek számát kerülő úton kell csökkenteni. E szerint enyhébb beszámítás alá eső pénzhamisítási esetekben a cancellária vagy helytartótanács a király nevében értesíti a megyét, hogy a tábla helyett a megye törvényszéke ítélje meg a vádlottat.

Az enyhébb gyakorlat, különösen a *Montesquieu* tanainak hatása alatt szilárduló alkotmányjogi felfogás, nevezetesen a birói hatalmat a közigazgatástól elkülöníteni célzó törekvés, lassanként oda vezet, hogy a megyék pénzhamisítási és azzal, a táblai gyakorlat szerint, azonosoknak tekintendő cselekmények enyhébb eseteiben a kir. ügyészség előzetes értesítése nélkül ítéli meg a tetteseket, Különösen a 30-as évek végén kezd lábrakapni e szokás, és pedig, úgy látszik országszerte, mert a helytartótanácsnak 1844. évi,¹ tilalmazó rendelete az ország összes törvényhatóságait hívja fel, hogy a vizsgálatokat pénzhamisítási ügyekben kir. ügyész közbenjötté nélkül ne foganatosítsák. A rendeletnek azonban váratlan a hatása, amennyiben kisebb pénzhamisítási ügyekben csakhamar a megyék, ettől kezdve nem csak vizsgálatot foganatosítanak, hanem ítéletet is hoznak, a mit a helytartótanács 1847. évi rendeletében rosszal.

Méltóságos Főtisztelendő Tekintetes Nagyságos Nemzetes és Vitézlő különös tekintetre méltó urak! 21143. A magyar királyi udvari kincstárnak legközelebbi izenetéből e királyi főkormányzók tudomására jutván, hogy az ország némely hatóságai hamis pénzkoholókat az 1723. évi 9. t.-c. ellenére, nem tekintvén a hamisítványok mennyiségét, melyre nézve az efféle bűnösök ellen hűtlenségi bűnpör a királyi tábla előtt indítandó volna, rövid uton elítélni s a királyi ügyvédek, kik a fennálló legfelsőbb rendszabályoknál fogva ily ügyekben befolyást venni tartoznak, az 1844. évi október 29-én 39851. szám alatti körlevéllel kihirdetett legfelsőbb rendszabály ellenére mellőzni szokták. Cimzett Uraságtoknak a most felhívott körlevél kapcsán meghagyatik, hogy mivel a hamis pénz és a pénz helyett forgásban levő bankók és bankjegyek koholói és kiadói a fennálló törvé-

¹ 39 851 szám.

nyek értelmében és bevett régi szokás szerint a királyi Fiskus felperessége alatt a királyi Tábla előtt pörbe idézendők: ezentúl minden e részbeni bíráskodástól — kivéven Ő Felsége által kirendelendő egyes eseteket, tartózkodni és a királyi ügyvéd illető egyénének ily ügyekbeni befolyását elfogadni mulasztthatatlan kötelességül ismerjék. Kelt Budán a Magyar királyi Helytartó Udvari Tanács 1847. évi Pünkösd hava 18-án tartott üléséből Címzett Uraságtoknak Jóakarója hivatalos készségei: olvashatatlan aláírás, Nyéky Mihály, Pap Antal.¹

*

Kossuth László 1937. május 6-án kelt levelében értesíti *Pest megyét*, hogy *Lajos fiát* május 4-ét követő éjjel 1 órakor Eötvös József kir. ügyész a *Zugligetben*, hol két hét óta egészségének helyreállítása végett lakott, katonai hatalommal a budai vár kaszárnyájába vitte, 4 órakor a pesti Fürdő-utcában lévő irományait és leveleit pedig lefoglalták.

A levél folytán a kisgyűlés 1837 május 8-án kimondja, hogy a katonai hatalommal történt elfogatások miatt az ország számos törvényhatóságai által közbenvetett felírásokra orvoslás nem érkezvén, a juniusi rendes közgyűlést be nem várják, hanem folyó hó 22-re csupán ezen egy tárgy felett tanácskozás végett közgyűlés hirdetendő.

Ez a közgyűlés kimondja először, hogy felirat irandó a királyhoz, hogy a kormány és nemzet közti feszültség elkerülésére hívja egybe mentül előbb az országgyűlést;

másodszor, hogy Kossuth elfogatása, a nemes ifjak elfogatásával együtt gravamenként praenotáltassék;

harmadszor: utasítja a megye országgyűlési követeit, hogy a felségsértésről szóló, a karok és rendek előtt ugyan világos, de a kormány által másképen magyarázott törvények szorosabban körülírására törekedjenek;

negyedszer: addig is, míg országgyűlés tartatnék, ő cs. kir. főhercegségét, az ország nádorát és ezen megye közönségesen és forrón tisztelt főispánját, kit az isteni gondviselés legujabb súlyos betegségében a haza javára különös kegyelme által megtartott, különösen írásban és küldöttségileg megkéretni rendelik, hogy közbenjárva az ügyben, „a közmegegyezés éjét beborító fellegeteket eloszlatni“ méltóztassék;

ötödször: egy korábbi végzésükhöz képest ezuttal is kimondják, hogy Kossuth Lajos megakadályoztatván a Törvényhatósági Tudósítások továbbszerkesztésében, a közgyűlési végzésekről a többi törvényhatóságokat hivatalból fogják értesíteni és a közérdekű tárgyak iránt hozandó végzéseknek közlésére a többi törvényhatóságokat felszólítani fogják;

¹ Ezt az intéző levelet a közgyűlés csak következő évi január havának 18-án olvastatta fel.

hatodszor: addig is, míg e részben más alkalmas módokról fognak gondoskodni, abban állapotodnak meg, hogy úgy ezen végzést, mint a királyi leírást és az erre válaszkép szerkesztendő felírást úgy Borsod megyének, mint az összes többi megyéknek bemutatni fogják;

hetedszer: megjegyezni felírásilag is szükségesnek tartják, hogy Kossuth Lajos ügyvédnek irományait az elfogatására kiküldött királyi ügyész törvényes bizonyság (azaz az ország gyakorlata szerint megkívánt szolgálóbíró és esküdt) általi lajstrom készíttetése nélkül foglalta le;

8-szor: kijelentik a megyei Karok és Rendek, hogy, miután Kossuth Lajost számos más megyék levelezőjüknek bízták meg, a vállalatért a felelet terhe, téve-tagadva, hogy az bűncselekményt képezne, mit azonban a RR. el nem ismernek, inkább a megbízókat illeti;

9-szer: minthogy Kossuth Lajos családja Kossuth Lajos elfogatása által egyetlen gyámolától fosztatott meg, azt is elhatározzák, hogy aláírás nyújtassék; az aláírási ív pedig a jegyzői hivatalnál tétessék le;

10-szer: a felírás szerkesztésére kiküldetnek: Földváry Gábor másodalispány mint elnök; tagokként még: Gf. Ráday Gedeon, Kovách György, Fáy András, fundationalis director Steinbach Ferenc, Liphay Sándor, Benyovszky Péter, Kubinyi Ferenc táblabírák és főjegyző Szentkirályi Móric úr.

Ezzel a közgyűlést másnapra elnapolták.

Május 23-án *Szentkirályi Móric* olvasta fel a rendkívül terjedelmes önérzetes, de egyuttal tiszteletteljes hangú felírást, mely a közgyűlés által elfogadtatván, felterjesztetett. Persze nemcsak Kossuth, de a felségsértéssel vádolt ifjak ügyét is felkarolják. E szerint a megyének Kossuth Lajos dolgában hozott végzései az 1635. eszt. 18. t.-c.-re hivatkozással megsemmisítettek, bárha ez csupán országos törvényekről szól és azokkal egyértelmű statutumokról, a vármegyék végzéseit azonban nem érdekli. Majd így folytatja a felírás: „Csak azt sajnáljuk, hogy a kormány azt, mit egy századdal ez előtt dicső emlékezetű VI. Károly Császár (!!) az 1738. eszt. december hónap 23-n az erdélyi Guberniumhoz költ leiratában valódi súlyos körülmények közt rendkívüli és soha például nem szolgálható módnak nyilatkoztatott, azt az 1791 évi 56. t.-c. alkotása után szokásos törvénynek megállapítani és a személyes bátorságnak biztosítékát e szerint visszafelé fordított lépésekkel rosszabb állapotba helyezni kívánja, mint egy századdal ez előtt állott.“ — Mi Kossuth Lajost politikai nézeteiről ismerjük és bizonyosságot tehetünk mellette, hogy felségednek hűséges jobbágya, ki nem a rosszat követi; megvalljuk egyenes szívvvel, hogy benne bizodal munkat méltán megnyert polgártársunk szerencsétlenségét méltán fáljaljuk, és annál súlyosabban, mivel előre látható, hogy a kormány jelenlegi irányzata mellett Bod Jánosnál, a ki befogatása után

törvénybe sem idéztetett, ha csak császári királyi Felséged atyáskodó igazságszeretete közbe nem járul, a politikai surlódásoknak szerencsétlenebb áldozatja leend.

Ferdinándnak 1837. március 12-én kelt deák nyelvű, sajátkezűleg aláírt gr. Pálffy Fidél és Nagy Lajos által ellenjegyzett leiratát a junius 8-iki rendes közgyűlésen olvassák fel. Többek közt azt mondja: „Ti nem szándékoztok felfogástokat a törvényeknek és törvényes jogszabályoknak alávetni, hanem ép fordítva az évszázados gyakorlat által szentesített szokásokat a ti felfogástoknak kívánjátok alárendelni. Nem átaláltatok kir. Curiánk által felségsértésért perbe idézett ifjak ellen a Hk. II. R. 6. cikkén alapuló ítéleteit törvénytelennek és hatálytalanul nem bírónak jelenteni ki. E fölötté nagy, a törvényhatóságoknál eddig példátlanul álló, a százados ősi alkotmányával s az Ősöknek tiszteletteljes, a Hk. Előbeszéd 2. Cím 4. §-a által kitüntetett magatartásával homlokegyenest ellenkező vakmerőségre a Ti konok felfogástok vezetett Benneteket. A Hk. előbeszéd 10. és 11. címében az 1790. 12., 1471. 14., 1492. 70., 1715. 55. t.-cikknek értelmét összezavarva, félremagyarázva, királyi jogainkat figyelemre sem méltatjátok, nagy hangzása hangoztatásával veszedelmes dolgokra törekesztek, melyek a helyesen körülbástyázott szabadság létét kizárják. Ennélfogva a legkomolyabban elhatároztuk, hogy ezen törekvéseknek gátat vetünk. Királyi tisztünknek fogva tehat ezen végzéseiteket rosszaljuk, megsemmisítjük, hatálytalanoknak, semmiseknek és érvényteleneknek nyilvánítjuk, a törvényhatóságokkal folytatni szándékolt levelezésektől eltiltunk és az 1805. évi 4. t.-c. 2. §-ának betartására utasítunk.“

A közgyűlés 3007/1837. sz. a. kimondja, hogy a király az 1723. évi 58. cikk oltalma alatt hozott, leiratilag megsemmisített megyei végzéseknek magok erejüknek visszahelyeztetése iránt fel fog kérteni és e végzés is, de a felírás is másolatban minden megyének meg fog küldeni.

A felírás szerint a kir. leirat nem váratlan, az egybegyűlt rendeket, ő felségének hű jobbágysait nem lesújtó nem lehetett . . . Sajnos, valóban sajnos! . . . Ha visszaemlékeznek a RR., hogy messzebb ne menjenek, csak az 1741-iki 1790., 1805. és 1809-iki évekre, ha eszökbe juttatják mily fiúi érzéssel és gyermekhez illő buzgó készséggel igyekeztek volt Ő Felségének b. életét . . . megtartó Vivenot orvosnak . . . mód szerinti jutalmaztatását eszközölni . . . midőn . . . csak akkor lehetnek Ő Felségének is hű jobbágysai, midőn hazájukat szeretik, törvényeit tisztelik -- meg nem foghatják, miképen vádolhatók hűségtelenséggel . . . Ő Felségének hűséges jobbágysai iránt való atyai jóságát esmerve, hiszik az egybegyűlt rendek, hogy ezek nem Ő Felségének érzetei. Nem származhatnak ezek másból, mint azon feszültségből, mely az egybegyűlt RR-nek egyenes-

lelküséggel és fiúi bizodalommal előterjesztett kéréseiket rosszaló tanácsosainak tudósításából eredett . . . Az egybengyült rendek semmi mást nem kérnek Ő Felségétől, csak a törvények foganatosítását . . . Csak a törvényeket taposó és a Karok és a Rendek által mindenkor legnagyobb megvetéssel illetett személyeket érdekelhet ily leírásra okot nem szolgáltatottak . . . Fiúi bizodalommal . . . járulnak Ő Eelsége klmes színe eleibe, hogy ezen kegyelmes leírásnak súlya alól őket felmenteni s a tvbiztosította állásba mind a megyét, mind a végzéseit visszahelyezni méltóztassék.

Az ennek folytán Ferdinánd sajátkezű aláírásával Pálffy Fidél és Nagy Lajos ellenjegyzésével ellátott, Bécsben jun. 9-én kelt 8327. sz. a. k. leirat egykorú fordításából kiemetjük: „Bemutatattott nekünk felterjesztések, melyben előadjátok, hogy az Érányunkban tartozó jobbágyi elismerést és kegyeletet megfogadni nem akarjátok ugyan . . . mindazonáltal azok tekintetében, melyeket „az ott névszerint megjelölt egyén“ ellen királyi tisztünknel fogva elrendelendőknék találtunk, olyanokat hoztok fel, melyeket nem lehet legkomolyabb rosszalással nem fogadnunk. És ti a törvényekből azt akarjátok kihozni, hogy a békét szerető polgár konok kigunyolója, és ugy a Mi, mint a törvényes kőzhatóságok tekintélyét rágalmozóinak minden szabad legyen közzétenni . . . ellenszegülésre lázítani, és saját vélekedése szerint ujitásokat szorgalmazni.“ Majd kifejti a leirat, hogy a „Törvényhatósági Tudósítások“ a szerkesztő önkényes megjegyzéseivel ellátva jelentek meg . . . Méltóságokhoz és törvényhatósági jellegtekhez, nem illő módon azt az egyént, a helyett, hogy vélt sérelmével a törvény által előirt jogorvoslatra utasítottátok volna, magán tekintetekből pártfogoltátok és véditek. — Fentartjuk érvényben mindazokat, miket boldog emlékü elődünk VI. Károly 1738. dec. 23-n az erdélyi nagyfejedelemség kormánytanácsához irni jónak látott s melyeket mi jelenleg ugy az ártatlanok oltalma, valamint a gonosztevők letartóztatása és megfenyítése tekintetében a törvények és törvényes gyakorlat értelmében hatályosaknak tekintünk, de ezen elhatározásunkat megváltoztatni nem fogjuk, miért is ez alkalommal ismételve kijelentjük, hogy eljárásokat tulzottnak tekintjük. Ezzel kapcsolatban mindazt, . . . mi fenti felterjesztések szerint . . . „a többször említett egyén“ részére felhozatik királyi tisztünknel fogva kárhoztatjuk és rosszaljuk. sat.

A *junius 13-iki közgyűlés* kimondja, hogy ez ellen is felirnak. A feliratszerkesztő bizottság elnöke lett II. alispán Földváry Gábor. Ugyanaz, ki a hullámok csillapultával a letartóztatás alapjául szolgáló Törvényhatósági Tudósításokat kiadja. Tagjai a bizottságnak: gr. Károlyi György, gr. *Ráday Gedeon*, Jankovich Miklós, Steinbach Ferenc, Benyovszky Péter táblabírák, Ágoston József táblai ügyvéd és főjegyző *Szentkirályi Móric*.

Az új felirat úgy Kossuthnak, mint az ifjak katonai karhatalommal történt elfogatása ellen újólag tiltakozik, *nehogy a késő unokák a köteles óvás megtételének elmulasztásával vádolhatóak a Rk-et.* Kifejti a felirat, hogy Kossuth a censuráról, könyvvizsgálatról szóló klmes leírás ellen nem vétett, mert sem törvény, sem parancs nem veti a nyomtatás alá nem szánt kéziratokat censura alá. Olyan sincs mely, a bár előfizetésekkel egybekapcsolt, levelezéseket tiltaná. Hivatkoznak a RR. az 1812-iki és 1825-iki esztendőben országosan felterjesztett sérelmekre, melyek szerint a bécsi censura a nemzetet legyalázó, sőt magát az alkotmányt sértő iratokat szabadon nyomtatni engedi. Láztatással sem vádolható, mivel csak a tényleg elhangzott beszédekkel közli... Mikor az elfogatására kirendelt királyi ügyész fegyveres kísérelével Budáról az elfogatás végrehajtása után az irományok lefoglalása végett Kossuth Lajos pesti szállására ment, *a csendes álmából felrettent anyja a rémitő készülékekben sejdítván a lezuhzó csopát, ájulva rogyott össze. A szekrények felnyitására lakatos hivatott ugyan, de az ájuló anyja segédet-m nélkül hevert mindaddig, míg az irományok összeszedettek; és orvost hívni nem is a királyi ügyész, hanem a törvénytelenül melléje rendelt katonacsapat vezére tiltá.* Mit szólunk arról, hogy Kossuth Lajostól fogoly magányában egyetlen vidámitó eszköze, *a flóta, elvétellett?* Ezek valóban olyanok, melyek császári királyi felségednek irgalmas szívetől idegenek. (?) Majd így folytatják: Elhisszük, hogy sokan, sőt hogy többen voltak Császári királyi Felséged tanácsosai közül, kik Kossuth Lajos levelezéseinek eltitkását és ötlet elfogatni javallottak, de hogy az ország törvényhatóságainak vagy a magyar hazában élő polgároknak többsége kívánta volna, arról, ha azon törvényhatóságoknak számát tekintjük, melyek Kossuth Lajos levelezése ügyét felfogták, meg, győzethetünk... Egyébiránt, midőn a felséges leírás által már előre kijelenteük, hogy a többség Kossuth Lajos megbüntetését várja, ezen kijelentést a bírák függetlenségével megegyeztetni valóban nem tudjuk. És ha van sérelem, úgy ezt a legérzékenyebbek közé kénytelenítettünk számítani, midőn nemcsak szabadságunk politikai parancsok által veszedelmezettetik, hanem bíráinknak is, legfelsőbb könyilatkoztatás által már előre mintegy irány szabatik. Jobbágyi alázattal óvást tenni kénytelenítettünk a felséges leírás¹ oly értelmű kifejezésére nézve, mintha a végrehajtó hatalomnak egyéb korlátja a közjónál nem lenne sat. sat.

Kossuth 1840-ben, büntetése egy részének kitöltése után, köszöni meg a megye pártfogását, mert a megye pártfogása nélkül az országgyűlés sem harcolhatott volna oly elszántsággal, mely megadásra készítet

¹ A leiratokat az egykorú gyűlési jegyzőkönyvekbe jegyzett magyar fordításban, valamint a feliratokat közli Székely József Pestvármegye volt levéltárnoka „Kossuth Lajos fogsága és Pestvármegye Rendei” c. munkájában.

még a bécsi kamarillát is. E beszéd Kossuth legszebb beszédeinek egyike egykorú kézirat alakjában a nemzeti múzeum kéziratárában (1841-es fasciculus) van meg. Megjelent „*Kossuth Lajos Beszédei*“ közt is.

VIII. A hadbíróság.

Tagjai egy hadbíró és 11 katonai személy.

Az 1655. évi 7. t.-c. 1. bekezdése szerint a végvidékeken katonáskodó nemeseket ő Felsége kegyes elhatározása következtében katonadolgokban ugyan a tábornokok, és a helybeli kapitányok *jure militari*, (tehát katonai jog,¹ szerint) nem katonai dolgokban azonban a vármegyei bírák törvényes eljárás szerint büntessék. — Ez a kivételes alkalommal kivételes esetre vonatkozólag tett intézkedés utóbb jogcímül szolgál a hadbíróságok kivételes hatáskörének elismerésére.

A hadbírói igazság kiszolgáltatásának jellemzésére mi sem alkalmasabb, mint azok a nyilatkozatok, melyek a Deák-féle javaslatok tárgyalása alkalmával az 1843. augusztus 17-ki kerületi ülésen elhangzottak. — Az országos bizottság által készített munkát 2. §-a szerint: „a büntetőtörvénykönyv szabályai alól kivételnek minden katonai személyek, kik valósággal hadi szolgálatban állanak“. Tizenöt választmányi tag ez intézkedéssel szemben különvéleményt jelentett be, melyben az ajánlatik, hogy azon katonai személyek, kik valamely elkövetett büntettnél a polgári bűnösökkel, mint bűntársak, vagy bűnsegédek állanak, az ország többi lakosaira javasolt büntető eljárás s törvénykönyv alá tartozzanak. *Hertelendy* és *Ragályi* felszólalása után Temes megye követe *Vukovics* utalt arra, hogy a katonaság a jelen viszonyok közt a polgárok ellenében a legszilajabb kicsapongásra vete-medik, anélkül, hogy kellőleg büntetnék; így például azon katonai egyén, ki Temesben három nemest az országúton megtámadván, egyet halálra vagdalt, kettőt pedig megsebesített, kétheti fogházra ítéltetett. — *Zsedényi* és *Beöthy* felszólalása után Somogy megye követe *Somsich* hangsúlyozta, hogy alig van megye, melyben a katonaság kihágásai ellen

¹ Nem pedig „katonai törvény“, a mint ezt Kolosváry-Óváryék fordítják.

panaszok ne merülnének fel. Így megyéjéből felhossa azt az esetet, hogy egy somogymegyei embernek lova ellopátván, ez iránti követelése a határezrednél elvettetett, csupán azért, mert panaszával három nap alatt meg nem jelent. *Palóczy* a katonaság külön bírósága ellen, *Zsedényi* a különös bíróság mellett emelvén szót, Pestvármegye követe *Szentkirályi Móric* alispán úr jelentkezett szólásra, válaszul adván *Zsedényinek*, hogy a külön bíróság alatt épenséggel nem érthető a status in statu, s hogy hazánkban más bíróság alá tartozik a nemes, más alá a kir. városi polgár és más alá a jobbágy . . . S példát tud a szónok megyéjében, miszerint a katona a polgári renden a legnagyobb skandalumot követte el s a büntetés következése az volt, hogy a főhadnagyból kapitány lett. Szükséges tehát, hogy az ily hibás törvényszék egész kiterjedésében töröltessék el . . . Többek felszólalásai után az ülés kimondja, hogy a katonák, kivéven a fegyelmi eseteket és háború idejét, minden büntetjükben köztörvény és polgári bíróság elébe tartozzanak.

Akkora volt a bizalmatlanság a katonai bíróságok igazságszeretete iránt, hogy mikor az 1843. szeptember 1-i országos ülésen Ung megye követe *Horvát Simon* azzal érvelt, hogy ha a katona nem a katonai szigorú törvény alatt fog állani, akkor oly excessusok fognak történni, melyek az ország csendjét veszélyeztetendik minden bizonynyal, a rendek elkeseredett szavakban adtak kifejezést nemtetszésüknek. A zaj az elnöknek a szólásszabadság szentségére történt hivatkozásával megszűnt ugyan, de *Horvát* ennek dacára jónak látá megkezdett beszédét — és pedig annak hangsúlyozásával, hogy utasítás szerint járt el — gyorsan befejezni.

*

Hatásköre a hadbíróságoknak csak tényleges katonákra terjed ki. Határozatlan időre szabadságoltakra nem. Irányadó az elkövetes ideje,¹ a miért is katona által besorozás előtt elkövetett bűncselekményt a vármegye ítéli meg.² Büntetésének kitöltése előtt senki sem adható katonának. És nem

¹ 56/1816 szerint.

² Ugyanigy helytartótanács 4052/1794 és 11423/2807.

akadtam annak nyomára, hogy a megye a kisebb bűncselekmények miatti büntetésnek¹ *katonasághoz szegődéssel* való megváltását tötvényesnek elismerte volna.

A hadbiróság eljárásra, nem katonával szemben, még a kaszárnya falain belül való tettenérés esetén sem illetékes.

Perczel Móric az 5. pattantyus ezred kormányának jelentése szerint (2047/1831.) ezredbeli volt bajtársait a kaszárnyában meglátogatván, arra akarta rábírní, hogy ezredöket elhagyván, a lengyeleket segítsék fölkelésökben. Az ezredes letartóztatja a tettenért *Percelt* és a Vármegyét írományainak lefoglalása iránt megkeresi. A megye elrendeli ugyan az iratok lefoglalását (*Zlinszky János* központi szolgabíró útján), de megkeresi az ezredkormányt, hogy *Perczelt* a megyének szolgáltatassa ki. Az ezredes megtagadja a megkeresés elintézését (2070/1831.) mivelhogy az iratok már a hadi főkörmányszékhöz mentek. A közgyűlés ennek folytán, miután itt „törvénytelenseg törvénytelenséggel tetéztetik“, az ügy feszegetésébe most nem bocsátkozik, de azt orvosolatlanul addig sem hagyhatja, megkéri a Nagyméltóságu Magyar Királyi Helytartótanácsot, hogy a katonai kormány e tettét hathatósan improbalván, azt oda utasítani méltóztasson, hogy a Vármegye törvényhatósága alá tartozó *Perczel Móric* ifjút azonnal, minden teketóriázás nélkül a Vármegyének resignálni kötelességül ismerje. Az erélyes hangú felírás folytán a Helytartótanács már 3 nappal utóbb 1831. május 10-én elrendeli *Perczelnek* a megyéhez való átkísértetését. (Az iratok közt elfekszik *Perczel* vállatási jegyzőkönyve.)

(A megye tüstént szabdalábra helyezetté *Percelt*, pár évvel utóbb pedig, *Nyáry Pál* indítványához képest, kimondja, hogy Bűncselekménynek még csak gyanúja sem forogván fenn, perbeidéztesnek helye nincsen.)

Katonák családjának tagjaira a hadbiróság hatásköre ki nem terjed 1823/1818. és 1823. évi 9499. sz. a. a helytartótanács.

Az ügynek hadbirósághoz való áttételét egyébként perelhúzási szándékból is szokták kérelmezni.

Az 1818. évi november 17-iki 3223. sz.² rendelet életbe lépte előtt úgy látszik a merő hivatkozás sokszor katonasághoz átkísérést vont maga után, mert e tekintetben tilalmat csak e rendelet mondott ki.

¹ A P. H. szerint a 40-es években egy-két megyében divó gyakorlathoz képest.

² Kassics.

IX. A kir. udvari kamara hatósága.

A kamara, a kir. ügyész indítványára, sólopás esetén, a tolvajt és az orgazdát pénzbüntetésre itéli. Az így hozott ítélet végrehajtása iránt a vármegyét megkeresi. A vármegye rendszerint megtagadja a hozott ítélet végrehajtását, mert a kamara ítélkezése nem alapul törvényen; nemesek ellen hozott ügyben különösen azért, mert a primae nonust sérti, de — följelentésnek tekintve a kamarai (végrehajtás iránti) megkeresést — vizsgálatot, ennek befejeztével fenyítő vagy büntető pert rendel az elítélt ellen.¹

Ezen, az ország legtöbb megyéjének² gyakorlatával egyező felfogás több ízben heves hangú feliratok és országgyűlési sérelmeknek szolgál alapul.

A helytartótanács, mely a kamara és kir. ügyész panaszára a RR-et a megtagadott végrehajtás foganatosítására felhívni szokta, az 1715. évi 17. cikk 3. §-ára szokott hivatkozni, mely a királyt bíróküldésre, tehát — már t. i. a helytartótanács szerint — a kamarai hivatalnak bíraskodással való megbízására is felhatalmazza. Hivatkozik ezen kívül az 1723. évi 13. és 1609. évi 17. cikkekre is, melyek azonban csak a harmincadok tekintetében intézkednek.³

¹ 1632/1836, 5734/1830.

² P. H. 1846. II. 7. Zala; 1842. évi 326. és 1843. évi 535. Székelyföld; 1846. évi 257. Ugocsa.

³ 1832/6-ki országgyűlés által a király elé terjesztett *törvényalkely „A só iránti kihágások meggátolásáról, a kihágás büntetéséről és elégtételre való szorításról“* bevezetése szerint: A só iránti kihágások eseteiben a kir. kamara bíróságának sehol sem lehetővé helye, mindazonáltal az 1715. 13. t.-c. 4. §-a értelmében teendő nyomozatok a sóból járuló kir. jövedelmek bíróságára bízatik. Az 1. § szerint: A köztörvényhatóságok tisztviselői a só tárgyában elkövetett kihágásokat nyomozni és a kamarai tisztviselőknél a törvénytelenül eltulajdonított kir. só visszaszerzésénél segítségül lenni tartoznak. A 3. § szerint 60 frtot meghaladó kár esetén, vagy ha a cselekmény ettől függetlenül nagyobb beszámítás alá esik, vagy nemes a vádlott, úgy a szolgabíró csak vagyonát vegye zár alá, de a törvényszék ítéljen. *Hogy pedig a bíncselekményi a büntetés nyomán követhesse, minden törvényhatóság kebelében külön a kihágások megítélésére hivatott törvényszék alakítandó, mely minden esetet, azonnal mihelyest tudomására jut megítélni tartozik és még a törvényszüneti napokon is tárgyalni tartozik.* A 4. §. szerint: mint világos tolvajok vagy orgazdák büntetendők akik a soáknakból vagy kamarai raktárakból só t lopnak vagy pedig idegen só becsempésznek, vagy tengelyen vagy vizen királyi só t szállítóktól vesznek. 5. §: a magánjogi igényről intézkedik.

X. A helytartótanács.

Wesselényi Miklós ügyében *Deák Ferenc* kérvényt nyújtott be a kormányhoz a tábla által perbevont fogoly szabadlábrahelyezése iránt. *József nádor*, a helytartótanács elnöke, sajátkezűleg írja a kérvényre, hogy elutasítandó, mert a kérelem teljesítése a kormány gyöngéjét bizonyítania. (Ballagi Géza Magyar Nemzet Története 267. l. József nádor titkos levéltárának Exhibit. politiam respic 1839 LII-re hivatkozással.) E megjegyzés jellemző a helytartótanács jogfelfogására, politikájára, első sorban azonban igazságszeretetére nézve is.

Tényleg gyakorolt hatáskörét tekintve középhelyet foglal el a törvényhozó és a király, illetve cancelláriája között.

Rendeletei ellen az alkotmányhű RR. fölírás, félretétel vagy országgyűlési sérelmezés útján tiltakoznak. Ám a sérelmezési eljárás eredményét ugyanazon körülmény hiusítja meg, mely a helytartótanácsnak eljárását legalább némileg indokolja: az országgyűlés gyakran — Ferenc alatt egy ízben 12 évig — szünetel.

Sok esetben, bármily bölcsek, életrevalóak is rendeletei, melyek az alaki és anyagi jog egységét s fogházak javítását vannak hivatva előmozdítani, kétségtelen, hogy azok nem csak a megyék, de az országgyűlés jogait is sértik.

Így példának okáért *1806. évi november 28-án 17.057. sz.* alatt kelt rendelete szerint kihirdetendő, hogy a király ezentúl nem csak a tettest, de családját is relegatio büntetésével fogja sújtani (!). — *1803. évi febr. 22-én 4349. sz.* alatt kelt rendeletével pedig meghagyja, hogy a felebbezés bejegyzendő a jegyzőkönyvbe és a felebbezés tárgyában ítélet hozandó; — *1816. évi febr. 6-án 4012. sz.* alatt, hogy elítélt büntettes érdemjeleitől megfosztandó; — *1818. febr. 9-én 4115. sz.* alatt, hogy a papírpénzhamisítás esetén is büntetés rovandó ki és a tettes azonnal letartóztatandó; — *1812. évi 21.443. sz.* alatt, hogy bűncselekményért elítélt közhivatalnok örökös hivatalvesztésre ítélandó. — *1799. október 1-én 22.904. sz.* alatt, hogy a magánfeljelentő a vizsgálat költségeiben marasztalandó, ha a szükséges vizsgálati adatokat nem

tudja megadni; — 1817 dec. 9-én 35927. sz. alatt, hogy uzsorás kamatok mellett kézi zálogra vett kölcsön a királyi fiskus felperessége alatt fenytendő; é. i. t.

E tekintetben a kancellariáról elmondottak itt is állnak. E két hatóság hatáskörét gyakorlati szempontból esetenként bajos megkülönböztetni. A királyi döntések, mint tudjuk, gyakran a Bécsben székelő kancellária és a Budán székelő helytartótanács közti levélbeli tanácskozások után szoktak hozatni, így gyakran még a kegyelmi határozatról — ezen kiválólág királyi felségjogról — is a helytartótanács útján értesül a megye közönsége.

Ennek dacára kétségtelen, hogy a további fejezetekben felsorolt döntések közül a kegyelmezés, a perujítás és hét-személyes táblához való felebbvitel megengedése a helytartótanácsot meg nem illeti.

Eljárás elrendelési jogát a politikai, nevezetesen pénzhamisítási eseteken kívül, különösen közpénzek elsikkasztása és általában köztisztviselői visszaélések esetén szokta igénybe venni, minthogy közigazgatásjogi tekintetben ez irányban amagy is felügyeleti jogokkal él.

Rendeletnél fogva a helytartótanácsot illeti a *nyomban ítélőhatalmú törvényszék* jegyzőkönyveinek és illetve eljárásának a felülvizsgálata, persze a halálbüntetés végrehajtása után.¹

Visszaélés e tekintetben sok volt tapasztalható.

1838. esztendei Szent Mihály havának 12-n Vörös Pál gonosztevőt a nyombanítélőhatalmu törvényszék a szabályok megsértésével végeztette ki.

A nádor felhívása folytán a törvényszék tagjai által beadott igazoló nyilatkozatot a Helytartótanács tanácsülésileg tárgyalván, a bíróság tagjainak védekezése elégtelennek találtatott. Ennek folytán a *Helytartótanács* Ő Felsége a király nevében 1840. évi Bőjtelő havának 18-n hozott határozatával a megyének (5802/1840.) meghagyatlik, hogy a kötelességeiket megsértett bírákat komolyan megdorgáltatván, egyszersmind annak minden tagjait a rögtön ítélő törvényszékekben való bíráskodásra alkalmatlanoknak nyilatkoztassa. A megye 2890—2912/1840. hosszasan tárgyalván a leiratot, készséggel elismeri a királynak főfelügyeleti jogát, azt azonban, hogy

¹ 2550/1835, 3536/1818

Ő Cs. és kir. Felsége azon alkotmányos törvényekkel összeütközöleg, melyek mind a személyi, mind az értéki marasztalások jogával a törvényes bírót ruházzák fel, a törvényszék tagjaira politikai uton büntetést róni méltóztatik, figyelemmel el nem mellőzheti, mért is Cs. kir. Főhercegségedet és a nmélt. Helytartótanácsot alázatosan megkérjük, hogy fennebb érintett törvényes nézeteinknél fogva Ő cs. Kir. ap. Felségénél közbenjárók lenni méltóztatnának a részben, hogy jövőben hasonló esetek a törvényes bíró hatósági körétől el ne vonattassanak. A Helytartótanács a megyét 1840. évi 8-ber 19-én 1941. sz. a. hozott leiratával értesíti, hogy a király hozott határozatától elállani nem hajlandó.¹ A megye 1840. évi Nov. 24-n 6660. sz. a. kimondja, hogy a Rendek meggyőződése ezuttal nem változván, miután a rögtön ítélő törvényszékek tagjai önként lemondtak, helyökbe elnöknek Ilkey Sándor, ítélőbíráknak pedig Sárközy Ábrahám, Andrassy István, Balog Antal és Bitskey Illés táblabíró úrak választatnak.

A *lőgház-ügy* terén szándékolt reformjai a közteherviselés híjján, rozoga anyagi viszonyok mellett, nem voltak megvalósíthatók. E tárgyban kibocsájtott rendeletei nem voltak végrehajthatók és jogszerűség tekintetében is vita tárgyává szoktak tétetni.

A *végrehajtási eljárást* szabályozó rendeletei annál általánosabb elismerésben részesülnek, úgy hogy a hatalmának kiterjesztésén fáradozó tanács a 30-as években, példának okáért, már nem csak a magánjogi igény, hanem a büntetések végrehajtása tárgyában is intézkedik.

2980/39. sz. a. Nikléczy Magdolnának országos port felvert házasságtörési perében meghagyja, hogy a büntetés a házasságnak megsemmisítése iránt és pedig 3 hónapon belül megindítandó házasság megsemmisítése iránti per befejeztéig felfüggesztendő.

A *fenyítő jogszolgáltatás* terén tapasztalt minden *visszaélés* esetén igazolásra hívhatja fel a bevádolt tisztviselőt (uriszéki visszaélés esetén a megye útján²).

Az ellenőrzés lehetővé tétele céljából már Mária Terézia óta³ a sommás ügyek jegyzéke (a letartóztatás, és egyéb lényeges körülmények kitüntetésével) negyedévente felküldendő.

Tiltó parancsairól más helyen szólunk.

¹ A leiratot B. Eötvös Ign., Lovász András, Jakab István írják alá.

² 159/1836.

³ 1761. aug. 1-i rend.

XI. A kancellária.

A helytartótanács mellett királyi felügyeleti jogot gyakorol. Intézkedik tehát mindazon esetekben, melyekben a határozás a királyt igazságügyi főfelügyeleti jogánál fogva illeti meg. E határozatok csak néha történnek a király tudtával illetve előzetes beleegyezésével. Kivételesen azonban a király (különösen Ferenc) sajátkezűleg írja alá a határozatot.

Meghagyhatja az *eljárás elrendelését* a vármegyének. Ezen kétségtelenül elismert jogából származtathatók le a kancelláriának, illetve a királynak többi, a bűnperrendtartás körébe vágó jogai.

Am, a ki eljárás megindításának elrendelésére kötelezheti a megyét, az elrendelheti a letartóztatást is, lévén ez — egyes kivételektől eltekintve — járuléka az eljárás megindításának. A ki azonban letartóztatást rendelhet el, az azt el is engedheti, és pedig az eljárás elején csak úgy, mint eljárásközben, tehát akár I. fokú ítélet után is. Minthogy pedig az eljárás megindításával egyidőben „a sértett magánjogi igénye a büntető eljárás ezen főcélja“ biztosítandó — következőleg erre különösen felhívhatja a megyét, akár elején az eljárásnak, akár később, a sértett panasza folytán. Ugyan ezért megsürgetheti a végrehajtást, utasítást adhat az iránt, hogy kezelendő a sértett kárának biztosítása céljából lefoglalt vagyon stb.¹

Törvénynél fogva a kancellária, illetve a király dönt kegyelmi ügyekben, hatásköri összeütközések eseteiben, megengedi a Curiahoz való felebbvitelt és a perújítást.²

Minthogy kegyelmi uton a kirótt büntetést elengedheti, minthogy továbbá a *dorgálás* (*animadversio*) tulajdonképpen nem is büntetés, ennek folytán a büntetés elengedésével egyidejűleg a vádlott megdorgálását is elrendelheti. E jogot

¹ Az illető fejezetekben hivatott számokon kívül különösen 334|1842, 1910|1833, 1417|1830, 5345|1845, 357|1808, 1120|1835, 5926|1838, 165|1847, 169|1847, 2438|1841, 2811|1840, 4406|1835, 971|1836, 102|1834, 2885|1841, 4003|1833, 2297|1811, 483|1847, 2734|1812, 3758|1817, 103|1834, 5017|1831, 2739|1812, 2877|1840, 262|1824, 5345|1845, 833|1833, 1254|1848, 5731|1835, 2896|1812, 3881|1834, 1793|1805, 996|1835, 2210|1801, 57|1829, 332|1810, 205|1827.

² Egy ízben, Gál István esetében, a conc. a megítélt kártérítést is elengedte kegyelmi uton 2071|1808, 3112|1808. A RR. határozott hangú felirata folytán azonban a hozott határozat megsemmisítettett.

csakhamar minden előzetes eljárás, a vádlott minden meghallgatása nélkül is gyakorolja (különösen tisztviselők, bírák, szabályellenesen eljáró nyomban ítélő törvényszéki tagok ellen).

Ehez járul, hogy a RR. illetve a törvényszék a század első tizedeiben több ízben utasítást kérnek a királytól, illetve kancelláriától az ítélkezést illetően. Így az 1825-ben tárgyalt Zenthal-ügyben az iránt, hogy bécsi hatóság által foganatosított kihallgatás figyelembe vehető-e?

Szóval a cancellaria, illetve király az igazságügyi főfelügyelet mellett, teljes bírói hatalmat gyakorol, vagy legalább bitorol.

Mikor a RR., a 40-es években, *Montesquieu* tanai alapján, a királyi, azaz közigazgatási és bírói hatalmat különválasztani akarják, akkor már a centralisták joggal hivatkozhatnak a joggyakorlatra, különösen, minthogy a HK. szerint a szokás törvényrontó erővel is bír.

Így a RR. hagyományos alkotmányszeretete nem egy ízben kerül drámai összeütközésbe a feliratokban gyakran idézett „jobbágyi alázatosság“-gal.

Mi Első Ferdinand sat. Miután mi a ráckeve uradalmi ügyész felperessége alatt Menger Gáspár és Geiszler József ellen az említett uradalom törvényszéke előtt ind. és lefolytatott, kir. ítélő táblánk által pedig megvizsgált bűnperben az alperesek alázatos folyamodása következtében a birtokból felebbvitelt hétszemélyes táblánkra a fenforgó perbeli körülmények tekintetéből klmesen megengedjük . . . kedveltségednek, hűségednek, hogy az előbb érintett pert, midőn az hozzájuk érkezendik, szokott vizsgálat alá venni el ne mulasztssák, kikhez egyébiránt csász. kir. kegyelmünkkel állandóan hajlandók maradunk. Kelt birodalmi fővárosunkban Bécsben, Austriában Szent Jakab hó 24-n az Ur 1845. esztendejében Ferdinand m. p. Bedekovich Lajos m. p. Várady József m. p. Bécsből a m. kir. udvari kancelláriától. A fenséges főhercegnek és hétszemélyes táblánk főtisztelendő, tisztelendő, tekintetes és nagyságos, nagyságos és vitézlő Elnökének és Biráinknak, kedves nagybátyáinknak kedvelt hűveinknek 1845 esztendei aug. hó 21-én.¹

¹ 2331/21. Sacrae Caesareae et Regio Aplicae Mattis sat. Erga Relationem in merito Recursus Nobilis Senioris Francisci Csukas dictatam sibi et filio suo ex capite Blasphemiae et verberationis poenam clementer relaxari aut vero ut

A cancellária, illetve a király helyett az 1848: III. t.-c. életbelépte után a miniszterium intézkedik. Az intézkedik a hétszemélyes táblához való felelbbvitel tárgyában is.¹

A cancellária és a megye közti viszony jellemzésére mi sem alkalmasabb mint a² Khon-féle ügyben³ érkezett meghagyás és a megyének e meghagyás folytán b. határozata. A cancellária a megyének meghagyja hogy Khon Márkot helyezze szabadlábra. A megye megtagadja, mert a törvényszék már elutasította a rabnak ez iránti kérelmét. A cancellária ennek folytán ezen közbenszóló végzésnek kir. táblai felülvizsgálatát rendeli el. A RR. — bárha közbenszóló végzések ellen nincs felülvizsgálatnak helye — a, septemvirális táblának, felküldik az ügyet — a cancellária intézkedésében pedig a megye biráinak személye iránti bizalmatlanságot, tehát a bírák megsértését látván fenforogni: bizalmat szavaznak a törvényszéknek és a sérelmek közé feljegyeztetik az ügyet.

---

concernentem Processum criminalem intra dominium novisare valeat benigne admitti Supplicantis sub Dato 29 Decembus a. p. Nro 4874. praestitam Cttui huic cum remissione actorum rescribi: Mandato novi cum gratia recurrenti ceteroquin iam concesso motivo vero relaxandae per umnia fora dictatae poenae sufficiente hand subversante petito instantiale hac in parte locum non esse, taliterque indorsatam supplicantis instantiam isthic reclusam eidem consignari procurandam venire. Datum in. imp. Urbe Vienna Austriae Die prima Mensis Febr. Anno Domini 1821. Princeps Franciscus Kohary Adamus Kel. Ad benignum Sacrae Caesareae es Regio Apostolical Mattis Mandalun Comes Franciscus Forgaes.

10406/726 canc. sz. Sae Cae intimandum: Martini Balás Andrae Cusman et Antonii Bilinszky instantiam, medio cujus Georgium Vargha in pretio 43 furto sublatorum ovium convinci processumque fundamentalem et novi per Tabulam Regiam revideri denuo supplicant ab hinc negativa indorsata provisam Cttui huic scopo procuranda consignationis in advoluto transponi 1831 Viennae Austriae Malonyay m. p. Adamus Kaliz, Antonius Kádár.

¹ 7893/1849.

² Birói függetlenség című fejezetben részletesen tárgyalt.

³ 4026/47. megyei 6701/601. cancelláriai sz. a.

MÁSODIK FEJEZET.

Megelőző eljárás.

I. Nyomozás.

A szónak mai értelmében vett nyomozat nem kötelező.

Nyomozat alatt, általában véve, csak ismeretlen tettes kipuhatolását értik.

Az 1548 : 50. t.-c. arra kötelezte a tisztikart, hogy negyed-évente minden urnál, nemesnél és nem nemesnél kutassanak, nem tartanak-e maguknál latrokat. E törvény számos későbbi, így a Csemetei-féle gyilkosság alkalmából hozott 1625 : 13. és az 1658 : 50. által hatályában föntartatott, sőt végrehajtása birság terhe mellett tétetett kötelezővé. Ezen „diligens“ vagy *Bodó* szavaival élve: „publica inquisitio“ azonban a 19. század elején már alig fordul elő.

Ugyanez áll az 1794. évi 4152. sz. helytartótanácsi rendelet 18. b) pontjáról. |E szerint minden tanyán évente kétszer bűnvizsgálat (nyomozat) tartandó. Ha gyanus emberek találtatnak, úgy ezek a községbenlakásra kényszerítendők. A kiről ez alkalommal kistül, hogy rossz embereket tart, az házától és földjétől fosztassék meg örökre és háza és földje becsú szerint adattasson el jámbor embereknek, ha nemtelen. |

Gyanutlan személyek szabadságának ilymértü megszorítása ellenkezett a közfelfogással.

Azonban annál mostohább bánásmódban részesülnek a gyanusak.

Gyanus, egy *Kassich* által is ismertetett 1765-iki rendelet szerint, ki az osztrák örökös tartományokba fokossal (*clava ferrea*) akar utazni; mért is letartóztatandó.

A megye gyakorlata szerint gyanusak :

1. a kik az országuton, hidakon, vámoknál, réveknél megszólíttatván, kilétüket megbizható módon nem tudják igazolni;

2. az oly pásztorok, kondások, csikósok vagy ismeretlenek, kik ugyane helyeken passus nélküli lónak vagy szarvasmarhának birtokában találattván, azt, hogy nem lopás útján szerezték, igazolni nem tudják. (Bűnösség vélelme.)

A megye egy 1794-ben kelt, de a 40-es években még joghatályban levő közgyűlési határozata értelmében az ily személyeknek hivatalból való kikutatása, fölhaladás esetén a szolgabírónak való általadása a szolgabíró alá osztott mezei biztos tisztje. — Ha a merő kipuhatolást tekinthetnők nyomozatnak, úgy a nyomozat kötelező.

Segítik a mezei biztost a gyanus személyek elleni irtó harcában a *haramjahajhászó sereg* (lovass hadnagyság és megyei katonák).

Ezen kívül több helytartótanácsi rendelet szerint, annak, ki haramjársait föladja a hatóságnak, a megye házi pénztárából fizetendő, és a haramjársak vagyonából behajtandó (juttalom) *kézrekerítési díj jár*.

Egy 1794-iki helytartótanácsi rendelet szerint orgazdák feljelentői is jutalomban részesítendők. De a megye nem hajtja végre e rendelkezéseket.

Hogy ki a gyanus, azt részben a tudomány, részben az írott jog van hivatva meghatározni.

Az 1794-iki 4052. számú úgynevezett *országshéki rendelet*, melyet a helytartótanács az egybegyűlt fő- és alispánok és kerületi kapitányok meghallgatása után boesájtott ki, 55. és 56. §§-ban kimondja, hogy mindazok, kik hejehuja életet élnek, s magukat, és a hozzájuk tartozókat erejük fölött piperésen ruházzák, jegyeztessenek föl, és adattasson tudokra nékiök, hogy ők gyanus embereknek tartatnak. Házuk váratlanul és gyakran, hol nappal, hol éjjel vizsgáltsasson meg, s ha otthon nem találtsasson, mihelyest hazaérkezzen szoríttassanak, hogy adják elő miért és hol jártak. — Ezt a rendeletet több későbbi, így 1800. évi 2521, az 1806. évi november 28-iki 17,057, és az 1819. július 6-iki 18,567-iki levél is fenn-

tartja hatályában, ámde a megye nem mindig tiszteli a törvényt, annál kevésbé a leiratokat.

*

Deák Ferenc szerint,¹ ha kipuhatoltatott, ki lehetett a vétkes, megszűnik a nyomozó hatóság tisztje, ekkor már bizonyos személy ellen dirigáltatván a gyanu.

A megyének fönt hivatkozott közgyűlési határozata szerint is: a mezei biztosnak tilos nyomozat során a valatás. De e tilalom csak papiron marad. Ugyanezt teszik a városok tanácsai és községek előljárói testületileg. (Bizott-sági vallatás).

Itt megjegyezzük, hogy a nyomozat nem mindig állítható szembe a vizsgálattal. Gyakran egybeolvadnak.²

Ezen folyamodó levélnek kiadása mellett utasíttatik alszolgabíró Halász Miklós úr, hogy a kérdéses tűznek történt kezdete, úgyszintén netalán kinyomozható indító okai eránt a legszorgosabb, és ha a környül-állások úgy hoznák magukkal, tisztí vizsgálódást is végrehajtván, a tapasztalandókról tegyen tudósítást, hogy ahhoz képest a folyamodók vagy a gyanuktól megtisztulhassanak, vagy ha bűnösök volnának, érde-meikhez képest megfenyíttethessenek. Költ Pesten, 1827. okt. 30. Bárczay vicipány.

3811/24 kiadatik viceszolgabíró Szutnyánsky János úrnak azzal az utasítással, hogy a folyamodó panaszát megvizsgálván, részére elégtételt szerezvén, amennyiben pedig itt tapasztalná, hogy a panaszlott e részben még valamely vérengzést is követett el, arra nézve magistratuális inquisitiót is hajtson végre, és azt további rendelkezések tétele végett mutassa be, azalatt a panaszlottat minden hatalmaskodástól fenyték terhe alatt eltiltván.³

¹ Fayer anyaggy. IV. k.

² 854|1828.

³ Lásd még különösen: 3266|1822, 1036|1822, 3276|1823, 2254|1808, 855|1837, 7798|1833, 61|1836, 2739|1812, 4080|1840, 4100|1834, 1425|1827, 2703|1798, 1785|1799, 1201|1845, 778|1842.

II. A vizsgálat elrendelése.¹

A vizsgálat elrendelhető:

a) nyomozati adatok alapján,

b) ha nyomozat nem volt: feljelentés alapján.

A feljelentést az alispánnál szokás beadni, de beadható a szolgabíró, a t. ügyész vagy mezei biztosnál is. Ezek azt, sürgősség esetét kivéve, az alispánhoz juttatják.

Ilyenkor azonban, a vizsgálat elrendelése előtt, a szolgabíró az ügynek nagyjában való kipuhatolásával megbízható.

A *feljelentésnek* nincsenek alaki kellékei. Az 1794. évi 4052. sz. helytartótanácsi ügynevezett országszéki rendelet szerint, lopások és haramjaságok megszorítása tárgyában, a feljelentő nevét, kívánatára, titokban tartatni rendeli. De 5. cikkelyében, alkalmasint ép e rendelet hatása alatt, mondja ki az 1805. évi országgyűlés „az ártatlanok elleni rosszlelkű vádaskodás megakadályozására“, hogy „az árulkodó jelentse be nevét, és névtelen feljelentés nem ok az eljárásra“. A megye rá sem hederít sem a törvényre, sem a rendeletre. Névtelen feljelentést rendszerint ugyan nem tekint a vizsgálat elrendelésére elegendő okul, de másrészt, különösen a nyomban ítélőhatalmú bíróság hatáskörébe tartozó bűncselekmények esetén, községenként kihirdetendő közgyűlési határozatai szerint, a földadónak neve is titokban fog tartatni, és vallo-mása sem fog bizonyítékuul használtatni. Főnt, a helytartótanácsnál, a kancelláriánál még kevésbbé veszik figyelembe a törvényt. Hazasértési perekben — és minden bankóhami-

¹ 918|1848, 942|1846, 4835|1832, 3752|1836, 3486|1843, 211|1832, 5213|1833, 1397|1817, 4315|1820, 4061|1821, 4059|1828, 1409|1808, 4846|1821, 1264|1813, 4289|1845, 4398|1826, 4060|1845, 3787|1835, 2280|1834, 1671|1831, 5348|1832, 1780|1822, 9135|1820, 2215|1828, 3993|1828, 1706|1830, 1105|1815, 6870|1842, 2523|1831, 5120|1837, 6199|1842, 2341|1819, 6569|1839, 427|1840, 5303|1838, 1625|1818, 1400|1842, 4860|1846, 5693|1848, 6020|1840, 223|1840, 2247|1840, 6530|1848, 809|1845, 471|1840, 4861|1846, 491|1840, 866|1836, 5051|1841, 5730|1837, 471|1836, 4862|1846, 2043|1838, 3343|1848, 5930|1837, 1127|1836, 4864|1846, 5501|1841, 715|1835, 922|1838, 2413|1838, 2610|1838, 6569|1837, 2552|1828, 43|1808, 669|1829, 143|1832, 4863|1846, 5541|1834, 898|1804, 4864|1846, 3276|1823, 818|1828, 183|1798, 4055|1828, 4054|1828, 370|1802, 4430|1817, 117|1815, 2072|1819, 254|1803, 3264|1838, 4405|1838, 3082|1834, 4611|1841, 3865|1840, 485|1846, 3061|1818, 3583|1829, 2415|1841, 3269|1834, 1570|1845, 4869|1846, 4865|1846.

sítási ügy hazasértési per --- a helytartótanács, vagy kancellária gyakran indítat pert a kir. ügyész, hol meg a megye t. ügyésze által, névtelen feljelentés alapján. A megye tiltakozásai ez ellen meddők. Az 1839|40-ik évi országgyűlési követeknek utasításilag oly törvény sürgetését hagyja meg a közgyűlés, mely szerint névtelen feljelentés alapján ártatlanok elleni eljárásért az elrendelő hatóság büntetőjogi felelősséggel tartozzék. De az utasítás nem vezet a kívánt célra.

*

Tiszti vizsgálatot rendelhet: 1. a kisgyűlés vagy közgyűlés, 2. az alispán. Pótvizsgálatot ezeken kívül a törvényszék.¹

*

Egyik-másik esetben, panaszbeadványok folytán, vitatás tárgyát képezi, nemes ellen közgyűlési határozat nélkül rendelhető-e el vizsgálat. A vitát nem mindig döntik el nemlegesen (noha *Nyáry Pál*-nak a megyéhez benyújtott „Indítványa“ szerint közhatározat nélkül nemes ellen nem szabad eljárni). Így hát nemes és nemnemes ellen, általában véve, ugyanaz a hatóság rendel vizsgálatot. Tény azonban, hogy a főnemesek ellen többnyire a közgyűlés rendeli el.

A vizsgálat elrendelésére, illetve az eljárásnak a megindítására a megyét néha a helytartótanács vagy kancellária kötelezi, különösen pénzhamisítási és egyéb politikai vonatkozású, nevezetesen közcsendháborítási, hivatali sikkasztási,² de más ügyekben is.

6455/1841. Kossuth Lajos szolgája ellen Hindy János ügyvéd és a Nemzeti Ujság szerkesztőjének a feljelentés szerint gazdájának megbízásából történt megvérezése miatt (2117. helytartótanácsai sz.).

4004|1815. szerint Sasváry József „ügyész, de népholondító és néplázító“ ellen.

Lásd még 3716|1811., 1979|1830. sz.

6277/1841. Szalazán Károly pesti ügyvédnek Már János által az utcán történt éjjeli megveretése miatt.

¹ Az 1840 : 5. t. c. által kiküldött országos választmány eljárási albizottsága, *Boethy* indítványára kimondja, hogy a vizsgálatot az esküdt által fogantatott nyomozati iratok alapján, ill. a t. ügyésznek erre tett indítványára az alispán harmadmagával, de az ügyész jelen nem létében rendelje el. (Fayer.)

² Mert a megyék pénzkezelését ellenőrizte volt közigazgatásilag.

Kancellária 751/1836. Ottmayer pesti ügyvéd ellen éjjeli rablás miatt és 3521/1821.

Husztly ellenkező véleménye dacára a megye nem ismeri el a király azon jogát, hogy a vizsgáló közeget közvetlenül utasíthassa.

A helytartótanács és kancellária ugyan terjedelmes felügyeleti, és ellenőrzési jogot gyakorolnak, de a megyével, illetve törvényszékével merőben csak a megyegyűlés, illetve az alispán útján érintkezhetnek. A míg a gyűlés, illetve alispán a kormányzéki megkeresést magáévá nem teszi és ennek végrehajtását a szolgabírónak meg nem hagyja, addig annak engedelmeskedni, még csak nem is szabad: az évszázados joggyakorlat által szentesített alkotmány megsértése nélkül nem is lehet. Hisz minden felülről jött meghagyás a megye rendei által szoros vizsgálat tárgyává teendő a jog és alkotmányosság szempontjából. Ez pedig a szolgabírónak nem lehet tiszte, csak a RR-é. Például szolgáljon a Khon Márk-féle eset:

A helytartótanács majd a kancellária végül V. Ferdinánd maga kísérletet tesznek a Khon Márk ellen indult vizsgálati eljárásnak irányítására. Elrendelik szabadlábra helyezését, felkéri az iratokat, rendeleteket bocsátanak ki. A megye kutya se veszi. Nekik nem parancsol sem a helytartótanács, sem a kancellária, sem a király. A harc a központi hatalom és a rendek között, Khon Márk ügyéből kifolyólag, éveken át tart. A király megdorgálja az engedetlen rendeket, a megye nem tágit. Itt ő az ur, itt csak ő általa lehet intézkedni. Ezt az álláspontot utóbb 48-ban az igazságügyér *Deák Ferenc* is, kénytelen-kelletlen, magáévá kell tegye. A fogságban sinylődő Márk családja részéről beadott kérvényt nem intézi el saját hatáskörében.

A mi a megyében a szokott út megkerülésével történik, az törvénytelen.

Ezért Kossuth Lajos ügyében is nem a „Törvényhatósági Tudósítások” betöltése, nem Kossuth letartóztatása a főselem, hanem, hogy a kormányzéki meghagyások a szokott út megkerülésével érkeznek a megyei közegekhez.

Közvetlenül tehát a szolgabíró még a király sem küldheti ki vizsgálat foganatosítására. A király bírása pedig, *Husztly* ellenkező véleménye dacára, még úgy se.

A vizsgálatot elrendelő (kiküldő) végzést, mely a gyűlési

jegyzőkönyvbe és azonkívül másodlat alakjában a feljelentés külfetére is jegyzendő, merőben csak a szolgabíróval közlik, a feljelentővel, panaszlottal nem.

Indokolni csak kivételkép szokták.¹

8272/46. (Wagner Béla volt ájtatos rendű tanítónak Grosser János ájtatos rendű rendfőnök és az ájtatos rend ellen beadott panaszára.) Minél számosabbak azon érdemek, melyek a hazai ifjúságnak vallás-különbség nélküli oktatásában köztudomás szerint fáradhatlan buzgósággal foglalkozó ájtatos rendet diszesítik, annál inkább szükségesnek találták az egybegyűlt ts. KK. és RR., hogy nemcsak egyes személyek, hanem az egész rend ellen tett jelen feladás szigorú vizsgálat alá vétetvén a dolog valószínű állásának kinyomozása után, a tapasztalandottakhoz képest az illetőknek kellő és igazságos elégtétel szolgáltatassék ennél-fogva — — kiküldetik stb. (Múzeumi levéltár 1846-os csomó.)

A végzések megszokottabb formája:

Kiküldetik X. Y. szolgabíró esküdtársával együtt azzal, hogy benti ügyben tett intézeteiről, a megvizsgálandókat megvizsgálván, az elrendelők elrendelése végett a vármegyét értesitse.

6393/1841. (Hindy János lites ügyvéd a Nemzeti Ujság szerkesztője f. é. nov. 27-én éjszaka 11 tájban a Szép-utca sarkán Kossuth Lajos ur inasa által történt tetemes megvéreztetését panaszolván, a bűnöst befogatni és megfenyíttetni kéri a királytól. Ennek folytán felsőbb utasításra a megye kisgyűlése elrendeli hogy): Zlinszky János főszolgabíró ur a benti feladás eránt tisztí vizsgáldást hajtván végre, az esetben, ha közfenyíték alá tartozó cselekedet forogván fenn, a kinyomozandó vétke személye eránt elegendő biztosság nyujtatnék, azt a közelebbi törvényszékre rendelje be, különben pedig a megye börtönébe hozatván, tegyen a tapasztalandókról mindenesetre tudósítást.

5722/1841. Jelen folyamodás kiadásával oda utasíttatik szolgabíró ur, hogy a bent panaszlottat vegye kérdőre az iránt, hogy a folyamodónak nála találtatott lovának hol és mikor jött birtokába és az esetben, ha a kérdéses lovaknak ellopásában vétkeinek találtatnék, küldje be a megye fogházába, ellenkező esetben pedig igyekezzék a dolgot barátságos uton elintézni. Tudósítása minden esetben elvárattatván.

Ugyanígy 2795/1793.

¹ 5482/1831.

Indítványi bűncselekmény esetén az eljárást a felek megegyezése esetén a szolgabíró szünteti meg:

5407/1838. Oly végre adatik ki Zlinszky János urnak, hogy a bent foglalt panasz írást a feleket meghallgatván, azt (a panaszt) megszüntetni igyekezzék, mire nem mehetvén, tegyen tudósítást.

A végzések végszavaiban használt „tudósítása minden esetben elvárattatván“ tulajdonképen szükségtelen, mert magától értetődő; de azért majdnem minden kiküldő végzésben használt kitétel.

Arról, hogy ki foganatósítsa a vizsgálatot, az eljárást elrendelő végzés kifejezetten intézkedik. (A szolgabíró stb.-nek nevét rendszerint kiteszik a végzésben.)

Az illetékességre a kihallgatandó egyén lakhelye vagy elfogatásának helye a döntő.

A szolgabíró (stb.) akadályoztatása esetén a kisgyűlés, illetve alispán intézkedik.¹ Ugyanez áll a kiküldött érdekeit-sege esetén.

Husztly szerint ugyan inquirens debet esse ad id commissio-natus, de ebből a gyakorlat szerint csak annyi igaz, hogy csak sürgősség esetén járhat el a vizsgálati közeg, szolga-bíró stb. kiküldetés nélkül,² de ekkor is csak nemnemesek ellen. A sürgősség fogalmát pedig nem magyarázzák kiterjesztőleg.

III. A vizsgálat foganatósítása. Elvek.

I. 1818. december 15-én 34,329. sz. alatt a helytartótanács leír az összes törvényhatóságokhoz, hogy a vizsgálat a jövőben ne szorítkozzék a merő szabadvallatásra, hanem ölelje fel a tanuvallatást, szembesítést, és orvosok véleményét is. Ez az intézkedés, Pest megye gyakorlatát tekintve, részint szükségtelen, részint káros. Szükségtelen, mert oly vizsgálattal, mely rabvallatásra szorítkozott, sohasem elégedett meg törvényszéke. Káros, a mennyiben a végrehajtóhatalom parancsoló rendelkezése folytán a szembesítések száma nem nő, hanem csökken.

¹ 5704/1835, 4289/1837.

² 6479/1837, 924/1836, 3800/1799, 2778/1818, 76/1839, 2043/1806.

A Nyáry-féle büntető törvényszolgáltatási javaslat 7. §-a szerint: „A vizsgálati eljárás azon adatok gyűjtésével foglalkozik, melyek a vád mibenlétének kivilágítására nélkülözhetlenül szükségesek, s melyek a törvényszék akadálytalan eljárását, sőt több esetben annak lehetőségét is feltételezik. Ennek tehát azok által, kiknek kötelességében áll elmulasztatnia, soha és semmi esetben sem szabad. A 9. §. a mezei biztosok és a kormányuk alatti hadnagyok eljárásáról szóló jegyzőkönyvekre vonatkozik. A 10. §. szerint a vizsgálatot a szolgabíró eszközli és pedig nemnemes ellen akár hivatalból is, nemes ellen azonban (12. §.) rajtakapás esetét kivéve, csak közhatározat alapján.

Elveit tekintve, korát meghaladó magasiaton áll e szabályzat. Kimondja, hogy a feladó vagy károsított fél előadása még arra sem jogosít, hogy vizsgálat fogantatassék a föladata ellen, kivéven, ha a föladata valósága bebizonyult. A 13. § szerint a vádlott bűnösségének beigazolása esetén sem szabad befejezni a vizsgálatot, hanem ki kell azt terjeszteni a védelmére felhozott körülményekre is. A kötelező anyagi védelem elvének ilymért elismerését a gyakorlat eddig csak nemesekkel szemben ismeri; nemnemesek ügyében a hatóság mindenkor jó vagy rosszindulata a döntő.

Még tovább megy a 14. §. E szerint: „Ha a tettes a büntetlen rajtakapott, ezen körülmény legbiztosabb adatul szolgál ugyan arra, hogy a vádlott bűnösnek tartassék, de ez a vizsgáló tisztviselőt még azon esetben, ha a vádlott a tettet önkényt megvallaná, sem menti fel azon kötelesség alól, hogy minden, még a legcsekélyebbnek látszó körülményeket is megvizsgálja; — mivel a vizsgáló feladata nem csupán az, hogy a vétkest felfedezvén, a bírónak oly adatokat szolgáltatasson, melyek nyomán igazságos, azaz nem egyoldalú ítéletet hozhat. Minélfogva a vádlott kihallgatása, s az általa mentségül felhozottaknak is részrehajlatlan megvizsgálása, s a tapasztaltaknak pontos feljegyzése, a vizsgáló tisztviselő hivatali működésének egyik legfontosabb kiegészítő részeül tekintendő“.

II. Nem így a gyakorlat.

A vizsgálatot úgy hívják, hogy *inquisitió*. A neve annak, a ki vizsgálat alatt áll: *inquisitus*, (németül Feuerbach 631. §-a szerint: *arrestat*). Az, a ki a vizsgálatot fogantatja: *inquirens*. Az *inquisitió* szót szántszándékkal kerülük. A terhelt kihallgatása: rabvallatás, benevolum examen, más szóval önkénytes vallás vagy önkéntvallás, bárha, mint tudjuk, sohasem önkéntes. A tanuvallatást, más szóval tanuszedést ellenben úgy hívják, hogy *inquisitió*, jóllehet, a tanut nem szokás faggatni, és gyakran vitás, vajjon a vallani nem akaró tanut szabad-e valomásra kényszeríteni.

Az önkénytvallásra nézve elismert elvek közül kiemeljük, hogy a vizsgálatot fogantató közeg az anyagi igazság érdekében mindent megtenni köteles, a rabot beismerésre ígéretekkel is rábíthatja, minthogy az ilyen, közérdekbe ütköző ígéret, régi íróink szellemes okfejtése szerint az államot amúgy sem köti. Non valent pacta contra publicam utilitatem. Óvakodjék azonban a vallató bíró az oly kérdésektől, melyekben a felelet benn van, sőt, Bodó szerint, ki itt is a római jogot követi, a kérdést nem specialiter, hanem generaliter kell feltenni, „quia illud magis suggerentis quam interrogantis esse videtur“.

Van ugyan rendelet (1787. évi 26,857. sz.), mely szerint a vizsgáló közeg kiméletesen eljárni tartozik, de ez csak egyházi rend tagja elleni vizsgálatokra nézve kötelező. A következő évi 39,441. e szabályt minden rabra nézve kötelezővé teszi; de csak papíron marad.

A nyilvános vizsgálat eszméjét Kossuth pendíti meg.¹ A gyakorlat nem ismeri. Megvalósítására a büntető törvényszolgáltatási eljárásnál sem lehetett gondolni. Régi törvényeinkben sem fordul elő. Az 1655 : 38. t.-c. ama kitétele, hogy „evidens inquisitió“, az összefüggésből kivehetőleg nyilvánvaló megállapítást jelent, és nem nyilvános vizsgálatot, a mint ezt a Márkus-féle Törvénytár szerint Kolosvári-Óváriék hiszik.

A szolgabíró, tiltó törvénynyel nem ellenkező gyakor-

¹ Pesti Hírlap 1841. évi 20. sz.

latnál fogva, bárkinek megengedheti a jelenléte, de e jogot, többnyire csak a botot tartó hajdunak adja meg.

*

A rabvállatásnak „*sommás*“-ra és „*készületes*“-re, *Feuerbach* és *Szelenics* szerint: *examen generale* és *speciale*re való felosztását a megyei gyakorlat nem ismeri.

De merőben beismerő vallomás kicsikarásával a vizsgálatot a század elején sem tekintik befejezettnak. Ezért a helytartótanácsnak 1818. évi december 15-ki 34,329. sz. leirata, mely szembesítések fogantatására stb.-re, egy szóval tárgyi bizonyítéknak beszerzésére szorítja a megyéket, a pesti viszonyokat tartva szem előtt, legalább is elkésett.

III. A fogantatás közegei.

Fogantatják a vizsgálatot első sorban és kiválólág a törvényes bizonyság (legale testimonium), azaz a szolgabíró esküdtársával együtt. *Judlium cum jurassore*. (A 43-iki javaslatokban is így volt tervbe véve.) (Más megyékben úgy látszik a tiszti ügyész). Akadály esetén csak a szolgabíró vagy csak az esküdt. A pusztában elfogott gyanus személyek ellen a mezei biztos, ha egyuttal tiszteletbeli esküdt. Kivételiesen: a tiszti ügyész. Bonyolult ügyekben, különösen, ha a kihallgatandó személyek száma rendkívül nagy, vagy az ügy nagy körültekintést igényel, úgyszintén szakértői szemle, elmeorvosi megfigyelés szüksége esetén: küldöttség, melynek tagjai a törvényes bizonyzágon kívül a megye néhány táblabírája, ezeken kívül esetleg még egy vagy két orvos és egy ügyész. Ha több törvényhatóság, például katonai és polgári hatáskör alá tartozó egyének hallgatandók ki: vegyes bizottság (*mixta commissio*) jár el, melynek tagjait a különböző hatóságok egyenlő arányban választják, illetve küldik ki.¹

Uriszékeknél az uriszéki ügyész. — (Egy 1818. szeptember 29-iki helytartótanácsi rendelet szerint az uriszéki ügyész oly ügyben, melyben közvédlőként szerepel, vizsgálatot nem

¹ 15482/1810. helytartótanácsi sz.: In Casibus Criminalibus cum Militia naxum habentibus in mixta Publico Militari Commissione suscipiantur investigationes.

foganatosíthat, épen ezért a ráckevei és gödöllői fővesztő hatalommal bíró urszékeknél az ispán, a kasznár, a tisztartó, vagy uriszéki jegyző a vizsgálóbíró.) Ha azonban az ilyen egyén kihallgatása pusztai üldözés következtében vált szükségessé, úgy: a mezei biztos is kihallgatja, az uriszéki ügyész előzetes értesítése után, esetleg annak jelenlétében. Bonyolult ügyekben az uriszékek is küldenek ki *kebelbeli* bizottságot.

A megye 1794. évi papíron még a 40-es évek végén is érvényes közgyűlési határozata szerint „a mezei biztos, rabok faggatásába, egyszóval semmibe, mi birói eljárást feltételez, ne avatkozzék“. E követelmény azonban nem valósítható meg a szolgabíráknak valóban nagy elfoglaltságánál fogva. Sőt a mezei biztosok vallatási jogkörét még a fönt idézett büntetőtörvényszolgáltatási eljárás készítői sem akarták teljesen beszüntetni.

Országos jog szerint a vizsgálatot más, mint a szolgabíró, nem volna jogosítva foganatosítani. De ez a szabály csak elvben áll, mert a mint az 1843. évi szeptembe 1-i országos ülés elnöke által megjegyeztetett: „a szolgabíró sok helyütt méltósága alatt valónak tartja a benevolenczát megtenni, hanem esküdtjére vagy holmi hányt-vetett tolvajkergető comissariusokra bizza.¹

Egyházi rend tagja elleni vizsgálatok idejéről a fölöttes egyházi hatóság értesítendő, hogy magát képviseltethesse.

A királyi tábla, mint I. fokú bíróság hatásköre alá eső ügyekben a királyi ügyész foganatosítja a vizsgálatot.

IV. Adalékok a kínvallatáshoz.

I. *Kossuth Lajos* a *Posti Hirlap* 1841. évi 221. „Aprócska kényurak“ cím alatt kel ki a kínvallatás ellen. A pécsi visszaéléseket közölve, vezércikke elején kikel a bot ellen is. A cikk név nélkül jelenik meg, de mindenki tudja, hogy szerzője *Kossuth*. D. szolgabíró — a sátoraljaujhelyi levelező szerint (*Pesti Hirlap* 27. 9. l.) — lehetetlennek mondja a kínvallatás megszüntetését, hasznosságától eltekintve azért is, mert a

¹ Fayer III. k. 107.

vallatáshoz mulhatatlanul szükséges kínzóeszközök elkobzása esetén nem vállalkoznék senki a szolgabírói tisztre.

*Szabadkán*¹ a csendbiztos, egy később ártatlannak bizonyult koressmárost számtalan 12 bikacsek ütéssel vallas. — *Esztergomban* egy nőt, utóbb alaptalannak bizonyult gyanu címén, éjfélig vallas. A vallas egész ideje alatt leülni sem engedték, jöllehet, a végtelenségig elhúzódó kihallgatás során, a nagyobb nyomadék kedvéért, a mindig a kihallgatott mellett álló pandurokat több ízben kellett fölváltani.² — A *borsodi* csendbiztos a legkeményebb eszközökkel sem tudván a gyanúsítottból a beismerő szócskát kicsikarni, a vallas alatt megsanyargatott vádlott haját leégeti s az így megsanyargatottnak víz helyett sóval tömi meg torkát.³ — A *torontáli* esküdt fokossal a kezében „benevolizál“ s 5 napi fogvatartás után megkerül a valódi tettes. A közgyűlés ez esetben elrendeli ugyan az eljárást az esküdt ellen, de, a vizsgálóbizottság tagjai csupa tisztviselő. (Táblabíró egy sines).⁴ — *Baranya* hegyháti járásának Cs. falujában egy pandur, mérő följelentés alapján, a méhkaslopással gyanúsítottat szekéréhez köti, majd sebes vágatva hajt el M. mezővárosába, ott több halálos sebet ejtven rajta, nyelvét kovácsfogóval kitépi, testét égő kanóccal pörköli számos nép előtt, fényes nappal. Látnoki szemekkel teszi hozzá a Pesti Hírlap — miután a hiradás kapcsán a népnevelés és büntető jogszolgáltatásnak törvényhozás utján való biztosítását sürgette volna: „*Ki tudja, nem virrad-e gúnnyal polgárosodásunkra a 20. század is.*“⁵ — *Trencsénben* a rajeci szolgabíró 60—70 bottal vallas.⁶ — *Zemplénben* egy esküdt a vallani nem akarót lezáratta, naponta a megyeház udvarán levő oszlophoz köttette egy ingben és mezitláb, majd fél-merevült állapotban bevitette a fogházba, hol tovább kínoztá, 3 napig folytatva a vallasást; minthogy pedig a rab ezek után is csak ártatlanságát hangoztatta, a többiek közé lökte.

¹ Pesti Hírlap 1846. I. 440.

² Pesti Hírlap 1841. évi 471. Besze János jelentése.

³ Pesti Hírlap 1841. évi 699.

⁴ Pesti Hírlap 1841. évi 823.

⁵ Pesti Hírlap 1841. évi 313.

⁶ Pesti Hírlap 1841. évi 671.

Itt megjegyezzük, hogy az eljárás a rab ellen két tolvaj bemonddása alapján indult.¹

A *Nemzeti Múzeum* 1842. évi kéziratárában őrzött békési ítélet szerint: „Kovács János II-od rendű vádlottra semmi törvényes nyomadéku adatot, melyek őt a kérdéses póstarablásban tettelegesen résztvevőnek kitüntetnék, ki nem világolván, sőt inkább a kifejtett körülmények oda mutatván, miként a súlyosabb faggatások, fenyegetődzések s kínzások magától elhárítása okáért vállalta legyen el magára a kérdéses bűnnek elkövetését — — mint tökéletesen ártatlan, szabadon bocsájtatni rendeltetik.“

*

II. *Magyar felfogás.* *Vuchetich* 1819-ben kikel a kínvallatás ellen, de *Szlemenics* pesti jogtanár, 1836-ban megjelent, 1847-ben pedig a magyar tudóstársaság által újólág kiadott „Fenyítőtörvényszéki magyar törvény“ című munkája szerint: „semmi sem tilalmazza, hogy a vallató bíró a vallani nem akaró, dühösködést színlelő, vagy ellenmondásait megegyeztetni nem akaró rabnak makacsságát sanyarubb tömlőccel vagy mértékletes veréssel meg ne zabolázza“ Az ilyen vallatás *Szlemenics* szerint — minthogy a kínzás merőben csak megtorláskép alkalmaztatik — „kényszer nélküli“, más szóval „jóvali vallatás“ „benevolum examen“-nek neveztetik. Ennek dacára erről a könyvről írja *Fabrizy Samu* az 1837-iki Figyelmezőben, hogy az azt végtől-végig átlehelő humanitás szelleme a legjelesebb munkák sorába helyezi.

Teste Seneca — mondja Huszty — Sanctissimum officium est, ut fiat Justitia de criminosis; nec potest pingvior victima mactari DEO quam homo sceleratus. Éppen ezért, *Bodó* szerint csak privatum delictum miatt nincs helye kínvallatásnak. Hivatalból üldözendő bűncselekmény, más szóval büntett (crimen) esetén *van* helye.

*

III. *A Carolina, Theresiana és a Praxis Crim.* A *Carolina* szentesíti ugyan a kínvallatást, de nem részletezi a módokat. De arról, hogy micsoda gyanuokok alapján rendel-

¹ Pesti Hírlap 1841. évi 270.

hető el, mikor nincs helye, hogy kell eljárni betegekkel, aggokkal, nőkkel szemben, minderre részletes intézkedéseket tartalmaz.

„Item wo nit zwar redlich anzeygen der missetaten vorhanden u. beweist wurde soll niemand gefragt werden“ (25. cikk).

Gyanuokok híján, vagy beismerés esetén nincs helye kínvallatásnak. Ugyanígy *Bodó Mátyás* (De reo confitère nolente). A tves gyanuokokat pedig, melyek nélkül nincs helye a torturának, (20. cikk) a Carolina tüzetesen felsorolja, de végrehajtás tekintetében nem intézkedik. Itt a szokás, valamint a bíró, illetve *carnifex*, a Theresiana szerint „Freyman“, böles belátása az irányadó.

Testvérei a württembergi, kurpfalzi és hannoveri bp-ok azonos elveken épülnek.

A gyakorlat, Carpzow tanítása nyomán, szolgamód ragaszkodik a törvény betüihez; „csak“ egy kérdésben tér el. A Carolina a torturát csak halállal sujtott bűncselekmény esetén tartja alkalmazhatónak; a gyakorlat az összes főbenjáró (Capitalverbrechen), azaz súlyosabb beszámítás alá eső bűncselekmények esetén.

Legelterjedtebb vallató eszközök: hüvelykszorító, spanyolsizma, (tibiae Hispanicae), testtágító létra, pörkölő gyertya, égő szurok, és kén, faszilánk (melyet a köröm alá vernek), a bot, végül a karfűrészelő zsineg.

Leggyorsabb hatású a zsineg. Legbiztosabb a bot, mely korbáccsal, vagy pedig virgácsal felváltva, ha megszakításokkal is, de 15, sőt 20 napon át alkalmazható.

A tulajdonképeni torturát *territio*, megfélemlítés előzi meg. Ez kétféle: *verbalis* és *realis*; a Theresiana szavaival élve: *blosswörtig*, és *thaetige Territion*. Előbbi a kínzások kilátásba helyezése, utóbbi a vallató eszközök egynémelyikének a vádlott testen — de fájdalomkózosás nélkül — való alkalmazása. Vitakérdése volt a „tudománynak“, ez is torturát képez e? Az 1737-iki porosz *Criminalordnung* szerint — mely a legemberségesebb az összes perrendek közt — nem az. Ez a perrend minden tekintetben korát meghaladó magaslaton áll. A torturát korlátozza, hüvelykszorító, spanyolsizma, zsinegelés és testtágításra szorítja.

Nagy Frigyes 1740-ben Poroszországban (jogilag) megszünteti a kínvallatást, felségsértés, hűtlenség és többszörös gyilkosság esetét kivéve. Mária Terézia 1776. április 6-án teszi meg az első lépést az eltörlése felé.

Némely államokban, így Cóburgban 1828-ig volt érvényben. Csodálatosképen nálunk a kir. Curia már ekkor is utját állja az enyhébb jog fejlődésének. Véleményadásra szólíttatván fel, nem követel végleges eltörlést, a mint ezt Fayer IV. kötetben közölt felirata bizonyítja.

A *Theresiana* szerint a kínzás a felsőbb bíróságok utasításai szerint hajtandó végre. Nincs helye kínvallatásnak, ha be van bizonyítva a tett, p. o. két megbízható tanuval (3. §.). Végül szabályozza a vallatást, felsorolja az eszközöket (17. §.) hüvelykszorító, zsinegelés, létra, ezenkívül légberőpítés kötelek után.

A nálunk a kisegítő jogforrásként érvényben volt *Praxis Criminalis* csak az Equuleust (testnyújtókészüléket) és zsineget említi.

De *Bodó* és *Husztly* inkább voltak itt irányadók. Ezek szerint pedig a kínvallatásnak 10, illetve 11 foka van. *Husztly* szerint csak szóval és eszközök előkészítésével, *Bodó* szerint azonban tüzmeggyújtással is szabad fenyegetni. A tulajdonképeni tortura tekintetében azonban a két író közt nincs eltérés; zsinegelés, létrás tágitás (Equuleus), tüzes vas, vaszilánk (a köröm alatt), pörkölés gyertyával, jégcsöppek (a tarfejre), égő szurokkal égetés, végül a spanyolcsizma. --- *Bodó*, kinek a részletes följegyzést köszönhetjük, a felsorolást így folytatja:

„Et hi sunt gradus modi et genera tormentorum quibus misera DEI creatura atrociter excruciatum et excarnificatur. Quem tamen severum agendi modum Christiana mansuetudo attemperandum (!) suadet.“

A mi e felsorolást illeti, látnivaló, hogy éppenséggel nem maradtunk el a művelt nyugattól.

Azonban sem a *Praxis Criminalis* sem a jogi írók által elismert bot nem szerepel a torturalis eszközök közt, a miből később nagy baj származott.

IV. *A magyar jog.* Az 1837. évi február 18-iki helytartótanácsi számú *Norma relata ad Exercitium Juris Statarii* szerint rabot (= vádlottat) fenyegetéssel, bottal, ígérettel vallomásra bírni tilos. Ez a szabály azonban merőben csak az úgynevezett „nyombanítélőhatalmú törvényszék“-et köti. A magyar felfogást mi sem jellemzi inkább, mint *Arad* vármegye kemény felirata, melylyel a kalapos király 1783. szeptember 10-iki (Kassich által is közölt) a kínzást és botoztatást gátló rendelete ellen tiltakozik.¹

Az uralgó felfogás szerint nemest nem volt szabad kínvallatni. E felfogás helytelen voltát már más alkalommal² volt szerencsém kimutathatni. Az ellenkező vélemény hívei *Werbőczy* Hármaskönyvének III. rész 20. címére és az 1597. évi 37. cikkekre hivatkozván, legyen szabad e tekintetben annyit megjegyezmem, hogy a hivatkozott törvény csak Chábynak és Nagynak kínvallatását tilalmazza. És aztán, ezek neve mellől a „nobilis“ kitétel hiányozván, a nemesek jogát illetően e törvény nem szolgálhatott zsinórmértékül. *Werbőczy* pedig azt mondja: „nobiles autem extra delicti locum nec captivare, nec ratione suspicionis ad torturam ponere permittuntur.“

No már most az ellenvélemény, mely szerint t. i. nemeseket nem szabad volna *Werbőczy* szerint kínvallatni, azon felfogáson alapul, hogy az „extra delicti locum“ kitétel csak a „captivare“ szóra vonatkozik, az „ad torturam ponere“ kitételre azonban nem, a) mert a mondatnak így is van értelme; b) mert nem volna abban ratió, hogy a büntett színhelyén, tettenérés esetén szabadjon megtenni azt, a mi a büntett színhelyén kívül tilalmas; c) mert tettenérés esetén nem kell bizonyítani semmit. Ezzel szemben *Husztvra* utalok, ki szerint *Werbőczy* most idézett szavaiból csak annyi következik, hogy nemest „erga suspicionem“ (merő gyanú alapján) kínvallatni nem szabad. És utalok a primae nonus 2. §-ára, mely szerint gyilkosság, lopás, rablás, gyújtogatás, haramjaság, erőszakos paráználkodás, egyszóval minden nagyobb nem

¹ *Marki Sándor* *Arad vármegye és Arad története* 448. l.

² *Ügyvédek Lapja* 1905. évi 43. számában megjelent cikkemben.

politikai bűncselekmény elkövetője: honorem, titulumque et libertatem nobilitatis ammittit (elveszti) és pörkézzel is befogható. *Werbőczy* e két helyének egybevetéséből kivehetőleg: 1. Felmerülhet, tettenérés dacára, bizonyítás, illetve kínvallatás szükségének esete, különösen parasztkézzel való elfogatás esetén, mert bizonyítás csak beismerés, vagy két teljes hitelt érdemlő, a cselekmény elkövetésénél is jelen volt tanúnak egybehangzó vallomása esetén mellőzhető, s mert tettenérés alatt futásnak eredő gyanúsítottnak az eset elkövetésénél jelen nem volt tanúk általi elfogatása is értendő. 2. A felsorolt bűncselekmények elkövetése a nemesi előjogok elvesztését vonván maga után, ezek közül a kínvallatás alóli mentesség elvesztése a fönnebb idézett megszorító intézkedésnél fogva mégis csak tettenérés esetére (nem extra delicti locum) mondatott ki, mivel a feudális felfogás nem akart teljes egyenlőséget létesíteni, s mivel a tettenérés letartóztatás (tehát más tekintetben is) szigorúbb bánásmódot vont maga után.

Mária Terézia és József Magyarországra nézve 2 rendelettel (1776. április 6. és 1783. évi augusztus 7-én 7454. sz. a.) a törvényhozás pedig az 1791. évi 42. törvénycikkkel megtiltja a torturalis vallatást (torturalia examina ex eo quod idoneum et congruum eruendae veritatis medium haud constituent... simpliciter interdicta crunt).

Hogy a rendeleteket semmibe sem veszik, a törvényt pedig az egyszer betű szerint, de csakis betű szerint hajtják végre, ez az 1818. szeptember 29-iki 26,841. sz. helytartótanácsi rendelet szövegéből tűnik ki, mely szerint a benevolus kivételével, hivatalvesztés terhe mellett, immár nem a tortura alkalmazása, hanem a durvaság (delinquentium dirum tractamentum) tilalmaztatik. És *Vuchetich Mátyás* 1819-ben még *Beccaria* tanaira hivatkozással kénytelen a tortura mellett felhozható érveket lerontani.

A helytartótanács egyébként csak a kínvallatást tiltja be. Az őszinte beismerésre jó szóval való rábírást már egy évvel utóbb, 1819. évi 5220. sz. a. kiadott rendeletével kifejezetten megengedi, sőt meghagyja a fogházakban működő *lelkipásztoroknak*.

Évtizedek mulnak a 90-iki törvény életbelépte óta és a hajdukorbács soha nem álmodott garázdálkodást visz végbe „a zsványüldözéstől nekihevült szolgabírói vagy mezei biztosi egyetlen hunyorításra“, a mint ezt *Kossuth* írja még 1841-ben . . .

Az 1807-ben közzétett Codex javaslat a vallatásnál tilalmas kényszereszközök közt csak a verést említi. (De examine 4. §.) Ugyanígy az 1827-iki javaslat VI. cikk 2. §. Nyilvánvaló tehát, hogy a század első tizedében a vallatásnál csak a bot alkalmazása divik. Pedig a 91-iki törvény világosan tiltja.

Világosan-e? Nem. Tortualia examiná-t említ. A bot pedig nem az, mert a hivatalos tortura idején Magyarországon nem alkalmazták. *Husztý, Bodó* nem sorolják fel az eszközök közt.

A botoztatás főoka azonban nemcsak itt keresendő.

Még 1848-ban is törvényes büntetési nem a bot. A földesurak botbüntetési jogát csak a kornak vége felé szüntetik meg. Mi sem természetesebb, mint, hogy a szolgabíró is megillette; kezdetben belátása szerint, később csak 24 bot erejéig. (*Szolgabírói activitás*). A nádor leír a megyének, hogy az activitást 12 bot erejéig szorítsa meg és hogy ezt is csak két vagy három hatósági tanú jelenlétében engedje meg végrehajtani, és hagyja meg a szolgabíráknak, hogy minden esetben jegyzőkönyvet vegyenek fel az eljárásról. De a RR. nem tűrik a közhatósági tekintély aláásását. Tiltakoznak a felső beavatkozás ellen, a nép miveletlen állapotára és kiesapongó természetére hivatkoznak, és a meghagyás visszavonását sürgetik.

A szolgabíró tisztnél fogva illette meg, kisebb (rendőri kihágási ügyekben) az első fokon ítézés joga. Ennek megfelelően, minthogy botbüntetést kiszabó ítéletei azonnal végrehajthatnak: mindazon esetekben, melyekben a vádlott nyilván hazudik, nyomban kiróhatja a büntetést. A *si fecisti nega* elvét nem ismeri a megyei gyakorlat, vagy legalább nem ismeri el. Hisz oly nagytekintélyű büntetőjogász, mint *Feuerbach*, kit valóban nem lehet a maradiság vádjával illetni, a *Peinliches Recht*-ről írt és *Mittermaier* által átdolgozott művében (13. kiadás 737. l.) elítéli ugyan a torturát, de szükségesnek mondja a vallatási kényszert (*Ungehorsamsstrafe*.)

Innét, hogy *Zsoldos Ignác* a vallatásról értekezvén, 1842-ben megjelent művében, megjegyzi ugyan, hogy azelőtt a vallatás a kínoztatással volt egyértelmű, de az „azelőtt“ szóhoz zárójelben kérdőjelet biggyeszt. — A 43-iki javaslat 91. §-a a szenvedett kínzásokat a büntetés kimérésénél figyelembe veendőknak mondja, nyilván azért, mert a vizsgálat teljes nyilvánossága megvalósítható nem lévén, érzik, tudják, hogy a kínvallatás büntetőjogi tilalma irott malaszt marad. Így azonban a bíró a büntetés megfelelő enyhítésével némileg jóvá teheti a kartársa által elkövetett hibát, a nélkül, hogy a panaszolt törvénytelen kínzásnak, a kínvallató terhére, teljes hiteli próbákkal való beigazolását megkövetelni kellene. Mert a mit a vádlott javára érvényesít, az, évszázados jogfelfogásnál és a *favor rei* elvénél fogva, beigazoltnak veendő a nélkül, hogy az a kínvallató terhére is beigazoltnak tekintetnék. Így a közhivatalnoki tekintély, melyet bíránk most is minden eszményképnél többre becsülnek, megóvható — és az igazság is némileg.

A megyei állapotok a *Kossuthnál* jóval hidegebb vérű *Széchenyit* is a féktelen elkeseredés hangján szólaltatják meg (Stadium 153. lap). A Pesti Hírlap 7. számában szelid torturának, *Mesznil Viktor*, a 43-iki javaslatok 1844. szeptember 10-iki főrendi tárgyalása alkalmával (l. Fayert), lelki torturának nevezi a hajdupálcauralmat. Mindkettő törvényhozási intézkedést sürget.

Senki sem tekinti a vallató botoztatást a 91-iki törvény által eltöröltnek. Senki sem követeli a botoztató szolgabíráknak a 91-iki törvény értelmében való elmozdítását.

Hogy azonban a kor „szelidebb erkölceinek“ megfelelően az új tortura előtt esetenként a verbalterritiót is megkísérelhessék, mindazon esetekben, melyekben a bíró belátásához képest elengedhető a letartóztatás, a szolgabíró kijelenti, hogy az elengedést a beismeréstől teszi függővé. Erre már a végzések is felhatalmazzák (621/1811.): „Ha vallani nem akarna, tartóztassa le a szolgabíró úr“.

Néha (így 2558/1817), a kisgyűlés kifejezetten figyelmezteti a szolgabíró, hogy erőltetett vallatásnak ne legyen helye, de vitás, mit érthettek meg nem engedett erőltetés alatt, ha

a vádlottnak 2–3 napon belül többszöri, akár éjjeli kihallgatása a jegyzőkönyvekbe is foglalt „ne hazudj, úgy is hiába tagadsz“ folytonos hangoztatásával megengedett.

*

IV. *Közállapotok a megyében.* A visszaélések száma aránylag csekély. A 91-iki törvény még nem ment át a köztudatba. Még a köztisztviselők sincsenek tisztában értelmével. A Csepicsányi-féle kínvallatás miatt kancelláriai leirat folytán kérdőre vont táblabíró példának okáért 31 évvel az 1791-iki törvény életbelépte után (alkalmasint fölös óvatosságból) nem ismeri ugyan el, hogy a vádlottat arcúl ütötte, „jóllehet“, úgymond „a Praxis Criminalis II. R. 8. ágazatja szerint a vádlottat tortura által kényszeríthettem volna az ellopott tulajdon hová lett elrejtésének a kivallására.“(!)

Ugyanígy 2273/1795. sz. ügyben, hol a lólopással gyanúsított további veréstől félelmében önkézüleg vetett véget életének. A panaszlott azzal védekezik, hogy 16 korbács a hazugság megengedett büntetése. A panasz rendszerint csak pofozás és botozás megtorlására irányul 4413/1790. Csepicsányi: 4283/1809. sz. Telsoffer S. ügyben, hogy egy álló hónapon át nap-nap után pofozták. Ilyenkor a vizsgálat, melyet kis- vagy közgyűlésileg kell elrendelni, nemleges eredményre vezet. Így 4378/1842. Kiss János is, hol a rendőrlegények maguk sem tudnak az esetről. — Bis repetita placent!

Guzsbakötést csak elvétve panaszolnak.¹

Kínvallatás egyébként a vizsgálatot sok esetben megelőzőtt községelöljárósági nyomozás során sem ritka. Egy 1798-iki jelentés szerint a hadnagyok kínvallatás közben megöltek egy legényt (138.)

222/1832. a biai előljárók az apagyilkossággal gyanúsítottat kényszerítik, hogy apja koporsója mellett búcsúverseket énekeljen. A kancellária leir az ügyben, de a megye, „jól sejdítvén“, hogy annyi hónappal utóbb a volt előljáróság tagjainak kiléte ki nem fog puhatoltathatni, testületi megdorgálással elintéztetnek tekinti az ügyet.

¹ 276/43. Matyi András.

Hogy pedig a kártérítés, a mint ezt a megye nem egy közgyűlési határozatban kifejtve találjuk, egyik legfontosabb célja az egész eljárásnak, az itt is kitűnik. Nem csak a talált ingók kerülnek vissza, az igen gyakran csak vélt vádlott birtokából a vizsgálat befejezte és illetve vád alá helyezés kimondása előtt; de nem egy ízben csak a szolgabíró vagy mezei biztos legjobb belátása szerint meghatározott kárösszeg lefizetése után szűnik meg a torturánál mivel sem szelidebb vallatás.

Így 3282/1811. sz. ügyben, melyben a vallató mezei biztos egyuttal a káros is, elveszett szalonnáért 500 fírtot vesz fel vádlottól. A megye ezuttal kimondja ugyan, hogy senki sem lehet saját ügyének bírója, megbízáván egyuttal Zlinszky főszolgabírót „a kinyomozandók kinyomozásával”, de megismétlődik a dolog, ha nem is mezei biztos, de valóságos szolgabíró ügyében :

Szalay alszolgabíró (1825-ben) értesíti *Földváry Gábor* szolgabírót, hogy a tűzhalmi csárdában „zsiványüldözés” közben birkafüleket talált. A birkafüleket jelentéséhez csatolja (ma is ott vannak). *Földváry* ezekről megismeri, hogy ő a káros és elrendeli a letartóztatást, illetve vizsgálatot. Így az utóbbi, a dolog természetének megfelelően, kettőzött hévvel, *Szedlák András* és társai feljelentése szerint „botoztatással, valamint pofozással” folyik. A botozást a megyei katona, a pofozást, hajtépdesést és földreteperést a szolgabíró önkezüleg eszközli. A több napon át tartó benevolizálás-hoz, a nagyobb hatás kedvéért, a vizsgálatra ítélnék fiait is oda hívják tanukul. Ezek siránkozása folytán a gyanúsított magára vállalja a lopást, majd három heti sanyargatás után, miután szabadonbocsátását ettől tették függővé, írásos beleegyezését adja, hogy a birtokában volt 114 darab birgét a kárvallott javára eladja. Vádlottársaival is így bántak. A helytartótanács vizsgálatot rendelt. (A megye *Reviczky* és *Madarassy* táblabírákat, *Szutnyánszky* szolgabírót és egy esküdtet biz meg a vizsgálattal.) Mentő tanuként persze azok szerepelnek, kik minden valószínűség szerint a szolgabíró bűnsegédei voltak. Ezek szerint még a kötelezvény aláírása is önként történt. 4—5 pálcaütsérről azonban mindenki tud. A vármegye hadnagya is, persze azon hiszemenben, hogy ehhez, a *Praxis Criminalis*nál fogva, joga van. Így elrendelik az eljárást „a vizsgálatnak a vármegye kegyes rendszabásaival ellenkező módon való lefolytatása és a letartóztatottnak hónapokon át való sanyargatása, valamint a birgék 610 forintért való eladása és a pénznek *Földváry* kezéhez való kifizetése“

miatt. A kicsikart beismerés azonban — a törvényszék 1825. évi április 30-án kelt ítélete értelmében — nem veszti hatályát. A lopásért megbüntetik, még pedig elég keményen. A szolgabíró elleni további eljárásnak azonban nem akadtam nyomára.

V. A vádlott kihallgatása (*Benevolisatio és declaratio spontanea*).

„Hogy hihetni azt“, mondja Széchenyi,¹ „hogy mostani világban 9 millió, mely annyszor önkény, de még törvényesen, vagy legalább usus vagy abusus szerint legirgalmatlanabbul benevolizáltatik — oh be keserű satyra ezen terminus technicus a valóságos benevolentiára — s egy kis lopásért kétségbeesésig kinoztatik, az ily bánásmódot tovább is fogja tűrni.“ — Hiába beszélt.

A 40-es években még vitás, nemes embert szabad-e kihallgattatni. Némely esetben az a felfogás, hogy szabad ugyan, de csak közhatározat alapján, más esetekben pedig úgy, hogy még a közgyűlés sem rendelheti el. A kir. tábla és hétszemélyes tábla gyakorlata is ingadozó e tekintetben. A 40-es években több ízben oldják fel a megye ítéletét és rendelik el a nemes vádlott kihallgatását, de nem mintha ennek elmaradását alaki hibának tekintenék, hanem pusztán azért, mert az ügy, az ítélet szerint, csakis így tisztázható. A kir. tábla azonban, a politikai perekben tanusított magatartása folytán, nem örvend tulságos tekintélynek. Kétséges marad sérti-e az ily gyakorlat a nemesi előjogokat, nem sérti-e az alkotmányt? Előfordul ugyan birtoktalan nemesek vállaltása, de úgy látszik csak beleegyezésük alapján (bár ennek nyoma nem tűnik ki mindig a jegyzőkönyvből). Végre a gyakorlat megtalálja a megsemmisítés és nemesi jogsérelem Scyllája és Charybdise közt kivezető utat, a nemesek írásbeli kihallgatásával. A vádpontokat közlik a nemes vádlottal, a ki írásban, sok esetben ügyvédjével tartott tanácskozások alapján, összefüggőleg előadott tényállást és védekezést (*declaratio spontanea*) terjeszt a vizsgálattal megbízott szolgabíró elé.

¹ Stadium 157. l.

Némely esetben mégis szóbelileg történik a kihallgatás. Ilyenkor, nehogy előjogok megsértését lehessen panaszolni, a jegyzőkönyv elejére azt írja a szolgabíró: „X. Y. nemes emberrel véletlenül találkozván, megkérdeztem, hogy merte ellopni N. N. urnak a nyerges lovát? a mire ő ezt és ezt felelte“.

*Veszprém*ben annyira mennek, hogy nemessel a szolgabíró, még ha letartóztatásban van, akkor is csak „véletlenül találkozik“ a vármegye házában.

*

Nemnemest mindig ki kell hallgatni. Vallatását rendszerint rabvallatásnak nevezik, különösen a század elején, a mikor az eljárás valóban a letartóztatás foganatosításával indul meg és a szabadlábon való védekezést nemnemeseknek csak kegykép, azaz kivételesen engedélyezik. Vallomása *benevolus* vagy *benevolum examen*, szemben a nemesek *declaratio spontanea*jával.¹

*

A *jegyzőkönyv* (*benevolus*), melyet a nemnemes panaszlott vallomásáról felvettek, a vádbeli cselekmény és a panaszlott nevének megjelölésével kezdődik. Ezt követi az a kitétel, miszerint: „alább megírottak ezennel hivatalosan és hitelesen tanubizonytságot teszünk arról, hogy X. Y. lopással vádolt rab, itt és itt, ekkor és ekkor, a hozzá feltett (investigationalis) kérdésekre úgy vallott, a mint az itt írva vagyon“.

Panaszlott letartóztatására vonatkozó megjegyzés rendszerint hiányzik a jegyzőkönyvből. Ilyet csak ujabban, a bűnperrendi eszmeáramlat fellendülésének idején találunk a felebbezést megengedő törvényszéki ítéletekben és a fiskális perfelvételi jegyzőkönyv külzetén.

A bevezető megjegyzés után, sor közepén, néha ez a kitétel: „*szabadvallás*“ vagy „*önkéntes vallás*“. A jegyzőkönyv többi része félrét írva. Baloldalt a kérdések megszámozva, jobboldalt a felelet.

Aláírják a jegyzőkönyvet a szolgabíró és illetve esküdtje ;

¹ A *benevolum examen* kitévelt a 91-iki javaslat is megtartja.

illetőleg az ügyész, a mennyiben a kihallgatást ő foganatosította. Hivatalos pecsét nincs. A panaszlott nem hagyja jóvá a jegyzőkönyvet, nem írja alá, nem is kézjegyzi, csak kivételesen, bárha *Szleimenics* ezt minden esetben megkivánná, de ennek nem is volna értelme, hisz olvasni csak elvétve tud a rab.

*

Kérdései mód.¹

Nemnemeseknél rendszerint, nemeseknél elvétve különösen ha vagyontalanok, tegezés dívik.²

1. (Általános) kérdés: Kinek hívnak, hány esztendő³,³ micsoda vallású és sorsú (foglalkozású) ember vagy? A vagyoni viszonyokat nem igen firtatják, de az 1818. évi 21561. sz. helytartótanácsi rendeletnél fogva mindig jegyzőkönyvbe veendő, volt-e a letartóztatáskor a vádlottnál valami érték és ha igen, ki vette át?

2. kérdés, melyet azonban a jegyzőkönyv aláírása előtt is feltesznek még egyszer: voltál-e már büntetve vagy fogva?

3. kérdés rendszerint: miért fogattál el?

Ezt követőleg így faggatnak: „Valld meg, hogy loptál! Tagadod a lopást? Hiába tagadod, X. és Y. tanuk valamint társaid ellened vallottak.“

494|1840. 5. kérdés: „Hallod-e, te katona voltál s most szökött katona vagy, a mit a hátadon lévő vessző nyilván mutat, valld be melyik ezredtől szöktél el?“

A 30-as évektől kezdve utolsóelőtti kérdés: Elfogattatásod alkalmával volt-e valami értéked?

*

A jegyzőkönyvek szerint a *Vuchetich* által rosszal fogásos kérdések, faggatások ép oly gyakoriak, mint az emberséges kihallgatások. Ennek oka alkalmasint az, hogy a vérbirák már akkor is jegyzőkönyvileg úgy tüntették fel a kihallgatást, mintha az előírással lett volna. Indokolt egyébként

¹ 2926|1830, 5637|1830, 3918|1836, 1786|1816.

² 53/1814, 1848. LVI. 13.

³ A kor megállapítását az 1807. évi 2750. sz. helytartótanácsi rendelet tette kötelezővé.

a feltevés, hogy a jegyzőkönyvek a tényleg feltett kérdéseknek csak kis hányadát tartalmazzák.

Tény, hogy a faggató kérdéseket a gyakorlat nem tiltja. Némelyik jegyzőkönyvben 8—10-szer következik egymásután : „valld be, hogy loptál, hiába tagadsz“.

1210|1847. 1. Mi a neved stb.

2. Beszöld el környüállásosan a f. hó 8-ra közöttetek és a palotai legények közt Pesten történt verekedést.

3. Voltál-e már büntetve ?

4. Kérdés olyan mint az első kérdés.

5. Kérdés szóról-szóra olyan mint a 2. kérdés.

6. Kérdés szóról-szóra olyan mint a 2. kérdés.

7. Kérdés szóról-szóra olyan mint a 2. kérdés.

7885|1845. Parmiczky Ede váczai szolgabíró által esküdt közbenjöttnél foganatosított vallatási jegyzőkönyv szerint a vádlott az első kérdésre (hol tartózkodtál ez ideig, volt-e és van-e utileveled ? mondd el) válaszul mindjárt elmondja, többek közt azt is, hogy éjszaka öt forintot lopott a tótoktól.

L. ezzel szemben 6692. és 6683|1840. Szentpéteri Sigmund elleni vizsgálatot, ki a színpadon hatalmasan arczul legyinté a sértettet.

229|26. Egy kérdés volt: Honnan ösmered nem régente Tarra jött Kéri Sándort, Mikép és hol beszéltél össze, hogy tudadunán menjetek ? Ki lován és kocsiján voltatok oda ? Hogy vittétek a lovakat és ki kocsijába fogtatok ? Hol mentetek által a réven ? Volt-e passustok és kitől mit vittetek és hoztatok által ? Tudadunán hol jártatok és kinél ?

Szóval a jegyzőkönyv nem hű tükre a kihallgatásnak.

Az ismertetett szabályok általában véve országos gyakorlat.¹

*

¹ Bács 2938/1817, Baranya 4801/1821, Bihar 58/1814, Csongrád 2838/1822, 5037/1831, tiszti ügyész vallat : Buda 969/1837 már magyar : Debrecen 230/1808, Fejér 2371/1798, 394/1800, 3851/1811, 2281/1828, a fej többnyire latin : Győr városa (Jauriensis) 2428/1828. capitaneus cum fiscalatus regnens benevolum etc. és 718/1830, 561/1829, kérdés és felelet német : 1836-ban kezdődik a magyar : Heves 1857/1831, 5009/1832, 134/1834, 3219/1841, 1445/1827, 2248/1828, 2429/1828, 1548/1827, 1236/1036, 810/1840. Hont 290/1835. Jász kun-kerület 2691/1813, 3865/1840, 110/1813, 3126/1842. tiszti ügyész vallat. Komárom 2139/1830, 2128/1821, 2798., a fej latin Anno 1798. die 30 apr. Komáromi sequens exceptus est per me infrascriptum benevolum examen. Pnncta interrogatoria. Nyiregyháza

Röviden még a *bizottsági vallatásokról* kell megemlékeznünk. A részletes szabályok által meg nem kötött joggyakorlat elvekhez alkalmazkodott. Minthogy pedig elv volt, hogy mindenkit csak saját felsőbbbsége hallgathat ki oly esetben, midőn a panaszlottak több törvényhatóság hatásköre alá tartoznak a kihallgatást bizottságra kell bízni, melynek tagjai az illető (katonai polgári, 279|1801. urszéki vagy tudományegyetemi és a megyei) törvényhatóságok küldték ki.¹

Midőn 114|1835. a helytartótanács értesítése folytán a solti uriszek tisztviselői és illetve katonái által elkövetett gyilkosság tárgyában a vegyes bizottságba egyeseket a kamara küldött ki, felírnak a RR. hogy a kamara hatóságnak nem lévén tekinthető, bírókiküldési joga el nem ismerhető.

Bizottság foganatosítja a vizsgálatot néha akkor is, ha a vizsgálat során kihallgatandó személyek száma igen nagy.

Igy 3932|1844. Midőn Nagykőrös környékén a hamis pénz megszaporodik; 2705|1805. midőn vitás volt a rab nemessége Pest város és Pest-megye küld ki a vizsgálatra tagokat.

1257|1828. ns. Puky Mihály és jurátustársai elleni ügyben, mert a *hétválasztófejedelemhez* czimzett vendégfogadóban 1828. augusztus 30-án rendezett bálban, berugva verekedni kezdének és a katonai strázsát felkérték, a várparancsnokot párbajra kihívták, a kitűzött helyen és időben azonban meg nem jelentek, József nádor már az esetet követő napon kelt leiratában értesíti a megyét: — *spectato insuper eo, quod similes casus ab aliquo tempore iterato patrentur . . .* vegyes bizottság üljön össze katonai és polgári tagokból. Ebbe a megye két táblabíró és egy szolga-bíró és egy esküdtet, a katonai parancsnokság három tisztet és egy had-bíró századost küld ki.

1804-es csomó, Nyitra 2535/1814, 1780/1821, 3535/1801, Pozsony 782/1821, solti uriszek és általában az uriszekek tiszti ügyésze vallat; Somogy 176/1808, 435/1798, Szabadka 2160/1821. elejétől végig minden latin; Tolna 1808-as csomó; Torontál 430/1834; Veszprém 1476/1818.

Pest városában 1844/1821. még a 40-es évek vége felé is deák a jegyzőkönyvezés nyelve.

¹ 6254/1842, 4095/1847, 2799/1841.

VI. A tanúvallatás.

Kétféle a tanúvallatás: bíróságon kívüli és bírósági (extrajudicialis és judicialis, más szóval *authentica inquisitio*. Kit. 11. fejezet VII.). Előbbit a vizsgálattal megbizott közeg, utóbbit a törvényszék vagy a hitelesítéssel megbizott küldöttség foganatosítja.

Bizonyítékul a csak bíróságon kívül tett vallomás, általános megyei jogfelfogás szerint, nem szolgálhat.

A bíróságon kívüli tanúvallatás (tanúszedés) kétféle: *collateralis*, ha csak a vádló vagy vádlott hivatkozott a tanúkra és közös *communis*, ha mindketten.

Nemesek, de néha nemnemeseknek is *írásbeli nyilatkozata*, beadványa sok esetben pótolja a jegyzőkönyvbe mondást. Gyakran pedig a tanú a szolgabíró előtt megjelenvén, maga írja a vallomást. Az eskü letételét ilyenkor is azonban a szolgabíró igazolja.

Főnemest a vallató közeg, a mennyiben annak élőszóvali kihallgatása elkerülhetlen, lakásán hallgat ki. Ez áll akkor is, ha küldöttség foganatosítja a „tanúszedést“.

*

I. Az eskü, a törvényes figyelmeztetés és a mentesség. Minden tanú vallomástétel előtt rendszerint leteszi a hitet (előeskü). A jegyzőkönyvből ez úgy tűnik ki, hogy a tanú neve és általános kérdéseire adott vallomása után az a kitétel foglaltatik: „letett hite után vallja“, „*praevio juramento corporali fatetur*“. Ha azonban nem törvényes bizonyság vagy szolgabíró, hanem esküdt, mezei biztos vagy nyomozó község-előljáróság foganatosítja a tanúvallomást, eskünek helye nincs.

Esküt összesen két ízben tesz a tanú, mert vallomására utóbb a törvényszéki hitelesítés során is meghiteltetendő. Ezért, ha a bíróság előtt visszavonja hamis vallomását, büntetendő. Innét van, hogy alig vonják vissza a hamis vallomást.

E bajon a 43-iki javaslatok tárgyalása alkalmával úgy kívánnak segíteni, hogy *Deák* és *Eötvös* indítványára kimondják az esküvel megerősített vallomás büntetlenségét, ha az a törvényszék előtt visszavonatott.

Az úgynevezett *törvényes figyelmeztetést*, az 1791. jav. X. 23. §-a és *Szlemenics* szerint soha sem szabad elhagyni. *Vuchetich* szerint (ki a vármegyében több ízben foganatosított bizottságilag tanúvallatást) a figyelmeztetés megtörténte a büntethetőség előfeltétele, mert a hamis tanuzásnak tényálladáki alkateleme. *Bodó* szerint ellenben csak súlyosító körülmény a figyelmeztetés megtörténte. Ennek dacára a jegyzőkönyvekbe csak alsóbbrendű és műveltségű egyéneket szokás figyelmeztetni. De jegyzőkönyvbe a figyelmeztetést csak elvétve veszik.

*

II. *Mentességi akadályok.* Országos jognál fogva mentesek a tanuzás kötelezettsége alól: a gyermek, a szülők, a hozzátartozók, a meghatalmazott, (minthogy utóbbi a meghatalmazóval egy személynek tekintendő, és saját ügyében senki sem lehet tanu).

Sok száz, kezem közt forgott tanúvallatási jegyzőkönyvek egyikében sem találtam, hogy az ily tanut mentességére figyelmeztették volna.

Íróink szerint akadályai a tanuzásnak az ellenséges viszony; *Werbőczy* szerint (ki a jegyzőkönyvek átolvasásakor gyakran tapasztalta, hogy kellő fizetés ellenében 20. évöket be sem töltött egyének 25 évvel azelőtt történetekre tisztán emlékeznek) akadály az alkalmatlan kor. Ez *Vuchetich* szerint a 16., *Szlemenics* szerint a 12., *Bodó* szerint a 18. évig terjed.

Nem lehet tanu, *Werbőczy* szerint, nemes bűnperében a nemnemes, a szolga, (mivel illetlenség volna nemest, paraszt vallomása alapján büntetni, s mert a paraszt pénzen vásárolható).

Bodó szerint nem lehet tanu, a ki teljesen vagyontalan.

Ezenkívül még sok más akadály van a tanúvallomás figyelembevehetőségének, így például az, hogy a tanu maga a feljelentő.

Egyiket sem ismeri el a megye valódi akadálynak. Ezekre szabály: valebunt quantum valere poterunt. Minden tanut kivallatnak, meghiteltetnek és meghitelesítenek, hitelesítés alkalmával újból megesknek.

Példa erre 5771|1834. Beleznay ügy, melyben Légrády és Réső Ensel János prókátorok, mentességükre hivatkoznak, de a RR. nem hajlandók ezt kisgyűlésileg elismerni.

Attól sem idegenkedik a gyakorlat, hogy a följelentő írásbeli feljelentésére, vagy a nyomozat során, eskü nélkül kivett tanuvallomásra, külön vallatási jegyzőkönyv felvétele nélkül tegye le a hitet.

Jól is mondja *Husztý*: Testis omni exceptione major, — minden kifogástól ment tanu — ez szólásmód, de nagyon helytelen szólásmód, mert ilyen tanu voltaképen nem létezik, minthogy úgyszólván minden tanu ellen felhozható vagy az egyik vagy a másik kifogás.

Így a törvény ugyancsak annak megítélését bizta a bíró szabad belátására, vajjon a felségsértő följelentője szava-hihető-e, de a megyei gyakorlat, igen helyesen, e szabályt kiterjeszti az összes úgynevezett törvényes akadályokra.

Ugyanez áll a *vádlottárs vallomásáról*. Az írók szerint ez csak bizonyos körülmények esetén, nevezetesen, ha magától és kényszer nélkül vallott és vallomása különben is gyanus személyt terhel, tekintendő tanuvallomásnak. A megye a vádlottársat ezzel szemben mindig kihallgatja (tanuként) eskü kivétele nélkül, de vallomását a törvényszék bizonyítékként (még ha többen is volnának) el nem fogadja.

*

III. *Hatáskörrel nem bíró közeg útján foganatosított tanuvallatás.* A tanuvallatásról is áll, hogy az annak foganatosítására megyei gyakorlatnál fogva hatáskörrel, illetőséggel nem bíró közeg által foganatosított vallomás nem jog-hatályos, nem bizonyíték. Ha azonban nem a szolgabíró foganatosítja a tanuvallomást, nincs helye eskünek.¹

A *sértettet* is hit alatt hallgatják ki a kárra nézve.²

Ha a tanut csak a nyomozat során, tehát eskü kivételére nem jogosult közeg, mezei biztos, vagy esküdt, vagy

¹ Úgyszintén nyomozat során. 5243|1848, 2193/1846, 510/1848, 4520|1848, 4398|1825. Kivételt képeznek a városok közül Nagykőrös, melynek fiskálisa a nyomozat során hit alatt vallat. (801|1832).

² 772/1827.

pedig községi előljáróság, vagy városi tanács hallgatta ki, ha csak utóbb a vizsgálat során törvényes bizonyság által ki nem hallgattatott, úgy csak a törvényszék előtt tesz esküt vallomására. Ugyanez az eljárás, ha az esküt a törvényes bizonyság¹ (a törvényszék által utóbb el nem fogadott) akadályra való tekintettel nem vette ki.²

Ha a vallató közeg megesketi a tanut, a jegyzőkönyv így szól: „X. Y. tanu letett hite után vallja“.

A megesketés mellőzését kivételkép a vizsgálatot rendelő hatóság elrendeli.³

*

IV. A *három kérdés*. Az általános kérdések elintézése után feltett első különös kérdés: Ismeri-e a panaszlottat? Csak ezután következik a tárgyra vonatkozó kérdés: Jelen volt-e a cselekmény elkövetésénél, ha igen, mondja el mit látott.⁴

2924/08. Emlékszik-e arra, midőn 1832. esztendőben a nevezett gróf Beleznay a fogadóban meghált és ott bizonyos János nevű szolgáját vagy inasát kegyetlenül megverte, ha emlékszik beszélje el környűllálásosan.

Harmadik és egyuttal utolsó kérdés: Kit tud még jó tanunak lenni?

Az ilyen „jó tanut“ a szolgabíró meg is idézi.⁵

Rendszerint minden tanu ezt a 3 kérdést kapja.

A tanukérdezési módnak *hibája*, ha a jegyzőkönyv csak félig is hív tükre a feltett kérdéseknek, hogy a rab terhére vallani akaró tanu a kérdésből megismerte a vallomásával megállapíttatni kívánt, — mondjuk hogy: *való* tényállást, továbbá, hogy (legalább is gyakran) túrték, hogy a korábbi vallomás kivételénél a még csak kihallgatandó tanu jelen lehessen.

*

V. A *jegyzőkönyv*. A tanúvallatási jegyzőkönyveket, melyeket általában *leveleknek*, *bizonyságleveleknek* tanú-

¹ 1576/1845.

² 2668a/1836, 969/1837.

³ 1105/1815.

⁴ 5346/1830.

⁵ 623/1799.

*szedési jegyzőkönyveknek, tanúságleveleknek, litterae inquisitorialesnek*¹ szokás nevezni, nem félrét irták, mint a rabvallatási jegyzőkönyveket.

A jegyzőkönyv az u. n. „fej“-jel kezdődik, mely szerint alólirottak ekkor és ekkor, itt és itt a tanuinquisitiót végrehajtván, arról hiteles bizonytságot tesznek, hogy az alább megírt tanu úgy vallott, a mint itt írva vagyon. Ezt követi a sor közepén az a kitétel, hogy „Utrum an“ (valjon) majd a három kérdés. Ezek után pedig az egyes kérdésekre adott válaszok. Az első tanu válaszai után folytatva a következő:

„Primus testis X. Y. (nationalis) examinatus, fatetur:“

„Secundus testis N. N. (nationalis) fatetur.“ é. i. t.

Az eskü letételét a jegyzőkönyv bizonyítja.

Az erre vonatkozó megjegyzést, ha kétségtelen, hogy mind a tanúk meg fognak hiteltetni, csak egyszer írják ki.²

Gyakran a kérdés bizonyítja a hitletételt: „Vallja meg tanu vagy beszélje el tanu letett hite után.“³ Ilyenkor nem kellett a hitletételt utólag bizonyítani.

Legritkább a legvilágosabb, mely szerint „alább megnevezett tanuk alább megírt kérdőpontokra nézve hit alatt való kihallgatását alulírott szolgabíró és esküdt illetve küldöttségi tagok, aláírásukkal igazolják.“⁴

Egyezően vallott tanuk vallomását néha csak egyszer veszik jegyzőkönyvbe annak megjegyzésével, hogy mindannyian ezt vallották.

A jegyzőkönyvet *Szlemonics* intelmei daczára sem iratják alá a tanuval. Csak a 40-es években kezdik.⁵

VI. *Kényszereszközök és utiköltség.* A tanuságtételt megtagadó tanu a HK. II. R. 28. cime továbbá az 1563 : 81. és 1635 : 49.⁶ t.-c. szerint felfolyamodásilag el sem engedhető

¹ 407/1826, 4885/1845, 4384/1822.

² 9602/1846.

³ 2850/1831, 2452/1833, 844/1833.

⁴ 4023/1833, 4948/1837, 5165/1832, 284/1832, 4429/1817, 720/1818, 1781/1816, 2167/1826, 4384/1822, 1550/1827, 220/1818.

⁵ 425/1848.

⁶ A büntetés 16 márka, mely felerészben az alispánt, felerészben a feljelentőt illeti.

pénzbírság terhe alatt kötelezhető ugyan polgári kötelességének teljesítésére, de arra, hogy a büntetést kiszabták volna alig van példa, minthogy az ily büntetés csak szabályszerű sommás, nemesekre pediglen csak fiskálisi per lefolytatása után róható ki.¹ Általános szokás² „a dologról mit sem tudni, nem emlékezni“, nehogy a tanu utóbb a törvényszéken is megjelenni kénytelenüljön. Ezen a RR. úgy segítenek, hogy kimondják, hogy ezentul a tanunak uti és egyéb költségeit meg kell téríteni.

VII. Szembesítés a vizsgálat során.

A tagadásban levő rabot (alperest) a beismerésben levő rabbal és illetve a terhére valló tanukkal már a vizsgálat során szembesítették.

A szembesítési záradékot a jegyzőkönyv bezárása előtt az egész ívre, tehát nem félrét írták.

Nemest szembesítettek nemnemessel is.

Igy a „2299/1826. sz. nemes ifjakkól álló és állandóan garázdálkodó tolvajbanda ellen folyt ügyben Földváry Gábor szolgabíró és esküdtje szembesítik orgazdasággal vádolt „Hán Lőrincz tassi lakost és zsidó“-t Ns. Fülöp István-nal.

VIII. A vizsgálatot rendelő (kiküldő) végzés esetleges tárgyai.

A vizsgálat elrendelésén kívül tartalmazhat a kiküldő végzés :

1. lefoglalás,
  2. megtérítés,
  3. eltiltás,
  4. felfüggesztés,
  5. letartóztatásra vonatkozó intézkedést.
- Lássuk ezeket egyenkint

¹ 423/1848.

² 2748/1808. sz. gyűlési jegyzőkönyvi bejegyzés szerint.

IX. Lefoglalás és megtérítés.

I. *Lefoglalás.* Az eljárást rendelő végzés már a lefoglalás tárgyában is intézkedik. A legtöbb esetben lefoglalhatók illetve lefoglalandók *a)* a bűnjelek (tehát oly tárgyak, melyek bizonyítékuul szolgálnak) és *b)* a gyanúsított birtokába jogtalanul került ingók. Ez az intézkedés, minthogy több végzés tanuságaként a büntető eljárás főcélja a sértett kárának megtérítése, önkényt értetődő. Ezért a szolgabíró a közgyűlések elvi jelentőségű határozatai szerint mindenkor belátásához képest hivatalból, azaz akkor is köteles lefoglalni, ha erre nézve a végzés nem intézkednék.¹

Az elkobzott ingók (különösen lovak) jegyzékét, ha a gyanúsított azt, hogy jogosan szerezte, be nem bizonyíthatja, és a dolog valódi tulajdonosa ki nem puhatolható a helytartótanácsához küldik fel, mely azok országos köröztetését rendeli el. Néha szinte hihetetlenül csekély értékű holmi országos köröztetését rendelik el.²

A köröztetés célja a sértett kipuhatolása. Ha a körözés, a mint az rendszerint történt, eredménytelen, úgy az ingókon hivatalos kótyavetyén tesznek túl, a miről csak utólag értesítendő a helytartótanács.

*

II. *Megtérítés.* Ha azonban a kárvallott kiléte megállapítható és kétségtelen, hogy a gyanúsított kezén talált ingók bizonyítékuul nem szükségesek, úgy azokat kiszolgáltathatják a kárvallottnak a szolgabíró, a kisgyűlés vagy más hatóság beleavatkozása nélkül is.³

(Ez az oka, hogy az I. foku végitéleteknek a magánjogi igény megtérítésére vonatkozó része gyakran feltételes: „a mennyiben meg nem térítettett volna.” A vád alá helyező végzés is úgy szól néha „a mennyiben vissza nem adná, idéztessék perbe“.

A kiküldő végzés ugyan gyakran azzal adja át az ügyet a szolgabírónak, hogy a „kérdéses ingók visszaszerzése tekin-

¹ 3244/1831, 1093/1823, 5759/1828.

² (733/1842. két pár csizma és egy ködmen.)

³ 2213/1832, 2795/1827.

tetében legyen a folyamodónak segítségére“¹ vagy pedig, „hogya folyamodó az állítólag X. Y.-nál levő birtokára nézve tulajdonjogát be tudja bizonyítani, adja azt neki vissza, de ezen kitételekre sem volt szükség, mert önkényt értetődtek. Ugyanez áll 1813-ki 609. sz. közgyűlési határozat értelmében.

A lefoglalt bűnjeleket a tiszti ügyész a leveles tárban űrzi² illetve őrizteti.

A lefoglalt bűnjelpénzt a házi főadótiszttség veszi át.³

A lefoglalást rendszerint az foganatosítja, a ki a vizsgálatot teljesíti és pedig a vádlott vagy atyjafiának jelenlétében.

5192/1832. (közgyűlés) Utasittatik főbíró ur, hogy a helyszinén megjelenén, amennyiben a tett közfenyítéket vonna maga után, tiszti vizsgálatot hajtson végre s ha az előadást valónak lenni tapasztalandja, alispáni hatalommal ezennel felhatalmaztatván, a folyamodót erőszakkal elrablott holmijának birtokába helyeztesse vissza, tudósítása elvárattatván.

X. Az eltiltások.⁴

Igen kis súlyú bűncselekmények esetén, melyek miatt előreláthatólag csak bot, mint főbüntetés vagy 1—2 napi szabadságvesztés fog kiíratni, úgyszintén nemesek nagyobb súlyú bűncselekményei esetén is, szóval mindazon esetekben, melyekben a letartóztatás az anyagi igazság megsértése nélkül el nem rendelhető a szolgabíró nem bízzák meg vádlott befogatásával, hanem arra utasítják, hogy a vádlottat a tett további elkövetésétől eltiltsa.

Különösen erőszakosságok, hatalmaskodások és paráznság esetén divik.

A tilalom megszegése letartóztatást vonhat maga után, a mire a vádlottat a kiküldő végzés szerint a szolgabírónak figyelmeztetni kell (minősített eltiltás), de a befogatás rend-

¹ 1375/1844.

² 323/1809.

³ 2234/1812, 3359/1832.

⁴ 423/1848, 2138/1816, 5234/1833, 4081/1825, 4989/1837, 2785/1817, 1900/1823, 217/1829.

szerint csak ismételt eltiltás sikertelensége esetén szokott következni.

Így 1802/1821. Szántó János ellen — ki a gyilkosság miatt fogságban synylődő Beleznay gróf feleségével folytatott nősparáznaságot — többszöri eltiltás dacára sem hagyja abba.

681/1834. Ezen folyamodó levél azzal az utasítással adatik ki alszolgabíró Mészáros Károly urnak, hogy a feladás mibenléte iránt, az illetőknek meghallgatása mellett vizsgálódást hajtván végre a tapasztalandókról további rendelkezések végett, tegyen tudósítást, utasítást adván egyszersmind a panaszlott (református) lelkipásztornak, hogy minekutána önéki hivatalánál fogva is a lakosoknak jó erkölcsökben és magaviseletben például lenni kellene, az ilyen cselekedetekkel, mint hivatalával semmikép össze nem férhetőkkel hagyjon fel és magát az illendőség korlátjai közt tartsa meg.

5145/1848. Fegyver György kecskei lakos feljelentése szerint veje Parádi János a helység előljárói által egyedül, pusztá gyanuból tartóztatván le: Benke László kerületi szolgabíró úr és segédesküdtársa jelenleg az összevonuló nemzetőrségi táborban lévén elfoglalva, értesítettik, a folyamodvány kiadatása mellett, Hangyás Imre esküdt ur, miszerint az ügyet haladék nélkül megvizsgálván, ha tapasztalná, hogy az előljárók részéről netalán jogtalan eljárás követtetett volna el, szigoruan tiltsa el őket minden önkényes erőszakoskodástól s e tárgy mibenléte iránt, minél előbb tegyen kimerítő tudósítást.

A feljelentés szolgabíró Halász Zsigmond urnak kiadatik azzal, hogy vizsgálja meg lett-e istenkáromlás elkövetve. Ha volt, úgy hajtsa végre a tiszti vizsgálódást és tudósítás mellett terjeszse a vármegyének, mindazonáltal panaszlottat minden hatalmaskodástól és a fenyegetésektől eltiltván.

3754/1827. oda utasittatik főszolgabíró úr, hogy a feladottak valósága esetében a panaszlottat abbéli erőszakoskodásoktól hathatósan tiltsa el s neki adja tudtára, hogy ha magát továbbra is efféle bűnös cselekedetekbe keveri, a vármegye kénytelen leszen ötöt befogatni és ekképen oly kényszerítő állapotba helyeztetni, hogy a közbátorságnak kárára ne lehessen.

Ha a helytartótanács, illetve annak elnöke a nádor vagy pedig a kancellária utasítja a vármegyét eltiltásra, úgy a leiratot a kisgyűlés a közgyűlés elé szokta utasítani tárgyalás végett, illetve annak megállapítására törvényes-e? A közgyűlés gyakran tagadja meg a tilalom kimondását.

Igy 252/03. Lipcsei Gábor ü., ki a katolikus vallásról evangélikus vallásra akarna kitérni, és 10 éves fiát evangélikus gazdánál tartja.

A közgyűlés tapasztalt magatartása az oka annak, hogy Dubraviczky Simon alispán 1836-ban a megye jogszokásainak megsértésével nem jelenti be a közgyűlésnek, József nádornak a „Törvényhatósági Tudósítások” tárgyában kiadott rendeletét, hanem a szokott ut megkerülésével Zilinszky főszolgabírónak meghagyja, hogy a tilalmat *Kossuth* előtt kihirdesse. A közgyűlés, bár utólag, törvénytelennek mondja az egész eljárást.

Néha perbeidézés terhe alatt tiltanak el. Ennek oka az anyagi jogbizonytalanság. A törvény kiterjesztő magyarázat a megengedett. Így sokszor valóban vitások a büntethetőség határai. Ily eljárás, minthogy elvben — a közgyűlési feliratok tanúságaként eltiltásnak csak büntetőjogilag tiltott cselekmény esetén van helye — *feltételes pertörlés* jellegével bír. A tilalom megszegőjét utólagos megintés nélkül rendelik perbeidézetté.

Igy Hunyadi Mátyás ügyvéd ügyében 1358/1839., mert a vadkerti lakosság képviselétéről az eltiltás daczára sem mondott le a helytartótanácsnál, és így eljárása folytán a lakosságot, bár közvetve, az uraság ellen fellázítá.

Egyébként a formákhoz nem nagyon ragaszkodnak.

2028/1824. Haragos kutyák tartásától azok lelövetésének terhe alatt tiltanak el.

Az ily eltiltást már az 1794. évi 4052. sz. helytartótanácsi intéző levél is rendszeresíti 18. d) pontja szerint a nemes, ki gyanus személyeket tart korcsmájában és ezzel bírói megintésre sem hagy fel, fiskalisi perbe idéztessen. (Nemnemes ezzel szemben mint orgazda büntettessen.)

Az eltiltás célja megelőzés.

Van a dorgáláshoz, intéshez igen közel eső, igenleges formája is, a mikor az, ki följelentetett kötelességeinek teljesítésére utasítatik. Különösen házasságtöréseknél gyakori: „Éljen feleségével együtt”.¹

Az igenleges forma közületekkel szemben használatos.

3608/1835. Batta Sámuel szolgabíró intse meg a czeplédi nemeseket, hogy a vármegyei törvényhatóságot, mint a hazai törvények által megállapított felsőséget tiszteletben tartsák és a városi törvényhatóság gyakorlá-

¹ 242/1834.

sába ne vessenek gátot, mert a jó rend fentartása minden egyes polgárnak szinte úgy haszna, mint kötelessége.

485|1812. Meghagyatik a soroksári, baraszi, taksonyi, áporcai, peregi, dömsödi, tétényi és majosházi községek előljáróinak, hogy a lakosokat az elkövetett borzasztó hatalmaskodásoktól (legyilkolták a ráckevei uradalmi jágert) — a legkeményebb büntetés fenyítéke alatt tiltsák el.

6617|1848. (Beretvás István nagykőrösi lázadó elleni ügy.) Egyébíránt Kecskemét, Nagykőrös és Czepléd városokban, hol a népfelkelés rendeztetvén, rosszakaratu bujtogatók, a közcsendet könnyebben megzavarhatják — a közbátorság fenntartásáról gondoskodni kötelesség lévén, a három város Tanácsának ezennel komolyan meghagyauik, miszerint kebelökben a közbátorságra eszélyesen, de egyszersmind erélylyel és szigorral felügyelvén — ha valaki arra vetemednék, hogy a haza szent ügyéért lelkesülő polgárokat bujtogatásaival tévutra vezetni, azokat fellázítani megpróbálja — azt tüstént fogassa el — s a vizsgálatot törvényesen eszközölvén, a bűnöst a megye házi börtönébe küldeni s eljárásáról pontos tudósítást tenni elmulaszthatatlan szoros kötelességének ismerje.

A megyének *igenleges formájú intései* közül világhírre tett szert az, melynek kihi detésével az 1647. évi 14. t.-c. alapján bizták meg *Dubraviczky* alispán urat a 40-es években, előbb *Fleitinger* pesti belvárosi prépost, majd a hercegprimás elleni ügyben.

1841. évi január 14-iki kisgyűlés: *Fáy András*, gr. *Ádám Gedeon*, *Szombathelyi Antal* és *Szentkirályi Mór*icz táblabíró urak előadván, hogy folyó évi és hó 9-én *Kossuth Lajos* ur Meszlényi Teréz kiasszonyával ünneplendő egybekelésének nászságával őket megtisztelvén, minthogy *Fleitinger* Prépost és Belvárosi Plébános Ur megtagadá vala a vőlegény kérelmétől a templomban vagy menyasszonyi háznál teendő esketést, estvéli hetedfél órakor a nászszereg említett Prépost Ur Parochiális házához hajtattott, ahol Prépost Ur káplányaitól környezetten egy oldal-szobában lévő terített asztal mellé állt s előtte a nász pár vőn állást s a nélkül, hogy áldástól, imádságtól sőt még körösztevéstől is szó lett volna, ünnepélytelen egykedvű hanyagsággal adá a nászszeregnek elő, hogy mikép a kihirdetés mindkét részről megtörtént és semmi akadály fel nem jelentetett legyen, rövid esketés után pedig az előtte történt házasságot valóságosnak és törvényesnek, az ebből születendő magzatokat is törvényesnek nyilatkoztatta. Azt kéri, hogy e tárgyban hozott s gyakorlatba is vett határozatok következtében ezen eset is az 1647. évi 14. törvény-

ezikk rendelkezéseihez képest per alá vétessek s e végett a szükséges intézetet tétessenek meg.

A *kisgyűlés* a már korábban (1840. évi 6470., 6471. szám alatt hozott közgyűlési határozatokhoz képest) megbizza Dubraviczky alispánt a plébános megintésére.

Az 1647. évi 10. t.-c. szerint: a kikre a jövőben be fog bizonyulni, hogy . . . a RR.-et vagy a népet a vallás szabad gyakorlatában gátolják vagy a vallás tárgyában kelt országos törvényeket és királyi okleveleket megszegik, legyenek bár világi vagy egyházi méltóságúak, az alispánok mihelyest a panasz elébök került, intsék meg, hogy „transgressa complanent“ a Kolosváry—Óváry fordítás szerint: „tegyenek eleget, kihágásaikat tegyék jóvá,“ a mit ha megtesznek semmi büntetés alá nem fognak esni. Ha pedig az ily megintésre sem adják vissza s nem egyenlítik ki a dolgot, akkor . . . mindannyiszor 600 magyar forint büntetésben marasztalandók.

Fleitinger Prépost a fönti esetben (jegyzőkönyv 821|41.) Dubraviczkynek kijelenti, hogy a mit tett, azt tulajdon meggyőződése szerint tévé és felsőbb parancsra és azon most már akarva sem tud változtatni.

A RR. az erről szóló jelentés folytán *Egressy* főügyésznek meghagyják, hogy indítson *Fleitinger* ellen közkeresetet.

A határozat hozatala jórészt a közgyűlésen élénk részt vett Horarik nevű káplán felszólalásának eredménye, a ki az eljárása folytán, egy annak idején megjelent röpirat tanuságaként, sok üldöztetésnek lett kitéve.

A RR. egyébként utóbb¹ a rendelet kibocsájtó hercegprimást is megintetni, az intés eredménytelensége folytán pedig 1842 junius 8-án főügyészük útján perbe idéztetni rendelik. A helytartótanács azonban betekintés címén, a primás panaszára felkéri az iratokat és vissza nem adja, minek folytán az ország közfigyelmét magára vont per megszűnt.

XI. Fölfüggesztés.

Ha közhivatalnok, vagy ügyvéd ellen oly cselekmény elkövetése, például sikkasztás vagy lázítás képezi a vád tárgyát, mely őt a közbizalomra érdemtelenné teszi, úgy a közgyűlés azzal küldi ki a szolgabíró, hogy a cselekmény

¹ 290|1842.

valósága esetén a panaszlottat függeszse fel viselt hivatalától, illetőleg tiltsa el az ügyvédség gyakorlatától.

Ez intézkedés ügyvédekkel szemben is, gyakran helytartótanácsi rendelet folytán fogatosítandó. Jobbágyok hathatós védelme földesurakkal szemben, valamivel élesebb hangú beadvány a részrehajló hatóságok ellen, aláírások gyűjtése a királyhoz beadandó panaszlevélre, ezek azok az okok, melyek miatt az ügyvédet a megye területén lakó felek képviselőjétől, már a vizsgálat elrendelésével egyidejűleg, szokták eltiltani, illetőleg az ügyvédség gyakorlatától függeszteni.

1812|15. (Püspök Vác városának Atsai József választott polgárja előállván, hogy a város kapitánya a katonaaállítások alkalmatosságával magát részrehajlónak nyilván kimutatta és a rekrutákkal kereskedést űzött, a raboktól elszedett pénzeket és egyéb drágaságokat több ízben elikkasztotta.) A vádak megvizsgálása főszolgabíró Adonyi Mihály és táblabíró Gosztonyi Andrásra bízatik azzal, hogy amennyiben a feladás valónak bizonyulna, Atsait viselt hivatalától és fizetésétől suspendálják, a tapasztalandókról és teljesítendőkről tudósításuk elvárattatván.

XII. A letartóztatás (vizsgálati fogság) és a körözés.

I. A *Corpus Juris* és *Werbőczy*.

Az *arany bulla* 2 cikkelyénél fogva nemest csak törvényes idézés és elítélés után szabad letartóztatni. A *Primae Nomus* szerint is nemes ember letartóztatásának perbehívás és elmarasztalás az előfeltétele. Kivétel csak a gyilkos, falvak felgyújtója, tolvaj, rabló, haramja és erőszakos nősparáználkodó. Ezek tetten éretvén, parasztkézzel is elfoghatók.

Perbeidézés után, illetve a vizsgálat befejeztével — a Hk. II. R. 8. cime szerint letartóztatható a nemes. De nem szokás, mert a törvény nem kötelező. Ezért az 1840 : 9. mezőrendőrségi törvény, mely kártétel esetén és kezesek híján, a vagyontalan nemesek letartóztatását rendeli : a megyében írott malaszt.

Az 1687 : 14. törvénycikkéről később szólunk.

A *Mátyás király VI. végzeményének* 15. cikkelyére hivatkozó 1723 : 10. t.-c. szerint : a ki nemes embert törvényes

ok nélkül letartóztat, az a nagyobb hatalmaskodás büntetésével sujtandó. Az 1625 : 38. t.-c. szerint: nemes rabló vagy gonosztevő csak előleges vizsgálat után tartóztatható le. Csak felségsértés és honárulásra nézve van kivétel (1715. évi 7. t.-c., s már korábban, Szent István II. k. 51. fej.) mert ez esetben letartóztatással indul az eljárás.

Nem úgy a nemnemesek joga.

A *Corpus Juris* ezekről csak szórványosan intézkedik. Rendszerről, jogbiztonságról tehát még a korszak vége felé sincs szó.

Kimondja az 1548 : 41. t.-c., hogy nyilvánvaló bűncselekmény esetét kivéve, tilos a letartóztatás. De e törvény csak a jobbagyokat védi, kik a földbirtok járulékai lévén, a kor vagyoni jogi felfogásánál fogva kivételes bánásmódban részesülnek.

Kimondja az 1630 : 40. t.-c., hogy „*levis suspicio*“ (csekély gyanu) esetén nincs helye a letartóztatásnak, csak ha anya-, feleség-, gyermekgyilkosság, többnejűség, vagy más hasonló bűncselekmény képezi vád tárgyát (1625 : 6.). Az a törvény pedig, melyből Angyal szerint a „nem alapos gyanu elégtelenségére“ következtethetni — Kálmán I. könyv 55. címe — úgy szól: „*si quis sola suspicione furem ceperit, ut fur culpabilis in iudicio judicetur*“. Ez tehát csak a bűncselekmények egy kis köréről intézkedik. De ez is hamar feledésbe ment törvény.

A törvényes jogrend bizonytalansága készíti a helytartótanácsot arra, hogy a letartóztatás jogát időnkint rendeleti úton igyekezzék szabályozni. Így az 1764. évi 4052., több későbbi, így 1800. évi 2521., 1806. évi 17,057., 1819. évi 18,567. számok alatt hatályában megerősített rendelettel. E szerint az, ki magát „nyomtatott passualissal“ igazolni nem tudja, úgyszintén marhának vagy lónak passus nélküli kísérője, ha csak a jogszerű birtokbajutást nem tudja igazolni, letartóztatandó.

Az Eucharidionból ismeretes Mária Theresianak 1765. évi augusztus 29-iki rendelete, mely szerint oly idegeneket, kik semmiféle bűncselekménnyel sem gyanusíthatók, letartóztatni nem szabad. E tilalom szükségessé válása minden

könyvnél jobban világítja meg a kor viszonyait. Egyébként a Kassics I. kötet 6. lapon közölt 1772. évi 4660. sz. rendelet szerint: ab advenis et ignolis Passuales exigantur et semet legitimare nequeunt detineantur ac ad Locum originis reinvientur.

*

II. A közfelfogás.

Valakit gyanu miatt elfognak — mondja¹ Császár Sándor, Temesmegye követe az 1834. évi április 24-iki országos ülésen² — a szolgabíróhoz viszik, de az uriszéken van, innen a gyűlésre kell mennie, napok, sőt hetek mulnak, míg hazaér és megvizsgálhatja a dolgot, szerencsétlenségére csak kevéssel előbb oszlott el a Sedria s már csak 3 hónap mulva fogják majd megtartani. Akkor azonban a fiskális talán urbarialis tárgyakkal lévén elfoglalva, az aktákat rendje szerint el nem készíthette. A dolog továbbra halasztatik, így mül el egy fertály esztendő a másik után, végre előkerül s az eredmény az, hogy az elfogottat a bizonyítványok hiányossága okából elbocsátják. S mind ez talán csak azért van így, mert a szolgabíró vagy nem vehetett vagy nem vett magának időt minden körülírás tökéletes kinyomozására.

A helytartótanács által 1816. esztendei 23974. sz. alatt az összes törvényhatóságokhoz intézett rendelet 5. pontja szerint: mihelyest a rab befogattatik és olyanok a körülmények, melyekből gyanítani lehet, hogy vétkesnek fog találatni, az ilyennek értéke azonnal irattasson össze és mind az okozott károk, mind a tartásbeli költségek megtérítése végett tilalom és zár alá vétessen. E helytartótanácsi leirat szerint tehát befogattatnak a) olyanok, kiknél olyanok a körülmények, hogy gyanítani lehet, miszerint vétkesnek fognak találatni. b) . . . ?

E viszonyokat csak Malesherbes-nek XIV. Lajoshoz mondott szavaival lehet jellemezni: „Nincs oly személy, ki

¹ A politicumnak a juridicumtól való különválasztása tárgyában tartott beszédében.

² Ugyan az a Császár Sándor, ki Klauzál szerint később volt táblabírói hivataláról lemondani, sem hogy a felsőbbség parancsának lelkiismeretét alárendelje.

biztosítva volna az ellen, hogy szabadsága áldozatul essék a tisztviselői önkénynek“, kivévén persze a nemest. A nemnemest úgyszólván minden esetben le kell tartóztatni. Ha beismerésben van, azért mert kétségtelen, hogy bűnös; ezt már a magyar tudós társaság által is kitüntetett *Zsoldos István* is „kimutatja“. Ha meg tagadásban van, úgy azért kell letartóztatni, mert szabadlábon a bűn kiderítését meghiúsíthatja.

Ebben az időben a fenytő törvényszék neve, hivatalos kiadmányai szerint, *Rabokat ítélő törvényszék* . . .

A vádlott elnevezés helyett a „rab“ kitétellel élnek általában. Még a *Nyáry-féle* pestmegyei büntető eljárási indítványban¹ is ezt a kifejezést találjuk.

Így hát nem csodálkozhatunk, ha a helytartótanácsi leiratok tanuságaként előfeltétele a letartóztatásnak az alapos gyanu.

Az ügy a legtöbb esetben voltaképen a letartóztatással indul.

Ez még a 18. század utolsó éveiben is uralgó megyei közfelfogás szerint, a vizsgálat elrendelésének okszerű folyamánya, miért is foganatosítandó vagy legalább foganatosítható a szolgabíró által akkor is, ha az eljárást elrendelő végzés az iránt nem intézkedik.

A régi írók által megkülönböztetett egyszerű *captivitas* és kinvallatásos *incarceratio* közti különbséget ekkor már nem ismerik.

*

III. Kik rendelik el.

Hatáskörrel birnak a letartóztatás elrendelésére mindazok, a kik eljárás megindítását rendelhetik el, tehát a közgyűlés, kisgyűlés, alispán, másodalispán. A törvényszék előtt már folyó ügyben a törvényszék. Urszékeknél az uriszék, annak elnöke (a plenipolentiarus) vagy az urszéki ügyész.

A megyét egyébként letartóztatás foganatosítására a király, tehát a a kancellária vagy a helytartótanács is kötelezheti. E jogát csak 1848-ban kezdik kétségbevonni. A helytartótanács Gács Szabó József letartóztatását rendelte el. A megye foganatosította volt ugyan a letartóztatást, de utóbb

¹ 2790|1841.

1848 január 15-én 468. szám alatt kimondja, hogy a végrehajtóhatalomtól függetlennek kell lenni a bírói hatalomnak, mért is Szabót felsőbb rendelkezésének bevétele nélkül szabadlábba helyezeti a közgyűlés.

Itt megjegyezzük, hogy a vizsgálatot foganatosító közegek a szolgabírák stb. urszékeknél az illető tisztviselő a mindenkori szükséghez képest önhatalmulag is intézkedhetnek a letartóztatás tárgyában. Különösen áll ez a csavargók, passus nélküli lovak birtokosai és személyazonosságukat igazolni nem tudókról, valamint a tettenért gonosztevőkről, kik a pusztázó katonák által, sőt *Werbóczy* szerint paraszt kézzel is elfoghatók. Az 1788. évi 39441. sz. rendelet szerint ugyan, az a lakos, ki a hatósági közeg felhívása dacára sem nyújt segédkezet a gonosztevő letartóztatásához, poena arbitrariaival büntetendő. De a megyében nincsen erre eset.

Ha a letartóztatást a király illetve helytartótanács rendeli el, az feltétlenül foganatosítandó. Ha azonban a letartóztatás iránt más megye közvetlenül kereste meg a megyét, úgy a letartóztatás anyagi előfeltételei esetleg külön vizsgálat tárgyát képezhetik. Mindkét esetben a letartóztatás csak megyegyűlési vagy alispáni végzés folytán foganatosítható.

Nemesek letartóztatását, valójában véve, csak a közgyűlés volna jogosítva elrendelni, de e szabályt nem mindig tartják be.

2193/1827. megtagadják a letartóztatást a jászkunkerület kapitánya megkeresése dacára, mert a vádlottnak szölleje van és így megszökésétől nem kell félni. — 1254/1818. meg Halaszty Károlynak a királyi ügyigazgatóság által kért letartóztatását, miután nevezettnek atyja a közgyűlésnek bejelenti, (!) hogy fia beteg.

*

IV. Körözés.

Szökevény vagy ismeretlen helyen tartózkodó vádlott letartóztatása iránt központilag kell intézkedni. Szántszándékos gyilkosokra az 1563:38. t.-c. rendeli el. Tolvaj, rabló és utonálló nemesekre az 1546:25. t.-c.-re hivatkozó 1625:13. Az idézésre meg nem jelenő alperes letartóztatását illetve köröztetését az 1608:2. t.-c. rendeli.

A körözés a *személyleírásának köröztetése* útján történik. Ha köröztetése csak a megye területén válik szükségessé,

úgy a „*hirdető levelet*“ az alispán vagy közgyűlés küldi szét a járási szolgabíráknak. Ha azonban országszerte kell köröztetni, ez iránt a helytartótanács keresendő meg intézkedés végett. Azonban a helytartótanácsi intézkedés leérkezte előtt is megkereshetők a szomszédmegyék.¹

Utóbbi intézkedést Zsedényi indítványára a 43-as javaslatokat tárgyaló bizottság is magáévá teszi. (Fayer IV. 357.)

A körözőlevelet csak a helytartótanács volt jogosítva kibocsájtani. A nádor nem. Ezért az 1841. július 19-iki közgyűlés meg is tagadja a nádor hirdető levelének kihirdetését (igaz, hogy azért is, mert nincs kitéve, hogy kinek megkeresésére rendeltetik el a körözés!).

Ts. Ns. Pest vármegyének 1828 esztendő Szent Mihály havában szabad királyi Pest városában tartatott kisgyűlésen kelt Hirdető Levél.

Ns. Esztergom vármegye Kőbölkut helységbeli lakosait a folyó évi Böjtmás hava 14-én Budáról Vörösvár felé való menetelők alkalmasorszával egy asszony a keudőjében elrejtve volt kulacsából, melybe mérgezett bor volt, itatván, minekutána ezen bortól mindketten elkábultak volna, Maty István 26 órai magánkívül való létele után jobban lett ugyan, hanem Pechtold Román 45 óráig tartó kínlódás után meghalálozott s a fent említett asszony érdemlett fenytetés végett mind ez ideig ki nem nyomoztathatott: minthogy pedig több rendbeli hivatalos jelentésekből tapasztaltattott, ha hasonló mérges ital segedelmével való rablások mind inkább elterjednek, ezen gonoszságnak a lehetőségig való meggátálása tekintetéből ujabban figyelmessé tétetnek a lakosok, semmi ismeretlen személytől bort ne vegyenek . . . a helyiségek előljárójának pedig kötelességül tétetik, ha többször említett gonosz asszonyt, ki magát kürthi születésűnek és Budán szolgált száraz dajkának lenni vallotta, alacsony termetű, sovány képű, fekete szemű, fejét fehér virágos kék keszkenővel bekötve hordozta, fekete vagy igen sötét kék színű magas galleru és posztó gombos ujjas lajblit viselt, moldon téli szoknyája volt, s előtte kék kötény, ideire nézve mintegy 36—38 esztendő s lehetett, kebeleiben közhirül tévén, kitelhető szorgalommal nyomozhassák és feltalálás esetére, bátorságos őrizet alatt kísértessék a nemes vármegye fogházába.

A *letartóztatás foganatosítására* a megyei katonák (hajduk) illetékesek, azonban, a sürgős szükség esetét kivéve, csak a járási esküdt vezetése alatt.

¹ 4248|1841, 2448|1808, 305|1807, 153|1833, 7473a|1845, 2622|1841, 2329|1827, 7278|1837, 7649|1845.

Ha a megye hivatalos karhatalma a letartóztatás fogantatására nem elég, úgy annak megerősítésére az összlakosság sorából kell gyámolókat rendelni. Így 1846-ban csak a solti járásból 500 lovas és 50 gyalogost.

Fogantatásitják a letartóztatást a szolgabíró, a mezei biztos, sürgős esetekben a községi előljáróság.

Minden községben van fogda. Itt azonban a rabot csak 48 óráig szabad tartani. Azaz hogy csak addig szabadna.

*

V. A fogdíj intézménye már ismert.

Az 1794. évi 4052. sz. helytartótanácsi rendelet 55. §-a szerint 50 arany minden elfogott vagy üldözésközben megölt haramjáért. Fizeti a kir. kamara, a megye indokolt felterjesztésére, a helytartótanács útján, a mennyiben az, hogy tényleg haramjáról van szó, az iratokból kiderül. A megyei katonák ügybuzgósága folytán e díjat, mely a XVIII. század vége felé még 100 arany volt, 6 évvel utóbb le kell szállítani. Az 1800. évi 2521. és 1806. évi 17,057. sz. helytartótanácsi rendeletek szerint 50 forint csak az élve elfogottért jár; megölt haramjáért csak a félösszeg. Ugyanígy az 1806. évi 17,057. sz. helytartótanács. Az 1837. évi 30,751. sz. rendelet szerint élő haramjáért 200 forint, megöltért 100 forint. Minthogy pedig a század elején a haramjaságok, ennek dacára, országszerte napirenden vannak az 1812. évi 532. sz. helytartótanácsi rendelet megengedi a megyéknek, hogy az üldözéssel járó veszély arányában házi pénztárukból külön jutalmat állapítsanak meg a katonáknak (remuneratio periculi). A megye azonban nem szokta megállapítani a veszélydíjat, de szívesen engedi meg a katonáknak, hogy új lovat kapjanak a bitangok közül, azon a címen, hogy lovuk az üldözés közben pusztult el.¹

A megye gyakorlata szerint, csak megyei katonának jár a díj. Mezei biztosnak nem. A haramjatarsak feladójának pedig a rendelet 57. §-ában foglalt rendelkezés dacára, nem ítélik meg a jutalmat.

¹ 2112/1812, 259/1816, 109/1821, 1949/1824, 4250/1816. 1949/1824.

A megye felfogása egyébként ingadozó. Néha csak az ítélet kihirdetése után lehet kiutalványozni. Más esetekben már a vizsgálat befejeztével.

*

VI. A megyei gyakorlat.

Az eljárást rendelő végzés szerint ugyan a letartóztatás gyakran csak bizonyos feltételtől függőleg foganatosítandó. „Amennyiben a vád valónak bizonyulna“, „ha azokat világosaknak lenni tapasztalja“,¹ „ha a vádlottnál hamis kulcsot találna“,² „ha a panaszlottakat olyanoknak lenni tapasztalná, kikre nézve, lakásukon kívül semmi egyébbel sem bírván, a szökés alapos félelme fennforog“;³ kivételes az ilyen:⁴ „ha vallani a feljelentett nem akarna“,⁵ „amennyiben a dühösködést ismételné“ vagy „általa a törvényes vizsgálódás akadályoztatnék“, vagy „ha nemnemesnek lenni tapasztalná“, „ha nemes volna és az 1687. évi 14. t.-c. értelme szerint letartóztatható volna“, „ha maga helyett alkalmas kezest állítani nem tudna“.⁶

De — mint fentebb mondtuk — a szolgabíró nem-nemest az alispán vagy kisgyűlés által előre nem látott okból saját szakállára is letartóztathat. Így hát akkor sincs jogsérelem, ha a letartóztatás az ily feltétel ellenére történt.

Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy másrészt a szolgabíró akkor sem köteles a letartóztatást foganatosítani, ha az az eljárást megindító végzésben elrendeltetett. Ha meggyőződése szerint ártatlan a vádlott, vagy a letartóztatás más okból mellőzhető, nem foganatosítja azt, csak jelenti a megyének. Ez azonban ritka eset.

Az eljárást rendelő végzések legszokottabb formája: „tartson magistratuális investigatiót ez ügyben a szolgabíró ur és tartóztasson le bárkit, kit bűnösnek lenni találand“.⁷

¹ 1557|1829, 1004|1836.

² 2803|1844.

³ 146|1846.

⁴ 681|1811.

⁵ 4888|1833.

⁶ 11|1798. Almássy Pál csőze elleni ügyben, a ki lelőtt egy parasztot két tanu szeme láttára, mert az ökröket a tilosba hajtotta.

⁷ 5783|1833, 6586|1838, 146|1846.

3930/1821. Főszolgabíró Földváry Gábor ur megvizsgálván voltaképen a földadottak valóságát, ha ezt valósággal olyannak lenni találná, hogy a panaszlott nagyobb büntetést érdemel, tehát azon esetre, őtet a nemes vármegye fogházába kísértesse be, egyébiránt pedig a tapasztalandó környüállásokhoz képest a dolgot intézzék el, a véghezviendőről annak idején tudósítása minden esetben elvárattatván. Költ Pesten, 1819 aug. 31. Bárczay vicipán.

3814/1824. Kiadatik ezen folyamodó levél alszolgabíró Bitskey Imre urnak oly meghagyással, hogy ezen feladást a kihallgatandók kihallgatásával voltaképen megvizsgáltatván, ha a feladott kegyetlenkedéseket valóknak lenni tapasztalandja, magistratuális investigatiót hajtson végre és a bűnöst, ha hogy elkövetett bűne arra érdemessé teszi, a vármegye fogházába vason küldje be, a véghezvittekről tudósítása elvárattatván.

1817. évből: Kiadatik ezen folyamodó levél Bárczay Pál főszolgabíró urnak, hogy vádlottat kérdőre vevén, ha hogy magát a vád terhe alól eléggé ki nem menthetné és ellene helyes gyanúsításnak helye volna, azt közelebb tartandó törvényszék eleibe állítsa. (Ugyanígy 781/21.)

990/1841. ... eredeti folyamodásnak kiadatása mellett utasításul adatik alszolgabíró Segesváry István urnak, hogy a feladott vád eránt az esedező által előállítandó tanu kihallgatásával szoros tisztí nyomozást hajtson végre s abban az esetben, ha a kitételt valóságnak lenni tapasztalná és a panaszlott felek az 1687 esztendő 14. t.-c. rendelete alá esnének, őket elfogtatván, biztos őrizet alatt küldje a vármegye fogházába és a tapasztaltakról tudósítást mutassa be.

391/1836. Utasításul adatik alszolgabíró Jankovich János urnak, hogy mindkét felet az erőszakoskodásoktól hathatósan eltiltván a hidegkutiak ellen feladott vádat szorosan vizsgálja meg és a vizsgálati irományoknak bemutatása mellett mindazokat, kik a feladott erőszakoskodásban legkevésbé is részeseknek fognak találtatni, érdemes büntetésük elvétele végett rögtön küldje be a fogházba.

*

VII. *A személyes szabadságnak biztosítékairól*: az önkényes letartóztatások elleni védekezéséről ekkor, persze szó sem lehet. Perorvoslatnak a letartóztatás ellen nincs helye. Szokás ugyan folyamodásokat intézni a megye kis- vagy közgyűléséhez vagy a királyhoz, de a folyamodások azon kevés esetben, melyben sikerrel járnak, csak a kezes-ségre való kibocsátást eredményezik. A nemnemes szabadságát

semmibe se veszik. Bizonyítékul szolgáljon erre a sok közül csak egy:

3648|1828. Már 1825-ben kérdezi meg a szomszédos Borsód Pest megyét, vajon az általok csavargás miatt letartóztatott Bogdanovics György követett-e el Pest megyében bűncselekményt. Hangsúlyozzák az átiratokban, hogy pusztán korábbi megkereséseiknek elintézetlen volta állta útján a rab szabadonbocsátásának. Végre 1828 aug. 13-án a megye következő végzést hozza: Ezen tárgyban még 1826. évi 429. szám alatt főszolgabíró Adonyi Mihály urtól kívánt és az 1827. évi 3683. szám alatt határnapok rendelkezésével is sürgettetett tudósítását főszolgabíró ur mindeztideig be nem mutatván, mely késedelmeskedés által nemcsak nemes Borsód megye házi pénztárának tetemes költség és kár okoztatott, hanem a netaláni kisebb vagy éppen semmi fenytéket sem érdemelt Bogdanovics György hosszabb raboskodása által nagyobb vétkű bűnös gyanánt helytelenül szenvedni kénytelenítettik, ezen jegyzőkönyv kivonatos kiadatása mellett odautasíttatik főszolgabíró ur, hogy a fent megírt számok alatti tudósítást a legközelebbi gyűlésig mutassa be okvetlenül a vármegyének, különben ezen ügy a közgyűlés elé fog terjesztetni.

Hozzájárul ehhez, hogy a nemnemes letartatását nem¹ hanem csak kezességre való kibocsátást szokás indokolni.

Kivételesen indokolják a letartóztatást,² vétkes tétlenek megvizsgálása céljából.³ Bűnismétléssel:⁴ azzal, hogy criminaliter több ízben citálva volt.

Mi sem természetesebb, mint hogy a tisztviselői önkénynek itt tágabb tere van, mint a botoztatásnál. Amott szabályok kötik kezét. Itt nem.

A viszonyok Kossuth-nak a Pesti Hirlap 1841. évi 45-iki számában megjelent cikke szerint oda fejlődnek, hogy egy vármegye-tömlöcében megtartott fogházvizsgálat alkalmával, melyben Kossuth, mint vármegye-törvényszéki bíró vesz részt, százával találják a megbízható bizonyítékok nélkül letartóztatott rabokat. (Egyiköket másfélévi rabság után mentik fel.)

A visszaélések tüzetes ismertetése külön könyvet ölelne fel.⁵

¹ 3878|1844, 1785|1899, 3642|1845, 320|1837, 76|1839, 20|1838, 477|1812, 6284|1837, 1439|1828, 946|1843.

² Így 599/1799. özvegy Lavodáné ügyében.

³ 861|1826.

⁴ 2280/182.

⁵ L. e. i. Büntetőjogtára, 47. kötet 357 és következő megjelent cikket.

A megye nem is akar, de nem is tud segíteni a bajon:

3924|1830. Az nem tűnik ki, hogy mezei biztos kolozsvári Nagy Pált jutalomért bocsátotta ki a fogházból, de az igen, hogy a nevezett személyt több ideig magánál tartotta, anélkül, hogy a szolgabíró urnak jelentést tett volna. Ezért a jegyzőkönyvi kivonat által meghagyatik tudósttő főszolgabíró urnak, hogy az említett biztos urnak az egybengyült RR-nek abbéli helytelen tettével meg nem elégedését tudtára adván, jövődöre nézve hasonló kihágások elkövetésétől eltiltsa.

A jászkunkerület nádorispányi alkapitánya 2234|02. szám alatt jelenti a megyének, hogy komiszárius Lázár Imre ur a mezei gonosz-tevőket elfogja, hosszu ideig fogva tartja és felhívásra sem adja ki. A közgyűlés — a vádak valósága dacára, — meg sem dorgálja. ép csak elvárja tőle, hogy a jövőben a megesketésekor kapott rendszabásokat követni fogja.

1408|1803. Főszolgabíró ur, Szabó János jelenti, hogy nagykörösi lakos Varga Istvánt a város birája azért csukatta be, mert Szolnokba nem ment fát hordani, s mert több izben forspont és egyéb kötelelességekre rendeletben engedetlenségével a közdolog rendes folyását mindig hátrálta.

1905|1815. Tormássy István alszolgabíró ur Vak másképen Tóth Ferenczet negyedfél hónapokig fogva tartván, anélkül, hogy ötet a megyebeli fogházba beküldötte volna, helyben nem hagyatik, következöleg cselekedete ezennel improbatatik. (Szóval: megintik a szolgabírót és ezzel az ügy vele szemben be van fejezve.)

Kovács Jánost a monori előjáróság hatáskörének tullépésével megvasaltatja és a megye fogházába kísérteti. A KK. egyszerüen improbalással elintézettnek tekintik az ügyet, 4096|1833.

2876|1834. szám alatt azonban a solti uradalom ügyésze ellen büntetö-pert rendelnek, mert ez az uradalom boltépítési munkálataihoz önként jelentkezni nem akarókat letartóztatja.¹

¹ Az ország többi részében sem jobbak a viszonyok. Hrabovszkynak az 1842. évi Pesti Hirlap 494. lapján irt vasmegyei levele szerint, Vashól Zalán át küldenek egy rabot Pozsegának. Zalamegye azonban — annak dacára, hogy átszállítás iránt megkereső levél kíséretében küldetett hozzá a rab — nem kísérteti Pozsega felé, hanem visszaküldi Vasnak. Vas azon hiszemben, (!) hogy elfelejtettek kíséző levelet adni a panduroknak, uj kíséző levelet állit ki és ujra Zalának küldi. Zala ujra csak visszaküldi. Két, véletlenül Vasban idöző zalai táblabírótól megtudják, hogy a visszaküldözgetés oka, illetve célja a vissztorlás, Vasnak más, hasonló alkalommal Zalával szemben tanusított barátságatlan magatartásáért. Hrabovszky az eset kapcsán elméláz, ki fogja most a megyéjebeli házipénztárnak okozott károkat megtéríteni? (!). A rabot egyébként 6 hónapig tartották fogva a nélkül, hogy tudnák miért kériik elkísértetését.

E visszaélések oka, hogy a *Corpus Iuris*nak a letartóztatásra vonatkozó intézkedései nem kimerítőek. Nem védik sem a közbiztonság, sem a közszabadság érdekeit kellően. Törvényeinek iránya elavult, sőt a törvények a legtöbb esetben, szó szerint értelmezve, nem is alkalmazhatók.

Így az 1805 : 5. t.-c. 6. §-a csak pártütők letartóztatását rendeli el az 1608 : 2. az 1618 : 61 és az 1625 : 13. t.-c. által fentartott 1486 : 48. t.-c. pedig csak tolvajok, latrok, gyújtogatók, gyilkosok, pénz- és papirhamisítók letartóztatását engedi. A jogrend hézagosságán pedig a jogszokás lévén kénytelen segíteni : a jog bizonytalan.

A törvény, mint látjuk, tüzetesen sorolja fel a letartóztatás eseteit. A gyakorlat — e felsorolást példálódzóznak tekinti és kezdetben alkalmasint csak főbenjáró, később más büncselekmények esetén is, letartóztatást lát szükségesnek.

Így 202/1820. és 425/1820. Laczy István előzetes kihallgatás nélkül, mert tűzzel fenyegető cédulákat szórt szét (Földváry Gábor szolgabíró).

*

VIII. A *nemesek kivételes bánásmódban részesítendő*k, nem azonban a *honorátorok* — a mint azt szeretik hinni.¹

Az 1687 : 14. t.-c.-re hivatkoznak még 48-ban is, midőn nemes letartóztatásait rendelik el. Ez kimondja, hogy a rablók és gonosztevők végleges kiirtása céljából az ispánok vagy alispánok az oly nemeseket, kiknek lakhelyükön kívül alig van valamijök, és más rablók, és gonosztevők társaságába szegődnek és a haza és nemesség szabadságát nyilván megsérteni nem átallják, ez iránt előleges kimerítő vizsgálatot eszközölvén, miután erre nézve a vármegye törvényszékéhez jeletés tétetett, és a dolog valósága megállapított és a vármegye törvényszéke beleegyezett, azonnal fogják el.

Ezt a folyton hivatkozott törvényt a gyakorlat teljesen kiforgatja formájából.

Mindenekelőtt az ispánok és alispánok nem foganatosítanak vizsgálatot; aztán pedig feltétlenül letartóztatandó, a gyakorlat szerint, a bíró törvényes idézése dacára, különösen

¹ 5332/1838, 6358/1838, 6046/1823.

perfelvételre¹ igazolatlanul meg nem jelenő nemes ember. (Ezt *Werbőczy* is elismeri.) Letartóztatandó a főbenjáró bűncselekmény elkövetésénél tetten ért a *Primae nonus* alapján, ha utóbb kezességre könnyen bocsátják is ki. Itt megjegyezzük azonban, hogy a *Hármas könyv* szerint szokás közbeni elfogatás is tettenérés.²

Az idézett törvény 5 feltételhez fűzi a letartóztatást:

1. olyan legyen a bűncselekmény, mely a haza és nemesség szabadságát sérti;
2. hogy az alispán vagy ispán által eszközölt előleges vizsgálat után a vádbeli cselekmény elkövetése megállapított legyen;
3. rossz hírű emberek társasága;
4. a törvényszék előzetes beleegyezése; végül
5. vagyontalanság.

Könnyű belátni a törvény lehetetlen voltát. Ha szigoruan követik, alig lesz nemes ember letartóztatható. Hisz így védekezhetik a letartóztatás ellen rossz cimborák merő kerülése által.

Merő szerencse, hogy törvénykiterjesztő magyarázat útján négy feltételt elengednek az ötből, mért is gonosztevő *nemes vagyontalansága* elég a letartóztatásra. De ahhoz aztán szigoruan alkalmazkodnak.³

2043/1806. Friebeisz János szolgabíró jelenti, hogy nemes emberek lakásán ellopott órákat talált meg. A kisgyűlés nem rendeli el letartóztatásukat, hanem csak a tisztí vizsgálódást.

Vagyonos nemes letartóztatása fehér holló:

2773/1818. Gr. Beleznay Sámuel, apjával szöváltásba elegyedvén, azt azért, mert őt a kastélyból megszökni nem engedte, hasba lövi. Midőn a haldokló apa segélykiáltására az ép náluk vacsorázó Jalsovitzky Sámuel árendás berohan a szobába, ujólag apjára céloz, de az árendás két ujját találja el. Az apja segítségére siető János nevű fivérét lelövéléssel fenyegeti és távozásra kényszeríti, majd pedig apját fejbe is

¹ 48. LVIII. 50.

² *Werbőczy* szerint a tettenért idézés nélkül is kerülhet bírái elé, ha azonban elfogatása után, de letartóztatása előtt kiszabadul, csak újból eszközölt idézés alapján. E felfogásnak azonban nem találtam nyomára.

³ 3701 és 2. 1845.

lövi. A szolgabíró nesztét véve a dolognak, csak akkor tökéli el magát a grófnak, kisgyűlési intézkedés bevárása nélküli, letartóztatására, a midőn szemtanuk erősítik meg az eset megtörténtét. (A gróf a 2970/15. számú jegyzőkönyvi bejegyzés szerint egy izben már fenyegette volt lelövással az apját.)

4289|1837. Gr. Beleznay Károly vagyona gondviselője Sztrokay Károly táblabíró ur éjjel Pesten a Magyar-utcában lévő házának kapuját megzörgeti, a kisiető táblabírót le akarja löni, mire az a kaput gyorsan becsapva lakásába rohan. Ekkor dördül el a pisztoly a gróf kezében. A golyó az ablakon áthatol, de szerencsére nem talál. A kisgyűlés Zlinszky János főszolgabíró ur akadályoztatására tekintettel, Modrovich alszolgabíró urat bizza meg azzal, hogy a grófot, ki már igen sok ily fajtájú erőszakoskodásokat vitt végbe, súlyos következmények terhe alatt nem csak az efféle erőszakoskodásoktól, hanem attól is eltúltsa, hogy a táblabíró házának környékén megjelenjen. Letartóztatás tekintetében azonban nem intézkedik.

2448|1822. A RR. értesülvén arról, hogy Szántó János uradalmi alkalmazott, gróf Beleznay Sámuel özvegyével, Barsi Juliával fajtalanodik, elrendelik a letartóztatását Szántónak. Az özvegy meghiusítja első izben a letartóztatás foganatosisát. Ennek folytán megyei katonák jönnek a pusztájára, a végzésnek foganatot szerzendő. Ekkor tetteles ellenszegülést fejt ki, a katonákat vízzel leforráztatja stb. Ennek folytán vizsgálatot rendelnek a szolgabíró és esküdtje ellen, mivel a grófnő kijelentette, hogy eljárásuk nem volt a szabályoknak megfelelő.

6252|1844. Ámbátor ugyan vádlott Beretvás Gusztávnak benn elősorolt sok botrányt okozó bűntényei az egybengyült rendek figyelmét teljes mértékben magukra vonták, mindazonáltal hivatalosan jelentetvén a rendeknek, miszerint vádlottnak birtoka lévén, az 1687. évi 14. t.-c. rendelete alá nem vonható, rögtöni elfogatását az 1723. évi V. t.-c. értelme ellenébe a nemesi kiváltságok és eljárási formalitások megsértése nélkül nem vélték elhatározhatónak.

De eldöntetlen rendes hazasértési perekben is érvényesíthető-e a letartóztatás ellen az 1687 : 14. t.-c. alapján a vagyonosság kifogása.

Tény, hogy a király és a helytartótanács nem veszik figyelembe és sok — különösen pénzhamisítási — esetben elrendelik a letartóztatást, a mi sok viharos közgyűlésre és szenvedélyes hangú felírásokra szolgál okul. Az 1839/40-iki országgyűlési követeknek utasításul is adják, követeljék a

törvénybe iktatását annak, hogy ítélet előtti elfogatásoknak a jövőben felségsértési eseteken kívül ne legyen helye, de felségsértés esetén is csak akkor, ha a feladás két teljes hitelességű tanu vallomásával igazoltatik; továbbá, hogy, ha a király rendelné el oly ügyben a letartóztatást, azt csak az esetben kelljen foganatosítani, ha a kancelláron vagy alkancelláron kívül még egy királyi tanácsos is aláírja.

Nem lett törvény.

465/1840. Vörös István kir. ügyész kéri a megyét, hogy Bécsben tartózkodó, szökésben levő Szabó László táblai jegyzőt elfogatni s a vármegye tömlöcébe záratni méltóztassék. A kisgyűlési végzés szerint csak az esetben fog a megkeresésnek elég tétetni, ha Szabó Lászlónak nem nemesi volta kitűnnék. 1102/1841. A királyi ügyek igazgatója a királytól kér orvoslást. A kancellária a helytartótanács utján követeli a megkeresés azonnali végrehajtását. A RR. e helyett előbb a tiszti ügyésztől kérnek szakvéleményt. A tiszti ügyész szerint való igaz ugyan, hogy a rendelet az 1723. évi 9. t.-c. szerint végrehajtandó volna, feltéve, hogy a jelen esetben hamis pengőcsinálásról volna szó, nem pedig bankócsinálásról, melyet csak a kormány szokott a törvény keretébe beszorítani. De hazánk törvényei szerint hűségtelenséggel vádoltak nem fogathatók el idéztetés előtt. A közgyűlés ily értelemben fel is ir a helytartótanácsnak, az 1715. évi 7. t.-cikkre hivatkozással. A helytartótanács¹ határozata helyteleníti a RR. felfogását. Az 1687. évi 14. t.-cikkre és az 1715. törvéynél későbbi keletű 1723. évi 8. t.-cikkre való hivatkozással, a helytartótanács szerint, a letartóztatás alóli mentességet ily esetre nézve, nemeseket illetően is megszüntette. (Hogy a helytartótanács álláspontja jogilag merőben téves, az kitűnik az idézett 1723-iki t.-cikkekből, mely szerint a nemes a letartóztatás tekintetében élvezett előjogaira nézve az 1715. évi t.-c. továbbra is fentartatik.) Az ellentéteket egyébként maga a vádlott siet leghamarabb elsimítani, a mennyiben a vita folyama alatt megszökvén, lehetővé teszi, hogy letartóztatása ez alapon rendeltessék el. 6061/1841.

Lásd még 3846/1815. Kósa Lajos tanuló ifjunak a helytartótanács által elrendelt pörét.

A királyi ügyész parancsára 1835. január 8-ra letartóztatják *Eod Jánost* és 10 hónapon át fogva tartják előbb a vármegye tömlöcében, később a József-épületben, majd a városi ispotályban, a nélkül, hogy

¹ 1841. évi szent Jakab havának 13-án báró Eötvös Ignác, Lovász András és Csathó János tanácsstagok ülésén hozott 24240. sz.

ügyét felvették, mivel a „Szózat a magyar nemzethez“ című röpiratnak egy általa lemásolt példányát nála találták. A letartóztatást a pestvárosi udvari kapitány eszközölte, a rab anyjának a megyéhez intézett panaszos levele szerint, annak dacára, hogy azt sem a felség, sem a nádorispány meg nem engedte. A közgyűlés (4929/1835.) minthogy a rab így az igazság megtagadásával kétszeresen büntetettik s ennek orvoslása végett akármely törvényhatóságnak, mihelyest tudtára esik a törvényes módokhoz nyulni, kötelességében áll, ennek folytán felirattatni rendeli jobbágyi alázatossággal ő felségének, a nagyméltóságú udvari kancellária utján, hogy a kir. fiskusnak illetén önkényes bánása iránt szoros vizsgálatot végrehajtani és Bod Jánost vagy szabadon bocsájtatni vagy ügyét felvétetni méltóztasson. Egyébiránt tekintet nélkül a felírás sikerére, minthogy a hasonló esetek azon módon, mint eddig megtörténtek, ennek utána is megtörténhetnek, s az önkénynek által nem hágható korlát szabva nincs. attól, a polgári jussoknak jövőre nézve leendő biztosítása tekintetéből, országgyűlési követ urak utasítatni rendeltettek, hogy ezen ügyet a tárgyalandó sérelmek közé felvegyék.

6519/1846. Ns. Szarvas István pénzhamisítás címén 1 évet meghaladó időn át tartatott fogva, a nélkül hogy ügyét elővették volna. Felirnak a helytartótanácsához, hogy a megye oly véleményen van, hogy papírpénz hamisítás nem esik az 1715. évi 7. t.-c. alá s hogy jelen esetben az 1687. évi 14. t.-c. se alkalmazható, miért is feljogosítva érzik magukat a rabnak saját szakállukra való kiengedésére, de nem teszik, ha 14 nap alatt értesítették a letartóztatásnak legalább okáról.

*

IX. A büntető eljárás legfőbb célja, sok kisgyűlési és közgyűlési határozat szerint: a kár megtérítése tehát a vagyoni érdek. A kezességre való kibocsájtás leggyakoribb indoka, mint majd látni fogjuk: a gazdaság rendbehozásának szüksége, tehát ismét csak a vagyoni érdek.

E vagyoni jogi felfogás további folyománya a *szolgák letartóztatásának* különös módja.

A megye gyakorlata szerint szolga csak urának előzetes értesítése után annak beleegyezése nélkül pedig csak gazdájával történt elszámolás után tartóztatható le. Ha a gazda szolgája letartóztatásának ellentáll, büntetendő cselekményt még nem követ el, de a szolga kiadására még csak nem is kényszeríthető. Ellenkezőleg. A szolgabíró erről a megyének köteles jelentést tenni és csak, miután a megye is eredmény-

telenül hívta fel a kiadására, következhetnek a megtorló lépések.

E megtorló lépésekre nézve a 4608/1835. sz. végzés szerint az 1495:38. t.-c. irányadó. Ez 25 girával sujtja a gonosztevőket kiadni vonakodókat.

4718/1828. Ns. Györffy József letartóztatása.

Kétségtelen, hogy e törvény már a század elején nem volt érvényben. Pénzbüntetés helyett, hol fiskálisi per indítással,¹ vagy pedig kártérítési kötelezettség kimondásával² fenyeget a közgyűlés.³

A gazda letartóztatása e cimen alig fordul elő.⁴

Szabály, hogy csak a szolgabíró inthet joghatályosan. A t. ügyész vagy mezei katona általi megintés nem jár jogkövetkezményekkel.⁵

A nemesek előjogait még a 40-es években is féltve őrző vármegye közönségét sokáig izgalomban tartotta a következő eset: Gróf Csáky Zsigmond 55600 forintnyi váltókat irt alá és egész vagyonát a végrehajtások meghiúsítása céljából nejjére iratta. Az ellene ennek folytán megindult eljárás során *ügyvédje Czigler József* a váltók kiadását megtagadta, mert a váltók lefoglalásával megbízott esküdt bírói parancsot felmutatni nem tudott. A közgyűlésen többen, *Kossuth Lajos*-nak hozzászólása után hangosan követelik a nemesi előjogoknak is élvezetében élő ügyvédnek további vonakodás esetén való letartóztatását. Alakszerű határozat bevárása nélkül szolgabíró biznak meg a mondott értelemben való eljárással, midőn a zsúfolásig megtelt közgyűlési terem egy zugából előkerül a vita tárgyát képező Czigler ügyvéd és, az emelvényen előlülő főispáni helytartó elé lépve, határozott hangon tiltakozik a foganatosítani szándékolt határozat ellen. *Nyáry Pál* másodalispán is a nemesi előjogokra, némelyek felfogása szerint sérelmes álláspontot foglalt el. Mialatt az ügyvéd a váltócsalások miatt felizgult hallgatóság folytonos közbeszólásai között a lakásán őrzött váltók megtartásához való jogát vitatja, a közgyűlés egy részének hangulata által felbátorított mezei katonák a terembe jövet letartóztatják és kiviszik a teremből. Ezen, nemcsak a *primae nonus*,

¹ Mint Filling egyetemi tanár esetében 1366/1837, ki szolgáját csak az esetben hajlandó kiadni, hogy ha megigérik, hogy annak bántódása nem lesz és 4/1819.

² 2750/1825

³ Lásd még 279/1801.

⁴ 4718/1828.

⁵ 4608/1835.

hanem az ügyvédi kar s a közgyűlési szólásszabadság sérelmével elkövetett erőszakosság leirhatalan ingerültséget kelt. A karzatról a — Budapesti Híradó szerint — már akkor sem hiányzik az erőszakosság láttára könnyeket hullajtó titokzatos hölgy, a mezei katonák pedig, alig egy perccel utóbb szabadon eresztik a letartóztatottat. Egyébként *Ráday Gedeon* első állt fel a foganatosított letartóztatást elítélendő. *Nyáry* pedig a közgyűlési terem ajtainak bezáratását indítványozza, hogy az, ki a mezei katonáknak a letartóztatás foganatosítását megparancsolta, el ne hasonhasson. Az így megszorult RR-et a katonák segítik ki a zavarból, a mennyiben félreértésre hivatkozással magukra vállalják a felelősséget. A közgyűlés, mely a fővádlott grófot a *Prima*e nonusnál fogva le nem tartóztatta, a tévedő katonák megdorgálásával szolgálat elégtételt Cziglernek. Megjegyezzük egyébként, hogy a váltók lefoglalásával megbízott *Zlinszky főszolgabíró*nak másnap tett jelentése szerint Czigler, nyomban az eset után Bécsbe utazott, a történetekért a királytól kérendő elégtételt. (Pesti Hírlap 1845. évi II. 139; Nemzeti Ujság 1845. évi 545. l., Budapesti Híradó 1845. évi II. k. 140., 144 és 178. Jelenkor 1845. évi 418, 422. és 425. l.)

*

X. A vizsgálati fogság megszűnik: közgyűlési vagy kisgyűlési (eljárást megszüntető) határozat vagy törvényszéki felmentő ítélet folytán.

A vizsgálat felfüggesztéséről külön fejezetben szólunk.

*

XI. Az országos gyakorlatról röviden még csak annyit, hogy szabadlábrahelyezési különös ok nélkül mindenki letartóztatásban tartandó. A 40-es években megindult nagy reformáradat e tekintetben csak elvétve észlelhető. Így (Pesti Hírlap 1841. évi 718. lap szerint) *Szathmár* törvényszéke, a másodalispán elnöklete alatt kimondja, hogy a hol vagyontalanság vagy az előreláthatóan kiszabandó büntetés nagyságánál fogva a szökéstől nem kell tartani, ott a szabadlábon védekezés kedvezményét a törvényszék hivatalból, azaz külön kérelem előterjesztése nélkül is kimondhatja.

A 96-ki BP. 141. §-át tekintve: egy a sok közül. Kiáltó példa annak igazolására, hogy a törvényhozás a XX. század bűnvádi perrendtartásának megalkotásánál nem szorult idegen népek jogintézményeire . . .

XIII. A letartóztatás, vizsgálati fogság felfüggesztése.

I. Bevezetés. Törvényszéket negyedévente tartanak csak. A ki ellen az ilyen negyedéves, rendszerint 3—4 hétig tartó ülőszak végén rendelték el a vizsgálatot vagy letartóztatást, az rendszerint csak 8—10 hét letelte után kerül törvényszék elé. De a törvényszék elé kerülés, a mint azt majd később látni fogjuk, korántsem jelentett végítéletet. Végítéletre gyakran csak 6—8, sőt annál is több év lefolyta után kerül a sor.

Egy 1757. évi szeptember 9-iki leirat szerint *Deliquentes in longum non detineantur sed quantocyus judicentur*. A rendeletet még csak elvben sem lehet megvalósítani.

Az uralgó felfogást egyébként a javaslatok vannak hivatva megvilágítani.

A Nyáry-féle, bevezetésileg érintett *Büntető törvényszolgáltatási eljárás* 14. §-a szerint: „Ha egyenes próbák nincsenek, de oly terhelő adatok jöttek ki a vizsgálatból, melyeknek érvényességét csak bíró ítélheti meg, s ha tolvaj-ság esete forog fenn: a nemnemes vádlott is, ha vagy értéki állapotja elegendő biztosítékot nyújtó, vagy a vizsgáló szolgabíró által kinyomozott kár erejéig elfogadható kezest állít, s megszökésétől nem tarthatni, rendszerint szabad lábon hagyatik ugyan, de a vizsgálati irományok további intézkedés végett a törvényszék elnökének beküldetnek. Gyilkosság, gyújtogatás és lázítás eseteiben azonban a nemnemes vádlott *terhes* gyanu következtében is letartóztatik és törvényszék elé állíttatik.“ — A 15. §. szerint a *Primae Nonus* 2. §-ához képest nemes is letartóztatható akár a községi előljáró, mezei biztos, vagy magánosok által, rajtakapás esetében.

E szabályzat végrehajtását, mint ezt a bevezető részben kifejtettük, betiltotta a kormány.

Az 1715 : 7. t.-c. 6. §-a szerint nemcsak felségsértés, de főbenjáró bűncselekmény esetén sincs helye (kezességre való) szabadonbocsájtásnak.

A 43-iki javaslat 199. §-a szerint felségsértés, gyilkosság és gyújtogatás esetén szabadlábrahelyezésnek helye nincs.

A felségsértés elbírálása, illetve az e miatt vádlottak fog-

ságának felfüggesztése nem a megye hatáskörébe tartozván: a főbenjárókra kimondott törvényes megszorításról röviden csak annyit, hogy e szabályt a megyék törvényrontó szokása már a század elején helyezte hatályon kívül; és főbenjáró bűncselekmény esetén, ha nem is minden esetben, de ismeri a kezességre való szabadonbocsátást.¹

*

II. A szabadlábrahelyezés esetei.

Bizonyos esetekben kérheti a rab a kezességre való szabadon engedést.

Leggyakoriabbak:

a) hogy a *mezei gazdaság munkáskézre szorul*, a mikor is a rabról azt, hogy megszökni akarna, csak valóban súlyos, halállal sújtott bűncselekmény esetén lehet feltételezni.²

Ez előtt még a Kancellária is szívesen mehajol:

3122/1819. *Sae. Caeae Reo Aplicae Mattis Dni* Clementissimi Nomine Universitatis Dominorum, Praelatorum, Baronorum, Magnatum et Nobilium Comitatus Pestiensis hisce bgne intimandum isthic erga futuram remissionem ad jacentem Gremialis Suea poenis Vörösvár contribuentium Incolarum ob factam horti Dominalis arborum decussionem, dictatam carcerum Poenam relaxari clementer petentium recursum Comitatus huic finem in eum communicari, ut referat, an processus contra Supplicantes ventilatus in Tabula etiam Regia Indiciaria jam revisus habeatur: Sique revisus jam est eundem horsum submittat. Eo in reliquo num recurrentes sine peragendorum ruralium laborum huntisper dimitti valeant activitati Gemitatus hujus pro renata relicto. Princeps Franciscus Kohary, Comes Josephus Eszterházy. Ad benignum Caeae et Reg. Ap. Mattis mandatum Josephus Stettner.

De más gazdasági érdek, mint a mezőgazdasági, nem igen fogadható el.³

b) *A bűncselekmény eléggé tisztázva van* és nincs ok az eltitkolás vagy összejátszástól való félelemre.

c) *A bűncselekmény kevésbé bizonyított volta* esetleg

¹ Angyal Pálnak tehát a biztosíték mellett való szabadlábra helyezés 61. l. czzel ellenkező felfogása helytelen.

² 2428/1824, 2445/1822, 205/1817.

³ 1479/1846. törvényszéki sz.

elsőfokú, felmentő ítélet (csak gyanu forog fenn).¹ Különösen nemesek ügyében,² a kik ilyenkor gyakran kezesség nélkül is kiengedtetnek. Nemtelenekre persze nem áll e szabály, a mint ez az 1835. évi nov. 17-ki kezületi ülésen, Tolnavármegye követének indítványára tárgyalt excerptum fölötti vita alkalmával tűnt ki.³

d) A büntetésnek előre láthatólag csekély volta.⁴

Tűzvészokozásnál, hogy a kárt már megtérítette.⁵

e) Betegség.⁶

Néha azonban ez alapon csak kórházba, nevezetesen Rókusba szállítást rendelnek el. (A kórházba szállítottat, megyei hajdu őrzi. Ennek díját is le kell fizetni.)

Így Beleznay Ferencz gróf, ki „csak markolatall ellátott botokkal” tud járni⁷ és Braunekker Matild bárónő, főorvos Schmidt véleménye folytán közgyűlési utasításul adatik II-od alispán *Nyáry Pál* urnak, mint a fenytő tvszék rendszerinti elnökének, hogy abban az esetben, ha a letartóztatott bárónő (Braunekker Matild) oly kezeszt állít elő, ki annak személyére nézve szintugy, mint az ellene fenforgó követelések biztosítására úgy szintugy arra nézve is, hogy csempészkedésektől magát megóvandja, a kezességet elvállalni kívánná, e részben beadandó nyilatkozatot a fenytő tvszék előtt, azonnal vetesse tárgyalás alá, ellenkező esetben megengedtetvén a letartóztatott bárónőnek, hogy maga gyógyíttatása végett egy hajdunak, kinek napidíjait maga fizetendi, folyvásti felügyelése mellett egészségének visszanyeréséig szab. kir. Pest városának Rókus című kórházába lehessen és e végből eda által kísértessék.

f) (A ráckevei uriszek gyakorlata szerint) az aggkor.

¹ 670/1811, 3704/1822, 3803/1844, 367/1821. Az 1791. évi javaslat XIV. cikkének 6. §-a szerint ily esetben további próbákig kezességre kiengedésnek van helye.

² 932/1823, 933/1823. és 3649/1819. Ns. Medveczky József is. Nemességére hivatkozással Ezt az 1791-iki javaslat is elismeri. Pars I. XIV. fejezet 6. §.

³ Itt Palócy indítványt tett az iránt, hogy ha az első bíróság a vádlott nem nemesre kimondja a feloldozó ítéletet, bárha azt a vádló fiskus feljebb-vinné is, úgy azonnal szabadon bocsájtandó. Az indítványt a többség elveti. *Kossuth Lajos*, kinek e följegyzéseket köszönhetjük, hozzáteszi: „Hol esküdtszékek divatoznak, ott a polgárok legalaposh jussai közzé számittatik, hogy mihelyest a jury a nem bűnöst kimondja, a vádlottat egy pillanatig sem lehet letartóztatni.”

⁴ 4718/1828.

⁵ L. 2105/1812. Ns. Győrffy József hatóság ellenszegülésének ügyét.

⁶ 775/1828, 1986/1828, 6140/1847, 2703/1875.

⁷ 2449/1841.

g) Ritkán elfogadott ok, hogy a *nő gyermeke gyámol nélkül van*¹ miután a gyermekekről a kisgyűlés megkeresése folytán az előljáróság gondoskodik.² De a szülőknek megengedik, hogy büntetését egyik a másik után kezdje meg, nehogy a család gyámol nélkül maradjon.

48-ban és 49-ben a vármegye rabjai több ízben kéri kiengedésüket oly célból, hogy a német ellen harcolhassanak. *Deák Ferenc* — azonban *Kossuth* ismert felfogásával ellentétben — nem tartja a megye által minden megjegyzés nélkül felterjesztett kérelmeket megengedhetőnek.

A kiengedési okokat persze tüzetesen felsorolni nem lehet.

*

III. A kezeslevél.

A szabadlábra helyezésnek mint mondtuk, rendszerinti előfeltétele a kezeslevél. Anyagi jótállást ritkán kívánnak.³

Zálogadás, mit Szlemenics említ, nem fordul elő.

Kezesség vagy jótállás nélkül nem függesztik fel a a vizsgálati fogságot.

Kezességet vállalnak, a gyakorlat szerint, a rab rokonai, hozzátartozói, gazdája, községének előljárósága, az uradalom (urszék)⁴ a zsidó község, illetve annak birái és esküdtei⁵ végül a céh.⁶

4718/1828. *Cantionalis levél*. Alólirt ezen levelemnek rendjén adom tudtára mindenkinek, a kit illet, hogy én a ts. ns. Pest-megye fogházában levő kecskeméti lakos Nemes Győrffy József szabadon bocsájtatása esetére a kezességet magamra vállalom s magamnak az ő előállítására, a midőn őtet a ts. ns. vármegye tvszéke kívánni fogja, kötelezem. Kelt Pesten, 1828. okt. 22. Aláírás.

3318/1828. *Cantionalis levél*, melynek ereje szerint alább megírott magára vállalja azt, hogy Pilaszenovits József nála kosztban levő Első Esztendőbeli Philosophia privatim tanuló ns. ifjat tettes Pilaszenovits Bátskai in specie Reglilitca nevű pusztabirtokosnak fiát, a midőn kibocsáj-

¹ 244/1815.

² 826/1846.

³ 1606/1791. Podmaniczky Pál.

⁴ 296/1814.

⁵ 867/1802.

⁶ 2703/1838.

tatni fog, mindenkor a ns. vármegye színe elé állitassa. Pesten, 5-ik Juli 1828. Horváth József fiscalis.

Kezes levél, mely szerint mi alulirott ruriális Áporka helyiség való-ságos lakosai ezen kezes levelünk által Ns. Vásárhelyi Jánosért, tekintvén előregedett és elerőtlenedett szüleinek gyámoltalan sorsokat, a ts. és ns. vármegye kegyelmes tvszéke előtt kezességet olyformán vállalunk, hogy ötet bármely esetre nézve, ha a tisztelt vármegye kívánni fogja, azonnal az illető helyre előállítani minden hiba és fogyatkozás nélkül kötelezzük magunkat. Melynek elhíttetésére és valóságára nézve adjuk ezen kezes levelünket neveink és szokott pecséteink által megerősítve. Költ Áporka okt. holnap 7-ik napján, 1841. esztendő 3 aláírás és pecsét.

Községi kezesség esetén az aláírás helyére vagy az előljárárság összes tagjai vagy egyszerűen az a kitétel szokott iratni „X község előljárói“. Akár kitétettek a nevek, akár nem, biztosítékul a községi pénztár szolgált, nem a biraké. Anyagi felelősségre végső fokban, persze mindig az adófizetőket vonták.¹

2680/1833. *Bizonyságlevél*. Hogy azon bányai lakosok, kik mostaná-ban a ts. ns. vármegye fogházában zárva tartatnak, leginkább feleséges s gyermekes ezenkívül házas, földes gazdák, de marhásak is legyenek, melyekért a biró, az egész tanács és az egész helyiség magokra kezességet vállalnak ...

*

IV. Illetékes hatóság.

A kezességre kibocsájtás iránti kérelem tárgyában döntött rendszerint 1. a kisgyűlés (48-ban a bizottmányi ülés) illetve a közgyűlés; 2. az alispán² néha; 3. ritkábban a törvényszék; 4. urszékeknél az uri törvényszék vagy az urszéki ügyész; 5. pénzhamisítás esetén a kir. ügyész (causarum regalium director); 6. a király illetve a kancellária illetve a helytartó-tanács.

Rendszerint tehát a gyűlés, nem pedig a törvény-szék dönt és pedig — a megye levéltárában elfekvő meg-kereséseknek tanuságaként — az ország legtöbb mégyéjé-ben is.³

¹ 2768/1828.

² 2252/1835.

³ 2437/1822, 394/1818, 1064/1819, 4119/1819, 349/1827, 2764/1828, 2428/1824. *Anygal* id. mű 61. l. kifejtett nézete tehát úgy látszik téves.

Kivéven a 4. és 5. esetet, döntés előtt meghallgatandó a megyének és a törvényszéknek minden jogi vonatkozású ügyben véleményadásra hivatott közege a *tiszti ügyész*. Az ügyészi vélemény, bárha az ügyész úgy a kis- illetve közgyűlésnek, mint a törvényszéknek rendes és mellőzhetlen tagja, mindig írásban terjesztendő elő és megokolandó. Sőt mondhatni, hogy a megokolás, azaz a döntésnél latba eső ténykörülmények mérlegelése fontosabb a véleménynek, úgynevezett indítványi részénél, a mennyiben sokszor az ügyész nem nyilatkozik az iránt, szabadlábra helyezendőnek vagy kérelmétől elmozdítandónak véli-e a rabot, hanem a RR. bölcs birói belátására bizza e tekintetben a határozást — de a szabadlábrahelyezés és illetve fogvatartásnak alapjául szolgáló okok a „vélemények“ tanúságaként mindig megbeszélés tárgyát képezik.¹

Lássuk egyébként az eseteket egyenként.

1. Döntött a *kis- vagy közgyűlés és pedig nemesek ügyében is*, jöllehet ezek letartóztatását, sürgősség esetét kivéve, csak a közgyűlés rendelheti el.

2. Dönt a szabadlábrahelyezés tárgyában néha az *alispán*, a mikor is azonban a szabadlábrahelyezés a közgyűlésnek utólag mindig bejelentendő.² Az ügyészt itt is meghallgatják.

3. Dönt a szabadlábrahelyezés tárgyában, és pedig a megyegyűlés kizárásával a *törvényszék*, ha az rendelte el a letartóztatást.³ Ellen esetben csak ha már megítélt a rab. A 30-as és 40-es években a megítélt rabokat illetőm ingadozó a gyakorlat.⁴

Az 5270/1839. sz. végzés szerint: „a folyó esztendő 4615. sz. a. kelt határozatnál fogva azon kérdés terjesztetvén az egybegyűlt rendek elébe, lehet-e oly eset, melyben a megítélt rab kezességre kibocsájtat-

¹ Egyébként arra is volt eset, hogy nem tiszti ügyészt hallgattak meg, így 769/1826. Schletter Ferenc ügye: a politico fundationalis director és a consiliarius.

² 3645/1815. elutasító.

³ 76/1802.

⁴ 1241/1840, 2570/1845, 5460/1845, 5359/1838, 2721/1841.

hatik, az akképen döntetett el, hogy miután az ily rendkívüli esetekben, a közbejöhethő körülmények megfontolása legcélszerűbben a törvényszék által eszközölthetnek, jövendőben e fölött mindenkor a törvényszék intézkedjék, szükséges tudomás végett e részben mind az alispányi, mind a jegyzői, mind végre az ügyészi tisztség is a jegyzőkönyvi kivonat által utasíttatván.“

E felfogás azonban csak a 40-es évek végével¹ kezd általánossá lenni.

4. Döntött uriszékeknél, mint láttuk az *uri törvényszék*, illetve uriszéki ügyész a szabadlábrahelyezés tárgyában.

Nyáry Pálnak egy izben, mint II. alispánynak a dunavédőtöltesek felállításával megbízott küldöttséggel Solton volt dolga. Ezt az alkalmat felhasználta arra, hogy a solti uriszék fogházában be nem jelentett látogatást tegyen. Ilyet a hivatalos élethen akkor sem ismertek. A tapasztalt visszaélésekről (rablajstrom hiányáról stb.-ről) nem is szólva, kiderült, hogy a rabokat a tömlőctartó engedi kezességre. Így 40 rab helyett, annak dacára, hogy 3 év óta uriszék nem tartatott 17 rab „ült“. Ezért „kíváncsnak tartja, hogy az említett vérhatalmi joggal felruházott hatóság kötelességének teljesítésére rögtön, még pedig hathatós módok által szoríttassék.“ Ez a jelentés (4053/1848. végzés szerint) szükségessé teszi annak szigorú megvizsgálását, hogy, miután a raboknak kibocsájtása egyedül csak az azok ügyében bíráskodó uri törvényszéknek határozatára, és perben eszközölthetik, mi volt légyen a solti uradalomban ez ideig a rabok kibocsájtására nézve fennálló gyakorlat. Az illető személyeknek is meghallgatásával megejtendő vizsgálattal megbízott szolgabíró (Ujváry László) (1847 július 30-án) jelentvén a megyének, hogy az uradalmi főügyvéd és tömlőctartó egyhangulag kijelentették, hogy a rabokat a főügyvéd szokta kezességre kibocsájtani, a vizsgálatot illetve az ügyet a RR. megszüntették.

5. Pénzhamisítási ügyben az iratok a kir. ügyészséghez (a kir. ügyek igazgatóságához),² de gyakran a helytartó-tanácsához mennek³ elintézés végett.

6. Döntött a felfüggesztés tárgyában a király, illetve

¹ 5204/1848 és 4484/1848.

² 4520/1848.

³ 2589/1846, 7933/1847, l. e. i. Paulert.

kancellária vagy helytartótanács.¹ Ez a jog fokozatosan fejlődött. A kancellária adott engedélyt a hétszemélyes táblához való felebbezésre, mely akkoriban kegyelmi tény volt. Ez az engedély szabadlábbon védekezés jogával volt adható, vagy a nélkül. Előbbi esetben, ha a rab kellő kezeseket hozott, a megyének megengedte a kancellária, hogy a rabot fogságából kiengedje. Ennek szinte okszerű folyamánya, hogy a kancellária fogságfelfüggesztési jogát, már a *cui plus licet* stb. elvénél fogva is, elismerik az *első fokúlag meg sem ítélt* rabok ügyében.

Ehhez járult, hogy a *pénzhamisítások* száma végtelenül megnövekedvén, a kir. táblát, mint ily „hazasértési“ perekben I. fokú bíróságot tehermentesíteni kell. Ezért, a király nevében, a kancellária a kisebb súlyú pénzhamisítási eseteket kegyelmi uton a táblától gyakran elveszi és a megyére bizza. Ily ügyekben tehát csakhamar a megye is, de a kancellária is dönt a fogságfelfüggesztés tárgyában. Dacára ennek surlódás a két hatóság közt nem származik, mert a kancellária a megyének, illetve tiszti ügyésznek meghallgatása nélkül nem dönt,² és, ha a megye jelentése szerint a kérvény a megye által egy ízben már elutasított, a kérelemnek helyt nem ad.³

A valódi államfoglyok (kik a tábla által, mint első fokú bíróság által tényleg elintézett ügy miatt voltak fogságban) merőben a királytól, illetve kormányzésektől, az állam elleni bűncselekmény miatt a megye által megítélendők a kormányzéktól is, megyétől is kérhetik kiengedésüket.

A gyakorlat fejlődik. A kancellária, mint fönnebb láttuk, immár nemcsak hazasértési és pénzhamisítási, nemcsak utcai csendháborítás, polgárság és katonaság közti lázadás-szerű verekedés, de bármi néven nevezendő ügyben kötelezheti a megyét eljárás megindítására, ennél fogva letartóztatásra.

¹ 1801/1837.

² 164/1834, 1219/1840, 1673/1847, 118/1847, 3415/1839, 2238/1826, 1749/1827, 3470/1815.

³ 2209/1816, 4301/1823, 2379/1809.

Már pedig nem lehetett vitatni, hogy oly ügyekben, melyekben letartóztatást rendelt, annak megszüntetését is elrendelheti.

Ha azonban elismerik, hogy bármiféle ügyben elrendelhetette *volna* és így felfüggeszthette *volna* a letartóztatást: a dolog természetében rejlik, hogy a kancellária felfüggesztési jogát lassanként oly ügyekben is elismerik, melyekben a letartóztatást a megye rendelte el.¹

Politikai eszélyesség utját állotta itt minden hatalmi surlódásnak. Valamint hogy a király óvakodott a kérelmet, egyszer már megtagadott megye határozatát „helyben hagyni“, hanem — megtudván a felterjesztett iratokból a kérelemtől való elmozdítást, — („véletlenül“) csak úgy döntött, mint a megye, úgy a mindenünnen politikai kémek által körülvett rendek is óvatosan tartózkodtak a királyi elutasító határozatnak megváltoztatásától.

Ide iktatjuk a *Táncsics Mihály* ügyére vonatkozó beadványt, a RR-nek ennek következtében hozott felírásával együtt:

1793/1847. Tekintetes Karok és Rendek! Férjem Stancsics Mihály e hónapnak első napjaiban Broódban elfogatott s a hazafi tűrő író kiragadtatva családja köréből, s megfosztva irodalmi munkásságától fogsági tétlenségre kárkoztatott. Nem tudva az elfogatásának okát, egyebet nem gyaníthaték, mint hogy legujabban kijött „Népkönyv“-éből merítette legyen ellene a királyi fiscus a polgári bűnvádját, s ennek következtében rendelte el az elfogatást, mely gyanuban annál inkább megerősödik, mert e hónap 8-án nálam védtelen asszonynál motozás tartatott, mi irtóztató aggályt keltett bennem férjem sorsa iránt, s azért valamint egyrésről mint honleány kötelességemnek tartom a Tekintetes megyének, melynek hatósága alá Stancsicsot a literatort tartozni vélem, ez alkotmányos országban törvénytelen elfogatás által Stancsics Mihályon, az írón történt sérelmet bejelenteni, másrésről, mint férjétől erőszakosan megfosztott nő emelem könyörgő szavaimat a Tekintetes Karok és Rendekhez. méltóztatnának férjemnek, kit minden polgári bűn szennytől mentnek tudok, neje öröme s az irodalom javára visszaadatását kieszközölni. Mely esedezésemet megújítva vagyok a Tekintetes Karoknak és Rendeknek legalázatosabb szolgáljuk Stancsics Mihályné, szül. Seydl Teréz s. k. — Felírás: Ó felségének stb. Felséges stb. A végrehajtó hatalom — mely mind az alkotmány lelkületénél, mind a törvények rendeleténél fogva királyi felségedet illetik — csupán és egyedül a fennálló törvények értelmében lévén kezelhető, a mint egyrésről

¹ 5319/1845, 4463/1847, 3549/1830, 5345/1845, 397/1840, 3415/1839.

bizva császár királyi Felségednek koronáztatásakor tett s esküvel erősített szavában is, legkevésbé sem akarunk kétkedni arról, miszerint a végrehajtó hatalom csak a törvény értelmében fog gyakoroltatni: úgy másrésről teljes meggyőződéssel polgári kötelességünknek hisszük e részben óvatosan örködni s felvigyázni a törvényben biztosított jogainkra s azok közt a személy bátorlétre is, s felügyelni ekkép épentartására az alkotmányosságnak, melynek fennmaradása nemcsak a nemzet, hanem egyszersmind a trón létét is feltételezi. Tudjuk ugyan, miként lehet eset, melyben valaki az alattvalói hűségről megfeledkezve felségsértési bünt követ el, a melyben az 1715 : 7. t.-cz. értelme szerint idéztetés előtt is eszközölthetik befogatás. Ámde tudjuk azt is, miszerint nincs törvény, mely megengedné, hogy bármi vétekebe keveredettek a polgári hatóságok mellőztével fogassanak el, s tudjuk, hogy az 1687 : 14. és 1723 : 5. t.-cikknek a legsúlyosabb bűnbe, még a hűtlenségbe eseteket is megyei tisztviselők által rendelik elfogatni, s az ellenök teendő eljárásban a megszabott törvényes formák megtartását parancsolnák. Ily meggyőződésben, midőn Stancsics Mihálynak közelebb történt befogatása lőn tudomásunkra, és tudomásunkra lőn az is, miként a nevezett a törvényes eljárás mellőztével polgári hatóságnak mindedig át nem adatott — kebleinket a személyes bátorlét iránt aggodalom fogta el. — A Magyar Nemzet törvényes királyához, — milyent császár királyi Felségedben is tisztel — mindenkor viselt hűségét a szomorú emlékü mind kül- mind belmozgalmakban tisztán tartotta fel, s vész idején a királyi házért áldozni mindenét kész volt. A történetek mind ezt, mind azt világosan tanúsítják, hogy a Magyar Nemzet ép ez érzelménél fogva, a bünt, mely a királyi fenség ellen intéztetett, legszigorúbban határozta büntettetni. Ily bűnöket titkolni, ily rossztevőket pártolni szándékunkban nincs: a kormányzásban azonban a netalán lehető bűnösök elleni eljárásnak a törvényben rendelt formaságok szerinti intézését követelni a hű érzelem szintugy, mint alkotmányos jogaink felhatalmaznak. S ezért polgári kötelességünknek ismerjük kijelenteni, hogy minden az eljárásra vonatkozó körülményeket éber figyelemmel kísérve örködni fogunk arra: vajjon Stancsics Mihály a törvények által biztosított szabad védelemben nem korlátoztatandik-e? Örködni fogunk, vajjon Stancsics Mihály ügye elintézéséig nem adatik-e illetéktelen hatóság őrizete alá, vagy éppen nem küldetik-e külföldre, mik által egyrésről védelme szabad előadásában volna gátolva, másrésről pedig ügye befejeztetése lenne késeltetve: örködni fogunk végre a törvényes bírának e részbeni eljárására is. Minthogy pedig csak a törvény szerinti eljárás szerezhet az igazgatásnak úgy bizalmat, mint állandóságot s ezért az eljárásnak a törvényes formák közt és szerinti tétele nem csupán a nemzetnek, hanem császár királyi Felségednek is egyenlően érdekébe áll, ezennel jobbágyi hódolattal az iránt könyörgünk császár királyi Felségednek, hogy elfogatott Stancsics Mihálynak — ki mint író s oktató polgári állásánál s itt volt, folytonos lakásánál fogva és Megyénk hatósága alá tartozik — ügye befejeztetéséig hatóságnak őrizete alá adatását, ügyének a törvényes bírák elébe vonatásért részére a törvényekben biztosított szabad védelem előadhatását s perének mielőbbi befejeztetését elrendeltetni s ekkép kegyelmesen eszközölni méltóztassék, hogy ujabbán szüntessék meg azon aggodalom és fájdalom, mely

a néhány évvel ezelőtt törvényellenesen elfogatott ifjak irányában tett eljárásnál elfogva a Nemzetben az alkotmányos bátorlét veszélyeztettsége miatt keletkezett.

Kelt márczius 18. 1847. közgyűlés.

7. Intézkedik a felelős kormány kinevezése után a kancellária helyett, de mindig csak a megye meghallgatása után és annak véleményéhez képest az igazságügyér (*Deák Ferenc*), illetve helyette az álladalmi titkár (*Ghicz*y).

A megye 150 rabjának a hadügyminiszter által pártolt kérelme, hogy engedtesse ki, hogy résztvehessenek a szabadságharcban, elutasítatik. L. még 5225|1848. sz. a. lázítók kérelmét kiengedés iránt és 7887|1848.

*

V. Vitás, *meddig volt helye* a kezesség mellett való szabadlábrahelyezésnek. Csak annyit mondhatunk, hogy a vizsgálat befejezte, illetve a rab meghiteltetése előtt csak elvéve.¹ Első fokú bűnösséges ítélet után pedig ritkábban adnak helyt a kérelemnek.²

A 6440|1844. sz. kisgyűlési végzés, Ruttkay József ügyész véleményéhez képest, Szokolay István rabot elmozdítja ugyan szabadlábrahelyezési keresetétől, kimondván, hogy a vármegye állandó gyakorlata szerint, a kirótt büntetési idő letelte előtt nincs helye kiengedésnek, de ez a fel fogás csak a 20-as évekig volt egyöntetű (2570|1821, 2460|1824,) a mikor kevesebb volt az ügyszám, és minden ügydarab a példátlan szorgalmú *Muslay István* főügyész úr kezén menvén keresztül, mért is a jogegységet inkább lehetett megőrizni. Fontos okokból már ebben a korszakban is gyakran eltértek ettől.

5092|1812. sz. kisgyűlési végzés ns Blaskovich József ügyében, mely az alapon utasítja el a kérelmet, hogy orgazdaság azaz főbenjáró bűn esetén nincs helye a szabadlábrahelyezésnek, sohasem felelt meg a közfelfogásnak.

¹ 100/1809, 1673/1797, 1254/1808, 5140/1842, 1779/1842, 1705/1808.

² 1835/1844. 892/1845, 927/1840, 1857/1844, 1' 0/1809, 2125/1843, 3933/1827, 1941/1808, 2983/1838. L. e. i. Bereczky Antal t. főügyész véleményét 2272/1843 és 4090/1839.

Tény azonban, hogy *halálraitélt* nem kaphatott engedélyt; jogerő előtt sem.

Így 5788|1843. Bibitzi Horváth Imre ü: „Halálra ítélt raboknak kezességre vagy bár tisztviselői felügyelés melletti kibocsájtásuk a halálos büntetés elől feltételezhető megszökés és egyéb fontos tekintetknél fogva nem eszközölhetvén a folyamodó, mint halálra ítéltnek ebbeli kérelmének hely nem adathatik, miről Pajor Titusz alszolgabíró ur által értesítettetni rendeltetik.

*

VI. A szabadság lejár: 1. *ha a kezes a kezességet visszavonja* 664|1808. Ez azonban ritka;

2. a szabadlábrahelyező végzésben meghatározott *idő leteltével*, azaz időpont bekövetkeztével (nyári munka végeztével, törvényszék,¹ táblai ítélet² ritkábban kuriai ítélet leérkeztével).³ Napok szerint meghatározott idő alig fordul elő:⁴

(Az időpontot nem szokás a végzésben kitenni. A végzést amugy is a kérvény hátlapjára írják, következőleg annyi is elég volt: „Melyhez képest kérelmének hely adatik és szabadlábra helyeztetik.“ Meddig? Az kitünt az iratokból.)

3. Ha a kibocsájtott vádlott szabadlábon *új bűncselekményt* követett el.⁵ Erre gyakran már a szabadlábra helyező végzésben felhívták a figyelmét.

463|1842. Mihez képest bent megnevezett folyamodók leendő leérkeztéig biztos kezes állíttatik, oly hozzáadással, hogy ha netalán kellő korlátok közt nem tartanák magukat, a megye czen jótékonytságot azonnal meg fogná vonni, miről is az ügyészi tisztség jegyzőkönyvi kivonat által utasíttatni rendeltetett: ugyanigy 4986|1832, azzal, hogy „ha szabadlábon legcsekélyebbet elkövetend, befogattatni fog“ és 6533|1844.

Új bűncselekmény esetén 1788|1842. a kisgyűlés rendszerint a szolgabíróat küldi ki.

4. Ha *vádlottársait vallomásuk visszavonására birni* és ekképen a vizsgálatot meghiusítani törekszik.⁶

¹ 1077/1828.

² 9-7/1840.

³ 3549/1830.

⁴ 1293/1841.: 14 nap.

⁵ 569/1823.

⁶ 1877/1847.

A szökések száma nagy, de alig van eset, hogy a kezesre kibocsájtott az idő leteltével ne jelentkezett volna.

Vitás egyébként a kezes, a jótálló felelősségének a terjedelme.

Pázmándy Zsigmond kezességi ügyéből kifolyólag kimondják a RR. (396|1847.) hogy a gyakorlatban levő kezességi mód az általa elérni óhajtott célnak meg nem felel, addig is, míg e részben a B. T. K. elfogadása által országgyűlésileg történnék intézkedés, a fenyítő tszékét azzal bízzák meg, hogy az ilyen kezes leveleknek célszerűbben egyformasággal szerkesztetése eránt tegye javaslatát a közgyűlésnek. — A javaslatnak nem leltem nyomára.

XIV. A vigyázó szem.

Ha a rab terhére csak oly gyöngé bizonyítékok voltak beszerezhetők, melyek alapján bűnösségét a törvényszék meg nem állapíthatja: úgy szintén, ha valószínűsített, de be nem bizonyított nemességére tekintettel nemességet igazoló pernek indítására utasítottatott. Szabadlábrahelyezése kezesség nélkül is elrendelhető, de vigyázó szemmel (*vigilenti oculo*) kísérendő. Ezt az intézményt csak a közgyűlési gyakorlat ismeri.¹ A törvényszéki nem.

Ha az ügyész a kezes vagyoni viszonyait nem ismeri, úgy véleményezés előtt a kezes községének, illetve megyéjének előljárói kerestetnek meg felvilágosítás iránt.

A vigyázó (őr-) szemmel kísért minden lakhelyváltoztatás alkalmával, úgy a régi, mint az új község előljáróságánál, fenyíték terhe alatt jelentkezni köteles. Az illetékes községet a szolgabíró értesíti a határozatról. Az új letelepedés előljáróságát a korábbi lakhely szerint illetékes községi előljáróság. A rendelkezés célja, hogy a kibocsájtott rab, új bizonyítékok alapján vagy a nemességet igazoló per kedvezőtlen eldőlte esetén azonnal befogatható legyen. Ez az intézmény lassanként divatját mulja, és törvényszékieleg soha, kis-² vagy közgyűlésileg pedig csak elvétve mondatik ki a

¹ 3065/1841, 4246/1827, 4120/1839, 1814/1844, 2580/1846, 6430/1841, 1097/1835, 1006/1833, 4573/1836 sőt 3613/1848 is.

² 3787/1821.

30-as években. De a helytartótanács pénzhamisítási ügyekben (a kir. ügyész útján) gyakran keresi meg a megyét a bizonyítékok híján kir. táblailag felmentett vádlottnak örszemmel kísértetése iránt. A megyének, ily megkeresésekkel szemben tanusított magatartása ingadozó. Gyakran szó nélkül tesz eleget a megkeresésnek. Néha azonban a jogelvekre hivatkozással, megtagadja az engedelmességet.

Így 1846-ban megkeresi a helytartótanács pénzhamisítás vádja alól felmentett Szabó, másképen Tóth József ügyében a megyét.

A RR. közgyűlése feliratilag figyelmezteti a helytartótanácsot, hogy bűnösnek más nem mondható, mint a kit törvényes bírāja annak ítél. A királyi kegyes intéző levélben említett szoros vizsgálat alatt tartás azonban a törvénytelen megszorítást, mert közigazgatási uton kirótt büntetés, miért is rabot nem fogják vigyázó szemmel kísértetni.

Lásd még: 240/1807, 117/1820, 7165/1845, 1313/1832.

HARMADIK RÉSZ.

Közbenső eljárás.

I. Határozás.¹

Ha az ügy kibágás, illetve kisebb súlyú „közfenyítéket tehát nem érdemlő“ büncselekmény, vagy indítványi jellegű, és a felek a szolgabíró előtt kibékültek, úgy a szolgabíró az első esetben megbünteti a vádlottat, utóbbi esetben megszünteti az eljárást, de minden esetre jelenti az esetet a RR.-nek.²

Ha az, a ki a vizsgálatot foganatosította — rendszerint tehát a szolgabíró esküdttársával együtt — uradalmaknál az uradalom illető tisztviselője, ügyésze vagy jegyzője, kimerítettnek tekinti a vizsgálatot, úgy, minden különösebb határozat bevárása vagy hozatala nélkül, elkészíti az esetírást (species factit). Ebben a vizsgálat lefolytát, eredményét foglalja össze kimerítően. A legtöbb esetírás a bizonyítékok mérlegelésére is kiterjed. Megmondja, mi tekinthető vádlott terhére bebizonyítottnak, mi nem. Katonák és polgárokat közösen érdeklő bűnügyekben eljáró egyes bizottságokat az esetírás elkészítésére az 1812. évi 4600. sz. helytartótanácsi rendelet kötelezte.

Az esetírás kapcsán az összes iratok a megyei fiskálatushoz, ügyészi tisztséghez kerülnek. A tisztí főügyész vagy helyette az alügyészek valamelyike az iratok alapján „írásbeli vélemény“-t készít.

---

¹ 481/1838, 1421/1828, 4636/1809, 909/1836, 6349/1842, 1449/1811, 2200/1839, 1994a/1828, 2480/1836, 606/1841, 5930/1837, 2481/1836, 2479/1836, 5932/1837, 3874/1836, 941/1838, 3703/1823, 130/1828, 4639/1819, 6080/1841, 4279/1838, 1892/1828, 4286/1838, 2738/1830, 4636/1819, 709/1837, 1738/1836, 1509/1833.

² 1500/1833.

Az 1. vád tekintetében jó leszzen még X. Y. tanut kihallgatni. A 2. vád próba nélkül szükölködik. A 3. és 4. vádakra nézve a provocált inquisitiók előmutatása szükséges. Az 5—10. vádak, a tisztí vizsgáldás szerinti, merő gyanuokokból állván, a vádlottaknak terhelteésekre alkalmaztatni nem lehet. A 11. vádra nézve C) alatt csak egy tanu állítva lévén, az irsai zsidó kerekeinek lopását törvényesen megmutatni nem lehet. A 12. vádra ez és ez a bizonyíték. A 14—18. vádakra nézve a vétkeeket, kik nemesi characterrel birnak, fiscalisi perben idézni, a nemteleneket pedig summaria via megbüntetni szükségesnek tartván és hogy ezen vádakat annál nagyobb fundamentummal...¹ (Muslay István főfiskális véleménye.)

Kivételesen elmarad az előzetes tisztí ügyészi vélemény.

Igy 48-ban a nemzetörség ellen lázítók ügyeiben. (A vádat a törvényszék előtt *Fabinyi Teofil* alügyész képviselte.)

Az összes iratok véleménynyel együtt a kis- vagy közgyűlés elé kerülnek, úrszékeknél folyó írásbeli perekben az uri törvényszékhez.

Rövid utú (sommás) perekben az uriszék letárgyalja az ügyet és ítéletet hoz, a megye közgyűlése ellenben nem hozhatván ítéletet: ha további eljárásnak látja helyét, az ügyet a törvényszék elé utasítja. Írásbeli perekben egyező az eljárás. Az uriszék is az urszéki ügyészt utasítja perindításra, úgy mint a megyénél a közgyűlés.

A közgyűlés tagjai: az alispánok egyike, egy szolgabíró, egy esküdt, egy tisztí ügyész és 2 jegyző. Ezen kívül a világi RR. közül bárki megjelenhet.

A közgyűlés elnöke a főispáni helytartó, illetőleg a főispán maga. Pestben, tehát a nádorfőherceg, a ki előlélesi jogot azonban csak kivételesen szokta gyakorolni, bárha jogát kifejezetten fentartotta (többek közt tóthprónai Prónay Albert bárónak főispáni helytartóvá történt kinevezése alkalmából 3082/1837.). A főispáni helytartón kívül az első vagy másod-alispán is elnök. Tagjai ellenben csak egyházi és világi rendek, fő- és köznemesek, fő- és közpapak, táblabírák és megyei tisztviselők.²

A 40-es évek elején a honoratiorok, nemesi származásukra való tekintet nélkül, szavazati joggal birnak a közgyűlésen. A nemesek akkor is szavaznak, ha írni-olvasni

¹ 3932/1837.

² 7149/1848, 2322/1808, 2322/1808, 4634/1848, 5040/1848, 4425/1848.

nem tudnak. Ezt az állapotot az 1844-iki javaslat (A megyei választások és köztanácskozások szabályozásáról) részben akarja megváltoztatni, a mennyiben az irni-olvasni nem-tudás csak a szentesítendő törvény életbeléptét követő 6. év lefolyta után volna akadály a közgyűlési tagságnak (22. és 66. §) a szavazati és felszólalási jogot pedig attól akarja függővé tenni, képes-e a választó polgár véleményének érthető módon való előadására.

A rendelkezések nem válnak törvénynyé. Így nagyon vegyes a közgyűlésen szavazók listája. Ennek dacára, a törvénétírók följegyzése szerint, Pest volt az első, mely, a *non numerantur sed ponderantur* elvével szakítva, egyenlő súlyt biztosít bocskorosnak, főnemesnek, honoratiornak, főpapnak, falusi lelkésznek egyaránt.

Tudományos fejtegetés helyett álljanak itt a negyvenes években élt *Fáy András*nak följegyzései:

Pestmegye, mint helyzeténél fogva középponti, mint egyike a hon legterjedelmesebb megyéinek, mint gyűlhelye a kereskedésnek és mint székhelye a törvényszékeknek és dicasteriumoknak, hivatva volt arra, hogy némileg vezérszerepet játszszen a haza megyei közt, a minthogy játszott is. Sok megye leste Pest megyének határozatait, sőt az utolsó évben hírvivőket is rendelt közgyűléseire, némi irányul vévén ezeknek határozatait. Pestmegye közgyűlései, a sürgetőseket kivéve, rendszeren vásárok alkalmával tartatván, többnyire, kivált a fontosabb tárgyakban oly népesek, sőt tömöttek valának, hogy országgyűlési nagyobb ülésekkel vetekedhettek. Képviselve volt azokon mindenféle pártszínezet s az érdekek és vélemények minden tarkasága. A dicasterialisták és törvényszékek tagjai kormány előtti érdemszerzésre jártak be arra, az ügyvéd támogatni és benevolentíát captálni a vice-ispányoknál, a kik előtt dolgaik, pöreik folytak; a megye táblabírái és birtokosai saját érdekeik tekintetéből, az idegenek kíváncsiságból, a számos ifjúság mintegy spectaculumra, kakas, vagy bikaviadalra jelent meg, hogy harsányan éljenezze meg azon szónokokat, kik kedélyére, divateszméket örölgető malmára szólának. Megjelentek a galérián a mészárosok is, lesve a húslimitatio tárgyánál, miként fognak működni a szónokoknál és tisztviseleknél elosztogatott ajándékaik. Gyakran piperés nők is lepték el a galériákat, kik mintegy színházi látványra gyűltek össze, gyönyörködni kegyene szónokaikban.¹

*

¹ *Zichy Antal*: Széchenyi beszédei 206. 1. *Fáy*nakkéziratai nyomán.

Ezen, az angol *grand jury* intézményének megfelelő vádaláhelyezési rendszer ellen felhozatni szokott legáltalánosabb kifogások: 1. hogy gyakran, az egész „populus“ részvétele folytán, politikai szempontok is eshetnek latba; 2. hogy a nagy nyilvánosság folytán ártatlanul megvádoltak is meghurcolást szenvedtek.

De ezen hibáktól a XX. század bünperrendtartása sem ment. Politikai szempontok a törvény holt betűje szerint független bírák határozatainál is gyakran esnek, vagy legalább is eshetnek latba. Ennek megtörténtét a szavazók számának csökkentésével nem lehet megakadályozni. A mi pedig a másodikat, a meghurcolást illeti, azt — a B. P. 261. §-a által előírt „nem nyilvános“ vádtanácsi tárgyalás dacára — elvégzik napjainkban, és pedig kitűnő sikerrel, vagy legalább is kitűnő haszonnal, a közlelkiismeretnek, ha nem is épen gáncs, de minden esetre félelem nélküli lovagjai: a törvényszéki rovatoknak úgynevezett „vezetői“.

Mindettől azonban eltekintve, tény, hogy 48 előtt a nem-jogászelem a vádaláhelyezés kérdésében a jogászelemmel együtt szavazván, elejét vették annak, hogy bárki is perbe idéztessék merő „jogelméleti alapon“. Az is tény, hogy százan és százan vehetvén részt a tanácskozásban és szavazásban, tilalmas befolyásoknak érvényesítésére még csak gondolni sem igen lehetett. S mindezek oly körülmények, melyek előnyös színben fogják föltüntetni a sokak által gáncsolt vádaláhelyezési intézményt.

Ezek után csak mellesleg jegyzem meg, hogy a politikai szempontoknak fönt jelzett érvényesülése inkább csak mese. Példa erre a 42—45. lapon megbeszélt *Kossuth—Hindy* ügy. Már a megye legnépszerűbb emberei közé tartozott *Kossuth* és a törvényszék már előre határozottan állást foglalt *Hindy* ellen, és alkalmas törvényszakaszk híjján, mégis csak levelestárba tétetni rendelték a *Hindy János* ellen megindult ügyet.

Számtalan esetet hozhatnánk fel, úgy *Pest*, mint más megyék közgyűlésének történelméből, melyek élénken bizonyítanak a közgyűlések politikai érettsége mellett. De az emberek oránvei a tenger sima tükrére írvák, bünei ellenben az ércnek

nem változó tábláira. Egy-két, talán csak a *mi* téves felfogásunk, talán csak a reánk maradt egyoldalú följegyzések szerint igaztalan vádhatározat, egy-két, a *mi* — időközben megváltozott fölfogásunk szerint nem indokolt — „levelestárbatétel“ elegendő indok, hogy unos-untalan meg nem felelő voltát hangoztassuk az intézménynek, mely védvára volt nem csak a politikai önállóságnak, de, mint látni fogjuk, a birói függetlenségnek is.

Az *angol* máig is büszke az ő *grand jury*-jére. Európa legújabb bűnvádi perrendtartása a *bolgár* szerint jogászs és nem jogászelem együtt szavaz a bűnösség és büntetés kérdésében is... De az 1873-ki osztrák bűnvádi perrendtartás szerint annak megítélésére, mi fölött tudós egyetemi professzorok évtizedek óta vitatkoznak, hogy t. i., hogy kell minősíteni a cselekményt: a nem jogászok (hetesek, szabók stb.) vannak hivatva. A büntetés mérvének meghatározása ellenben: jogászi képzettséget igényel. S ez irányadó, ez döntő volt a XX. század bűnvádi perrendtartásának összeszerkesztésénél is...

*

Az 1845 juniusi közgyűlésen egyik táblabíró az iránt tett indítványt, mondassék ki, hogy közgyűlések alkalmával a tanácskozási terembe más, mint magyar ruhába öltözött s karddal övezett nem bocsáttathatik be, mert szabadon jöhetvén kiki (mint szóló mondá, még a zsidó is), békés tanácskozásról szó alig lehet. Történeti szempontból pedig megenlítettén, miként nemzetiségünk ezen küljelére őseink mindenkor szorosan ügyeltek. csipős észrevételek sem hiányoztak, s egyik kitűnő szónok, visszatekintve hazánk mult napjaira, nem egyszer látta a hazát, nemzetiséget és alkotmányt veszélyeknek kitétetve, épen azok által, kik különben a sujtásos magyar köntösben büszkélkedni mindig igen szerettek. Ezek voltak, ugymond, kik elrúgták maguktól azt is, minél becsesb kincse nem lehet, a magyar nyelvet, mely ha a póre gatyás pór vityilóban menedékre nem talál, ki tudja mivé nem tették volna hazánkat azóta a jó, magyar rubás urak. Egyébiránt a méltóságos elnök kimondá, miként azok, kik hivatalosan jelennek meg, tartsák meg öltözetükben is a bevett szokást, mások ellenben öltözzenek úgy, hogy a hely méltóságával jelenlétük összeférhessen. (*Jelenkor* 1845. évi 285. l.)

*

Az 1848. március 21-iki közgyűlés határozata szerint: „Az országosan elfogadott képviseleti rendszer elveinek alapján a megye termében a megye minden lakosa tanácskozási és szavazati joggal bír“.¹

A határozat hozatala alkalmával a vizsgálatot fogantató szolgabíró és esküdtársa, uriszékeknél a kasznár, hatósági biztos stb. is szavazhatnak. *Összeférhetetlenség (incompatibilitás) tehát nincs.*

A közgyűlés előtt a vádlott védelmét személyesen is, „megkeresett barátai“ útján is előadhatja.²

A vádalahelyezési eljárás tehát nyilvános.

A tanácskozás sorrendjére nézve érdekes, hogy a köz- és kisgyűlés a bűnügyeket a többi ügyekkel elegyest tárgyalja. Az elintézendő ügyek I. közigazgatásiak (publico politica), II. nemességek (nobilitaria), III. vallási alapítványiak (religio fundationalia), IV. urbériek (urbaliaria), V. adóügyek, VI. fenytő és fogházügyek (criminalia), VII. szabályrendeletek (normalia), VIII. ellenmondások és elöntések, IX. törvénykezések (judicialia), X. közintézményiek (circularia), XI. nemesi fölkelések (insurrectionalia), XII. árvaszékiek (orphanalia). Minden ügyet a beérkezés sorrendjében intéznek el és vezetnek be a jegyzőkönyvbe. Minden elöntés két számot kap: 1. folyó számot, 2. a fenti felsorolásnak megfelelő római számot. A fenytők jele VI. A folyó szám a beérkezés, illetőleg elöntés sorrendjét jelenti. Az ugyanazon római számmal p. o. VI-al jelölt ügyek azonban csak a „levelestárba“ helyezés alkalmával kerülnek egymás mellé. Így aztán egyazon bűnügy iratait a lajstrom és mutató könyvek útján néha 10—15 csomóból kell kikeresni.

A szavazás közfelkiáltás útján történt.³

A RR-et, illetőleg urszéket határozatuk hozatalában az ügyészi vélemény nem köti. Büntetőpör indítását hagyják meg az ügyésznek, mikor az fenytőper indításának látja helyét és viszont. Vád alá helyezik a vádlottat, azaz per-

¹ Ugyane gyűlés mondja ki, hogy a hatóságok és hivatalnokok irányában addig használt hosszú címek és megszólítások megszüntettek és ezentúl a királyi ház tagjainak kivételével, mindenki vel szemben a legörvidebb címzés használándó.

² L. e. i. *Nyáry Pál* „Indítvány“ című munkáját; megjelent 1841-ben és ezen kívül Fayer Anyaggy. I. kötetében.

³ 3290/1837. A közfelkiáltást azonban nem törvény írja elő, mert is esetenként, (a mint ez p. o. P. H. 1844. évi 206. szerint Esztergomban történt), e helyett titkosan is lehet szavazni.

indításra kötelezik az ügyészt,¹ midőn szerinte nincsen büncselekmény vagy az nem bizonyítható. Szóval a vádnak nem ura az ügyész. *A vádelviség nem érvényesül kellőleg.*

Innét, hogy az ügyész kétes elbírálás alá eső ügyekben a vizsgálat anyagának mérlegelésére, illetőleg ismertetésére szorítkozik és „vélemény“-ét azzal végzi, hogy a „RR. bölcse belátására bizza, mi itt a további teendő“. Így hát a RR. az ügyészt meggyőződésével ellenkező vádemelésre is kötelezhetik.

Teljesen azonos az eljárás az esetben, ha *a király nevében a kormányshékek* valamelyike, tehát a helytartótanács vagy cancellária hagyta meg a megyének vagy urisshékek a büntető vagy fenytőper megindítását. A leiratok egyező szövege szerint „meghagyatik a megye közönségének vagy uradalom urisshékek, hogy tisztii ügyészhük útján X. Y. nemes embert, (vagy zsidót) büntető (illetve fiskálisi) perbe idéztessék“. Ennek dacára a tisztii ügyész, illetőleg köz- vagy kisgyűlés, a legtöbb esetben, csak új vizsgálat alapján, de mindig szabadon és függetlenül mérlegelik a körülményeket és — ha nem is oly könnyen, mint más esetben, de gyakran — megszüntetésnek látják helyét, mikor a kormány szigorú eljárást rendel.

Igy *Nyáry Pál* tisztii ügyész indítványára a Perczel ügyben, mikor a helytartótanács a miatt rendelt el szigorú eljárást, mert az *ifjú Perczel Móric* a pattantyus katonákat az 1831-iki lengyel fölkelésben való részvételre birni törekedett. A közgyűlés a kaszárnnyában tettenért, majd letartóztatott nemes ifju szabadlábrahelyezését, évekkel utóbb pedig, bizonyítékok híjján, a további lépések megszüntetését kénytelen kimondani 4947/1837.

A közgyűlés rendelhet büntető pert is, fenytőt is; a kisgyűlés csak fenytőt szokott rendelni. Némely megyében, így a P. H. 1842. évi 44. l. szerint Barsban, fenytő perben a szolgabíró kisgyűlési intézkedés bevárása nélkül állítja törvényszék elé a vádlottat. Megjegyezzük egyébként, hogy a törvényszék fenytő per tárgyalása során arról győződven meg, hogy az ügy írott perben tárgyalandó, utasíthatja az ügyészt, hogy a közgyűlésen indítványozza az írott (fiskálisi) pernek elrendelését.²

¹ 1358/1801, 1287/1815, 4814/1831, 1009/1831.

² A mint ez p. o. a 111. lapon érintett *Hindy János* elleni ügyben történt.

A közgyűlés határozás előtt a 40-es években a kisgyűlést vagy törvényszéket meghallgatja. E „visszaélés“-nek egy 1846. évi kisgyűlési határozat vet véget.¹

A kisgyűlés azonban sem főbenjáró büncselekmény esetén, sem oly esetben, melyben a vádlott nemességére tekintettel írásbeli pert kell rendelni, nem dönt; kivéve persze tettenérés esetét és ha a törvényszék ítélete szerint a nemtelen nemesnek büntársa. (Ez úgy látszik országos szokás.)

*

Ha a vádlott a vizsgálat befejeztével változtatja lakhelyét, egyiránt illetékes a további eljárásra úgy a régi, mint az új lakhely szerint illetékes bíróság. A szabályszerűen fogatosított vizsgálati iratok perbeidézés alapjául szolgálhatnak.

Szabály ugyanis,² hogy a szolgabíró által kiküldetésének korlátain belül felvett önkényes- vagy tanuvallások bármely hazai törvényhatóság előtt hatálylyal birnak hitelesítés esetén.³

Ha a *váltótörvényszéknél* folyt per során az derült ki, hogy a váltó koholt, úgy a váltótörvényszék a fenyítő-törvényszéket keresi meg a büntető per folytatbatételére. A közgyűlés ilyenkor a megyeileg fogatosítandó vizsgálat elmellőzésével a váltótörvényszéki iratok alapján utasítja az ügyészt, a büntető per megindítására az 1840. évi XV., néha az 1723. évi XII. tc.-re hivatkozással. Ugyanez áll akkor is, ha

¹ 5282/1835, 2842/1846, 978/1816, 2141/1846, 6295/1846, 4787/1842, 2143/1846, 6296/1846, 2143/1846, 2198/1846.

² 2996/1834.

³ Ezt a felfogást 1093/1836 a báró Benyovszky Péter elleni ü. a kancellária is magáévá teszi, 236/1840, 1789/1840, 418/1824.

2738/1830. Ns Beliczay János veszprémi, 4237/1845. Lazsánszky József fejérmegyei, 5340/1831. Bors Sándor ügyész tolnai megkeresés folytán büntető perbe; 5283/1838. pesti megkeresés más megyéhez kivételesen 7835/1848. a honvédelmi bizottmány által fogatosított vizsgálat is perbevonás alapjául szolgál Barna Gábor elleni ü. mert váci ujoncoktól álladalmi ruhákat vásárolt.

A megye törvényszékének a helytartótanácsához intézett kérdésére 907/1824 és 5563/1824. jött válasz szerint ugyanez a szabály külföldön fogatosított vizsgálat esetén. Az országon kívül levő furesdictiók által annak rendje szerint történt authenticatiók az országbeli törvényszék előtt is hiteles vallomás erejével birnak.

a váltótörvénytörvényszék határozata folytán lefoglalt ingóságokat az árverés előtt elsikkasztották.¹

Az ügyész véleményét kivonatolva a gyűlési jegyzőkönyvbe is beírják. Ha a véleményt el nem utasítják, a végzés (melyet, mellel megjegyezve, indokolni nem kell) egyszerűen így szól: „fiskális ur véleménye elfogadtatott“.

A hozott végzés másodlata a fiskális vélemény külsőre vezetendő.

663/1834. Helyesnek találván tudósító fiskális úr véleménye, egyzsersmind mivel raboskodó Konta Gábor ellen már az által, hogy nyomban elfogadtatott, a criminalis pertractatio elejét vette, ezen végzésnél fogva meghagyatik tudósító úrnak . . . hogy noha a raboskodó nemes személy lenne, nem várva a közgyűlésnek további határozását, azonnal a büntető pert kezdje meg.

Kisgyűl. végzés. A tudósító által előterjesztett vélemény helyesnek találván, mindenekelőtt a vádlott Perczel Mór elfogatása alkalmával elkobzott irományok nékie, ha magát jelentendi, visszaadatni rendeltettek. A mi pedig a dolog velejét illeti, a feladott vád oly világosságban, hogy közbüntető kereset tárgyául szolgálhasson, nem lévén, de alkalmas tanuk hiánya miatt további vizsgálatot sem lehetvén tenni, sem a büntető keresetnek, sem további lépéseknek helye nem találhatik.

1845. évi február 12-én a turái uriszek által tartatott polgári és fenytő uriszekén végeztetett: Varga Verona szentlászlói lakos, Janovics Antal bátorsági biztos által véghez vitt tiszt nyomozás folytában azzal terheltetvén, hogy Lukács Johannának gyermekét, midőn azt ölben szoptatva tartotta, leforrázta . . . minthogy ezen tette nagyobb tekintetű és sommás úton el nem intézhető, végeztetett: Varga Verona ellen a fenytő per indítása ezennel elrendeltetvén, uradalni főügyész ur a pörnek még jelen uriszek folyama alatt leendő felvételére utasittatik. (Következnek az aláírások: Bizony Tamás uriszeki jegyző, Miskey Imre több megyék táblabírája és elnök; aláírják még a törvényes bizonyosság.)

II. Pótlás. Néhány szó a sértett fél jogköréről.

Ille nék a sértett fél jogkörének a meghatározásával is foglalkoznunk. Erre nézve azonban nem rendelkezünk fejtegetés alapjául szolgálható elegendő számú adattal. Határozottsággal

¹ Igy 4345/1847 Pázmándy Zsigmond ügyvéd és 5733/45 Sárközy Zsigmond, 6105/42 Schiller Rudolf ügyvéd.

csak annyit lehet állítani, hogy a sértett fél — különösen fiskálisi (írott) perben — úgyszólván soha sem lép fel vádlóként. Ennek oka, véleményem szerint, első sorban abban keresendő, hogy a gyakorlat indítványi és nem indítványi jellegű bűncselekmények közt nem igen tesz különbséget, mért is minden bűncselekmény, még házasságtörés és verekedés esetén is, közvádló jár el, a ki tartozik véleményes jelentést terjeszteni a RR. elé, tekintet nélkül arra, büntetendőnek véli-e a cselekményt vagy sem.

Minthogy pedig a RR.-et az ügyész felfogása határozatuk meghozatalánál nem köti, minthogy továbbá a RR. határozata ellen fölebbvitelnek helye nincs: mi sem természetesebb, mint, hogy a sértett pótmagánvádló szerepéhez nem jut. Ez azonban természetesen nem állhatja útját annak, hogy a sértett följelentése alapján a megelőző eljárást (magistratuális investigatiót) — a mint azt e könyv II. részében láttuk — elrendeljék.

Az itt mondottak alapján azonban éppenséggel nem lehet az országos joggyakorlatra következtetést vonni. Szabad királyi *Pest* és *Buda* városának gyakorlata szerint p. o., a székes főváros levéltárában százával elfekvő percsomók tanuságaként, az úgynevezett „kisebb hatalmaskodási esetek“-ben nem a közvádló, hanem a sértett képviseli a vádat. „Kisebb hatalmaskodás“ kitétellel nemcsak a személy, de főleg a vagyon ellen elkövetett kihágások jelöltetvén: a különös elbánás indoka első sorban, minden valószínűség szerint abban volt keresendő, hogy a köz ügyvédje kevésbé alkalmas a bűncselekmény tárgyi tényálladékanak beigazolására szolgáló bizonyítékok beszerzésére. Ezenkívül irányadó szempontként eshetett latba az is, hogy a gyakorlat soha sem írtózott attól a gondolattól, hogy a bűncselekmény címén indított per befejeztével ítéletileg magánjogi igényt, illetve kártérítést állapítson meg a bíró akkor is, ha a bűncselekmény, illetve bűnösség nem is volt megállapítható. E felfogás okszerű folyamánként minden határsértési cselekménynek, minden birtokháborítási pernek bűnper, illetve bűnvádi följelentés lett a vége. Míg azonban Pest-megye rendi a törvény rendes útjára (polgári perutra)

szeretik utasítani a kárvallottat, addig Pest és Buda városának gyakorlata szerint ez csak ritkább esetekben mondandó ki.

A fiskalisi (írott) perek között (ezek száma jóval kisebb, mint ezt a „Sértett fél jogköré”-nek szerzője *Széchenyi Istvánról*, mint büntető-jogászlól tartott akadémiai székfoglalójának tanúságaként hiszi), mindössze is csak *egy* pert találtam, melyben nem közvádló képviselte a vádat. Pedig ebben a bünperben az képezte a vád tárgyát, hogy Nemes Szeles József úr, ezen tekintetes nemes vármegyének alszolgabirája az 1839. évi november 12-iki közgyűlésén felperes Nemes Simon Lajos úr alól a széket kirántva, azt harsogta a közgyűlésen jelen volt nagyszámú tekintetes Karok és Rendek füle hallatára: hogy „ki vele, ki kell dobni”. A RR. perbe idéztetni rendelik az alperest. Ítélet alá az ügy azonban nem jutott, többek közt azért sem, mert felperes egy ízben 4 évig nem adott periratot. Alperes kérte is a pernek a lefolyók sorából való törlését, de a törvényszék, úgy látszik, nem tett eleget a kérelemnek LVIII. 77.

III. Határozat.

Hétféle a rendek, illetőleg uriszéknek végzése: 1. pót-vizsgálatot rendelő, 2. beszüntető, 3. felfüggesztő, 4. áttételt rendelő, 5. perbeidézést rendelő, 6. kivételesen: büntető, végül dorgáló határozat.

I. Pótvizsgálatot rendelő végzés.

Igy 1550/1827. Jannovics Lázárnak 6 év óta különváltan élő neje Maxinovics Lucretia ügyében. Minthogy a születési és halálozási bizonyítvány adatai nem egyeznek és az asszony állítólagos gyermeke nem görög, hanem róm. kath. lelkész által anyakönyveztetett és szenteltetett, mely körülmények a becsatolt okiratok valódi voltát gyanussá teszik, annak egyidejűleges elrendelésével, hogy az előtűlő alispán az eddigiekről értesítse a szentendrei püspököt, meghagyatik Simontsits szolgabírónak a további nyomós magisztrátualis inquisitió.¹

Ez esetekben a panaszost szólítják fel legtöbbször bővebb próbák szolgáltatására. A végzésről azonban a panaszos nem kézbesítés útján, hanem csak akkor értesül, „ha magát jelentendi”. Néha (az ügyész indítványához képest) a vizsgáló közeget utasítják a tanu-inquisitió megismétlésére, a panaszlott előéletének kipuhatolására; vagy más hatóságot keresnek

¹ 4019/1815, 3675/1835, 5637/1832, 300 1829, 4927/1834, 1850 1830.

meg bizonyos körülmények megállapítására. De jogában áll a panaszlottnak is a vizsgálatnak bizonyos irányban való kiegészítését kérelmezni. Ez a kérelem írásban terjesztendő elő. A beadványt szóbeli (fenyítő) perekben ügyvédek készítik alaposan megindokolva, de ellenjegyzés nélkül, mert az ügyvédi képviselőt tiltja a jog.

II. Beszüntető végzés.

Beszüntető végzés hozandó, ha a cselekmény nem bizonyítható, továbbá ha alaki, perrendi okokból nem üldözhető. Beszüntető végzést hoznak akkor is, ha a cselekmény bizonyítható és üldözhető ugyan, de a rendek a megbüntetés-től vagy a némely büntetésnél súlyosabbnak tekintett törvényszéki meghurcolástól, a bűnösség csekély fokára tekintettel és javulás reményében, ezuttal elállanak. (Ílyenkor, utólagos jóváhagyás reményében, a megszüntetést a vizsgáló közeg is kimondhatja, indítványi jellegű büncselekmény (becsületsértés) esetén pedig ezt kimondani köteles.)

A beszüntetés így: 1. egyszerű, 2. minősített beszüntetés.

1. *Egyszerű beszüntetés.* Leghasználatosabb kitételek: „közfenyíték tárgyát nem képezhetvén”,¹ „a feladott vád helytelennek lenni találtatván”;² „büntető vagy fenyítő keresetnek helye nem találtatván”;³ „eljárásnak helyét a RR. próba híján nem találván”, „az iratok a levelestárba tétetni rendeltetnek”.

A „felmentés” kitétel csak (43-iki javaslat 252. §.) ritkán fordul elő;⁴ indokolás alig;

2. A minősített beszüntetés kétféle:

a) *feltételes beszüntetés*, mikor a vádlottat a rendek kártérítés, fájdalomdíjfizetésben marasztalják el, oly hozzáadással, hogy ha ezt lefizetni vonakodnék, a fiskális ur idézze perbe;

b) *jogkövetkezményes* (közhivatal vagy ügyvédség gyakorlatától való felfüggesztéssel kapcsolatos) beszüntetés (ezt a cancellária, illetve helytartótanács is elrendelhetette).

¹ 618/1832.

² 4277/1829.

³ 175/1820, 375/1846, 382/1848.

⁴ 4738/1843, 2323/1822, 1838/1837.

Az ügyet beszüntető végzés a vizsgálati fogság megszüntetését vonja maga után akkor is, ha ez iránt nem tartalmazna intézkedést kivévn, ha a terhelt más ügyből kifolyólag is fogva van.

III. *Az eljárást más hatóság döntéséig felfüggesztő végzés.*

IV. *Illetékes hatósághoz áttételt rendelő végzés.*

V. *Büntető (botra vagy katonaságra ítélő) határozat; ám csak nemtelenek által elkövetett kisebb súlyú büncselekmények esetén.*

1986/1821. Lisznyay Gedeon bercelli származású fiscalis jelenti a vármegyének, hogy Fajli Gáspár, Pázsit István koresmárosnak a nőgátására Heinrich árendásnak a juhai közül egyet el akarván lopni, rajta kaptatott, bebörtönöztetett és magát katonának adta ki. Ennek folytán a Rabokat Itélő Törvényszék meghagyásából a katonai jurisdictionnak által küldelvén, minthogy neve az ottani jegyzőkönyvekben sehol elő nem fordul, vissza-küldetett, a mikor is megvallotta, hogy soha sem volt katona, hanem szándéka, hogy katonának álljon. Jelenti a v. fiscalis az ord. alispány ur megbízásából a vármegyének azzal, hogy ámbátor a környülmények jelenleg nem olyanok, hogy a katonára szükség volna, mégis jó volna Fajli Gáspárt Bercelli község részéről beadni katonának, minthogy az a szándéka a nélkül is.

Pünkösöd hó 25-n a kisgyűlés végzett:

(66.) A katonaaállításnak szüksége most fenn nem forogván, minthogy a panaszlott csak azért fogadtatott meg, hogy egy juhot lopni akarván, de azon rajta kaptatott, annál fogva ebbeli tetteért ez attal 24 pálcára ítéltetvén, oda utasíttatik udvari kapitány, hogy ötet ekképpen megbüntettetvén, szokott passzus mellett *utasítsa származása helyére.*

A közgyűlésnek büntetésben marasztalási hatásköre nagy vita tárgyát képezi, de ha a tételes törvényekből nem is, de észjogilag minden esetre megindokolható, tekintve, hogy a botbüntetésre a köz- vagy kisgyűlésen többes számban jelenlevő szolgabírák bármelyike bir hatáskörrel.

VI. *Dorgálást kimondó*

VII. *Perbeidézést rendelő végzés.*

Utóbbi kettővel bővebben kell foglalkoznunk.

A határozatok egyike ellen sem használható perorvoslat, ezért p. o. a sértettnek vagy vádlottnak ki sem kézbesítik, csak a t. ügyésszel közlik miheztartás végett. Ez azonban nem állja útját annak, hogy a vádlott perbeidéztetést rendelő határozat esetén a királytól, illetve cancelláriától kérelmezze az ellene elrendelt keresetnek a megszüntetését. Ily esetben a cancellária azonban nem kéri mindig fel az iratokat. De keresetmegszüntetésre, illetve pertörlésre esetet, *Pest-megye* levéltárában nem találtam és merném állítani, hogy a keresetmegszüntetés csak oly ritka, mint most a pertörlés. A *Világ* 1842. évi 164. lapján közölt esetben megszünteti ugyan a király a sikkasztással vádolt K. Zs. szolgabíró elleni keresetet, ez a megszüntetés azonban anyagilag is indokolt, mert a tüzes szónoklatok hatása alatt döntő közgyűlés a formaságoknak teljes megsértésével rendelte el a perbeidéztetést a — mint látszik — teljesen ártatlan szolgabíró ellen.

IV. Dorgálás (intés, improbatio).

Ha a vádlott terhére rótt büncselekmény oly enyhe beszámítás alá esik, hogy a fogság vagy botbüntetés legkisebb mérve sem állana azzal arányban, úgy a kis- illetve közgyűlés, fővesztő hatalmú uradalmaknál az azt mindenekben helyettesítő uri törvényszék, a t. ügyésznek a vizsgálat befejeztével előterjesztett véleményének meghallgatása után, a vádlottat dorgálásra ítélni.

A dorgálás kétféle: ünnepélyes vagy egyszerű. Ünnepélyes: ha az alispán, vagy uriszéki elnök a közgyűlés illetve urszék színe előtt dorgálja meg a panaszlottat. Egyszerű: ha a szolgabíró, ill. uriszéki tisztviselő dorgál. Utóbbi a rendes. (Foglyot a t. ügyész a hivatalos helyiségében, vagy fogház-helységben dorgál.) Az ünnepélyes ritkább és többnyire nemesekkel szemben van alkalmazásban. De kétségtelen, hogy nemest szolgabíró is megdorgálhat.

Elvétele a dorgálás hivatalból, azaz a gyűlés vagy uriszék határozatának és illetve a tisztí ügyész véleményének bevárása nélkül is foganatosítható, és pedig a szolgabíró, uriszéki tiszt-

viselő,¹ rabokkal szemben akár a tiszti ügyész által;² néha annak dacára, hogy a bűncselekmény nincs tökéletesen bebizonyítva. Ilyenkor erről utólag tesznek a gyűlésnek, illetve uriszéknek jelentést. Ez különösen indítványi jellegű bűncselekmények, nevezetesen becsületsértés esetén divik, a mikor a szolgabíró a feleket, a vizsgálat során, kibékítette.

Vita tárgyát képezi, büntetés-e a dorgálás. Az így feltett kérdés, véleményem szerint, inkább csak tagadólag oldható meg, mivel a dorgálásnak van ugyan nyoma a jegyzőkönyvekben, de nyilván nem tartja büntetésnek a törvényszék. Súlyosító körülményként elő nem fordul és mi fő: ártatlanság címén sincs dorgálás miatt perorvoslatnak, vagy kegyelemnek helye.

1109/15. sz. a. a RR. honorarius esküdt Halász Ferenc azon tettét, hogy szolgáját speciesfacti nélkül küldte be a vármegye fogházába improbálván, az improbált jelenti, hogy nem ő küldte be a szolgáját, mire a közgyűlés kimondja, hogy akkor az érdekelt határozat ereje magától megszűnik. De nyilvánvaló, hogy a dorgálásnak nincs ereje.

Hatályát tekintve a dorgálás még az eltiltásnál is gyengébb. Az eltiltás megszegése letartóztatást vagy perindítást vonhat maga után. A dorgálásnak nincs joghatálya.

Előbbinek célja a megelőzés. Utóbbinak? megtorlás semmi esetre, hanem javítás.

3826|1821. A patyi iskola mestere Maller Pál a 10 esztendő Varga Istvánnal hozatván egy rozoga töltött puskát, a puska elsül, mi által egy gyermek halála okoztatik. (A vizsgálat során vádlottként hallgatják ki a 10 éves gyermeket, Kiss László szolgabíró és Belgrády esküdt.) Szemere Pál vicefiskálisnak ez ügyben írt jelentése így szól: „Ezen species factiból azt láthatni, hogy a halálos eset két gyermek közt véletlenül történvén, a meglövére imputatio ugyan nem következhetik, ellenben Kovács Sámuelnek ugyan tudnia kellett volna, hogy a puska töltve volt; tudnia kellett azt is, hogy annak szerszámai rossz kézben legyenek. Mindezen környűállások felfedezését mégis a gyermeket előállító rector előtt hallgatással elmellőzván, nyilvánóságos, hogy ezen culposus elmellőzésből eredő halálos esetnek oka legyen. Következőleg, minthogy halál történt, a tárgy törvényszéki megvizsgálást érdemel. Ennélfogva Kovács Sámuelnek annak elébe

¹ 435|1822.

² 2245|1831. szerint.

rendelendőnek vélem“. A *kisgyűlés* azonban 1821. Szent István havának 21-én így végzett: „Ámbátor a benn előadott környüállások szerint a jelenvaló egész történet csupa szerencsétlen esetnek kelletttek tekintetni, annyiban mindazonáltal nagyon hibásnak ítéltetik Maller Pál iskola rector, hogy puskának (melynek érett elméjű és tapasztalású emberek és a számtalan példa szerint már sok szomorú következtetése tapasztaltattak) elhozására gyermeket rendelt, holott a meg is történt szerencsétlenség esetére is méltán tapasztaltatott volna, annál fogva ezen hibás cselekedete nékie ezennel serio improbatik s meghagyatik Viceszbíró Kiss László urnak, hogy ő az említett rectort maga elébe rendelvén, ebbeli tetteért keményen megdorgálja és jövődöre nézve szemesebb vigyázatra utasítja a végzetekről tudósítása elvárattatván“. (Fasc. 6|1821.)

3372|1832. Ns. Kádas Mihályt a RR. kukoricalopás kísérleteért, mint nemesi diszes rangjához nem méltó cselekedeteért keményen megdorgáltatni rendelik.

3215|1829. Paner Mátyás a gyűlés színe elébe személyesen hivatztatván, másodalispán ur által józan magaviseletre megintetett, mely alkalmmal józanabb gondolkodásmódjának, mind pedig töredelmességének világos jelét adta s azt fogadta, hogy hibás tettét jó magaviseletével jóvá fogja tenni. Ehhez képest a RR. a szabadlábrahelyeztetését elrendelik azzal, hogy újól fog fogattatni, ha rakoncátlankodik.

548|1824. Főfiskális Muslay István ur véleménye elfogadtatván azon tekintetből, hogy Nemes Tormássy Fer. abbeli helytelen viselkedéséből, hogy Nyul Fer. egészségére nézve semmi rossz következtetés sem tapasztaltatott háramlani, ahhoz képest az actió terhe alól felmentetik ugyan, hanem alszolgabíró Dubraviczky Simon által abbeli factuma improbalása mellett oda utasíttatni rendeltetik, hogy jövődöre nézve magát minden hasonló tettektől annál bizonyosabban óvja, minthogy, ha valamely hasonló rendetlenségben tapasztaltatni fog, érdeme szerint való büntetését nem fogja elkerülni.

2275|1820. Alszolgabíró Dubraviczky Simon által panaszlott megintetni rendeltetik, hogy indulatját zabolázza meg és magát hasonló kifejezésektől óvja.

Gyakran oly hozzáadással is dorgálnak, hogy a bepanaszlott fél jövődöben, ha törvénytelen cselekedeten tapasztaltatni fog, érzékeny testi büntetéssel fog fenyegetni.¹

¹ 1419|1813.

Mint az utóbbi példák is bizonyítják, a dorgálás gyakran eltiltással együtt fordul elő.

Dorgálásban részesültek :

339|1842. Prikkel Zsuzsanna, mert a tudomása szerint lopott holmit magánál tartotta.

4983|1837. és pedig a tiszti ügyész perbeidézési indítványa ellenére, a Kun Pál református lelkész által az uraság ellen fellázított parasztok (eltiltáson felül).

4068|a|1820. Kosznits Mih. mert egy pisztolyt részeg állapotban a közönségnek nyitva álló helyen elsütött.¹

1927|1817. (Zakál János) tökéletesen nem sülvén ki az, hogy a 40 frtokat zsarolásképen csalta volna ki, de az mindazonáltal, hogy Beki Mihály rovott múltú egyénnel manipulációkba bocsátkozott.

2718|1836. Ámbár Sélley Sámuelre az ellene feladott vád valósága ki nem világosított, miután annyi mégis nyilvánosságra jött, hogy bent említett gyűlekezetben Kecskeméthen csakugyan részt vett, kellemetlenebb következtetések kikerülése tekintetéből szolgabíró Batta Sám. utasítsa őt oda, hogy oly dolgokba, melyek reá bízva nincsenek, ne avatkozzék s magát békés polgárhoz méltó módon viselje.

A dorgálást ismeri a törvényszéki és kormányzéki (helytartótanácsi és cancelláriai) gyakorlat is. Leggyakrabban a kezesség mellett való szabadlábrabocsájtás és büntetés elengedése ir. kegyelmi kérvények elintézése alkalmával rójják ki, elvértve perbeidéztetésen felül, ezzel egyidejűleg rendelik megdorgálni a panaszlottat. Ilyenkor a végzés rendszerint így szól: *severe cum animadversione ex carceribus ejusdem Comitatus liber dimittatur.*

1493|1799. Sacrae Caesareae et Regio Aplicae Mattis Domini Domini Clementissimi Nomine Universitatis Praelatorum Baronum Magnatorum et Nobilium Cottus Pestiensis hisce benigne intimandum: Altfatam Suam Sacratissimam Majestatem Clementer resolvere dignatam esse, ut Anna Fürst Josephi Zombori Conjux ob complicitatem in monetae falsificatione in carceribus ejusdem Comitatus detenta severa cum animadversione ex arresto libera dimittatur . . . 1799|6245.

L. még: Vajkó Józs. kezességre való szabadonbocsájtás iránti kérvényét 3588|1816.

¹ 2360|1791.

Tág tér nyílik a cancelláriának és helytartótanácsnak dorgálás elrendelésére az igazságügyi felügyelet gyakorlása alkalmával, különösen pedig a politikai büntetésekkel szemben. Politikai vonatkozású bűnperekben a vizsgálat befejeztével az iratok felmennek. Ilyenkor a megyét gyakran perbeidéztes helyett megdorgálásra utasítja.

Igy¹ leir a cancellária, hogy Halász Balázs tisztí ügyész komolyan megintendő és perbeidézendő, mert a megyének és ennek révén a cancelláriának egy gyilkos rab szabadlábrahelyezés iránti kérvényére helytelen véleményt írt. A közgyűlés azonban felirt ez esetben, hogy a dorgálásnak és perbeidezésnek, a RR. meggyőződése szerint, nincs helye, mert az ügyészi vélemény nem volt helytelen.

3597|1816. A helytartótanács leir, hogy a király Pajor Lászlót, a m. kir. kamara jelentése folytán, egy váltócédula koholásáért, mivel tettét inkább negédességből, mint valamely rossz végből és a törvény áthágásának szándékából cselekedte, az eddig szenvedett raboskodásnak büntetésül leendő beszámítása mellett, a vicispány által keményen megpírongattatni, azután pedig szabadonbocsájtatni rendeli.

2431|1815. sz. a. helytartótanács Asi Markovics Pétert, és pedig meghallgatása nélkül, megdorgáltatni rendeli, mert Buda város polgármesterével szemben valótlanknak bizonyult vádakkal lépett fel.

2800|1805. sz. a. leir a helytartótanács, hogy egy rab megszökvén, nyomozza ki és dorgálja meg a megye a felelős személyt.

2585|1833. megdorgáltatja a helytartótanács Antalik András ügyvédet azon sértő kifejezésekért, melyekkel ügyfele érdekében beadott folyamodásában a jászkunkerületet illette.

1831. eszt. Szentgyörgy hó 25-én és következő napokon váci püspöki uradalom részéről tartatott uri törvényszék alkalmatosságával *végeztetett*: minthogy a panaszolkodó váci lakosok által a vádolt Benikovits József váci lakos elten a tilalmas bor és pálinkamérés végett feladott vádak . . . az uriszéken világosan ki nem sülnek, és Benikovits József csak némiképpen tétetne gyanussá, ez alkalmatossággal az uriszék előtt keményen megfeddetvén, ez által a terheesebb büntetés alól felmentetik.

177|1841. Ráckevei iktató szám. Rosszalásra itéli a váckevei uriszék a szentmiklósi előljárókat, mert a tolvajt önhatalmulag vallatás után megbüntették.

¹ 6027|1843. sz. a.

47-ben kétségbe vonják a királynak dorgálás elrendelésére vonatkozó jogát. A helytartótanács 1847. évi 3090. és 6944. sz. a. Gács, Szabó Józsefnek törvényszéki megdorgálását rendeli el. A közgyűlés azonban sokkal mélyebb hódolattal tiszteli Ő Csász. és Királyi ap. Felségének legfőbb felügyelési azon fejedelmi jogát, miszerint az igazságnak birói kiszolgáltatása fölött örökös, semmint azt kétségbe vonni vagy alkalmazásában gyengíteni valaha óhajtotta volna. De épen ezen felségjoggyakorlás természetétől kifolyóan tartják, hogy az Ő Felsége legmagasabb személyében pontosult végrehajtóhatalomtól függetlennek kell lenni a birói hatalomnak, mért is a dorgálást illetően kérik az ügyet a törvényszék elé utasítani . . .

V. A perbeidéztetés, (perbefogás, vádaláshelyezés, inactionatio) és következményei.¹

A perbeidezés a felosztás alapja szerint:

I. *a) egyszerű* és *b) minősített*, mely a perbeidézést meghagyja ugyan a főfiskálisnak, de egyuttal a vizsgálat kiegészítését (tanúk kihallgatását, iratok beszerzését) rendeli el;

II. *a) feltételes*, mely szerint az ügyész csak az esetben idézze perbe a vádlottat, ha az a kárt vagy fájdalomdíjat megfizetni vonnkodnék; *b) feltétlen*. Előbbi ritkán és, a

¹ 3505|1836, 2847|1832, 187|1832, 131|1832, 138|1832, 86|1832, 126|1832, 127|1832, 88|1832, 4401|1832, 4169|1834, 2023|1824, 4149|1847, 570|1833, 2179|1821, 2738|1830, 4948|1837, 4950|1837, 792|1827, 2376|1818, 184|1809, 946|1843, 1416|1806, 4049|1833, 4108|1833, 5331|1831, 4107|1833, 4093|1833, 5348|1831, 1738|1836, 2376|1818, 184|1809, 792|1827, 3582|1820, 419|1820, 2436|1822, 435|1827, 986|1829, 3082|1831, 4033|1825, 5733|1845, 2915|1818, 5383|1831, 1740|1835, 4401|1832, 2631|1835, 978|1816, 4108|1833, 4149|1847, 2738|1827, 5338|1831, 5340|1831, 1416|1806, 286|1815, 2871|1829, 1125|1829, 1937|1821, 3906|1845, 7227|1847, 6864|1839, 3751|1836, 3362|1839, 388|1841, 2814|1842, 1349|1898, 5067|1832, 4663|1836, 2534|1844, 3089|1842, 5077|1844, 5786|1845, 1190|1841, 352|1842, 423|1848, 6273|1842, 2198|1836, 208|1848, 2517|1844, 2518|1844, 754|1848, 4425|1848, 5802|1845, 426|1848, 2955|1848, 288|1828, 3410|1829, 3824|1829, 3075|1845, 2444|1833, 2718|1836, 2513|1844, 2318|1817, 4106|1833, 4626|1817, 3631|1835, 2955|1840, 3552|1820, 5561|1838, 2661|1830, 2524|1817, 3062|1817, 1055|1830, 5587|1828, 284|1830, 5587|1828, 4813|1832, 762|1832, 282|1830, 3630|1835. és az uriszékek 1828—1848-ig terjedő iratai.

dolog természetének megfelelően, csak a bűnösségnek valóban csekély foka esetén fordul elő; (L. 189. l.)

III. a) *kriminális, más szóval fenytő, sommás, szóbeli vagy rövid útú perbeidezésre utasító végzés.* (Ilyennek kisebb súlyú bűncselekmények esetén van helye és pedig nemnemesek ellen föltétlenül, nemesek ellen azonban csak beleegyezésük esetén); — b) *fiskálisi, ügyészi, írásbeli, rendszertint vagy büntető perbeidézést elrendelő végzés:* (az a) alatt nem említett ügyekben). Utóbbit csak a közgyűlés szokott hozni.

A „főbenjáró per“ kitétel alatt szintén fiskális per értendő.¹

A fiskális perbe való idéztetés joga nemesi kiváltság, melyről azonban lemondhatni. E lemondás a törvényszék színe előtt is történhetik joghatálylyal. Ennek folytán már a 20-as években is az imént felsorolt kitételeket nem valami túlságos gondossággal használják. Gyakran felcserélik; a „fenytő per“ kitétel mellé zárjelben az „ügyészi“ vagy „fiskális“ kifejezést írják. Vagy az ügyész *fenytő* pert indítványoz, a megye szerint pedig: „ügyész úr véleménye mindenekben elfogadtatván, a *büntető per* elrendeltetik“. Igen sok esetben pedig oly kitételeket használnak, melyekből az indítandó per írásbeli vagy szóbeli formájára következtetni nem lehet. Így 1830 esztendei Kisasszony hava 11-ikén egy izben a tiszti ügyésznek „sommás büntető perében“ hoznak ítéletet.²

Gyakran szántsándékkal kerülnek a világos kifejezéseket.

Ilyenek „fiskálisnak“ vagy „szolgabírónak meghagyatják, állítsa, vagy idézze a feleket törvény eleibe“; vagy egyszerűen „törvény eleibe állíttatni fog.“ E kifejezések rendszerint a szóbeli perre vonatkoznak, de néha azért mégis írásbeli perre alkalmazzák.

Viszont „perbe idéztetni rendeltetik“ kifejezés alatt első sorban írásbeli per értendő, mégis gyakran szóbeli pert értenek alatta.

De az „iratok átadandók az ügyészi tisztségnek *szük-*

¹ LVIII : 60.; LVIII : 61.; XIV : 14.

² L. VIII : 76.; XVI : 20.; LIII : 43.; XV : 1.; LVII : 27.; LIII : 35.; LVI : 10.; XIV : 8.

séges használás végett“, vagy utóbbi helyett: „oly célból, hogy a vádakát a (rabokat ítélő) törvényszék eleibe terjessze“, vagy „fenyítéket szorgalmazzon,“ „közfenyítéki per“, „bűnvádi eljárás“ „perbefogás“, „közkereset alá vétel“, „rendszerinti büntető perbe idéztetés“ kifejezéseknél már éppenséggel nem tudható szóbeli vagy írásbeli per értendő-e.

Bárha a perbenállást, a törvényszék ítéletének tanúságaként, oly rosznak tekintik, mely kisebb súlyú bűncselekmény esetén esetleg az elkövetett rosszal arányos büntetésnek minősíthető, nagyobb súlyú bűncselekmény esetén súlyosító körülménynek tekinthető, mégis előnyösebbnek tekintik a hosszú életű írásbeli (büntető) pert, mért is (tettenérést, főbenjáró bűncselekményt és azt az esetet kivéve, midőn nemes embert a törvényszék ítélete nemnemes büntársának mondott ki) nemes ellen szóbeli per csak kifejezett beleegyezése esetén lehet indítani.¹ E beleegyezés a jegyzőkönyvben s az ítéletben is kitüntetendő.

A perbeidézést rendelő végzésből egyébként ritkán hiányzik a kitétel, miszerint „az ügyész a pert minél hamarább befejezni ügyekezze“.

352/1842. A bent előadott s helyesnek talált vélemény elfogadtatván, annak következtetésében, az iratok kiadása mellett utasításul adatik az ügyészi tisztségnek, hogy Ns Veres Pál ellen ezennel elrendelt fenyítő pert haladék nélkül megindítván, azt — megtartván egyébiránt a megtartandókat — minél előbb befejezni ügyekezze.

423/1848. Helyesnek találtatván tiszti ügyvéd urnak véleménye, ahhoz képest utasíttatik az írományok kiadása mellett az ügyészi tisztség, miszerint előadott vádat Vörös Ignác és neje ellen felyamatban levő perbe iktatván a fenyítéket ott szorgalmazza.

A perbeidézésről csak az ügyész kap hivatalos értesítést. (Ha egyházi rend tagja ellen is rendelték el perbeidézést, úgy értesítendő² egyházi fölöttes hatósága is.) — A vádlott, „ha magát jelentendi, megtudhatja“, ha nem volt jelen a végzés szóbeli kihirdetésénél. De „írásilag“ csak a perbeidező alispáni levél kézbesítésekor fog értesülni.

¹ 58/1814, 4161/1840, 2245/1843.

² 3505/1836.

Politikai vagy politikai vonatkozású bűncselekmények esetén a megyét gyakran a király nevében eljáró kancellária vagy helytartótanács utasítja perbeidezés elrendelésére; különösen, ha a vizsgálatot más hatóság, például királyi tábla mint I. fokú hatóság vagy hadbíróság foganatosította. De gyakran minden vizsgálat nélkül, merőben feljelentés alapján is elrendeli a kancellária a vádalahelyezést.

Az ily tárgyban kelt leiratok szerint a megye felhivatik, hogy tisztí ügyészét a perindításra kötelezze. A megye azonban ily felhívásoknak csak új megyei eljárás alapján szokott eleget tenni és gyakran, így az alább ismertetett (a helytartótanács 13571—13507|1831. sz. leirata szerint a pattantyús katonákat a lengyeleknek felkeléséhez való csatlakozásra lázító Perczel Móric ügyében) megtagadja a perbeidézést.

*

Az esetleg megjelent vádlott védelmét élő szóval itt előadhatja a közgyűlésen.² De megjelenése nem kötelező; határnapról nem értesül.

Némely megyékben ez alkalommal nagy a szenvedély. Biharban, 1841-ben, egy szolgabíró érdeklő vádalahelyezési kérdés tárgyalása alkalmával a nadrágtalan rendek elnadrágolván a nadrágosokat: a műveletlen elemek szavazati jogának ellensúlyozására kezdik elismerni országszerte a *honoratioroknak*, nevezetesen az ügyvédeknek szavazati jogát nemesi származásukra tekintet nélkül.

A „honoratior“ fogalmat megyénként, sőt mondhatnók közgyűlésenként, hol szűkebben, hol tágabban értelmezik.

Esetenkint vitás lehetett, ki bír felszólalási, ki bír szavazati joggal.

Koloshan — az erdélyi megyék szervezete sok tekintetben különbözik az anyaországéitól — a nem táblabírák tagsága bizonyos vizsgálatot követett függővé. (P. H. 1842. évi 846.) *Hevesben* ellenben tisztválasztásra is csak a megyében lakó és birtokos nemesek jogosultak és pedig már 16. évök betöltése után, „más azonban senki“. (P. H. 1841. évi 808.)

Baranya decemberi közgyűlésén egy nemnemes táblabíró is hozzászólt valamely törvénykezési tárgyhöz. Erre a közgyűlés egy tagja kijelenti, hogy előadása nem részesül feleletben, mert nemtelen létére nem állt

¹ 2877|1840, 3035|1839, 262|1824, 4456|1843, 610|1833, 5653|1830, 1770|1840, 33|1838, 2962|1830, 96|1810, 262|1824, 4771|1828, 4163|1816, 1181|1794, 4530|1816.

² Bpesti Híradó 1845. 188.

volna jogában itt felszólalni. Erre — így írja a lap levelezője — az egész közgyűlés rosszalását fejezi ki a szónokkal szemben. (P. H. 1851. évi 839.)

*

A perbeidezés kapcsán elrendeltetni szokott intézkedések: letartóztatás esetleg kezességre való szabadon bocsátás, a terhelt vagyonának zár alá vétele, a mit az uriszékeknél, nevezetesen a ráckevei uriszéknél, a bűncselekmény nyilvános megbizonyulása esetén, a vádlott vagyonának elítélés előtti elárverezése helyettesít.¹

*

Önkényt értetődő következményei a vádalahelyezésnek nincsenek. Hivatalvesztést, ügyvédség gyakorlatától való felfüggesztést csak az esetben von maga után, ha ezt a rendek kifejezetten kimondják.

Még a közgyűlési tagsági jog felfüggesztését sem vonja önkényt maga után. E fölött a RR. esetenként külön hozandó közgyűlési határozattal döntenek.

Igy ns. Kubinyi László emberölő ügyében. Kubinyi megjelenik a közgyűlési teremben 1802. március 17-én, a rendek azonban székeikről fölugrálva követelik távozását, ennek megtörténte után ejtve meg a szavazást.

Itt megjegyezzük, hogy az 1841. évi fejrémegyei közgyűlésen *Madarász Lászlónak* kizáratása iránti indítványt (vádalahelyezés nem volt) az alapon utasították el a RR., hogy merő válnak figyelembevételélopás esetén a primae nonusba ütköznék.

---

¹1838. ráckevei uriszéki szám.

NEGYEDIK RÉSZ.

Törvényszéki eljárás.¹

L. a bevezető rész I. fejezetét is.

I. A törvényszék tagjai, székhelye, ideje és teendői.

A helytartótanács 1846-ban az ország főispánjait és főispáni helytartóit körrendeletileg szólítja fel arra, hogy a törvényszéki elnökséget magukhoz ragadni iparkodjanak. Ez ellen a legtöbb megye fölír és sérelemként az országgyűlésen

¹ 117|1843, 458|1841; 2206|1838, 4766|1840, 1822 május 2.; 1621|1843, 139|1827, 6482|1839, 5593|1835, 5594|1835, 1845 április 7. (Kecskemét); 4051|1840, 606|1842, 1844 II|12., 1826 III|20., 1816 Szent András hó és 1811 Szent Mihály hó 19., 1840 november 2., 1840 szeptember 7., 1899 szeptember 2., 1832 május 21., 814|42, 2023|1829, 1828 III|3., 3984|1816, 139|1827, 3708|1819, 139|1827, 3398|210, 4125|1815, 2608|1817, 95|1814, 3041|1828, 1822 február 4., 6272|1828, 670|1823, 153|1815, 1605|1818, 1844 május 20., 2379|1839, 2300|1839, 1846 V|26., 1845 II|16., 1844 IV|2., 1819 IX|14., 1813 III|19., 1827 november 30., 1842 szeptember 12., 3164|1828, 2771|1828, 1840 november 2., 4629|1835, 138|1827, 1844 április 2., 3398|1840, 1605|1818, 1819 Szent Mihály hó 13. 259|1803, 898|1804, 254|1803, 1409|1808, 2415|1804, 1476|1818, 269|1813, 3584|1816 543|1815, 714|1814, 3146|1815, 613|1808, 43|1808, 1172|1804, 421|1796, 2703|1798, 2369|1798, 3282|1817, 3470|1816, 488|1817, 1909|1813, 66|1819, 110|1813, 1845|1802, 370|1803, 1079|1801, 183|1798, 332|1808, 3401|1815, 30|1815, 3270|1815, 3432|1817, 3140|1819, 1554|1827, 276|1808, 4217|1818, 1035|1816, 3148|1811, 117|1815, 4430|1817, 4092|1815, 2938|1817, 2032|1821, 4801|1821, 5037|1831, 818|1828, 3276|1823, 669|1829, 2552|1828, 4054|1828, 4055|1828, 2552|1828, 2429|1828, 2192|1826, 3305|1828, 854|1828, 3076|1819, 3838|1822, 752|1828, 177|1805, 4216|1796, 2072|1819, 2617|1828, 1345|1811, 666|1826, 360|1815, 62|1826, 110|1826, 3503|1828, 752|1828, 1557|1827, 2218|1821, 2160|1821, 1295|1811, 2173|1821, 2169|1813, 2838|1822, 4061|1827, 2150|1827, 2428|1828, 5189|1839, 4059|1828, 430|1834, 134|1834, 1125|1829, 4055|1832, 2264|1838, 2440|1835, 4405|1838, 5629|1837, 5541|1834, 143|1832, 6509|1837, 18|1799, 5672|1835, 2310|1838, 2413|1838, 1389|1835, 415|1835, 6569|1837, 5930|1837, 471|1836, 431|1840, 5730|1837, 866|1836, 2190|1835, 2133|1840, 766|1838, 5860|1839, 3259|1834, 2252|1840, 2810|1837, 2299|1826, 4405|1838, 593|1829, 2752|1822, 4158|1828, 1389|1835, 612|1830, 2171|1827, 1671|1831, 58|1833, 4800|1846, 1847|1844, 2162|47, 4494|1840, 5052|1842, 4893|1828, 3387|1840, 462|1843, 5501|1841, 471|1840, 4273|1841, 576|1840, 4865|1846, 809|1846, 6530|1848, 2547|1840, 5093|1848, 4868|1840, 3747|1843, 5049|1845, 2344|1845, 1284|1842, 5887|43, 3642|1847, 1011|1844, 2429|1828, 454|1847, 58|1848.

felvétetni rendeli. Régi szokásaikhoz mérten, ez eljárásról, hozzájárulás végett, a többi megyéket is értesíttetik. Így tett, többek közt, *Szabolcs* is, hivatkozással az országnak legtöbb megyéjében divó szokásra, mely szerint az elnöklés joga az alispánt, fenyítő ügyekben különösen a másodalispánt illeti meg.

Így történik, hogy ez ügygyel még 1846 augusztusában Pestmegye közgyűlése is foglalkozik *Földvály Gábor* főispáni helytartó előlülése alatt. A helytartótanács álláspontjának törvényességét a gyűlésen mindig kisebbségben lévő kormánypárti szónokok is csak gyenge alapon tudják kimutatni (az 1723 : 26. t.-c.-re hivatkozással). Pest megye jogszokásait kutatva, megállapított, hogy *Prónay Albert* most lemondott főispánhelyettes 9 évi hivataloskodása alatt mindössze is csak egy ízben ült a törvényszék elnöki székébe. 1834-ig mégis bizonyos, hogy az alispán helyett a főispán gyakran elnököl. — *József* nádort, mint a megyének hivatalánál fogva örökös főispánját, megkéri 1834-ben, hogy az elnökök akadályoztatására tekintettel, maga helyett elnököt rendelni sziveskedjék. *József* azonban megtagadja a kérelmet, kijelentvén, hogy ez merőben a RR. dolga. A RR. ennek folytán szabályrendeletileg állapítják meg, kik a tagjai és kik a helyettes elnökei a törvényszéknek. E szabályrendelet azonban elveszett. Egy táblabíró (úgy látszik *Réső Ensel*) szerint *Prónay* egyszeri elnökösködése úgy bizonyít a főispánhelyettesek törvényes elnöksége mellett, mint hogyha valaki közgyűlésre jövet szivartárcáját magánál felejtvén, ezzel azt akarná bizonyítani, hogy a teremben dohányozni szabad. — A vitában *Kossuth* is részt vesz, kifejti, hogy a Corpus Juris pragmatika história nélkül elhízott nagy állat, mely sem magának, sem másnak nem használ. Négy korszakot kell — úgymond — e tekintetben megkülönböztetni. Az első és második korszak Mátyásig, az oligarchia korszaka. A harmadik korszak 1486-tól kezdődik; ebben 8, 10 vagy 12 nemes „pro ratione“ ítél. A negyedik korszak II. Ulászló 1492. évi 53. t.-cikkével veszi kezdetét, melylyel visszaállított ugyan a főispánoknak régente birt hatalma, ámde csak a végrehajtásra nézve. De már I. Ferdinánd alatt — úgymond — meg-

hozatott az 1548. évi 10. t.-c., melyben a megyei bíraskodás elvéül felállított a választási rendszer. Legújabbán meg az 1840. évi 22. t.-c. csödperekben csak a megyéket bizza meg az eljárással, de nem tesz említést a főispánokról.¹

Tény, hogy a gyakorlat szerint az alispánok egyike, többnyire a másodalispán a rendszerinti elnöke a törvényszéknek, s hogy a másodalispán elnökségét a Nyáry-féle (36. és következő lapon közölt) büntetőtörvényszolgáltatási eljárás is föntartandónak vélte. Ez a század első felében mindvégig a legtöbb megyében általános szokás. Csak kevesen vannak, mint például Vas,² hol a főispán az elnök.

Tagjai a törvényszéknek, az elnökön kívül: a közbírák és a közvádló.

A *közbírák* három elemből állanak: 1. táblabírák, 2. tisztviselők és 3. a törvényes bizonyság.

Lássuk ezeket egyenként.

1. A *táblabírákat* a főispán maga nevezi ki a birtokos megyebeli nemességből, néha azonban a katolikus papok közül is,³ a kinevezendő jogi képzettségére is tekintettel. A tudás alaki igazolására, jogi vizsgálat letételére nem helyeznek különös súlyt. Jogi tudás is kívántatván, a kinevezettek legnagyobbbrésze az ügyvédek közül kerül ki, a kik, az évezredes előítélet és gáncs dacára is, a társadalomnak leginkább tisztelt tagjai közé tartoznak, és osztatlan elismerés kíséri az elnök szavait, az 1843. évi április 21-kiországos ülésen, midőn kijelenteni kénytelenül, hogy:

„... mely sok függ az igazság kiszolgáltatásának tökéletes voltában az ügyvédektől, azt a RR. a mindennapi tapasztalásból jól tudhatják s hogy leginkább a legszövevényesebb gyökeres jussu perekben kívántatik meg *ügyességek és példátlan szorgalmok, az is nyilvánvaló.*“

A táblabírói kinevezést a főispán bejelenti a közgyűlésnek.

2. A *tisztviselő* közbírák közt, fontos ügyekben, gyakran találjuk a nem elnöklő másik alispánt (így a Zenthal-ügyben

¹ Pesti Hírlap 1846. II. 134.

² Pesti Hírlap 1843. évi 278. l.

³ 1843. március 23-ki közgy. jkv.

1825-ben). Ilyenkor tehát két alispán is részt vesz az ítékezésben. Ugyancsak *tagja* a törvényszéknek a jegyző is, kit a megye jegyzői tagjainak sorából szoktak kirendelni, bárha, szükség esetén, a jegyzői tiszt a tiszti ügyész által is betölthető. A jegyző azonban szavazattal nem bíró tagja a törvényszéknek. Ennek dacára azonban nemcsak véleménye szokott meghallgattatni, hanem az ítélet szerkesztésével is ő van megbízva, mért is jogi tudása és felfogása nagyon is latba esik.

3. *A törvényes bizonyosság*: a szolgabíró és esküdttársa.

A bírának csak legkisebb száma van meghatározva. Megjelenhet bármely jogosult (minden táblabíró). Bárha, hozzávetőleges becslés szerint, százakra mehetett a megyében lakó táblabírák száma, mégis gyakran esik meg, hogy törvényszék nem tartható, kellő számú tagok híján. A legkisebb szám 1825-ben még 11, mely számnak 9-re leszállítását — minthogy sokan vonakodnak megjelenni — a törvényszék kéri a kancelláriától, arra hivatkozással, hogy 9 bíró jelenléte, a táblának, mint I. fokon ítélő bíróságnak ítékezéséhez is elég. (Az elintézkést egyébként nem találtuk meg az iratok közt.)

Minden szavazat, főnemesé, köznemesé, alispáné, vagy esküdtté egyenlő súllyal bír.

Az *összeférhetetlenséget* nem ismerik. Az ítélő tanácsban a közgyűlésen szavazott táblabírák részt vesznek. A vizsgálatot fogantatosított szolgabíró és esküdt a hitelesítéskor törvényes bizonyoságként szerepelhet. A vizsgálat során esetleg kiküldött bizottság tagjai ítélnének az ügy érdemében. Ugyan az áll a tiszti ügyésről.

Ezzel szemben nincs szabály, mely az ítélethozatalt a hitelesítéskor eljáró bírákra szorítaná.

A század első évtizedeiben, a mikor is az eljárás rendszerint a letartóztatással indul úgy a megye, mint az uriszékek törvényszékének hivatalos neve „*Rabokat ítélő törvényszék*“. A 30-as években, „*Gonosztevőket ítélő törvényszék*“. Csak a 40-es éves elején, midőn már tisztulni kezd a felfogás: „*Fenyítő*“ avagy „*Büntető törvényszéknek*“ nevezni.

Székhelye Pest és csak 1831-ben, az epe-mirigy nyavalya (cholera) folytán kitört lázadás idejében¹ egyuttal Vác is. De 1840 óta Kecskemét, és 1846 óta Cegléd és Kalocsa is.

*

A megye törvényszéke *negyedévente* ül össze és egy-folytában körülbelül 3—4 hétig ülészik (addig míg az összes ügyek el nem intéztettek). Az *uriszékek* törvényszéke akkor ül össze, a mikor, a rabok számát tekintve, szükséges. Néha akkor sem. E miatt sok a panasz, mert a megyének az uriszékek fölött úgyszólván semmi hatalma sincs. A megye ellenőrzési joga csak képleges. A helytartótanács segíthetne ugyan a bajon, de nem törődik a dolgokkal. A tábla, mely hivatalos tudomást vesz az állapotokról, pedig csak felebbezési hatósága az uriszéki törvényszéknek, nem fegyelmi hatósága.

A negyedévi üléskezés országos szokás, a mely úgy látszik, az 1618 : 14. t.-cikkre vezethető vissza. Ott kimondott, hogy „óvakodni kell attól, nehogy az országlakosok a törvénykezési időszakokon kívüli törvénytállásra kényszerítenek“. Bárha lépten-nyomon érzik e „törvénybiztosította jog“-nak káros hatásait, törvényes intézkedés nélkül „nem merik“ az állandóan együttülő törvényszékeket rendszerezíteni. Pedig Mária Terézia 1768 február 1-i rendelete szerint *Causarum Criminalum et Civilium Revisionales Sedriae toties quoties necessitas exegerit celebrentur*.

A helytartótanács 1817. január 17-én 427. sz. a. kelt rendeletével utasítja ugyan a megyéket, hogy közgyűlési napon ne tartsanak törvényszéket, azonban a gyakorlat ragaszkodik ahhoz, hogy csak birtokos lehessen törvénybíró. Ilyenektől pedig azt, hogy állandóan Pesten lakjanak, nem lehet megkövetelni.²

A törvényszék idejére nézve lásd egyébként a bevezető rész első fejezetében elmondottakat.

Teendői a törvényszéknek háromfélék: I. véleményezés, II. határozás és III. hitelesítés foganatosítása.

¹ 229|1831.

² L. e. i. Cziráky János gf. beszédet a 43-iki javaslat tárgyalása alkalmával Fayer IV. 156. l.

Lássuk ezeket egyenkint.

1. A törvényszék, mint mondtuk: *véleményező szerve* a közgyűlésnek a büntető jogszolgáltatást és fogházakat érintő kérdésekben. Ennek folytán a közgyűlés, valahányszor kétely merül fel bizonyos elvi jelentőségű büntetőjogi kérdés tárgyában, a törvényszéktől kér szakvéleményt.

A törvényszék véleményét a közgyűlésen felolvassák és megvitatják. Rendszerint elfogadják. Ez esetben többnyire majdnem betűszerint beleveszik a szóban forgó közgyűlési határozat, illetve a királyhoz vagy nádorhoz intézett felirat szövegébe.

Döntő súlya volt e véleményeknek a megyének és központi államhatalomnak egymás ellen vivott csatájában.

Mindig a kormány ellen, mindig a jogszabályok szabad-
elvű értelmezése mellett foglal állást a törvényszék. Gyakran (felhívás nélkül is) sürgeti a törvényhozótól várva-várt büntetőjogi újításokat, a 40-es években egy ízben a Deák-féle javaslatok törvényerőre emelését, a fogház, a kezességre való kibocsájtás ügyének rendezését sat.

Egy ideig véleményező szerve a közgyűlésnek *vádaláshelyezési ügyekben* is. — Míg tehát az ítélő és hétszemélyes tábla kinevezett bírái vakon engedelmeskednek a Bécsben székelő magyar kancelláriának, addig a megye bírái nem egyszer szabadságuk veszélyeztetésével szállnak sikra az „alkotmány védbástyájának” védelmére.

*

II. *Határozatai* a) ítéletek (és pedig közbenszólók és vég-
ítéletek) és b) végzések (kezességre való kiengedés tárgyában).

Közbenszóló ítéletei:

1. ügyek egyesítését,
2. pótvizsgálatot,
3. vádlott halála esetén: pertörlést (megszüntetést),
4. (különösen vádlott meg nem jelenése esetén) letartóztatást,
5. hitelesítést, (ill. megeskést),
6. védőt,
7. per gyors befejeztét,

8. felebbezés bejelentése esetén, felebbezés megengedését és az iratok felküldését rendelők.

Jegyzet. 1—4. alatti ítéletek hozhatók úgy az írásbeli, mint a szóbeli perben. Hitelesítést szóbeli perben is, írásbeli perben is foganatosítanak, de szóbeli perben külön elrendelő ítélet nélkül. Védőrendelésnek csak írásbeli perben van helye. (Írásbeli perben kötelező, szóbeli perben tilalmas a védő közbenjötte.)

*

III. A hitelesítés foganatosításáról a IV-dik fejezetben szólunk.

II. Közvetlenség és nyilvánosság.

Közvetlenség elvei szerint ítél a nyombanítélőhatalmú törvényszék. A 41-iki „Norma“ szerint a vizsgálat sem kötelező, hanem a rab elfogatását követő legfeljebb harmadnapon¹ összeül a bíróság, felolvastatja a történet tökéletes leírását, az esetleg kihallgatott vádlott vizsgálati vallomását (8. §.), kihallgatja a vádlottat és a vizsgálat során nem is szerepelt tanukat, jegyzőkönyvbe veszi vallomásukat és elítéli a vádlottat, avagy pedig átadja a megye törvényszékének.

A bíraskodás e faja divik az ország több megyéjében a század elejétől fogva a 40-es évekig és, dacára a nagy számu visszaéléseknek, Andrássy Károly gf. személyében (Fayer IV. 174.) pártolókra talál a 43-iki javaslatok tárgyalása alkalmával is.

A szolgabíró is „közvetlenül“ jár el a hatásköre alá eső kisebb súlyu bűncselekmények, nevezetesen kihágások esetén, *mert a bizonyítékok, illetve vallatás befejeztével tüstént megbotoztatja, megkorbácsoltatja vagy megvesszőzteti a vádlottat.* A turai, solti és ó-budai urszékek is közvetlenül ítélnek kisebbszerű bűncselekmények és beismerés esetén, a mennyiben ilyenkor a vád és vádlott megelőző vizsgálat nélkül kerül az uri törvényszék elé és az ítélet azonnal meghozható.

Más bíróságnak nem sikerül a közvetlenség elveit megvalósítani. A megye törvényszékének legkevésbé.

*

¹ VI. fej. 2. §.

Szóbeli perben megeshetik könnyen, hogy az ítéletet a hitelesítés után nyomban az azon jelen volt bírák hozzák, mert a hitelesítés után nem állja útját semmi az ítélelhozatalnak. De itt is gyakran megesik, hogy az ítéletet csak napokkal vagy hetekkel később hozzák; olyan szabályt pedig nem ismer a gyakorlat, melynél fogva a hitelesítéskor el nem járt bíró az ítélelhozatalból ki volna zárva; a hitelesítéskor szerepelt bíró helyébe lépett bíró pedig merőben csak a jegyzőkönyv alapján ítél.

Ugyanez áll természetesen a jegyzőről is. A jegyzői és egyuttal törvényszéki előadói tiszteet hol a megye aljegyzőinek egyike, hol a közvádló tölti be. Ennek személye is folyton változik. Az *uriszékeknél* csak így áll a dolog. Ezeknél előadó az uradalmi ügyész, rövid útu perekben az uradalmi főtitst, néha a tiszttartó.

*

Írásbeli perben alig van közvetlenség. A hitelesítést rendszerint a derékvédelem előtt foganatosítják. Így hát hónapok sőt évek telnek el az ítélelhozatal napjáig. Addig az elnöklő alispán és az ítélőmesterek (közbírák) helyébe ujak léptek. Ezenkívül sem a bírák, sem a törvényes bizonyság neveit nem írják be a perbe, úgy, hogy még akarva sem igen lehetne ellenőrizni, ki vett részt az ügy korábbi tárgyalása alkalmával.

*

Szóval a közvetlenség elvei nincsenek biztosítva.

Minthogy pedig hitelesítéskor a vádlott vagy tanu uj, vizsgálati vallomásától eltérő előadásából ép csak annyi kerül a jegyzőkönyvbe, a mennyit az épp akkor együtt ült bírák lényegesnek tartottak, minthogy továbbá ezt is csak „nagyjában“ írják be: az anyagi igazság sok esetben szenved csorbát.

* * *

A törvényszék nyilvánossága közjogi vitás kérdés.

Vasmegye első követe¹ hangsulyozza a vármegyék

---

¹ Karok és Rendek országgyűlési naplója VII. k. 128. l.

ítélőszékéről szóló törvénycikkely tárgyalása alkalmából, hogy elv, hogy a polgári igazak a bíróság hatalmának könnyen veszedelmessé válható terjedése ellen biztosítva legyenek. Ezen elvet azonban abban találja fel szóló, ha az igazság kiszolgáltatása ezen törvényszékeknél is, az 1486. évi 65. és 1492. évi 79. törvények példájára, köznyilvánossággal fog megесni. — *Barsmegye* követe is főgarantiának tekinti a nyilvánosságot.¹

Az újabb törvények nem intézkednek. A régiék értelme homályos, kétséges. Az 1492 : 79. tc.-ből sokan a nyilvánosság jogos voltára következtetnek. De merészen. Ebből ép úgy lehet a nyilvánosság ellen, mint a nyilvánosság mellett érvelni. Mert azt mondja, hogy a tárgyalásokra fegyveresen és jobbágyság kíséretében menni nem szabad, ne hogy az igazság a fegyverek zajában elnémuljon.

Az 1486 : 65. tc. 8. §-a szerint igaz ugyan, hogy a törvényszékek ajtai nyitva tartandók a tárgyalás alatt és hogy ez intézkedésből arra lehetne következtetni, hogy nyilvánosan kell tárgyalni, de a törvényhozó szerint ez intézkedés célja az, hogy a tárgyalások ne zavartassanak és hivatlanul senki be ne lépjen.

Az 1492 : 79. tc. által fentartott 1486 : 65. tc. is csak gyenge érv a nyilvánosság mellett, a mennyiben mindössze is csak annyit mond, hogy a megye törvényszékén megjelenő urak és kísérelők, szolgálk a fegyvert leteszik, hogy tudják, hogy ott nem fegyverrel, hanem joggal kell küzdeni.

Pestvármegyében már 1777 május 26-án kétségtelenül nyilvánosan tárgyaltak.

1784. évi február 4-én kimondja ugyan a törvényszék, hogy tárgyalásain csak titoktartási esküvel kötelezett egyének jelenhetnek meg. Ez a határozat azonban mindenesetre önkényes, mert sem törvényen, sem közgyűlési határozaton nem alapul.

Csakhamar erejét is veszti, a mennyiben a XIX. század elején, kezdetben talán csak a rendfentartó hajdukat, ntóbb

¹ U. o. 200. l.

a ki nem tiltható táblabírákat és patvaristákat is megtürik a teremben.¹

Más megyékben is ilyenek lehettek a viszonyok, mert *Wesselényi Miklós* szerint 1831-ben² „a vármegyei ítélőszékeket a nyilvánosság őrzi a visszaélésektől.“ Bihar követe *Boethy Ödön* az 1843. évi augusztus 17-ki kerületi ülésen azért nem látja a katona polgárjogát elegendőképp biztosítva, mert a katonai eljárásban nincsen kellő nyilvánosság. A Deák-féle javaslatok tárgyalása alkalmával *Andrássy Károly* gróf kijelenti, hogy nálunk, ámbár nem nagy, de mégis van nyilvánosság.³

Itt megjegyezzük, hogy, a bevezetésileg ismertetett *Nyáry-féle Büntetőtörvényszolgáltatási eljárás* tárgyalása alkalmából megtartott közgyűlési vita során, *Békést* is azon megyék közé sorozták, a melyekben régtől fogva törvényesnek ismertetett el a nyilvánosság. Ez a kijelentés azonban csak tévedésen alapulhatott, mert az 1842. évi „*Világ*“ I. k. 34. lapján olvasható tudósítás szerint Békésben a hallgatóságnak, illetve „ifjúságnak“ csak hallgatási esküt tett tagjai lehetnek jelen a tárgyaláson. — Kétségtelen azonban, hogy *Somogyban* volt nyilvánosság 1841-ben, mivel a *Pesti Hírlap* február 3-ki száma egy szembesítés és hitelesítés eredményét közli.

Bajos is volna ennek ellenkezőjét feltételezni. A vádaláshelyezés legalább azon ügyekben, melyekben a közgyűlés bír hatáskörrel, nagy nyilvánosság (karzati közönség) színe előtt történik. De az is kétségtelen, hogy az ítéletek rendelkező részét kivonatossan, mindenki részére hozzáférhető nyilvánkönyvekbe jegyzék.

Az sem szenved kétséget, hogy a kir. tábla ítéletének kihirdetése, az 1807 : 9. t.-cikknél fogva, nyilvános s némely megyei ítéletnek (elrettetés céljából) községenként való kihirdetését gyakran elrendelik. Ha tehát az ítélet és a szó-

¹ Érdekes egyébként, hogy *Miss Pardne* az 1839/40-ki Magyarországról írott munkája II. k. 7. fejj. szerint egy gyermekölési pert nagy nyilvánosság előtt tárgyalták. Minthogy azonban e körülményt *Pardne* csak másoktól hallotta; bizonyítékul a régi nyilvánosság mellett fel nem hozható.

² Balitéletekről 160. l.

³ Fayer, id. mű IV. k.

beli tárgyalást megelőző rész nyilvános, nem is foroghatott fönn ok arra nézve, hogy a hitelesítési tárgyalást vagy a vádbeszédet titkosan tartsák meg.

2725/1804. Scizepek János katona, ki, hogy a katonaságot elkerülhesse, fogait baltával kiütötte, f. hónap 3-án tartatott criminalis törvényszéken ellene helytartótanácsi végzésnél fogva a *szegei erkölcsjavító házban* eltöltendő egy esztendei rabságra és fertályesztendőnként 25, összességgel 100 korbácsütésekre ítéltetett.

Mely ebbeli végzés a mezővárosok, a helységek Elöljáróival oly végre közöltetik, hogy lakosaik között mind a fent kitett vétket, mind az azt nyomban követett méltó büntetést közhírül tévén: a katonaság elkerülése végett netalán tán hasonló gondolatra vetemedhető Ifjuikat az efféle borzasztó cselekedeteket okvetlenül követő súlyos büntetésekre figyelmetesekké tegyék.

*

Az 1841-iki közgyűlésen *Nyáry Pál*, Pestvármegye főjegyzője¹ a védelem kötelezővé tételét sürgeti rövid útú (sommás) perekben. A RR. fontosabbnak találják a kérdést, semhogy azonnal határozni lehetne, ezért az indítvány írásos megokolását követelik. Nyáry hamar kész az írásos megokolással és utóbb a megye költségén könyv alakjában is megjelent „Indítvány”-ában azt kívánja, hogy a büntető törvényszék tagjai ne legyenek egyuttal polgári ügyekben ítélő mesterek, a büntető törvényszék folyton együtt üljön, ne csak évnegyedente; a hitelesítés a vád és védbeszéd teljes nyilvánosság mellett tartassék, a szolgabírói büntető hatalom eltöröltessék, végül: minden rövid útú perben a vádlott védőt választhasson. A közgyűlés elvben magáévá tette az indítványt. Csakhamar a „Büntetőtörvényszolgáltatási eljárást” is magáévá teszi, melyet *Nyáry Pál*, *Kossuth Lajos* és társaik dolgoztak ki a közgyűlés által elfogadott elvek szerint. Ez azonban a helytartótanács szerint a megye szabályrendeleti jogkörének túlhágásával és a törvényhozó hatalom megsértésével hozott határozat lévén, a kormánysszékek, a nádor és a király, óriási fel és leiratozások után csak az állandó törvényszékek tartásához adnak beleegyezést, a nyilvános tárgyalást azonban egyenesen megtiltják. A RR. azon-

¹ 2790. sz. a.

ban érzik, hogy nyilvánosság nélkül nincs szabadság. Látják, hogy az 1840 : 5. t.-c. által elrendelt büntetőjogi javaslatok nem egyhamar lesznek élő joggá. Ezért nem engedelmeskednek a leiratnak, hanem meghagyják újonnan megválasztott bíráiknak, hogy, a tilalom dacára, az „Eljárás“ szerint járjanak el.

A bírák és ügyészek 1842 husvétját követő első köznapon akarják az új eljárás biztosította nyilvánosság és alaki védelem mellett a tárgyalást megkezdeni.

De nem lehet. *Szentkirályi Móric* másodalispán, a törvényszék elnöke, abban a pillanatban, midőn bírótársai kíséretében a törvényszéki terembe akar lépni, levelet kap a főispáni helytartótól. A levél szerint a király a törvényszéknek a megye által megállapított módon való tartását, katonai erő alkalmazásának terhe alatt, tiltja meg.

Ma nem kell katonai erő a nyilvánosság megakadályozására.¹

III. A törvényszéki eljárás fajai.

1. *Sommás (rövid útú, szóbeli, kriminális, fenyítő) eljárás*; a vizsgálat befejeztével a köz- vagy kisgyűlés utasítására, esetleg e nélkül is a törvényszék a tanuknak, szakértőknek és vádlottnak a tiszti ügyész jelenlétében eszközölt meghallgatása (hitelesítése) után a tiszti ügyész előterjesztése alapján ítéletet hoznak.

¹ L. „A faror defensionionis és a kir. Kuria“ c. értekezés 76. l. és a budapesti büntető kir. járásbíróság ajtajára kifüggesztett táblálakat, (mely szerint a tárgyalás megkezdése után a terembe belépni szigorúan tilos) és a budapesti ügyvédi kamarának e tárgyban tett előterjesztése folytán hozott táblaelnöki átiratot. (*Ügyvédi Kamarai Közöny* 1904. évi 1. sz.)

Valódi oka ezen — minden táblaelnöki kijelentés dacára is — jogsérelmes „joggyakorlat“-nak abban keresendő, hogy a valódi nyilvánosságot meg nem szokott bíráinkat az ajtónyitogatás is izgatja. Ők a valódi „megfordítottjai a Szentkirályiaknak“. Az a nyilvánosság védelmében csatát vív a központi államhatalommal, dacol a Felsővel, a katonaszuronynak csak kényszerítve enged és szabadságát veszélyezteteli a politikai üldöztetéseknek szomorú korszakában. Ezek, az úgynevezett *résdancái* az alkotmánynak, áldozatot hozni az általok „ímádot haza“ „szent alkotmányá“-nak védelmében egy nyomorult ajtókilincsnykorgás okozta lelki izgalom erejéig sem nem akarnak, sem nem tudnak.

Ít jegyezzük meg, hogy *Zsoldos Ignác* már 1838-ban „A honi közbiztonságról“ írt „mindeneknek akit illet“ ajánlott művében követelte a törvényszéki

2. *Irott (formaszerinti, fiskalisi, rendszerinti, büntető) per*: a vizsgálat befejeztével a közgyűlés határozata alapján felelés (a most divó rendes polgári periratokhoz hasonló iratváltás) és kihallgatások (hitelesítések) után hoznak ítéletet.

A kettő közti főkülönbség:

1. hogy irott pert a kisgyűlés nem szokott elrendelni; sommás pert gyakran rendel el;

2. irott perben írásbeli felelés után foganatosítandó a hitelesítés; sommás perben elmarad a felelés;

3. irott perben a felelés alatt az alaki védelem kötelező; sommás perben nincs alaki védelemnek helye;

4. irott per nemes és nemtelen ellen bármi néven nevezendő bűncselekmény miatt egyaránt lefolytatható; sommás per csak a törvény szerint 3 évnél nem súlyosabb büntetéssel sújtott bűnök miatt, de nemes ellen ez esetben is csak beleegyezése esetén.

5. Irott perben a vádlott kihallgatása elengedhető; sommásban nem.

IV. A sommás per. (Hitelesítés; Sedria.)

Sommás eljárásnak, általában véve, csak nemtelenek ellen, nemesek ellen csak beleegyezésük esetén van helye.

Sommás eljárás alá tartoznak a törvény szerint 3 évnél nem súlyosabb büntetéssel sújtott cselekmények. De „törvény” alatt, a büntetőjogi bizonytalanság e szomorú korszakában, nemcsak irott jogszabály értendő, hanem, a hivatalos jogtudomány, illetve a Hármaskönyv értelmében: első sorban a szokásjog.

Így hát: esetenként vitás lehet, mi tartozik sommás eljárás alá, mi nem.

*

---

nyilvánosság törvénybeiktatását. A velős rövidséggel megírt, rendkívül tartalmas műnek ugynevezett „foglatat”-jában kifejti, hogy a vádbeli tettek megbírálásánál arra kell figyelmet fordítani, ... hogy az ügyelések és perfolymat nyilván és szóval történjen, miből következik, ... hogy a közönség mindent tudna amit kell, de, a bírák titokban tanácskozáván, semmit sem amit tudnia nem kell.

A „sommás per“ lényegileg az ügy szóbeli tárgyalásában áll; de „per“ alatt a szó mai értelmében vett pernek csak törvényszéki eljárási része értendő.

A RR.-nek perbeidézést rendelő (mint tudjuk, mindig jogerős) határozatának vétele után, a tiszti ügyész a legközelebbi évnegyedes törvényszék alkalmatosságával fölvétetni kéri a vádlott ügyét.

Az ügy a vádlott és a tiszti ügyész jelenléte nélkül nem tárgyalható. Védő közbenjötte tilos.

Minden valószínűség szerint az eljárás a vádnak a közvádló által való előterjesztésével kezdődött. Erre vall a bevezető részben ismertetett Nyáry-féle Büntetőtörvényszolgáltatási eljárás, különösen annak a törvényszéki eljárást szabályozó egyik tervezete, mert a tervezet mindenképpen a tényleges gyakorlatot tartá szem előtt.

A szóbeli tárgyaláson:

1. újólág kihallgatandók a vádlott, a tanuk és a szakértők (hitelesítés, authenticatio);
2. kihallgatandók a vizsgálat során nem szerepelt tanuk és szakértők;
3. megeskütési akadály híján, meghiteltetendők illetve újólág meghiteltetendők az összes tanuk, illetve szakértők;¹
4. foganatosítják esetleg az ellenthomlokállítást (szembe-sítést).

Ennek megtörténte és illetve tanácskozás után ítélet hozható.

Így — a vizsgálat során is, általában véve, kötelező lévén az eskü — rendszerint minden tanu kétszer esküszik.

Kimerítő jegyzőkönyvet az eljárás menetéről s a feltett kezdésekről nem vettek föl. — Így, adat és egykorú föl-jegyzések híján, a kutatás a főbb mozzanatok megállapítására kénytelen szorítkozni.

Lesznek, kik szerint a vádlotthoz az elnökön kívül senki sem közvetve, sem közvetlenül kérdést nem tehetett.²

¹ Tehát jól vigyázzunk. Van hitelesítés és hiteltetés.

² BP. 304. §-ának végbek.

De a régiek eszének mivel sem indokolt, ily mérvű meggyanúsítása ellen annál inkább kell, hogy tiltakozzunk, minél inkább lássuk át, hogy az elnökkel azonos súlyú szavazattal bíró ítélőmesterek kérdésföltevési jogának megszorítása jogilag csak oly kevésbé indokolható, mint észtanilag.

*

Hitelesítés (authenticatio) annyi, mint helybenhagyás, jóváhagyás.

Ha a vádlott, tanu, vagy szakértő a törvények színe előtt is úgy vall, mint a megelőző vizsgálati eljárás során, úgy azt mondják róla: helybenhagyta, authenticálta, jóváhagyta vallását. Ennek megtörténte után a tanutól és esetleg szakértőtől, akadály hijján, kiveszik az utóesküt,¹ és a jegyzőkönyvbe, a korszak elején latinul, a húszas évek eleje óta már rendszerint magyarul, a vizsgálat során fölvetett jegyzőkönyvbe egészrét írják az ú. n. *hitelesítési záradékot* (authenticationális clausulát): „X. Y. reus (testis), reexaminatus fassionem suam per totum confirmavit (authenticavit)“. „X. Y. rab (ill. tanu) a törvényszék színe előtt vallását mindezenekben fentartotta, (helybenhagyta, meghitelesítette authenticálta).“ Ha a kihallgatott vallomása eltérő a korábbi vallomástól, úgy a mondott záradék után az erre vonatkozó kitétel kerül: „... helybenhagyta azzal, hogy ő nem lopta el nemes Kádár János úrnak sem lovát, sem kocsiját, sem a mondott időben Ráckeve mezővárosának a környékén nem tartózkodott.“

A bíróság által feltett kérdések — mint föntebb kifejtettük — nem kerülnek jegyzőkönyvbe. A vizsgálat során nem szerepelt előadások is csak velős rövidséggel.

*

Bárha hitelesítés alatt tulajdonképen csak helybenhagyó vallomás volna érthető, mégis: nem csak a részben vagy egészben eltérő vallomás kivételét, de az egész törvényszéki szóbeli eljárást hitelesítésnek nevezik. „Hitelesítéskor“ annyit tesz, mint törvényszéki tárgyaláskor.

---

¹ A megelőző eljárás során előesküt.

„Duae qualitates sen conditiones ac requisitae ad confessionem rei necessarie .consideratae sunt; scilicet: ut hujusmodi confessio verificetur, deinde ut propriis verbis enarretur et non per interrogatoria suggestiva extorqueatur“ mondja Bodó. Ezt azonban, úgy látszik, nem igen tartják szem előtt, mert a jegyzőkönyvek szerint elég gyakran fordul elő a korábbi vallomások megtoldása, új, a vizsgálat során nem firtatott ténykörülmenyekkel, de ellentmondás, megcáfolása a korábbi vallomásnak? Alig.

Mi az oka ennek?

Könnyű erre megfelelni. A mi mindenekelőtt a vádlottat illeti: ez azért hagyja helyben, a legtöbb esetben a vizsgálat során „kivett“ vallomását, mivel a joggyakorlat, a XX. század bűnperrendtartásának magaslátát már elérve, csak az indokolt visszavonásnak tulajdonít joghatályt. Elvben ugyan a szolgabíró által felvett jegyzőkönyv nem bír bizonyító erővel, és a quisque censetur bonus ac justus sat. elvét is elismerik, de — úgy vélik — a „quisque“ kitétel a szolgabíró urra vonatkozik. — — Így hát visszavonni a vallomást, egy lévén a vizsgálatot vezetett szolgabíró, ill. helyettesének meggyanúsításával: a visszavonási ok (p. o. a kínvallatás) teljes próbarejű tanuk hijján, koholtnak vélelmezendő. Ehhez járul azon körülmény, hogy a vizsgálat, *Kossuth* agitációja dacára, a korszak végén is csak nyilvánosság kizárásával fogantatván: a szolgabírák kínvallatás esetén sem alkalmaznak a vádlott által hivatkozható tanukat. És a törvényszék törvényes bizonyság, azaz szolgabíró és esküdt nélkül még csak meg sem alakulhat, mért is a szolgabírói testület valamely tagját meggyanúsítani legalább is nem volna tanácsos.

Az 1834. december 17-ki kerületi ülésen *Fekete Ferenc* Pozsonyvármegye követe indítványt nyújtott be az iránt, hogy midőn az urától természeti függésben levő jobbágy ura ellen hitelesítéskor tanúságot tesz, a földesúr vagy annak ügyvédje vagy tisztje jelen ne lehessen, viszonyosság tekintetéből pedig a jobbágyok ügyvédje sem.

Arra, hogy a hitelesítésnél a vizsgálat ill. kínvallatásnál eljáró szolgabírónak, illetve annak, ki a vizsgálatot fogantatosította, nem szabadna jelen lenni, nem gondolnak.

Pedig hát — *Deák Ferenc*nek az 1834 december 17-ki kerületi ülésen mondott szavaival élve — „az interessált bíró, élvén a tollrafogásnak ezer módot nyújtó alkalmával, oly tanúságot adhat a tanú szájába, a melytől az nagyon távol volt“, s az ily hibákat még a XX. század bűnvádi perrendtartása szerint is csak „különösen tekintetbe veendő kivételes esetekben“ sikerül helyreütni.

A mi egyébként a *tanúk* vallomásának a meghitelesítését illeti: visszavonása a vizsgálat során tett vallomásnak azért nem fordul elő, mivel a tanu, a megelőző eljárás során előesküt tett; minden eltérő vallomás tehát hamis tanuzás jogkövetkezményeit vonná maga után.¹

*

A kihallgatás a 18. század végén a vizsgálat során tett vallomás felolvasásával kezdődik. (Sok megye 48-ig így hallgat ki.) A vallomásokat lehetőleg gyorsan olvassák fel a törvényszék előtt, hajduk kíséretében megjelent vádlottnak, tanúnak, kik észrevételeiket csak, a sokszor félórás felolvasás befejeztével tehetik meg, a mikor már elfelejtették, hol volt a hiba. A hitelesítés e módját nem lehet eléggé rosszolni. *Szlemenics* ki is kel e visszaélés ellen, de nem nagy sikerel, mert, kivételével *Pest*nek, mely már a 19. század legelején, tehát *Szlemenics* föllépte előtt tért volt el a „felolvasás“-tól, ujólagos kikérdezéssel helyettesítvén azt, a többi megyék jórésze 48-ban is, tehát *Szlemenics* tiltakozásai után is, megmarad a régi rendszer mellett.

Az *uriszékek* mindenütt megyei felügyelet alatt, a megye szolgabirájának és esküdtjének közbenjöttével tárgyalnak. Ennek folytán a megye törvényszéke által követett hitelesítési eljárás a kebelbeli uriszékeknek is irányadó. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a turai, solti és ó-budai uriszékek egy lényeges pontban mégis eltérnek a megye szokásaitól, a mennyiben a kisebbszerű esetek jó részét a *törvényszékre való közvetlen előállítás* útján, tehát megelőző (vizsgálati) eljárás fogatosítása nélkül intézik el, a mi a megye törvény-

¹ A mint hiszem nem csak *Pestmegye* gyakorlata szerint.

székénél nem dívik. A *közvetlen előállítás* úgy történik, hogy az uriszék tisztviselője vádját egyenesen az ép ülésező uriszék elé terjeszti. Ha a vádlott beismerésben van, tüstént meghozzák az ítéletet. Ellen esetben vizsgálat rendelő.

*

A hitelesítési eljárás oka, hogy a szolgabíró előtt tett vallomásokat elvben nem tekintik hiteleseknek.

Minthogy pedig, az *Előbeszéd* szerint, a bíró magán-előadásokra ítéletet nem alapíthat, ezért mindaz, mi a szolgabíró előtt történt, (kivéven a szemlét) igazolandó, hitelesítendő a törvényszék színe előtt.

A benevolizálásoknak, az önkényt tett vallásoknak eme hajdupálcacsapások és kétségbeesett jajveszékeltől visszhangzó, vérrel és könyekkel áztatott korában, egészségesebb alapgondolatra visszavezethető jogintézmény nincsen. Az ítélő-bíróság maga foganatosítván a kihallgatásokat, következés: hogy elvben érvényesül a közvetlenség. Vádlottnak merőben csak a törvényszék színe előtt tett önbeismerő vallomása tekintetvén önbeismerésnek, következés: a hitelesítés véd a szolgabírói kinvallatás jogkövetkezményei ellen. Már t. i., hogy *elvben*. De elvben juttatni érvényre a tudomány vagy élet százados tapasztalásai által helyesnek, célirányosnak tartott igazságot, a jelenleg is elismert jogfelfogás szerint annyit tesz, mint gyakorlatilag tönkresilányítani. Innét, hogy az ítélethozatalnál, a méltányos munkamegosztás elveinek megfelelően, legtöbbször a hitelesítéskor el *nem* járt bírák működvén közre: nem érvényesül a közvetlenség. A hitelesítés és ítélkezés pedig a bünvizsgálatokkal megbízott szolgabíró és esküdt nélkül nem lévén foganatosítható: nem véd a kinvallatás következményei ellen. — De strygis vero quae non suut, nulla questio fiat.

Nulla questio . . .

*

Hitelesítéskor, amint ezt fönnebb kifejtők, az ellent-homlokállítást (*szembesítést* confrontatiót), is megismételheti a törvényszék.

A jegyzőkönyv tanúságaként, a vádlottakat egymással és

a tanukkal, nemeseket, a jogi írók ellenkező tanítása dacára, nemtelenekkel¹ akkor is szembesít és pedig rendszerint sikerrel, ha ezeket a vizsgálat során nem szembesítették volna.

De a század elején nemest még nem szembesítenek, csak elvétele. A törvényszék Zenthai ügyben 1824 február 28-án hozott ítéletével a kancelláriától kérte e tárgyban szakvéleményt, illetve utasítást. A kancellária szerint² lehet nemest nemtelennel szembesíteni, „mert ezzel sem a vádra, sem a védelemre hátrány nem háramolhatik, de az igazság kikutatása megkönnyül“. Később, a 40-es évek elején már nem hajlandók a bírák a kancellária törvénytörő jogát elismerni, mért is a nemesek szembesítésének, sőt szóbeli kihallgatásának száma ismét megcsappan.

Írásbeli perekben³ a szembesítést csak a meghitelesítés után szokták foganatosítani.

A szembesítésről csak akkor veendő fel jegyzőkönyv, ha eredménnyel járt. Az eredményt a törvényszék jegyzője vagy a tiszti ügyész a szolgabíró által felvett jegyzőkönyvbe írja, a hitelesítési megjegyzés folytatásaképpen: „X. Y. korábbi vallomását megerősítette azzal az eltéréssel, hogy . . .“

E bejegyzések ritkán ölelik fel a vádlott vagy tanú saját szavait és soha sem pontosak. Ha többen egyező módon változtatják meg vallomásukat, úgy erre vonatkozólag csak egy megjegyzés készül, melyhez hozzáírják, hogy a tanuk vagy vádlottak közül kik vallottak úgy.⁴

*

Minthogy a hitelesítés eredményéről felvett jegyzőkönyvet csak a törvényszéki jegyző (néhány uriszéknél ezen kívül egy uriszéki tisztviselő) írja alá, a vádlottal vagy tanukkal nem is közlik, (az aláíratás csak a rögtönítélő bírósági eljárásban kötelező): az igazság alkalmasint sok esetben szenvedett csorbát.

1826. Eszt. Karácsony Havának 13-ik napján. Tek. Ns Heves Vgynek Egerben f. s. Fenyítő Törvényszéke előtt újra kikérdezettvén, el.

¹ 1095/1814, 2299/1826.

² 3563/1824.

³ LVIII. 53.

⁴ Így 720/1818.

ösmerte, hogy a kérdéses meggyilkolt Jaegert csakugyan ő lötte agyon, mint hogy mivel annak igen jó bizonyúságlevelei voltak, ő pedig a magáét az utazásokban elvesztette, azokat magának használhassa, amint hogy azokat a puskájával együtt magával el is vitte; de azt adta vallásához, hogy akkor részeg volt, mivel Istenmezején, hol azelőtt való éjszaka háltak, azon reggel, mikor kiindultak, jól pálinkáztak. Azonban a tanuk szemébe mondták, hogy reggel az kutnál vizet is ittak, ezen Rab pedig a mint a Helységbe vissza ment, egészen józan volt, azon tanuk sem láttak nála semmi olyas edényt, melyben pálinkát vihettek volna magukkal, a kiknél az előtt való éjszaka még háltak; vallása továbbá annyiban, hogy a meglőtt Jágertől általa elvett pénz, noha azt meg se olvasta 25 frtnál több nem lehetett, változtatván egyéb eránt általában megerősítette Papp Szár József m. k. V. Notárius. — De az ily terjedelmes bejegyzés a legritkábbak közé tartozik.

Egy esetben sikerült némi képet nyerni a hitelesítéskor fölített kérdésekről. Ez a Szabolcsmegye megkeresése folytán¹ lefolytatott ügy, melyben, siketnéma lévén a vádlott, a kérdéseket is jegyzék vala:

Bonis Sam. szolgabíró a vádlotthoz már 23 kérdést intézett volt. A törvényszék írásban a következő kérdéseket intézi: 1. A kérdést is olvasd, úgy tudsz reá felelni, surdus. mutuus mit tegyen magyarul? 2. Gondold meg, hogy igazat mondjál a felől, hogy honnan jöttél, mert a tek. törvényszék oda küld és ha nem oda való vagy megbüntettel és ismét tovább fognak hurcolni. 3. Tehát Pestre fogsz küldetni. (Válasz: Aradon lakik édes atyám, hanem Vácon tanultam.) 4. De azt állítod, hogy Pesten mulattál és onnan kezdetted mostani csalárd lépéseidet, tehát hogy ottan rád ösmerjenek, oda kell téged küldeni.

A záradék úgy szól: a fenyítő törvényszék alkalmatosságával vallo-mását felolvasván, azt a fenti pótlékkal együtt megerősítette.

V. Hitelesítés más hatóság útján.²

I. Ha az ügyben szereplő személyek száma nagy, hülő-nösen, ha a törvényszék székhelyén kívül, de egy községben lakó tanúk száma nagy, (tehát költségkimélés céljából) úgy köz- vagy kisgyűlésileg deputatiót (küldöttséget) választ a

¹ Vécsey Károly ellen 136/1834.

² 368/1815, 5009/1829. 1433/1827, 3068/1826, 5200/1828, 1257/1828, 1877/1844, 5433/1830, 2142/1820, 975/1799, 876/1821, 62 és 2528/1826.

megye táblabíráinak sorából, kik a kihallgatott tanúkat és vádlottakat vallomásukra meg is hiteltetik.

E rendelkezés oka, hogy a meghitelesített vallomás visszavonhatlan.

II. Több törvényhatóság, például katonai és megyei, vagy megyei és városi vagy egyetemi hatóság alá tartozó személyek ügyében (esetleg nádori vagy helytartótanácsai leirat folytán) az illető más hatósággal egyetértően kell eljárni.

3277|1818 szerint egyetemi ifjak és mészáros legények közti utcai verekedés tárgyában kiküldött mixta commissio elnöke Mathias Wuchetich Juris Romani Professor, Georgius Schmidt Malhaeseos Prof., Dávid Hangyás Cottus Peshiensis exmissus iudlium, Antonius Bellagh ejusdem Cottus Jurassor, Antonius Makk Civitatis Senator, Balthasar Seyfried Vice-capitaneus.

Az ily bizottságok tagjai közt az összetűzés gyakran elkerülhetetlen. Mindenik fél küldöttei csak a saját hatóságuk szokásait tartják üdvözítőknak, és, közös fölöttes hatóság híján, azok szerint akarnak eljárni.

Igy 1876|1821. a pesti ujépületben pattantyús katonák és nemes emberek közt lefolyt halálos verekedés tárgyában ülésező bizottság tisztjei nem engedik meg a katonai tanúk megesketését, mert az a törvényszék dolga, a megyei küldöttek ellenben minden nem katonatanuból legott kiveszik az esküt, mert a civil eljárási szokásjog szerint meg ez a szabály.

A küldöttség hivatalos neve, némely jegyzőkönyvi bejegyzés szerint ugyan „törvényszéket ábrázoló deputatio“, de megítélés jogával nem bír.

III. Beteg tanú meghitelesítésére is küldöttség rendelendő.

IV. Küldöttség hitelesíti a tanúk vallomását más megyének sürgősen elintézendő megkeresése folytán, ha a törvényszék együtt nem ül, nehogy az ügyben késedelem álljon be.

*

A múlt században nagy port felvert Zenthál-ügyben a törvényszék 1824. évi február 28-án tartott ülésében vita tárgyát képezte, valjon a Bécsben, tehát külföldön kihall-

gatott tanúk és illetve vádlottak vallomása, ha külföldön hitelesítették is, mérlegelés alá vonható-e a megye törvényszéke által, ujólagos hitelesítés nélkül is? A bírák, nem tudván megállapodásra jutni, a kancellária útján a királytól kérnek utasítást. A leirat szerint¹ „az országon kívül lévő jurisdictiók által annak módja szerint történt authenticatiók az országbeli törvényszékek előtt is hitelességüeknek kell lenni; az illető feleknek meghagyatván, hogy az illetén vallások megerőtlenítésére próbáikat előadhassák.“

VI. Az írott (fiskálisi) per.²

Sommás eljárás alá nem tartozó törvényszéki ügyek írott (fiskálisi) perben tárgyalandók.

A perbeidézést elrendelő határozat szerint: köteleztetik (az abban rendszerint névleg is megnevezett) tisztí ügyész úr a vádlottat törvény elejbe idézni és a pert minél hamarabb befejezni.

E határozat vétele után a tisztí ügyész, mihelyest ráér, keresetlevelet nyújt be az alispánhoz, mint a törvényszék elnökéhez. Ennek alapján az alispán idéző levelet (citoriat, litterae citatoriae) bocsát ki. Az idéző levélben az alispán értesíti az alperest: 1. a vádbeli cselekményről, 2. az alkalmazandó törvényről és abban kiszabott büntettről, végül 3. értésére hozza, hogy a tisztí ügyvéd, a maga jussaira (kiváltságaira) támaszkodva, alperest perbe idéztetni kívánja, miért is megjelenése, ezen idéző levél erejénél fogva, a legközelebbi törvényszéken most már kötelező.

144/1848. *Törvényes idézmény.* Melynél fogva kívül megnevezett Ns. Favorek Jeremiás abbéli vétkes tettéért, hogy 1845. évi okt. 16-án versegi lakos Pálinkás Jeremiás szénáját felgyújtotta . . . a tek. nemes Vgye f. évi 645. sz. közgyűlési végzése által indíttatni rendelt főbenjáró pernek felvétele és folyamathba tétele végett ezenel köteleességül tétetik, hogy f. évi 1847 dec. 18-a Sz. K. Pest városában tartandó fenyítő törvényszék előtt személyesen megjelenjen és törvényt álljon. Kelt Pesten, 1847. évi nov. 27-én. *Nyáry Pál* másodalispán.

¹ 3563.

² Nyelve 1806 óta a magyar.

Ajánlom hivatalbeli jóakaratomat.

Jól fogja tudni, de e perben bővebben is be fog bizonyíttatni miképen kegyelmed e folyó évi áldozó csüörtörtök éjjelén Kis Józsefnek mind a két szemét kifeszítvén és kitolván, a nevezett szerencsétlent ily borzasztón vakká tette. Minthogy pedig az illetén borzasztó tények az 1723: 11, 12 s más hazai törvények értelmében halállal fenytendők volnának, arra való nézve ns. Halász Balázs t. Pesth Vgye t. ügyésze önt főbenjáró perbe idéztetni kívánja. Kinek is abbéli hivatalos kéréséhez képest, de tisztí szoros kötelességem is azt hozván magával, ezen főbenjáró pernek felvételére rendelem Kegyelmednek megjelenési határnapu, e. f. 1844. évi sept. 10. napját oly szoros meghagyással, hogy az napon és Pesth Vgyének szabad kir. Pest városában tartandó fenytő törvényszéke előtt megjelenni és jogaira felügyelni, el ne mulassza, mert a törvényszék minden esetre azt teendő lesz, mit a törvény és igazság parancsol. Maradván költ Pesten, 1844. sept. 7. Kegyelmednek hivatalbeli jóakarója alispán aláírás.

Perujítás esetén természetesen a fiskális az alperes:

Ts. Ns. Nmtes és Vló Muslay Istvány urnak, mint ezen ts. és Ns. Vgye feő fiscalisának. — Tekintetes foefiscalis és Táblabíró ur! Nemes Erdős János és Mihály Urak az ő ellenök az 1821. Esztendei Böjtmás Havának 13. Napján támasztott s a ttes Ns Vgye törvényszékén, mind a m. kir. Táblán reájok nézve kedvezőtlen kimenetellel végződött Fiscalis Pert a N. M. Hétszemélyes Törvényszékhez közbevetett följobbviteltől való elállásuk következtében is megújítani, novilisálni óhajtván, ennélfogva uj törvényes próbáknak és bizonyítványoknak előadása mellett részökre kedvezőbb ítéletet várnak. Mivel pedig a fent tisztelt hétszemélyes főtörvényszéknek végső megvizsgálásán keresztül nem ment, átalján fogva bármely tartalmu s így a fiscalis perek is az 1723-i esztendei 33. t.-cikelynek utmutatása szerint magányos meghívó levél mellett ujíthatók volnának és ezen perujítás hasonló esetekben különben is birtokon belül értetődne; hogy pedig az ilyen Pert-ujjítás folytatba mehessen, a nemes Vgyének fiscalisát perbeidézni kellene. Ezeknél fogva tehát mind az említett felek törvényes kívánságának, mind birői és előtölői kötelességemnek megfelelni kívánván a jelentett ujítandó Pernek rendes felvételére s így hozván netalán magokkal a körülállások végső elhatározására is rendelem tisztelt Uraságodnak — mivel közelebb mult Sz. György Hava 28. lett Terminus bizonyos akadályok miatt foganat nélkül elmult, ujjabb határidőül a jövő június hónap 16. napját több utánna következőleg elegendő törvényes napokkal oly formán, hogy főfiscalis és táblabíró ur ezen napon a Nemes Vgyének Törvényszéke előtt a jelentett ujítandó perben, a szokott

mód szerint megjelenjen, a hivatalos munkálkodását per folytatásában teljesítse, maradván Pesten Pünkösdi hava utolsó napján 1828. eszt. — Tisztelt Uraságodnak hivatalbeli kész szolgálja Dicskei Kovács György ts. ns. Pest Vgye V. Ispánja.¹

Az idéző levél 2 példányban bocsájtandó ki. Az első példányt a vádlott alperes kapja törvényes bizonyosság esetleg esküdt útján. A másodlat pedig arra szolgál, hogy a kézbesítő annak külzetén a kézbesítés megtörténtét igazolja.

A perfeltételtől kezdve az eljárás *vádaalkú*.

*

A jegyzőkönyv: „Felvétellett ts és ns N. N. urnak, mint ezen ts és Ns Pesth Vgye t. ügyvédjének nősparáznasággal vádolt Ns X. Y. ur elleni fiskálisi pere.“

(Az uriszékeknél folyó írásbeli perekből nincs semmi eltérés. Ezeknél persze az uriszéki ügyész a közvádló):

Ezt követi a *keresetlevél*. — E szerint főntnevezett tisztí ügyész, mint a bosszuálló igazság szószólója, a maga törvényes igazaihoz és kiváltságaihoz ragaszkodva, becsatolja a megyének perbeidéző gyűlési határozata alapján az alispán által kibocsájtott perbeidéző végzés másodlatát, melynek külzetére írt bizonylat szerint az az alperesnek szabályszerűen kézbesítettett.

Ha a kormányzék avatkozott az ügybe, illetőleg az kereste meg a megyét az eljárásra, úgy a leirat is csatolandó.

(Az idéző levél „a pernek mellőzhetetlen alkatrésze.“ Ha elvész a felek kezén, igazolásnak nincs helye, hanem az idézést újból kell kibocsájtani s a pert elülről kezdeni.)

Becsatolja továbbá az ügyész a perhez a *vizsgálati iratokat*. Ezek tanúságaként: minthogy X. Y. és Z. tanúk egyöntetűleg azt vallották, hogy a cselekmény elkövettetett és a NB alatt csatolt orvosi bizonyáglevél szerint az erőszak elkövetése igazoltatott, a cselekmény pedig Szent István

---

¹ Felvétellett Ns Rudalfalvai Vermes Mihálynak, mint a főmagasságú özv. Gyoroki Grassalkovich szül. Esterházy Leopoldina hercegné, uradalmi főügyvédjének mint felpercnek, Reder Jakab örkényi lakos emberöléssel vádolt gyilkos elleni büntető pere.

és Hunyadi Mátyás királyok ennyiedik t.-cikke értelmében hóhér pallosa által büntettetni rendeltetik: kéri az ügyész, hogy a törvényszék az alperest, mind az elkövetett szörnyű bűn méltó megbosszulása, mind pedig másoknak elrettentése céljából, az élők sorából kitörölni méltóztasson, fentartván egyébként a fentartandókat. Ezen előterjesztés a keresetlevél.

A *keresetlevél* az enyhítő és súlyosító körülményekre is kiterjed és gyakran szónoki hévvel van megszerkesztve. Aláírni nem kell.

Ezt követik a *felelések*, melyek alperes részéről *csak ügyvéd útján* terjeszthetők elő.

Ezért, ha nincs önválasztotta ügyvédje, részére a tiszti ügyészek sorából rendelendő. Ha a tiszti ügyészek munkával tulhalmozvák és más, nem tiszti ügyvédet rendeltek, úgy ennek a megye házi pénztárából díjazás jár.

A *pártfogó ügyvédet* rendszerint a kisgyűlés útján rendelik ki. Minthogy csak valóban szegény rabnak jár pártfogó ügyvéd a megye költségén: a szolgabíró ki is küldhető vagyoni viszonyainak megállapítására.¹

A tiszti ügyész védő csak oly hevesen kel ki a felperes tiszti ügyész „tarthatatlan” okoskodása ellen, mint más védő. Ennek dacára nem részesül a vádlott részéről bizalomban.

Bányai István szegény rab Gál tiszti ügyész helyett független prókátor kirendelését kéri a vármegyétől is, a királytól is, mert Gál megtagadta az alperes abbeli kérelmét, hogy a felelésnél a megelőző eljárás alakításait támadja. A tiszti ügyész arra hivatkozik, hogy a vármegye faktumát nem szabad feszegetni, de a rab kérelmét a közgyűlés előtt Gál is indokolttnak tartja (4866/1825.) Megjegyezzük itt, hogy a rendek hajlandók ugyan a földhöz ragadt szegény rabnak független prókátort nevezni, de csak a rab költségén.

*

Ha az alperes sem személyesen, sem védője által meg nem jelenik, az ügyész indítványára makacsságáért letartóztatható.

¹ 1624/1835, 1631/1835, 1048/1816, 779/1801, 636/1843, 2266/1822, 1821/1841, 262/1824, 3267/1822, 4059/1815, 477/1840.

Miskeynek az 390/1799 tvsz. alapos és szövevényes perbeli védelemért 20 aranyok, azaz 90 forintok. — A ráckevei uriszék 63/1838. Hampel Antal ügyvédnek két perért összesen 70 frtot állapít meg az uriszék pénztárának terhére, mert az rendelte ki.

LVI. 12. *Ítélet*: Alperes a kézbesítési bizonyítvány szerint törvényesen idéztetvén, a Biróság világos megsértésével meg nem jelenvén, mint makacs bíróság azonnal elfogatni rendeltetik, az ítélet mása e végből X. Y. szolgabíró urnak adatván ki.

Alperes az ily letartóztatást rendelő ítélet ellen igazolással élhet. Az igazolásnak akkor is hely adható, ha a mulasztási ok (például, hogy ügyvédet bízott meg, és az mulasztotta el a megjelenést) előadatott, de be nem bizonyítottatott:

LVI. 12. *Ítélet*: kivilágosodván, miszerint alperes részéről nem ön, hanem más hibája, tévedése miatt mulasztatott el e perben a megjelenés, a makacsságból hozott büntetés alól ezennel felmentetik.

*

Ezután, illetve a keresetlevélnek jegyzőkönyvbe vétele után, az ügyész rendszerint a *tanúk meghitelesítése és meghiteltetése* iránti terjeszt elő indítványt. A védő ellenezheti ugyan, de ellenzése ritkán vezet célra.

E közbenszóló kérdésben a törvényszék *ítéletileg* dönt.¹

„A tanúk meghiteltetése és meghitelesítése elrendeltetik, fentartatván alperesi ügyésznek a joga, hogy észrevételeit a tanukra nézve a derékvédelemben előterjeszthesse“.

Az észrevételek azért terjesztendők derékvédelem közben elő, mert ha ott elő nem terjesztik, külön felelésnek van helye a tanú szavahihetősége tárgyában.

Minthogy azonban alperes nem mindig akar gyors ítéletet, és a tanúkat a perbeidezés és perfelvétel után is lehet kihallgattatni: észrevételt gyakran terjeszt elő. Egy-egy elintézés 3—4 hónapot vesz igénybe.²

Az írott jog semmiféle tekintetben sem intézkedik. Esetenként az is vita tárgya, hol hiteltetendők és hitelesítendők a más megye területén lakó tanúk, a közvetlenség elvének megfelelően a kebelbeli törvényszék útján, vagy pedig, a közvetlenségnél többre becsült költségkimélés elvének megfelelően, a megye törvényszéke útján? Vita tárgyát képezte még a 40-es években is, valjon a megkeresett megye

¹ Még a megszüntetést is (vádlott halála esetén) ítéletileg mondják ki.

² LVI. csomó 57. per.

által kiküldött bizottság előtti hitelesítés jogérvényesen megtörténtnek tekinthető-e?

Persze előlött is ítéletileg kell dönten. Így az alperes megint néhány hónapot, néha félét, „nyer“.

Az intelmi eljárásról alább szólunk.

A közbenszóló kérdések elintézését követi:

A DERÉKVÉDELEM (ÉRDEMLEGES TÁRGYALÁS).

Alperes ügyvéd a felperest keresetével elutasítani kéri, mert nincs elég bizonyíték, mert a cselekmény nem büntendő sat. sat.

A felelőlések száma nincs meghatározva, de négynél több felelőlésnél, tehát 8 periratnál többel nem igen találkozunk.

Megjegyzendő azonban, hogy felelőlésnek nem csak derékvédelem közben, hanem a mellékkérdések tárgyában is van helye.

Alperesé mindig az utolsó szó (favor defensionis).

A felelőlés záros határidőhöz sincs kötve. Illik ugyan fél év leforgása után beírni a jegyzőkönyvbe a következő felelőlést, de néha, így 2707/1818, négy évig is megváratták egymást.

*

Intelmi eljárás. Ha az alperes két törvényfolyam (= fél év) után sem válaszol, úgy a felperes tisztí ügyész makacsági ítéletet kérhet. A törvényszék azonban nem tesz eleget a kérelemnek, hanem intő ítéletet hoz. Ennek értelmében, ha az alperes védekezését elő nem adandja (hogy meddig, azt nem mindig mondja meg a törvényszék), úgy meghallgatása nélkül fog ítéletet kapni, vagy a szabadlábon védekezés jogától meg fogják fosztani.

Gyakran e jogkövetkezmények nélkül intenek.

Az intő ítéletet a szolgabíró vagy esküdtje kézbesíti ki. Ez az eljárás is hónapokat vesz igénybe.

1014/1814. A mbeli fiskálisnak felperességi alatt Ns. Tormássy István és László ellen indított fiskális perben ítéltetett: Minthogy a jelen per vételének idejétől fogva az alperesek a pusztta megjelenésen kívül tulajdon

védelmekre nézve semmit sem íratnak be, jóllehet ügyvédjük által is a perben bevett kinyilatkoztatása szerint, lehető próbáknak előadására több ízben serkentettek volna, ennek okáért bíróiképen intetnek az alperesek, hogy védelmekre szolgáló próbákat a jövő törvényszékig a perben adják elől, holott ennek elmulasztása esetén a felperes próbái szerint véendnek ítéletet. A járásbeli szolgabíró értesítse erről az érdekelteket.

Ha az intő ítélet dacára sem nyilatkozik az alperes, úgy megismétlődik az eljárás. Néha 2—3-szor is, egy-egy feleselés után.

Intelmi eljárás néha kis- vagy közgyűlési határozat, sőt kormányzéki, 48-ban igazságügyi kormányparancs folytán is foganatosítható.

A mult század végén egyébként, az 1793. évi 2020. sz. végzés tanúságaként, még az intelmi eljárást is meglehetett akasztani, az iratok ki nem adásával. A kisgyűlés ilyenkor csak úgy tud segíteni a bajon, hogy az iratokat a szolgabíró útján viteti el a védő lakásáról. De az ily meghagyás foganatosításáig is hónapok telnek el.

*

Prokuratura létesítését a megyeházán (oly célból, hogy a periratok ott zavartatás nélkül legyenek szerkeszthetők) még 1811-ben is hiába kérik a védők, és még hosszú ideig vitás, haza viheti-e az alperes fiskális az iratokat a nótáriusi tisztségről.¹

Így aztán néha az összes iratok is elkallódnak, így Mocsonyi Jánosé, prókátorának Turóczy Józsefnek halálával.

Az 1729 : 25. t.-cikk szerint a pereket, tanúvallomásokat és szemléket, a feleknek csak másodlatban volna szabad kiadni. De e törvényt hatályon kívül helyezte a megyei gyakorlat.

*

A kancellária az urszéki ügyekben a megye útján sürget.²
— A megye esetleg a tiszti ügyészt nyilatkozat tételre hivatja föl.³

*

Huzavona 216|1824. sz. végzés szerint ugyan a büntető

¹ 354|1803, 501|1811, 3306|1811, 2058|1814, 2529|1814.

² 6214|1832 óbudai.

³ 119|1826.

per, ha csak valami különös akadály fenn nem forog, 1 év alatt befejezendő, és 187|1824. szerint: „a büntetésnek, ha az mindjárt lágyabb is, nagyobb sikere legyen, ha a vétkes cselekedetet csakhamar követi, mintha az akkor következik, mikor a cselekedet feledékenységre ment“. A gyakorlat azonban Huszty tanainak kedvez, a ki figyelmezteti a beismerésben lévő vádlott védőjét a „*qui habet tempus habet vitam*“ elvére. Pedig — a mint ezt az 1843. évi augusztus 19-ki kerületi ülésen Esztergommegye követe, Kruplanecz kifejti: „a pesti Róth családnak gyilkosát Németh Ferencet szájalom kísérte, mert a büntetés későn érte“.

19656|1496. I. sz. a leír a *Kancellária*, miszerint a megye, különösen büntárgyakban, hol élet és szabadság forog kockán, tisztviselőinek terhesebb következményeket maga után vonó hibáit és hanyagságait kellő felügyelettel távoztassa el s illetőleg szigorúan róvja meg. De persze hiába.¹

A törvényszék még a 30-as évek végén is csak negyedévente ülésezik, rendszerint 3—4 hétig (négyhetes igazság). A hátralékos ügyek száma ilyen módon oly nagy, hogy egy-egy kérelem előterjesztése és elintézése között 4—5 hónap is eltelik. És minden kérelem a törvényszék elé terjesztendő, bármily lehetetlen is.

Haladékot kérnek (természetesen határozatlan idejűt), azon a címen, hogy beteg az alperesi védő. Majd azon a címen, hogy lemondott a korábbi védő, az új védő pedig még nem tanulmányozhatta át az iratokat. Az is ok a haladék kérésére, hogy a vádlott elköltözött a megyéből, vagy egyszerűen csak elutazott. A felperes rendszerint nem is ellenzi a kérelmet. Ez csak idővesztéssel járna. A törvényszék így is, úgy is megadja a haladékot. Ily kérelmek az intelmi eljárás megismétlése után sem elkésettek. De közvetve is lehet haladékot kieszközölni: közbenszóló ítéletek elleni felebbezéssel. Az iratokat ilyenkor fel kell terjeszteni a kir.

¹ 1267|1868, 537|1828, 2374|1810, 2510|1832, 342|1840, 548—551|1842, 3405|1812, 555|1842, 2696|1840, 202|1842, 1758|1831, 2040|1813, 120|1830, 619|1812, 1023|1828, 1407|1829, 1178|1826, 837|1817, 3442|1815, 6|1836, 2696|1840, 675|1818, 4414|1825, 537|1828, 675|1818, 5213|1848, 6537|1846, 1020|1813, 4438|1834, 1095|1836.

táblához, bárha végítélet előtt az, köztudomás szerint, nem dönthet. Ezenkívül a védő lemondatása útján, új védő vallása nélkül. Ekkor a törvényszék, kérelem nélkül is, új védőt kénytelen rendelni, a mi ítéletileg történik.

Nem a törvényszék elé tartozó kérelem előterjesztésével (például, hogy szereztessenek be a vizsgálat során már amúgy is beszerzett bizonyítékok), gyakran „nyernek“ időt az alperesek. Ha a perbeidéző levél ítélelhozatal előtt eltűnik az iratok közül, az egész eljárás megismételtetését lehet kérni és pedig, az LIV. 77. sz. per tanúságaként, sikerrel, mert a perbeidéző levél és az annak hátlapjára írott kézbesítési elismervény nélkül nem hozható ítélet.

Ezenkívül vádlott derékvédekezés közben új bizonyítékokat is terjeszthet elő, új tanúkra is hivatkozhatnak, ezek kihallgatása iránt akár a szolgabíró is megkeresheti. Ha megváltozik a tényállás, esetleg előlről kezdődik a felelés.

Mindez országos gyakorlat.

Ezeket előrebocsátva, érteni fogjuk, mért nem ritkák a 10—15 éves fiskálisi perek, s hogy lehetett az, hogy *Szemere Bertalan* alispáni hivatalba lépésekor, tehát 1846-ban, oly fiskálisi pereknek befejeztét kénytelen sürgetni, melyeket 1802-ben indítottak meg (verekedés miatt).¹

*

1818. december 15-én 34329. sz. alatt a helytartótanács ugyan leír az összes törvényhatóságokhoz, hogy a tisztí ügyészek a vádlásban, és az assistensek (ügyvédek) a védelemben ne a szavak számával, hanem a bizonyítékok és indokok súlyával iparkodjanak ügyeskedni. De egy perirat terjedelme, ennek dacára, gyakran 40, sőt 50 sűrűn írott oldal; akkor is, ha kirendelt tisztí ügyész a védő.

A nagy periratoknak egyébként oka nem csak az *eset-*

¹ Csengery Antal Történelmi tanulmányok és jellemrajzok II. k. 227. l.

A *Világ* 1842 I. kötet 82. lapján található feljegyzés szerint Ungvárt, a fixumok első hetében, az alperesi ügyvéd még a megjelenést sem írja a perbe, a másik hét első napjaiban pedig a pert a pertárból kivéve, azt a felperesnek bármily siránkozására is be sem hozza előbb a fixumok végénél s gyakran még akkor sem. Ezt pedig mint védelme legderekbabb módját, büntetlenül teheti az alperes.

legességi elv részbeni elismerése, melynél fogva a bíróság a felek által fel nem hozott bizonyítékokat vagy kifogásokat figyelembe venni nem szereti, hanem a vádlókban is keresendő. A törvények tömkelegéből minden alkalommal a legszigorúbbat keresik ki, és pedig tekintet nélkül arra, szokásban van-e annak alkalmazása vagy sem.

1848. évi LVIII. 64. jelzésű perben a közvádó az 1723. 11. t.-c. alapján alperest az alapon kéri az élők sorából kitöröltetni, hogy testvérét és anyját szóváltás folytán areul ütötte.

De a helytartótanács felügyeleti jogának gyakorlata is gyakran okozója a késedelemnek, mert a felküldött iratok $\frac{1}{4}$ vagy fél esztendő letelte előtt nem szoktak visszaérkezni.

*

Oriás' hibái dacára, az írásbeliségnek az a jó oldala, hogy a bírónak van ideje és alkalmja arra, hogy a felek gondolkodásmódjába beleélje magát, jogi okoskodását nyugodtan átgondolja. Ez ma már, a törvényszékek tanácsvezető bírái által lebecsült, közbeszólásokkal és türelmetlen taglejtésekkel zavart védbeszédek korában, legalább is fölötte nehéz.

Hiánya az írásbeliségnek, a mint ezt *Eötvös József*¹ kifejti: a hosszadalmasság; a megyénél a 30-as években divott írásbeliségnek továbbá az is, hogy az írásban letárgyalt pert a közvádó adta elő élőszóval, a védő meghallgatása nélkül, mert — a mint ez egy 1813-ban, Pestvármegye Rabokat Itélő Törvényszéke előtt folyt és 3328. sz. a. iktatott fiskalisi pernek iratai közt elfekvő közgyűlési végzés tanúságaként kimondatott: az alperes ellen dolgozó fiskális az ötlet védelmező ügyésszel egy karba nem helyeztethetik, azért mivel ennek célja a rabnak bármely uton módon való védelmezése, emezé pedig, hogy a fenforgó körülállások akár egyik, akár másik részre világosságra hozattassanak, és az Igazság kiszolgáltatasson.

„Egy karba nem helyeztethetik“. . . Nem-e. . . ? A 96-ki bűnvádi perrendtartás rendszeréből, e fejezet megírásáig, nem sikerült e kényes kérdést megoldanom.

¹ *Fayer* IV. k. 148.

Egyetemi hallgató koromban én is hallottam valamit az ügyfelek perbeli egyenlőségének elvéről. Ez azonban, véleményem szerint, szintén csak elvben érvényesül, mert igaz ugyan, hogy a főtárgyaláson vád és védelem egyenlő jogokat gyakorolnak, de igen vitásnak tartom, lehet-e ügyfélegyenlőség megvalósulásáról beszélni ott, hol az egyik fél, a közvádoló, főtárgyaláson fölhasználható bizonyítékainak beszerzése iránt jogkötelezőleg keresheti meg a közhatóságokat, elvben egyenjogosított ellenfelének „esedezései“ ezzel szemben a hatóságok, vizsgálóbírák sat. mindenkori belátásához képest, hol megengedhetők, hol pedig a dolog érdemére nézve lényegteleneknek minősítettvén, elvethetők.

VII. A vizsgálati fogságban töltött idő betudása.¹

Az 1835. évi november 17-ki kerületi ülésen, a büntető perek feljebbviteléről szóló törvénycikkely tárgyalása alkalmával, *Palóczy* törvényt óhajt arról, hogy a megítélt rab fogságideje mindig a befogatás napjától számíttassék, s így az ítélet előtt szenvedett fogság beszámíttassék.² Indítványát elvetették.

Az 1843. évi augusztus 18-iki kerületi ülésen *Klauzál Gábor* kifejti, hogy „a főbenjáró perekben gyakran tartják 6—8 évig az iratokat a királyi táblán; az elfogott egyén hosszú évekig ül a börtönében, s akkor büntetik, mikor a bűn undorító benyomása már megszűnt“. — Ez a kijelentés találó, nemcsak a főbenjáró, de a rövid útu perekben divó gyakorlatra nézve is.

Országszerte divó jogfelfogás szerint, különösen a század első tizedeiben, a letartóztatás, (vizsgálati fogság) az eljárás megindításának szinte okszerű folyamánya, nemnemesek ügyében.

¹ 351/1841, 4051/1840, 3698/1821, 7145/1845, 3549/1890, 454/1797, 3207/1823, 1137/1844, 789/1795, 83/1796, 3556/1820, 1634/1840, 800/1833, 1281/1810, 2401/1812, 1598/1817, 751/1841, 635/1836, 5783/1796, 4194/1337, 68/1804, 699/1837, 1809/1818, 241/1794.

² *Kossuth* Országgy. Tudósítások 301. füzet.

A gyanu nyomatékosságát, mint tudjuk, nem követelik meg.

Az utóbb felmentett vádlottnak kártalanításra, ártatlanul vizsgálati fogságban töltött idő címén, nincs igénye.

Mi sem természetesebb, mint hogy, ilyenén módon, a vizsgálati fogság kérdését az összes bíróságok könnyen kezelik. Szívesen figyelembe veszik, ha tudomásukra jut, a vádlott „letartóztatott állapotját“, a mikor is, az ítélet szerint, eddig szenvedett rabságának büntetésül való betudása mellett, szabadlábrahelyeztetik, vagy addig szenvedett rabságán felül X évi rabságra, vagy dorgálásra, vagy egyszerre eltöltendő X számú botokra ítéltetik; de mennyi idő óta van fogva, és fogságát hány izben és mily hosszú kezességek szakították meg, azt, legalább a század első tízedeiben az ítélő bíróság tagjai közül senki sem firtatja. Csak a ráckevei uriszéknél tapasztalható némi rend.¹

Tán még ennél is rosszabbak a viszonyok a királyi- és a hétszemélyes táblánál és a kegyelmi hatóságnál. Az ítélet, a kegyelmi határozat, hol a határozat hozatalának, hol meg kihirdetésének napjától számítandó N évi szabadságvesztésbüntetéseket állapít meg, a nélkül, hogy az ügy előadójának akár csak módjában is volna meggyőződni arról, hogy mikortól fogva s mennyi időt töltött vádlott vizsgálati fogságban.

E bajokhoz más baj is járul.

Sokszor nem tűnik ki a határozatból, mikortól számítandó az „idő“. Nyenkor esetenként a kis- vagy közgyűlés dönt. Éppen nem egyöntetűen; egyszer emígy, egyszer amígy. A helytartótanács 1820: 5860. és 9797. sz. rendeletével kísérli meg a gyakorlat egységesítését. E szerint kegyelmi uton vagy törvényszékieleg javító házra ítélték büntetése: a gratio-nalis (kegyelmi határozat) keltétől, megyeszéki ítéletek ellen felebbezett vádlott büntetése: az ítélet elküldésének napjától (*a tempore expeditarum sententionalium*) veszi kezdetét, kivévn, ha a táblai, vagy királyi határozat másképen intézkedik. A rendelet szerint e leirat visszaható erővel is bír,

¹ 1838. évi 20. ráckevei szám.

azaz a már korábban elítéltek büntetési idejének kezdőpontja is e szerint számítandó ki. Csak két évvel utóbb, 1822. évi 9797. sz. a. terjeszti ki a helytartótanács ez intézkedését a nem szegedi javító házra szóló határozatokra is, intvén ez alkalommal a törvényhatóságokat, hogy az 1821. évi 123235 sz. királyi leirathoz mérten, feljebbvitt ügyek irataihoz a vádlott letartóztatásának idejét, korát és egészségi állapotát lehetőleg hitelesen bizonyító okiratokat csatoljanak.

E különben is szigorú rendelet csak ront a viszonyokon. A királyi és hétszemélyes tábla ettől kezdve többnyire approbationalis (helybenhagyó) ítéletet hoz ugyan, de rendszerint azt is kimondja, hogy az alsóbiróilag kirótt büntetési idő csak az ítélet hirdetése napján veszi kezdetét. Az ügy felső fokú elintézéséig, illetve a kuriai ítélet kihirdetéséig évek folynak. Addig a rab vizsgálati fogságban ül. A tábla, a kuria, a kegyelmi hatóság nem veszik figyelembe.

A RR. mindössze csak annyiban enyhíthetnek a bajokon, hogy a felső fokú ítéleteket az alispán által, időnyerés céljából, a kis- vagy közgyűlés bevárása nélkül olvastatják fel esetenként a raboknak, és a nem illetékes törvényhatóság fogságában töltött időt, a megyében kitöltöttnek tekintik.¹ De külföldön, Ausztriában töltött vizsgálati fogság be nem számítható.²

1829-ig szó nélkül tűrik a végrehajtóhatalom és a birói hatalom közötti handabandát. Ekkor Hiparszky és Horinyák rabok, kik félévi büntetésüket a táblai ítélet szerint a kihirdetés napján voltak megkezdendők, jöllehet addig 1 évet töltöttek már vizsgálati fogságban, a megyegyűléstől kérnek orvoslást az anyagi igazságon ejtett sebekért. A RR. cselekesznek végre, a mennyiben követek útján az országgyűlés elé utasítják az ügyet. De az országgyűlés nem segít a bajon.

Kimondja ugyan a megye többször, így az 1839-iki közgyűlésen is, *Egressy* tiszti ügyész indítványára, hogy a

¹ Goda Fer. ügyében Muslay István főügyész véleménye alapján hozott 3042/1828. sz. végzés: Komárom letartóztatta szokás gyanujából, de betegségére tekintettel, az ítéletben megszabott idő letelte előtt, sem kiengedni a fogházból, sem átkisérti nem lehetett.

² 3762/1823, Czagányi György.

még nem jogerős ítélettel kirótt büntetési idő leteltével akkor is szabadon bocsájtandó a rab, ha a felebbezett ítélet nem érkezett volna még vissza, de ez az intézkedés, csak részben segít, mert nem mindig követik. A tábla, a kuria nem követelik meg a megyétől a vizsgálati fogságban és kezességben töltött idő kitüntetését, mért is az sokszor elmarad.

1844-ig ilyenek a viszonyok. Ekkor a közgyűlés helyben hagyja a törvényszék azon határozati javaslatát, hogy a jegyzői tisztséget a letartóztatási idő kitüntetésére szorítsák, s hogy a főbbebező vádlottak, anomáliák elkerülése céljából, tovább is kezességre szabadon bocsájtandók lesznek (2413/1844). A helytartótanácsnak pedig ugyanez évi, már magyar nyelven kelt, rendelete mellesleg jegyzi meg, hogy helyes időszámítás szerint (tehát kétség esetén is), az I. fokú bírói ítélet keltétől kell a büntetés megkezdését számítani. Felhívja az eltérő szabályok szerint eljáró törvényhatóságokat, hogy a jövőben arról, hogy a rab mióta van vizsgálati fogságban, mennyi időt töltött kezességben szabadon, vagy vasban bilincselve sat. tüntessék ki a felebbezett ügyekben.

9645. Méltóságos, Főtisztelendő, Tekintetes, Nagyságos, Nemzetes és Vitézlő különös tekintetre méltó Urak! 9645. Azon megakadások közt, melyek a határozott fenytő törvények hiányából a büntető igazság kiszolgáltatásában keletkeznek, leggyakrabban az tapasztaltatván, mely a fenytő pöröknek felsőbb ítélőszék általi megvizsgálata után, a már kiszenvedett s még szenvedendő büntetés számítására nézve magát a hatóságoknál kifejtí s jelenül a fogság idejére nézve olly esetekben, hol az első bíróság ítélete általában helyben hagyatik, különböző számítás módja divatozván, a mennyiben t. i. némelly hatóságoknál a fogság ideje, mint kellek is, az első bíróság ítéletének hozatala napjától, másoknál pedig a feljebbviteli ítélőszék ítéletének kihirdetése napjától számíttatik, s az első esetben azon felül a járulékok s jelesül a pótlólag szenvedendő testi büntetés iránt is kétség adja elő magát; minthogy a személyes bátorság nem kevésbé mint általában a fenytő igazság kiszolgáltatása iránti helyesb nézetek, ezen fennakadásokra nézve addiglan is, még rajtok törvényhozás utján segítve leendő, intézkedést igényel, s a fennmondott esetekbeni kétség leginkább onnat származtatható, hogy a felsőbb ítélőszékek a felől: vallyon a gonosztévők, kiknek pöreik vizsgálatnak, szabadságban, vagy fogva vagynak-e? s mi módon tartatnak fogva? felettébb ritkán vagynak értesítve; s azért ítéletjüket vagy ezen körülmények iránti tekintet nélkül hozzák, vagy a büntetés másításában igazságos arányt ki nem fejtetik; Ő Császári

királyi apostoli Fölsége most érkezett k. k. rendeleténél fogva, ezen fennakadások ideigleni elhárításául Tisztelt Uraságtoknak megparancsolni; méltóztatott; hogy a bűnök s azoknak fenytése iránt hozandó ítéletekben az: vajjon a gonosztevők az ellenük támasztott pör folyamatnak egész ideje alatt fogva, vagy pedig időnkint kezesség mellett szabadságban voltak-e? s vallyon letartóztatások ideje alatt békóztattak s börtöltettek, vagy ezek nélkül tartattak-e? mindig multhatatlanul tétessék ki azért is, hogy osztán a felsőbb ítélőszékek is a beszámítandó büntetés igazságos arányát kifejthessék s az első ítélet megmásítása esetében az általok szabandó büntetés módját s idejét tisztábban kijelölhessék. Melly legfelsőbb Rendszabály Tisztelt Uraságtoknak maguk ahhoz alkalmaztathatása végett ezennel megíratik. Költ Budán a Királyi Magyar Helytartó Tanácsnak. Ezernyolcszáznegyvenedik évi Börtömös hó ötödik napján tartott Tanácsülésből. Tisztelt Uraságtoknak jóakarója minden készséggel valói *(alulírással)*.

*

A leirat, mint látjuk, csak kétség esetére intézkedik a vizsgálati fogság beszámítása tárgyában. Azt hinnők, hogy ettől kezdve mindig beszámítják az időt. Tévhit. A tábla és a kuria csak úgy ítélnek a vizsgálati fogság tekintetében, mint eddig. A kétséges, s így a rendelet szellemében elintézhető esetek száma egyre fogy.

A közgyűlés, a véleményadásra felhívott törvényszék jelentése alapján, kimondja, hogy az országszerte divó bürvádi eljárási gyakorlat hiányos és meg sem egyeztethető az igazságszolgáltatás eszméjével, mert anomáliákra vezet. A megyékben honszerte sok emberen követtetik el igazságtalanság és méltánytalanság. A közrosznak kutfeje a büntető törvénykönyv hiánya, a felebbviteli hatóságok és börtönöknek rendezetlensége, és a kir. tábtáknak munkával való agyonhalmozása. Ennek okszerű folyománya az elintézésék felületessége. Innét van, hogy az ítélő tábla két tanácsa egyazon kérdésben kétfélekép ítél. *Meghagyandó* tehát országgyűlési követ uraknak, hogy állandó megyei törvényszékeknek, ezen kívül a királyi táblák helyébe kerületi tábláknak létesítését, továbbá a kuriai bírácoknak törvényhozási uton, arra való kötelezést sürgecsék, hogy büntető ügyekben folyton együtt üljenek és a bűnügyek gyors elintézésén legyenek.

Meghagyandó . . .

Mi I. Ferdinánd Isten kegyelméből Ausztriai Császár, Magyar és Csehországoknak e néven V. királya (itt a király összes címei következnek) ezennel emlékeztetül adjuk, hogy kir. törvényes táblánk 1843. évi jul. 14-n Pozsony megyénkben a perlekedők ügyének megvizsgálása s a törvény és igazság szerinti megfontolása végett birói széket ülven, Hívünk ráckevei uradalom ügyészenek Geisler József, Menger Gáspár s többek ellen nevezett uradalom uriszéke előtt 1840. év ápr. 3-n Geisler Józsefnek fél évi fogságra és kétszerre elveendő 60 p. ütések elszenvedése, Menger Gáspárnak pedig 1 évi rabságra lett ítélésével bevégzett és kir. rendeletünkél fogva Geisler József és Menger Gáspár kívánságához képest mondott kir. törvényes táblánkon bővebb megvizsgálás végett felhozott sommás perét megvizsgálván és bírálván a következő ítéltetett légyen :

Ítéltetett :

Jelen per kir. kimes Parancs következtében egyedül a két első vádlott részére vizsgáltatván meg, az *uriszéknek azon rendetlen eljárása*, hogy egyrészen sem a tanuk kihallgatását, sem azoknak meghitelesítését, sem szembesítését külön oklevélben nem foglaltatta, hibául tétetvén ki, a perbeli enyhítő körülmények tekintetéből a vádlottakra mért fogság ideje, nevezetesen az I. r. vádlott Menger Gáspárra nézve $\frac{1}{2}$ évi, II. r. vádlott Geisler Józsefre pedig 3 havi és *jelen ítélet kihirdetésétől számítandó és az uriszék által meghatározott sanyaritással töltendő* fogságra szállítván, az utolsó Geisler József egyszerre elveendő 25 botütésekre is kárhoztatik és ekkép az uriszék ítélete megváltoztatvatván, a per végrehajtás végett illetőségéhez visszaküldetik.

Mely pernek az előre bocsájtott mód szerint kir. tv.-es táblánkon történt megvizsgálataáról és bírálásáról, a fentnevezett tisztí ügyész igazi jövődöbeli biztosítására szolgáló birói kir. pecsétünkkel megerősített ezen ítéleti bizonyáglevelünket kiadandónak véltük, a köz Igazság úgy hozván magával. Költ szabad kir. Pozsony városunkban 1843. évi jul. hó 14-n. P. H. Beniczey Micsinyei Beniczky Ágoston tettes kir. tábla bírāja.

Látnivaló tehát, hogy a tábla az ítélet kezdőpontját nem mindig teszi ki. Ennél az ítéletnél maradván : a büntetés kezdőpontja, az ítéleti rendelkezés dacára is vitás, mert két ízben hirdetik ki az ítéleteket : a tábla, illetve a hétszemélyes tábla teljes ülésén és a vádlottnak.

Itt megjegyezzük, hogy felmentő ítéletről a vádlott akár védője útján is értesülhet. Csak a bünösül kimondó ítélet kihirdetésénél kell jelen lennie.

Szóbeli (felső fokú) ítéletre a szolgabíró vagy esküdt élőlészóval; írott perbeli ítélet kihirdetésére: idézőlevél kézbesítésével idéz.¹

VIII. Nem illetékes hatóság fogházában töltött idő betudása.

Ha az elítélt, büntetésének megkezdése előtt, megszökött, és ennek folytán idegen törvényhatóság területén letartóztaták és azonnali átkísértetése a megkereső hatósághoz betegség, vagy bármi más okból eszközölhető nem volt, úgy büntetésébe a nem illetékes helyen töltött idő betudandó. Amennyiben tehát az ítéletben kirótt idő töltötte ki, a megkeresett hatóság fogházában, büntetése kiállottnak tekintendő jöllehet a fogságbüntetés végrehajtása, illetve szigorúsága meggyónként eltérő.

Dönt a kérelem tárgyában a megye közgyűlése. (Első fokon, a kir. ítélő tábla hatáskörébe eső ügyekben, a helytartótanács).² Kérhette a döntést a rab, vagy hozzátartozója, de kérhette a tisztí ügyész is, bárha ez az eset ritkább.³

¹ Ajánlom hivatalbeli szolgálatomat a Grófnak!

Azon büntető perben, mely a Gróf ellen a ts. Vgye t. ügyésze felperesége alatt 1837. Esztendei dec. 2-n indított a ts. klyi tábla mint szinte a főmgú 7 személyes táblán is végső ítélet hozatván, ezen ítélet meghallására a Gróf urat Halász Balás t. ügyész ur beidézteni kívánja, kinek is ebbeli kéréséhez képest, de tisztí szoros kötelességem is azt hozván magával s különben is honi tv.-eink szerint az ítéletek végrehajtatni parancsoltatnának, ezen ítéletek meghallására és kihirdetésére a Grófnak megjelenési határnapul rendelem e f. 1846. évi május 25. napját oly szoros meghagyással, hogy az napon ts. us. Pest Vgyének Pesten tartandó fenyítő tvszéke előtt személyesen megjelenni és törvényt állani el ne mulassza, mert a tvszék minden esetre azt lesz teendő, mit a törvény-igazság parancsol. Maradván költ Pesten április 27. 1846. a grófnak hivatalbeli szolgálja *Nyáry Pál*, m. alispán. (37-ben indult és 46-ban hirdetnek ítéletet.)

Hoogy ezen idéző levél valóságos mását mai alólírt napon gróf Beleznay Károly ur Ó Nagyságának súlyos betegségben fekvőnek személyesen kézhez szolgáltatam legyen, ezennel bizonyítom Bellaágh Antal központi rendes esküdt.

² 1540|1833, 2517|1833, 1584|1816, 1297|1828.

³ 97|1797, 672|1841, 1756|1812, 179|1836, 532|1811, 6902|1841, 2418|1798, 1488|1818, 3042|1828, 1703|1822.

IX. Az ítélet.

Külső formája szerint rendelkező részre és indoklásra nem osztható fel.

Részei:

1. *A fej.* Ts. Ns. Pesth Vgyének szabad K. Pest Városában ekkor és ekkor tartatott rabokat ítélő tvszéke alkalmatosságával íteltetett. [Kelet gyanánt az összes ítéleteknél az a nap szolgál, melyen az évnegyedes törvényszék (3 vagy 4 heti) ülősszakát megkezdte.]

2. *A vádlott neve* sat. (személyi viszonyai, kora, vallása, foglalkozása, születési helye, családi állapota, fogva van-e, volt-e már fogva, vagy büntetve).

3. *A vádbeli cselekmény megjelölése.*

4. *A bizonyítás eredménye*, illetve annak kiemelése, hogy a tanúk mit tudtak.

5. *Hivatkozás a jogforrásra* (Werböczyre, Corpus Jurisra), mely szerint a bűncselekmény büntetendő.

6. *Enyhítő és súlyosító körülmények* felsorolása.

7. *A vádlott személyét érintő rendelkezés* (felmentés, dorgálás, elítélés).

Elítélés esetén intézkedés az iránt, hogy a fogságbüntetés mikor vegye kezdetét.

Felmentés esetén igen gyakran annak kiemelése, hogy *csak a bizonyítékok héjányossága okából* történt ezuttal a felmentés. E kitétel helyett azonban gyakran a *további próbákig való szabadlábrahelyezést* mondják ki, néha oly hozzáadással, hogy „a vádlott védekezését (tagadását) a törvényszék a jövőben bizonyítékul ellogadni nem fogja“, a vagy pedig, hogy „védekezését a törvényszék ezuttal elfogadta ugyan, mért is szabadlábra helyezetteti rendelé, de tekintettel az ellene harcoló gyanuokok súlyosságára serio improbáltatni határoztatott a vádlott.“ Ezekben az esetekben tehát vitás, elítélték-e vagy felmentették-e a vádlottat, ha pedig vizsgálati fogságban ült: büntetésül tudta-e be néki a törvényszék a vizsgálat fogságot, vagy sem. De végeredményében a legtöbb esetben e kérdés valami nagy fontossággal nem birhatott vala, mert, a benevolizálás alkalmával felvett jegyzőkönyvek tanuságaként, úgy

teszik fel a kihallgatott rabhoz a kérdést: „Voltál-e már büntetve vagy fogva?” Ha pedig a rab tagadás helyett jobbnak látja megvallani az igazságot, úgy válaszként nem egyszer csak annyi kerül a jegyzőkönyvbe: „Igen. Lopásért és két ízben.” És a további eljárás során sem firtatják, letartóztatásban volt-e a kérdéses alkalommal a vádlott, vagy büntetési fogságban, mert a „quisque censetur honus ac justus” című, minden alkalommal megdicshimnuszozott büntetőjogi okosságot már a múlt század elején is csak úgy értelmezik, mint most. „Quisque” = hatóság, annyi, mint szolgabíró, esküdt vagy mezei biztos. Bizonyára volt ok a vádlottnak letartóztatására. Az hogy nem bizonyítottatott be a bűncselekmény, az véletlen okokra vezethető vissza.

8. *Alkateleme az ítéletnek a rabtartási és magánjogi igényre vonatkozó rendelkezés.*

9. *Jegyző vagy tiszti ügyész aláírása.* (Pecsétet nem alkalmaznak.)

Ez alkatrészek közül egyik sem elmaradhatlan. Személyadatok — de sőt — különösen fiskálisi perekben, melyekben az ítélet a perfelvételi jegyzőkönyvbe irandó — még a vádlott nevének és korának megjelölése sem.

*

Leír ugyan a helytartótanács 1821. évi 23235, majd¹ az ország összes törvényhatóságaihoz a vádlott korának és egészségi állapotának a jövőben pontos, megbízható, hiteles megállapítása tárgyában, ámde megbízható megállapításra az akkori nyilvántartási és anyakönyvi viszonyok mellett gondolni sem lehet. Ha a vádlott, hogy a büntetést elkerülje, több név alatt bujkál, a mi igen gyakori, úgy mind a vallatási jegyzőkönyvben, mind az ítéletben mind a neveit kiteszik. (Nagy Pál másképen Geréb László, másképen Braumüller Flórián igazabban Fekete János).

*

A *vádbeli cselekmény* megjelölése nap-nap után marad el az ítéletből, különösen kis súlyú bűncselekmény miatt

¹ 1822. évi 9797. és 1837. évi 6737. sz. a.

indított szóbeli perekben. Ilyenkor a cselekmény megjelölését vagy ismertetését a vádlott személyét illető jelző pótolja: „X. Y. mint erőszakos tolvaj 1 évi fogságra ítéltetik“.

*

A cselekmény minősítésével sem igen törődnek. Sok esetben nem is lehet. Csak az u. n. *innominat* (név nélküli) bűncselekményekre utalunk, melyek joghasonyszerűség, azaz törvénykiterjesztő magyarázatnál fogva büntetendők, jóllehet a törvényhozó nem tekinti büntetendőknek. Üldöztetésük egyedüli alapja a „bölcshelátás“. A törvényhozó pedig sok esetről nem intézkedik. Csak a férfinak férfival vagy állattal elkövetett nemi közösülésre s a közveszélyű cselekményekre utalunk. Ily cselekmények esetén a büntetendőség megállapítása jóval könnyebben történt, mint évtizedekkel utóbb, az u. n. meghatalmazási „csalás“, és tulajdonjog fentartásával kötött vétel útján szerzett ingó eltulajdonításával elkövetett úgynevezett „sikkasztás“ esetén; mert nyíltan ismerték el a bíró törvénytörő hatalmát és így az elítélés jogszerűségét külön nem kellett megokolni.

Igy egy 1848 mártius 8-iki ítélet Láng Mihály vasuti alkalmazott terhére megállapítja a bűnösséget, mert vádlott a Szolnokról Budapestre jövő vonat érkezése előtt a váltót rendes állási helyére igazítani elmulasztotta.

A bíró bölcshelátása elég volt az elítéléshez. Törvény nem kellett hozzá. Ma ugyanazt látjuk, lényegesen nem változott, csak szépítgetett kiadásban, mert a törvénytisztelő bíróság rendszerint akkor hivatkozik legtöbb törvényre, amikor a legnagyobb törvényszegést követi el, mert az önként értetődött nem kell törvényekkel védelmezni.

A gyakorlat oda vezet, hogy a törvény által büntetni rendelt cselekményeket sem meg nem nevezik, sem nem írják mindig pontosan körül. Lopás, rablás, de sikkasztás esetén is azt mondják „ingók elorzása“. Viszont barmok erőszakos elhajtását (*abactio pecorum*) állapítják meg, amikor kétséges, rablás-e vagy lopás, más szóval: emberek, avagy állatok ellen követtek-e el erőszakot, sőt gyakran az is kétséges, fennforog-e a törvény szerinti bűncselekmény.

A 198/1827. sz. csomóban elfekvő 1825. jan. 31-én kelt ítélet szerint a cselekménynek a törvényből meritett megnevezése vagy meghatározása helyett egyszerűen azt a kitéltet találjuk, hogy a sértettet a lóhajtó ostorral megcsapkodta; a 322/1811. sz. csomóban elfekvő 1806. sept. 24. n. kelt,

vádlottat a szegedi javítóházban eltöltendő 2 évi fogsággal sújtó ítéletben pedig, hogy „kivont kardjával garázdálkodott, a szent-endrei kávéházban a község lakosait szétkergette, egy koldus szakállát levágni akarta, nappal az utcán lövöldözött, Lisits Mátvás koporsóján átugrott, annak fedelét betörte és egy katona lábát átlötte. Ez az ítélet felmegy a táblához, a mely a büntetést 3 évre emeli fel; felmegy a curiához, mely az ítéletet helybenhagyja, de a cselekmény jogi körülírását nem követeli meg.

Az 1791-iki javaslat szerint ugyan (Principia 7. p.): „Cum im omnibus delictis veritas iisdem modis exquiri debet media, quae in nullo casu ad veritatem eruendam apta sunt nec in delictis atrocioribus pro idoneis exquirendae veritatis apta esse possunt“. A javaslat idézett részében használt kitételekből arra lehetne ugyan következtetni, hogy szerzői kis súlyú bűncselekmény megállapításához ugyanoly megbízható bizonyítékokat tartottak szükségesnek, mint nagyobb súlyúak esetén. Ez azonban téves, mert — a mint ezt *Fayer* kifejti: a bizonyításnak csak formáját, különösen a védelem eszközeit kívánták egyenlő módon biztosítani kis és nagy bűncselekmény esetén. Erre mutat a javaslat idézett pontjának következő kitétele: „In Norma Procedurae ac Requisita Defensae media, eo accuratius in Criminalibus observari debent, quo gravius Legum Criminalium objectum“.

*

A *bizonyítékok mérlegelése* általában véve szabad, azonban a meg nem esketett tanu vallomása nem számít;¹ egy tanu vallomása pedig rendszerint nem elég az elítéléshez. Ám, ha a vádlott javára vall, elég a felmentéshez (favor rei). Rovott multú vagy a sértett szolgálatában álló tanu vallomása nem bizonyíték. Hitelesítéskor visszavont vallomás sem bizonyíték. Orvosi látület pedig a megye tisztí orvosai által felülvizsgálandó; ellenesetben csak akkor bizonyíték, ha arra nézve a kiállító orvost a törvényszék előtt meghiteltették és bizonyítványára nézve meghitelesítették. De ezektől a szabályoktól is sokszor eltérnek. Kisebb súlyú bűncselekményeknél kisebb fokú bizonyossággal is beérik. „Si procedatur summarie“ mondja *Husztý*, „non requirantur exactae proba-

¹ 1791. jav. X. 13. §.

tiones“. Nagyobb súlyú bűncselekmény esetén nagyobb fokú bizonyosságot kívánnak. Épenséggel nincs azonban igaza *Baloghnak*,¹ ki szerint a nemleges kötött bizonyítási rendszer teljes elismerésben részesült volna.

[*Nyombunitélőhatalmú* bíróságoknál, az 1837. febr. 18-iki *Norma ad exercitium juris Statarii* értelmében (minthogy a büntetés minden esetben kötél általi halál) vagy beismerés, vagy más, luce meridiana clarior, (tehát még a déli napfénynél is világosabb) bizonyíték szükséges. Ellen esetben, vagy, ha a bíróság 5 tagja közül csak egy is felmentésre szavaz: az ügy a megye törvényszékének adandó át.]

*

A *jogvételek* persze csak úgy harcolnak a vádlott mellett, mint ellene. Tétovázó beszéd, szökés, oly esetben, mikor kis súlyú a vádbeli cselekmény: jogvételemet állapít meg a bűnösség mellett; míg az, hogy nem szökött meg a főbenjáró cselekménynyel vádlott, jöllehet tehette volna: ez jogvételelem alapjául szolgálhat az ártatlanság mellett.

Az *anyagi védelem* elvét elismeri a gyakorlat ott, hol nincs védő (a vizsgálat során tehát feltétlenül). A bíró köteles a védelem eszközeiről gondoskodni, nehogy a vádló erősebb legyen a vádlottnál, mert fegyveregyenlőségnek kell érvényesülnie. Inter actorem et reum aequalitas servanda est, mondja *Bodó*. Majd meg önmagát szinte fölülmulva így folytatja: regula juris favorabilior vult esse reos quam actores... Satius impunitum relinqui facinus, quam innocentem condemnare et judex ad capturam festinare non debet, sed potius media defensionis quaerere. Defensio est valde favorabilis, ideoque non restringenda sed amplianda. (*Favor defensionis*.)

Ha felmentik a vádlottat, úgy azzal okadatolják, hogy a vádló nem bizonyította a vádját; de a szép elmélet dacára igen sokszor merő gyanuokok alapján perbe fogott vádlottat az alapon ítélik el, hogy ártatlanságát (p. o. a kezén talált holmi jogos szerzési módját) nem tudta igazolni. (*Praesuppositio doli*.)

Ily viszonyok közt találja a megyei igazságszolgáltatást

¹ Akadémiai székfoglaló, akadémiai értesítő 107. l.

az 1836 : 16. és illetve az 1840 : 12. törvénycikk, mely szerint *a büntető perek is okokkal támogatandók.*

A törvénynek nem várt a hatása. Írott perekben három bekezdésbe foglalják az ítéletet. Az első bekezdésbe a vádló vádját foglalják össze és a vád mellett küzdő bizonyítékokat. A másodikba az alperesi védekezést, alperes ügyvédjének ellenvetéseit, persze röviden. A harmadik bekezdés elmondja, hogy a vád és a védelem által felhozottak összehasonlítása után a bíróság mit vett beigazoltnak. Hogy mit miért vett beigazoltnak, miért nem, arra nem mindig terjeszkednek ki.

*

Az enyhítő és súlyosító körülményeket, hol a legnagyobb gondossággal és részletességgel domborítják ki, hol meg teljesen elhagyják. A mi büntetőtörvénykönyvünk 89-ik §-ában foglalt, az enyhítő és súlyosító körülmények hivatalból való megállapítására vonatkozó intézkedés nem létezik. Vitás marad, megállapítandók-e? Az 1763. évi október 27-iki és november 7-iki rendelet csak a katonaszökevények elleni ítéletekre nézve írja elő.

Leggyakrabban előforduló *enyhítő körülmények*: parancs, csábítás, büntetlen előélet, szorult anyagi viszonyok; hogy a vádlott még bevádolva, vagy fogva sem volt; hogy addig jó erkölcsűnek tapasztaltatott; hogy tettét töredelmesen bevallotta; hogy magát önkényt feladta; fiatal kor, együgyűség; nagy család; felhevült, különösen ingerült lelkiállapot; a kár megtérülte, vagy csekély volta; a lopott dolog csekély értéke; testi sértésnél: a gyógytartam csekély volta vagy annak a vádlott hibáján kívül hosszúra nyulása, a sértülés, veszélytelem volta, az orvosi és gyógykezelési költségek megtérítése. Gyermekegyilkosságnál a szeméremérzet. S szepőtelenítésnél: az emberrel született nemi gerjedelem.

Súlyosítók: műveltség, bizalmi állás, büntetett előélet, visszaesés, konok tagadás; továbbá, hogy vádlottakat és a tanukat hamis vallomás tételére birni törekedett; alattomoság; botránycokozás; előkészület; megfontolás, kegyetlenség. Az *uriszékek*, különösen a solti uriszék gyakorlata szerint ezeken kívül, hogy az uri törvényszék felhívása dacára sem volt hajlandó a sértettet megkövetni.

*

Az előélet kikutatása, dacára a rendezetlen nyilvántartási viszonyoknak, kiváló gondoskodás tárgya. Ez iránt a

szolgabíró legtöbbször már a vizsgálat során teszi meg a kellő intézkedéseket, a községi előjáróságokat keresve meg. Az erkölcsi bizonyítvány magánszemélyek vallomásai alapján készül. Kiterjed a vádlott magánügyeire is, különösen arra, szokott-e mértéken felül inni és verekedni, hogyan bánik a jobbágyokkal, rendben tartja-e gazdaságát, takarékoskodik-e vagy pedig léha és pazarló életet folytat-e? stb.

Főnnebb láttuk, hogy a bűnösség megállapításánál a „törvénytelenység elve” uralkodó: oly cselekmény is büntethető, mely a törvény szerint nem bűncselekmény. Ennek szinte okszerű folyamánya, hogy minősítőkként oly körülményt is mérlegelnek, mely bűncselekménnyel távoli összefüggésben sincs.

Igy 1744/1814: súlyosító, hogy különben is rossz erkölcsű részesegkedő, veszekedő, káromkodó és feleségével és gyermekeivel mit sem törődő ember.

1824. Esztendei febr. 28-n. Tettes Ns. Pest Vgyének sz. kir. Pesth Városában tartatott Fenyítő Tvszéke alkalmatosságával. Ítéltetett: Kulínák József 40 esztendő s Rcathol., feleséges, Méltóságos Keglevich István ur gulyása azzal vádoltatván, hogy alsónémedi lakos, Borbély Péternek 1823. esztendei nov. 18-án Balázs György és Szuppká József gonosztevők által ellopott tehene levágásában, megemésztésében és elsikkasztásában ő is részt vett légyen, mely ebbeli ellene feladott vádnak valóságát, mint szintén azt is, hogy ő ezen kérdéses téhennek lopott voltát már annak általok történt levágattatása előtt tudta, minek utána a Tvszék előtt maga önkényt elismerte volna, ebbeli gonosz tetteért az általa átszenvedett 3 napi rabságon kívül, egyszersmind az okozott kárnak megtérítésében, büntőrsaival együtt általában marasztaltatván, ezen ítélet végrehajtására a szolgabíró Ur kiküldetik. Kiadta Halász Péter sk. V. fiscalis.

1848. aug. 24. Ítélet: Drobicska Lőrincz félhelyes gazda azzal vádoltatván, hogy azt mondta, ha a rácok jönnek, meg kell velök barátkozni: mai naptól két heti elzárásra letartóztatása alatt megemésztendő kenyérporciók árának úgy a küldöttség által alkalmazott katonaságra vett 4 frt 8/29. pkr. költség megtérítésében marasztaltatik. Jelen ítélet fogantatás szerzés végett Miskey Rudolf alszolgabírónak kiadatik oda utasítatván egyszersmind, hogy . . . a majdan kiállítandó mielőbbi táborba indulásáról gondoskodik és a végzetekről tudósítását mutassa be.

Ítélet 1846 aug. 13. Pesten. Nagy Ferenc 29 éves r. kath., nőtlen Erdélyországi, lacfalvi születésű szakácmester azon ellene feladott vádat,

miszerint *Szentkirályi Kálmán* és *Adalbert* fiucskákat elébb mindenféle édes szavakkal, utóbb aprólékos kedvezgetésekkel is magához csalogatván, az önfertőzés bűnös gyakorlatára akképen szoktatgatta, hogy szeméremtestőket szájaiba véve s mindaddig szopta, míg azok azt elszenvedhették, a Törvényszék előtt maga is valónak ösmervén meg, ezen a szellemi és testi fejlődést egyiránt akadályozó nem ritkán egész nemzedékekre nyomort és kínos szenvedést háritó bűntény miatti méltó megfenyítettésül hetenkint két napi böjt és minden szeszes italoktólí eltiltás mellett tulajdon költségen töltendő raboskodásra íteltetik. Egyszersmind ez idő alatt általa elemész-tendő kenyérrészletek megtérítésében is marasztaltatván, minek behajtására jelen ítélet mása kiadatása mellett Pajor Titusz alszolgabíró ur utasittatik.

1810 ápr. 13-án Jász és Kunkerületek Kiskunfélegyháza városában tartatott rabokat ítélő törvényszéken Itéltetett: Vasban álló Lentse János, mint az elől adott tököli marháknak erőszakos elhajtója és rablótárs, nemkülönben úgy a Halasi Péter 6 ökreinek tetemes tolvaja, úgy Széki István is épen azon tököli marháknak prédálója és *magok lelkek tudja még ezeken kívül mennyi és minemü gonoszságoknak szerzői*; hogy többé embertársainak ily tetemes kárára ne tégyenek s a belső bátorságot oly szörnyüképen ne veszttegessék, mindketten a *gyalázatos akasztófára felfüggesztvén az élők száma közül kitöröltetni rendeltetnek.*

Ts. Ns. Pest Vgyének 1841. évi dec. 15. és következő több napokon szab. kir. Pest Városában tartatott Fenyítő törvényszéke alkalmával ítél-tetett *Neuzer János* 31 éves nógrádmegyei berceli születésü róm. kath. kiszolgált granátos — jelenleg *Kossuth Lajos Ur inasa* — a törvényszék színe elébe azon vádoltatással állittatván, hogy közelebb mult nov. 27-e estéjén 10 és 12 óra között *Hindy János* ügyvédet és a Nemzeti Ujság segédszerkesztőjét, midőn a Zöldkert-utca felől a Szép-utcában Lászlóné asszonyosság házában tartott szállására hazatérendő vizellés végett, említett ház előtt megállott volna, az átellenben helyezett Almási-kertből előrohanó vádlott által megtámadtatott és előle megfutamodván, botütéssel az utca kövezetre sujtatott s fektében tetemesen megveretett, mely előterjesztett vád eránt alperes a törvényszék színe előtt kikérdeztetvén, akkép nyilatkozott, hogy minekutána több hónapok óta mind a szóban levő Lászlóné asszonyosság házára, de sőt az egész Szép-utcában található minden és a város egyes részeiben is sok házak falára bizonyos botrányos rajzok azoknak közepette pedig urát — *Kossuth Lajos* Urat bectelenítő iratok tapasztaltattak, jelesen, hogy *Kossuth Lajos* akasztófára való és több effélék, többször nevezett ura óhajtotta tudni, ki legyen most mondott erkölcstelen botrányos rajzok és felírások készítője, különösen pedig *asszonyának kívánságára és rendeléséből* többször érintett házmesterrel,

Móór Jánossal, *ki hasovló végre szinte asszonya által kéretett meg*, több ideig lesbe állottak a tettes kitudhatása, s megfogása végett és végre miután hosszabb ideig haszontalan örködven, azt tapasztalták: — hogy sokszor említett botránys falmázolások leggyakrabban szerdán és szombaton estve tétetnek, — így történt — mikép november 27-dike mint szinte szombati nap estéjén a már érintett Almási-kertbe nevezett házmesterrel együtt magukat megvonták és hallván, hogy a Zöldkert-utca felől valaki tárgyalt ház felé közelget — egészen figyelmöket az érkezőre fordították, ki is egy uriasan öltözött férfi egész a László-ház kapuján túl haladván — figyelemmel körületekintgetve megállott és a falhoz menvén az egész fényében ragyogó holdvilágánál csallhatatlanul látta — mikép azon egyed kezét a falon jártaiván, valamit a falra irt; melyre vádlott tüstént leshelyéből kirohanni akarván, — megfogandó a rég lesett ocsmány rajzok készítőjét a házmester által visszatartóztatott — még a rajzoló egy lépéssel a fal mellett odébb menvén — ismét más figurát rajzolt, midőn azonban ismét odább lépve már a harmadik rajz készítéséhez fogott, melyeket az eset után, t. i. mind a bevezgett két — és egy félbenhagyott ocsmány rajzot visszavezetvén — a tettet világosan látta, — ekkor vádlott a Kertből kilépett, a rajzoló pedig csörrenése által a Kert vas-kapujának, figyelmessé tétetve és tüstént sebesen szaladni kezdett a „Zöldkert“-utca felé; — melyre alperes is elszalasztani nem akarván, a sokáig haszontalan lesett botrányszerzőt, — rézsut utána iramodott, és a Pataiház előtt utólérvén, s a nála volt bottal hátulról utána ütven a fejét találta, mely ütésre a szaladó földre terülvén — fektibe reá még egyet — de testének melly részére ütött — nem tudja — felemelvén pedig a földről szóban levő egyedet — a házmester által már akkor kinyitott kapun az udvarra vezette — reggelig az istállóba zárandót, s akkor hallotta, hogy az szinte azon házban lakó *Hindi Ur* volt, mely mondására a házmesternének őt tüstént eleresztette és Szállására bocsájtotta. Ezen a vádlottnak szóról-szóra feljegyzett előadását¹ a Törvényszék színe előtt meghitelesített tanuknak jelesen a vádlottal lesben állott, de a panaszlott eseményben a vádló szerint sem részesült többször nevezett házmesternek vallása minden kivétel és változtatás nélkül igazolván, — sőt mind a két meghitelesített tanu egyetértőleg azt erősítvén: hogy valamint a panaszoló állítólagos vizellésének legszorgosabb vizsgálódás után sem jöttek nyomára, — úgy azt is leghitelesebben bizonyíthatják, — mint a kik már belefáradtak a hetenként sőt gyakran naponta megújított botránys ház-fal-rajzok befelhérítésébe, hogy az előbbi nap — és estve is mindaddig, míg

¹ A szóról-szóra feljegyzés nyilván óvatosságból fogatosított a tvszék által, mivel az eljárást *Hindi*-nek felsőbb helyen Kossuth személyét illető feljelentés folytán kellett elrendelni.

a panaszolkodó esete meg nem történt, a ház falán semminémű mázolások nem látszottak, s csak akkor láttak két — a vizsgálati iratok között is bemutatott figurához hasonló bevégzett s egy félben hagyott rajzot (melyeket az egyik tanu rajzolni világosan látott) midőn a vádlott által leveretett tettes — Hindy ügyvéd ur is az udvarba vezetett. Világosságra jöven ekkép: hogy vádlott panaszolkodó személyét nem esmervén, annak megnevezését *nem előre meghatározott szándékkal, s akarattal*, — hanem csupán azon okból vitte végbe történetesen, mivel a rajta kapott tettes elszaladásától félvén, azt tuzott szolgálatkészségből minden esetre kézrekeríteni törekedett; mindazonáltal *vádlott megbízatásán tul járva* — a hiteles orvosi látlelet szerint is minden esetre kárhozatos oly tetemes kártétessel illetvén, a törvényszék által kiküldött megyei főorvos és együtt biráskodó esküdt urak bizonyítása szerint, némikép lábhadozó panaszolkodót, hogy következesekben több időig ágyban sinyleni kénytelenített. Ugyanazért helytelen és világos *megbízatásán tul vitt rendetlen tetteért* — méltó figyelembe vétetvén, hogy tiz évi katonasága alatt elbocsájtó levele bizonyítása szerint semminemű fenytékkal illetve nem volt, folyó évi dec. 14-ik napjától számítandó s mindenkori elzárás mellett hetenként két napi bőjttel a maga költségén töltendő egy hónapi fogsággal rendeltetett fenytetni, marasztaltatván egyszersmind az általa megvert Hindy János ügyvédnek szenvedett fájdalomért fizetendő 50 ezüst forintokban s a végrehajtás alkalmával bebizonyítandó Orvoslásért és Gyógyszer költségekben; — melyeknek behajtása, és az illető megverettetnek általadása végett Zlinszky János középponti főszozga Biró ur jelen ítélet kiadása mellett utasittatik. — Kiadta: Egressy Sámuel főügyvéd sk.¹

¹ Az iratok közt elfekszik 3064|1842. sz. a. Alázatos nyilatkozat: F. évi dec. 29-én ns. Nemzetes és Vitézljő Bellagh Antal ur mbeli rendes eskütt hivatalosan kiküldve lakomban személyesen megjelenvén értesemre adta, ts. ns. Pestmegye fenytő székének Neuzer János, *Kossuth Lajos* ur inasa általi a folyó év nov. 27-én történt megverettetésem ügyében hozott ítéletét, melynek következesében az említett tettes egy hónapi börtönözésen felül *50 pengő forint* fájdalomdíjnak és a gyógyítási költségek fizetésében marasztaltatott, de mint hogy a bővebb kihallgattatásom nélkül s nélkülüm hozott ítélettel meg nem elégedhetek és különben sem lehet a kiszehvedett fájdalomakat és megrövidített életet megfizetni, azon felül pedig Nemes *Kossuth Lajos* ur ellen, mint megbízó és Neuzer János és Mór János, mint béres megbízottak annyival inkább, mivel ezen kihágás elintézesé *Kossuth Lajos* urnak feladása nyomában következett és fejeztetett be, mind a megbízó, mind a cselekvő ellen saját felperességem alatt szándékoznék a törvény útját megkisértetni, annálfogva azon nyilatkozatomat, miszerint a nekem ítélt bündij és gyógyítási összeget és fentisztelt Eskütt ur előtt befolyáson nélkül egyenlő részekben a vakok intézetére s a pesti árvaház tőkéje gyarapítására fordítandónak ajánlottam, ezt csak azon esetben nyilatkozatomat végbevihetendőnek, ha ez jogaimnak további keresetemnek a megbízó s megbízottak ellen ártalmára és kárára nem szolgálna, különben a pénz felvételének és kezeimhezi kiszolgáltatásának ellentmondok s tegnap Eskütt ur előtt szóval tet nyilatkozatomat ezennel ünnepélyesen visszavonom és megsemmisültnek tekinteni kérem. Pesten, dec. 30-án 1841. Nemes kishindí Hindy János hites ügyvéd.

1809 évi Pünkösdi havának 26-án Szabados Kecskeméti városában tartatott *Rabokat ítélő Uriszék* alkalmatosságával az urasági ügyésznek mint A félnek (Actorfélnek) Bognár v. Bitsák Jan. mint tolvaj és Havrán Fer. mint orgazda ellen ind. crimínális ügyében *végeztetett*: Sem Rusits József részéről Bitsák v. Bognár Jánosnak tulajdonított juhoknak lopása az ellen be nem bizonyíttatván mind pedig a 11 juhoknak Havrán Fer. kezére az által lett általadattatások és viszont Havrán Fer.-től történt visszavételek iránt egyedül csak Havrán Fer. vallása által terheltetvén s így Bitsák Ján. marasztaltatására elegendő próba nem lévén, az ezuttal felmentetik.

51/1835 (*ráckevei*) Raboskodó Ján Tamás budai ácslegény, ki azzal vádoltatik, hogy Panzner Anna csepeli szolgálót az országunon megtámadni és kirabolni akarta, a tv. elejbe állítatván és a megsértett féllal és tanukkal egyetemben kihallgatván, raboskodó Ján Tamás azt tagadván, hogy a panaszló Panczner Anna leányzót kirabolni való szándékkal támadta volna meg az országunon és az be sem is bizonyosodván, minthogy azt azonban maga is elismerne hogy a leányon erőszakot akart tenni, az pedig szinte magában is oly vétkes tselekedet, mely miatt kemény büntetést érdemel, ennél fogva az eddig kiállott 3 hónapi tömlőc nékie büntetésül számíttatván, ezen felül 24 pálcaütésekre és tartásbeli költségekre ítéltetik.

238/1843. Turai Uriszéken ítéltetett: ... maga a vádlott önkényi elismervén, miszerint Zenthall Jánostól egy tajtékpipát meszelés alkalmával elloptott, továbbá, hogy szintén meszelés alkalmával Hodl Ferenc baromrovostól két ezüstkanalat elloptott és Keppich Bernátnak 10 fton eladta ... a vádlottnak terheltetésére szolgálván, miszerint az uradalomnak bérres cselédje létére, házi tolvajságba még pedig több ízben elegyedett, 4 hónapi vasban, közmunkában, hetenkint két napi bőjttel és szesz italok mérsékelte (é) használatával kitöltendő fogságra ítéltetik.

137/1827. Vágó Illés és Czagany János ü. amannál 2 elveszett malac emennél pedig egy bitang ló, melyet tőle ezután Czeme József betyár elloptott, találtatván, de úgy az egyik, mint a másik ezeknek hozzájuk való tévedéseket állítván, minekutána a kérdéses ökörhushban is vallomásuk szerint tudtok nélkül részesültenek, kemény megdorgálással szabadon bocsájtatni rendeltettek . . .

(*Patronage*) 1846. évi 34. . . Egyébként Gólya Andrásnak fiatal kora kezeséget ígérni látszik az uriszéknek, miszerint megjavíttathatik s a polgári társaságnak visszaadathatik, annál fogva gondoskodásába ajánlja az uradalomnak a nevezett megítélt rabnak az oktatását és felkéri, hogy tekintetben célszerű intézkedéseket és annak idején jelentést tegyen.

X. Szigor, enyhesség.

Minimum nincs.

Fogságbüntetés maximuma 15 év.

*

Itt jegyezzük meg, hogy a hosszabb idejű fogságbüntetés gyakran nem a megyének a fogházában, hanem a szegedi javítóházban töltendő ki és pedig nem csak a kegyelmi hatóság vagy táblának, hanem a megye törvényszékének ítélete értelmében is. (A szegedi javítóház 1831-ben szűnik meg).

*

Kisebb ló vagy birge-*lopásokért*: testi büntetés. Nagyobb, nevezetesen erőszakos lopásért 1 évi, esetleg a szegedi javítóházban töltendő szabadságvesztés-büntetés, a szokott szigorításokkal (negyedévi 25 bot vagy korbács, hetente két napi kenyér és víz melletti böjt, közmunka, vas, szeszes italoktól eltiltás, esetleg bizonyos idejű elzárás. Itt megemlíjtük, hogy a marhalopást (*abactio pecorum*) rendszerint erőszakos lopásnak minősítik, szigorúbban sújtják mint a lólopást (alkalmasint, mivel a marhát erőszak alkalmazása nélkül nem lehet elhajtani úgy, mint például a lovat). A mi büntetőtörvénykönyvünk szerinti „betöréses lopás”-t gyakran rablásnak minősítik, akkor is, ha a betörés lakatlan házba történvén, személy ellen nem követtek el erőszakot. De ujólag hangsúlyozzuk, hogy a minősítésre nem helyeznek nagy súlyt. — A visszaeső tolvajt, ha személy elleni erőszakot is követett el, elvéve halállal is büntetik (3571|1831). De még 48-ban, a korfelfogás szelidültevel is, szokása a közvádlóknak az ily egyénnek az élők sorából való kitörlését indítványozni.

Az *orgazdaságot* a lopásnál enyhébben (pár napi szabadságvesztéssel) büntettetik, de a testi büntetést csak oly esetben rójják ki főbüntetésként, ha a tettes nem tudta, csak gyaníhatta volna, hogy a megszerzett ingóság jogtalan uton került az átadó birtokába.

Gyilkosság, rablás, különösen rablógyilkosság és a lopások némely esetében kötél általi halál a büntetés, a mit a

kancellária fogságra változtat át rendszerint. — Enyhítő körülmények esetén egyébiránt a halál, gyilkosság esetén is, hóhér pallosa által hajtandó végre.

Az emberölést, különösen gondatlanságból vagy koresmai verekedésből származó rendkívül gyakori emberölést nagyon enyhén ítélik meg; rendszerint, mondhatni 1 év a büntetés.

Önbíráskodás által elkövetett halált okozott testi sértés büntetése Patzkó Andor ü.: 2023|1829. egy hó és 20 pálca.

Halált okozó testi sértést 814|1842. kecskeméti törvényszék: 3 év és összesen 300 bot.

Véres verekedés büntetése is enyhe.

Gondatlan elgázolás ellenben 3919|1836.: 2 évi vas, közmunka és összesen 200 bot.

Hivatali hatalommal való visszaélésért mellékbüntetésként a viselt hivatal elvesztését is kimondják.

Kettős házasságért: 365|1798.: két év.

Nősparáznaságért: a körülményekhez képest 15 bottól kezdve 2 évig.

Ökörpasszus hamisítása: átlag 2 hó.

Csavargásért: a vizsgálati fogságban töltött időn felül pirongatás és lakhelyre kísértetés.

Izgatás a nemzetőrsereg ellen: többnyire 2 hó.

Szökés a fogházból: büntetendő cselekmény.

Jobbágnak meztelenül sokak előtt az 1836:10. t.-c. ellenére 15 korbáccsal való sújtásáért:¹ dorgálás.

XI. Valjon függetlenek voltak-e a megye táblabírái?

A kancellária 1843-ban² *Fehérmegye* törvényszékét polgári per iratainak felküldésére utasítja. Az alispán a törvényszék elé terjeszti az ügyet. Ez ítéletileg kimondja, hogy a politikai hatalom nem avatkozhatik a bíróságra. A közgyűlés meg-sürgyeti az iratok átszármaztatását; az alispán azonban iratok helyett a törvényszék tiltakozó határozatát terjeszti be. A RR. már-már vád alá helyezik az alispánt, midőn ez, a további

¹ Gróf Vratizslav Lajos elleni ügy LVII. 26. csomó.

² Pesti Hírlap 52. l.

bonyodalmak elkerülése céljából, az erőszaknak engedve, átadja az iratokat. — Az eset jellemző. A közigazgatás még a 40-es években sincs kelőleg különválasztva a birói hatalomtól. A törvényszék honszerte többé-kevésbbé függetleníteni tudja magát ez időtájt a király kormányzékétől, illetve a kancelláriától, de a közgyűléstől, — mely időnként utasításokkal látja el, — nem.

Az 1843. évi *Pesti Hírlap* 228. l. szerint H. M. bácsmegyei főpénztáros milliós sikkasztási ügyében megindult eljárás során az iratok felküldését és a kezességre — egyébként mint látszik a kancellária tudtán kívül — kiengedett sikkasztónak szabadlábrahelyezését rendeli el. A bácskai rendek, a méltán közfelháborodást keltő leirat következtében, megkérik a királyt, hogy „a lélekrázó közpénztári elidegenítéseket elkövetett egyed ellen méltán felingerelt kedélyeket megnyugtadni méltóztassék“. A kívánt iratokat felküldik ugyan, de országszerte érzik a közigazgatás és birói hatalom közti viszony szabályozásának égető szükségét. — A kormányzék mindent elkövet, hogy a kedélyeket fölrázó kérdés ne kerüljön le a napirendről. Ugyanez évben ¹ Békésbe példának okáért leir, hogy nem hagyhatja jóvá a RR. azon eljárását, hogy a bitang pénzeket elsikkasztott megyei pénztárost egyszerűen dorgálásra ítélték, mért is királyi biztost fog küldeni a nyakukra. A RR. ez esetben is tudomásul veszik a leiratot. — 1844-ben ² a helytartótanács királyi biztost küld ki Biharba, a bihari RR. által a közgyűlésen használt közrendet veszélyeztető kifejezések kipuhatolása céljából. A kir. biztos értesíti a RR.-et, hogy tudomására jutott abbeli ténykedések, hogy a közgyűlésen akárkit is sérteni képesek. A RR. ezuttal sem tiltakoznak a kormány beavatkozása ellen, de a vád alá venni kívánt kihágóknak névszerinti megnevezését követelik, miután vádakkal nem a közgyűlés, hanem annak csak névszerint megnevezendő tagjai illethetők. A biztos kijelenti, hogy ezt nem teheti, mert így 4—5000 ívből álló vádlevelet kellene szerkesztenie.

¹ Pesti Hírlap 292. l.

² Pesti Hírlap 141. l.

Minthogy pedig a RR. megtagadják a fölvilágosítást, kijelenti, hogy határnapot fog kitűzni és ekkor föltétlenül befejezettnek fogja tekinteni az ügyet, akár megadják a kért felvilágosítást, akár nem. A RR. a királytól kérnek orvoslást. A helytartótanács 1845. évi január 16-án leír a RR.-nek, hogy a biztos értesíteni fogja a közgyűlést, hogy ki mely kitételek használatával vádoltatik; felszólítandók hát a bevádoltak, hogy, engedelmeskedjenek a kir. utasítással ellátott bíró parancsának. A közgyűlés föliratilag figyelmezteti a királyt az alkotmányra letett esküjének szentségére, az 1805. évi 5 t.-c. parancsoló rendelkezésére (mely szerint a vád minden egyes bevádolt féllel külön-külön közlendő) és a király intézkedésével megsértett szólásszabadságra, és ujólag megtagadja a biztos által kért felvilágosítást. A nádor leirata¹ sem vezet célhoz. A RR. válaszukban sajnálatukat fejezik az iránt, hogy nem lehetnek a nádor ő Fenségevel egy véleményen.

1845. március 11-én tartott *pestvármegyei közgyűlés* rosszalását fejezi ki a törvényszék ama eljárása felett, hogy egy csödületi perben érkezett kir. utasító levelet egyszerűen félretett, mert igaz ugyan, hogy az 1840. évi 22. t.-c. 119. §-a értelmében a király csödügyekben nem bír utasítási joggal (s hogy így a törvényszék intézkedése anyagilag helyesnek tekintendő), de a törvénytelen kir. leirat félretétele tárgyában hozott határozás a közgyűlést illette volna meg. Egyébként elhatározták, hogy a törvénytelen kir. leirat ellen az országgyűlésen, sérelmi uton fognak orvoslást kerestetni.

A helytartótanács már régtől fogva minden alkalmat megragad a birói hatalomnak rendeleti uton való irányítására. 1812-ben² elrendeli, hogy a büntettek miatt elítélt közhivatalnokok hivatalvesztésre is ítélandók. 1820-ban³ intézkedik a vizsgálati fogság beszámítása tárgyába. Ezenfelül a büntetjognak, a perrendnek alig van területe, melyen a helytartótanács — ha nemes célok szolgálatában is, de minden esetre

¹ Pesti Hírlap 1845. évf. 207. l.

² 21443. és 24456. sz. a.

³ 5860. és 1822-ben 9797. sz. a.

jogsérelmes uton — a törvényhozót megillető hatalom gyakorlását meg nem kísérelte volna. Csak az orgazdaságnak tekintendő nagyszámu bűncselekményfajok rendeleti uton való meghatározására utalunk.¹ A megyék kétféleképp védekeznek a jogbitorlás ellen. Főlíratilag, vagy figyelembe nem vétel útján.

*

A *Braunekker* báró és *Tüköry József* által elkövetett 20-milliós váltókoholási ügyben bűntársként szereplő *Khón Márk* a megyétől hiába kérvén kezességre való szabadon bocsajtását, a királyhoz, illetőleg kancelláriához fordul kérelmével.

Le is ir a kancellária 1846 eszt. Pünkösöd hó 22-én a megyéhez és követeli *Khón Márk* szabadonengedését, meghagyván egyuttal a megyének, hogy *Khón* állítólagos bűntársainak befogatásával hagyjon fel.

Felir a megye 1846. évi május 29-iki közgyűlése jobbágyi hódolattal :

„A bíróságok intézkedéseit felsőbb engedélytől függővé tenni s közigazgatási úton szabályozni nem lehet. Miután pedig a legfelsőbb felügyeleti jog sem sértheti meg a törvényt, felségednek tisztelettel kijelentjük, mikép független bírói tisztünk teljesítésében más kötelező szabályt, mint a törvényt elismerni a törvényes gyakorlat tiltja. Megjegyezzük azonban, hogy a *Khón*—*Tüköry*-féle csempészségi ügyben senki más egyének befogatását nem célozzuk, de nem is céloztuk. Ám, ha az osztó igazság és a közbátorság igényei akkép követelendik, törvényadta minden jogunkkal élni fogunk.

A kancellária 1846. évi Szentjakab hó 2-án visszaér:

Rendeltetik, hogy a befogottak, a mennyiben biztos kezességet nyujtanának, fogságukból kiszabadíttatván, szabad lábóni védelem engedjék meg nekik. Egyébiránt nem lehet e megyét nem figyelmeztetni, hogy ő cs. kir. felsége a törvények megtartását és mások általi megtartatását legszentebb feladatának tekintván, a legfelsőbb felügyelést, egyeseknek királyi széke előtt emelt panaszának megszüntetését főteendői közé számítja. Miért is e megyének alaptalan kijelentése azzal utasittatik vissza: hogy ő cs. és kir. felsége törvényszerű hatalmánál eszközölni fogja.

¹ L. e. i. Első Rész-ben a helytartótanácsról szóló fejezetet.

miszerint kiadott legfelsőbb rendeleteinek tartozó hódolat és teljes siker szereztessék (latinból).¹

A közgyűlés tiltakozó felirata után jött új királyi rendelet.

„Komoly rosszaságot“ fejez ki az engedetlen Rendekkel szemben, jelezvén egyúttal, hogy a királyi szónak érvény fog szereztetni. Nehogy azonban érdemtelenségre árasztassék a királyi kegy, meghagyatik a megye főispáni helytartójának, vizsgálja meg a Khón ellen felhozott újabb vádakat, ha pedig befejeződött a vizsgálat: kezességre, illetőleg szabaddalára helyezze Khónt; a RR. pedig engedelmeskedjenek.

Az 1846-iki év július 27-iki gyűlés tárgyalás végett a fenyítő törvényszék elébe utasítja a leiratot.

A fenyítő törvényszék elnökét *Nyáry Pál* másodalispán urat bizza meg a vélemény szerkesztésével. *Nyáry* csakhamar elkészül és a tsvszék már aug. hó 3-án tartott ülésében teszi magáévá a nagy jogi tudással kifejtett dolgozatot. E szerint az alkotmányos álladalmi szerkezet a birói hatalomnak önműködési körében függetlenséget követel. Ezen birói függetlenség az, mely a minden egyes polgárt közvetlen érdeklő személy és vagyonbátorság és a törvények sérthetetlenségének feltétele; ezen birói függetlenség az, mely megsemmisítette, magának a birói hatalomnak létezését enyésztteli el s véle fosztja meg az álladalmat egyik alaposzlopától, melyen állandósága nyugoszik; ezen birói függetlenség az, melyet a fennálló gyakorlat élettől ruházott fel és mely élő, világos törvény oltalma alatt áll, mióta az 1790: XII. törvénycikkben egyenesen kimondatik, hogy a törvényszéknek érvényes ítéletei sem a király, sem valamely közigazgatási kormányzéknek vizsgálata alá nem vonnathatnak s a birói székek a fennálló törvény s törvényes gyakorlat szerint tartandók. Köteleessége tehát a törvényszéknek gyakorlott birói hatalmát, a végrehajtói hatalom közigazgatási befolyásától függetlenül s akkép fentartani, mint a társadalmi viszonyok természete, célja, nemkülönben a fennálló törvények kívánnák.

Majd kifejti a vélemény, hogy ellensége az önkénynek, bárhonnan jöjjön is az. Ezért tartja szükségesnek oly intézetek létesítését, melyek a birói önkény ellen is védenek. Nálunk azonban a birói hatalom rendezetlen lévén, az e célra szükséges semmitőszékek nem léteznek; ezért sohasem lehetett kétségbe vonni, hogy ő felségét megilleti a kancellária útján gyakorlott legfőbb felügyeleti hatalom. Ennélfogva az, egyesek jogait a formák mellőzésével sértő birói működést megszüntethetvén, semmitőszékek hiányát pótolja, de a semmitőszéknél több jogot nem gyakorolhat. Így nem áll jogában a birói, különösen vizsgálati eljárásnak irányt szabni, birói

¹ A leiratot gróf Apponyi György, Beöthy Sándor, ő cs. és kir. felsége kegyes parancsára pedig Bérczy Sándor írják alá.

intézkedést megváltoztatni stb., különben a birói hatalom a közigazgatásban feloszolván, az igazság birói kiszolgáltatása önkényileg kezeltetik. Ezért az, hogy a perbefogottaknak szabad lábon védekezés engedjessék, a legfőbb felügyeleti jognak kifolyása nem lehet.

Mert — úgymond a törvényszék — ez sem kegyelmi ténynek, sem királyi ótalomlevélnek nem tekinthető, midőn tudva van, hogy kegyelemnek merőben csak a büntető ítélet jogereje után, ótalom-levélnek pedig csak az eljárás megindítása előtt van helye. Khón Márk, tehát a törvényszék véleménye szerint, nem bocsájtható ki és pedig — úgy okoskodnak — nemcsak azért, mert a király ily törvényszéki végzést meg nem változtathat s mert egyizbeni kibocsájtása alkalmával a vizsgálat meghiusztatását célozta, hanem főleg azért is, mert Pest szabad királyi városának törvényszéke előtt ellene újabb vádak adódván fel, új eljárás is van folyamatban. Ő felsége nyilván csak úgy határozhatott mégis ily értelemben, hogy nem vette figyelembe, hogy a rabok birói ítélet következtében tartatnak fogva.

Mindezeknél fogva a törvényszék független birói hatáskörében jogosítottnak véli magát a *kegyelmes rendelvénynek mint bírót sohasem szabályozható intézkedésnek félretételére.*

Megjegyzi végül a törvényszék, hogy már a gróf Csáky Zsigmond ügyében kelt királyi rendelet is azt a kifejezést használta, hogy „megengedett“, hogy a törvényszék döntsön a szabadlábrahelyezés tárgyában. Khón ügyében már „meghagyatik“, hogy a megye a netán célzott további befogatásokkal felhagyjon. E kifejezések aggodalmat keltők. Látnivaló, hogy a felség nevében rendeleteket kibocsájtó főméltóságú udvari kancellária oly kifejezésekkel él, melyek elnézve könnyen jogcsonkításra vezethetnek. A kormány, mint egyik politikai hatalomnak, természetes terjeszkedési hajlama egyensúlyra nem találván, esorlát ejtethet az alkotmányos léten és jogföltékenységet létesít. *Mindezeknél fogva a törvényszék azt hiszi, hogy a megyét felterjesztéseért a királyi rendelet iránti tiszteletlenség vádjával illetni nem lehet.*“

Bezzeg, így csak a bírónak függetlenségét biztosító 1869. IV. törvénycikk életbe lépte előtt mert gondolkodni a bíró!

*

Ezt a politikai szempontból végtelenül kényes természetű véleményt — *Prónay Albert* lemondván hivataláról — a helyébe lépett *Földváry Gábor* főispáni helyettes előlülése alatt tárgyalja le az *augusztus 27-ki közgyűlés*. Így hát *Földváry* hivataloskodása nem a legbékésebb auspiciumok közt vette kezdetét.

Helyzetét megnehezíté, hogy a napirendnek egy, a Khón ügy előtt tárgyalandó pontját *Szabolcsmegyének átíratá* képezte, melyben az administratoroknak adott helytartótanácsi utasítás tárgyában tett fölterjesztését Pest által pártfogoltatni kéri. (A sérelmezett leirat felhívja a megyék administratorait, hogy a megye közigazgatási hatalmát lehetőleg megszorítva, a törvényszékeken is elnököljenek). Már azért is izgatott volt a hangulat, mert a közgyűlés, mely ez évi március 10-én *Eötvös Józs., Résző Ensel Sánd., Ráday Ged., Szentkirályi Móric és Kossuth Lajos* felszólalása után fölirt már az administratorrendszer ellen, ezuttal is ellenzéki álláspontot foglalt el. Annak igazolására, hogy a főispán az alkotmány értelmében lehet, illetőleg nem lehet elnöke a törvényszéknek, a helytartótanácsi rendelet is, a RR. is az 1723: 26. tc.-re hivatkoznak, mindenik az ellenfél felfogását mondvá erőszakoltnak. A RR. végül *Kossuth Lajos*nak alaposan megindokolt fölszólalása után pártolják *Szabolcsmegye* átíratát. *Földváry* főispánhelyettes kimondja ugyan a végzést, kijelenti, hogy az ügynek törvényhozási rendezéséig nem fog a törvényszékre „tolakodni“, de — nyilván a forma kedvéért — jegyzőkönyvbe vétetni kéri óvását. A RR. azonban már 1842 március 16-ki közgyűlésükön hozott végzésükhöz mérten, hivatkozással arra, hogy *Prónay*nak, de sőt *József főhercegnek* az óvásait sem szokás a megyénél jegyzőkönyvbe iktatni: megtagadják *Földváry* kérelmét. Szóval *Földváry* első debüje nem a legszerencsésebben sikerült.

Helyzetét nehezíté azon körülmény, hogy *Dessewffy* halála óta megcsappant a kormánypolitika hiveinek száma. *Széchenyi* befolyása pedig, *Metternich*hel való paktálása, különösen kineveztetése óta, nem volt, nem is lehetett nagy az ellenzéki vezérek által majorizált pesti közgyűlésre.

A RR. bizalmatlansága folytán lemondani kényszerült *Prónay*nak az esete is arra inti, hogy lehetőleg engedékeny legyen a folyton erősödő *független reformerekkel* szemben. Ennyit *Földváry*ról.

Nyáry eljárásának megértésére pedig, az előrebocsájtottakon fölül, csak annyit, hogy — a mint ezt *Nyáry*nak a

forradalom kitörése alkalmával *Jókai Mórral* folytatott beszélgetéséből tudjuk — a kérdéses 20 milliós váltóhamisítási pörben lépéseket tettek *Nyáry* megvesztegetésére. Minthogy az eljárás sikerre nem vezetett, barátnőjét ajándékozták meg ezreket érő nyakékkal. Ilymód *Nyáry* jóindulatát vélték biztosíthatni. A vállalkozás azonban persze itt sem vezet célhoz, mert *Nyáry*, ki hivatalba lépésekor írtóvadászatot rendezett a tisztviselői szabálytalanságokra, alig értesül a dologról és már is visszaküldeti a nem vitás célzattal adott ajándékot.¹

A szónokok mély sajnálatukat fejezik ki a fölött, hogy a nagyméltóságú kir. kancellária, a mellett, hogy másokat hibáztat, önmaga hibáz. Nagy felháborodást keltett a kancelláriai leiratnak ama kitétele, mely szerint a RR. abbeli véleménye, hogy a kormány a bírói függetlenséget sértette volna meg, merőben erőszakolt okoskodás. *Nyáry Pál* másodalispán úr, a ki ez úttal is *Kossuth*tal vállvetve lelkesíti a RR.-et a kormány elleni küzdelemre, hosszabb beszédének fonalán sajnálatát fejezi ki a fölött, hogy a kancellária a RR. fölírásának ép legkevésbébb lényeges részeire válaszol, a lényeges dolgokat pedig lerontani vagy megfelelni nem tartotta szükségesnek. Abból a logikai előzményből — úgymond *Nyáry* —, „hogy a *Felsőg* kegyelme érdemetlenre ne árasztassék“ — oly következtetést vártam, hogy „mondassék ki *Khón* bűnösnek.“ Ezzel szemben a nádor *Ő Fensége*, királyi parancs folytán „meghagyta az administrator úrnak, hogy „puhatolja ki a tényállást.“ Azon logikai előzmény után pedig, hogy: „ha pedig a vizsgálat *Khón* ellen befejeződött“, *Nyáry* azt a folytatást várta: „hozassék *Khón* ellen meg az ítélet.“ A leirat azonban úgy folytatja: „tehát engedelmeskedjenek a RR.“

A terem, hol a tárgyak felett a hetedhétországra szóló vitázatok folytak, fuladásig tömve volt a megjelentek tarka sokaságával. A karzat ifjúsága, a följegyzések szerint, élénk részt vett, ha nem is a tanácskozássokban, de a kormányt hevesen támadó ellenzéki vezérek éltetésében és megtapsolásában.

A kormány védelmére csak kevesen keltek. Ilyen volt *Zlinszky* központi főszoigabíró ur, a ki azzal érvelt, hogy, ha a király gyakorolhat kegyelmezési jogot, akkor a tömlőből való kibocsájtást is elrendelheti. Ezt az indítványt egy királyi ügyész, egy kamarás, St. F. (= *Steinbach Ferenc*) királyi tanácsos és bíró úr siettek „hivatalból“ istápolni. Utóbbi a *Nyáry Pál* úr

¹ Pedig az érvényben levő törvény, illetve a törvényes gyakorlat nem iltja el a bíró ajándék (accisa) elfogadásától.

által eleve elkészített fölírásnak a fölterjesztését nem ellenzi, de másrészt nem tudja el nem ismerni, hogy a kezességre kibocsájtást ily esetekben a megye is, a kancellária is sok esetben gyakorolták, a nélkül, hogy ebben bárki is törvénysértést látott volna, mert a ki letartóztathatja az izraelitát, (már pedig kétségtelen, hogy a kancellária elrendelheti letartóztatását) az ki is engedheti. A leírat hangja folytán keletkezett méltatlankodásra azt jegyzi meg, hogy valamely fölírat nem okvetlenül törvényes is azért, mert fölírat. A kormány pedig — úgymond — nem csak jogosult, de köteles is, alkotmánysértések esetén, akár a megye ellen is, eljárni. *Nyáry* abbéli óhaját tehát, hogy a kormánynak bizalmatlanságot szavazzanak, nem pártolja.

Steinbach szavainak lecáfolására *Kossuth* vállalkozott. „Nem vagyok szobatudós” — úgymond — „és így a dolgokról egészen más fogalmam van, mint azoknak, kik csak elméletileg bocsájtkoznak a dolgok fölületébe; s úgy lévén meggyőződve, ki kell mondanom, hogy a kormány jelen ügyben tanusított eljárása törvényellenes”. Majd kifejti, hogy királyi biztosság lappang ama megbízásban, mely szerint a főispáni helyettes magának a dolgok mibenlétéről kellő tudomást szerezhvén, a rendeletet sikeresítse. Ez — úgymond — törvényszerűtlen kifolyása azon újabb kormányintézkedésnek, melylyel a behozott új rendszer szerint főispáni helytartók rendszeresítették, kiket a kormány a megyétől elkülönítve minden céljai és intézkedései létesítésére alkalmazni siet. Oly kormány iránt, mely, mint látszik, feladatául tűzte ki a nemzet alkotmányos jogait alattomosan nyesni, nyirbálni, bizodalmat nem érez. Jelen esetben a vármegye áll a törvényesség terén, mert a megye védi az *évezredes alkotmány által védett birói függetlenséget*, az igazság tehát ezúttal a megyéé. Egyébként, a mióta a váltóhamisítás bűne minden valamivel bíró egyént aggódttat, Pest megye törvényszéke és erélyes elnöke (*Nyáry Pál*) által közel 20 millió forintnyi érték mentetett meg az ország polgárainak. Ily eljárás a kormány pártolását érdemli, nem gáncsol.

Mi sem természetesebb, mint, hogy a konzervatív *Buapesti Hiradó*, melynek szerkesztőjét *Kossuth* csak pár hóval korábban vérig sértette volt a vármegye közgyűlésén,¹ el nem szalaszthatja az alkalmat, hogy *Kossuthot* e beszédje révén veszedelmes izgató színében tüntesse fel, ily módon is megnehezítve azt, hogy *Kossuth* — ki a bécsi kormány bizalmatlansága folytán amúgy sem igen tudott lapszerkesztési engedélyhez jutni — célját elérhesse. A befekettítési kísérletnek azonban egyelőre csak annyiban van hatása, hogy *Kossuth*

¹ A hírlapi censurái hivatalnál kifejtett retrográd irányú tevékenységeért.

íránt egyre határozottabban nyilvánul meg a központosítás ellenzőinek a bizalma.

*

Széchenyi — ekkor már királyi kinevezés folytán a közlekedési bizottságnak elnöke — ezúttal is megmérkőzik *Kossuth*tal. Szíves köszönetet szavaz *Nyáry Pál* alispán úrnak, mint a megyei törvényszék elnökének, ama buzgó fáradozásaiért, miszerint váltóhamisításoktól eddig is 20 millió forintot mentett meg erélyességével. Ennélfogva — úgymond — nemcsak magát és családját, de mindazokat, kik földbirtokkal és egy kis pénzzel bírnak, ezentúl is ajánlja szíves barátságába. Szóló azonban sohasem volt barátja az ujjhuzási politikának, mert ily politika más részről is hasonlót idézend elő és a kölcsönös bizalom és egyetértés helyébe bizalmatlanság lép és az egymáshoz való közeledésre mindig kevesebb a remény. A haza boldogulásának főnehézsége — úgymond — hogy sok az eszes, de kevés a praktikus és okos fő. A hallgatóság e szavakra nemtetszésének adván kifejezést: ismétli állítását és hangsúlyozza, hogy őt itt is, mint máskor, csak a hazaszeretet vezérli és a *primae non*ust mindenre kiterjesztve, mindent csak alkotmányos úton kíván elérni és nem utánozza a légbekapkodókat, hanem meggondolva számít és ezen számítás eredményét csöndes vérrel várja be. Tekintsék őt a RR. barometrumnak a kormánynál, míg jelen pályakörben működik és győződjenek meg, hogy a nemzet jogai veszélyeztetve nincsenek. Most nincs helyén a kormányt támadni, rosszindulattal vádolni és íránta bizalmatlankodni. Az ujjhuzási politika csak növeli a surlódásokat s az óhajtott céltól mindig messzebb lök. Egyébként a felírást — ha a RR. célszerűnek vélik — nem ellenzi.

A *Pesti Hírlap* szerint a közönség szívesen hallgatá *Széchenyit*, részint szokott kedélyes modoránál fogva, részint azért, mert sokan azt hiszik, hogy ő excellenciája, politikai modoránál fogva, ha a másik féllel beszélne, ép az ellenkező megrovásokat fogná tenni.

Széchenyi István után *Földváry Gábor* főispánhelyettes megjegyzi, hogy ő hozzá érkezett a kancelláriai dekrétum, de abban nincs említés királyi biztosról. Ne akarják azt hinni a RR., hogy a kormány a megyét az ő hatalma alá akarja hajtani. A mi Khónt illeti, a vizsgálat — úgymond — csakhamar be fog fejeződni, mért is ki volna bocsájtható kezességre, ha a törvényszék a kibocsájtást ítéletileg meg nem tiltotta volna. A törvényszéki ítélet azonban az ő (*Földváry*) véleménye szerint sem változtatható meg politikai úton. Lássák a RR., hogy ő nem fölibéjük helyezkedni, hanem velök összeforjni akar.

Szóval, az egész vita alatt a kormány eljárását *érdemben* egyetlen szónok sem merte pártolni.

A gyűlésen megjelent komárommegyei követnek és *Szentkirályi Mór*cz I. alispán urnak fölszólalása után *Földvály* Gábor kimondja a határozatot, mely szerint a törvényszék véleményét fölírás alapjául elfogadják és fölíratukban kemény hangon tiltakoznak és óvással élnek a kormánynak merőben jogsérelmes eljárása ellen, hangsúlyozva, hogy a kancelláriát legrosszabb esetben — minthogy Magyarországon még nem létesült *semmitőszék* — ilyennek hatásköre illetné meg, a neheztelt leíratban tett intézkedés azonban még a semmitőszéki hatáskört is meghaladja.

Itt megjegyezzük, hogy a király arról értesülvén, hogy a közgyűlésen kormányzékét sértő kifejezésekkel illették, a kancellária utján felszólítja *Szentkirályi* és *Nyáry* alispán urakat a vétkes személyek megnevezésére. Ezek megtagadják e tekintetben az engedelmisséget. A kancellária ennek folytán¹ kemény hangon sürgetvén a leírat összes pontjainak óhajtatását, a RR.² kijelentik, hogy a közgyűlésen mondott beszéd címén bárkit is felelősségre vonni egy volna a *tanácskozási függetlenség* elvének megsértésével. Csak mellékesen jegyzik meg, hogy sértés nem történt.

Ennek dacára a főispáni helytartó megírta a jelentést, ámdé a megye rendleinek a szája ize szerint: a rendeknek adva igazat.

A kancellária már e nélkül is kényes helyzetbe jutott. A Rende felírásának úgy jogi mint tényleges tartalma meggyőző volt. Megcáfolni nem lehetett. De másrészt a felírás hangja, az akkori felfogás szerint is, szokatlanul erős és meg nem engedett. Alkalmasint csak nagy fejtörés után tudott megállapodni, milyen legyen a király nevében kibocsátandó rendelet szövege. Ez az óvást alaptalannak, a felírást fonáknak mondja ugyan, de az engedelmeskedni vonakodóknak (?) meghagyja, hogy a jövőben a királyi rendeleteknek engedelmeskedni kötelességüknek ösmerjék. Miután azonban a főispán-helyettes jelentése szerint a folyamodó alperesek huzzák-halasztják a pert, a kancellária „elmozdítja alpereseket“ keresetüktől, azaz nem rendeli el a szabadlábrahelyezést.

¹ 6701/691. sz. leiratában. — ² 4026/1847.

A leirat, mint látjuk, két célt szolgál. Mindenekelőtt meghajol az anyagi igazság előtt, mely Khón Márk további bebörtönöztetése mellett küzdött. Másrészt megóvni igyekszik a királyi tekintélyt, nem ismerve el a feliratnak jogilag helyes voltát. Innét, hogy a szabadlábrahelyezés tárgyában, ha a rendekkel egyezően is, de érdemileg intézkedik.

A kancelláriának ez nem volt elég. A Rendekek semmitőszéki hatásköréről szólnak. A kancelláriát — így szól felírásuk — legjobb esetben is csak ez illeti meg. A kancellária megragadja az alkalmat.

Eddig csak eljárást elrendelő, sürgető, esetleg rosszaló, dorgáló végzéseket hozott. A büntetés, illetőleg vizsgálati fogság végrehajtása tárgyában is intézkedett. Semmitőszéki hatáskörre soh'sem tartott igényt. De a rendek most önként elismerik. Így hát, a felirat folytán, utasítja a kancellária a vármegyét, hogy a folyamodó Khónt védelmének előadásában semmikép se engedje gátoltatni. A „semmitőszéki hatalmat gyakorló kancelláriától“ ily érdemi beavatkozási jogot elvitatni már nem lehetett.

A közgyűlés — Khón szabadlábrahelyezése immár felülről nem követeltetvén — tudomásul veszi a közjogi szempontból nem teljesen aggálytalan kir. rendeletet.

XII. Kegyelem (Adgratiatio).¹

Az 1815 : 16515 sz. helytartótanácsi rendelettel szabályozott eljárás szerint a kegyelmi kérvényt a megye, tiszti ügyészének meghallgatása után megszerkesztett „vélemény“ kíséretében tartozik felküldeni, illetve visszaküldeni, ha azt közvetlenül a kancelláriánál adták be.

¹ 1246|1798, 4415|1821, 6802|1842, 2875|1833, 1906|1833, 1102|1838, 6|1812, 29454|1804, 1189|1815, 1246|1798, 4573|1828, 672|1798, 664|1799, 222|1832, 590|1837, 4809|1841, 1053|1813, 1505|1845, 1450|1810, 1164|1838, 1226|1828, 989|1818, 1179|1828, 2308|1828, 401|1828, 1686|1827, 4606|1841, 4403|1795, 669|1847, 1505|1847, 601|1826, 25807|1828, 222|1832, 403|1823, 1839|1846, 202|1826, 3694|1822, 1802|1827, 1483|1827, 809|1798, 1178|1826, 1228|1828, 4403|1795, 1051|1835, 4104|1833, 1006|1799, 1905|1801, 243|1817, 1588|1822, 1575|1827, 3716|1813, 1296|1828, 2653|1823, 706|1810, 2750|1810, 5020|1833, 30|1837, 198|1813, 3680|1815, 4789|1848, 4937|1848, 4981|1848, 4977|1848, 3973|1848, 3714|1848, 3705|1848.

A tiszti ügyészen fölül gyakran az udvari kapitányt is meghallgatják.

Urszéki ügyekben az uriszéki ügyész és uriszék véleménye alapján készül a felterjesztés; de ez esetben is a megye terjeszti fel.

Kérheti a kegyelmet az elítélt, továbbá hozzátartozói, barátai, szóval bárki.

453/1806. szerint Schirmer György, bankóhamisítás által elkövetett honárulásért pallos általi halálra ítélt érdekében a *budai dámák küldöttsége* Ferdinánd választófejedelem és főherceg útján. Az eljárásnak azonban, Ferdinánd levele szerint, legnagyobb sajnálata dacára nem lehetett eredménye, mivel az elítélt már a siralomházba kísértetett, ilyenkor pedig, Ő Felségének nem helyteleníthető felfogása szerint, kegyelemnek nincs helye. Minthogy a megyéhez ugyanaz nap érkezett kir. leirat szerint egy, a megye által halálra ítélt orgyilkos megkegyelmeztetett, a kegyelmi jog egyenlőtlen gyakorlása fölötti elkeseredés leirhatatlan volt a megyében. Ennek az óriási elkeseredésnek folyományaként követeli *Szentkirályi Mór*ic, mint Pestvármegye követe, a BTK. javaslatának 1843 évi szept. 4-ki országos ülésén a kegyelmi jognak megszorítását. Erre vonatkozó indítványát, 4 más módosítási javaslattal együtt, különvéleményben terjeszti elő. *Fulszky, Klauzál, Eötvös, Deák* és többen magukévá teszik a megszorítás iránti indítványt. Követtársa *Dubraviczky Simon*, kinek aulikus érzülete több ízben, így *Kossuth Lajos* törvénytelen letartóztatása alkalmával is kitünt. megtagadja a kegyelmi határozatok megszorítása iránti indítvány aláírását.¹

A táblának vagy hétszemélyes táblának vélekedését nem hallgatja meg a kancellaria, kivéven egyes valóban ritka eseteket.

Igy 1573/1847, a hétszemélyes tábla *Fabinyi Teofil* tiszti ügyész véleményét szósz szerint magáévé teszi.

Dönt a király nevében a kancellária, *Ferenc* uralkodása alatt: gyakran a király maga. Az 1848: III. törvénycikk életbe lépte után: a felelős miniszter, illetve annak ellenjegyzése mellett a király.

De nyombanítélőhatalmú törvényszék által elintézett ügyben nincs helye kegyelemnek.

¹ A különvélemény szerint halál helyett 12 évnél, fogság helyett annak felénél kisebb büntetés kegyelmi uton ki nem róható. Hivatalvesztés vagy ügyészségtől eltiltás el nem engedhető, nehogy annak, a ki az országgyűlés akarata ellenére ajánl adót, a király megkegyelmezzon.

Rendes megkegyelmezési okok: büntetlenség, javulás reménye, továbbá, hogy nem romlottság, hanem csak meg-gondolatlaniságból lett elkövetve a cselekmény. Ezt a kegyelmi határozat ki is emeli.

28486/1816 Illustrissimi . . . Juxta notificationem Camerae Regiae Hungariae Aulicae Sua Majestas Sma clementer resolvare dignata est, ut Ladislaus Pajor ex crimine confectionis unius falsae biflorenariae Shaedae anticipationalis Cottus hujus carceribus invinculatus ex respectu illo, quod pure e levitate animi et non studio praevaricationis Legum factum hoc commiserit, imputata eidem, in Sortem poena perpesse hucadusque captivitate praemissa seria per Vicecomitem Comitatus hujus reprehensione liber dimittatur.

Leggyakoribb oka a halálbüntetés elengedésének az, hogy a bűncselekmény nincs kellőleg bizonyítva. Mert az uralgó jogfelfogás szerint halállal sújtott bűncselekménynél tökéletes bizonyosság kellett. Ezt az okot persze a kegyelmi hatóság hivatalból szokta észlelni. Azt azonban, hogy mért engedik el a halálbüntetést, ily esetben nem említi a leirat.

A 18. században még előfordul, úgy látszik, hogy a halálbüntetést határozatlan idejű fogságra változtatja a király, illetőleg elrendeli, hogy az elítéltet megjobbulásának bebizon-yításáig fogva tartsák (így 1135|1795. *Kazinczy Ferenc*, *Hirgaisz*, *Szucsanovics* és társaik felségbántási ügyében). Arra is találtam egy esetet, ugyancsak a 18. századból, hogy kegyelmi uton örökös fogságot (és pedig 3 napi bőjttel, valamint falbakapcsolással szigorítva) róttak ki,¹ de a 19. században már mindig határozott idejű a halálbüntetést helyettesítő fogság.

A halálbüntetés helyett kirovatni szokott idő leghosz-zabb tartama 15 év, legkisebb tartama 2 év. Leggyakoribb a 6 és 8 év.²

Gyermeekyllikosságért 3 és 5 év a leggyakoribb. Pénzhamisításért úgy, mint közönséges gyilkosságért 10 év a rendes, de előfordul pénzhamisítás, valamint gyilkosság esetén is 3 év.³

¹ Stróber Lőrinc ügye 310|1795.

² Így 3813/1840 a lopás miatt másodizben halálra ítélt rab ügyében.

³ 1051/1835, 4104/1833, 1006/1799.

Ha a kancellária az iratokból annak jó nyomára, hogy az eljárás, a folyamodó által panaszolt irányban, alakilag hiányos, úgy határozás előtt póteljárást rendel. Különösen az elmebeli állapot megfigyelését rendeli el gyakran, miután erre sokszor hivatkoznak.

Ugyanez az eljárás, ha a kegyelmi kérvény szerint a rab, akár a cselekmény elkövetése idején, akár később, az ítélet jogerőre emelkedése után, elmebeteg volt. Itt is megállapítandó döntés előtt a való tényállás.¹

2696160 (htan) Sacrae Caesareae et Regio Apostolicae Majestatis Domini Domini Clementissimi Nomine Universitati Domiorum, Praelatorum, Baronum, Magnatum et Nobilium Comitatus Pestiensis benigne intimantur: Processum Criminalem Fisci sui Magistratualis — ex Capite Criminis Mariticii contra Mariam Bentsik suscitatum et cum ejusdem ad Mortis Poenam condemnatione terminatum — Comitatus huic — — — — — cum eo transponi: Ut Matricularem Extractum Invinclatam hanc respicientem, et Actis Processualibus haud advolutum, indilate horum submittat una vero cum in supplicii Reccursu Nomine Delinquentis hujus pro Vitae Gratia exhibito inter Reliquo *Mentis Imbecillitas pro Motivo* adferatur, Comitatus huic una committi, ut super intellectuali Delinquentis hujus, Facultate Medicam Indagationem suscipi faciat, et super compertis visitantis Medici relationem isthuc substernat. Datum in imperiali urbe Viennae Austriae. Die Vigesima nona Mentis Februarii Anno Domini Millesimo octingentesimo vicesimo octavo. Comes Adamus Reviczky, Comes Nicolaus Széchen. Ad Benignum sacrae Caesareae et Regio Apostolicae Majestatis Mandatum: Henricus Comes Sermago.

A döntés, e leirat szerint is, tanácsüléssleg történik. Az eredményről a megyét értesítik, néha a helytartótanács útján.²

A leiratról a rabot a közgyűlés vagy kisgyűlés vagy alispán értesíti.

A kegyelmi hatóságot így a hétszemélyes tábla ítéleteinek felülvizsgálatára hivatott negyedfokú törvényszéknek kezdik tekinteni, a mit fönt szívesen vesznek, mért is mindent elkövetnek a felfogás megszilárdítására. A halálos ítéleteknek „legfelsőbb jóváhagyás végett“ hivatalból való fölterjesz-

¹ 1179|1828 és 1538|1828.

² 4175|1802.

tését kívánja meg az 1815. évi 16515. sz. s több más helytartótanácsi leirat.¹

A halálos ítéleteknek végrehajtás előtt való felterjesztését egyébként már egy 1778. évi március 30-iki meghagyás is kötelezővé tette, de az ebben foglalt meghagyást csak a korszak végén kérik figyelembe venni.

*

A század elején vitás még, fogságot is elengedhet-e a király? Ezért 1801-ben, midőn Ferenc király² Sámuel Ábrahám-nak 3 évi fogságát 6 óra szállítja le, az egybegyűlt rendek oly vélekedéssel vannak, hogy a temporanea büntetések, a törvényszéket illető hatalom fenntartása mellett, a közbátorságot célzó rendtartások megerősítése nélkül nem lehetnek tárgyai kegyelemnek, miért is a kérdést a tartandó országgyűlés elé terjesztendő kérdések közé beiktatni rendelték. Ennek dacára a 20-as években már természetesnek tartják, hogy derűre-borura íródjanak a fogházból is, de a rab atyjafiai által is Ő Felségéhez a büntetés hátralevő részének elengedése iránti kérvények. A kancellária nem sokat törődik a hangulattal. Elenged fogházat is. 8538|1846. szerint hátralevő 4 havi fogházat enged el. E gyakorlat egyébként fokozatosan fejlődött. Kezdetben csak a halálos büntetés helyett kegyelmi uton fogházra ítélték ügyében,³ majd pénzhamisítás ügyekben, s csak idővel más ügyekben is.⁴

A közfelfogás egyébként csakhamar teljesen megváltozik. Már a 20-as, 30-as években a megye számtalan esetben a királytól kéri a büntetés hátralevő részének az elengedését.

A grationalis (kegyelmi leirat) rendelkezései azonosak a törvényszéki ítéletekben foglaltakkal. A szabadságvesztés-büntetés a megye fogházában vagy a szegedi javító házban töltendő ki. A szigorítások, böjt, vas, közmunka (bácsi

¹ 5|1806, 1338|1807.

² 1985. megyei 10606. kanc. sz.

³ 3589/1816. szerint Vajkó József ügyében 1 évi fogság helyett dorgálás mondva ki.

⁴ 4800|1837, 3471|1839, 3992|1827, 14|1804.

4937|1842. Hátralevő 1 év a vármegye által felterjesztett enyhítő körülményekre tekintettel 971|1806. Krammerné sz. Konte Katalin és számos más esetben.

kanális, stb.), szeszés italoktól eltiltás csak úgy alkalmaztatnak, mint ahogy ez a törvényszéki ítéletekben szokásos. Csak a testi büntetésekre és börtre nézve van némi eltérés, a mennyiben a „félévi 50 pálca“ a kegyelmi leiratok szerint nem ritka,¹ a *pestmegyei* törvényszéki gyakorlat szerint pedig alig fordul elő. Ugyanez áll a kancellária által egyes esetekben kirótt 3 napi börtől, mert a törvényszék csak 2 napot szokott kiróni.

*

672/1798. Moyses János, Szabó Mátyás és Kis József ü.: „propter violentam pecorum abactionem cum tameraria custodum aggressionem petpetratam, propterque per idmodi criminosum fautoratum per Curiam Regiam ad Poenam Lagnei condemnatos sub spe securitatis Emendationis per eosdem delinquentes appromissae, unicae ex altissima Gratia et Clementia Caesareo Regio ammemorata poena Lagnei denique relevari in locum nihilominus hujusce poenae 4 annorum carceres a die praesentis benignae aggratiationis computandos inque compedibus et publicis laboribus . . . cum biduano hebdomatim in solo pane et aqua observando jejuniis ac denique 40 baculorum ictus semestraliter infligendos institui.

Kisgyűlési jegyzőkönyv, 1795. év május 17. A Palatinus Eő klyi főhűségének itt való Ord. Vicspány urhoz a f. holnap 16-n irt levelében jelenti, hogy a klyi fiscusnak ex Capite Criminis Laesae Majestatis *Martinovic* Apátur ellen mint a Revolutio indítására a klyi méltóság és törvényes constitutio fennforogtatására egybenállott titkos társaság feje ellen, úgy nem különben az említett társaság 4 subalternus direktorai, úgy mint *Hajnóczy József*, *Laczovich János*, *Szentmáriai Fer.* és gf. *Sigrai Jakab* ellen indított és az egész kir. Curian az említetteknek convictiójokkal végrehajtott pere az uralkodó Felsőnek is általlévén küldetve, Ő Felsőge tekintvén a vétkeknek nagy voltát és az ily forma vétkektől másokat is ezek példája által el akarván rettenteni, tőlök kegyelmességét megvonta és a semptemvirális tábla sententiáját a magok valóságokban hagyván, azoknak executióját is elrendelte.

¹ 994|1817.

II. KÖNYV

BÜNTETÉSI RENDSZER.

BEVEZETŐ RÉSZ.

I. Szemere, Eötvös-Lukács, Balla.

Szemere Bertalan: Terve egy építendő javítófogháznak a magán-rendszer elvei szerint. (1838)

„Fájdalommal csudálkozhatni — úgymond — hogy maig Észak-Amerikában és Európa műveltebb országaiban a törvényhozók, erkölcs-filozófok s fogházak kormányzói összemunkálva fáradhatlanul s vetélkedve dolgoznak a kellő javításokon, mások e társasági s philantrópi nagy munkáról semmit sem tudnak s az emberiség szent törvényeit szörnyűképen összegázoló, kegyetlen rendszertüket oly természetesnek látják, mintha azt másképen nem is lehetne.“ Hosszasan ismertetvén a magán- és a hallgató rendszer előnyeit és hátrányait, előbbi mellett tör lándzsát, melyet „küllőalakban“ óhajt megvalósítani fogházanként építendő 384 rabbal — mert Angliában és Walesben 580 rabra, Skótiában 884-re, Londonban 484-re, Pensylvániában 767-re esik egy (vegyst vádlott és elítélt) fogoly, és így, ha Borsód lakosainak számát a legmagasabb számo-lattal, némileg a jövőendő néhány ezreit is a jelenbe átkapva, 200.000-re teszem, az első arányban 226, a másodikban 358, a harmadikban 241, a negyedikben 427, az ötödikben 269 foglyunk leend. (!!) — A vas és lánc alkalmazását nem tartja megengedhetőnek, ellenben nincs kifogása az ellen, hogy a cellában a rab rendelkezésére kés is álljon. A *magán-rendszert* különösen azért tartja célszerűbbnek a hallgatórendszer-nél, mivel utóbbinál minden az igazgatástól, a kebelbeli alkalmazottaktól függ, arra termett fogházigazgatók, illetve fogházörökbek pedig hazánk nem valami túlságosan bővelkedik. — A *fogház lelkésze* látogasson meg minden rabot kamarájában, társalogjon vele hosszasan, tanítsa, ha kell, olvasásra. Minden kamarában legyen biblia, minden olvasni tudó rab kapjon erkölcsös könyveket. A rab marad s hallgat kamarájában szakadatlanul. A környüállások ki fogják mutatni, valjon meg kell-e engedni, hogy naponként az erkélyen mindenik rab néhány percig sétál-hasson, mint az megengedettik Glasgowban. — Dolgozni csak az

elítéltek kötelesek, persze a cellában. — Mindenki csak az előirt élelemben részesül. — Szeszies ital és dohányzás tilos. — A rabmunka egész jövődelme az államé, de meg van engedve abból egy-két napra valót a rabnak kiszabadulásakor átadni. — Minden rab egyenruhát visel. — A testi büntetés mint fegyelmi büntetés örökre eltiltatik, mert ez állati szer, mi a javulást előli a lelkekben. E helyett élelemmegvonás fog alkalmaztatni. — A fogházat csak a tömlőcibírák irott engedélye alapján szabad meglátogatni, de ilyet kíváncsiskodók nem, hanem csak komoly férfiak kaphatnak, mert „a tömlőc nem menagerie, hogy ott a szerencsétlen, mint állat mutogattassék, mint ez, ó fájdalom, történik Európa legjelesb fogházaiban is. A szemérmes, mi az erény burka, ne nyissuk fel, mert utána a keseredettség és szemtelenség következik.“ — Végül javasolja egy, a rabok családait istápoló, és egy, a rabokat vallásérkölesre és írásolvasásra tanító egyesület létesítését.

*

Eötvös-Lukács : Fogházjavítás.

Legyen a büntetés bármi szigorú, ha a vétkes azt, mit általa szenved, mint rendesen kihirdetettet ismerheti, s az eset példás fenytéket kíván, azért igazságos marad, mert a társaságnak joga van mindenhez, mi fentartására szükséges, de csak ehhez, s azért minden, mi a rabnak szenvedéseket okoz, anélkül, hogy a társaságnak használna, kegyetlenség s nem egyéb.

Kifejtük ez után, hogy a letartóztatottak elkülönítendők az elítéltektől, mert kriminális eljárásunkat soha annyira tökéletesíteni nem fogjuk, hogy általa ártatlanoknak szenvedése lehetetlenné válnék... s bárkire bizassék is a vizsgálódó bíróság, az egyes, főkép szegényebb polgár soha arról biztosítva nem lesz, hogy terhelő körülmények alatt egy bűnvizsgálat szenvedéseinek kitétetni nem fog.

A csak letartóztatottat nem lévén joga a társadalomnak sanyargatni, annak minden kényelem, társalgás stb. megadandó.

Az elítéltnél a büntetés célja: a *repressio* és a *javítás* az irányadó szempontok.

Kellékei a fogházbüntetésnek: 1. a biztosság, 2. a rabok tökéletes elkülönzése egymástól, 3. hogy a rab büntetését egészen s a mennyire emberileg lehet, egyenlően szenvedje. (Helytelen tehát a genfi osztályozási rendszer, helytelen a jóviseletű rabokat jobb bánásmódban részesíteni, különösen azért, mivel, köztapasztalás szerint, ép a legromlottabb lelkű, többszörösen büntetett előéletűek vetik magukat legkönnyebben alá a börtönfegyelemnek, és lényeges megjavulás nélkül, jobb eledel reményében, színlelt megbánásuk jutalmaként részesülnek az igazgató útján kedvezményekben. Megrövidíteni sem szabad a kirótt büntetési időt, mert a

kirótt idő letelte előtt való kiszabadulás reménye folytonos izgalomban tartja a rab lelkét, javulás azonban csak teljes lelkinyugalom érzete mellett érhető el.) 4. kellék a szigorúság, vagy más szavakkal, hogy a fogság soha büntetés jellegét ne veszítse el. 5. kellék: a büntetés végrehajtási módjának emberséges formája és a *lelki oktatás*. Szükséges a *munka*, (mert a magány, vagy hallgatás a javulást önmagukban előidézni nem fogják) 6. kelléke minden jó börtönrendszernek a lehető olcsóság.

A jó fogház építésénél megkívántató kellékek: 1. egészséges helyzet, magas kerítő fal. A fogháznak sugár alakban építése mellett a kerítő fal által körülzárt termék legnagyobb részét a középpontban levő felügyelő teremből láthatni. (Bentham, panoptikus-rendszer.) Foglalkozik a mű a *philadelphici* (éjjel-nappali elzárás) rendszerrel és az *auburni* rendszerrel (éjjel elzárás, nappal szoros hallgatás melletti dolgoztatás). A nőrabok — bármiféle rendszer mellett — elkülönítendőek a férfiaktól, nehogy a két nembeli foglyoknak egymás látása ingert s ösztönöket ébresztszen, melyeket börtönben épen nem, vagy csak az egészséget rontó természet elleni uton elégíthetnek ki. — Fürdőről is kell gondoskodni és sétáló udvarokról stb. A rabot kiszabadulása után pénzzel kell ellátni.

A mi az építendő fogházakat illeti, valószínűnek tartják szerzők, hogy az 1840. évi 5. t.-c. által kiküldött bizottság azt javallandja, hogy a nagyobb gonosztevők számára középponti börtönök építtetvén, melyekben különböző törvényhatóságokból 4—500 rab zárassék el, a letartóztatottak s kisebb gonosztevők számára az egyes törvényhatóságoknál állíttassanak börtönök, mert a kisebb gonosztevőket nem volna célirányos a középponti börtönbe küldeni. Behatóan foglalkozik a mű a középponti börtönök kérdésével, majd „A legcélszerűbb börtön“ című fejezetben kifejti, hogy a *hallgató rendszer* az egyedül célravezető. A csak letartóztatottak azonban cellákban őrzendők, a kisebb bűnösök pedig a magány-rendszer elvei szerint büntetendőek.

Toldalékul a könyv a connecticuti fogház szabályait tartalmazza.

A *Pesti Hírlap* már 1842. évi 276. lapján örömmel jeleníti, hogy Eötvös-Lukács munkája, rajzokkal együtt, végre sajtó alá kerül. 1842. évi augusztus 4-n (548. l.) pedig föl hívja az olvasó közönség figyelmét a „pazarcsinos műre“, melyet szerzői, barátságuk jeléül *Deák Ferencnek* és *Klauzál Gábornak* ajánlottak. *Kossuth Lajos* maga pár nappal később vezércikket ír a mű megjelenése alkalmából:¹

Nemünk nemes levelét, úgymond, megfertőztetnök és a jog eszméjét gúnynyá fordítnók, midőn itt-ott embertelenséggel határos szigorúságot és a rettegtes komor rendszerét kimerítve látjuk, legkisebb siker, legkisebb

¹ 1842. augusztus 14.

eredmény nélkül, s látjuk, miként népünk műveltségi tekintetben századok óta mozdulatlanul vesztegel, erkölcsben pedig sülyed naponként, pedig lehetetlen, hogy szociális állapotunk újjánemzésének szükségéről meg ne győződjünk. Szembeállítja e könyvet Szemerének 1830-ki „*Javítófogház*” című könyvével. (Annak *Fogházjavítás* a címe.) A javítás — úgymond — nem lehet egyedüli célja a fogháznak, hisz az a legtöbb esetben elérhetetlen, hanem csak az *elrettentéssel együtt*. Szemere a magányrendszer, Eötvös-Lukács a hallgatórendszer híve. De Szemere nem veszi figyelembe a speciális magyar viszonyokat, miért is felhívja *Kossuth Szemerét*, írjon új könyvet. A hallgatórendszer minálunk — úgymond — csak bot vagy korbács által valósítható meg, ezért nekünk nem lehet kedves. A hallgatórendszer az el nem ítelt és kis időre ítelt vádlottakra nem alkalmazható. Legjobb volna két nagy fogházat, egyiket a hallgató, másikat a magányrendszer mellett építtetni. A vármegyéket felhívja, hogy az 1840 : 5. t.-c. által kiküldött bizottság munkálatainak bevégezéssel követelje, e munkák figyelembevétele után, lássák el utasításokkal.

A művet nem marcangolták szét, sajtóhibáiról nem irnak értekezést. Tempora mutantur.¹

*

Balla: Vélemény a büntetésmód javítása iránt 1841.

A javítás egymagában, Szerző szerint, nem meríti ki a büntetés egész célját. De helytelen szerinte merőben „fogházjavításról” vagy „javítófogházról” beszélni, mivel előbbi csak a börtönépületre vonatkozik, utóbbi pedig nem létezik. A „börtöntudomány” kifejezés is csak egy ágával foglalkozhatik a büntetésnek. Ezért a mű célja nem a fogházjavítás (mint p. o. az Eötvös-Lukács-féle). A mély gondolkozásra és európai tudásra valló, széles észjogi alapon megírt műnek mindjárt előszavában állítja fel a tételt, hogy: a „büntörvények célszerűségétől függ a polgári személyek s vagyonok bátorsága, de a büntetési eszközök és eszközök minőségétől a büntetések sikere” 1840. évi szeptember 3-án sajtó alá adott művének előszavát azzal végzi, hogy nem hagyja abba a kedvenc eszméinek megvalósításáért folytatott harcot, jóllehet, hazánkban minden írói tárgyak közt ez a leghálátlanabb.

A 184 lapra terjedő mű két részre és 17 és 8, összesen 25 fejezetre oszlik.

Az első rész szól a „büntetésmódokról,” a második a „börtönről és szerkesztéséről.” — A jó büntetőtörvénykönyvszerkesztés nehézségeinek okát kutatva, arra az eredményre jut, hogy ez mindig e legnehezebb feladatok közé fog tartozni, miután köztanácskozásokban hoznak

¹ Büntető Jog Tára 46. kötet, 203. l.

örvényt, itt pedig „egy fő sokra, de a sok bizonyosan kevésre haladhat.“ fennálló büntetési rendszer elleni küzdelem megindítására — úgy mond — első sorban nem a kormány, hanem a nép lett volna hivatva, de azok, kikre a büntetés végrehajtása bízott, mindenütt oly aljas emberek valának, kiknek minden ügyességük s tudományuk a kiszabott ítéletek betűszerinti teljesedésében határozottat s így a büntetések céljairól még csak eszméjük sem vala. — A büntetés célszerűségéről és eszközléséről — véleménye szerint — gyakorlat nélkül szólni nem lehet, csak elméletileg okoskodni, a mi kitűnik abból, hogy „theoreticus philosophusok“ (nyilván Szemerét és Eötvöst érti ez alatt) nagyon elhibázták a tárgyat. Röviden ismerteti a francia magányelzárási rendszert, maró gúnnyal ostorozza az auburni hallgató rendszer kinövéseit. — A hazai börtönügyi irodalomról szólva nem habozik nyíltan elismerni, hogy mindaz, mi eddig megjelent, csupán *Beaumont* és *Tocqueville* börtönügyi megjegyzéseinek a reproducálása, „kivéven a lángeszű *Eötvös József* teoriáját, mint ékesszólás remekét.“ — Majd hosszasan elmélkedik a büntetésről és az emberről. Kemény szót emel a *testi büntetés ellen*, majd fölveti a kérdést, mikép lehet a büntetés célját elérni, más szóval, az ember érzékiségét elgyengíteni? Felelet: elkülönítés, szenvedés és jutalom útján. — Szenvedtetés alatt *Balla* koplaltatást ért, mert a koplalás által elgyöngült testben a lélek fölszabadul az érzékiség nyűgá, mámore alól és „ha maradt benne jóra való szív, istenéről gerjedezve, felebarátiról epedezve s önmagáról sajnálkodva kezd gondolkodni“. A kinek megtörésére a koplaltatás nem elegendő, azzal szemben — úgy véli — a pálcázás még kevésbé felel meg a célnak. — A jutalom szükséges voltának igazolására a keresztény vallásból indul ki, mely nem csak a gyehennák tüzét, de a paradicsom boldogságát is megadja a jó embernek élete végén; hivatkozik továbbá arra, hogy csak *egy* az emberi természet; minthogy pedig a szabad (be nem zárt) emberrel szemben is célirányosnak igazolódik a jutalom, annál inkább kell azt célirányosnak tekinteni a normalisnál elyben jóval gyarlóbb elitéttel szemben. A rabok anyagi és erkölcsi ösztöneinek ismertetése után a rabok osztályozására tér át. Mindenekelőtt az Észak-Amerikában divó osztályozási rendszert ismerteti. Ott — úgy mond — a tanukat csak a kis súlyú bűncselekmények elkövetőivel zárják együvé. De ott van pénz. De annak nálunk sem állja útját semmi, hogy a kétséges vétségű vádlottal a tanuk és a miveltebb rabok együvé ne zárattassanak, bört pedig a fogházban mindenki csak orvosi rendeletre kaphasson. — Kíváncsú úgy mond: 1. hogy mindenik rab egyazon élelmezésben részesüljön; 2. hogy büntetési ideje egy harmadának, gyilkosság miatt elítélt: háromötödének kitöltése előtt szabály alól ki ne legyen vehető; 3. hogy az élelem tekintetében meg-

engedhető kedvezmények tárgyában a börtönész döntsön. — A magát jól viselő rabnak a börtönész a következő kedvezményeket adhassa: 1. hogy hetenként egyszer félórai (de ezt semmi szín alatt meg nem haladó) időn át friss levegőre bocsájtható, hogy magát szellőztethesse; 2. hogy hozzátartozóinak levelet írhasson és azoktól elfogadhasson; 3. hozzátartozóit évente legalább egyszer vagy kétszer meglátogathassa felügyelet mellett és azokhoz szólhasson; 4. ha beteg, úgy keresményéből a kórházi ételen kívül más ételt is ehessen; 5. szobaváltoztatás, miután a szoba azonossága is növeli az unalmat. — Fenyítékül a bot és korbács soha sem, hanem a lánccs és koplaltatás alkalmazandók, mert az erőszak még ott sem bizonyult célirányosnak, a hol puskaagy, csákány és korbács is segédek. — A rabokat cellájukban vallásukbeli lelkész 25—30 naponta, 15—20 percnyi lelki oktatásban részesítse; ezen kívül olvasásra is és oly munkára tanítandók, melyből magukat fenttarthatják. — A miveltebb rabok jobb levegőjű, tágasabb, világosabb szobában helyeztessenek el és jobb ágyat és élelmet, ezenkívül célszerű olvasmányt kapjanak. Birói ítélet esetenként határozza meg, szabad-e nekik az írás, vagy kötelesek-e írásbeli munkát végezni, valamint, hogy szellőzés céljából friss levegőre kibocsájthatók-e s ha igen, mennyi időre. — Ugyanily bánásmódban részesítendők — úgy véli — azok, kiket a bíró kétes körülmények miatt bűnösöknek nem nevezhet ugyan, de szabadon nem hagyhatván, kénytelen letartóztatni. A börtönnek az ilyenek letartóztatására szolgáló része fogháznak, a benne elhelyezettek foglyoknak volnának tekintendők. — A csavargók által nyilvános közmunkát végeztetne. — Behatóan foglalkozik a halálbüntetés jó oldalaival és arra az eredményre jut, hogy „az emberfenéktől csak akkor lehetnek bátorságban az ártatlan polgárok, ha azok a társulat testéből kimetszetnek“, következésképp a társulatlaknak nem csak joga, de szükség esetében kötelessége is a halálos büntetés végrehajtása.

A *birákról* szólva, sürgeti a fegyelmi eljárás törvényhozási megállapítását. Szemben az 1832/1836-ki országgyűlési iratok közt elfekvő az 1. lapon érintett törvényjavaslattal, első sorban törvénytudást kíván a bírótól. Idézi a török 1840. évi V. számú 1. törvényecikket, mely az ajándékelfogadást 3 évi gályarabságon kívül örökös hivatalképtelenséggel rendeli büntetni és a megvesztegetés kísérletét is sújtja. — A birói tiszt betöltését illetően sem az életfogytiglani kinevezésnek, sem a 3 évre való megválasztásnak nem barátja. Legjobbának tartaná a 6 éves időszakot. — Ezután hosszasan tárgyalja, mily hatáskört kívánna a bűnper során működő egyes személyeknek (a nyomozó, az előadó, az ítélő és a végrehajtó bírónak) biztosítani.

A bűn megelőzéséről értekezve, arra az eredményre jut, hogy

erkölcsi jólétet anyagi nélkül eszközölni, megtartani szinte oly lehetetlen, mint „okozatot ok nélkül képzelni“. Ép ezért nem csak jó erkölcsökre, de többféle kézművesmesterségre óhajtja taníttatni a népet.

„A Börtönről és Szerkesztéséről“ című (második) részben abból indul ki, hogy bűnösöknek és vétkeseknek börtön, a hibanyosoknak¹ vagyis foglyoknak fogház szükséges. — Majd ismerteti a Haviland által tervezett philadelphiai panoptikus börtön hibáit, hogy aztán a saját — mint ő mondja: sem nem angol, sem nem amerikai, hanem a természet útmutatása szerint készült magyar börtöntervét mutassa be tervrajzokkal és az egyes méreteket a legpontosabban felölélő adatokkal. Minden „börtönszoba“ ajtajának közepén szellőzés céljából kinyitható vasrácsos vakablak van. „A rostély táblakulcs mindenkor a rabásznál leend“ — úgymond — „s ez nyitja ki vagy zárja be az ablakokat a szerint, a mint a rabok egészsége fogja kívánni“. Mindenik szoba ablaka szemközt áll az ajtóval; mindenik szobában árnyékszék és vizesap, mindenik szoba Meisner szerint fűttetik a pincéből. Gondoskodik légvonó kémények útján a börtönszobák kellő friss levegőjéről is, és az átkiabálás megakadályozásáról hangvesztő üregek útján. — A kellő friss levegő biztosítása céljából elengedhetlennak tartja, hogy a börtönépület teljesen szabadon álljon. — A pincében 4 egymástól elkülönített favágóhelyen a rabok fát vágnak. — Minden szoba dupla ajtóval ellátva. — Az egész börtönépületben 800 magánzárka.

Szükségesnek tartja, hogy a törvényhatósági börtönökön felül *kerületi börtönöket* is építsenek.

Sűrgeti, hogy a büntető ügyeket vegyék el a polgári bíraktól, hogy a büntető ügyeket ne csak negyedévente, hanem állandóan bírálják meg.² „Ezek oly csekélységek, — úgymond, nem minden célzatosság nélkül — melyeket csak a mostani bírák kényelmének nagyító üvege mutathat csak nehézségeknek, de melyeket férfias elszántság és szilárdság soha sem fog gátoknak ismerni, ha azok a tisztséghez fognak köttetni.“

Kerületi börtönökben helyezettelnének el az egy évre vagy ezt meghaladó időre ítélték. A börtön belsejébe az ellenőrökön, lelkészeken és orvosokon kívül a kerületi börtön élén álló főtiszt sem bocsájthat senkit, de a legkisebb ajándék elvételeért hivatali megfosztatáson kívül büntető pert és ítéletet kap. Alatta állanak: 1. a börtönészségéd, 2. a rabászk (60—60 rab után egy-egy rabászt kell rendszeresíteni.) A főtiszt gondoskodik, hogy a rabok munkára oktattassanak, jelen van a lelkész vagy orvos látogatása alkalmával, ezenkívül reggel és este minden rabot

¹ Hibanyt (= kihágást) elkövetőknek.

² L. e. i. az ugyanez időben megjelent és a bevezető részben ismertetett Nyáry féle „Indítvány“-t.

szobájában meglátogat és délben jelen van az ebédkiosztásnál, gondoskodván arról, hogy minden rab előírt adagot kapjon. A rabnók főfelügyelője a „börtönészi segédnö“, ki alá 30—30 rabnő után egy-egy szolgáló osztandó be.

Minden — akár törvényhatósági, akár kerületi börtönbe érkezett — rabot a börtönész beérkezte után nyomban jegyzőkönyvileg kihallgat, fenntartja-e vallomását. E végből felolvassa előtte a benevolumot. Ezután börtönruhát kap és megmosdva és megfürödve szobájába vezetetik, hol is ha kisebb vétkű, zsákot fon (kárpótlás fejében), ha nagyobb vétkű, úgy kézműves mesterségre oktattatik. — Fegyelmi büntetések: koplaltatás és elzárás.

A kerületi börtönök számának meghatározásánál mi sem meddőbb, mint némely író példájára a statisztikai adatokat venni alapul, holott tudvalévő dolog, hogy a rabok számának megnövekedését vagy csökkenését időnként beálló rendkívüli körülmények idézhetik elő, a mint ezt a kolera idején kitört lázadások bizonyítják. Ettől azonban eltekintve, nem áll rendelkezésünkre oly statisztikai kimutatás, melyből megbízható módon tetszenék ki, hogy a börtön lakói közül hányan voltak elítéltek, hányan csak vádoltak. De még ha megállapíthatnók is e körülményeket, azt, hogy hányan lakták a börtönt azon a napon, melyen legtöbben voltak elhelyezve, nem mutatja ki sehol a statisztikai nyilvántartás; pedig ez a lényeges stb. A kenyérporciók száma sem lehet irányadó, döntő, mert sok rab, a házi pénztár örömeire, saját kenyerét eszi. — Kilenc kerületi börtön létesítése volna célirányos. A kerületi börtön udvarában lehetne a megyei börtönt is építeni.

A börtönköltségek fődözéséről értekezve, oly nézetet van, hogy azok közteherviselés útján hajtandók be. Ám a nagyföldbirtokosok, milliónérek és rosszlelkű kölcsönzők lopások, rablások által tetemesebben károsíthatók, mint a kevesebb pénzűek, következésképp ezek vagyonuk arányában nagyobb adóval járuljanak a költségek fedezéséhez. Mindenkire nézve tehát személyi (egyenlő nagyságú) adón kívül vagyoni adó is rovandó ki.

A vérhatalmú uriszékek — úgy véli — föltéve, hogy ezek nem fognak törvényileg eltöröltetni, önkényt fognak lemondani a pallosjogról, mivel — az általános büntetési rendszer szabályai ő reájuk nézve is kötelezőnek mondatván ki — az ezekhez való alkalmazkodás kis számú rabok mellett aránytalanul nagy költségekkel járna.

A költségek — úgy véli — könnyen fognak megkerülni, ha *lotterit* létesítenek. Erkölcstelen dolog ugyan, de az életben tiszta erkölcs nincsen. A politikai élet pedig csak addig irányítható erkölcsös eszközökkel, a mig ez hasznosnak bizonyul és annyi kétségtelen, hogy a

lotteria nem akkora rossz erkölcsileg, mint az az iszonyatos károsítás, sőt veszedelem, mely a mostani börtönökből származik. A törvényes terhek kivétele azonban mindenütt nagy kedvetlenséget szül, holott a lotterióval járó költségekhez mindenki szívesen járulna hozzá.

Befejezésül nagy gonddal egybeállított statisztikai táblázatok és börtönépítési tervrajzok.

II. A 43-ki börtönügyi javaslat.¹

Az 1840. évi t.-c. által kiküldött országos választmány elnökének, *Majláth György* országbírónak indítványára, 1841. évi december 2-án tartott ülésében kimondja, hogy a munkálatot szakosztályokra oszolvá fogja elvégeztetni, de mindenekelőtt az általános elveket fogja meghatározni. Majd azonban, *Deák* indítványához képest, a vonatkozó *elvlajstrom* készítését alválasztmányra bízta. Az alválasztmány tagjait² *Majláth* nevezte ki.

Már a teljes ülésen indítványozta volt *Desseoffy*, hogy az elvlajstromot a javítórendszerrel illető elveken kezdjék. Innét, hogy az alválasztmány által készített „Kérdések sorozatá”-ban az első (14) kezdés a börtönrendszer tárgyazza és igen helyesen, mert anyagi jogi törvényt alkotni, bünteteket igazságos mérték szerint sujtani csak úgy lehet, ha a büntetésként kimondott „rossz” hatásával, súlyaival tisztában vagyunk.

Mielőtt azonban az alválasztmány által készített kérdések sorozatába fogtak volna, főleg *Deák* beszédének hatása alatt, kimondotta a választmány 1841. december 10-én, hogy a vérhatalmú uriszékek pallosjogát eltörölnélőnek véli. Csak ezután láttak a börtönügyet érdeklő 14 kérdés megvitatásához.

Első kérdés volt: szükséges-e a törvényhatósági börtönökön kívül még több oly kerületi börtön, melyekbe több törvényhatóság elítélt rabjai zárandók? A választmány egyhangúlag mondta ki, hogy az ily börtönök létesítése szükséges. A december 11-iki ülésen az képezte vita tárgyát, melyik rendszer valószínű meg, a magányrendszer, mely szerint éjjel-nappal, vagy a hallgató rendszer, mely szerint csak éjjel különítendőek el a rabok? *Deák* a magányrendszert helyesebbnek tartja ugyan, de mind-

¹ Források: Az 1840. évi 5. t.-c. által a büntetőtörvénykönyvvel válhatlan kapcsolatban lévő büntető s javító rendszer behozása iránt kimerítő véleményadás végett kiküldött orsz. választmány jelentése. (Nyomatott a kir. tud. egyetem betűivel.) — *Fayer*: 43-ki jav. Anyaggy. — *Kovács Ferenc*. A 43/44-ki országgyűlés kerületi üléseinek naplója. — Az országgyűlés két házának naplói. — Országgyűlési iratok.

² *Teleky József* koronaőr, *Desseoffy Aurél*, *Deák Ferenc*, *Klauzál Gábor*, *Zarka János* ítélőmester.

azonáltal célirányosnak tartja mind a kettőt megpróbálni. *Eötvös József* arra hívta fel a választmány figyelmét, hogy az illető rendszerek megvalósításához szükséges költségekre is figyelemmel kell lenni.

A december 13-iki ülésen *Vay báró* főleg azzal érvelt a hallgatórendszer ellen, hogy annak fenntartásához bot és korbács elkerülhetetlenek, *Deák* azzal, hogy a mostani poroszlók nem alkalmasak a hallgatórendszer megvalósítására. *Eötvös, Zsedényi és Bezerédy* a magányrendszer mellett emeltek szót. *Pulszky* szerint a hallgatórendszernek nem okvetlen kellene a korbács, a mennyiben az különzárkával és eledelmegvonással is helyettesíthető, miért, véleménye szerint, úgy a magány-, mint a hallgatórendszer szerint épült fogházzal kísérlet teendő. Utóbbi indítványhoz *Klauzál* is hozzájárult. A kettős rendszer hívei a magányrendszert a kisebb bűnösökre, a hallgatórendszert a nagyobbakra kívánták alkalmaztatni. Az olcsóság kérdése nagy szerepet azért nem játszhatott, mert, a mint a felszólalók egyike megjegyezte, az ország legtöbb fogháza oly karban van, hogy alig van fogház, melyet ne kellene teljesen újból építeni. A javítás és tanítás módozatai iránti javaslat készítését a börtönügyi alválasztmányra bízták.

1842. január 3-án *Majláth elnök* jelenti, hogy a nádor megkeresése folytán az összes törvényhatóságok jelentést írtak börtöneik állapotáról. E jelentéstétel után az országos bizottság tagjaiból két albizottság alakítatott. Egyik albizottságra az alaki és anyagi büntetőjog tervezetének kidolgozása, másik albizottságra a börtön, ill. büntetési rendszer tervének elkészítése bízott. Előbbi *Teleki József* koronaőr elnöklete alatt 22 tagból, utóbbi báró *Mednyánszky Alajos* elnöklete alatt 11 tagból¹ állott.

*

Az országos választmány június 2-iki üléséig tulajdonképen csak a büntető eljárás kidolgozásával megbízott választmány lett kész munkálatával, a börtönrendszer kidolgozásával megbízott csak félig, a mennyiben *Mednyánszky Alajos báró* önmagyméltóságának kijelentése szerint az építési tervek és börtönfegyelmi szabályok kidolgozása el nem készült. *József nádor* erre való tekintettel csak az eljárási rész kidolgozásával megbízott alválasztmány munkálatát nyomatja ki és osztatja szét a tagok közt. Már ezúttal elhatározták, hogy a börtönügyi és anyagjogi alválasztmány munkálata is ki fog annak idején nyomatni.

¹ Gróf *Zichy Ödön*, *Bucsn Herman*, *Dubraviczky Simon*, *Palóczy László*, *Hertelendy Miksa*, *Pajchevich János*, *Olgyay Titusz*, *Fogthul János*, *Kollárik István*, *Pürof János*, *Lengyel Pál*. E tanácskozásban azonban részt vett, mint tudjuk, *Deák Ferenc* is. Szava azonban nem volt oly döntő, mint a többi kérdésekben, a mennyiben p. o., ellenzése dacára, *Dubraviczky Simon* indítványát tette magáévá a többség és kimondta, hogy a fészeslendei börtönre ítéltek már kertületi börtönbe kerüljenek, ne törvényhatóságiba.

Az alválasztmány — jelentése szerint — az ország és a Kapcsolt Részek összes törvényszékeitől, az urszékeket sem véve ki, 1831. január 1-től 1840. évi december 31-ig terjedő időre vonatkozó táblás kimutatást kért a foglyokról. E táblás kimutatásoknál a helytartótanács számvevőszéki osztálya útján egységes kimutatást készült. (Itt megjegyezzük, hogy 15 megye és Kővár Vidéke nem küldvén meg a táblás kimutatást, a munkálat e tekintetben hiányos maradt.)

Nem vette tekintetbe az alválasztmány a rögtönítélő bíróság adatait, — minthogy az el fog törölni; a halálbüntetésre vonatkozó adatokat pedig hasonló okokból egyszerűen $\frac{1}{2}$ évet meghaladó büntetések közé sorolta.

A táblás kimutatás szerint a mondott 10 év alatt 238,735 ember került törvény eleibe. Egy évre hát 23,905 esik.

E tiz év alatt börtönbe került, de per alatt maradt, vagy fél évnél rövidebb időre íteltetett 189,979. Ennek tizedrésze 18,996.

E tiz év alatt fél évi vagy ennél hosszabb időre íteltetett 48,766 egyén. Ennek tizedrésze 4,886.

Az alválasztmány szerint — minthogy a fél évnél kisebb idejű börtönre ítélték törvényhatósági börtönökben lesznek elhelyezendők — a kerületi börtönök terjedelmének meghatározásánál ez a szám veendő zsinórmértékül.

Az alválasztmány véleménye szerint egy-egy kerületi börtönbe 500-nál nem több rab helyezendő el. E felfogást — hazai példa híján — a külföldi tapasztalás, illetve azon körülmény indokolja, hogy a több százra menő rabok közt a fegyelem és rend fentartása csak úgy lehetséges.

Tehát 10 kerületi börtön lesz szükséges.

Az alválasztmány figyelemmel azon körülményre, hogy az országos választmány esetleg csak az 1 évet meghaladó időre ítelt rabokat kívánja kerületi börtönökbe helyeztetni, az ilyenekről is készített jegyzéket.

E jegyzék szerint tiz év alatt 25,817 egyén íteltetett 1 évet meghaladó időre. Ennek tizedrésze 2,584. Egy évet tekintve tehát határvonalúl, csak 5 kerületi börtönt kellene építeni.

A kerületi beosztás alapjául a régi kerületi beosztás (Dunán innen stb.) nem fogadható.

„Azon helyek közül — úgymond a jelentés — melyeket a királyi helytartótanács mult 1820. évi 23493. sz. a. kelt felírásában a Magyar- és Horvátországokban felállítandó öt dolgozó házak kijelölendő helyéül javallott, az alválasztmány is némelyeket, mint jelesen Nagyvárad, Szeged, Kassa, Pozsony és Buda városokban kerületi börtön helyéül javallatba veendőeknek vélt. Nézetei azonban a kir. helytartótanács említett felíratában kifejtett nézetektől nagyon különbözők voltak s azoknak különbözőeknek is lenniök

kellett, mivel jelenleg nem öt közönséges dolgozoházak, hanem magányrendszer elveihez szorosan alkalmaztatandó s 500 kamarácskával ellátandó kerületi 10 börtönök helyei kijelöléséről kellett gondoskodni, s csak azért, hogy egy vagy más helyen kiürült, vagy kiüríthető kolostori vagy kir. kincstári épületek találkoznak, azon hely kerületi börtön helyéül még ki nem jelölthetők.“

Javallott kerületi börtönhelyek: *Pozsony, Nagy-Kanizsa, Kassa, Nagy-Károly, Nagyvárad, Miskolc, Szeged, Arad, Eszék.*

*

Az országos választmány november 14-én kezdte meg az alválasztmányok munkálatai fölötti vitát.

Deák indítványozza, hogy *carceren* kívül *simplex arestum* fogság is lesz meghatározandó, mert kisebb vétkek elkövetőit csak fogsággal szabad sujtani, ha az igazság követelményeit nem akarjuk figyelmen kívül hagyni. A fogság maximuma egy év. A ki fogságra ítéltetett, az oly bánásmódban részesítendő, mint a letartóztatott, de a bírónak jogában álland az ily elítéltnék sorsát a raboknál szokásban levő sanyarításokkal súlyosítani.

November 19-én nem fogadta el az alválasztmányi tervezet 15. §-ában foglalt azon intézkedést, melynél fogva a börtönben szülő nő csecsemőjét a nő hozzátartozóinak adják át, szükség esetén pedig a fogházon kívül, közközlésen szoptassák. *Deák* indítványára kimondják, hogy az elítélt anya sem tiltható el a szoptatástól. Ugyancsak *Deák* indítványára kimondják, hogy a letartóztatásban levő el nem ítélt egyén munkára nem kötelezhető. Majd *Deák, Pulszky, Eötvös, Klauzál, Bezerédy, Pejachevich, Andrássy* és *Busán* szót emeltek az alválasztmányi munkálatban foglalt dohányzási tilalom ellen. A többség azonban, úgy látszik, főleg *Majláth* erősködése folytán, az alválasztmány álláspontját fogadta el, főtartva a dohányzási tilalmat.¹

Többek ellenzése dacára az országos választmány szükségesnek mondta ki, hogy a rabok (elítéltek) *egyenruhát* hordjanak, nemcsak azért, mert az egyenruha a megszökést nehezíti meg, hanem azért is, mert ez a magányrendszernek, közfelfogás szerint elengedhetetlen kelléke (!)²

Eötvös és *Deák* felszólalásához képest, elvetették az alválasztmányi munkálat amaz intézkedését, mely szerint gyertyavilágnak a kamarácskákban való alkalmazása tilos.

¹ Itt megjegyezzük, hogy *Hegedüs Sándor* már 1836-ban „a dohányzást megengedtetni, de a gyertyázást eltiltatni“ indítványozza Vas megyében.

² *Egyenruha*-kényszer rendszeresítését *Hegedüs* már 1836-ban követelte Vasvármegyében.

November 21. és 22. Pulszky és Deák felszólalása folytán nem fogadják el az alválasztmány által célba vett közös istentisztelet eszméjét és kimondják, hogy minden rab cellájában vallásához mért istentiszteletben részesüljön, azonban határozatképen kimondták, hogy a mérnökök felszólíttatni fognak oly börtönterv készítésére, mely a mise hallgatását a magányrendszer sérelme nélkül lehetővé teszi. *Bezerédy* megengedtetni kíváná, hogy a beteg rab, önköltségén, azzal az orvossal gyógykezeltesse magát, kihez leginkább bízalma van, de *Ötvös* és *Deák* utalván arra, hogy így a gazdagabbak a magányrendszert játszhatnák ki, az alválasztmány tervszete maradt meg.

November 25. Pulszky, Mednyászy és Ötvös a börtön megtekintésétől eliltandónak vélik azokat, kik merő kíváncsiságból óhajtják azt megtekinteni. *Ötvös Zsedényivel* szemben az entusiastáknak is megengedni kívánta a rabok oktatását. *Jósika és Fogthüi* indítványához képest a lelkésznek és főigazgatónak megengedték, hogy a rabnők cellájába nőszemély kíséréte nélkül léphessenek be. *Zichy* gróf a homoopathikus rendszer szerint kívánta kezelteni a beteg rabokat, mivelhogy az olcsóbb. Ám az országos választmány *Majláth* indítványára az alválasztmányi munkálatnak azon kitételét is kihagyatni rendelte, mely szerint az orvos drága orvosszereket ne rendeljen. — *Olgyai* javaslatához mértén azt is kimondják, hogy a ragályos nyavalyában halt rabok ruháját, az orvos mindenkor véleményéhez képest, el kell égetni.

November 26. Az alválasztmány által javasolt *fegyelmi büntetésekhöz* (ágy elvonás, kenyéren és vízen való böjt) az országos választmány az egy napi koplalást is hozzáveendőnek vélte, mivel az alsóbb osztálybeli sok egyénekre nézve, kik az ágyat és főtt ételt a közönséges életben is nélkülözik, a mondott két fegyelmi fenyték nem lenne elég sikeres. Kimondták azonban, hogy a sötét kamrába zárás koplalással két nap egymásután soha sem alkalmazható, a ki pedig 30 napi sötét kamarára íteltetik (fegyelmi uton), annak büntetése minden 10 nap leteltével pár napra felfüggesztendő. — Ugyanekkor azt is elhatározták, hogy intézkedni kell az iránt, hogy a vádlotthoz, kivéven, ha egyenesen kívánja, más vallású lelkész be nem bocsájtható. — Azt is kimondták, hogy fegyelmi uton a szabadságvesztés büntetés meg nem hosszabbítható az esetben sem, ha a rab a büntetési idő végén követne el fegyelmi vétséget. Ily esetben a rendes bíróság köteleztetvén az eljárásra, kérdés merülvén fel az iránt, mily nyomatékkaal bírjon ily esetben a börtön alkalmazottjának tanuvallomása, ha egyuttal sértettként is szerepel, ennek meghatározását az eljárás fölötti tanácskozásokra hagyták fenn.

A börtönügyi rész fölötti tanácskozást november 24-én fejezték be.

A 43-iki börtönügyi javaslat.

E tanácskozások alapján módosított börtönügyi javaslat intézkedései közül kiemeljük a következőket:

Az elzárandó vádlott alsó és felső ruhái csak az esetben hagyandók meg, ha tisztességesek (3. §.)

Fegyver, erőszak alkalmazására és szökés előmozdítására alkalmas eszközök, úgyszintén pénz elveendő a vádlottól beszállításkor. (4. §.)

Az elzárt vádlott, szükség esetén, kényszerítőleg is megfüröszthető és tiszta ruhába bujtatható. (5. §.)

Minden vádlott magánkamerácskába zárandó. (7. §.)

Közköltségen ellátott vádlott, ha nem akar dolgozni, a megítélt rabokkal egyenlő ellátásban részesül (8. §.), de jogában áll magát ruhával, élelemmel és ágyneművel ellátni, de lakmározni, részegednie vagy a külvilággal érintkeznie tilos (9. §.); betegség esetén azonban hozathat önköltségen külön orvost (nem köteles magát a fogház orvosa által kezeltetni). (10. §.)

A fogházban született gyermek csak az esetben nevelendő rokonok által, illetve közköltségen, ha az anya azt szoptatni vagy nem akarja, vagy nem bírja. (11. §.)

Az istentisztelet az elzárt vádlottakra nézve is kötelező, csak úgy mint az elítéltekre (rabokra); az oktatásban való résztvétel csak megengedett. (12. §.)

Az elzárt vádlott nem köteles, csak jogosult dolgozni. Ezért a fogházban nem divó, azaz az elítéltekre nézve nem kötelező munkanemet is választhat. Munkájának egész jövedelme őt illeti. (13. §.)

A vádlott látogatására a vizsgálóbíró ad engedélyt. (14. §.)

A fogház könyvtárában találtató könyveken kívül a hazai és külföldi hírlapok, továbbá az erkölcsjavító vagy tudományos könyvek olvasása megengedendő, a szentírásnak és más épületes könyveknek olvasása pedig ajánlandó. (15. §.)

Festés, rajzolás is meg van engedve, de az így készült műveknek a kiküldése tilos. (17. §.)

Szabad levegőre az arra alkalmas helyen és akkor is minden szükséges óvakodásokkal csak oly vádlott bocsájtandó, kire nézve azt a börtön orvosa kerülhetlen szükségből elrendelendőnek jelenti. — A dohányzás, fennhangon beszélés, éneklés, füttyülés tilos. (17. §.)

A 25. §-t szószerint adjuk: „Ha a bírói felmentő ítéletnél fogva szabadon bocsájtandó vádlottnak elzáratásakor semmi pénze nem volt s szabadonbocsájtáskor kezében adható keresmény pénze sincs, élelmére a pénztárából a körülményekhez s lakása kisebb vagy nagyobb távolságá-

hoz alkalmazhatólag (egy-egy napra két ezüst garasokat számítva) legfeljebb nyolc napi tartáspénz adassék.

Szabadon bocsájtott vádlott szükség esetén közköltségen ruhával (26. §.), ezen kívül letartóztatásának okát és idejét, a felmentő hatóság megnevezését, (27. §.) kezességre való szabadonbocsájtás esetén a szabadságidő lejáratí napját (28. §.) felölélő bizonyítvánnyal, ezen kívül, tekintet nélkül arra, valjon kezességre, vagy végleg engedtetett-e ki a fogházból, utlevéllel (29. §.) látandó el.

Eltérések az egyszerű fogságnak büntetésénél. Bírói ítélet fogja meghatározni, ha a fogságra ítélt szabadságának bizonyos idejű megvonásával, munkával, vagy pedig a táplálás és életrendre nézve fennálló különös intézkedésekkel lesz sanyarítandó (32. §.)

A foglyot bárki meglátogathatja, de az igazgatótól kell engedélyt kérni. (34. §.) A fogoly által írt, vagy neki szóló leveleket felbontatlanul kell a címzetthez juttatni. (Nem szabad elolvasni.) (35. §.) Ugyanez áll a hirlapokról és a fogoly festményeiről és rajzairól, melyek továbbítandók.

Felkelés, lefekvés ideje a fogoly tetszése szerint, kivévén, ha dolgozásra is ítéltetett (38. §.)

Szabad levegőre a félénél hosszabb időre ítélt foglyok is csak hetenként kétszer bocsájtandók. (Betegek ezen felül az orvos rendeléséhez mérten.) (40. §.)

Félénél rövidebb rabság (törvényhatósági börtön).

Minden rab beérkezése után orvosilag megvizsgálendő, ezen kívül megfürösztetendő; kivétel nélkül mindenik intézeti alsó és felső ruhába öltöztetendő,¹ szakálla leborotválandó, háromhavonta (!) fürösztetendő, haja kéthavonta megnyirandó, szakálla kéthetente leborotválandó, lába hetenként fürösztendő. (44. §.)

Az első 3 nap még könyvet se kapjon kamarácskájába és senkit se lásson. (46. §.)

A 3 nap leteltével tudtára adandó, hogy az ítéletnél fogva mennyit kell dolgoznia, miért is az anyagot és szerszámokat az igazgató átadja. (47. §.)

A rab rendelkezésére bocsájtandó ruhaneműeket a 48—50 §§. sorolja fel.

Élelem naponként és fejenként: 1½ font jól kisütött egészséges rozskenyér már teljesen meghűlt állapotban, délben egy itcényi leves, egy

¹ Ezt Lóczy Gábor ellenezte az 1843 augusztus 29-iki kerületi ülésen.

² Szentkirályi Mór Péter vármegye követe az 1843 augusztus 29-iki kerületi ülésen azt indítványozta, hogy a rabok 2 havonta fürösztessenek, indítványát azonban elvetették.

részlet főzelék vagy zöldség, melyre vasárnap, kedd és csütörtökön $\frac{1}{4}$ fontnyi főtt vagy sült marhahús csont nélkül tétessék. — Friss ivóvíz elegendő mennyiségben adandó, de a rabok ételibe fűszer ne vegyítettessék és ételük készítése és kiszolgáltatása módjában a rabok vallásbeli bölgtölési szertartásaiak megtartására figyelem legyen — bor vagy szeszes italok pedig orvosi rendelet nélkül a rabnak soha sem adassanak. (51. §.)

E szabályoktól eltérni merőben csak betegség esetén szabad. (52. §.)

Az izraelita rabok mellőzhetetlen szükség miatt a keresztény rabok számára sültt kenyerekkel és főtt ételekkel láttassanak el. (52. §.)

Felkelés, lefekvés, imádkozás, étkezés, munka idejét (reggeli 8—12 és 11 $\frac{1}{2}$ —6 $\frac{1}{2}$) a törvény határozza meg. A munka is kamarácskában végeztetik. (54. §.)

Az izraelita rabok csak szombaton és saját ünnepeiken nem dolgoznak (55. §.)

A rab lehetőleg oly munkát kapjon, melyhez ért. (57. §.)

$\frac{4}{5}$ -e a jövedelemnek a közpénztárt, $\frac{1}{5}$ -e a rabot illeti. (60. §.)

Ünnepnapon könyvet kapnak az intézet könyvtárából, de azt, hogy mit olvastak, a lelkésznek elmondani tartoznak. (62. §.)

Súlyos betegek külön kamarácskába. (65. §.)

Félévi vagy annál hosszabb rabság (kerületi börtön). Ha nincs üres hely a kerületi börtönben, úgy a rab törvényhatósági börtönben helyezendő el és a többi rabbal egyenlő elbánásban részesítendő. (71. §.), de ez az idő és az utazás ideje is beleszámítandó a büntetésbe. (73. §.)

Életmód mint a törvényhatósági börtönben, csakhogy hetenként 2 ízben 1—1 óráig a szabad ég alatt sétálás és mozoghatás engedtetik. (79—85. §§.)

Fegyelmi fenytékek: első esetben komoly megfeddés az igazgatóság által (8. §.); majd főtt ételének egy napi elvonása vagy egy napi kenyeren és vizen bölgtölés, vagy ágyának elvonása; ismétlés esetén e fenytékek megismétlése, legfeljebb azonban 3 napig terjedő időre. Sötét kamara legfeljebb 3 napig terjedő időre. (88. §.) — Lärmázásért, kiabálásért, ftytyülésért otthon vagy a sétaterén: dorgálás, főtt ételnek megvonása legfeljebb két napra, vagy kenyeren és vizen tartás ugyanennyi időtartamra, vagy ágyának két éjjelre való megvonása. (89. §.) Ismétlés esetén e büntetések legfeljebb 3 napra és e közben legfeljebb egy napi koplalás; többszöri ismétlés esetén legfeljebb 6 napig terjedhet sötét kamara és egyuttal ágy elvonás és kenyeren és vizen tartás, két napon pedig koplalás (90. §.) — Ugyanily büntetések, ha rabtársaival tilos összeköttetésbe lép. (91. §.) és ha nem végzi el a reája kirótt munkát — és így tovább. — Az eszközöket rongáló rab, többszöri ismétlése esetén, sötét kamarában

legfeljebb 6 napig tartandó elzáratáson felül kenyeren és vizen és két napi koplalás és ágya használatának elvonásával (a kártérítésen felül) (94. §.). — Tiszteletlenség az igazgatóság tagjai, tisztikar, vagy szolgaszemélyzettel szemben első esetben 4, második esetben legfeljebb 6, harmadik esetben legfeljebb 9 napig terjedhető kamarával, mindhárom esetben azonban ezen felül ágyelvonással, a második esetben 2, a harmadik esetben 3 napi koplalás. (94. §.) — Igazgató elleni kézfelemelés, vagy tetteleges bántalom 30 napig terjedhető sötét kamara. (95. §.) — A büntetési idő fegyelmi uton meg nem hosszabbítható. (100. §.)

A fegyelmi büntetést a 3 tagú fegyelmi bíróság (fő és aligazgató és tollvivő) rója ki. (101. §.) Az eljárás sommás. A bíróság kihallgatja a vádat, a rabot, a tanukat, szembesít és szótöbbséggel hozott ítéletet hoz. (102. §.) — Ítélethozatal előtt az orvos meghallgatandó. (103. §.) — Az eljárásról jegyzőkönyv veendő fel. (105. §.)

A törvényhatósági börtönökben a fegyelmi fenyíték hasonló szabályok szerint rovandó ki. (109—112. §.)

A törvényhatósági fogházak fölött a helytartótanács gyakorolja a fő felügyeletet. (113. §.)

A nőrabokra felügyelő nőszemély az igazgató fenhatósága alá tartozik. (115. §.)

A börtöntisztviselők választatni fognak és csak bírói ítélet után mozdíthatók el. (119. §.)

A büntársak külön zárandók. (130. §.)

Az elzárt vádlott leveleit a bűnvizsgáló bíró veendi át. Ugyanez áll szóbeli üzeneteiről. (131. §.)

Olvasni csak aláhuzásokkal el nem látott és a vádlottra vonatkozó tartalommal nem bíró nyomtatványokat szabad. (132. §.)

A magánykamarában töltött első 3 nap letelte után az igazgató és a lelkész szeliden, de érzékenyen intsék a rabot a megbánásra (133. §.), az igazgató pedig tudassa a rabbal, hogy büntetésének ideje alatt a külvilágról mit sem tudhat meg, sem annak magáról hirt nem adhat. (134. §.)

A rab részére érkezett levelek *feltöretlenül* teendők félre — mondja a 135. §. 1. bekezdése. De ugyanezen §. 2. bekezdése hozzáteszi, hogy, ha a rabra vagy másokra a levél el nem olvasásából nem orvosolható kár háramolnék, akkor a törvényszéknek, sürgősség esetén (a törvényszéknek teendő utólagos jelentés kötelezettsége mellett) a törvényszék elnökének engedélyével megmutathatók a (fel nem tört?) levelek.

A rabot kiszabadulása előtt is figyelmezteti a lelkész a megterésre. (141. §.)

A rabok munkaeje szükség esetén a törvényhatóság fölterjesz-

tése és a helytartótanács jóváhagyása esetén bérbe is adható vállalkozóknak; ám csak a büntetés végrehajtását tárgyazó szabályok sérelme nélkül. (143. §.)

A börtönigazgató *félvénte tesz észrevételes jelentést* a törvényhatóságnak, ez a helytartótanácsnak. (146. §.) A törvényhatósági fogház és a börtönigazgató fölött a törvényszéki elnök áll, két, a közgyűlés által választandó férfiúval együtt; ezek hetente fogják megvizsgálni a börtönt.

*

A kerületi börtönfőigazgató *kellékei*: feddhetlenség, szilárd lelkület, törvénytudás, míveltség, emberismeret, tapintat, ezen kívül ismerete a kerület alá tartozó törvényhatóságok területén lakók nyelvének; végül vagyon. (175. §.) Magyarul nem tudó még szolgai állásra sem alkalmazható. (176. §.) A kerületi börtöntisztviselőket részben a főigazgató, részben a helytartótanács nevezi ki.

Az egyes rab által rendesen végzendő (szakmány) *munkát* a főigazgató, az orvos meghallgatása után fogja meghatározni. (186. §.) A 187. §-t szószerint adjuk: „A semmi mesterséghez nem értő raboknak valamely munka nemére tanítását a főigazgató rendeli el és ha tanításuk eszközzésére a kerületi börtöni személyzethez rendszeresen nem tartozó egyént kellenék fordítani, azzal a titokban tartani kellett körülmények és állapotok titokban tartásuk iránt a főigazgató az esküt eleve tétesse le“.

A főigazgató a rabokat „lehetőségig gyakrabban“ megnézi és tapasztalatairól a helytartótanácsnak jelent. (188. §.)

A főigazgató dönti el, valjon a rab, büntetésének letelte után, ruhával ellátandó-e az intézet költségén. (189. §.)

Nem gyanus személyeknek a börtönlátogatás csak kebelbeli tisztviselő jelenlétében van megengedve. (192. §.)

Ajándékot a főigazgató családjának tagjai sem fogadhatnak el. A törvényben meghatározott életmódot sem enyhíteni, sem sanyarítani nem szabad önkényesen. *Magános szolgálatokra a rabok közül senki sem alkalmazható.* (196. §.)

A rabok vallásos és erkölcsi oktatásának elővitele legyen a főigazgató gondoskodásának azon legfőbb tárgya, melyre állandóul feszült figyelmét fordítja. (198. §.)

Élelmezés, fűtés, világítás és rabmunka haszonbérbe adható. (208. és 212. §.)

A főigazgató hivatalba iktatása alkalmából a középponti biztosság beiktató tanácsának és az illető törvényhatóság küldöttei előtt esküt tesz.

A főigazgató alá közvetlenül az *aligazgató* és a *nőfelügyelő* vannak rendelve. (228—243. §§.)

A *lelkészek* (261—272. §§.) naponta 6 órát tartoznak a rabok cellájában tölteni. Predikációk tartása és éneklés tilos. Más vallásnak lelkésze csak a rab kívánságára lépheti át cellájának küszöbét. (E szabályt a törvényhatósági fogházakra is kiterjesztik.)¹ Minden rabot hetente legalább egyszer, a megátalkodottabbakat többször is látogatja a lelkész. Minden lelkész naplót vezet az erkölcsi oktatás eredményéről és azt havonta a főigazgatónak bemutatja. A főigazgató által kinevezendő egyik lelkész a *könyvtár* gondviselője. De előterjesztést tenni egyik-másik hasznos könyv beszerzése iránt mindenik lelkész tartozik. A lelkész a látogatás alkalmával kikérdezi a rabot az olvasmány felől.

A rabot beérkezése után *két orvos* szorgosan megvizsgálja (276. §.) A rabot hetente legalább egyszer egy orvos meglátogatja.

*

Az összes börtönök fölött a helytartótanács ügyel föl (324. §.), miért is a tanácsosok száma hattal szaporíttatik (325. §.) és kebeléből kizárólag börtönügygyel foglalkozó (középponti) bizottságot küld ki, mely a körintéző levelek útján az összes törvényhatósági és kerületi börtönöket utasíthatja (330. §.) Csak a középponti bizottság adhat engedélyt valamely kerületi börtön meglátogatására (331. §.) E bizottság tagjai közül egyet várat-

¹ Az 1843 szeptember 11-ki kerületi ülésen *Ráday Gedeon*, Pestvármegye követe, törvénybe azt kívánja iktatni, hogy a rabhoz soha semmi esetben más lelkész ne küldessék, se saját kívánságára ne mehessen, csak a maga vallásának lelkésze. Indítványát még négy megyei követ pártolta, főképen azon okból, mert ily módon visszaélésekre adatnék alkalom s tárt kapu nyílna a tértitgetési szellemnek: ha ugyanis p. o. a börtönigazgatónak kedve lenne a rab nyakára valamely más vallású tértitgető papot küldeni, az kénye szerint fogná üzhetni a rabra nézve lélekkinzó munkáját; mert ennek a magányrendszer természete szerint nem is volna módja panaszkodni s így a proselytavadászat alattomos működése nem javíthatatnék, a rabnak szabad akarata nem levén, a lelki kínzás rosszabb lenne, mint minden testi sanyargatás. *Boethy* (Biharmegye követe) Montrose példáját említi, kit a presbyterianus papok annyira kizártak tértitgetéseikkel börtönében, hogy inkább meghalni kívánt, mint tovább is a lelki zsarolásoknak kitéve lenni. *Szentkirályi Mór*, Pestvármegye követe felfelé, hogy a katolikus papok királyi kegyelem kílátásba helyezésével fognak tértitgetni protestánsokat, minthogy a RR. nem fogadták el szólónak a kegyelmezési jog megszorítása iránt tett indítványát. Az is felhozott, hogy *Ráday* indítványának elfogadása nélkül a rab a magányrendszert is kijátszhatja, minduntalan más és más papokat hivatva kamrájába. Míután azonban a „szabad áttérés“-nek sok volt a híve, *Ráday* indítványa elvettetett. (*Kovács Ferenc*: „Az 1843/4-ki országgyűlés naplója II. kötet 422. l.)

Itt jegyezzük meg, hogy *Zsoltos Ignác* már *Néhány szó a honi börtönügyről* című művében a magányrendszerről és erkölcsi oktatásról szólva, kifejti, hogy véleménye szerint a rabhoz soha idegen vallásbeli papot nem szabad beengedni, mert ily léleknyerés alacsonyosságára egyik vallás sem szorult rá, mért is, ne, hogy valamely lelkész tévedésből idegen vallásu rab cellájába tévedjen, a rab cellájának ajtajára nem csak sorszáma, de vallása is kiirandó.

lanul, de évenként legalább egyszer minden törvényhatósági és kerületi börtön megvizsgálására küldeni tartozik (332. §.) Ezenkívül évente egy-egy tanácsost küld ki minden börtönbe, hogy minden rabot cellájában fölkeresve, annak netáni panaszait négszemközt meghallgassa.

*

Törvényhatósági börtönbe a félévénél kisebb büntetésre ítélték, *törvényhatósági fogházba* az elzáratni rendelt vádlottak (letartóztatottak), valamint a félévet meghaladó, de egy évet meg nem haladó büntetésre ítélték fognak kerülni. (344. §.) Minden rab, fogoly és elzáratásra ítélt vádlott, éjjel-nappal magánykamrácskában tartandó.

Minden kamrácska hossza is, szélessége is két öl és két láb, magassága pedig 1 öl és 4 láb. A vasrostélylyal ellátandó ablakon át elegendő világosság jöjjön be. Télen fűtés. (351. §.) Minden kamarácskában árnyékszék. (352. §.)

Úgy kell építeni, hogy a katolikus vádlottak, rabok és foglyok, a szent misének legalább főbb részleteit áhitattal kísérhessék. (362. §.)

A tervrajzot, építés előtt, a helytartótanácsnak kell felterjeszteni jóváhagyás céljából. (365. §.)

Több szomszédos törvényhatóság közös fogházat és börtönt is építhet helytartótanácsi jóváhagyás esetén. (365. §.)

*

Tíz kerületi börtön fog építtetni. (366. §.) Ezekben is éjjel-nappal elzárva. (367. §.) Ezekbe a félévi, vagy ennél hosszabb büntetésre ítélték kerülnek. (368. §.) Egy-egy kerületi börtönbe 500 kamarácskát. (369. §.) A tervrajzokat az országgyűlés fogja megvizsgálni és a király jóváhagyni. (370. §.) Ez a törvény az országra és kapcsolt részekre egyiránt kiterjed. (372. §.)

A kerületi ülés.

1843 augusztus 29-én kezdte meg a javaslat tárgyalását.¹ *Szemere* olvasta fel a javaslatot. Vitára okot tulajdonképen csak *Beöthy* indítványja szolgáltatott, mely szerint törvényileg volna biztosítandó, hogy a börtönben szülő anyák csecsemőiket külön, elzárt, kényelmes helyen emlízhessék. Csudálatosképen azonban ez indítványt a többség, *Zsoldos* hozzászólása után, elvetette.

A karok és rendek táblája

1843 szeptember 16-án kezdte meg a börtönügyi rész tárgyalását, *Kelemen* ítélőmester olvasta fel a javaslatot. Az agg *Sztrojka Emil*,

¹ *Wenckheim* elnök, *Szemere* jegyző, *Kovács Ferenc* gyűjteménye.

Máramaros követe, pedig a 882. §. azon intézkedése mellett szólalt fel, mely szerint a börtönök költségeit a nemesek is viselni tartozzanak. Ugyanily értelemben szónokolt Turócmegye követe *Rakovszky Adolf* is. A többség azonban a személynöknek valamint Borsodmegye követének, *Pálóczy Lászlónak* indítványához képest, elfogadta a §-t, melyet az országos választmány tagjai annak idején egyhanguan tettek magokévá.

A főrendek táblája.

1843. évi november 3-án kezdte meg a börtönügyi vitákat.

A nádorfőherceg indítványához képest az országos bizottságnak akkor már többszörösen kinyomatott és közkézen forgó tárgyalási jegyzőkönyveinek felolvasásával kezdték meg a tárgyalást. Célja ez intézkedésnek az volt, hogy a magány- és hallgatórendszer mellett harcoló pro- és contra-okoskodások teljes terjedelemben ismertetvén, elejét vegyék azok ujlágos felsorolásának. *Zarka* ítélőmester befejezván a jegyzőkönyvek felolvasását, *Apponyi György* gróf hatalmas, hosszantartó előadásban ismertette a rendszerek jó és rossz tulajdonságait, előnyeit, hátrányait, stb.; majd határozati javaslatot terjeszt elő: szólítsák föl a főrendek a tekintetes karokat és rendeket az iránt, 1. hogy a helyett, hogy a magányrendszert általánosan, egész honunkban elfogadnók és minden törvényhatóságnál új börtönök annak elvei szerint felállíttatnának, nemkülönben 10 körületi börtön is, csak egy mintabörtön status költségein hazánk középpontjában a magányrendszer elvei szerint építtessék, és pedig az egész ország legsúlyosabb bűnösei számára, mely 500 rabot fogadna magába; 2. a magányrendszert ajánló munkálatot csak annyiban vegyék vizsgálat alá a méltóságos főrendek, a mennyiben ez a mintabörtönben megállapítandó rendszerre nézve szükséges; 3. az alatt is, míg a mintabörtönben tett tapasztalások s hazánk körülményei a törvényhozást a magányrendszernek vagy más tökéletesebbnek elfogadására el fogják határozhatni, a börtönök a közbiztonság és az emberiség tekintetéből az újabb rendszerek előtt divatozott mód szerint egyformán javíttatnak és a rabok tartására, foglalkoztatására, nemkülönben classifikációjára ideiglenes rendelkezés történjék; 4. a btk., mely az országos választmány által a magányrendszer elvein alapítva adatott elő, a most létező büntetések nemei szerint aránykulcs szerint alkalmaztassék.

Megindult a vita.

Elsőnek *Eötvös József* báró jelentkezett szólásra. Elismerte, hogy nálunk bajos valamely rendszer útján tett tapasztalásokról szólni, midőn köztudomású, hogy hazánkban sem a magányrendszer, sem a hallgatórendszer megvalósítva nem volt. De — úgymond — a célbavett *mintabörtönökre* a bűnösöknek csak egy huszada, vagy harmincada kerülvén,

ily kis hányada a bűnözőknek sem szolgálhat megbízható következtetés alapjául. A mintabörtönök építését tehát ellenzi, és az országos bizottság munkálatának elfogadását ajánlja. De az *Apponyi-féle* „skála” kidolgozását is lehetetlennek tartja, miután a törvényhatóságok börtönei közt alig van kettő is, melyben azonos rendszer szerint hajtának végre a fogságbüntetést. Így hát valójában véve nem egy, hanem annyi aránykulcs meghatározása volna szükséges, ahány törvényhatósága, ahány törvényhatósági börtöne van a hazának. Szóval: ha a törvényhozás nem épített országszerte azonos rendszeren alapuló fogházakat, a büntetési tételek meghatározását az esetenként ítélő bíróra kellene bízni, mert csak ennek lesz módjában ismerni az ítéletileg kirovandó börtönbüntetés súlyosságát.

A javaslat sorsa.

A megindult nagy vita során elhangzott rendkívül tartalmas, sokszor eredeti felfogású beszédekkel, tér szűke miatt, még csak vázlatosan sem foglalkozhatunk; a javaslat sorsát is csak főbb vonásokban ismertet-hetjük:

A főrendek átmeneti börtönrendszert óhajtanak létesíteni és ez iránt a karokat és rendeket átíratilag megkeresik.¹

1844. évi június 27-kén, a főrendi izenetnek kerületi ülési tárgyalása alkalmával, *Szemere Bertalan*, a kerületi ülés jegyzője, az országos választmány által készített alaprajztervezetben egy régi philadelphiai fogház alaprajzának másolatára ismert, melyben több hiányt fedeztek fel. *Szemere* még ugyanaz nap tesz indítványt az iránt, hogy a kormány, a külföld nevezetesebb börtöneinek megtekintetése végett, műértőket küldene ki s a rajzpéldányokat az országban megismertetné.

A kerületi ülés megmaradt az eredeti tervezet mellett és csak az iránt volt vita, hogy, ha 10 kerületi börtön helyett csak négyet létesí-

---

¹ O. I. II. k. 71. l.: A főrendek izenete szerint: „A javaslatba hozott börtönrendszernek egész kiterjedésében és egyszerre leendő behozatalához a méltóságos főrendek nem járulhatván, szükségesnek tartják, hogy a magányrendszer behozatala eleve csak egy mintán-tézetre szoríttassék, nemcsak a közöltségek nagysága miatt, melyeket ha kitelnének is, kockáztatni egy nem egészen biztos eredményért még sem lehetne, hanem azon fontos tekintetnél fogva, hogy a legjobb célból ugyan, de mégis embereken teendő műkísérlet minél kisebb körre szorítkozzék és minél nagyobb felvigyázat alatt teljesíttessék. Ennélfogva javasolják a mélt. főrendek, hogy az ország központjában a kir. kincstár költségein 500 rabra egy mintabörtön állíttassék fel, mely a központi bizottság közvetlen felügyelete alá rendeltessék. Ezen mintabörtön alapul szolgáland egy jövő törvényhozásnak, miszerint azon rendszert, ha az országra nézve célszerűnek találtatik, nagyobb kiadásban alkalmazza, a gyakorlatilag mutatókozó hiányokat javítsa stb.” E börtönbe a főrendi izenet szerint a 2 vagy 3 évre ítéltek kerüljenek.

tenek, hol legyen azok helye. A szavazás eredménye szerint *Léva*, *Pécs*, *Miskolc* és *Arad* lesznek a kerületi börtönszékhelyek.¹

Azt, hogy tíz helyett csak négy kerületi börtön építtessék, az alsóház is elfogadta.

A főrendek 3. izenetében² az egyik kerületi börtön ne *Léván*, hanem *Budán* legyen, minthogy a középponti biztosság is *Budán* székel. A javaslat 368. és 369. §§-ra nézve pedig figyelmeztetik a rendeket, hogy, ha csak 4 kerületi börtön fog létesülni, nem lesz elég egy-egy börtönben 500 kamarácska, ha fönmarad a 368. §-nak azon rendelkezése, hogy a félévi, vagy ennél hosszabb idejű rabok kerüljenek oda. Felszólítják hát az alsóházat új javaslat tételére.

Az 1844 szeptember 2-ki kerületi ülés³ nem tesz új javaslatot, miután a főrendi üzenet nyilván tévedés szüleménye, arra a föltevésre lévén visszavezethető, miszerint a tervezett 4 kerületi börtönbe az ország összes (kerületi) rabjai helyezendők el, jóllehet, merőben csak az illető 4 kerület rabjai lesznek azokban elzárandók.⁴

Végre fő és közrendek közt létrejön a megállapodás. E szerint 4 kerületi börtön lesz létesítendő és ezek egyike Budán.

De zöldágra vergődni ezzel sem tudott a munkálat.

Megindult a vita, melyik pénztárból folyósítandó a börtöntisztviselők fizetése. A főrendek a királyi kincstárból óhajtkák folyósítani, ilymód biztosítván a királynak kinevezési jogát. A közrendek az országos pénztárból, hogy így a tisztviselők ne királyi kinevezés, hnnem a KK. és RR. általi választás útján nyerjék hivatalukat. Mire a megegyezés a kölcsönös engedékenység útján valahogy, 1844 végén, létrejött, — már késő volt, a javaslat nem kerülhetett szentesítés alá, mert az országgyűlést pár nappal előbb berekesztették.

III. Fogházügy a 40-es években.

Dessewffy Aurél gróf az 1839—40-ki országgyűlésről francia nyelven naplót vezet *Ferenc császár* részére. Jutalmul *Metternich* utaztatta őt a nyugateurópai államokban. Ez az első, a fogházügy javítását célzó, komoly lépés az álladalmi kormányzat részéről. Azonban nem vezet sikerre, mert *Dessewffy* útra kél ugyan, meg is tekinti

¹ *Kovács Ferenc* : V. kötet 438. l.

² Országgyűlési Iratok 207. sz.

³ *Kovács Ferenc* id. mű V. kötet 438. l.

⁴ Országgyűlési Iratok III. köt. 69. és 71. l.

a fogházakat, de tapasztalatainak megírásában alkalmasint a korai halál akadályozza meg.¹

*

Az 1840. évi 5. t.-cikk is csak az érdeklődést kelti fel a börtönügyi kérdések iránt; a börtönügynek, általában véve, nem használ, hanem árt. Az ország jelesei egyre behatóbban foglalkoznak a fogházügygyel, megismerkednek a külföld intézeteivel. A hirlapok, *Kossuth* Pesti Hirlapja nyomán, fölzaklatják a fogházi visszaélésekkel szemben eddig nemtörődomséggel viseltetett közvéleményt többszázados álmából, de . . . cselekvésre, épp az 1840. évi 5. t.-cikk következtében, nem kerül a sor.

Azelőtt jobb volt a helyzet. Hol itt esett meg, hol ott. Az évnegyedes közgyűlésen szóvá tették a fogház ügyét. Elitelték a visszaéléseket, tüzes szónoklatokban ecsetelték az emberiség élve eltemetett részének állatias sorsát, és a beszéd hatása alatt fölkelt helyéről hol az egyik, hol a másik táblabíró úr, hogy a pénzes erszényébe nyúlva „dicséretteljes ajánlás“ útján rója le a közgyűlés színe előtt az emberiség és jószívűség iránt köteles adóját.²

Most, az 1840. évi 5. t.-c. folytán, megnehezült a helyzet. Az országos bizottság tanácskozik, elkészül munkájával, kimondja, hogy a magányrendszert mondja megvalósítandónak, de a törvényhozás . . . évek multán is csak vitatkozik a munkálat fölött. Közrendek és főrendek táblája között nézeteltérések merülnek fel. Izeneteket váltanak, nem tudnak meg egyezni. Egy ideig az is vitás, megmarad-e a magányrendszer, melyet illetően országszerte megoszlanak a vélemények. Az is vitás: a megyék, avagy az ország fogja-e a költségeket viselni. Ily körülmények között csak természetes, hogy a „dicséretes ajánlások“ elmaradnak, mert kinek is lehetne kedve csorbitani a családi vagyont, midőn még az sem bizonyos, hogy a tett áldozat árán akár csak egy szemernyivel is javítani fog-e a kétségbe ejtő helyzeten,³ mert vajmi könnyen megeshetik, hogy az építendő fogház

¹ *Szögyény Marich* Lászlóhoz, Dublinból, 1840. aug. 24-én kelt levelében említi, hogy a petworthi börtönt meglátogatta, de sem itt, sem más helyütt nem tesz említést a tapasztaltakról, életrajzírójának *Ferenczy József*nek eddig még kiadatlan munkája szerint.

² Az adományozók közt első helyen áll *Wesselényi Miklós* bíró, a ki *Udvarhelyszéknek* 1843. évi július 22-ki közgyűlésén tett főjegyzői bejelentés szerint börtönépítési célra telket adományozott. A tett adományozásról az egykorú lapok is megemlékeznek. Ez azonban nem állhatta útját annak, hogy agyondicsérői e körülmény fölemlítéséről egytől-egyig mind megfélekedzenek.

³ Az 1840:5. t.-c. által kiküldött bizottsággal párhuzamosan nem csak *Pesten*, de az ország legtöbb megyéjében heves viták folynak a magány és hallgatórendszer kérdése körül, persze csak elméleti téren, mert, a mint azt *Hainer Ignác*, a P. H. baranyai levelezője, megjegyzi, nem mernek dönteni, nem tudva a két rendszer közül melyik fog a hongyülés által elfogadtatni és azt sem tudják, a megyék, avagy az ország házi pénztárának költségén fognak-e

nem felelvén meg az időközben hozandó törvény szellemének, nyomban lebontandó lesz.

A házi pénztár költségén sem lehet fogházat építeni, mert minden nagyobb beruházás csak helytartótanácsi jóváhagyás esetén folyósítható a házipénztárból; a helytartótanács pedig „szűjén viseli a szegény adózó nép sorsát” és ép a most jelzett okokra tekintettel, megtagadja a jóváhagyást.

Borzasztó helyzet. A törvényhozó javítani akar a helyzeten és ront. Az ország nagyjai türelmetlenül várják a börtönügy megjobbítását, szóval és tollal mutatják ki az országnak, az emberiségnek szegényét. A börtönökről szólva, nincs lakosa a honnak, ki sajtó bánat nélkül ne gondolna a fogház szomorú lakóira, és a nyílt sebek láttára önmagából kikelt társadalom ölbe tett kezekkel, reményvesztetten kénytelen nézni, miként hiúsul meg a 43-iki javaslatok félretételével a magyar nemzet negyedszázados álmainak a megvalósulása.

Eddig azért nem voltak jók a fogházak, mert nem intézkedett a törvényhozó, most meg azért, mert intézkedett.

Incidit in Scydam, qui vult evitare Charybdim.

Az országos rendeknek a 43-iki börtönügyi munkálatnak adminisztratív jellegű intézkedéseit elfogadásra ajánló feliratából idézzük a következőket: „Különösen sérelmes és közaggodalmat okozó a tömlőcök állapota hazánkban, mert azonfölül, hogy ezekben a fegyelem törvényhatóságunként egyenetlenül változván, a hasonló bűnösök e körülménynél fogva szükségképen különböző mérték s így mintegy különböző igazság szerint lakolnak, bennök sem a büntetés jogszerű céljaira nem fordítatik figyelem, sem elkülönzés vagy gondos osztályozás által nem kiméltetnek, nem őriztetnek az elzártak jó érzeményei, sem nincsenek jelen azon feltételek, melyek mind a testi egészség, mind az erkölcsi tisztaság megőrzésére vagy visszaszerzésére okvetlenül megkívántatnak...”¹ A fogházéletre vonatkozó adatokat, melyet *Apponyi György* az 1843. évi november 3-iki főrendi ülésen találóan nevezett el a „legundokabb testi sanyargatás”-nak, a politikai irodalomnak köszönhetjük.

*

A következő adatokat az egykorú hírlapok, különösen a Pesti Hírlap vidéki levelezőinek jelentései nyomán közöljük:

az építtetni szándékolt fogházak létesíttetni. Érdekes e tekintetben a Pesti Hírlap komáromi levelezőjének (1841. évi 671. l.) a jelentése. A komáromi fogházat — úgy írja — a derék *Szemere Bertalan* is meglátogató körösztilutaztában. Ohajtanók véleményét hallani. A magányrendszer nem lett volna nálunk megvalósítható, mert lakói a fogháznak többnyire a puszták és erdőknek botforgatáson kívül semmit sem tanult fiai, kik magokra hagyatva, dolgozni meg nem tanulhatnak, csak tulságos fáradság révén.

¹ *Fayer*: IV. CX. l.

Füredre utaztában — írja Kossuth¹ — megnézte a *veszprémi* fogházat. Lehetetlen volt — úgymond — el nem borzadnom. Kútforma lyukak, melyek öblébe lábtón juthatni csak. Szellőjük sincs, ablakuk természetes, nem is lehet. És az egyetlen nyílás a kút szájának, mondhatnók egy sötét, parányi, négy-öt lépésnyi széles, zárt udvarkára nyílik, hová csak délben fér a napsugár, a szellő pedig sohasem. És ez, mint mondják, még sem a legrosszabb tömlőc Magyarországon. — *Trencsén* fogháza, a megye főjegyzőjének, *Kalauz Pálnak* saját szavaival élve, 1845-ben nem fogház, de haramjatanoda. *Szabolcs* fogházát ugyanez évben *Széchenyi* meglátogatja. Az egyik „cellának nevezett büzhödött lyuk“ ajtajának feltárásánál a rab esdekelve rimánkodik, engedjék ki a friss levegőre. Az alispán szívesen megtenné, de azt hiszi, hogy ez meghaladja hatáskörét. Később a közgyűlésen, mely a rabok sétára való menetelét sohasem tiltotta meg, szóba kerül az ügy, és kemény szavakkal vonják felelősségre az alispánt. Ez azonban azzal védekezik — és pedig sikerrel — hogy ő, hivatalának átvétele alkalmával megkérdezte a vármegye cselédeit, (!) szokás-e a rabokat kiengedni, és azt a választ kapta, hogy nem.² — *Baranya* és *Temes* fogháza még 1841-ben, a *kővárvidéki* még 42-ben is föld alatt van. *Hontban* (1842-ben) a fogház két kis kamrájában 30 rab van elhelyezve. Egy része a fogháznak pedig órájárásnyira van a törvényszéktől. 1845-ban, mikor a magányrendszert léptetik életbe, bogarakkal van teli, a rabokat pedig az ítéletileg kirótt 2 nap helyett 5 napon át koplaltatják (kenyéren és vízen), a nem hőjnapokon sem adva a rabnak 5 latnál több húst. *Nógrádban* is 5 napon át hőjtöltetik a rabokat egy feljelentés szerint. *Bácsban* (1847-ben) a hajdúk egy része a táblabírákat szolgálja. 1841—42-ben *Nagykárolyban*, *Szathmárott*, *Esztergomban*, *Borsodban* gyatra a felügyelet. *Abaujban* a rabok őr nélkül sétálnak. *Zólyom* fogháza (1842-ben) túlkicsi. *Bácsban* (1841-ben) 4-en henýélnek egy szobában. (Itt egyébként kellőleg ügyelnek a tisztaságra.) *Barsban* (1843-ban) egy rab ügyész nemesi oklevelek gyártásával „szórakozik“. *Esztergom* 8 rabját 12 hajdú őrzi, 3 rab mégis megszökik. *Torontálban* 45-ben föld alatt, ezenkívül kocsifészekben, tehén- és lóistállókban van a fogház és 10-en vannak egy négyszögölnyi földalatti pincébe zárva. Magányrendszerű dolgozóházat akarnak létesíteni.

De ezeket is fölülmulják az *urszéki fogházak*. A nyitrai megyei b-i uradalom fogháza, a vizsgáló-bizottság hivatalos jelentése szerint, 4 nem fűthető, ablak helyett két kis lyukkal ellátott szobácskából áll, melyekből a rabok magukat a határos kertbe át szokták ásní. Ha 4-nél

¹ P. H. 1842. évi augusztus 14-ki sz.

² P. H. 1845. évi II. 308.

több rab van, azok egy bűzhödt pincébe, s ha ez sem elég, úgy a város mázsáló házában lévő földalatti lyukba záratnak, vagy pedig polgároknál szállásoltatnak el. Szökések állandó ellenőrzés híján, napirenden vannak. Nyitra rendei, vizsgálati adatok alapján, a rabokat a vármegye fogházába szállítják, s: minthogy — a vizsgálat szerint — a törvénykezés is szabálytalanul folyt, a helytartótanácsot keresik meg a pallos-jog minél hamarább való elkobzása iránt.

*

Lássuk ezek után azt, mit mond *Miss Pardoe*, ez a végtelenül rokonszenves írói egyéniség.¹ Miután a pestvárosi fogházban uralkodó, egészségre ártalmas, erkölcsökre gyilkos viszonyokat valóban megkapó módon ismertette, így folytatja:

„Feltűnő és szomorú, de százszorta keserűbb és lealázóbb az az aljasság, melyre az emberi természet süllyedhet. És soha sem voltam kinosabb és nyomasztóbb kedélyhangulatban, mint, a midőn a tömlőtartó jegyzőkönyvét fellapozva, meghagyta a raboknak, hogy álljanak elejébenk, és mindenki mondja be nekünk (a fogház megszemlélésére eljött társaság tagjainak) hangosan a nevét. Azután ismertette velünk az illető rab által elkövetett bűncselekményt és felolvasta a rab ügyében hozott büntető ítéletet. Oly hiábavalónak és szívtelennek találtam ezt a formaságot, hogy megkérni kénytelenültem a tömlőtartót, kiméljen meg ettől. A tisztviselők látható csudálkozással, a rabok örömmel fogadták ez előterjesztésemet. — Itt megjegyezzük, hogy, *Pardoe* szerint, a vizsgálati foglyok nem engedhetők friss levegőre, az elítéltek ellenben naponta egyegyed órát tölthetnek friss levegőn.

Appert szerint, *Pozsony város fogházának* cellái 1847-ben valószínűs sirboltok, teljesen sötétek, bűzősek, berendezésük egy faágy, melyen piszkos takaró és a rabnak odakötözésére szolgáló lánc van, és a szükségvödör. A rabok itt is sok hónapon át várnak az ítéletre, ruházatuk fityegő piszkos rongy. A rabok jórésze termekben, egymás közelében hever. A rabok közt egy örült teljesen meztelenül járt föl és alá, testén alig volt pont, mely ütések okozta sebektől ment. Egy halálos beteg rab a szükségvödör közvetlen közelében van a falhoz láncolva, kimondhatatlanul bűzös levegőben, sötét cellában, — élelme csak kenyér és víz. A város joggyakorlata szerint az örülteket a rabok közé zárják. *Appert* a nőrabokat is meglátogatta. Ezek is félmeztelenül jártak, lábukon több lánc. A rabnők egyike három gyermekével együtt tartózkodott a fogházban. Sem lelkipásztor, sem orvos, sem senki más nem látogatja rendszeresen a fogházat.

*

¹ Magyarország lakói és intézményei 1839. és 1840-ben II. köt. 6. fejezet.

A bajok főoka a szegénység, illetve a közteherviselés hujja. — *Dobokdának* például leírt a helytartótanács: gondoskodjék fogházi lelkésze, a RR. azonban visszairnak: mindenről fogunk gondoskodni, ha a nagyméltóságú helytartótanács gondoskodik majd pénzeiről.

IV. Irók a fogházakról.

*Szemere Bertalan szerint:*¹

Mint az éj, melyben naplóm e lapját írom, sötét kép elébe vezettek. Az utcákon töltött puskával fegyverkezett néhány őrt látni, kik csordákat hajtanak, nem harmokból, de emberekből. Vászon ingök s gatyájok szennyitől és zsirtól koromfekete, képök sárga és kiaszott, két forgó szemmel, lábaikon vasláncok, melyek lármás csattogása a negyedik utcára is elhangzik. Itt-ott megállapodnak, utba jött ismerőseikkel, sugva, titkon külön értekezni, bűnről és gonoszságról, azokról, miket elkövettek, azokról miket teendnek s az örök puskáikra könyökölve, híven őrzik őket, míg közöttük a pokol veti magvát; néhol a kocsmákba is befordulnak, hogy az itéletnek szeszes italt tartalmazó részét teljesítsék s mohón nyelt nedvvel a lelket és észet elkábítsák; az örök pedig künn az ajtónál híven őrködnek, hogy benn a vétekszülő indulatok tápláltassanak... és az utca népe közt kezdődik a káromkodó és szemtelen szócivaj, mit az örök úgy csillapítanak le, hogy néhányat a puskaagygyal főbe csapnak.

Eötvös-Lukács Fogházjavítás (1842):

Hazánk jelen állapotát tekintve — átlátja mindenki, hogy a kívánatnak nálunk mindeddig megfelelőe még a legtávolabbról sincs. Nem is említve itt a vérhatalommal bíró uradalmak tömlőceit, melyek úgyszólván fölgyígyázat nélkül, egyes gazdasági tisztek kormányzására bizatnak, a a közhatóságok közt is alig találhatunk kettőt, mely között a rabok tartására nézve a legóriásibb egyenetlenség nem léteznék. Vannak közhatóságok, melyek haladva korunkkal, tömlőceikbe a poenitentiaris rendszert behozák, vagy ahoz legalább közelítének; e törvérvényhatóságok tömlőceiben majd a hallgató, majd a magányrendszer hozatott be, vagy legalább a közmunkának célszerűbb elrendezése. Vannak mások, melyeknek börtönei a középkor óta, melyben épültek, úgyszólván semmiben sem változtak. Némely helyen a rab tömlőceből naponkint néhány pillanatra eresztetik ki a szabad levegőre, máshol szabadmunkásként dolgozik; egy vármegyében félmázsás vas terheli lábait, míg a szomszéd törvérvényhatóságnál láncok a rabok legnagyobb részénél nem használtatnak; itt hetenként

¹ Utazás külföldön 1840.

négyszer láttatik el hússal, míg talán a harmadik törvényhatóságban hetekig kenyéren és vizen kívül más élelemre szert nem tehet.

Míg az emberi méltóságot lealázó pálcázás s a halálos büntetés helyébe, melytől műveltebb korunk visszaborzad, más surrogatumot nem mutathatunk, mint oly börtönöket, melyekben a hosszabb időre elzártnak élete, a kisebb vétkesnek erkölcsisége annyira veszélyeztetik, mint hazánk és Európa majdnem minden börtöneiben, addig minden emberszerető declamatióink mellett, jogunk nincs valakit kegyetlenséggel vádolni.

Deák-Hertelendy 1840. évi követjelentése:

Börtöneink pedig sok helyen olyan állapotban vannak, hogy azoktól az emberiség szelidebb érzete méltán visszaborzad. A büntetés célját vesztí a közállományra nézve, midőn a vétkest sújtva csak bosszúl, de nem javít s a hol a börtön egyedül szenvedésnek helye s a hol az erkölcsi jobbulásra figyelem nincsen, ott sem a büntetésnek szigorúsága, sem annak a vétkest bizonyosan sújtó gyorsasága nem elég a büntetteknek kevesítésére, mert félelem jobb erkölcsök nélkül még nem nyújt kezességet a közállománynak arról, hogy törvényei tiszteletben tartatnak. Nálunk pedig fájdalommal kell megvallanunk, a tömlőcök még eddig sem javítóhelyek, hanem nagyrészen a vétek oskolái valának s gyakran a kit indulat vagy könnyelműség vétekbe kevert, de keble fogékony volt még a jóra s az erkölcs útján csak megboltt, de szíve romlott még nem vala, mint vétkét bánó bűnös kerül a börtönbe s mint kitanult gonosztevő hagyja el azt.

Bölöni Farhas Sándor: Utazás Észak-Amerikában. (1835.) 118. l.:

Nálunk a fogházak a megromlott erkölcsök szemétházai, hová egy időre kihányatik a társasági életet megvesztegető rothadt rész, hogy ezen házban, mint, gonoszság iskolájában henye élet unalmi közt, egymást tanítva még rendszeresebben betanultassék a gonoszság a status költségén, hol a fogoly a botozások közt megutálva a bosszúálló törvényeket s az ötöt megalázott s kebeléből kirekesztett emberiséget, új elkeseredéssel tér meg az életbe, visszaboszúlni az ötöt üldözőket.

68. l.: Egy-egy vagy földalatti vagy földfeletti, inkább ólba mint terembe 50—70 becsukatik, hol télben férgek s fagy, nyárban megrekedt hőség fojtogatja, hol a bűzhödtt légben szabadságát csak ideiglen, de egészségét örökre elvesztí, bár erről az ítéletben egy szó sincs... Minden felügyelet megszűnvén, megindul a mirigyes társalkodás, esküdözés, káromkodás, dulakodás, a bűnök történetét a gonoszság mestersegeit, a vétek utait egymásnak elbeszélí, *háborítlanul egész késő éjjelig*, midőn azokkal mintegy megtelve, a szemetes, bűdös, férges téglázaton

vagy összefult szalmán kiki helyet foglal, oly sűrűn, hogy takaró nem lévén, test testet melegít.

Kölcsey (1837):

A megye fogháza három osztálylyal bir. Egyik, mely alsó tömlőcnek neveztetett, tulajdonképen földalatti pince vagy verem volt, hol rendesen hetven-nyolcvan rabló, gyilkos és gyujtogató, rothasztó nyirok és fojtó gőz közt összetorlasztva őriztetett. Ide évenként egyszer vagy kétszer, égő fáklyák mellett, fegyveres hajduk kísé:etében, halványuló arecal és borzongó kebellet szállott le a főügyész, széjjelnézendő, *van-e még sok közöttük, kiket pörbe idézni s megítéltetni elfelejtett?* — A más két osztály az élők levegőjében, földszint épült: egy férfiak, egy asszonyok számára. E kettőben mindenféle rangú megrögzött és kezdő gonoszok, vigyázatlan tettekért befogatott ifjancok és őrültek minden különbség nélkül együvé zárattak. E két osztályt a legteltesebb joggal úgy lehetett tekinteni, mint legcélrányosabb iskolát, hol a földalatti osztály jövődö lakosai vagy lakosainak oktatói s útbavezetői állandóul neveltessenek s olykor, a népnek retentéseül ezen multságául a vesztőhely gazdagítására egy-két zsákmány előre készülhessen. Mert, kit egyszer ifjúsága hajnalában bármi történet következtében a sors ide kényszerített, annak igen nyomorult fejének kell vala lenni, ha a vétek minden tekervényeivel s legborzasztóbb szemtelenségével tökéletesen meg sem ismerkedett. Ki idejöttekor a becsületérzés valamely szikráját még szívében hordozta, vagy az emberi nem iránt tisztábban vagy homályosabban még valami hajlandóságot érzett, minden bizonynyal e kettő nélkül tért vissza a társaságba, onnan időről-időre ide, mint honába ismét eljövendő.

Zsoldos Ignác-nak A honi közbátorság-ról (1838.) 77. l.:

. . . valamint magunk a sötétség rejtélyiből már egyszer kívánszorongva a világosság fiai lenni törekedünk, úgy azon idő, midőn a gonosztevők bűzhödt odvak és földalatti undok barlangok penészes helyein folyvást kínzandóknak, sőt mondjuk ki az igazat — kivégzendőknek tartattak, már hála a felvilágosodás lelkének, elmúlván, *jóllehet a régibb fogházak földalatti kínhelyein még sok igaz, hogy gonosztevők, de emberek nyomorognak* . . .

Eötvös József: Vélemény a fogházjavítás ügyében nemes Borsód vármegye abbeli küldöttségéhez 1838. (5. és 6. l.):

A törvény, mely a társaság védpajzsának alkottatott, most gonosztevők iskolája lett s egyesületté, melyben a vétek a legnagyobb mesteri a társaságnak nékiek erővel általadott tanítványait nevelik s melyből, mintegy műhelyből, a rég forralt vétek a naponkint szabadultak által elárad.

Midőn egy megyében a tömlöcök tisztasága és egészsége *tűnik szemünkbe, a másikban* a homály, mely a börtönön elárad, mintegy jótettnek látszik, mert mindazon undokságot elrejtí előttünk, melyek benne léteznek s melyektől eliszonyodunk. . . . Így a gonosztevő nem azért büntetetik oly keményen, mert vétke súlya nagyobb, mert kevesebb reményt ad a jobbulásra, hanem mert egy megye tömlöcébe került szerencsétlenül s nem a másikba.

Hegedüs Sándor: „Tekintetes Vasvármegyének Szombathelyen ujan épített börtönei s abban felállított javítóintézet története kezdetétől tökéletes kifejléséig, jelen állapotjával együtt:

1831. ápr. 18-ka vala azon jeles nap, melyen a ns megye rendei figyelmöket a tömlöcügy felé fordíták. A nemes megye előbbi tömlöcei tudni illik a föld alá szinte két-három ölnyre mélyedvén, öt-hat külön rekeszből állottak, a melyek mindenikébe 20—24, néha több rab is 3—4 sorba úgy záratott, hogy naphosszában szabadon lennének láb-békóikban, de esténként éjszakára lábvasaikon egy hosszú lánc keresztül vonása által, melynek vége az őrszobába fölhuzatott, egybe fűzetnének. Az egész épület sötétsége miatt vadak barlangjához hasonlita és szűk lépcsőin gyertyavilág nélkül napon által is lehetetlen volt a lejárás. A felső épület semmivel sem volt célirányosabb az alattinál. Így tehát többen a sötétség fíjai egy barlangban lévén zárva, a here élet szülte unalomtól izgatva, időrovidítés okáért, egymás közt váltogatott beszélgetések által a börtönt . . . erkölcselenség tanyájává, gonoszra oktató iskolává változtatták. — Az új börtön, szerző tervei szerint, 1836-ban készült el 22 ezer pengő forintért, mely jórészt, a nemesség önkénytes adakozásából került össze.

ELSŐ RÉSZ.

A fogságbüntetés.

I. Fogházfelügyelet.

A *fogházfelügyeletet* gyakorolják legfelsőbb fokon a *kancellária*, illetve a *király* és a *helytartótanács*; ezeken kívül a *közgyűlés*, valamint a *tiszti ügyész*, ki a fogház élén álló *udvari kapitányt* (más megyékben *várnagynak* hívják) is utasíthatja. Az udvari kapitány alatt állanak a *tömlőctartók*, *fogházőrök*, *hajduk*. *Női alkalmazottja* a fogháznak nincs.

A *helytartótanács* ellenőrzési jogainak¹ biztosítása céljából a rablajstromot félévente kell felküldeni. Egy 1828-ban kelt rendeletnél fogva a meg nem ítélt rabok lajstroma is felküldendő. A rablajstromban kitöltendő rovatok: 1. folyószám, 2. a rab befogatásának kelte, 3. neve, 4. kora, 5. valása, 6. állapota, 7. születési vagy lakhelye, 8. elkövetett vétkének rövid kivonata, 9. a tárgyalás napja, 10. az ítélet lényege, büntetésnem, bot, korbács, vessző, 11. készpénzbeli fizetés, 12. volt-e már ez előtt büntetve, 13. észrevételek.

A *közgyűlés* negyedévente gyakorolja ellenőrzési jogát, mért is a *tiszti ügyész* az igazságszolgáltatás általános menetről szóló jelentésébe a fogházat érdeklő adatokra különös gondosságot tartozik fordítani. A közgyűlés a tapasztalt szabálytalanságokért a felelősek ellen nyomban elrendelheti az eljárást, külön vizsgálat nélkül is.

---

¹ 1757. évi június 22., 1762. évi december 17. és 1765. évi október 17-ki rendelet.

A közgyűlés hatásköre, valamint a helytartótanácsé is a kebelbeli uriszékekre is kiterjedvén, úgy a tisztügyészi, mint a közgyűlési jelentésbe az uriszéki adatok is befoglalandók.

*

Már a mű első részében mondottakból is kitűnik, hogy a főlügyeleti szervek felvilágosítást kérhettek és kaphattak minden ügyről, de cselekvésre, avagy a hiányok eltávolítására, visszaélések megszüntetésére a legtöbb esetben képteleneknek köllött bizonyulniok. Első sorban áll ez a helytartótanácsról és kancelláriáról, melyek végzéseket hozhattak, leiratokat meneszthettek, de, alkalmas kényszereszközök híján, meghagyásaiknak nem tudtak fogamatot szerezni.

A közgyűlés pedig? Akarna segíteni a bajokon, különösen a 40-es években; több ízben tesz lépéseket ezen „legszomorúbb karban lévő fogház bajainak a megszüntetésére“, de köztelherviselés híján nem tud segíteni.

*

A megyei fogház berendezésére vonatkozóan lássuk mindenekelőtt *Miss Pardoe*-nek, a legrokonszenvesebb egykorú írók egyikének 1839/40-ből kelt, magyarországi útleírásából a következőket:¹

... Bolthajtásos kapun át, sötét, szűk folyosóra értünk, melybe más folyosó nyílt. Ezen folyosónak erős vasráccsal ellátott ajtaja előtt űr állott. Átléptük e vasráccs ajtó küszöbét és hirtelen becsukták mögöttünk az ajtót. A fogház első osztályában voltunk: balról a fogházudvar, melyben az elítélteknek naponta egy órát szabad tölteniök a friss levegőn, kivévn azokat, kiket elzárásra ítélték, vagy kiket valamely súlyosító körülménynél fogva helyzetük ezen könnyítésétől fosztottak meg. Az udvart a fogház falai és a szomszéd házak zárják körül. A falak azonban 15—16 lábnál sehol sem magasabbak. Az udvar mintegy 30 négyszögláb, nagyon agyagos talajú, közepén kút, a foglyoknak szolgáló, odaláncolt ivóedénynyel. A foglyoknak az udvarban időzés alatt, *Pardoe* szerint, nem szabad egymással beszélniök. — A tömlőcszobák mind a folyosóra nyílnak. A nyomor és a lealjasulás itt még a városi fogházban tapasztaltakat is meghaladja. 700-an voltak már a fogházban elhelyezve

¹ II. kötet 7. fejezet.

és nyolcvannak beszállítását várták a legközelebb jövőben. — A levegő sűrű és dohos volt. A talaj sártól süppedékeny és az egész fogház katonákkal telve. És ezek rendkívüli tisztasága kiáltó ellentétben állott környezetükkal. — A katonai megszállás oka az volt, hogy az utolsó napra virradó éjjel két rab megszökött; de szökésük mikéntjét-hogyját a hatóságok csak oly kevésbé tudták kitalálni, mint mi. — Minden tömlőcnek két ajtaja van; a belső ajtó vashól, függő lakattal, melynek kulcsa a fölviigázónál van. A külső ajtó erős vasrácsból áll, csak oly lakattal, mint a másik. Minden cellához külön kulcs szól. Egyik cellában tizenegyen voltak, kik közül ketten valahogyan mind a lakatokat kinyitották; a folyosóra érve, valamelyik éléskamarának az ajtaját kinyitották és a kéményen keresztül a háztetőre értek. Akkorra azonban megvirradt és az őrség észrevette őket, mért is azzal elkeseredett harcot kellett vívniok. Az a gondolat, hogy ezek a szökésük tervét másoknak is elárulták s hogy ennek folytán követőkre fognak találni, okul szolgált a katonaság berendelésére. — A női fogház a második udvarban van elhelyezve. Kettős vasajtó zárja el ettől, de a bejáratnál azonkívül őr is áll. Az a 100 szerencsétlen, kit ide helyeztek, ha ugyan lehet, még piszkosabb, szurtosabb és lealjasultabb, mint a férfirabok. Az első cellába lépés után több másodperc telt el addig, míg (a sötétségtől) bármit is látni lehetett... Csoportosan, összekuporodva ülnek az anyák, félig meztelen, nyomorult, elcsenevészedett gyermekeikkel, homlokuk barázdával telt, arcukon ép csak a bőr... Szóval vérfagyasztó jelenség! Esdekelve koldultak és mohón ragadták meg a feléjük nyújtott alamizsnát... A nőfoglyok kétharmada gyermekgyilkosság miatt került a fogházba. Ez a bűncselekmény országszerte gyakran fordul elő. A többi rab kisszerű lopás miatt ült... Egy másik cellába zárt rabnő térdén meztelen gyermek, mellette a földön öreg rongyokba takart gyermek. Azért tartóztatták le, — úgymond a börtönőr — mert egy péküzletből két kenyeret lopott. Szó nélkül vette át a neki adott alamizsnát, de oly túlboldog tekintetet vetett előbb rám, majd a gyermekekre, hogy élőszóval csak kevesebbet fejezhetett volna ki... Egy másik cellában lepedővel letakartan férjgyilkos nő teteme hevert a ravatalon. A lepedőt székekkel és konyhaedényekkel erősítették meg az ágyon. — *Pardoe* a gyilkosság miatt 15 évi folytonos magánelzárásra elítélt *Beleznay Sámuel grófot* is meglátogatta cellájában.¹ A grófot tágas, tiszta, világos szobájában találta. Szobájában asztal és szék is volt (oly kedvezmény, melylyel egy rab sem dicsekedhetett). Bár a 15 évből csak 5 telt le, már is folyton arról beszélt, miként fogja a 15 év leteltével elkövetendő gyilkossággal bosszú-

¹ II. kötet 8. fejezet.

vágyát kielégíteni. A nejének kérelmére rendelkezésére bocsájtott olvasókönyveket nem használja.¹ Belezna csak az első öt év letelte után kért engedélyt a királytól, hogy időnként „friss levegőre” bocsájtassék.

A Nyáry Lál által szerkesztett 1838. évi „Közigazgatási Javallat” már javítani akart a viszonyokon. Ennek IX. cikkelyének C) c) pontja szerint: „Az alispán (miután a fenyítő törvényszéktől elkérte volt a rabok jegyzékeit) elővén az ítélet alá bocsátott fenyítő és büntető pereknek a főjegyző által készített jegyzékét, az ítélet alá bocsájtottak közül előbb a fogvalévő rabokéban, s úgy aztán a magokat szabadságban védelmezőkében hozat ítéletet. Ez meglévén, a Törvényszékből egy szolgabíróval, egy ügyvéddel, és az udvari kapitányt oly végre küldet ki, hogy a *tömlöcöket megjárván, tévedésből nem maradt-e rab ítélet nélkül*, ugyanazon ülésnek tegyenek jegyzőkönyvbe iktatandó jelentést.”

Szóval: tévedésből is maradhatnak rabok a fogházban és az ily tévedést nem is követi okvetlenül bűnvádi eljárás.

II. A szegedi javítóház (Domus Correctoria Szegediensis).

Egy évet meghaladó szabadságvesztésbüntetésnek törvényszéki vagy kegyelmi hatóság általi kirovása esetén gyakran a szegedi javítóházban töltendő ki a büntetés (a szokott szigorításokkal).

Vajna Károly szerint:² az intézet 1785-ben alakult meg (nőraboknak csak 1790-ben) Szegeden, és 1831-ben szűnt meg. (A „Magyar Börtönügy” szerint 1832-ben.) A munkanemek voltak (1805—6): gyapjútépés, gyaratolás, fonás, harisnyakötés. Az 1806-ki utasítás szerint: favágás, vízfordítás és más házimunkák is, de — főleg 1810 után — különösen házon kívüli munkával foglalkoztatják őket. Az utasítás értelmében mezei munkára

¹ Az elítélt fiát a nádor főherceg nejének közbenjötté folytán elvették a családtól, melynek több tagja követett el gyilkosságot és istenfélő emberekre bízta.

² A mű kiadási költségeinek fedezésére az államnak — minthogy a börtönügyi kongresszus alkalmával Gerbeaud számlája mindent fölemészített — nincsen pénze.

alkalmazni nem szabad a rabokat, ellenben addig, míg *gyár* fog létesülni a fogházban, a rabok lehetőleg mind alkalmas módon foglalkoztassanak. — A század elején nagyban divik a raboknak egyes szegedi polgárok házában való dolgoztatása. — *Fegyelmi fenyítékként* alkalmazásban van a kenyéren és vízen való böjt, valamint a korbács is. — *Vajna* átkutatta az összes iratokat és ezek alapján statisztikát készített. Egy esetet sem talált, melyben a beszállított rab büntetése 1 évnél rövidebb tartamú fogság lett volna. A 18. század végén itt is előfordul még életfogytiglani fogságbüntetés, ellenben a 19. század eleje óta már 12—15 év is a ritkább esetek közé tartozik. Nem egész számú évre (12 év és 4 hónapra) szóló ítéletet csak egy ízben talált. Némely megyében, így *Gömörben*, divik a raboknak bizonytalan időre való elítélése, illetve beszállítása. A helytartótanács 1815-ben betiltja az ily rabok felvételét, de elég gyakran megengedi, hogy az igazgatóság helytartótanácsi engedéllyel a rossz rabokat a büntetési idő letelte után is visszatartsa. — Eddig *Vajna*.

Javította-e a szegedi ház az erkölcsöket, nyílt kérdés. Tény azonban, hogy a fegyelem nem lehetett túlnagy, mert a rabok gyakran, így a Pestvármegyéhez 3750|1811. sz. a. érkezett megkeresés szerint, egyszerre 30-an szöknek meg. És a megye ez alkalommal, ugyan e szám alatt hozott közgyűlési határozatával ki is mondja, hogy a szegedi ház felállításának kétségekivül az volt a célja, hogy hosszabb raboskodásra ítélt gonosztevők, kiknek megjobbításokban a jurisdictiók fogházai elegendő módul nem szolgálhatnak, jó őrizet és felvigyázat alatt munkásság, oktatás és rendtartás által megjavításokban sikeresebb előmenetelt nyerjenek. Hogy pedig a ház e célnak semmi részben meg nem felel, az sokkal világosabb, mintsem hogy próba nélkül szűkölködjön, mert ezen fenyítőházzal bátran azt lehet mondani, hogy abból szintannyian bocsájtatnak el megvesztegetve, mint megjobbítva.

A felügyeleti jogot a helytartótanács gyakorolja jóval terjedelmesebb mértékben, mint a megye fölött. 1105|1807. — A rabok itt munkával foglalkoznak és munkájuk, úgy

látszik, jövedelmező volt, a mennyiben a megye¹ a befolyó jövedelem kiutalását sürgeti, arra hivatkozással, hogy az fedezi a tartási költségeket.

1817-ig az a felfogás, hogy csak a nagyobb gonosztevők küldendőek oda. Ekkor a helytartótanács 6436. sz. leirata szerint a büntetésnek nem annyira a megtorlás, mint a javítás a célja, ép ezért mindent el kell követni a bűnösök megjavítása céljából és az elítélt törvényhatóságát a rab erkölceiről, illetve arról, nyújt-e reményt a megjobbulásra nézve, értesíteni kell. Miután pedig a javíthatlan gonosztevők, mindhárom fokon hálálra ítélték, kik kegyelem útján jutnak a javítóházba, a többieket elrontanák, ezért Ő Felsége elhatározta, hogy a jövőben nagy, azaz javíthatatlan bűnösök ne kerüljenek a javítóházba, hanem csak a megjavíthatók.

III. Pestvármegye fogháza 1845-ig.

Mindenek előtt az elnevezésekkel legyünk tisztában.

„Fogház“ és „börtön“ azonos fogalmak, mert a szabadságvesztésbüntetésnek voltaképen csak egy faja van, oly esetben pedig, midőn (kisebb tartamú, 2 hónapot meg nem haladó) szabadságvesztés esetén az ítélet „fogság“, vagy a ritkábban előforduló „börtön“ kitétel helyett „elzárás“-t említ: ez alatt is csak fogság értendő, csakhogy az elítélt éjjel-nappal a *tömlöcben* tartandó. „Tömlőc“ alatt a fogháznak egy (bármely) szobája, kamarája értendő. — Itt megjegyezzük, hogy *elzárást*, hosszabb tartamú büntetések esetén, egy hónapot meg nem haladó tartamban, gyakran rónak ki.

*

Egy szobában, ellenkező intézkedés híján, többen laktak;² így a bűntársak is,³ sőt az egészségesek a betegekkel.⁴

¹ 1346|1817.

² 3584|1829. 1520|1824.

³ 1830|1824.

⁴ 1595|1815 báró Neoser Anna is. (Rabkórház még a 40-es években sincs). 1684|1840. Elzárva két hónapi vas és bőjt. (1848 : LVII. 56.) félévi elzárás melletti fogság.

A fogság kirovatni szokott legrövidebb tartama 2 hét. Leghosszabb tartama 15 év.¹ Elvben életfogytiglan terjedő fogság is kiróható, a mint ez az 1814. évi október 24-iki 27969. sz. kelytartótanácsi leiratból kitűnik, de életfogytiglani fogság sem az én kezeim közé került ítéletekben, sem *Vajna Károlynak* mindedig csak kéziratban meglevő kutatásai szerint nem fordul elő, legfeljebb a 18. század végén, de akkor is csak kegyelmi határozatokban.²

*

A mi már most a rendszert illeti, a magány, a hallgató, vagy dolgozó rendszer elvei még csak távolról sincsenek megvalósítva. Minden inkább van a fogházban, mint rend.

Még csak a *fölkelés, lefekvés* vagy *étkezés* ideje tekintetében sincs a rabok szabadsága megszorítva.

Ugyanez áll a rabok (foglyok) *elkülönítéséről*.³ Hosszú idejű és rövid idejű rabok, rovott múltú tolvajok és rablógyilkosok együvé kerülnek, együtt élnek a korcsmai verekedés miatt letartóztatottakkal; fiatalok a vénekkel, visszaesők az első ízben büntetettekkel, elítéltek a vizsgálati foglyokkal. Ezeknek egymástól való elkülönítését 1844-ben is csak indítványozták. (5423). Az 1819. évi 18567. sz. helytartótanácsi rendelet értelmében a másodizben halálra ítélteteket a többi rabtól elkülönített helyen kellene tartani, de sehol sem gondolnak e rendelet következetes keresztülvételére. — Az 1784. évi 2148. sz. rendelet is előírja, hogy vigyázzanak a törvényhatóságok, nehogy a rabok a fogházban összebeszéljenek, de ez a rendelet sem hajtható végre. Ép csak a nőfoglyok⁴ vannak elkülönítve a férfiaktól, a mennyiben ezek tömlőcei az épület emeleti részében vannak elhelyezve. Ámde ezek fölött is férfiak gyakorolják a felügyeletet... Megengedheti ugyan a kormány, a mint ez az 1796. évi 1314. sz. Rumprecht Kata ügyéből kifolyólag kibocsájtott helytartótanácsi leiratból

¹ Appert szerint a Komárommegye fogházában 1847-ben elhelyezett rabok közt sincs egy sem, kít 15 évet meghaladó időre ítélték volna.

² Így az óbudai uriszéktől főlebbvitt, főnnebb megbeszélt Sháber Lőrinc esetében (310/1792.) 3 napi bőjtrel és falbakapcsolással súlyosítva.

³ 1089/1833, 1744/1814, 4494/1840, 1904/1811, 518/1845.

⁴ A fogoly kifejezés elítélte és letartóztatokra egyaránt alkalmaztatik.

kitetszik, hogy a büntetést, kivételes körülményekre tekintettel, nem a megye fogházában hanem a nőrabok elhelyezésére alkalmasabb budai apácák klostromában, más esetekben, hogy a szegedi javítóházban töltsék ki, ámde az ily intézkedések ritkábban szoktak előfordulni. A férfiaknak a nőktől való elkülönítése egyébként már az 1753. évi ápril 5-ki rendelet óta kötelező.

A tisztaság sem nagy.

A fogházba felvehető rabok legnagyobb száma nincs meghatározva. A túlszűfolttság csak oly állandó jelenség a fogházban, mint a skorbút.¹

*

A viszonyokat jellemzi, hogy a voltaképeni letartóztatás napját sem tartják nyilván. Bármely szolgabíró, alszolgabíró, esküdt vagy mezei biztosnak jogában állt a keze ügyébe került egyének letartóztatását elrendelni. Ezen kívül a községi előjáróság, községi bíró is — jogosan-e, jogtalanul-e, az más kérdés — de bőven él a letartóztatás jogával. Senki sem kutatja, mennyi időt töltött a letartóztatott a községi fogdában, a mezei biztos fogházában, hány napig tartott, míg a megye északi vagy déli határáról a vármegye fogháza elkerült, utközben hány fogházban s hány napig tartották fogva, hányszor pofozták meg, hányszor koplaltatták. Mindezt közigazgatásjogi kérdésnek tekintették. Innét, hogy a büntető bíró csak oly kevéssé firtatja, mint az udvari kapitány.²

Az *uriszéktől* átvett *kecskeméti fogházban* sem jobbak a viszonyok. A város törvényszéke átír,³ hogy „a kecskeméti raboknak eddigi őrei általi tartása nem bűnhődés, sőt inkább

¹ Már az 1845. évi márciusi közgyűlésen szóba került Pest városának átirata az iránt, hogy az akasztófát vitessék el helyéről. A közgyűlés, tekintettel azon körülményre, hogy a megye fogháza annyira túl van zsúfolva rabokkal, mint az országnak egy megyéje sem, miért is tágasabb börtön építése maholnap elődázhatlanul szükséges lesz, azt válaszolja, hogy csak az esetben fogja eltávolítani az akasztófát, ha a várostól (börtönépítési célra) alkalmas házhelyet kap.

² 2859|1839, 7145|1837, 3807|1833, 2304|1837, 7356|1837, 2635|1810, 2140|1824, 929|1838, 6631|1843, 2186|1822, 5224|1835, 2242|1828, 3830|1828, 5145|1833, 261|1844, 2578|1817.

³ 1152|1845.

lakomának nevezhető közbotrány, mit a tömlöctartóknak az ottani lakósokkal egy vagy más utoni összeköttetése segít elő“. Ezért a törvényszék indítványozza, gondoskodjék a megye kellő fölügyeletről, nehogy továbbra is 15—20 embert kelljen egytűvé zárni, és sziveskedjék a megye az egy évnél hosszabb időre ítelt raboknak a megye pesti tömlöcében tartását engedélyezni. A RR. kimondják, hogy a jövőben az összes rabokra nézve nemcsak a bíraskodás, de a tömlöcöztetés is Pesten lesz végrehajtandó. — A *kalocsai* uriszek fogházából¹ a rabok az ablakot kitörve szöknek meg, mialatt az őr az ablak alatt sétál. — *Földváry Gábornak* egy 1822-ből kelt jelentése szerint a *solti* uriszek fogházában egyenesen tarthatatlanok a viszonyok. A fogház föld alatt van elhelyezve, de a földalatti odú gádorjának bolthajtása ki van törve. Elegendő számú hajdut nem tart az uradalom, úgy, hogy sokan szökdécselnek. *Földváry* szerint az uradalmat, a megyének 1779. évi 2429. számú és több más hasonló esetben hozott határozatához képest, *ad ammissionem usus juris gladii* (vérhatalmi jogának elvesztése iránt) kellene bepereltetni. Ám az 1822. évi Boldogasszony havának 30-án tartott kisgyűlés véleménye ezzel szemben oda irányúl, hogy perlésre nincs ok, minthogy az uradalom részéről a megyéhez érkezett beadvány szerint „a hibákat hovahamarább eltávolítani“ fogják. Jövő őszig tehát a megye várakozó állásponttal is beérheti... és az is elég lesz, ha a megye meghagyandja az uriszeknek, hogy vigyázzanak a rabokra jobban. — — 48-ban a megye *Nyáry Pál* alispán jelentéséből megtudván, hogy a *solti* uriszek fogházában még mindig nincsenek légvonó ablakok, meghagyja azok építését. (4053.) — A *ráckevei* uriszeknél divott állapotok megvilágítására pedig két körülmény alkalmas. Egyik, hogy 1822-ben az óriási kiterjedésű uradalom fogházában egyetlen egy rab sincs, másik a következő ítélet:

1835/1755. Raboskodó Török Mihály, azért, mert a tömlöctartó egy kanna bort a tömlöcbe vinni nem engedett, azt a kannával úgy fejbe vágta, hogy az rögtön eszméletét veszti. — Ezért, figyelembe véve, hogy

¹ 4323|1821.

raboskodása alatt már sok büntetést kelle kiállania, raboskodásának eteltétől számítandó még egy fél évj rabságra, ez alatt két ízben elszenvendő 80 botütésekre, mai naptól kezdve pedig, egy órát *mindennap kivéve*, melyben, a tömlőctartó kíséretében, a friss levegőre kísértessék, szünet nélküli elzárásra, hetenkint 3 napi *bőjtve*, és ezenkívül minden hevítő italoktól folytonos eltiltásra ítéltetik.

A *fogházba szállítás* nincsen különös formai előfeltételekhez kötve. Hisz minden bűnvizsgáló közeg vizsgálat foganatosítási jogánál fogva hatáskörrel bir a letartóztatásra és csak azt kell kutatni, hivatalos közeg részéről történt-e a beszállítás, különösen, minthogy nem a letartóztatás szorul indokolásra, hanem a szabadlábon hagyás.

Csak 1844 után kezdik a letartóztatásba helyezést nyilván tartani. De a letartóztatás időpontjának itt csak a vármegyházába történt szállítást tekintik.

IV. Kedélyesség.

A fogház kétemeletes.¹ A *fehérnép*² a II. emeleten van elhelyezve. Ezekre is a tömlőctartók és hajduk ügyeltek, a minek természetesen nem maradnak el a következményei. Porubcsányi a rabnőket fürdőbe viszi.³

A terhesség, melylyel mint kezességre való kibocsájtási okkal foglalkoztunk, nem ritka,⁴ bárha *Reviczky Imre* főügyész 1831-ki jelentése szerint egy év alatt a tömlőcben csak öt rab asszony esett teherbe. Minthogy pedig a legfelsőbb rendelkezések szerint az ügyész tartozik a teherbeesés eltávolítására vigyázni, kéri, hogy a rabnőket a városba strázsa nélkül ne engedjék kóborolni és a vármegyházán elvégezhető munkára alkalmazzák, szorosan felvigyáztatván ott őket.

¹ 1507|1810.

² 3584|1829.

³ A rabokkal való „jólábon élés“ egyébként minden valószínűség szerint nemcsak Pestmegye tömlőctartói részéről volt tapasztalható. — *Hegedűs Sándor* „Vasvármegye börtönei“ című munkájának 22. lapján, javító intézet szabályai közt elsőnek azt sorolja fel, hogy az intézet minden tisztviselőjének tilalmas legyen valamit a bűnhődőtől venni vagy eladni, azzal akármely szövet ségbe lépni, magának vele dolgoztatni stb.

⁴ 3584|1825.

A II. emeleti faajtón, melyet csak 1811-ben (2342) helyettesítenek vasajtóval, könnyű szerrel a padlásra lehet jutni . . .

*

A fogházban kedélyesek a viszonyok.

Több rab a fogházban kétforintos készítésével szórakozik.¹ Ez azonban, úgy látszik, nem valami ritka jelenség, mert már az 1813. évi 18506. sz. helytartótanácsi rendelet minden törvényhatóságot felhívott arra, hogy vigyázzanak, nehogy fogházában hamis pénzt készítsenek.

A tömlöctartók gyakran a rabokkal együtt esznek-isznak.² Porubcsányi tömlöctartó³ pénzért a szigorításokat (a botot) elengedi.

Zenthal rab 1825-ben a fogházban értesül a vizsgálat eredményéről, mért is a törvényszék végzésileg (102) kénytelen eltiltani a tisztviselőket attól, hogy vele, szobájában, esküdt jelenléte nélkül beszéljenek.

Balla Károly udvari kapitánynak 1832-ben kelt hivatalos jelentése szerint: a megye tömlöcében levő rabok, a régi szokásokra hivatkozva, sem lezárva nem akarnak lenni, sem közmunkán, hanem a kapunak aljait ellepven, sétálgatnak, pipáznak, a bezárt rabokhoz postákat hordanak, azoktól a városba leveleket küldözgetnek, rossz személyeket kerítvén be a vármegye házába, nyilvános botrányozásokat követnek el. A RR. meghagyják főügyész *Rákóczy András* urnak, hogy az ítéleteket a közmunka tekintetében szorosabban hajtsa végre és hogy a jövőben a rabokat, ha már a városba engedi, hát gondoskodják, hogy ne nőgyermek, hanem *strázsa kisérje*.

*Bikszeghy Sámuel*⁴ a fogházból az Emmerling-kávéházba megy minden strázsa nélkül magánügyeinek megbeszélésére. — Egy 1842. szeptember 12-iki ítélet szerint Hideg József megyebeli szentenciás rabot azért kellett $\frac{1}{4}$ évi rabságra ítélni, mivel főügyész *Egressynek* boros pincéjét feltörte és

¹ 1558|1822.

² 5224|1835.

³ 1065|1831.

⁴ 2280|1802.

mintegy 1½ akó bort elorozott. Itt megjegyezzük, hogy eltiltani a borivástól a vizsgálati rabot egyáltalán nem, a megfált rabot pedig csak ítéletileg lehetett. („Minden italoktól eltiltással“ vagy a „mértéktelen borivástól eltiltással“ N évi fogházra ítéltetik.) E szigorítás különösen vérengzések esetén gyakori.

1852/1818. sz. végzés szerint, miután jelentés tétetődött az iránt, hogy a vármegye fogházaiába annyi bor vitetik be, hogy a rabok már többször lerészegedtek, az határozatlik, hogy azon rab, ki a fogházakba ezentúl engedelem nélkül bort fog bevinni, 25, azon hajdú pedig, a kinek őrállása alatt a bor bevitetett, minden esetben 12 pálcaütéssel fenyítessen meg. Hogy pedig ezen határozásnak annál biztonságosabb fogamatja legyen, rendeltetik, hogy a vármegye házából kijáró rabok visszaélések alkalmatosságával az őrtálló hajdú által szólíttassanak meg és a náluk lévő butorok és edények mindannyszor vizsgáltassanak meg. A rendelkezésnek azonban kevés a fogamatja.

Két budai polgárasszony jelentése folytán „kisül“, hogy Legény János pestvármegyebeli rab őket délután meglátogatta. Az e miatt kérdőre vont Legény János azzal védekezik a kihallgatás során, hogy sürgős ügyeinek elvégzése céljából látogatta meg a dámákat. Karsics hajdú pedig, kire azután került a sor, azzal, hogy a vármegye háza előtt pipázó rab az udvari kapitány úr fiának társaságában távozott, így hát jogosan tehette fel, hogy szabad kimenője van. Ezen elfogadható védekezésnél fogva a megye 1798. évi május 16-án hozott közönséges gyűlési végzése szerint: „Nemcsak az efféle, hanem a többi rabokkal való szoros vigyázás és vigyáztatás szoros kötelességül hagyatik kapitány úrnak.“¹ És ezzel az ügy befejeződött.

Beleznay Sámuel gróf rabtársát, Flödnik bárót véresre veri. A megindult vizsgálat tanúságaként azért, mert a báró a grófot egy fazék csunyasággal leönté.² Kuti József tömlöc-tartó (4507/1817.) Beleznay Sámuel szobájából Csonka Örzse

¹ 1125/1798.

² 4673, 1817.

nőszemélyt kiűzi. Az előjogok megsértése fölött dühbe gurult gróf ennek folytán magához kéreti e tömlöctartót és egy tésztanyujtó deszkával úgy elpáholja, hogy nyelve még most is reszket.¹

V. Szökések a fogházból.

A *szökések* napirenden vannak. 1811-ben (2342.) a padlás faajtáját vasajtóval helyettesítik ugyan, de ez csak a gyöngébb testalkatúaknak akadály.

A vármegye háza már akkor is *átjáróház*. Az udvarban lézengő rabokat bárki meglátogathatja.

Látogatók fogadásától csak a kisgyűlés vagy közgyűlés tilthat el. De eltiltás esetére is könnyen ad engedélyt a hatósági személy jelenlétében való látogatásra.²

Leskay Kata rableány a börtönész nejének ruháit magára öltve, hátán puttonnyal szökik meg.³ Titsák rab, nehogy elárulhassák, szökése előtt Matisz és Halmár rabtársai borába ópiumot kever.

Majláth József és Papp István⁴ egy őrizetlen pillanatban a pincéből, hol fát kellene vágniok, megszöknek, de senki sem felel értök, mert Czitterbarth építész úr, Balla Károly udvari kapitány jelentése szerint, új ablakokat épített a pincébe, és erről persze senki sem tudhatott.⁵

A pesti színházépítkezés helyéről is többen szöknek. (5547/1837.) A tanács több ízben leír: így (862/1810.) Pod-

¹ Wolf Adolf Streiflichter ueber den Strafvollzug in Oesterreich Salzburg 1904: Egy tiroli házban a rabok a fogházörmester családjának nőtagjaival dárídóznak, isznak és táncolnak, a fogházörmester leányaival nemileg közösznek; felügyelet nélkül elhagyják a fogházat, azon a címen, hogy magánszemélyek részére dolgoznak, csapszékbe is eljárnak, pipázva, dalolva, részegen térnek vissza, sat. sat.

² 3405|1836, 51|1897, 645|1820, 2956|1820.

³ 1999|1843

⁴ 6244|1841.

⁵ 1761. március 26-ki királyi rendelet meghagyja, hogy a RR. az 1811. évi január 8-án 1189. sz. a., majd az 1813. évi 24665. sz. a. kibocsájtott helytartótanácsi rendelet értelmében jobban vigyázzanak a rabokra, secure custodiantur, mert sok a szökés, s hogy a szökevényrabokat a helytartótanács által köröztessek, de mi sem könnyebb mint böles rendeleteket kibocsájtani. A rabok országszerte tömegesen szöknek, pedig hát a szökés ekkor még de lege lata is büntetendő, rendelet 1787. évi 33258. helyettesítvén a törvényt.

maniczky József és Sötét György esetében és 2188/1835. sz. alatt. A megye intézkedik is, meg nem is. Végzéseinek nincs sok foganatja. A vizsgálat 442/1810., 1782/1810., 1819/1827., melyet hol a szolgabíró, hol a tisztiügyész, hol meg mindkettő foganatosít, ritkán vezet eredményre, 4246a/1842. szám alatt a helytartótanács leírata végre kötelezi a főügyészt, hogy a fogházat naponként vizsgálja meg, de a helytartótanács nem parancsol a főügyésznek.

Egyes esetekben azonban megdöbbenő a szigor.¹ „A szökni akart rabokat tartsa az udvari kapitány éjjel folytonosan és ha kell nappal is karikában. (6379/1841.)“

Gozony Dániel rab, ki a szintén rab Beleznay Sámuel gróf levelezését közvetítette, Balla Károly igazoló jelentése szerint nem tőle, hanem Szemere főügyésztől kapott engedélyt a kijáráásra. Szemere a főrvényszéknek 1818 Karácsony hava 8-án tartatott szesszióján felvett jegyzőkönyvének tanúságaként Bárczay alispánra tolja a felelősséget. A RR. ennek folytán a tömlőctartó fiát, a ki ludas a dologban, megdörögálják, Gozont pedig elzárásra ítélik.

Szökevény raboknak országos köröztetését az 1761. évi március 26-ki és ugyanez évi augusztus 4-ki rendelet értelmében a helytartótanács el szokta ugyan rendelni, de a körözéseknek, a nyilvántartási viszonyok kezdetlegességénél fogva, csak ritkán van foganatja.

2022. szerint a vármegye segíteni akar a bajon. A fogházat fel akarja építtetni. A fogház ablakai alatt elhelyezett építési anyagot eladják. A vállalkozó egy ideig még ott hagyja az anyagot, a mit az élelmes rabok sikerrel használnak fel ellíllásukra.

Ennél természetesen, éppenséggel nem jobbak a viszonyok az urszéki fogházakban, a honnan tömegesen szöknek a rabok, alkalmasint az eltartásukra kötelezett urszéknek nem minden“ csendes részvétele nélkül.²

¹ 1517/1810.

² 1286/1843. kalocsai, 3798/1842. kalocsai és solti urszék.

VI. Erkölcsi oktatás, írás, olvasás.

A rabok tanítása, erkölcsi istápolására nem fordítanak kellő gondot. Egyik-másik lelkész el-eljárogat ugyan a rabokhoz, de bajos őket erkölcsi oktatásban részesíteni, ha a tömlőben időzésre az elzárásra ítélt rab, az ítéletnek büntetőjogilag meg nem engedhető szigorítása nélkül nem volt kötelezhető, az udvarban pedig nem csak éneklés és ivás, de kártyázás és tivornyázás is emberi képzelmet meghaladó bátorsággal volt folytatható.

Könyvtárról, hírlapokról szó sem lehetett, hisz a könyvek olvasása elvben tilos és az elzárásra ítélt rabnak is csak különös kedvezménykép engedték meg, hogy olvasás által szórakozzék.¹

*

A levelek be- és kivitele, alkalmas ellenőrzés híján, még csak meg sem igen volt tiltható, hisz tudvalévő dolog, hogy a fogházból a nem messze lévő postáig való elszökéshez nem valami ördögös ügyesség volt szükséges, de ha a magánlevél írása és elolvasása nem is tilos, mégis — valahányszor a királyhoz fordult a rab panaszával, szigorúan meghagyja a közgyűlés a fogházközegeknek, hogy a felség zaklatásának megakadályozására az írószereket távolítsák el a raboknak kezeügyéből. Ezer szerencse, hogy az ily fajtájú meghagyásoknak sem volt foganat szerezhető.

VII. Egészségügyi viszonyok.

Különösen a friss levegő kedvezménye; fürdés. Elmebetegek.

*A halálozások száma nagy.*²

Felsőbb rendelkezések értelmében ugyan, a rab behozatala után tüstént megvizsgálandó egészségügyi szempontból, de ez a rendelet is csak papíron marad.

¹ Így Beleznay Sámuel grófnak neje Matkovics Apollónia kérelme folytán az alapon, hogy az unalom folytán rajta az elmebetegség előjelei észlelhetők.

² 2572/1814, 464/1805, 1083/1820, 403/1823, 3586/1819, 2540/1833, 1693/1820, 1685/1830, 2312/1830, 1662/1839, 4371/1842, 5041/1831, 2450/1842, 688/1844, 1634/1844, 5761/1844, 1248/1847, 987/1839, 3423/1832, 2177/1843.

A fogház mindig túl van zsufolva. Néha alig lehet rabot befogadni.¹ 1844-ig gyakran jut 2 rabra 1 ágy. A *skorbút*, mely *Kubinyinak* az 1843. évi augusztus 29-ki kerületi ülésen tett kijelentése szerint, országszerte lakója a fogházaknak, itt is bőven szedi áldozatait.²

A levegő oly fojtó, hogy annak az egészségre ártalmas hatását hivatalosan is kénytelenek elismerni.³ Az 5423/1844 számú közgyűlési végzés folytán kiküldött bizottság⁴ szerint, „a megye fogháza az ország legrosszabb börtönei közé méltán számíttathatik, nem csak mert rossz alkotású, hanem azért különösen, mert különféle betegségeket okozó állott levegővel van telítve.“ Czifrák István rab folyamodására 1810-ben⁵ a kancellária megengedi, hogy *egészségi állapotára tekintettel*, büntetését a *szegedi javítóházban* töltsé ki.⁶

Az egészségügyi viszonyokon javítandó, 1810. nov. 14-én 24304. sz. a. a helytartótanács körrendeletet bocsát az összes megyékhez :

Io Suae Mattis Ssimae Sua Via relato quod Carceres intraregnanarum Iurisdictionum passim in tam malo sint statu ut aut Captivis cum Securitate recipiendis non sufficiant ac ideo minorum etiam delictorum Reis cum gravissimis delinquentibus ad unum locum constrictis atque ita saluberrimus ille ac praecipuus correctionis nimirum scopus devietur ac aut propter inadaequatam eorundem inferiorem coordinationem ac cum hoc conjunctam insalubritatem complures captivi persaepe moriantur in sequelam interventorum hoc ex incidenti positivorum altissimorum ordinum, praetitulatis DVris hisce committitur : ut tam Super Statu publicorum Suorum carcerum quom et Super eo quales catenus

¹ 3696/1837.

² Milyen az évenkénti halandóság tömlőceinkben, (olvassuk *Eötvös-Lukácsnak* a fogházjavításról írott munkájában) nem tudjuk, minthogy ily statisztikai adatok Magyarországon csak ritkán s tökéletlenül találhatnánk, de annyi bizonyos, hogy az nagy s rendkívül nagyobb, mint lennie kellene, ha tömlőceink úgy rendeltetnének el, miként Amerikában és Európa némely országaiban már léteznek, hol a halandóság a tömlőcében néha kisebb, mint a szabadlában élők között

³ 1851/1844.

⁴ Steinbach Ferenc, Kendelényi Károly, Nagy István, Zlinszky János, Egressy Sámuel és Bellagh Antal.

⁵ 2370. sz. alatt; majd több más rabnak is.

⁶ L. még. 1415/1842, 167/1807, 2696/1840. Beleznay Ferenc gróf inkább a megyeház ujonnan épült nedves szárnyában kíván lakni, mint a régiben (ép egészségi állapotára tekintettel).

mutationes et erga quales expensas illico praesuspici possent? Qualiter item caplivis de morali et Religionis Institutione aliis item necessariis occupationibus prospectum habeatur adaequatam informationem intra brevissimum tempus isthuc praestant, Similemque a gremialibus quoque Dominiis Iure gladii pollentibus exigant, atque una isthuc exhibeant. Datum ex Consilio Regio Ltali Hco. DVris benevolus ad officia paratissimus Báró Joannes Rudnyánszky, Joannes Latinovics, Comes Emericus Batthyány.

Az erre hozott végzés (486|1811.), illetve feliraf szerint az elítélteket és vizsgálati rabokat a megye kebelében ugyan külön tartják, ez azonban még csak elvben sem volt így, a mennyiben 1821-ben (1595) Balla udvari kapitány a rabok e két fajtájának egymástól való eltávolítását célzó deszkafal költségének megszavazását kénytelen indítványozni. — Ugyane számú jelentés szerint, a rabok lelki gondozása is kötelező, a mennyiben vasárnaponta a lelkipásztor meglátogatja őket.

Dacára e viszonyoknak,

a *friss levegőre való kibocsájtás: kedvezmény*, melyhez egyesek — úgy látszik az elzárásra ítélték — csak külön esedezés útján jutnak,¹ ezek is csak betegség igazolása esetén. Az engedélyt, mely a friss levegőn tölthető idő közelebbi meghatározása nélkül, (1857/1813) vagy napontai 1—2 órára szólt, a RR., a 40-es években a törvényszék, a század elején, (a RR. meghallgatása után) a kancellária, illetve a király adja, gyakran kezességre való kibocsájtás helyett.

Fegyelmi büntetésként megvonható. Így 5028/1820. sz. Gózonny Dániel ügyvédtől, mert a status rabokat tentával és papírral látta el.

1818-ban Beleznay Sámuel gf kéri, hogy testének puffadt állapotára tekintettel engedjék meg, hogy naponta az ambituson sétálhasson. A RR. a tvszék elé utasítják kérelmével, mire a (vizsgálati) rab azzal fenyegetődik, hogy a királynál fog panaszt tenni, mert a tvszék csak 49 nap mulva fog összeülni. E fenyegetés hatása alatt megjön az engedély.

¹ Bereg a főispáni helytartója által kidolgozott fogházrendszabály elfogadása után 1845-ben naponta 4 órai friss levegőn időzést biztosít minden rabnak. — .ppert szerint Pozsony városának rabjai — tekintet nélkül a büntetés tartamára — sohasem mehetnek az udvarra friss levegőt szivni, a *pozsony-megyei* rabok ellenben csak minden második napon, de akkor is csak rövid időre. A *pestvárosi dolgozóházban* szerinte (1847-ben) a rabok naponta kétszer félórát időzhetnek friss levegőn.

1136/1815. Kisgy: A folyamodó Rabnak betegeskedése tekintetbe vétetvén, odautasíttatik udv. kapitány Rekovinyi Fer. úr, hogy öt naponkint egy néhány óráig a szabad levegőre bocsássa ki, úgy mindazonáltal, hogy egyszersmind az eránta megkívántató felvigyázás gyakorlását el ne mellőzze.

6737. Kisgy: *Beleznay Fer.* gf I. bírósági halálraíteltetésétől kezdve 3 naponta egy esküdt kíséretében az udvarra sétálhat.

Ide iktatjuk végül a törvényszéknek a 257. lapon ismeretetett *Khón Márk* ügyben hozott 519/1848. sz. végzését, mely a rabnak *utcára járását* engedi meg:

Tekintve egyébiránt a foglalatba mellékelt orvosi bizonyítványból is kiderült roncsolt egészségi állapotát, megengedetett rabnak, hogy a szabad leget nemcsak a megyeház udvarába, hanem az udv. kapitánytól veendett engedelem után, kíséret mellett a városba kijárhatás által is élvezhesse. Miről a folyamodó, úgyszintén az ügyészi és kapitányi tisztségek utasítandók lesznek. Kiadta *Jankovich* főjegyző.

*

A fürdési jog is csak jogkezdvezmény A 40-es években sincs még kád a fogházban. A kádba víz hordás a század eleje óta előfordul ugyan az udvarházi munkálatok közt, de ezek a kádak a tisztviselő urak kényelmét szolgálják. A 448/1841. sz. végzés rendelkezik ugyan a beszerzendő kádokról, de tudjuk, hogy a dolgozóház létesítéséig a rab csak Budán a Császárfürdőben fürödhet. Erre is a RR. engedélye kell 3277/1841. A törvényszékre a határozást csak kivételesen bizzák 2619/1811. 1837-ben (4191) a budai fürdőkbe

---

4619/1837. A RR. értesülvén arról, hogy *Kossuth Lajos* a budai katonai fogházban úgy a szüleiével és testvéreivel, betegsége dacára pedig kezelő orvosával való érintkezéstől, mind pedig a szabad levegőre járástól eltiltatott, 1837. aug. 31-én közgyűlési határozatukhoz képest szerkesztett fölírásuk szerint, első megindulásukban kételkedtek ezen minden érző kebelben kitörülhetetlen mély vonásokkal bevéselt emberi szelidség megtapodásának, mint a 19. század lelkétől idegen esemény valóságán, miután azonban Kossuth Lajos pártfogó ügyvédje magának Kossuth Lajosnak vallása után a dolog valóságát erősítette, el nem hinniök többé nem lehet. A védő ügyészt a vele Kossuthot meglátogató kir. ügyész arról értesítette, hogy meghagyta a maga részéről, hogy engedjék Kossuthot szabad levegőre, de a katonai hatóság megtagadta az engedmességet, nyilván mert felülről más utasítás jött. Az 1816. évi 23974. sz. helytartótanácsi rendeletre hivatkozással a RR. az igazságtalanságnak megszüntetését kéri és reméli, hogy az igazság *Kossuth* bátoraságos letartóztatásában, nem pedig a büntetésnél magánál keményebb raboskodásban legyen.

járás közben többen szökvén meg a beteg rabok közül, a vármegye megtiltja, de egy évvel utóbb (2581/1838.) Schmitt főorvos előterjesztése folytán megparancsolja, hogy a beteg rabok *hetente kétszer* fürdőbe menjenek (katonai őrizet mellett). — Rossz viseletű raboktól megvonták az adott jogot.¹

Rabkórház nincs. A súlyosabb betegeket — a mint ezt a „kezesség”-nél láttuk — a Rókusba küldik.

Elmebeteg rabok a bécsi bolondokházába, ritkábban a Rókus kórházba, egy izben (6200/1842.) az egr i rgalmas szerzet kórházába szállíttatnak. A döntés joga az ügy természetéhez képest a RR-et, a kancelláriát vagy a helytartótanácsot illeti meg. A gyógyíthatlan elmebetegeket kezesség nélkül is kibocsájtják. Ily esetekben, közbiztonsági okokból, a rabnak a községi tömlöcben vagy élethossziglani figyelemmel kísérését is elrendelhetik.²

Határozás előtt hol csak a t. orvos, hol meg külön e végből kiküldött bizottság figyeli meg a rabot.³

1345/1805. Orvos *Ketty Fer.* úr itten raboskodó *Tóth Mihálynak* egészségi állapotját végzés folytán megvizsgálván, jelenti, hogy a nevezett Tóth Mihályt valahányszor a napokban megvizsgálta, mindig fekvé találta, semmi szót belőle ki nem vehetett s ennél fogva méltán eszelősnek lehet tartani. Többnyire úgy vélekedik, hogy ha szabadságba tétetődik, eszéhez hamarabb vissza fog térni. Végzés: Tudósító orvos úrnak véleménye helybenhagyatván, ezen tudósítás kiadása mellett udv. kapitány Modrovich Fer. úrnak kötelességül hagyatott, hogy a bent megnevezett Tóth Mihály rabot azonnal szabadon bocsájtassa.

Az elmebetegség címén elrendelt szabadlábrahelyezéssel egyidejűleg a rab illetőségi községétől csak ritkán kérnek értesítést az esetleges felgyógyulásról:

6200/1842. Minek következtében noha az alp. elleni főbenjáró per feljebbvitel útján a ts. klyi Itélő táblának vizsgálata és illetőleg ítélete

¹ 3090|1818 báró Flódnik.

² 1174|1809, 2634|1830, 3469|1839, 1754|1835, 1810|1829, 2330|1899, 2388|1440.

Pozsonyvárosának joggyakorlata szerint az örülteket a rabokkal együvé zárják *Appert* szerint.

³ 1828-ban e nem (állandó) bizottság tagjai: Kir. tanácsos *Eckstein* Ferenc és *Kovács* Mihály táblabírák és orvos doktor urak, nemkülömben rendszerint való orvos *Törög* György valamint szintén főszolgabíró *Kis* László urak egy maguk mellé veendő esküdttel együtt.

alatt áll, mindazáltal tekintetbe vétetvén, miszerint alp. örültsége a megyei börtönbeni lét által kétségen kívül még nagyobb fokra emeltetnék, perének feljebbviteli megvizsgáltatásáig is, azon hivatalos jelentés következtében, miszerint alperesnek atyja a szerencsétlen számára saját költségén leendő gyógyíttatása tekintetéből az egri irgalmas szerzet házában helyt eszközle ki, azon megkereséssel fog Ns Heves Vgyéhez említett helyrei betétel végett által küldetni, hogy ottani egészségi állapotáról majdan ezen megyét értesítse és innen leendő utóbbi megkeresésig személyét minden esetre biztosítani méltóztassék.

Végül álljon itt a következő *ítélet*:

1845. jul. 18. Nagy v. másképp Bús Fer., tekintetbe vétetvén, hogy mind Kecskemét városa főszolgabírójának hivatalos tudósítása nyomán, mind a tvszék színe előtt magaviselete alkalmával *nem kissé szenvedett elméjének tapasztaltatott*: egy hónapi letartóztatásának büntetésül lett betudása után eredeti helyére, Kecskemét városába oly utasítással rendeltetett visszaküldetni, hogy onnét az előjárók tudta és engedelmé nélkül sehová távozni szabad nem lévén, folytonosan azoknak felügyelete alatt fog tartatni, *élelmének pedig becsületes úton való megszerzésére az előjáróság útján fog köteleztetni (!)*.

VIII. A rabélelmezés, a böjt és a szeszes italoktól való eltiltás.

A rabélelmezés kérdését nem a legigazságosabban oldották meg.

A legtöbb fogságbüntetést hetente két napi böjt szigorítja, az ítéletnél fogva. Böjt (jejunium) annyit jelent, hogy a rab csak kenyeret és vizet kaphat. Ebből azonban csak észtanilag lehet arra következtetni, hogy a nem böjt napokon más élelemben is részesül a rab. Kétségtelenül megállapítható, hogy az ex offo ellátás, az t. i. melylyel a házipénztár részesíti a rabokat, nem böjtnapokon is csak kenyér és víz.¹

Az ítéleteknek erre vonatkozó része így szól: „hetente két napon át kenyéren és vízen való böjtölésre ítéltetik.“ A 40-es években gyakori e helyett a „szokott böjt“ kitétel.

Az *uriszékeknél* gyakori a 3 napi böjt. Ugyanez áll az

¹ Ugyanez áll, Appert szerint, Pozsony városának fogházáról.

ország némely megyetörvényszékéről, úgylátszik Győrről is. (4253/1830)¹

Kisebb (1—2 havi) büntetéseknél elhagyják a bűjtöt, bár a kir. ítélő tábla csak 1848. évi jul. 23-iki ítéletével mondja ki, hogy minden börtönbüntetésnek mellékbüntetésül kimondandó a 2 napi bűjt.

A mint ezt majd a magánjogi büntetésről szóló fejezetnél látni fogjuk, a rabtartási költség végrehajtása mindig csak „megemésztett kenyérportiók“ egyenértékére iráuyl. Ebből is világos, hogy „hivatalból“ a rab csak kenyeret kapott a megyétől. — A bűjtnap tehát csak az önköltséges raboknak jelent súlyosítást, a nem önköltséges rabok amúgy sem szoktak jobb eledelt kapni.

Valójában véve azonban e szigorítás sem lett végrehajtva. Kellő ellenőrzés és fegyelem híján, különösen pedig annál fogva, hogy nem volt jogszabály, mely a konyhaszatóknak bűjtnapokon való alkalmaztatását tiltotta volna.

Önköltségén a rab tetszése szerint élelmezheti magát. Eszem-iszom tekintetében nincs megszorítás. Ellenőrzés még a bűjtnapokon sem lehetséges. A konyhasrab a tisztviselő ur konyhájában, a nem konyhas rab vendégei, atyjafiai vagy cimborái útján részesül egy kis „jó ellátás“-ban, akár kimondja az ítélet a „szeszes italoktól folytonos eltiltást“ vagy „a mértéktelen borivástól való eltiltást“,² akár nem; tekintet nélkül arra, hogy bűjtnapra esik-e a nap vagy sem.³

Már az 1785. év 1927. sz. rendelet szerint is a raboknak, bűjtnapokat kivéve, főtt étel adandó. De a rendelet, anyagi előfeltételek híján, csak papíron marad.

¹ 3 napi bűjtöt Pest csak a 18. században szokott kimondani. 310/1892.

² A „szeszes italoknak mérsékelt használata melletti tömlőcöztetés“ kifejezést ritkán használják. 238/1843. turai urszéki szám.

³ Eötvös-Lukács 192. l.: S ugyanezen különbség, mely az egyes törvényhatóságok közt létezik, s még szembetűnőbb igazságtalansággal, minden tömlőc egyes rabjai között. Sehol az ítélet azon részének, melyben a rab minden szeszes italoktól eltiltatik, megtartása. Minden a véletlen esetre, minden a felvigyázók önkényére bízva. Kinek módja van, azaz, ki talán épen gonoszítottai által magának elég vagyont szerzett, melegen öltözve kényelemmel issza borát vagy pálinkáját, melyet rokona vagy cimborája naponként a tömlőbe hozhat, míg mellette szegény társa, ki talán csak mint gyanus vagy kisebb gonosztevő jutott tömlőbe, koplalva didereg mocskos rongyai alatt.

A helytartótanács 1816. eszt. Kisasszony havának 13. napjáról 23974. sz. a. jelenti az összes törvényhatóságoknak, hogy Ő Felsége a raboknak országszerte leendő egyenlő tartása eránt a következőket méltóztatott kegyelmesen rendelni:

1. Általában minden rabnak napi tartására adattasson két font sült kenyér, elegendő főtt étel és a szükséghez képest *ruházat* és ha magának nem volna, a Vgye pénztárának költségén szereztesse, magában értendővén, hogy azok, a kik helyenként egy vagy két napi bőjtölésre *vagynak* ítélve, az ítélet szoros értelme szerint tartassanak; mindazonáltal, minekielőtte a Rabok megítéltetnének, megengedtetik, hogy a tömlőtartónak felvigyázása alatt jobban élhessenek, amennyiben magoknak saját értékek vagyon, v. másoknak adakozásából valamit nyerhetnének (megyei tsvzéki 3517. sz. a. elfekvő egykorú fordítás latinból.)

E rendelet ellen, az e végből kiküldött bizottság jelentése alapján felir a közgyűlés, 1816. évi Szent Mihály hó 27-én hozott határozata értelmében, időszerűtlennek, sőt igazságtalannak találva a kívánt újítást, mert a raboknak kiszolgáltatott kenyérrészletek ára az idén 60 ezer forintot tesz ki az országos drágaság folytán (máskor csak 30 ezer forintot). A felirat szerint, a bőjti napokat kivéve, naponta főtt eledellel látni el a rabokat, midőn még a tisztviselő uraknak sem jut ily jó mód, nem lehet. Az utóbbi időben, a felirat szerint, a közterhek mód nélkül megnöttek; különösen annak folytán, hogy a halálos ítéleteket rendszerint végre nem hajtadják. Így a gyakori kegyelmezések folytán a rabok száma nő. A raboskodó gazdasága raboskodásának ideje alatt tönkre menvén, kiszabadulása után is a közpénztárt, tehát a szegény adózó népet terheli. A hosszabb időre ítélték, a RR. szerint, a tengerpartra volnának küldendők, hol is tartásukat munkájuk útján megkereshetnék.

E felírás következtében nádorispány ur eő klyi főhercegsége, mint ezen törvényesen egyesített vármegyék örökös és klmes főispánja jelenti, hogy minekutána eő felségének tudtára adatott volna, hogy a vármegye az 1816. esztendő Kisasszony havának 16. napjáról 23974. sz. a. k. rendelet ellenére, *csak azon raboskodónak ad meleg ételt, kinek értéke van, a többinek csak kenyeret és vizet, eő felsége*

a vármegye ezen factumát improbálja és meghagyja az ügyészi tisztségnek, hogy a rendelés eszközzésbe vételére szorosán vigyázzon.

A vármegye 1820. esztendő Szent András havának 16-án tartott közgyűlésen¹ végzett:

Annak megjegyzése mellett, hogy a Vgye eő felségének e részbeu való klmes parancsolatjának is engedelmeskedni kívánván, a fennebb érdekelt rendelés csak azért nem vétetett eszközzésben, mivel reménylette, hogy e tárgyban tett alázatos felirásaikban előhordott fontos okok tekintetbe fognak vétetni. Hogy e részben foganatos intézkedéseket lehessen tenni: az egybegyűlt rendek mindenek előtt szükségesnek tartották, hogy a megyebeli fiscalatus a mbeli raboknak tractamentumokrul körülállásos tudósítást tegyen.

E végzés folytán főügyvéd *Muslay István* ur jelenti, hogy a megyebeli rabok a vármegyétől nem kapnak meleg eledelt, de azért, véleménye szerint, még sem szenvednek fogyatkozást, mivel a kiknek tulajdon értékek van, azokat szüleik és atyjok fiai ellátván, hetenként szerda és péntek napokat kivévn, meleg eledelt kapnak. Jelenti továbbá, hogy eddig a vármegye csak az ispotálybeli beteg rabok számára szokott főzetni. *Pest városa* hetenként kétszer főzet rabjainak. *Buda városa* pedig, melyben sokkal kisebb számban vannak a rabok, ötször. És ha nem főzet, nekiek fejenként 4 krt ad. Megyebeli rabok olykor fejenként 200-on felül is levén, a főzés nagy költségbe fog kerülni, mert csak fa is mindennap egy öl kell.

Ennek folytán a megye felir, hogy a rabokat már most is úgy tartatják, hogy ő felsége kegyelmes szándékának eleget tettek. A közgyűlés szerint túlhajtása volna a könyörületességnek, ha a rab, ki tán generatiókat tett szerencsétlenné, a felségtől kegyelmet kapván, a szegény adózó nép zsebéből meleg ételt kapna. A megye által felhozott ellenérvek közt a felállítandó konyha költségein kívül az is szerepel, hogy az együtt étkező rabokra külön felvigyázó szerveknek kellene ügyelni, hogy az összebeszélésnek elejét vegyék. Így hát a réginel kell maradni.

¹ 4281. sz. a.

A helytartótanácsnak a megyénél 1199/1821. sz. a. iktatott rendelete megfoghatatlannak mondja, hogy kerülhetett a rabok tartása 60 ezer forintba. Egyébként a rendeletet az ellene felhozott okok dacára végrehajtandónak mondja annál is inkább, mert azokért nem kell fizetni, kiknek értékek van, és a vagyonos polgárok is fognak adakozni. (A megyének egy korábbi, 3517/1816 számú felirata szerint ez vajmi ritkán, a husvéti ünnepeket megelőzően hivatalos alamizsnakéregetés útján szokott történni, és a befolyt adományokat a rabok közt egyenlő arányban osztják fel.)

A végzés szerint, melyet a megye a leírás folytán hozott:

Miután a vármegye felírását tekintetbe nem vették, ezen, az adózó népre nyomasztó rendelet a jövő országgyűlésre gravamenként felirattatik. Ne hogy pedig a megye azzal vádoltathasson, hogy a felség rendelkezésének eleget nem tesz, kiküldetnek *Glosius Dániel, Dörny László, Tallián István, Hángyás Dávid fő- és Kis László alszbíró* és rendszerint való orvos Forgó György, azzal, hogy a vármegyének hova hamarabb jelentést tegyenek arról, hogy a rendelés mikép eszközölhető.

A rendelést a bizottság már csak a kiküldő végzés sajátos szövegezésénél fogva, de tárgyi alakból sem tartotta végrehajthatónak.

Az ügybe a *kancellaria* is beavatkozott,¹ felszólítván a RR-et annak feljelentésére, hogy kiknek kellessen vétkül betudni, hogy a rabokat a fennálló rendelkezések dacára kenyéren és vízen tartják.

A megye jelentése szerint ez senki vétkeül fel nem róható, mert a megye felírt a helytartótanácsnak egy e végre szükséges konyha felállítása iránt, de a helytartótanács még nem intézkedett.

*

A rabdolgozóház megnyitásáig kenyér a nem önköltségén élelmezett rabnak egyedüli eledele.² E tekintetben a végrehajtási iratok, melyek töméntelen mennyiségben maradtak fenn, szolgáltatják a legmeggyőzőbb bizonyítékot. A kenyér mérve, a 437/1848. szerint, a fenyítő törvényszék, a tiszti ügyész

¹ 1823 Boldogasszony havának 19-én 1124. sz. a. kelt határozatával.

² Appert szerint 1847-ben *Komárommegyében* a rabdolgozóház létesítése után a rabok főzeléket és húst is kaptak.

és orvos ajánlatára 1 font. Ugyanez áll természetesen a kecskeméti uriszéktől átvett¹ és innét kezdve megyei törvény-széki fogházban tartott rabok ellátására nézve is.²

*

A kenyérrészleteket pontosan nyilvántartják. E végre külön nyomtatott nyilvántartási űrlapok szolgálnak. Ennek rovatai: a rab neve, lakhelye, törvényhatósága, behozatalának és megítéltetésének napja és a megemésztett kenyérportiók száma. 4367/1828.

*

A rabélelmezés általános szabályai alá nem esnek: 1. a királyi rabok (államfoglyok), 2. orvosi rendeletre a beteg rabok, 3. a kik ellátásukról önmaguk tudnak gondoskodni.

Lássuk ezeket egyenként.

1. *Királyi rabok.* Ezek tartásdíját a királyi kamara, illetve a királyi ügyek igazgatósága útján a helytartótanács megtéríti a megyének.

597/1829. sz. számvevői jelentés szerint ezek száma 45—60, tehát számukat a megyebeli rabok $\frac{1}{3}$ -ra tenni méltán lehet, amiért is a megyebeli rabok „hely nem léte miatt“ nem kapnak, a status-rabok pedig naponta kétszer is kapnak meleg eledelt.

„Hely“ alatt természetesen pénz értendő.

3863/1843. Zlinszky János fszbiró a megye tömlőcében raboskodó több zsidó status rabok folyamodására, miszerint a részükre sertészsirral főzetni szokott ételek helyett inkább pénzt adatni kérnek, melyért vallásukhoz alkalmazott ételeket kaphatnak, közelebb mult évi 7336. sz. a. k. határozat következtében jelenti, hogy a folyamodók a klyi ügyek igazgatósági hivatalával közlése után előbb B/2, majd B/3. a. és a foglalt mellékelt nyilatkozatot kapta, melyek szerint folyamodók elutasíttatnak a nmélt. udv. kamara által.

2. *Beteg rabok.* Orvosi rendeletre főtt ételt kapnak. Dönt, a tisztí orvos és törvényszék meghallgatása után, a

¹ 486/1831, 827/1832, 2156/1836, 232/1839, 1531/1837, 6635/1837, 1278/1836, 4370/1843, 1581/1841, 1578/1845, 2164/1830.

² 4612/1841.

L. még az 1350/1828, 905/1828, 253/1827, 1576/1822. sz. számvevői jelentéseket és az ítéleteknek a rabtartási költségre vonatkozó részét 1846. V/36-k.

gyűlés.¹ A tiszti orvosok e tekintetben mindent elkövetnek. Retteg Ferenc orvos 381/1803. marhahúsleves és borjuhús főzését követeli a betegeknek. A megye azonban inkább patikaszerekre áldoz. Az ezekre fordított összeg hihetetlenül megnő.

336/1803. szám alatt a betegségek a fogházban elterjedvén a RR. fölvetik a kérdést nem lehetne-e az összes rabokat Rhumford levessel ellátni. A terv azonban úgy látszik meg nem valósulhatott. Hogy a beteg rabok ügye nincsen rendezve, az Bognár József megyebeli tömlöctartó 442/1822. szám alatti iktatott jelentéséből tűnik ki. (Sajátjából fődözte a beteg rabok élelmezésének költségeit és ezért a megyétől 100 forintot kér. A közgyám szerint 50 forint elég.)

3. *Önköltséges rabok.* Ezek élelem és ital tekintetében eszményi szabadságot élveznek. Itt-ott, de csak a hitelezők érdekében tesznek megszorító intézkedéseket. Ilyenkor a megye az élvezhető hús legnagyobb mennyiségét meghatározza: 3680/1818., 1238/1810. De a megszorítás is csak a rabnak lefoglalt és egyúttal a hitelezőknek is fődözetül szolgáló vagyonát illetően történik.

A *dohányzás*, bagózás, burnótozás mindenkinek meg van engedve.

Hogy az önköltséges rab „belátása szerint“ élhet borral, az talán indokolt is, ha meggondoljuk, hogy a víznek bacillusmentesítésére sem fordíthattak volt valami túlságos gondot.

*

A *szeszese italoktól való eltiltás*, egyébként csak a korszak vége felé, gyakran előforduló *szigorítása a büntetésnek*. Eleinte csak verekedéseknél, később bármiféle bűncselekmények esetén mondják ki. Kisebb súlyú bűncselekmény esetén a „*mértéktelen borivástól való eltiltás*“-t is elég súlyosnak találják. Azt, hogy ittas állapotban követte légyen el a rab a bűncselekményt, nem kívánták meg.

1744/1814. sz. ítélet szerint az alperes által elkövetett abbeli vérengző cselekedete, mely szerint Putzer Jánosnak, ki az érdemlett bérének kifize-

¹ 4572/1821., 4395/1825., 1278/1810., 2778/1818.

tésére hozzá menvén, a helyett, hogy kielégítette volna, a már előtte kikészített és az asztalra kitett véres kardját kirántván, annak kezét több helyeken megvagdalta és végtére a mutató ujját középtáján egészen elvágta, az A) B) és C) $\cdot/\cdot$ $\cdot/\cdot$ $\cdot/\cdot$ a. okiratokból hitelesen kitetszvé, de ezen kívül az, hogy az alperes nemcsak vérengző, hanem rossz erkölcsökkel bíró, neveletlen, részeges, verekedő és káromkodó, aki is hites feleségével és számos gyermekeivel semmit sem gondol, sőt azokat üldözi és a háztól elkergette, mind ezen emberség ellen való vétkes cselekedeteinek érdemlett jutalma elvételeért 3. sept.-től számlálván egy fertály esztendei elzárt tömlőcöztetésre, hetenkint 2 napi böjtölésre, ez alatt a borivástól való eltiltásra ítéltetik.¹

1520/1824. sz. Janischné elleni ügy irataiból megtudjuk, hogy naponta 1 liter bor a vádlott borhoz szokott természetének nem elég.

Ép ezért szinte érthetetlen az 5224/1835. sz. végzés. E szerint a kisgyűlés szeszies italoknak a tömlőcökbe vitelét ezentul, orvosi vagy seb-orvosi különös engedélyt kivéven, megtiltja. E tilalom az állami rabokra is kiterjed. A két tömlőctartót pedig az eddig tapasztalt visszaélésekért megdorgálja és ismétlés esetére elbocsátással fenyegeti.

IX. Rabruházás.

A ruházás ügye mindvégig csak papiron van rendezve. Már az 1788. évi 9902. sz. (Kassics) rendelet, később az 1816. évi 23974. sz., majd a Nyáry indítványára, a rabdolgoztató ház tárgyában hozott közgyűlési határozat kötelezővé teszik a rabok ruházata felőli gondoskodást. Utóbbi egyenruharendszert vesz tervbe, de pénz híján egyik meghagyás sem lett végrehajtva. A rab saját ruháját viselte. Ha az elrongyolódott, úgy a megye könyörületességéből vehetett és vett is új ruhát, de vételére kötelezve nem volt.²

1177/1815. Maas Demeter rabruházási célokra 50 frtot hagyományoz.

¹ L. még 6639/1837. 1370/1843.

² 389/1846, 745/1827, 4694/1844, 163/1831, 204a/1844.

X. Fegyelmi fenyítékek.

1. Elzárás; 2. vas,¹ illetőleg katonavas; 3. a bot.²

Az egyes fegyelmi fenyítékek alkalmazásának módját írott szabály híjján a jogszokás, illetőleg az udvari kapitány, vagy kis-, vagy közgyűlés határozza meg esetenként.

XI. A fogságnak ítéleti súlyosítékai.

1. Bőjt, 2. a szeszes italoktól való eltiltás avagy a „mértéktelen borivástól való eltiltás, 3. az elzárás, 4. vas, 5. közmunka, 6. testi büntetés.

Lássuk ezeket egyenként.

*

1. A *bőjtről* a 321. lapon,

2. a *szeszes italoktól való eltiltásról* a 327. lapon,

3. Az *elzárásról* a 307. lapon szoltunk.

4. A *vas* (bilincs) alkalmazását rendszerint csak nagyobb súlyú bűncselekmények esetén, kivételesen a közmunkára ítélés helyett is kimondják. *Falbakapcsolás*³ a XIX. században már nem fordul elő.

Pardoe szerint (német kiadás II. kötet 59. l.) a pestvárosi fogházra ítéltek mindenike vasban van.⁴ A vas szerinte egy-egy, az elítéltnak jobb és bal lábszára köré csavart láncból áll, melyeket egy, a rab lába között elhelyezett karikagyűrű

---

¹ 1190/1824, 3423/1833, 4578/1844.

² A más megyékben még a 40-es években is alkalmazott puskaagy, csákány és korbács, *Balla* szerint (Vélemény 50. l.) Pestmegye fogházában nincs alkalmazásban.

³ Életfogytiglani fogságra kegyelmi határozatilag elítélt Stróber Lőrinc ügyében 310/1792 még kimondatott.

⁴ Ugyanígy *Appert* szerint, a pozsonyvárosi fogház rabjai, míg ellenben Pest városának fogházában a raboknak csak jórésze van vasban.

tart össze. A karikán pedig a rab dereka köré kötelet vonnak keresztül.¹

A vas eltávolítását a kisgyülés az orvos meghallgatása után rendelheti el, de kivételesen a kancellária is elrendelheti: 4578/1844., 1523/1822. (Csepcsányi Bálint.)

4093/1842. (12266/1166) *Sacrae Caeae et Reo aplicae Mallis Domini Domini Clementissimi nomine sat. . . Suam mattem Ssmam clementer admississe ut Captivo Comiti Francisco Beleznay e consideratione valetudinarii Status vincula desumantur et per tempus duraturae Captivitatis usus librorum ac exercitium artis graphidis penes debitam alioquin vigilantiam concedatur . . . Ludovicus Baro Bedekovitz Ladislaus Szögyény ad hgnum S. Cae et Res aplicae mattis mandatum Alexander Nedery.*

68/1833. a kisgyüléstől kér Böhm Sebestyén a kir. egyetem rabja nagy vas helyett kisebbet.

5. Külön fejezetet kell, hogy szenteljünk a *közmunkának* és

6. külön részt a *testi büntetésnek*.

XII. Közmunka (*Operae publicae*).

A 18. században a közmunka, mint a fogságbüntetés szigorítása még nem általános, mert *Kassics* szerint hajóvontatás² e korban már nem róható ki.

1759 április 26. *Blasphemiae ex Crimine condemnati delinquentes ad publicos Comitatum et Civitatum labores applicentur.*

Hosszabb tartamú, nevezetesen félévet meghaladó fogságbüntetés rendszerint közmunkával van szigorítva.

Kistartamú fogságbüntetéseknel³ elmarad a közmunka. Ezeket inkább folytonos elzárással és vassal szigorítják.⁴

¹ *Vajna Károly* kutatásai szerint a 18. században alkalmazásban voltak: 1. a *nyűgvas*, (a rab két lába köré láncsal és pereccel volt csavarva) a lánc közbelső karikájából madzag nyúlt fel a derékig, illetőleg a nadrágszíjig, nehogy a lánc a mozgásnak akadályául szolgáljon; 2. *ketonavas*, a bal lábat a jobb kézzel kötötte össze és rendszerint még lakattal is volt ellátva. (Kutatásaim tanúságaként ezt csak rakoncátlankodó rabokkal szemben, fegyelmi fenyegetésként, de csak elvétve alkalmazták a 19. században); 3. ritkább esetekben a két lábat nyűgvassal kötötték össze, ezenkívül pedig még a jobb kezét is leláncolták; 4. *derékvas*; 5. *nyakvas*. A *motoilla*, vasrúd, melybe a két kezét illesztik be, már nem volt alkalmazásban *Vajna* szerint.

² 1786. évi 9910. sz. rendelet.

³ 2372/1839, 2900/1839.

⁴ 1838 május 14.

A közönséges, máskép közmunka, háromféle: I. *voltaképeni*, II. *házi*, III. *konyhásrab-munka*.

A 40-es évek közepén lép ezek helyébe a *dolgozóházi munka*. (Erről a XV-ik fejezetben szólunk.)

Lássuk ezeket egyenkint.

*

I. *Voltaképeni közmunka.*

a) *Bácsi-csatorna*. Már 1795-től kezdve a bíróság, de a kegyelmi hatóság határozataiban is, derűre-borura találkoznak a közmunka kifejezés helyett vagy a mellett „*bácsi csatornaépítési munkálatok*“ kifejezéssel.

E büntetésmódot a kormány 1794-ki, már több ízben idézett, úgynevezett országszéki rendeletével tette általánossá.

56. §. Oly nemes teremtés, mint az embernek méltósága kívánja, hogy minden utak s módok elkövettessenek, hogy a gonosztevők megzaboláztassanak és a közbátorság is fentartasson a nélkül, hogy valaki halálos büntetés által életétől megfosztasson. Ilyen ut és mód, ha tolvajok és haramiák, kik mind munkakerülők, közmunkára kényszeríttetnek. Erre jó alkalom nyújtatik, hogyha a megítélt gonosztevők azon árok ásására, mely a Tiszát a Dunával egybeköti, Bács vármegyébe fognak kísértetni. De ez intézkedés dacára a halálbüntetés nem tekintendő eltöröltnek. (Egykoru tolnamegyei fordítás latinból.)

Kezdetben mégis rendkívüli szigorításnak tekintik, úgy, hogy csak nagyobb súlyú bűncselekmények esetén mondják ki. 1800-ban változik a felfogás. Brosko Jánost (285) a fenyítő törvényszék 2 évi fogházra, a Curia halálra, a kancellária 8 évi közmunkára ítéli. A RR. erre fölírnak a királyhoz, engedné meg, hogy a rab a 8 évet bácsi csatorna-építési munkával töltse ki. Arra is kéri, hogy „a jövőben általában hosszabb idei rabságra ítélendő rossztevőket a házi pénztár terheltetésének eltávolítására bácsi csatorna-építésre vagy más olyas munkára sentenciálni méltóztasson, hol tartásukat megérdemlik.“ Ezuttal a RR. kérelme teljesül. A helytartótanácsnak egy ugyanez évben kelt (1080) leirata szerint: Bácsban sürgősen 1000 munkás kezére levén szükség, ezentul ne csak a nagyobb, de a kisebb rabok is oda szállítandók.

Eddigelé bácsi munkát csak a bíróság vagy a kegyelmi hatóság szabhatott ki. Csakhamar oda fejlődött a gyakorlat, hogy kimondhatta ezt a *megyeegyház* is. A fogháznak ez is felügyeleti hatósága. Ezért a közmunkára is ügyel. Ez persze nem ment egykönnyen. „Köz“ alatt a RR., szűkebben értelmezve a szót, megyét; közmunka alatt megyének szükséges, megyének jövedelmező munkát értenek. De idővel — mint-hogy költségkiméléssel jár — a bácsi munkát is ilyennek tekintik.

A rabokat a csatornaépítési igazgatóság veszi át elismervény ellenében.

b) A csatornaépítkezés befejeztével kibocsájtott 1802. évi december 14-én 26597. számú helytartótanácsi rendelet értelmében a törvényszékeknek meghagyatván, hogy bácsi munkákat közmunka gyanánt többé ki ne rójjanak: innét kezdve, a mindenkori szükséghez képest, Pest vagy Buda sz. kir. város utcáinak sóprúztetésére alkalmazzák a rabokat,¹ a mi iránt azonban a mindenkori városi tanácsok, nyilván emberbaráti szempontokból, csak rendkívüli esőzésekor, tehát csak kivételesen keresik meg a RR.-t.²

c) A 30-as évek vége felé a *pesti magyar színház* építtetésére alkalmazzák a rabokat.³ Ezt néha az ítélet, illetve a kegyelmi hatóság, többnyire azonban a RR. mondják ki.

d) *Országút*, vasút akkor még nem kell. Nem is igen bíbelődnek azok karban tartásával. Kereskedelemről, iparról még kevesen álmodoznak.

A „Hitel“ megjelenése után némileg érdeklődni kezdenek az országutak ügye iránt. Az ország több megyéjében a rabokat tüstént útféltetésre kezdik alkalmazni.⁴ *Körmöti* ügyész

¹ Ez a közmunkának országszerte, még a 40-es években is, legelterjedtebb faja. A P. H. bihari levelezője (1843. évi 185. l.) helyesen jegyzi meg, hogy az a por és szemét, mit a rabok sepernek, korántsem oly káros, mint a rabok nyilvános megszegyenyítése. Az utcaseprést — úgymond — egyébként Biharban a nők végzik most, kik szintén rabok: csakhogy a divat rabjai . . .

² Így 1810. esztendő Boldogasszony havának 31-én 269. sz. pestvárosi átirat.

³ 590/1837, 5547/1837.

⁴ 4025/1847.

jelentése szerint ugyanezt teszi a kecskeméti törvényszék. Az útépitési munkálatok kellő számú rabőr ellenőrzése mellett folynak.

e) A rabnők ugyan *szalmazsákok, vánkосok és lepedők* készítésével szórakoznak, de ez inkább unaloműzés, vagy a kegyelmi kérvény kedvezőbb elintézése céljából történik; szóval esetenként, nem pedig általánosan.

*

II. Házi munka.

A helytartótanács 1816. évi augusztus 13-iki 23974. sz. rendelete szerint közmuunkára nem ítelt rabok *házi munkára* alkalmazandók; nők női munkára. Alig volt meghagyás, mit a házi pénztár érdekeit mindig lelkiismeretesen szívén viselő megye nagyobb készséggel és pontosabban figyelembe vett volna.

A házi munka az, mit a rab, legalább részben, a megyeházán belül teljesít. A rendelkezési jog e tekintetben a kapitányt illette, kit esetenként a köz- illetve kisgyűlés utasított. De ez csak kivételesen történt, csak egyik-másik rabot illetően. A kapitánynak meglehetősen szabad kezét engedtek. Ily beavatkozás csak különös okokból történt.

1904/1811 közgyűlés kegyelmi uton rabságra ítélteteket árnyékszék tisztításra és egyéb a legterheesebbek közé tartozó közmunkákra kötelezik. — 4509/1837 kisgyűlés Gróf Beleznay Ferencz kegyelmi leiratának felolvastatása után nyomban: . . . minthogy a raboskodó fogságának idejét közmunkában tartoznék eltölteni, utasításul adatik jelenlevő főügyész Gál József urnak, hogy figyelmezve a raboskodó természetére, fogságának idejére, megyebeli tömlöcök mineműségére és a már feljebb említett raboskodó grófnak abban az esetben, ha a többi rabokkal, kik közmunkákra ítéltetnek, közelebbi érintésbe jövend: vélek való összeköttetéséből származható környülményekre, és a közbátorságra, és arról, hogy miképen lehetne a raboskodóra mért közmunkabeli büntetést rája nézve legcélszerűsában sikerésíteni, minél előbb tegyen véleményes tudósítást. — A kisgyűlés eljárására okul szolgált a grófnak országszerte ismert, de a királyi leirat felolvastatása alkalmával is tanúsított rakoncátlan természet. (kiabált, toporzékolt és a bilincsek azonnali eltávolítását követelte a gyűlésen jelenvoltaktól.) A véleményadásra felhívott t. ügyész különös fogházba szállítását kívánja a RR.-től, látnoki szavakkal írva le a 15 évi hátralevő rab-

ság alatt várható botrányok sorozatát. A RR. nem tesztek eleget a felhívásnak és a favágásra kötelezik a gyilkost.

Munkanemek: 1. Kenyérsütés, 2. hóseprős, 3. szemét-hányás, 4. kútvízmerítés, 5. dunavíznek az udvarra hordása, 6. favágás, 7. kádba vízhordás,¹ 8. meszelés,² 9. árnyékszék-tisztítás, 10. lámpagyújtogatás, 11. udvarok, folyosók, lépcsők tisztántartása.³

Az udvarházi munkálatok okszerű folyamánya lett a fegyelem megbomlása.

Banai Kovács József fahordozás közben lerészegedik, a börtönőrrel felesel; Egressy Sámuel főügyésznek a kanc.-hoz önkezüleg irt igazoló beadványa szerint nyelveskedésében annyira megy, hogy a főügyész önkezüleg eszközölt megpofozás által sem képes ocsmány száját és szidalmait fékezni. A kanc. (518/1845) leír, miszerint az, hogy a börtöntisztviselők hivatalos eljárásaikban saját bántalmokért elégtétel vételére vetemednek, nem nézethetvén el, azok ily rossz például szolgáló és az igazság rendes kiszolgáltatása céljaihoz sem vezethető fenyegetésként eltűntandók. — Itt megjegyezzük, hogy a rabnak a kancelláriához irt feljelentése szerint Egressy öt 15-ször vágta arcul; a rabnak e tárgyban a megye panaszos törvényszékéhez intézett beadványa pedig egyszerűen elkallódott.

A munka mérve változott a rabok száma és a mindenkori szükséghez képest.

Igy p. o. a kádba vízmerítés, szemét és hóhányás 3133/1824 szerint hetente csak kétszer történt.

*

III. *Konyhásrabok* voltak azok, kik a tisztviselő urak házánál szükséges munkát végezték. Ez a munka merőben cselédi természetű. Bér fejében ellátás járt a tisztviselő urak konyhájából. A munka e neme megilleti a tisztviselőt akkor is, ha a megyeházán kívül lakott. A „szokásjog“ és az „írott jog“ e tekintetben — mint majd később látni fogjuk — fájó ellentétben állottak egymással. A dolog természetének megfelelően, ily munkára csak a szegényebbeket⁴ és azok közül

¹ Ez azonban csak a tisztviselő urak lakásán levő kádakba történt; a fogházban nincs kád; csak 2448/1841 intézkedik a beszerzendő kádak tárgyában.

² 4694/1844. Balla Károly udvari kapitány jelentése szerint Lebák Mihály és társainak meszelése révén a megye 100 napszámot takarított meg.

³ 3978/1838, 1107/1843, 3133/1824, 1553/1795 590/1837.

⁴ 3978/1838.

is elsősorban az önként jelentkezőket alkalmazzák. Munkájuk rendjét csak *Balla Károly* udvari kapitány idejében szabályozták, és pedig a bőjttel, mint mellékbüntetéssel kapcsolatosan. A kisgyűlés¹ kimondja ugyan, hogy a bőjti 2 napon csak 10 óra előtt alkalmazhatók, és pedig nem csak házi, azaz konyha-, de megyeházi munkákra is, 10 után pedig, minthogy ekkor már van főtt étel a konyhában: a tömlőc-ben elzárva tartandók, de a „gyakorlat“ csakhamar hatályon kívül helyezi a végzést.

Annyi eredménye mégis volt a végzésnek, hogy a jobb sorsú beteg raboknak más rab általi kiszolgáltatása — a mint ez eddig több ízben, így 1830|1824., a beteg Janisch-házaspár esetében történt — megszűnt.

Egyébként már, 1395|1804. sz. közgyűlési határozata a megyei törvényszék javallata folytán, kimondja, hogy:

„mivel eddig egynémely megyebeli rabok szolgálat végett a városbeli magistratualis uraknak ki szoktak adatni és náluk állandóképp laknának, megtörtént volna pedig, hogy gyakran elszöktek, az okra való nézve éjszaka által a tömlőcön kívül egy rab se maradjon. De ez csak éjszakára szól.“²

E tekintetben volt a legtöbb visszaélés tapasztalható.

Egy ízben 5043/1841 a solti uriszek egy rabját (Parczi Jánost) a tömlőcből kibocsájtották és arra kényszerítették, hogy az uriszéki főügyész házánál dolgozzék. Az e miatt kérdőre vont urszéki helyesli a fő-ügyvédnek eme tettét, mert — ugymond — a rab nem tudja a tartásdíjat fizetni. A megye „nem hagyhatván jóvá az ügyész eme tettét, azt a hasonlók elkövetésétől eltántani readeli.“ De ez az eltiltás csak papíron marad, kellő ellenőrzés híján, főleg azonban azért, mert a megyénél magánál sem különbek a viszonyok.

A megyegyűlés mindent megtett a panaszok megszüntetésére, de a merő jóindulat itt is elégtelennek bizonyult:

¹ 3978/1838.

² *onyhásrab*. A láncoknak választása a várnagyra s általa a hajdukra bízatik s valamint épen kedve csoszszant, vagy véletlenül kezébe akadt, vagy mert könnyebb vasak már feltétettek (minek egyikünk tanuja vala), ötven fontos vasat rak annak lábára, ki első lopásért került a megye tömlőcébe, míg az ugy nevezett *konyhásrabok* kényelemmel pipázva néznek le a tornácra s új gonosztettek elkövetéséről beszélgetnek, melyek által úgy is csak a jelen kényelmes helyzetbe juthatnak, minthogy régen felvett szokás, hogy minden tisztviselő ügyesnek mutatkozott konyharabját, ha az ismét visszakerül, visszavegye. (Eötvös-Lukács Fogházjavítás).

Már az 1804-ki jegyzőkönyvben a kisgyűlés intézkedni kénytelenül. „A megyeház udvarára” — így szól a végzés — „és a tisztviselő urak konyháira kibocsájtani szokott rabok közt oly rossz fenyték uralkodik, hogy azok, a szükséges fenyték híján, egész idejüket henyléssel sőt *kicsapongó dorbézolással* töltik, aminek oka abban rejlik, hogy e foglalkozásokat a büntetést helyettesítő közmunkákuak tekintik. Ezért I. alügyész Gál József megbizatik, tegyen jelentést II. alispán urnak arról, hogy e munkákra hány rab kell, s ne engedjen e célra többet az alispán által jóváhagyott számnál, sem olyat, ki nagyobb vétkeért büntetésének szigorítására íteltetett közmunkákra, sem olyant, kinek javulására alapos remény nincs, és mondja meg a tömlöctartóknak, hogy elbocsájtani fognak, ha bárkinek parancsolatára a rabok közül csak egyet kibocsájtani merészelnék.”¹

*

A közmunkát némelyek a század első tizedeiben nem szigorításnak tekintik, hanem enyhítésnek. Ezért, néha csak kisebb bűnü gonosztevők által végeztetik.² Balla Károly udvari kapitánynak 1824 augusztus 28-án 3133. szám alatti iktatott jelentése szerint a közmunkára ítelt rabok jó részét mindig zárva kell tartani, mert a vármegye eddigi szokásai szerint csak a csekélyebb vétkességűeket ítelték közmunkára, a hosszabb idejű rabok, nevezetesen a megkegyelmezettek legnagyobb része, oly rakoncátlan természetű lévén, hogy munkára alkalmaztatásuk esetén 2—2 rab mellé egy-egy fegyveres ember volna rendelendő; ellenesetben őrizetöket még a város közepén is megtámadnák.

Itt megjegyezzük, hogy közmunkára nehezen lehetett kényszeríteni a dolgozni nem akaró rabot.

Beleznay Ferencz gróf, 4500,4510/1837 kit a kisgyűlés, bűnének lázasztó voltára tekintettel, folytonosan figyelemmel kísér, megtagadja a rárótt közmunka teljesítését. Az udvari kapitány által e miatt kérdőre vonatván, még csak süvegét sem veszi le fejéről, az udvari kapitánynya megjelent börtönész, azért mert levette süvegét, arcul üti, az ennek folytán támadt *negyedőrai* dulakodás közben kardját eltöri. A kapitány jelentése szerint a rab rakoncátlan természeténél fogva nem volna közmunkára

¹ Ugyanily tartalmú végzést sürget Hegedüs Sándor, Vasvármegye tábla bírája, az ott divó konyhasrabrendszer megszüntetése céljából, az ellen is tiltakozva, hogy a rabok egy része naphosszat valamely magányos házban tartózkodjék, (id. mű 29. l.)

² De kisebb bűnü gonosztevők alatt félèvre vagy nem sokkal hosszabb időre ítéltek értendők.

alkalmazandó, hanem nehéz vasakkal ellátandó. De a RR. nem tesznek eleget a kapitány előterjesztésének, a mennyiben a főügyész által csak annyit üzennek a grófnak, hogy grófi állása dacára csak úgy kötelezik őt a fogházrendtartás szabályai, mint bármely más, akár nemes, akár nem nemes rabot, miért is, *ha tovább is engedetlenkedik, nehéz vasakat kap.* — A fenyegetésnek nem sok hatása volt. (Később 4578/1844, betegségére tekintettel (vért hányt), a kancellária felmenti a közmunka alól.)

* * *

Betegség esetén az ítéletnek a közmunkákra vonatkozó intézkedése alól felmenthetett a kancellária, alispán, udvari kapitány, tiszti ügyész. Egy hatóság volt, mely nem avatkozhatott, vagy legalább is nem szokott avatkozni a kérdésbe, s ez: a törvényszék.

XIII. A rabdolgoztató intézetek ügye országszerte.

(1845.)

Az 1830. évi *Tudományos Gyűjtemény* II. köt. 102. lapján *Toldy Ferenc* „Könyvismertetés“ cím alatt foglalkozik *Friedrich*-nek „Magazin für die philosophische medicinische gerichtliche Sellenkunde“ 1829. évi két első füzetével.¹ Majd így folytatja:

Befejezésül álljon itt kivonatja annak, mit az igen interessáns Miscellaneák között (I. 137.) találni Julius munkájából véve: (Vorlesungen ueber Gefaengnissskunde Berlin, 1828). A fogság kínjai munka által enyhülnek. (*Dolgozók házat a bűnösök számára hazámfiak! Az emberiség kívánja ezt töletek. Ref.*) — De innen is (a dolgozók házból) kilép végre a szerencsétlen azon kevéssel, a mit szorgalom s munka által keresett magának, kilép a világba az emberek közé, kiket új szabadsága mámorában megölelni, kik között ismét letelepedni vágya, kenyerét ezentúl becsületesen keresni. De a jobbak is hidegen fogadják a megjeletet, a kevésbé jók megcsalják, eligazítják magoktól. Egyedül áll ismét, elhagyatva, kerülve, gúnyolva. Csak vétkeinek hajdani társai köszöntik nyájasan, édesgetik magokhoz mindenkép, csalogatják, a magokhoz csaltnban felgerjesztik az embergyűlölet, másrésről a régi, vad és tán

¹ És *Dr. Günther*nek az első füzetben megjelent chiromentiáról szóló cikkével, *Grohmann* dr.-nak a halálos büntetés céliránytalanságáról szóló cikkével.

együtt érzett örömek emlékezetét; ravaszul megfelelnek kívánságainak, bűja élmény horgán újra a bűn örvényébe rántják. Halhatatlan hála tehát azoknak, kik elsőik szereztek oly intézetet, melyben a fogság után ismét a polgári életben való felvételre tétetnek alkalmasakká ezen szerencsétlenek. — *Mikor fogunk mi is hazánkban ily intézeteknek örülni?*

Szóval a dolgozóház eszméje nálunk már 1830-ki keletű.

A fenyítő perek feljebbviteléről szóló, *Tolnamegye* indítványára alkottatni rendelt törvénycikknek 1835. évi november 17-ki kerületi ülési tárgyalása alkalmával *Kubinyi* hangsúlyozza, hogy jó volna, ha a törvényhatóságok *dolgozóházakat* létesítenének, melyek egyszersmind erkölcsi javításul is szolgálnának, mert a mostani tömlőcök a még el nem romlott, sőt csak gyanuba jött ártatlan emberből is valóságos gonosztevőt nevelnek.

Az e beszédre vonatkozó följegyzéseket merőben *Kossuth Lajos*nak köszönhetjük, ki később is, a *Pesti Hirlap* szerkesztésekor, meg nem szűnt a fogház-ügy javítása iránti érdeklődést ébren tartani. Így a *Pesti Hirlap* első számának megjelenése után írott, a *Nemzeti Múzeum* kézírattárában¹ *eltekvő levelének* tanuságaként is, vidéki levelezőit arra kéri *Kossuth*, hogy jelentéseikben a megyéjőkbeli *rabdolgoztató intézetekre* különös súlyt helyezzenek. — Tehát már 1840-ben több megyének van dolgozóháza.

E tekintetben az irodalom még mindig csak kutat.

A *Pesti Hirlap*, nevezetesen *Kossuth*nak izgatásai, *Széchenyivel* való vitái, *Szemere*, majd *Eötvös-Lukács* föllépte, leginkább azonban az 1840 : 5. t.-cz. s az ezzel kiküldött bizottság működése csakhamar a fogházügy felé terelik a közfigyelmet; minek eredményekép, dacára a sok kedélyeket méltán fölkorbácsoló politikai kérdéseknek, 1842-ben már alig van közgyűlés, mely a rabok kérdésével, és pedig behatóan, ne foglalkozott volna, és nincs lap, a fogházjavítást legtürelmetlenebbül sürgető *Pesti Hirlaptól* kezdve a félhivatalos jellegű *Ofen Pesther Zeitungig*, mely a kérdések fölött napirendre térhetett volna.

¹ 1841-es csomó.

Az utolsó évek politikai pereivel elkésérített nemzetet a sajtónak engedélyezett nagyobb szabadság által vélték némileg megbékítheteni. Az évtizedeken át hallgatásra ítélt toll részben felszabadul béklyói alól, irtó csatát vív a közgazgatással a fogház-ügy terén. — Elhallgatni a közgyűlések valamelyikén kiderített visszaélést annyi, mint a nyilvánosság jogát megsérteni s ez — legalább a „Kossuth-liga“ felfogása szerint — egy a honárulással.

A *magánelzárás* (elzárás) eddig külön szigorítás, mely hosszabb tartamú szabadságvesztéseknek csak egy részére, rendszerint 2—6 havi tartamban, de mindig csak ítéletileg volt elrendelhető. Következőleg a *magánfogházrendszernek* azonnali életbeléptetése, különösen a már megítélt rabokkal szemben, oly közigazgatási úton életbeléptetett szigorítása a büntetésnek, melyet a törvényes igazság sem kifejezetten, sem hallgatag meg nem enged, a méltányosság elve határozottan tilt. Ennek dacára az ország igen sok megyéjében csak anyagi akadályok állják útját a magánrendszerű javítóháznak.

*

Nógrád, és úgy látszik *Szabolcs* 1843-ban magánrendszerű fogházat építenek, a közmunkakényszert azonban nem szüntetik meg. *Bihar* dicséretes kivételt képez, a mennyiben fogházában csak részben érvényesíti a magánrendszert; a közgyűlés pedig (1843-ban) tekintettel azon körülményre, hogy a bírák 800 éves függetlenségek sérelme nélkül a bot és vas kimondásától közgyűlésileg el nem tilthatók, csak ohajtja és reméli, hogy a bírák hozandó ítéleteikben a botot és vasat mellőzendik.¹

Más megyék meg alkalmasint azért nem vélik a kétszeres szigorítást jogsérelemnek, mert a büntetés eddigi főcélját, az elrettentést és megtorlást, szembeállítják ujabban a javítással. Minthogy pedig a dologhoz azért szoktatják a rabot, hogy ne éljen az erkölcsökre káros, henye életet magányban meg azért tartják, hogy magábaszállva, bűnét megbánja és megjavuljon, következőleg — úgy vélik — kétszeres jóval illetik a rabot, nem kétszeres rosszsal, mért is nincs oka panaszra.

*

¹ Egyébként a fogház megsejmlélése alkalmával a RR. fájó szívvel tapasztalják, hogy a közfalak oly vékonyak, hogy a hang egyik cellából a másikba hallatszik. Ennek dacára a *Philadelphiai rendszer* mellett foglalnak állást. De — teszi hozzá *Lukács György* a P. H. levelezője — „előreláthatólag nem lesz a' philadelphiai rendszer, hanem csak afféle *Bihari rendszer*“.

² Innét a gyakran használatos „bosszuálló igazság“ elnevezés.

Kenessey Kálmánnak, a P. H. 1841. 207. lapján a *philadelphiai* rendszerről érkező cikkéből megtudjuk, hogy többek közt *Komárom*, *Tolna* és *Kassa* fogházában építenek dolgozoházat.¹ — A „dolgozoház” és „javítóház” kitételeket felváltva használják. — Sok megyére vonatkozólag csak annyit tudunk a lapokból megállapítani, mikor volt már dolgozoháza; mikor létesült? az vitás. Megjegyezzük egyébként, hogy a tulajdonképeni rendszeres, hogy ne mondjuk gyárszerű dolgozoházak létesítése előtt is a legtöbb megyében a fehérség, már az 1816. évi 23974. helytartótanácsi rendelet életbelépte óta, *fonással, varrással, kötéssel*, itt-ott azonkívül *lőszörtépéssel* foglalkozik, a férfirabok pedig, a mennyiben nem konyhás rabok, házimunkálatokkal (seprés, fűtés, világítás stb. itt-ott — mint pl. Temesben 1841-ben — köfajtás) foglalkoznak.

Esztergomban (1841-ben) elhatározza a közgyűlés, hogy épít dolgozoházat,² *Nyitra* (1843-ban) még csak szándékozik dolgozoházat építeni. A terv részleges keresztülvitele azonban 1846-ban is még csak óhaj. — *Somogyban* (1842-ben) már van dolgozoháza. Minthogy azonban a házikezelés mellett ráfizettek, bérbeadják. — *Borsod* dolgozoháza (1846-ban) jövedelmez. — *Nagy Károlyban* a rabok fogházon kívül dolgoznak. — *Bars* (1841-ben) határozza el a dolgozoház létesítését. — *Ugocsának* (1843-ban) van dolgozoháza, de a rabokat utcaseprésre is használják. A hajdukerületben a rabok maguk őrlik a kenyertük sütéséhez szükséges lisztet. — *Bereg* (1842-ben) elhatározza rendszeres dolgozoház létesítését, de a rabokkal a megyeház udvarának és utcájának kövezését is végeztetik. — *Pozsony* — mely mint láttuk — fenytőeljárás tekintetben első helyet foglal el, 1841-ben még nem bír dolgozoházzal, bárha Pozsony városának már van. — A *Székesföldnek* Udvarhelyszéken egybegyűlt rendei (1842-ben) elhatározzák a dolgozoház építését. — *Békésnek*, úgy látszik, 1841-ben már van dolgozoháza, mert tanácskoznak a rabmunkáért befolyt pénzek hovafordítása tárgyában. — *Szabolcs* (1842-ben) azt határozza, hogy a rabok a koltai határban dolgozzanak.³ — *Vasban* 1841-ben, a *Jászkörületben* (1842-ben) már van. A rabokat utóbbiban mezei és földmunkálatokra is alkalmazzák. — *Csongrád* 1842-ben megbizza a választmányt a rabok célszerű dolgoztatását célzó terv

¹ *Komáromban* 1843-ban 62 személy részére van magánzárka. *Tolnában*, *Bezerédy*-nek az 1840. évi 5. t.-c. által kiküldött országos választmányának 1841. évi december 11-ki ülésén tett kijelentése szerint, ugyan ez évben a hallgató rendszer divik.

² Bárha csodálatosképen ezen 5900 lakóju törvényhatóság székházában csak nyolc rab ül.

³ Az 1842-ki börtönügyi bizottság véleménye szerint víz és favontatásra alkalmaztassanak és pedig nyilvánosan nézőség előtt. Ezenkívül a rabok 3 osztályra (vétkes, vétkesebb és legvétkesebbekre) osztandók, a külvilággal való érintkezéstől eltillandók és egyenruha viseletére kényszerítendők.

készítésével. *Rérkomárom* 1841-ben javítóházat épít. Az idő egy részét magán-elzárásban töltendik a rabok. Gépeket is fognak beszerezni.¹ Szerenka Ádám dolgozóházbeli haszonbérlet 1841. febr. 15-én kezdte meg a munkát. A gyár három teremből áll. A rendszer a hallgató, de ostor helyett koplalással — *Györött* is érvényesítik, a dolgoztatás mellett, legalább részben a magányrendszert 43-ban.

*

A pestvárosi dolgozóház.

Remellay Gusztáv a Pesti Hirlapnak már 1841. évi 506. lapján sürgeti egy pestvárosi dolgozóház létesítését. A város² már régen tervezi javítóház létesítését, oly célból, hogy a koldusgyermek és a csavargók abban elhelyezhetők legyenek. Ám a htn. kellő pénz híjján, megtagadja a kért engedélyt. *Kossuth* ennek folytán³ felszólítja a város lakosságát, adakozzanak e célra.⁴

A P. H. 1843. évi 50. l. szerint: ha már dolgozóházakat a városok, nevezetesen Pest, nem tudnak építeni, hát építsenek országos pénzen, holland példára, *szegénygyarmatokat* a haza elhagyott vidékei.

Az 1843 évi január 18-án megjelent *Pesther Tageblatt* és *Nemzeti Ujság*, valamint a megye levéltárában az 1846-os csomóban elfekvő pestvárosi átirat tanúságaként a városi dolgozóház 1843 január 16-án nyílt meg. Létrejött körül *Pettachich* városi tanácsos szerzett legtöbb érdemet. Pettachichen kívül az intézet vezetésében, a 43-ki *Pesti Hirlap* szerint, részt vesznek: Farkas Ján., Szilágyi Istv., Appel Józs., Ferdinándy Ign., Pillér Ján., Michel Kár., Posfay Pál, Sáros Józs. (gazda), Schaffer Ján., Weiss Márt., Gozsdál Manó Jegyző. Keresztes Kár. város hadnagya. A „szállításokat“ a társadalom foganatosítja (nem a városatyák). A butorokat az asztalos-céh, 50 pár csizmát a csizmadia-céh, a többi szükségleteket a polgárság ajándékképp bocsájtja az intézet rendelkezésére.⁵

A dolgozóház igazgatóságának 1846-ki jelentése szerint végrendeleti úton sokat juttattak a polgárok.

A ház csak 60 rabnak épült. Idővel kicsinek bizonyulván, a város házhelyet ajánl. Ennek dacára az intézőség — a P. H. 1844. évi 526. lapja szerint — az olvasó által csak sejtetett okokból, e házhely helyett a kerepesi-úti Kubinyi-házat veszi meg, persze méregdrágán. A vezetőség eljárása sok tekintetben esik kifogás alá. Kezdetben túlságos a szigor,

¹ Világ 1841. évi 142. l. szerint.

² Pesti Hirlap 1842. évi 204. sz.

³ L. u. ez évi 212. l.

⁴ L. még az u. ez évi 648. lapot is.

⁵ 1842-ben jótékony célú farsangi mulatságot rendeztek a dolgozóház javára. 1845-ben a hercegprimás 100 forintot, egy tisztviselő, kit megvesztegetni akartak a pénzzel, a P. H. szerint, ugyanannyit juttat.

de a házvétel évében „a rabok jórésze“ megszökik. A Kubinyi-ház egyébként úgy volt építve, hogy az I. emeleti ablakon is le lehetett ugrani az utcára lábfigamodás nélkül.

*

Vasmegye 40-es évek elején fennállott, 1838 május 26-án megnyitlt *rabdolgoztató intézetének* szabályzatából kiemeljük: ¹

A dolgozó rabok a tömlőcépületnek bármely osztályában legyenek is, egy sorba fognak záratni és ételöket is részint magány, részint társaságban kapják, hogy így a társaság jobban fenntartathassék és így az étel adás vagy megvonásával büntetni lehessen.

A *tisztaság* fenntarthatása tekintetéből minden rab reggel a kútnál *megmosdani* tartozik, fehér ruhája pedig minden hétben meg fog szapul-tatni. — Mielőtt a rab az intézetbe kísértetik, minden nap reggel megmos-dani és fehér ruháját hetenkint legalább egyszer változtatni tartozik.

A *fonó, szövő, csévelő* és *csapó* rabok által végzendő egy napi munka legkisebb mérvét is meghatározzák a szabályok, valamint a rabmunkabér mérvét. Az intézet főleg szűrkészítéssel foglalkozik és a szűr előállításához szükséges anyag feldolgozásával.

Az intézet kezdetben részvénytársulati alapon, majd a házipénztárból felvett pénzen, anyagilag is, erkölcsileg is kielégítő eredménnyel működött.

Élelem. Minden rab, ki a munkája által a tartását be tudja hajtani, a hétnek szombati napján, azaz már ezentúl egy hétben 4-szer kap meleg ételt.

Munkaidő. Szentgyörgy naptól Szentmihály napig reggeli 6-tól 12-ig, délután 1-től 6-ig, mind délelőtt, mind délután félórai szünettel; Szentmihály naptól Szentgyörgy napig pedig reggeli 7¹/₂-től 12-ig és délután 1-től 4-ig, a mikor is szünet nem engedtetik.

Dohányozni és beszélgetni az intézetben dolgozó rabnak nem szabad.

Fegyelmi fenyíték a magányelzárás, mely a dolgozni nem akaró rabokkal szemben is célirányosnak bizonyult.

Valláserkölcsei oktatás. A katolikusok minden vasárnap reggel misét és prédikatiót hallgatnak, délután tanításban részesülnek; az evangélikusok nagyobb ünnepeken oktatásban és lelki táplálékot kapnak.

Az új ház 1844. esztendő Szentmihály havában nyílt meg. A rabmunkadíjból a tartásdíjat fedezi. A fölösleget a rab kapja kilépéskor. Kóborlókat és kisebb vétségek miatt elítélteket helyeznek el a dologházban. Néha szülők is odaadják gyermekeiket fenytés végett. A magánosok kérelmére bekerültek (ezek száma 1841-ben kb. 30) tartás-

¹ L. e. i. *Hegedüs Sándornak* az irodalom által teljesen elfeledett könyvét Vasvármegye börtönéről.

díját az fizeti, a kinek kérelmére a felvétel történt. Beérkezte után mindenkit, akár férfi, akár nő, megfürösztének. A különmemű rabok ezután sem találkoznak. A teljesített munka mérve és az ezzel arányos munkabér szerint 3 osztály van. A munka mind könnyű. (Lószórtépés és nyulszórvágás.) Főtt étel hetente 3-szor. A többi napokon csak kenyeret és vizet. *Fegyelmi büntetés*: a főtt étel megvonása. Házi rend: 5-kor felkelés, fél 6—6 templom; 6—8 munka; 8-kor reggeli (kenyér és víz); 8—12 munka; 12-kor étkezés; 1—7 munka. Egy személy 52 frt 50 krba kerül évente. Olvasni is tanulnak. A fegyenc kiengedését „egy kis jobb tapintat szerint“ a főlügyelő ítéli és bírálja meg. A fegyenc addig marad fogva, a míg ezt jónak látja. Kiengedési előfeltétel: 1. hogy a 3 osztályon átment; 2. jó viseletet tanusított legyen; 3. hogy kibocsájtása után állás vagy szolgálat várjon reá. E részben azonban, az átirat szerint, nincs akadály, olymód keresik a volt fegyenceket, hogy bármely napon akár mind a fegyenceket el tudnák helyezni. „S ime“ — így végzik jelentésüket — „ezen intézet részint javít, részint ijeszt; nem egy fegyenc kívánczozott a büntető bíróság által rabságra és testi büntetésre ítéltetni, mint dologházra vitetni. Annnyira irtózik mindenki még a legemberségesebb bánásmód mellett is a kényszerített dologról. — A dolgozóházat bárki megtekintheti.“

1844-ben Buda elhatározza, hogy Pest városának mintájára dolgozóházat épít.¹

XIV. A rabdolgoztató intézet ügye Pestmegyében (1810—1845).

Dolgozóház létesítését a helytartótanács már 1809-ben tervezi. Föl is hívja ennek folytán az összes törvényhatóságokat, nyilatkozzanak. Az ugyanez évi Karácsony havának 15-én tartott pestvármegyei közgyűlés bizottságot küld ki véleményezés céljából. A bizottság jelentését 1810. évi április 10-én olvassák fel a közgyűlésen. E szerint „egy tökéletesen felkészült intézet hasznosabb sok héjányosnál“, mért is azt javasolja a bizottság, ne minden törvényhatóságban létesítsenek dolgozóházat, hanem csak Pesten, az ország összes törvényhatóságainak anyagi hozzájárulásaival, a szegedi javító-

¹ Itt megjegyezzük, hogy ugyanez időtájt (1845-ben) Beregmegye is nagyban javít a rabok sorsán, a mennyiben közgyűlése (csudálatosképen) a főispán helytartó által kidolgozott fogházrendszabályt elfogadja, ennek életbe léptetésével eltüntetve a tisztviselőket attól, hogy rabokat házimunkára alkalmazzanak. *Tolna* pedig 1846-ban megtiltja, hogy a rabokat házimunkára vagy a fogházon kívül végzendő közmunkára alkalmazzák.

ház mintájára. A nehezebb vétkűeket továbbra is Szegedre, a kisebbek elkövetőit Pestre szállítsák.¹ Minden elítélt maga tartozzék viselni a rabtartási költségeket. Ha ezek be nem hajthatók, feleljen a törvényhatósága. Az intézet fentartási költségeinek fedezésére a birságpénzek, nevezetesen a királyi fiskus vádjá alapján kirótt kontrabandiumok szolgáljanak első sorban. A szolgálat nélkül csavargók is e házba volnának szállítandók, melyvégre külön osztály volna létesítendő. A ki pedig ismeretlen, vagy passzus nélküli egyént a felsőségnak való előzetes bejelentés nélkül házába fogad, vagy szolgálatból el nem bocsájtott cselédet szegődtet: 14 napi árestom, vagy ezen istitució javára fizetendő 50 forintokban marasztaltassék. — A közgyűlés (825) elfogadja a bizottság véleményét és így értelemben fel is ír a helytartótanácsnak.

A helytartótanács nem intézi el a megye föliratait, hanem még 1810. évi Szent András (nov.) havának 14. napján 24,304. szám alatt ismét, leír az ország összes törvényhatóságaihoz, nyilatkozzanak: mikép lehetne a (némely jurisdictio területén létező rossz állapotban lévő) fogházakat jobb karba hozni és a rabokat (általában) célszerűen dolgoztatva, erkölcsbeli és vallásbeli oktatásukról is gondoskodni. Pestmegye értesíti a helytartótanácsot, hogy ezen egyesített megyék fogháza legközelebb újból felépül és a rabokat mind a földszinten fogják elhelyezni. Az ítélet alatt lévő rabokat az elítéltektől elkülönítve tartják. Vasár- és ünnepnapokon minden rab lelki pásztora által vallási oktatásban részesül. Az uriszékek fogházainak állapota tekintetében teendő jelentés elkészítését az illető főszolgabíró uraknak pedig meghagyták. (486.)

Hat évvel utóbb a helytartótanács újra a fogházügy országos rendezését veszi tervbe.

Az 1816. esztendőben² az összes törvényhatóságokhoz leír a rabtartás és élelem egységesítése tárgyában. A deáknyelvű rendelet 8. pontja, az egykorú hivatalos fordítás szerint, így szól:

„... Arra pedig, hogy a Vármegye pénztára a tartásbeli költségekre nézve kárán kívül helyeztessen, szükséges, hogy általjában minden rabok,

¹ A később, a törvényjavaslatok tárgyalása alkalmával érvényre emelt kerületi börtönök eszméje tehát, mint látjuk igen régi keletű.

² 23974. sz. a. (iktattatott a vármegyénél 3597. sz. a.)

ha mindjárt az ítélet által munkára nem ítéltettek volna is, a Vármegye által meghatározott bérért munkára alkalmaztassanak és a mit keresnek, a Vgye pénztárába adattasson, úgy mindazonáltal, hogy annak valamely része a Rabnak számára fentartasson, olyvégre, hogy kiszabadulása alkalmazosságával nékie általadattasson, hogy legyen, melyből a szükséges útiköltségeket elgyőzhesse, mivel gyakran megtörténik, hogy nem lévén a rabnak kiszabadulásakor semmi pénze, már az útban kénytelen rossz tselekedetekre vetemedni, ennél fogva a' teljességgel meg nem engedtetik, hogy a Rabok a Vgye tisztviselőinél (innét kihagyta a hivatalos fordító azt, hogy „*vagy másoknál*“ (*aut aliis*), a mint néhol¹ szokásban vagyon, ingyen dolgozzanak, hanem a Vgye által meghatározandó bérért szoros felvigyázás mellett alkalmaztassanak... Többnyire valamint kívánatos dolog volna, hogy a Rabok a henyelésnek eltávoztatása és a Vgye pénztárának megkímélése végett *fonyásban és egyéb kézimunkában* foglalatoskodtatnának, úgy a menyiben ezt a tömlőzőknek mostani helyheztetése meg nem engedné, a Vgye azon legyen a lehetőségig, hogy a rabok dolgozzanak, kíváltképpen az asszonyok, a kik munkájukat a tömlőzőkben is eltehetik, foglalatoskodjanak, a mint ez némely megyében is szokásban vagyon. — A leirat azzal végződik, hogy a kegyelmes rendelése Ő Felségének a megyebeli főbenjáró hatalommal bíró uriszéknek is tudtára adandó.

A vármegye a leirat tárgyában bizottságot küld ki. A bizottság jelentése szerint, a megye tisztviselői nem szokták a rabokat ingyen dolgoztatni. Ez a jelentés azonban, mint később látni fogjuk, valótlan. A bizottság szerint, a rabokat *utcaseprésre, favágásra és a vármegye egyéb házi teendőinek* elvégzésére szokták használni. Célrányos volna azonban a rabokat, Pest város tanácsával egyértőleg, a szokásos munkabér feléért a város határán, országútépítésre alkalmazni, addig, míg a *RR. által óhajtott közönséges dolgozóházat* felállítják. — Minthogy a megyének 1810. évi 825. számú, ez iránti felirata mind az ideig elintézetlen maradt, ezuttal is megsürgetik az elintézést. Persze hiába!

1820-ban, a büntetés végrehajtása tárgyában teendő jelentés céljából, bizottságot küldenek ki. Ennek elnöke *Bárczay alispán*. A bizottság jelentése szerint: Pest és Buda városával egyetértőleg, dolgozóház volna felállítandó. A köz-

¹ Franciaországban még nem is 10 éve, hogy a rabok bérbeadását (entreprise generale) megszüntették.

gyűlés azonban, bár elvben helyesli a dolgozókhoz eszméjét, mégis megvalósíthatatlannak tartja, mivel egyik rab hosszabb, másik rab rövidebb időre ítéltetvén, az egységes kiképzésnek és így a dolgozókhoz célirányos felállításának még csak a lehetőségére sem lehet gondolni.

Tahy Károly táblabíró, a 30-as évek elején a közgyűlésen (úgy látszik több ízben) szót emel a létesítendő dolgozókhoz érdekében. Szavai nem vezetnek tényleges eredményre. *Septemvir Szentkirályi László* is szót emel. Ő sem ér célzt, legfőljebb azt, hogy a megye 1832-ben bizottságot küld ki a felállítandó dolgozókhoz tárgyában készítendő és a megyének benyújtandó véleményes jelentés céljából. Évek mulnak és a bizottság — legfőljebb csak tanácskozik, nem cselekszik. 1837-ben *Tahy* újra fellép a közgyűlésen. Fel-szólítja a RR-et, álljanak szavuknak és, ha 1832-ben meg-igérték a dolgozókhoz eszméjének a körülményekhez képest lehető megvalósítását, bizottságot küldve ki e végre, tegye-nek hát legalább annyit, a mennyi könnyű szerrel kivihető: töltsék be az időközben elhalálozott bizottsági tagok helyét. Ő maga, jó példával járva elől, 200 forintot ajánl fel a gyűlésen a létesítendő dolgozókhozra.

A példa hat.

Ráday Gedeon és báró *Bánffy Pál* 200—200; báró *Prónay Albert*, *Beniczky Ádám*, *Dorcsányi Pál* 100—100; *Jankovics Miklós*, *Pattai Józset*, *Lipthay Sándor*, *Ilkey Sándor*, *Bolgár József* 40—40, *Patay Pál* 10 pengő forintnyi „dicséretes ajánlást“ eszközölnek. Az indítványozó bőkezűséget a RR. szíves köszönettel tudomásul veszik.

Egy ideig még gyűjtik az aláírásokat. Aztán megint lelohad az érdeklődés.

*

Büntetőtörvénykönyv létesítésére bizottságot az országgyűlés már Lipót alatt (1791: XLVII.) küldött ki. A bizottság munkájából nem lesz törvény. A 1827. évi VIII. t.-c. 8. cikkelye pedig a btk. tárgyalását későbbi időre halasztja. Az 1840. évi V. t.-c. kimondja, hogy a büntetőtörvénykönyvvel válhatatlan kapcsolatban levő büntető és javító rendszer behozása iránt kimerítő véleményadás végett, a törvényben névszerint megnevezett tagokból álló választmány neveztetik,

mely a külföldi intézetekre tekintettel, készítendő munkáját a legközelebbi országgyűlés elé terjeszszé.

A bizottság működése, mint tudjuk, nem vezet a törvénytárban is látható nyomokra. Mégis, az idézett törvény meghozta a maga gyümölcsét. Érdeklődni kezdenek ország-szerte a büntetési rendszer kérdése iránt. *Kossuth Lajos*, majd *Szalay László* vezércikkekben rázzák fel a közvéleményt évszázados nembánomságaiból.

*

1839-ben¹ Ns. *Csongrád* megye közönsége azt kéri, hogy Pest megye a kebelében már szerencsés sikerrel létező börtönjavító intézetének tervét véle közölni sziveskedjék. Válaszul irattatni rendeltetik, miszerint, „valamint a megkereső Nemes Vármegyének, úgy ezen megyének is forró óhajtása az érdeklött *börtönjavító intézet* létesíthetése. Az mindamellet eddig nem létezik.“

Elvben tehát már elfogadták a rendszeres javító-intézetet.

Ugyanez évben körlevél érkezik a megyéhez. A levél így szól:

Nagymélt., mélt., főtitiszt., tiszt. ts. ns., nemzetes és vitézlő RR. ! kedves atyánkfiai !:

A szorgos szükségnél fogva tömlőceiknek nemcsak bővítéséről, hanem az előhaladó idők által vajmi igen keveset javallott s külszörzágbeli több helyeken már létre is hozott javító rendszerhez alkalmaztatásáról gondoskodásunk közben *bárá Eötrös József* és *Szemere Bertalan*, megyénknek két jeles fia a közfogházak és ezeknek a bünt büntető igazság által falaik közé zárt lakosaik javításáról külszörzágoki utazásaikban gyűjtött tapasztalásaik után is írt s önköltségeiken kinyomatott értekezéseiket terjesztettek előnkben.

Mi a hazafiui szorgalomnak e két újabbi gyümölcsét kedvesen fogadván, és illetőleg használnván, és a mennyiben köztudomásunkra van, hogy a jelen időkben a tömlőcök és a büntető rendszer javításáról számosabb köztörvényhatóságok szinte érdekesen gondoskodnak, az említett két szerzők által készített munkáknak az országbeli minden Ns. megyék által ingyen ajándékozott egy és egy példányát Nagyságtok, Kegyelmeteknek ide rekesztve barátságosan megküldjük.

¹ 6779.

Akik egyébíránt atyafiságos, barátságos szeretetekben ajánlottak szokott tisztelettel maradunk 1839 évi Bőjt előhívának 4. n. Miskolcon tartott közgyűlésünkéből, Nagyságotoknak, Kegyelmeteknek kész köteles szolgálói és szíves baráti és atyjok fiai. Borsód Vgyének közönsége.

Pár hóval utóbb jelenik meg Pesten a „*Véleménye a büntetési mód javítása iránt.*“ Szerzője Balla Károly Pest vármegye fogházának hosszú éveken át udvari kapitánya, több megyének táblabírája és a magyar tudós társaságnak már akkor is tagja.

*

1841-ban Nyáry Pál főjegyző azt indítványozza a tavaszi közgyűlésen, hogy azon rabok részére, kiknek ügye rövid uton szokott elintéztetni, szintugy mint a perbefogott rabokra nézve történik, védő ügyészek rendeltessenek. Miután azt a karok és rendek sokkal fontosabbnak találták, mintsem, hogy a felett az indítvány előterjesztendése alkalmával azonnal határozás tétethetnék: utasításul adatott említett főjegyző urnak, hogy okokkal támogatandó indítványát írásban foglalván, az alispáni hivatalnak oly végre adja be, hogy az országgyűlési tárgyakkal megbízott küldöttség által, melyhez két alispán urakon kívül jelen esetre táblabíró Kossuth Lajos, Földváry Gábor, Batta Sámuel, Szilassy György, Halász Boldizsár, az összes főszolgabírók fő és alügyészek és udvari kapitány Balla Károly urak is kinevezettek, azzal, hogy az augusztusi közgyűlésnek véleményes jelentést tegyenek az indítványról.

Nyáry javaslata „*Indítvány a megyei büntető eljárás lehető javítása iránt*“ cím alatt jelenik meg nyomtatott alakban¹ és csakhamar közérdeklődés tárgya.

A némely helyen szinte szónoki lendülettel megírt munkának legérdekesebb része az, mely a *rabmunka és rabtartás* szabályozását követeli. A szolgabírák gyűlölt hatalmának megszorítása céljából a megyét a lakosság számarányához képest kerületekre kívánja osztatni. Minden kerületben egy kerületi törvényszék állítandó fel, kerületi börtönnel.² „Nem

¹ Ujból Fayer 43-iki anyaggyűjtemény I. köt. 49. és köv. II.

² Így véli elejét vehetni annak, hogy merő följelentés alapján sokszor ártatlanok kerüljenek a mezei biztos, illetve szolgabírói vagy községi fogházba.

látom át“ — így kiált fel — „mért ne lehetne a rabokat kellő felügyelet alatt kívül *dolgoztatni*. Rabbal még e tekintetben is éreztetni kell, hogy rab“. Nyáry a középponti törvényszéki börtön mellett a kerületekben létesítendő fogdákat következetesen letartóztatási helyeknek nevezi. Még csak a nevek se legyen börtön. Börtönbe csak a középponti törvényszék által elítéltek kerüljenek.

A közgyűlés¹ elrendeli, az „Indítvány“-nak rendek közt való szétosztását.

Ekkor már nem lehetett kitérni az égetően szükséges ügy rendezése elől. Csak a kivitel módozatai tekintetében nem tudnak egyetérteni. Voltak, kik *Szemere Bertalannak* 1838-ban megjelent „*Terve az Építendő Javító fogháznak*“ című művének hatása alatt magányrendszerű fogházat óhajtanak megvalósítani. Csak kevesen vannak még, kik közmunkatermeket kívánnak létesíteni.

*

Ugyanazon a közgyűlésen, melyen Nyáry indítványának kinyomatását elrendelték, főügyész Rákóczy Endre és udvari kapitány Balla Károly urak, az ugyanez évi 2663. sz. a. határozás következtében, bemutatják a megyei börtönök gyökeres javítása iránti véleményüket. Ennek címe: „*Tervezet Pest vármegye udvari házában levő javítások iránt.*“ — Átadni rendeltetett, véleményadás végett, azon küldöttségnek, mely a Nyáry-féle „Indítvány“ megfontolásával bízott meg. E tervezetből, melyben a magánrendszer mellett törnek lándzsát, helyszűke miatt csak a következőket idézzük:

A mostani levéltár előszobáján kezdve az egész épületszárny, az Ujvilág-utcáig, mind egygyé teendő. Egy szoba világossága egy öl széles, 58', hosszú legyen. Minden szoba ablaka az udvarra nyíljon. Így a szobák száma 193 lesz. Minden szobát a pincéből vascsövekkel fűtenének. Minden szobába vízvezeték és szükségcső vezetendő.

Az utolsó tíz évet tekintve, az egyszerre benn volt rabok legnagyobb száma 352, — legkisebb 170. A 352-es számot rendkívüli ok, a cholera okozta. Mostani számuk 250. Ha folyton-folyvást bünszék tartatnék, a rabok száma rohamosan csökkenne.

¹ 4554/41. sz. a.

Azon szigorú fenyték, mely a rabokat a beszélgetéstől kiszabadulásokori terv készítésétől, egymás vigasztalásától s biztatgatásából, kártya, mesélés és tréfálgatás mulatságától, a szabadban kint éldelt közmunkák megkönnyebbitése elől s több efféle enyhítő körülményektől megfosztandja, bizonyosan oly hatással fog lenni, mely már magában is a visszajeszítés által legalább egy negyedrészszel fogja megkevesbíteni a legnagyobb számat. Majd így végzi: „Ezen tervezetből méltóztatott a T. Vgye általlátni, hogy közmunkálkodási termekről itt szó nem tétetik, azon okból, mert az efféle büntetésformák véleményünk szerint a büntetés főcéljával homlokba ütköznek és kívántató eszközölését kivihetetlennek ítéljük. Ha azonban csalatkoznánk, és a valóságot félreértenénk és a jövő országgyűlésen ne talán tán! az auburni közmunkáltatás határozatának, azon épületszárnytól, mely a kaputól a börtönudvar és Ujvilág-utca közti a börtönökig nyúlik, ilyenek is létesíthetők. sat.“

XV. A Nyáry-féle rabdolgozók háza (1845—1849).

A dolgozók háza eszméjének megvalósulása *Vaics János* rab nevéhez fűződik. *Vaics* hosszú idejű rab volt. A tömlöc-élet változatosságai már nem izgatták. Így hát folyamodott büntetése hátralevő részének elengedése iránt. A szépen megírt beadványt sajátkezűleg adja át az alispánnak, hivatalában. Az alispán nyomban jelenti a kisgyűlésnek a hallatlan (?) esetet, melynél fogva egy rab bilincs és hajdu nélkül jöhetett ki a tömlöcökből. E szerint — úgymond — a rabokra a fogházban általában nem gyakoroltatik kellő felügyelet és megszökésüktől méltán lehet tartani. A közgyűlés *Dubraviczky Simon* előlölése alatt 1844. évi március 11-én *Egressy* főügyvédet a fogházviszonyok megvizsgálásával és jelentés tételével bizza meg. *Egressyn* kívül, a törvényszéktől és a börtönügyi bizottságtól is kérnek jelentést.¹ E bizottság szerint² a börtön az ország legrosszabb börtöne, az egészségügyi viszonyok kétségbeejtők, a fegyelem, minthogy az udvaron való átjárást meg nem szüntették, roszt. Indítványozza, hogy a kuriális házban más, mint tisztviselő ne lakhasson, a vizsgálati foglyokat pedig külön e célra építendő fogházban helyezték el.

¹ Utóbbinak tagjai Stembach Ferenc kir. tanácsos, Kendelényi Károly törvénybíró, Nagy István jegyző.

² 5423/1844.

Ez utóbbit a közgyűlés, nyomban hozott határozatával, pénz híjján, kivihetetlennek mondta ki.

Egressy jelentése szerint: nem lehet a rabok ügyét rendezni mindaddig, míg a vármegye háza átjáróház, míg a vármegyeház körüli munkálatokra rabokat fognak alkalmazni, és a rabok leveleket írhatnak és általvehetnek, az udvari kapitány tudta és előzetes engedélye nélkül. De ezenkívül a rabok itókái is beszűntetendők. Nem szabad tűrni, hogy a megye kuriális házának udvarán a korcsmaszerű ivások tovább is napirenden legyenek.

Az iránt is kell intézkedni, hogy a postahivatal a raboknak a bécsi kancelláriához címzett kegyelmi kérvényeit csak udvari kapitányi különös engedély után továbbítsa, nehogy a királyt hiábavaló kérésekkel is zaklassák.

[Itt megjegyezzük, hogy a *levelezés* tekintetében a rabok rendszerint teljes szabadságot élveznek, azaz leveleiket senki sem szokta kézbesítés, illetve továbbítás előtt átolvasni. Csak kivételes esetekben történik intézkedés, hogy az érkezendő levelek a postán által, az alispánnak kézbesítendők, hogy az azokat előbb elolvashassa. (Zenthal-ügy.)]¹

A törvényszék véleménye szerint (1844. *junius 21-én*)² mindenekelőtt a megyeházán való átjárást kell megszüntetni, mert az udvarból valóságos országút lett. S aztán: *ha a megyének valamely tisztviselője konyhás rabot kér, azt azzal együtt, a ki neki ilyet adott, állásából azonnal felfüg-*

¹ De az irások ellen régtől fogva nagy az ellenszév. Nemes Kaszás Éva folyamodik a kancelláriához, hogy rendelje fiának Gozony Dániel ügyvédnek gyengébb fogházba való áttételét, mert az nem bírja ki az ily erős fogházat. A kancellária leiratát folytán a RR. elutasítandónak vélik a kérelmet, mert a folyamodó fia, a ki *Beleznay Sámuel* gróf megszöktetése miatt van fogva, folyton folyvást haszontalan kancelláriai irkafirkákat készít a raboknak, 4594/1819. Czágány György rab a kancelláriától perének ujólagos megvizsgáztatását kéri. A kancellária felvilágosítást kér a megyétől. A megye megfelel a felhívásnak, *megdöröglván egyttal a tömlőcartót, mert a rabnak írásszereket adott.* Knoll András levelet ír a fogházból 645/1820. A RR. meghagyják a tömlőcartónak, adjon neki katonavasat a jövőben, de ne adjon írószközt. Csepesányi rab 3834/1820. a rabokat ítélő törvényszéket vádolja be a kancellária útján a királynál; azt panaszolja, hogy védőjétől megvonták a szót, így hát nem csuda, hogy ártatlanul ül. A kancellária felvilágosítást kér. A RR. kimondják, hogy igaz ugyan, hogy minden rabnak jogában áll a felséghez folyamodni; mégis, ne hogy a királyt hiábavaló kérvényekkel zaklatgassák, ne álljanak írószközök a jövőben a rab rendelkezésére.

² 1135. tvsz. sz. a.

geszteni; meg kell tiltani, hogy a bebörtönözöttek magánosoknak dolgozzanak, de a megyeházán szükséges dolgokat *lámpagyújtogatás, hivatalok tisztogatása* sat.) sem rabok által, hanem szolgák által kell végeztetni. Ugyanaz áll a rabok számára szükséges kenyér és élelemnek a házhoz hordozásáról. Méltóztassék ezeket elhatározni, — így szól a jelentés, nem minden célzatosság nélkül — de egyuttal foganatba is vétetni, és nem lesz rab a megyeház minden sarkában és minden időben, csoportosan beszélgetve, evés, ivás mellett, *kártyáztatva, látható*, nem fog magának a Dunához jártában tentát, pennát, papirost és mindent vehetni, ha pénze van, pedig soknak van. — Hogy pedig a börtönben, tiszta levegő hiányában, a raboknak egészsége ne veszélyeztessék, a zárva tartandó második udvarba naponta kibocsáthatók és őrizhetők lesznek a rabok. — Az eddig végeztetni szokott összes munkákból csak a favágás maradna meg. Egyébiránt méltóztatott kir. tanácsos *Stenbach Ferenc* elnöksége alatt küldöttséget küldeni a rabok részére emelendő külön ház tárgyában. Míg e ház a terv szerint létrejő, méltóztassék *Borsód, Fehér* és más megyék mintájára a rabokkal utakat készíttetni. Így a rabok őriztetése nem okozhat gondot. Csak a hajdukat kell az eddigieknél jobb rendben tartani. *Borsód és Fehérmegyében* 5—6 ügyes hajdu sokszor több száz rabot is megőriz és azok közül egy sem szökhet el, mert a hajdu nem eszik, iszik a rabokkal... Így nem fog a börtönbe bor, pálinka és egyszóval minden, mit a rab csak akar, becsempésztetni. Nem fognak folyamodások és levelek, tisztviselők tudtán kívül, a rabok által szerte küldöztetni és viszont elfogadtatni, nem fognak a rabok lerészegedhetni, nem történendik, a mi eddig tény, hogy a megye házában gyakrabban és jobban lopnak, mint akárhol, szóval nem leend a megyeház büntánya stb.

*

Erre aztán 1844. augusztus 26-án *Balla Károly* udvari kapitány beadványilag fordul a megyéhez. Szerinte a *magánrendszer* volna megvalósítandó. Majd kifakad a megyei ügyek intézői ellen, kik az udvari kapitányt, a fogházat

érdeklő kérdések elintézése előtt, meg nem hallgatják, bárha meghallgatása joggal elvárható volna a RR.-tól. Nagy sérelmet lát abban is, hogy az utóbbi években a börtön-kormányzat, az egy testi büntetést kivéve, közvetlenül az ügyészi tisztségre bízottatott. Kérdi, mi indítá a rendeket az új szabályok rendezésére? Nem volt a rab lábán bilincs? Hát hogy is lett volna, ha a Kuria vas nélküli rabságra ítélte! Őr nélkül ment az alispáni hivatalba? No hát ezen ne tessék fönnakadni, mondja Balla, mert a szokást a neheztelő másodalispány úr honosította meg, számos esetben véve át személyesen a rabok folyamodásait. Ezután kimutatja Balla a (mű-)felháborodás alaptalan voltát. *Vuics János*, *Schopper János* állami rabbal több napokon át festegetvén a levéltár új tékáit, minden őr nélkül, a mi ellen senkinek sem volt kifogása: könnyen mehetett a szomszédos alispányi hivatalba.¹

Balla ezután a fenyítő törvényszéki javaslatot veszi bonckés alá: Nem csak a városi nép az, mely az udvari házon kívül lakik. A tapasztalás bebizonyítja, hogy sokszor olyan eselések álltak az udvarban lakók szolgálatában, kikről csak később lehetett megtudni, hogy csupán pósta és kihordás végett szegődtek be. — Másik főbaj, hogy a rabok közül csak a beteg rab kap *főtt ételt*, ellenben meg van engedve épen azért, hogy magának a magáéból kiki főzhessen. Az is baj, hogy a *fehérneműk mosatása* nincs rendszeresítve. Így a legtöbb rab maga mossa a ruháját. A rabok 1. főzéskor, 2. mosáskor, 3. szellőzéskor *összevegyűlnek*. S ha bent a szobákban nem tudtak volna *tanácsadókra* találni, ilyenkor mint közpraelection koholják a legszemtelenebb tagadási terveket. Kimutatja számtanilag, illetve mértanilag, hogy a mostani túlszűfolt börtönökben képtelenség minden rabnak külön ágyat adni. A belső térfogat 190 négyszögöl körül van. *A rabok állandó száma 250-nél ritkán kevesebb, gyakran több*. Így egy rabra alig esik 2—3 □-öl, holott az országgyűlésen 3 □-öl is keveseltetik. A törvényszék által célba

¹ Itt megjegyezzük, hogy a levéltár egyúttal irattár, iktató és kiadó is, a hová ügyészek, táblabírák és felek folyton folyvást be és ki járnak. A rab tehát vajmi könnyen szökhetett volna meg.

vett bővítés (a levéltárnak hozzácsatolása) folytán egy rabra 5—6 □-öl esik, melyből még a kályhákra és szükségvödörökre ki kell venni. Ilyen körülmények közt a munkatermekről még csak álmodni sem lehet. Balla előre látja, hogy mihamarabb országszerte a magányrendszer fog meghonosíttatni. A hely oly szűk — jegyzi meg — hogy itt csak a megítélt rabok fognak tartathatni. Folytonos törvényszék mellett, az államrabokat is idevéve, a megítélendők számára elegendő lesz száz magánszoba. Meg vagyok győződve, — úgymond — hogy a t. vármegye börtöneinek javítása megtörtént volna, ha mintegy 16 évek óta részint nemzeti színház, részint a megyei két udvarház, és a váci hegyen vágatott országút stb. effélékre tett roppant és folytonos költségek a célt el nem ütik. — Ezután kifejti, hogy az ő terve mindenestre jó, mert a becsatolt tervezet szerint építendő magányrendszerű intézet könnyen átalakítható, ha később kell, közmunkateremmé. Hivatkozom az országgyűlési naplókra — úgymond — a méltóságos országos választmány munkálataira, melyekben a kényes kérdésnek megfejtését, sőt még kellő érintését sem találom.¹

Kár volt erőlködni!

*

Zitterbarth építész tervrajzot készített. E szerint a tömlőc 44 szobából fog állani. E 44 szobában 100 rab lesz elhelyezendő.

¹ S hogy három célszerűtlen börtönterv közül, melyek e végre készíttetek, egyik sem választandó. Pedig, ha a börtönterv oly szerkezetű lenne, mint a melyet, az alsó táblának e tárgyban véghetetlenül megéljenezett vezértárgya, *Szemere Bertalan* tervezett 1838-ban kiadott munkájában, t. i. 5 angol hüvelyknél nem magasabb ablaku s ez is fent a boltozat irányában, s ha a sétat-udvarok, ugyancsak szerinte, nem raboknak való promenádok — akkor következetesen nem lehet a magányrendszert elfogadni, mert az ily vermek legalkalmasabb műhelyei az örültségnek és a büntető törvénykönyvben szabott büntetések a legkegyetlenebbek azok közül, melyek a ferrum caudens és szent inquisitio büntetései után első helyet foglalnak. Mert akkor nincs ember, kit e szörnyű kínzás 10—12 év alatt az életből ki ne szőlítana. Épen ennek meg nem fontolásából eredtek amaz időt pazarló szőrszálhasogatások, melyek a természet utmutatásáról és józan észről a börtönudomány tömkeleges terére rántották a tanácskozást. Innen van, hogy mivel a börtönstatistikákra hivatkoztak, soha sem vizsgálták azon börtönök belszerkezetét, melyekből a statistikák kerültek ki, holott azok egymástól lényegesen is különbözhetnek; a különféle szerkezetű börtönök különböző hatásait összevették és a hiányt magának a rendszernek tulajdonították.

A megye a teendőknek megfontolására bizottságot küld ki. A bizottság jelentése szerint:¹ *Zitterbarth* terve sem fogadható el, miután az építkezés sokba kerülne és idővel a börtön, a rabok számának növekedtével, meg sem felelne.

A küldöttség azt ajánlja a megyének, létesítsen dolgozók házat. Addig pedig, míg a megye az e célra szükséges pénzt megszerzi, létesítsen a volt levéltári szobák közfalainak lebontásával egy nagy, 80 rab munkáltatására alkalmas, közmunkatermet. Ebben Szonekker Ferenc, korábban a pozsonyi, jelenleg pedig a budai dolgozók ház igazgatója, oly munkákra taníthatná a rabokat, melyeket kiszabadulásuk után a legkevesebb költséggel folytathatnának önállóan, (lennek törése, finomítása, a jobb részeknek kereskedésre elkészítése, a kőcnek pedig gyapjú- és gabonaszákra való fonása és szövése.) Az anyagiakat egy 2000 forint alaptőkével alapítandó részvénytársaság intézné, melynek Szonekker is tagja volna.

A közgyűlés magáévá teszi a közmunkaterem és részvénytársaság eszméjét. A kívánt célra a volt levéltári szobákon kívül a fegyvertárat is átengedi.

Még a közgyűlésen megkezdődik a részvénytőke aláírás. Főispáni helyettes úr Ő méltósága, *Dubraviczky Simon*, az 1836-iki országgyűlésről visszaérkezte után nyomban és *Szentkirályi Móric* alispán ur is 100—100 pengőforintokat írnak alá.

A bizottság 1845 november 17-iki ülésén² Nyáry Pál bemutatja Nagy és Czettier pesti polgároknak ajánlatát. E szerint vállalkozók kötelezik magukat a fonatás, szövetés és egyéb esetekhez szükséges gépeknek önköltségen való beszerzésére. E végre elegendő padlás és a régi per- és levelestár helyiségeinek átengedését kéri.

Dologidő volna reggeli 5 órától 11-ig és délután 1—7.

A rendőri felügyelet az intézetben a megyét illesse. A dolog és ipar tekintetében a vállalkozókat.

¹ 1316/1845.

² Elnöke Szentkirályi Móric első alispány. Tagjai: Nyáry Pál második alispány, továbbá báró Eötvös József, Kovách József, Miskey Imre, Ensel Sándor, tisztelendő Körmöti Imre és Deák József táblabíró, Nagy István főjegyző, Zúszky János főszolgabíró és Egressy Sámuel főügyvéd urak.

Minden rab a dolgoházba vezettetés előtt *fürösztessék* meg. Erre a célra helyet kérnek a megyéből.

A 8. pont szerint kötelezik magukat a vállalkozók a munkában kitűnt rabok kitüntetésére, remélik, hogy e tekintetben a megye megtenni semmit el nem mulasztand. A 9. pont szerint a szerződés 10 évre kötendő.

A megye a pontozatot elfogadja, de kimondja, hogy:

vizsgálati rabok nem kötelesek dolgozni, csak önszántukból; az *állami rabok* pedig, minthogy ezekre nézve elv, hogy a megyei rabokkal lehetőleg azonos elbánásban részesüljenek, az e végre ezennel megbízott Nyáry Pál úrnak a kir. ügyigazgatóval történt tárgyalásai után fognak a tudvalevő szabályok alá vétetni.

Nem fogadta el a bizottság a megye¹ végzésével ellenkezésben álló pontot, mely szerint a rabok 12 óra hosszat tartozzanak dolgozni, minthogy az 1840. évi XVII. t.-c. 6. §-a szerint a napi munka, egy órai megszakítással, 9 óránál több még gyárakban sem lehet. A küldöttség szerint, ennek megfelelően dolgoztatni a rabokat csak 6—11-ig és délután 1—6-ig szabad.

Rabmunkabér címén a vállalkozók a szerződési 10 év első 3 évében, minden rab után 5, az azt követő 7 év alatt fejenként, és a rab ügyességéhez mérten, 6—8 krajcárt tartoznak a dolgoházi pénztárba fizetni. A megyének válaszmánya a vállalkozókkal együtt fogja eldönteni, hogy kik tettek szert oly ügyességre, hogy munkájokért 3—7 év alatt 7 vagy 8 krajcár jár. (A pontozat szerint ugyan „a vállalkozók remélik, hogy a magokat kitüntetétt rabok kitüntetése tekintetében a maga részéről a megye is mindent elkövetend“, de ez irányban, legalább a jegyzőkönyv szerint, a megye részéről nem történt intézkedés és a jegyzőkönyv hallgat.)

1107/43. 200 fítra becsült munkáért a RR. 6 rabnak 39 frtot; 3444/44. s egy lepedőért 3 krt, szalmazsákért 2 krt, vánkusért egy krt szavaznak pengőben; 269/10, Pest város tanácsával történt megállapodás szerint az utcaseprésért egy-egy rab 18 krt, az örök pedig 30 krt fognak kapni.

¹ 769/1845. sz.

Tűlmunka, (melyet a rab a fönnebb előírt időn túl teljesít) esetenként szerződészerű megállapodásnak tárgya. De a különbér is a dolgozóházi pénztárba fizetendő.

*Fedezendők a munkabérek*ből mindenekelőtt a rabtartási költségek. Az ezek levonása után fenmaradó összeg a kiszabaduláskor segedelemképen fizetendő ki a rabnak. (Rabsegélyezés.)

Házirend. Nyáry Pált megbizza a bizottság, hogy írjon „házfentartási“ szabályokat és kinyomatván, függessze ki azokat a dolgozóházban.

Hetenként legalább egyszer *egyházi oktatásban* részesítendő minden rab, illető egyházi egyének által. E tekintetben is Nyáryra bizzák az intézkedést.

Itt megjegyezzük, hogy az egyházi oktatás, papiron, már Mária Theresia idejében is kötelező volt és, hogy a htanács azóta is nem egy ízben hívta fel a vgyéket a szükséges számú fogházlelkészek alkalmazására, persze sikertelenül.

Írásban és olvasásban is kiképzendők a rabok. E tekintetben is Nyáry fog intézkedni.

1846 január 1-én megkezdődik a munka. Március 1-én minden rabnak dolgozni kell. Ellen esetben a vállalkozók elvesztik óvadékukat.

Munkanem tekintetében a rabnak korábbi foglalkozása az irányadó. Mindenki oly munkát fog végezni, melyhez mesterségénél fogva ért. De a megyeházán szükséges munkát rabok végezzék.

Ágy, szalmazsák, vánkus, valamint alkalmas honi szövetből célszerű egyenruha minden rab részére készítendő a fogházban lévő elítélt szabólegények által.

A mi különösen az ágyakat illeti, e tekintetben rászolgáltak a viszonyok az intézkedésre. Pajor Titusz alszbíró úrnak 2592/44. sz. jelentése szerint 340 rab részére 176 ágy volt . . . A kisgyűlés ekkor elrendelte volt az ágyak számának szaporítását, de intézkedése még egy évvel utóbb is csak írott malaszt.

*

1845 március 19-én, ugyanaz nap, midőn a RR. a rabdolgoztató intézet tárgyában határozván, a Balla által óhajtott magányrendszer ellen foglaltak állást, *Balla Károly* udv.

kapitány ur, a tudós társaság tagja és több megyének táblabírája, lemond hivataláról. Harminckét évig szolgálta megyéjét. A RR. sajnálattal bár, de tudomásul veszik a lemondást, közgyűlésileg kérvén meg a nádort, hogy Ballát pestmegyei táblabíróvá kinevezni méltóztassék, mert, ha a fogházügy terén Balla nem is szerzett érdemeket — a pesti fogház nem tartozván a leggondozottabbak közé — de az irodalom terén szerzett érdemei el nem vitathatók.

*

A bizottsághoz érkezett eszmék és ötletek ismertetése külön kötetet ölelnének fel.

1. *Szentkirályi Móric* merőben csak nehéz rabmunkát tart helyesnek. E végre az utcakövek faragását ajánlja. Így legalább a gránitköveket nem kell külföldről hozatni, mert „Budapest“ — így írja — „szemlátomást növekszik.“ Beadványához tervrajzot csatol. E szerint a négyszögű alapon építendő dologház kőfallal és vízesatornával volna körülvendő. Budapest és az uriszékek is ideszállítanák rabjaikat, ha a dolgozóház főtartási költségeihez hozzájárulnak. A dologház 500 rab befogadására volna alkalmas. Elhelyezésére a Soroksári országút és a Duna közti hely a legalkalmasabb. A Dunából csatorna volna az udvarba vezetendő. A csatornán majd kőszállító dereglyék járnak. A fölös köveket hajón Bajának szállítanák. Minthogy pedig a nehéz munkához meleg étel is kell, azt ajánlja, hogy a raboknak 9—10 kr. értékű ételt főzzenek, a börtörtőltek a börtört szerda és vasárnapi napokat kivéve. Az étel a megyeházán készüljön és ugyanott költendő el.

2. *Szentiványi Ant.* ügyefogyott ügyvéd, ki gyöngébb elméjű jurátusoknak ügyvédi vizsgára való előkészítésével foglalkozik, a megyétől engedélyt kér, hogy a rabokat reggel, mielőtt dolgozni kezdenek, az írás-olvasásban, este pedig erkölcsös és történelmi tárgyú mesék előadásával oktathassa.

*

A *Nagy-Crettier-féle* dologház fényesen bevált. A rabok szívesen dolgoztak. Kezdetben 118 rab dolgozik. *Nyáry Pál* jelentése szerint, 1846 június 6-ig egyetlen fegyelmi büntetést sem kell vala kiróni, a dolgozóházba való felvételt pedig a közmunkára nem ítélt rabok is nem szigorításnak, hanem büntetésenyhítésnek tekintik. Ajánlja, hogy a dolgozóházat oly mód bővítsék ki, hogy az 300 rab dolgoztatására

alkalmas legyen. A 46-ki Pesti Hírlap¹ szerint *Kossuth* e jelentés folytán módokról kíván gondoskodni, melyekkel eleje vehető annak, hogy a kibocsájtott rab szerzeményét elpazarolja. Egy tisztelendő pedig a vallási oktatásnak a dolgozókházban való rendszeresítését sürgeti, mire *Nyáry István* kijelenti, hogy az *iparegyletet* népszerű ismeretek terjesztése végett már megkeresték. Megszűnt hát végre a konyhásrab rendszer, a benső fegyelemnek ez a megrontója. Csak még az udvarházi munkálatokat tartották fenn. A dorbézoló, rakoncátlankodó rabok helyét szorgalmas, cselekvő emberek foglalták el. A börtön falain belül fegyelem és tisztaság uralkodik. A rabok tisztán járnak. (Az egyenruha-rendszer azonban nem valósult meg.) A rabruhafoltozást a rabnők végzik. Élelem tekintetében is javulás észlelhető. Eldig a rab, ha tehette, a cellájában levő u. n. főzőlyukban főzte eledelét. Nyáry ennek is véget vet. Központi konyhát létesít. Eleintén csak a dolgozókházbelieknek főznek. Később a többi is kap eledelt, 6 kr napidíj lefizetése mellett.

Ám a szellemi munka eszméjével való behatóbb foglalkozás csak a testi munka szabályozását követi.

Szemerényi Kár. belvárosi káplán a fogházban raboskodó 11 éves Kurázs Mihályt egy év alatt az írás, olvasás és fejszámolásban tökéletesen kiképezte. A tvszék 1847. évi 980. sz. a. felhívja a megye figyelmét nevezett lelkész úrnak buzgóságára és ajánlja, hogy a megye a rabok rendszeres kiképzését célzó alapítványról sürgősen gondoskodjék. A RR. 487/48. sz. a. örömmel osztoznak a tvszék által nevezett lelkész úrnak buzgalmas fáradozásai iránt kifejezett méltányos elismerésben és ennél fogva, részint ez érzelmeik tolmácsául, részint a közérkölesiség érdekében teljesített szorgalomnak némi jutalmául, említett lelkész úrnak dicsőítőlevelet kiadni elhatározták. Meggyőződve pedig egyszersmind azon előnyökről, melyek a rabok rendszeres tanításából a közre minden tekintetben kihatnak, az országgyűlési tárgyak előleges megfontolásával megbízott küldöttségnek kötelességévé tették, miszerint az érdemben javaslatot terjeszsenek elő, oly végre, hogy annak alapján követ urak e részben alkotandó törvény szorgalmazására utasíthatók legyenek.

Az intézet jó híre messze földre eljár.

Zlinszky Imre Fejér megye alispánja átiratilag kéri a

¹ I. k. 396.

megyétől a rabdolgozóház szabályzatát, hogy az mintául szolgálhasson nekik.

Az *élelmezés* ügye azonban csak némileg rendeződik. 1845 november 1-től kezdve a bőjti szerda s szombat napokat kivéve közös konyhán főznek a szakácsok. A *Balla Károly* által¹ bemutatott főzési rend 12. §-a szerint egy rab sem főzethet ettől kezdve magának külön. *Ételek*: vasárnap bab, hétfőn krumpli, kedden kása, csütörtökön árpakása, pénteken tészta, káposzta vagy kása. A ki azonban $\frac{1}{4}$ font hus árát fizetni tudja, azt is kapja. Az ételkiosztás ideje: 12 óra. Ekkor minden rab magával hozza a bögréjét és kanalát.

A dolgozóház munkarendjének megállapításával együtt, mint tudjuk, a választmány megbizza ugyan *Nyáryt*, hogy a kir. ügyek igazgatójánál tegyen lépéseket aziránt, hogy az államfoglyok a megyei rabokkal azonos ellátásban részesüljenek, ámde *Nyáry* fáradozásai sikertelenek, úgy hogy még 48-ban a kir. rabok jobb, a beteg rabokéval egyenlő ellátásban részesülnek (1815|1848), reggel és délben levest kapnak stb. A kisgyűlés felhívja *Hegedüs János* udvari kapitányt, tegyen az egész főzésre terjedő általános javaslatot. Ez azonban (335|1848) lehetetlennek tartja, mikor a dolgozó rabok száma 110 és 140, a beteg raboké 18 és 30 közt váltakozik, az állami rabok száma is 20-ra teendő, mert a dolgozó házbeliiek pénteken húst nem kapnak, az állam és beteg raboknak ellenben naponta van hústra igényük.

*

Midőn *Nyáry Pál*, a szívet fölemelő kedvező eredményekre tekintettel, a dolgozóház kiszélesítését indítványozza, a RR. a nemesi pénztárból 2000 forintot szavaznak meg a kívánt célra, merőben csak azt kötvén ki, hogy *Nyáry* a rabnőknek erkölcsi kiképzésére is gondot fordítson.

Midőn 48-ban² *Nagy* és *Cretier* a RR.-től óvadékukat visszakérve, engedélyt kérnek a munkáltatási kényszernek határozatlan ideig való felfüggesztésére, (mert a kereskedelem pang és vevő közönség nincs):

¹ 44:9/1846. sz. a.

² 6119.

6119/48. A RR. nem örömet áldozzák fel aggasztó körülményeknek, mik kereskedelmünkre oly zsidbasztólag hatnak, azon intézetet, mely a javítás magasb értelmzését és szellemi hasznot anyagival egyesíteni tűzte ki nemes feladatául, és emberiség iránti főkötelességének ismerik gyöngéd szorgalommal ápolni azt, mi két éves gazdag remény közt első példánykép áll honunkban és szüleménye bár a lealkonyodott kornak, méltó helyt érdemel új életünk legnemesebb intézetei közt. Megakadályozandónak tartják minden árért a munka félbeszakítását, jelenleg annyival inkább, mert a dologtalanság különben is könnyen idéz elő lázas kedélyekben véres ingerültséget. S miután intézeti bérlők azon készsége is, miszerint a kezdet akadályait legyőzve, önzetlenül nyújtának jobb jövő reménye alatt segédkezet az intézet gyarapításához, a választmány méltányol megismerésével találkoznék, addig, míg közéleti és pénzügyi viszonyaink jobbrafordultával a kereskedelmi élénkség folytonos keletet biztosítana az intézeti készítményeknek, Nagy és Crettier urak részére, ezen összegből, mi a szükséges felsegélyezésére gyűlt össze, (Lisznyay Gedeon pénztárnok úr által olyósítandó) 3000 frtnyi kamattalan kölcsönsegély rendeltetik.“

*

Az 1849. május 29-iki ceglédi közgyűlés kimondja, hogy a dolgozók házból a megyére is háramlik haszon, mert a rabok élelmezésének költsége megtérül, de a rabokra is hárul erkölcsi haszon, mert dolgozni tanulnak, és anyagi haszon is, mert keresnek. Ennek folytán Gerendai Ambrus főügyész megbízott, hogy Nagy és Crettier urakkal a további dolgoztatás céljából tárgyaljon. Gerendai jelenti, hogy Nagy József elköltözött, Crettier pedig kijelentette neki, hogy a rabok által végeztetni szokott munkához szükséges pamutot Bécsből és Brünnből szokta hozatni. A háborús viszonyok folytán azonban a pamutszállítások elmaradtak, miért is most dolgoztatni nem lehet. A főügyész ennek folytán Roschkovitz kereskedőt szólítja fel a vállalkozásra. Ezt is eredménytelenül. Deutsch Jakab kereskedő ellenben a főügyész felhívására kijelenti, hogy posztót hajlandó a rabokkal szövötni, arra való tekintettel, hogy a fonógára Budán van. A közgyűlés azonban Nagy és Crettier iránt nagyobb bizalommal viseltetvén, Deutsch Jakabbal csak az esetben szándékozik szerződést kötni, ha nevezett vállalkozók június 5-ig a dolgoztatást megkezdik.

MÁSODIK RÉSZ.

Testi büntetés.

I. Az u. n. „testi büntetés“ (*Angarica, poena corporalis*) a törvényszék ítélete alapján.¹

Testi büntetésnek nevezik, szemben a fogságbüntetéssel, pedig a fogság is testi . . .

Most el van törölve, de csak jogilag, mert az 1878. évi 5. t.-c. alapján kibocsájtott 1880. évi igazságügyminiszteri rendeletek (a szabadságvesztés büntetések végrehajtásáról) lehetővé tették annak fegyelmi fenyítékként való alkalmazását az elítéltekkel szemben.

*

Széll az 1835. évi november 17-ki kerületi ülésen (a fenyítő perek feljebbviteléről szóló tolnai indítvány tárgyalása alkalmából) indítványt tett az iránt, hogy csak egy évi fogság vagy 40 botra szóló ítélet ellen lehessen felebbezni. Ezzel szemben *Nógrád, Zala, Bars, Somogy, Tolna* és *Verőce, Kabinyi* indítványához mérten, a korlátlan feljebbvitel törvényileg való biztosítása mellett szavaznak. *Péchy* nem a büntetéstől, hanem a büntől óhajtja függővé tenni a felebbviteli jogot.² *Péchynek* válaszolva *Bernáth* kifejti, hogy „a botoztatásról szeméremmel tud csak gondolkozni, ha látja, 800 évek alatt hova vezetett a botoztatás gyakorlata. Kéri egyébként a RR-t, hogy mentül kevesebb fogság után engedjenek feljebbvitelt, mert nálunk a börtönök, fájdalom

¹ A szolgabíró ítélete alapján kiróható testi büntetésről a 66. lapon szóltunk.

² És a kit első ízben ítéltek el, korlátlanul felebbezhessen.

nem erkölcsi oskolák“. Szavazásnál Széll indítványát fogadták el. „Nehogy azonban“, írja Kossuth Lajos,¹ „a törvénynek emberi irányzata akár indulatosság, akár pedig balmagyarázat miatt az által elenyészthetessék, hogy a bűnös 40 ütésnél kevesebbre ugyan, de gyakran ismétlendő verésre íteltetnék, némi viták után, *Dubraviczky* javaslata szerint. ezek fogadtattak el: 1. testi büntetésre csak úgy lehet a bűnöst ítélni, ha az u. n. angaricákat² gyakrabban, mint 3 hónapban ne szenvedje; 2. 3 hónaponként angaricákba sem lesz szabad többet, mint 25 ütésekkel büntetni; 3. ha a megítélt testi büntetés ennél súlyosabb lenne, az 40 ütésre, melynek egyszeri félretételétől a feljebbvitel engedtetett, ne terjedne s azzal a megítélt rab csak félévenkénti szakaszokban illetetnék. *Pfanschmiedt* indítványára elfogadtatott, hogy főlebbező nemes embernek a nemtelen büntőrsa akkor is főlebbezessen, ha egyébként, a kirótt büntetés mérvénél fogva, e jog meg nem illetné.³

*

A magyar jognak a testi büntetésre vonatkozó tételes intézkedései közismertek. Az 1791: 43. t.-c. 3. §-a szerint, a halálbüntetéssel azonos súlyúnak tekintendő 100 egyszerre elveendő bot vagy korbács. Ez a vétkesnek nevelése, társadalmi állása és korára (tehát nagyjában az 1791. jav. praefatio 11. pontjában felsoroltakra) tekintettel rovandó ki. Ezért a főlebbezés, ez esetekben, a kir. ítélő tábláig megengedett. Az 1836: 17 t.-c. szerint az egy negyedéven belül kiróható bot vagy korbácsütések legnagyobb mérve a 25-öt meg nem haladhatja. — Az 1786. évi július 10-ki rendelet⁴ szerint 50 bot annyi, mint 3 évi fogság, es mortis poenae aequivalere innuitur. — Ebből következtetés vonható az ütések súlyára. (Utóbbi rendelkezés, már tudniillik a megye ítélleteinek nagyobb

¹ Országgyűlési Tudósítások 501. füzet.

² Eredetileg évnegyedes, átvitt értelemben azonban általában botbüntetésből esedékes részlet.

³ Ugyanezen a napon *Palóczy* indítványára kimondatott: 1. hogy a vádlott terhére bejelentett felebbezés esetén az ítélet a vádlott javára is felülvizsgálandó, azaz a vádlott büntetése le is szállítható; 2. hogy nemnemes tisztviselőt cassatioval, állásának felfüggesztésével sújtó ítélet ellen is van feljebbvitelnek helye.

⁴ L. c. i. Kassics.

részét tartva szem előtt, a törvény életbelépte előtti gyakorlatnak is megfelel.) Minthogy azonban a törvény az egyszerre kiróható csapások legnagyobb mérvét csak arra az esetre nézve korlátozta, a mikor azok negyedévente többször voltak alkalmazandók, és a bírói visszaélések száma elszaporodott, a helytartótanács 1839. évi 41751 sz. a. némi gátat vet az egészségre nézve, gyakran gyilkos eredményű garázdálkodásoknak, a mennyiben a félévente egyszer kiróható ütések legnagyobb mérvét 30-ban határozza meg. Az 1842. évi 17416. számú helytartótanácsi leirat pedig a főbüntetésül egy részletben kiróvándó büntetések legnagyobb mérvét állapítja meg 30-ban.¹ Minthogy a 39-iki rendelet szerint az évente kiszabható csapások száma 100 helyett 60 volna, a mi az elrettentési célzatnak nem felelne meg, a megye törvényszéke megmarad a negyedévi kiróvás mellett.²

A negyedévi 25 bot nem minden törvényhatóság területén általános. Előfordul a 4-havonta kiszabandó bot is, különösen a kancelláriának szegedi javítóházra ítélő kegymeli határozataiban.³

Legkisebb mérve a kiróható csapásoknak sem törvényileg, sem rendeletileg nincs meghatározva. Pestmegye gyakorlata szerint 8.

Nemes ember nem sujtható testi büntetéssel.⁴ Az országos gyakorlat kiterjeszti a nemesek ez előjogos állását a *honora-*

¹ Itt jegyezzük meg, hogy a helytartótanács egy ízben a *Hajdúkerület*-nek leírt, (P. H. 1845. évi II. k. 335. l.) hangsúlyozván, hogy 30 pácánál vagy korbácsnál, illetve 40 vesszőnél többet nem szabad kiróni, 18 évüket be nem töltötteket pedig pácára vagy korbácsra ítélni tilos. De a RR. felírása szerint az intéző levél az 1836. évi 17. tc. 2. §-ával össze nem egyeztethető.

² Zemplén megyében 1770-ben a nőtolvajt 100 botra, 1772-ben 100 és 1773-ban 80 korbácsra, súlyosabb esetekben ugyancsak tolvajnot 1772-ben 1 évre és 200 korbácsra, 1777-ben pedig 1 évre és 180 korbácsra ítélték el; gyújtogató nő 1747-ben 100 korbácsütéssel lakolt. A fészület megsértéseért 1773-ban 100 botot, az adulter férfira 1731-ben 40 botot, nőre pedig 60 botot mértek. A gyilkosságot aránylag enyhén büntették; a gyermekgyilkos 1751-ben félévi börtönre és 150 korbácsra, 1775-ben pedig 3 évi börtönre ítélték. A nagyapja megöléseért a férfi 1772-ben 80 botot kapott. A közönséges gyilkost 1772-ben 80 botot kapott. A közönséges gyilkost 1770-ben 40 botra és 40 frt homagiumra, 1776-ban pedig 70 botra ítélték, általában a nőket keményebben büntették, mint a férfiakat. *Abafi* Hazánk 1884. évf. 919 l.

³ 1282/1800 Hulák Mihály ügye.

⁴ József császár 1786. rendelete szerint esetleg a nemeseket is meg lehetett botozni.

tiorokra is, majd az 1764. évi január 16-ki kir. rendelet alapján a városok polgárait is.

A 18. század társadalma, úgy látszik, kedvezni akar a műveltségnek. Az 1800. évi 11304. sz.¹ kir. rendelet életbe léptéig a honoratior-pályára készülő akadémiai ifjúságot is botmentességben részesítik. A kiváltságos elbánást csak 1800-ban szüntetik meg. A 91-iki javaslat szerint: *cultioribus hominibus minus malum ad emendationem sufficit*. Ugyane *codex* nem a honoratiorokat foglalja a nemesség gyűjtő neve alá, hanem ép megfordítva: a nemeseket azért részesíti botmentességben, mert honoratiorok. A mi, minthogy *Wessclényi* szerint² főnemesek között még a 30-as években is nem egy írni-olvasni nem tudó akad, első sorban nyilván a honoratiorokra nézve nem nagy megtiszteltetés.

Neque honoratiores verberibus subjiuntur. Pro honoratoriis autem omnes in publico quopiam munere constituti, Nobiles item ac Cives in actuali Jurium suorum usu existentes ac his etiam communi hominum aexistimatione acquiparari reputabuntur.

A megye gyakorlata a mentesség tekintetében általában véve egyezik az országgal. Általában véve, mert Matyók Sándor nemes ifjút a törvényszék 1816 március 18-án fél-esztendei kenyéren és vízen töltendő rabsagon felül 46, deákhhoz illő korbácsütésre ítéli ugyan,³ de az ítélet szükségesnek látta hozzátenni, hogy a „törvényszék atyai módon gondoskodván, a fenyítés állapotjában oly módot találni kívánt, mely eddig a neveletlen nemes ifjakra nem gyakoroltatott. Ugyanezért elsőrendű vádlott úgy büntettetett, mint apa a gonosz fiát büntetni szokta.“⁴

¹ Kassics által is közölt.

² Balitéletektől.

³ Mert a Váci-utcában egy lengyel zsidótól pecsétnyomokat, a Szervitátéren egy házból pipákat és pisztolyt, egy utcai kofától meg tarisznyát holmistól lopott.

⁴ L. még az 1844. évi P. H. 28. lapján megjelent zempléni tudósítást: ügyvédet ítelt botra a törvényszék.

Bácsban legalább az idősb bírák szükségesnek találják a botot még 1842-ben. Így történik, hogy a megyének egy volt juratusa (P. H. 1842. évi 401. l.), pantallon nélkül deresre kerül. Az elítélt 26 más vádlott után került sorra, fájdalomban össze-vissza harapja leláncolt karjait, mialatt az óriás termetű hajdu nyugodtan méri rá a korcsmai káromkodás és verekedés miatt félévi rabságon felül kimért 50 botot.

Igy hát e kivétel szabályerősítő. Nemesnek nem büntetés a bot.

A nemesség botmentessége egyébként újabb keletű. A *Primae Nonus* nem említi. Ettől azonban eltekintve, kétségtelen, hogy a hivatalos tortura idején mentessége csak a vallató torturára terjed.¹

Fajai a testi büntetésnek :

1. bot vagy pálca (*baculorum ictus.*)
2. korbács (*scuticarum ictus.*)
3. vessző (*virgindemia.*)
4. seprű (*fustigatio.*)

Lássuk ezeket egyenkint.

1. *Bot.* Csak 18. évüket betöltött férfiakkal szemben szokták kiróni. A testi büntetésről rendelkező törvények szerint ugyan, a nem és kor különbsége szerint, a cselekmény elkövetője bottal vagy korbáccsal büntetendő, de gyakran eltérnek a szabálytól és nőre botot rónak ki, ha a nő erős testalkatánál fogva kibírja és a bűncselekménynél tanúsított kegyetlenségeért megérdemli a vadlelkű férfiakkal azonos elbánást. Ezt azonban külön kell megindokolni. A botnak, valamint a korbácsnak egyszerre kirovatni szokott rendes mérve 25 csapás. A kegyelmi leiratok szerint gyakran 50.²

2. *Korbáccsal* csak nők és 18. évüket be nem töltött ifjak³ sújthatók ítéletileg. Pedig *Balla Károly*, Pestvármegye udvari kapitányának 1841-ben sajtó alá került munkája szerint⁴ is azon törvények, melyek a férfiakat pálcáztatni, a nőket korbácsoltatni rendelik, a meztelen teoria fonák szüleményei, mert azonnal szembeötlik, hogy a korbács sokkal nagyobb sérelmet és kínokat okoz. Érdekes egyébként, hogy a Balla vezetése alatti pesti fogházban, dacára mindezeknek, éppen Balla parancsánál fogva, mindazon esetekben, melyekben a „pálcárészlet“ végrehajtása közben sérült meg az elítélt, a hátralékos csapá-

¹ Huszty,

² 1994/1817.

³ 2045/1848.

⁴ Vélemény a Büntetésmód javítása iránt.

sokat korbáccsal osztják ki, jóllehet a helytartótanácsnak¹ leírata szerint bot és vessző, bot és korbács, vagy korbács és vesszőnek együttes alkalmazása tilos, és a megye ítéletei sem rendelik vagy engedik az együttes kirovást.

A vesszőzés tekintetében a gyakorlat még a 20-as, 30-as években sem állapodott meg. A helytartótanács 1819. esztendei Szentgyörgy havának 2-án 9712. számú rendelete szerint a testi büntetés kérdését országszerte egységesen akarván szabályozni, az összes törvényhatóságokat felhívja a vesszőzésekkel sujtatni szokott bűncselekmények bejelentésére. A felhívásnak csak többszöri ismételt sürgetés után felelnek meg. Pestmegye csak a 20-as évek elején bízta meg *Muslay István* tiszti ügyészt a jelentés elkészítésével. A fővesztő hatalommal bíró uriszékeket az illető szolgabírák útján kötelezi a jelentés elkészítésére. Muslay 30 évre visszamenőleg kutatja át a levelestári anyagot és arra az eredményre jut, hogy a vessző csak elvétve, kivételesen, felnőttekre csak káromkodás esetén, ezenkívül pedig csak serdületlen korú gyermekekre szokott kirovatni, ha és a mennyiben ezek a pálcát vagy korbácsot ki nem bírnák. Fővesztő hatalommal bíró Kecskemét városának és az óbudai² urszék jelentéséből is ugyanez tűnik ki.³ Ellenben *Etre-Karchai-Georch Illés* úr, mint a császári és királyi ráckevei uradalom fiskálisának jelentése szerint, az uradalom területén, az utolsó 16 év alatt a vesszőbüntetés alkalmazásban nem volt. A törvényhatóságok jelentéseinek beérkezte után kibocsájtott⁴ helytartótanácsi rendelet szerint, a vessző ezentul csak carnifex (hóhér) útján, és csak az anyagi jog szerint, és becsstelenséggel sujtott bűncselekmények miatt róható ki. De Pest gyakorlata marad a régi.

¹ 1817. évi 3254. sz.

² . . . humillime referimus Poenam virgarum apud nos pro nullo Delicto in specifico designatam esse ac non nisi illo in casu Delinquenti dictari, dum sive per aetatem sive per vires physicas etiam corporalem poenam sufferre non potest et has semper per Hajdu infligere solet. (Itt hát a virgát nem is tekintik tulajdonképeni poena corporalissnak.)

³ 1167/1823.

⁴ 1823. évi 29360. sz.

3. A *seprűztetés* (*fustigatio*) is német eredetű. *Feuerbach* és *Mittermaier* korában még divik. Úgy látszik hazánkban is, mert *Szlemenics* a testi büntetés rendes fajtái közt említi. A kutatásnak alapjául szolgáló 52 évi anyagban csak egy ízben, becsületsértés miatt 30 seprőre ítélt *Hakker Labukki* Mátyás esetében fordult elő.¹

*

A *végrehajtás módja tekintetében* első sorban a lealázási célzat az irányadó. Ezért a 20-as és 30-as években is, a midőn a büntetést már nem a dunaparti akasztófa előtt hajtják végre, gondoskodnak a kellő nyilvánosságról. Így az elrettentés követelményeinek is eleget tesznek. E felfogás már a 91-iki javaslatban is kifejezésre jut (minél nagyobb nyilvánosságot kíván). Innét, hogy a megye, szemben az uriszékekkel, (melyek, mint *Kecskemét* még 23-ban is, akasztófa nélkül nem vélik végrehajthatni a botot) a legtöbb esetben az illető község vagy mezőváros főterén, piacán hajthatja végre a büntetést, ha az ítéletben „színhelyen való végrehajtást“ rendel. A század elején, a 91-iki jav. elveinek megfelelően, csak a nép zöme előtt ismeretlen bűncselekmények esetén intramurán a végrehajtás.

A szeméremérzetet semmibe se veszik, egyenesen kiölik az emberekből. *Nőkön* is hajdú hajtja végre a büntetést. Persze „nagyszámú nézőség és hallgatóság gaudiomára.“ *Női végrehajtóközegekről* — a mint ez példának okáért az osztrák tartományokban már a század eleje óta divik — nem gondoskodnak.

Hegedüs Sándor, Vasvármegye táblabírája, már 1836. évi július 4-én, de később is több ízben sürgeti a fogházügy rendezését, a testi büntetésnek, mint fegyelmi fenytéknek megszüntetését és ágyelvonással és étel- és italmegvonással való helyettesítését. Együttal a testi büntetés nyilvános végrehajtásából származó erkölcsi károokra is utal. Később (1841-ben), midőn Vasvármegye fogháza fölépült, a RR. kinyomatják *Hegedüsnek* a fogházzal írott munkáját a fogházügy tárgyá-

¹ 122/27.

ban tett indítványokkal együtt. A művet, mint tudjuk, minden törvényhatóságnak megküldik a RR.

Már a 40-es évek elején az ország legtöbb törvényhatósága¹ az *intramurán végrehajtást*² teszi kötelezővé. Temes pláne már a 30-as években foglal el ily álláspontot.³

Az intramurán végrehajtás azonban nem mindig egyértelmű a nyilvánosság teljes kizárásával, a mint ezt a felsoroltak közül például *Veszprémnek* joggyakorlata mutatja. Visszaélések, kicsapongások persze itt is, ott is fölös számban fordulnak elő. Így a *Pesti Hírlap*⁴ szerint a lap levelezője jelen volt, midőn a hajdú a városház udvarán 14 éves lánykát láncolt a deresre. A pálcázást⁵ a vasárnapi közönség röhögve szemlélte végig. Tapasztalatból tudom, — úgy írja — és láttam, mikép bizonyos szobákban épen ily fiatal lányokon gyakoroltatik a korbácsos szelid tortura. A végrehajtás intramurán ujabban.

Ellenőrző közeg a szolgabíró, vagy udvari kapitány.

*

A *végrehajtási mód* tekintetében váltakozó a gyakorlat. A botot mindazonáltal rendszerint az elítélt *hátsó részére* verik. Némely megyében, mint *Bácsban*, meztelen hátsó részére, a *Világ*⁶ szerint, nem lealázási célból, hanem a hatósági tekintély megóvása érdekében, melyet az elítélt okvetlenül tönkresilányítana, ha nadrágját kóccal kitöltve, enyhítené az ütések súlyát. Ugyanez áll a korbácsról és vesszőről is, jóllehet, ezek az ítélet szerint, néha az elítélt vállára csa-

¹ Veszprém, Bártfa 1841-ben, Nyitra és Ung 1842-ben.

² *Arva* ugyanez évben az intramurán végrehajtás mellett foglal állást.

³ *Szepes* 1842-ben akarja mondani az intramuran végrehajtást, de a törvényszék kijelenti, hogy az ily értelmű határozat a bírói függetlenség elvét sértené, miért is a közgyűlés a törvényszéket arra kötelezi, hogy ezentul hozandó ítéleteiben határozottan rendelkezék nyilvánosan vagy intramuran hajtandó-e végre a bot?

Lőcsén 1844 intramuran a végrehajtás, de vásárkor, a nép okulására, a piacon.

⁴ 1841. évi 724. l.

⁵ Talán korbácsozást?

⁶ 1842. évi 454. l.

pandók. (A fennebb megbeszélt seprűzésnél azonban a község piacán levő akácfához kötötték az elítéltet. A végrehajtás e módja azonban annyira szokatlan volt, hogy a szolgabírótól jelentést kértek az elítéltnak a végrehajtás után tapasztalt egészségi állapotáról.)

Hogy a testi büntetés sok embernek okozta halálát, az ismeretes.

Ám e túlságig vitt lealázási célzat csak a betyárvirtus megteremtésére volt jó.¹ Szisszenés nélkül tűrik sokan a botot. Kezdi belátni, hogy a bot sem nem rettent, sem nem javít. *Balla* elbeszélése szerint, sokan azért tagadják el nemeségöket, hogy fogság helyett bottal sujtassanak. Már-már csak szükséges rossznak tekintik. A végrehajtás már a 30-as években általában intramurán. *Végrehajtási hely* a megye kuriális háza, az a folyosó, mely a tömlőctartó szobájából a fogság celláiba vezet. Ám a tömlőctartók ellen sok a feljelentés. Ezek szerint pénzért elengedik a botot. A gyanú ellen pedig csak a nyilvános végrehajtás véd. Így hát még a 40-es évek végén is sokan nézik.

II. Testi büntetés helyett fogság.²

Nem róható ki botbüntetés: 1. ha nemes a vádlott; 2. származásra való tekintet nélkül, ha a büntetést koránál vagy egészségi állapotánál fogva ki nem bírná. Különösen ágyékszakadás, aranyér, terhesség és gyermekszoptatás ily végrehajtást akadályozó okok, már a század elején. Ezek közül az ágyékszakadásra a helytartótanács 1814. évi 29374, és 1845. évi 22565. sz. rendeletével kifejezetten hívja fel a törvényhatóságok figyelmét.

Az 1792-iki *Codex-javaslat* szerint:³ Ne irreparabile

¹ Bácsban a P. H. 1842. évi 96. lapján *Sebők* tollából eredő cikk szerint az elítélt 30 bot elszenvédeése alatt bajszát pödri, a nők pedig fogság helyett botbüntetésért rajonganak.

² 1322|1800, 493|1805, 467|1825, 2244|1827, 5458|1831, 615|1805, 5213|1842, 229|1830, 1843. okt. 30., 1572|1841, 1100|1835, 1322|1800, 3910|1815, 1862|1809, 1780|1810, 3910|1815, 682|1811, 1833|1805, 7225|1839, 2752|1828, 3751|1837, 2950|1830, 5061|1828, 3627|1814, 975|1795, 4538|1839, 1662|1828, 3146|1815, 5123|1842, 2584|1840, 2125|1843, 2137|1823, 58|1822, 4845|1828.

³ Hivatalos kiadás Praefatio 9. lap.

Delinquentis Sanitati detrimentum inferatur, eapropter ubi de viribus Delinquentis dubium quodpiam suboriretur, Jurisdictionis Medicus v. Cherurgus praevie consulendus erit quotnam verberum ictibus ad semel sufferendis Delinquentem parem esse censeat. Sed et sub ipso Executionis actu, si observatum fuerit Delinquentem, dictato verberum numero Sufferendo absque jactura valetudinis imparem esse id ipsum pro faciendis dispositionibus congruis procedenti Iudicio insinuabitur.

A javaslat 1807-ben sajtó alá kerül, de nem válik törvénynyé. 1814-ben még nincs megnyugtatólag szabályozva a büntetés átváltoztatásának kérdése. Ekkor a helytartótanács 29374. sz. leiratával a Codexnél is messzebb megy egy lépéssel: minden végrehajtás előtt tisztiorvosilag megvizsgálandó a rab. Testi alkalmatlanság esetén a király fog intézkedni. E leiratot számos későbbi, így az 1845. évi 22565. is fönrtartja hatályában. Számtalan közgyűlési határozat szigoruan meghagyja *Balla Károly* udvari kapitánynak a leirat betartását, de *Balla*, a magyar tudós társaság tagja, s mint ilyen, úgy látszik, lanyhán eszközli a fogházellenőrzést, ritkán van jelen a végrehajtásnál és inkább tanulmányainak, inkább a tudománynak él.

1841-ben megjelent, nagy olvasottságra valló munkája szerint megvizsgáltatja ugyan a rabokat, de csak egyszer, a legelső botrészlet végrehajtása előtt. (A leiratok és a közgyűlési határozatok szellemének megfelelően, minden botrészlet esedékessége előtt kellett volna orvosi vizsgálatot tartatnia.) Egyikök, ki *Balla* felhívása dacára sem hajlandó magát orvosilag megvizsgáltatni, belepusztul a betegsége dacára elszenvedett ütésekbe.

*

Akadály fenforgása esetén a törvényszék, hivatkozással arra, hogy főbüntetésül vagy szigorításképen botot vagy korbácsot rótt volna ki, fogsággal, illetőleg hosszabb tartamú fogsággal sújtja a bűncselekményt.

¹ Az 1784. évi 3533. sz. helytartótanácsi rendelet is meghagyta volt, hogy a bot kiszabásánál az elítélt testi állapotát figyelembe vegyék.

*Ha a törvényszék akadály dacára botbüntetést rótt ki, úgy a tábla felebbezés esetén megváltoztatja ez értelemben az ítéletet.*¹ Ezért felsőbb rendelkezések szerint, a vádlott egészségi állapotára vonatkozó bizonyítvány mindig csatolandó a felebbvitt ügy irataihoz.

Épp azért az alább közölt esetben kelt felirat tartalma nem felel meg a tényleges gyakorlatnak:

4454/1846. Ő Császári és Apostoli Királyi Felség legkegyelmesebb Urunk nevében Pestvármegye Főpap, zászlós, országnagyurai és nemesei közönségével kegyesen tudatandó:

A testi büntetésnek előforduló szükség esetébeni átváltoztatása iránt folyó évi február 7-én 942. sz. a. tett felírás következtében e megyének válaszoltatik: hogy ha e megye kisebbszerű büntárgyakban a sommás eljárással törvényes korlátok közt élve, ezt nagyobb és több évi fogsággal és ahoz mért testi büntetéssel fenytendő büntények elítélésére, a milyen e megye feliratában érintett *Fleischman* János ügye is, ki nem terjesztendi, alig fog történni azon e megyének aggodalmat okozó eset, hogy a rabot a legfelsőbb rendelet megérkezéseig, a szükséges időn túl fogságban tartani kelljen. Egyébiránt e megye figyelmeztetik: miszerint éppen a büntető rendszer hiánya tekintetéből és különböző rendszerek a törvényhatóságok által önkényesen nem hoztathatnak be, és hogy e megyének új törvény-alkotásig az e tárgyban megszabott és a többi törvényhatóságok által is mindenkor szorosan és folytonosan megtartott szabályhoz magát hasonlólag alkalmazni kell. Kelt a birodalmi fővárosban Bécsben, Ausztriában, hőjtmáshó huszonhatodik napján, ezernyolcszáz-egyvenhatodik esztendőben.

Gróf Majláth Antal s. k., Platthy Mihály s. k., Ő Csász. és apost. kir. Felsége kegyes parancsára Kemnitzer Zsigmond s. k.

Közgyűlés: Annak kijelentése mellett, mikép a vármegye törvényszéke a sommás utoni eljárás alkalmával mindenkor a fennebbi gyakorlat s szabályokhoz alkalmazta magát, e kegyelmes udvari rendelvénny oly megjegyzéssel vétetett tudomásul, mikép a törvényszék jövőre nézve is a törvény és gyakorlathoz alkalmazandván magát, törvénybiztosította a független állását, valamint eddig, úgy jövőre nézve is fentartását kötelességének ismerendi.

A kancelláriának pedig felirattatni rendeltetett ugyan ez ügyből

¹ Itt jegyezzük meg, hogy a testi büntetést nem ismerő 43-ki javaslatok nem váltak ugyan törvényt, de — a többség akarata a testi büntetés ellen nyilvánulván, — tagadhatatlanul van annyi hatásuk, hogy a tábla a testi büntetést igen gyakran helyettesíti fogsággal.

kifolyólag, 947/1846. sz. a., hogy szakadatlan gyakorlata a törvényszéknek, hogy a testi büntetést fogsággal helyettesítse, valahányszor a testi büntetés végrehajtását illető akadály az ítélet kimondása után merül fel. A törvényszék e gyakorlata pedig annál is inkább indokoltnak tekintendő, mivel az akadályok jó része (terhesség, aranyér, szédülés) orvosilag, ítélethozatal előtt, meg sem is állapíthatók.

*

Ha azonban az akadályok csak az ítélet vagy kegyelmi határozat kihirdetése után derülnének ki: a hozott ítélet megváltoztatása közigazgatási úton a helytartótanács, illetőleg kancellária útján eszközendő.¹

Kérhetik az átváltoztatást a rab, illetőleg hozzátartozói, barátai. Ha ezek nem kérik, úgy a tiszti ügyész hivatalból is.²

Az okot persze igazolni kell. Nemességet nemességi bizonyítvánnyal, szavahihető emberek bizonylatával, vagy nemességi pörben hozott ítélettel, a mennyiben a rab nemessége nem köztudomású.

A betegséget, gyengeséget a fogház, vagy a „rendszerint való tiszti orvos“, uriszékeknél az uradalom rendszerint való orvosa bizonyítványával.

Ezenkívül a tiszti ügyész okvetlenül meghallgatandó. Véleménye alapján a helytartótanácsnak a kis- vagy közgyűlés tesz előterjesztést.

A nemességre, testi alkalmatlanságra való merő hivatkozás is bir bizonyos joghatálylyal, a mennyiben felsőbb rendelkezések szerint az ellenkezőnek bebizonyításáig a testi büntetés végrehajtása felfüggesztendő.

Részbizonyítás is eredménnyel járhat, a mennyiben, ha a vádlott nemessége kétséges, testi állapota, ereje pedig az orvosi bizonylat szerint közepes, elengedhető, a helytartótanács gyakorlata szerint, a büntetés, ha a tiszti ügyész, illetőleg udvari kapitány jelentése szerint, a rab jó viseletű.

Muló betegség esetén is felfüggeszti a kis vagy közgyűlés a végrehajtást.³ Az elmaradt pálcacsapások utólag

¹ 1839. évi 25961. sz. helytartótanácsi intéző levél (L. e. i. Paulert).

² 1830. évi 19774. sz. helytartótanácsi intéző levél (L. e. i. Paulert).

³ 1786. évi 13495. sz. rendelet.

pótolandók. Az intézkedési jog ilyenkor az udvari kapitányt is megilleti, csakhogy jelentéstétel kötelezettsége mellett.

Ha a fogságbüntetés leteltével esedékes „pálcarészlet“ bármi okból végre nem hajtható, úgy a rabnak utólag, az akadály megszűntével kell jelentkezni.

A botbüntetésnek fogságbüntetésre való átváltoztatása nem egységes szabály, hanem a szabad mérlegelés elvei szerint történik. Dacára annak, hogy a fogságot bottal, bőjttel, kényszermunkával és vassal szokták szigorítatni, egy-egy pálcacsapást rendszerint egy, legfeljebb két napi, 100 botbüntetést rendszerint 3 havi fogság helyettesít, ritkán több, úgyszólván sohasem kevesebb.¹

1920/1832. 60 pálca = 2 havi rabság; Knoll András 300 pálcája = 1 évi. Tarjay Antal 5 évi rabsága alatt félévente elszenvendő 30. összesen tehát 300 elmaradt pálcáját 1 évi, 1086/1830: 80 botot 3 havi, 2090/1831. Sós Jánosnének hátralevő 30 pálcáját 30 nappal, Erős János 40 pálcáját pedig 40 nappal helyettesíti a király. 1837/1807: 60 pálca helyett 60, ráckevei uriszek 1086/1830, 4588/1839: 50 pálca = 50 nap.

Ha a büntetés megkezdésének határnapjául véghatározatilag is a törvényszéki ítélet kihirdetésének napját jelölték meg, úgy a törvényszéki és táblai, vagy kegyelmi határozat kihirdetése közti időben elmaradt botbüntetés esetleg póthatározatilag megállapítandó fogságbüntetéssel helyettesítendő. A határozás joga itt is a kormányszéket illeti.

Ha az elítélt más törvényhatóság területére költözött, úgy a végrehajtás iránt megkeresésileg kell intézkedni.

1845-ben (402) *Fleischmann* József esetében, a törvényszék, nem kérve királyi intézkedést, önmaga változtatja át a jogerősen kirótt botbüntetést fogságra.

1845 július 22-én Pesten tartott fenyítő törvényszék alkalmával. *Fleischmann* János 31 éves izr. zsámbéki születésű és 1844 évi február 14-én rövid uton két évi rabságra s 200 pálca ütésre ítélt fogva levő

¹ Az 1791-iki javaslat szerint (Praefatio 17. pont) 100 bot vagy korbács annyi, mint 1 évi fogság, 25 bot, vagy korbács 1 havi fogság. Az 1791: 43. t.-c. a 3 évi fogság és az egyszerre elveendő 100 bot vagy korbács tekintetében azonos rendelkezést tartalmaz a főbbezés tekintetében, mért is némelyek ebből azt akarnák kimutatni, hogy száz botot vagy korbácsot a törvényhezó a halálbüntetéssel azonos súlyúnak tekint.

rabot illetőleg az ügyészi hivatal által terjesztetvén elő, hogy nevezett rab a 200 pálcáütésekből, minthogy kevésse az ítélet kelte után megbetegedett, csak $\frac{1}{4}$ évre járó 25 pálcá ütést vett el, a többi 175 ütésekből többet mind ez ideig tartó betegsége miatt meg nem kaphatván, a megyei főorvos bizonyítványa szerint jelenleg is és pedig oly betegséghen szenved, mely miatt a pálcáütésekre továbbra is alkalmatlan lenne, a még hátralevő 175 pálcáütések helyett, ezennel ismét rövid uton bíróilag fél évi, vason, közmunkán, saját költségén töltendő rabságra ítéltetik.

Az erről értesült kancellária jóváhagyni kénytelen a végtére is igazságos intézkedést, de egyuttal kemény hangon rója meg a törvényszéket a király jogainak bitorlásáért. A törvényszék azonban, „nem tűrhetvén e hangot“, a közgyűléstől kér elégtételt a megrovásáért, a minnek persze hosszú fel és leírások a következményei.

A ráckevei uriszék egy 1840-iki jelentéséből. Az uriszék azon kötelezettségét, hogy a fenyítendőt a botbüntetés végrehajtása előtt hites seborvossal megvizsgáltassa, el nem mulasztá; a seborvosi bizonyítvány pedig helyesnek bizonyult, mert *a megbüntetett a botbüntetés folytán nem hogy ártalmat szenvedett volna egészségében, de azóta megizmosodott*, betegsége (hasgörcs) pedig inkább elfojtott harag és boszúból eredt.

III. A testi büntetés ellen.

Széchenyi István, a ki nem tartozott a „rohanva haladók“ táborába, és csak „némileg“ véli a botbüntetést szükségesnek, a *Stadium* szerint (155. l.): nyíltan pálcát, a botbüntetés mellett, ő sem tör.

Már az 1835. évi november 17-ki kerületi ülésen (a fenyítő perek felebbviteléről szóló törvényjavaslat tárgyalása alkalmával) voltak egyesek, kik a testi büntetéssel szemben ellenséges álláspontot foglaltak el. A felszólalók egyike, *Bernáth*, nyíltan kijelenti, hogy „csak szeméremmel tud a botoztatásra gondolni, ha látja, 800 évek alatt hová vezetett a botoztatás gyakorlata.“

Az érdekes tárgyalás lefolyásáról már fönnebb szólottunk. A botbüntetésre vonatkozó indítványok följegyzése, illetőleg megőrzése az utókor részére *Kossuth Lajos* érdeme, a ki az *Országgyűlési Tudósítások* szerkesztése alkalmával mindenkor súlyt helyezett arra, hogy az eszméinek, elveinek istápolására, továbbterjesztésére alkalmas kitételek kellőleg

kidomborítva kerüljenek a kéziratban megjelenő lap olvasókörtségének kezébe.

Az oroszslánt karmáról... Alig indul meg a *Pesti Hirlap*, *Kossuth* már is elemi erővel küzd a botbüntetés minden néven nevezendő pártolói ellen.¹ Csakhamar politikai lesz a a kérdés és a testi büntetést pártolni vagy ellenezni annyit tesz, mint a „fontolva-haladók“ vagy „rohanva-haladók“ pártjához tartozni. Így becézgették egymást conservatívek és radicalisok.

A botbüntetés eltörlése ellen küzd az irodalomban *Szemere Bertalan* is, 1838-ban, a javító fogházról írott munkájában:

Ki tilalmat tör, p. o. hallgatást szeg, engedetlen, dolgozni röst, kárt tesz, az büntettetni fog, de nem testileg, mert az, mint állati szer a javulást előli a lélekben örökre, eltöröltetik, hanem az élelem megkevesbitése, a dolog megvonása és sötét kamarába zárás által, — mi hogy mindig fogamatos, tapasztalat által megerősített igazság.

Ugyanigy *Balla Károly* úr pestmegyei udvari kapitány, 3 évvel utóbb megjelent munkájában:

„... a bot és korbács, melyeknek célszerűségük soha sem volt, nem is lehetend, nem egyéb, mint a népnek igazságróli fogalmával s a törvényhozás céljával össze nem férkezhető, erkölcsileg és anyagilag emberrontó s bűnmértékül soha nem szolgálható célelles eszköz és így isteni és emberi törvények szerint eltörlendő“.

Ám a botbüntetés megszüntetése első sorban a hirlap-irodalom érdeme és dicsősége, melynek tagjai akkor még eszményeket szolgálnak és az igazságot. A vezérszerep itt is a *Pesti Hirlap*nak jutott, illetve *Kossuth*nak. Cikkei, hatásukróli nem is szólva, nem csak irány, de jogi szaktudás tekintetében is messze túlszárnyalják a jelenkor irodalmát, úgy tudományos mélység, mint irány, azaz csin dolgában, és a nem jogász csak úgy tanulhatott belőle, mint a jogász. Csak a *P. H.* 1841. évi 250. lapján egy *pécsi* panaszlevélhez széljegyzetszerűleg írt vezércikkére, valamint az ugyanez évi

¹ Megszorítása iránt már az 1833. évi május 2-ki, *Dubraviczky* és *Császár* előlése alatt tartott kerületi ülésen emeltek szót *Nagy* és különösen *Deák Ferenc*, „a volt szalai követnek öcsese és választott követ“ a mint róla az Országgy. Tud. 40. füzetében följegyezve találjuk. Ez volt Deáknak első követi szereplése. (L. e. i. Ferenczy Z.: „Deák élete.“)

164. lapon „Ütleghvirtuózok“ és 321. lapon „Bot for ewer“ című vezércikkeire utalunk. Utóbbiban igazságtalannak és megszüntetendőnek mondja a gazdának testi fenyték jogát is, melylyel a *Csemegi-codex* az ország szegényére még most is szerencsétet. A többi cikkek közül *Karvassy Zsigmond*nak,¹ *Kenessey Kálmán*nak,² valamint a „*Pillanat fenytékünk*ről“ feliratú³ érdemel különös figyelmet. De a lapnak alig jelent meg száma 1841. és 1842-ben, mely a botbüntetés eltörlése iránti mozgalmat — többnyire vidéki levelezők jelentései útján — nem szította volna. Akár a megyei levelezést, akár a külföldi rovatot⁴ kíséri figyelemmel az olvasó, mindig talált adatokat, mely a hazai szegysenteljes viszonyokat azzal állítá szembe, a minek lenni kellene.⁵ A *Pesti Hirlap* izgatásai folytán a „*Világ*“, „*Jelenkor*“, a „*Nemzeti Ujság*“, sőt az „*Ofen-Pester Zeitung*“ is kénytelen, legalább hébe-hóba foglalkozni a kényes kérdéssel, persze mindegyik a saját szájaize szerint.⁶

Míg *Kossuth*, *Pestmegye* közgyűlésein kifejtett álláspontjához mérten, szentül hiszi, hogy a kormányt a nemzeti szellemnek megfelelő újítások megvalósítására csak a „védbástyák“ kényszeríthetik, mihez képest nagyon is inyére volna, ha a megyék, tágan értelmezve a szabályalkotó hatáskört, ha csak apródonként is, de eltíltanák a birói hatalom gyakorlóit a testi büntetéstől, addig a *Dessewffy Aurél* által vezérelt „*Világ*“ felveti a kérdést, szabad-e a megyéknek e törvényhozási kérdést megbolygatni s téve-tagadva, hogy szabad, volna-e eredménye a dolognak, midőn a kir. ítélőtábla a megyei határozatot nem tartozik figyelembe venni? — Véleményünk szerint a konzervatívek ellenvetései csak félig-meddig birnak megállható alappal, amennyiben törvé-

¹ P. H. 1841. évi 506. l.

² U. o. 208. l.

³ U. o. 207. l.

⁴ 1841. évi tavaszeli 31-ki szám.

⁵ L. még a „*Világ*“ 1841. évi 169. és 487. l. és a „*Nemzeti Ujság*“ 1845. évi május 8-ki sz., mely tiltakozik a botbüntetésnek törvényhozó intézkedés bevárása nélkül való eltörlése ellen.

⁶ Így a *Világ* 1842. évi 454. l., a P. H. u. e. évi 149. számában megjelent cikkére válaszul, azért tartja szükségesnek a testi büntetést, mert némely ember a baromnál is oktanabb.

nyeinknél fogva a rövid utú pörök — és a pörök tekintélyes része ilyen volt — nem voltak a táblához felelőbírhók; ilyenekbe tehát a tábla nem avatkozhatott. A szolgabírói ítélőhatalom pedig anélkül sem törvényen alapulván, szabályrendeletilag meg volt köthető. A kérdés inkább politikai, hogy ne mondjuk állambölcseleti, mert azon fordul meg a dolog: szabad-e a (megyei) közigazgatásnak a megyei ítélőhatalom körébe avatkozni? Ha szabad, úgy eltilthatja a törvényszéket a kor emberségesebb felfogásával meg nem egyeztetendő testi büntetés kiadásától. Figyelembe véve, hogy az 1869. évi IV. t.-cikk mondva csinált elméleteit nem ismerő korszakban sohasem jutott valakinek eszébe függetlennek mondani valakit attól, kinek akaratától függött (bírói) hivatalának elnyerése — legalább oly megyékben, melyekben közgyűlési választás útján töltötték be a megyetörvényszéki, táblabírói székeket — merőben csak elméleti fontossággal bírt volna az a kérdés: de lege lata szabad-e a megyének meghatároznia, *hogy* ítéljen a bíró? *Montesquieu* „*Esprit des lois*“-ját ők is nagyon jól ismerik, különválasztandónak mondják a közigazgatási és bírói hatalmakat, csak-hogy minden elvet a gyakorlati kivihetőség szempontjából vizsgálván, a közgyűlésen amugy is tanácskozási és szavazati joggal bíró táblabíráknak ítélőhatalmát nem a közgyűlés hatalmától akarják különválasztani, hanem a kormány hatalmától.

Mi sem természetesebb, mint, hogy az országnak lassanként legtöbb megyéje állást foglal a testi büntetés megszüntetése mellett. *Békés* törvényszéke 1842-ben botot nem ró ki.¹ Itt már korábban *báró Wenkheim Béla* alispánsága alatt kezdődnek a bot elleni agitációk. Az utolsó 5 év alatt csak a büntetett előéletűeket botoztatták s az enyhítés folyományaként: ezen idő óta fogházzal sujtott egyént botoztatni, illetve újólág büntetni nem kellett. *Szabolcs* már 1841 december 20-án óhajtottandónak mondja a bot eltörlését, de, alkalmas helyettesítő büntetés híjján, lehetetlennek tartja. — *Nyitra* törvényszéke 1841-ben kimondja, hogy botot ritkán fog kiróni.

¹ Pesti H. 1842. évi 111. l.

Az 1840 : 5. t.-c. által kiküldött országos bizottság, mint tudjuk, *Andrássy* indítványára egyhangúlag mondja ki, hogy a megalkotandó büntetőtörvénykönyv büntetési fajai közt a bot nem foglalhat helyet. *Ráday Gedeon* és *Szentkirályi Mór*icnak 1844 szeptember 11-iki követjelentése szerint: szeptember 2-án az országos ülésen a BTK. I. R. vétetvén tanácskozás alá, a büntetések nemei közé a testi büntetést csak egy megye követje kívánta soroztatni, a mi összehasonlíttatván az 1832/6. évi országgyűlési tanácskozásokkal, midőn az urbéri kihágások eseteiben a botbüntetések eltörléséről volt szó, igen öröndetes előlépést s a közértelem felvilágosulásának fokozatát mutatja.¹ — Ezen egy megye, mint a történelemből tudjuk *Vas* volt, mely a halálbüntetésnek is eltörlése miatt, alkalmasint az utolsó közgyűlési kiesapongások hatása alatt, állást foglalt az 1843-iki javaslatok ellen, 1843 szeptember 2-án.

A javaslat nem emelkedvén törvényerőre, Pest 1845 márc. 12-én, *Kossuth Lajos* táblabíró úr indítványára a gyárosokat, mesterembereket és községi birákat emancipálja a bot alól. A „*Budapesti Hiradó*“ szerkesztősége erre vonatkozólag azt mondja, hogy helyes, csakhogy a felsőbiróságok is rendelnek botbüntetést. E határozat az összes megyékkel közöltetvén, azok körül többen, így Tolna még 1845-ben, magukévá teszik a *Kossuth* indítványát. Az 1840 : 5. t.-c. által kiküldött országos bizottság, mint tudjuk, *Andrássy* indítványára egyhangúlag mondja ki, hogy a megalkotandó büntetőtörvénykönyv büntetési fajai közt a bot nem foglalhat helyet.

*

A *Kossuth* szavát követő *Országos védegyelet* 1846 novemberében beadvány útján kéri fel a megye közgyűlését, hogy méltányolván az egyletnek az ipar fellendítése tárgyában kifejtett munkásságát, erősítse meg ujólag a megyének azon közgyűlési határozatát, mely szerint iparosok testi büntetéssel nem sújthatók, mert az iparosok botoztatása, könnyen érthető okokból, gátja az iparfejlődésnek és a megye tisztviselői közt akad olyan, a ki a tilalmat megszegi. — A megye méltánylólág ismeri el az egylet áldásdús működését és a fenyítő törvény-

¹ Pestmegyei levéltár 1843-iki országgyűlési iratai.

széket bizza meg, hogy e tárgyban a legközelebbi közgyűlésnek véleményes jelentést tegyen. Ez a legközelebbi közgyűlésre megrendelt véleményes jelentés csak a márciusi napok zajában tud elkészülni.

*

Nyáry Pál másodalispán úr, mint a törvényszék elnöke jelenti a törvényszéknek, hogy miután március 15 óta, midőn a polgári jogegyenlőség kimondásával egyszersmind tisztább fogalmak kezdtek életet nyerni, a botbüntetést egyáltalában, még azokra nézve is, kik azt kimondott ítélet mellett lettek volna elszenvedendők, felfüggesztette. Nyáry indítványához képest a törvényszék kimondja, hogy a botozást mint büntetés eszközét céltalannak, az ember méltóságát lealázónak, a becsületérzetet előlőnek tekintvén, a kor igényeinek szellemében alkotott, a nemtelent a nemessel egyenlő polgári jog élvezetére emelő törvényekkel összeférőnek *nem*, sőt veszedelmesnek tartja. Hogy e büntetés módjának eme különbözősége továbbra is fenn ne maradjon, alispán úrnak intézkedését helyeseli és ez alapon a polgárosodott előhaladás követeléséhez képest *elrendeli, hogy ezentúl a megyében bottal fenytetni senki sem fog. Mi éránt a tisztviselők azzal utasítatnak, hogy a hivatalaikkal összekötött büntető hatóságot a törvények korlátai közt megengedett elzáratással gyakorolják.*

Ugyan e határozatával a törvényszék végre megvalósítandónak mondja azt, mit Nyáry 7 évvel korábban, még mint főjegyző, hasztalan sürgetett: a járási börtönök létesítését a nagyobb bátorságnak okáért, — az emberi érzet szempontjából pedig utasította a tisztviselőket, hogy, ha ezentúl *rabot küldenek be*, azt ne vásra fűzve, gyalog, hanem kocsin s hadnagygyal kísértessék.

Végül meghagyja a törvényszék a t. ügyésznek, hogy az udvari kapitánynyal egyetértőleg készítsen lajstromot az elítélteken végrehajtandó bot hátralévő mennyiségéről, hogy a büntetés e nemének átváltoztatása iránt az igazságügy-miniszternek felterjesztés tétethessék.

A lajstrom pár nap alatt elkészült és a megye felír úgy az igazságügy-, mint a külügyek miniszteriumához 3061/1848. szám alatt:

Méltóságos miniszter Ur.¹

Az újabban alkotott törvényeket a hon minden polgárait kiterjesztett jogegyenlőség szelleme lengvén át, mi azon meggyőződésben vagyunk, miszerint a nem nemesekre eddig bünteteskép alkalmazott botoztatás nem csak becstelenítő voltánál fogva, hanem azért is megszüntetendő, mivel annak az eddigi gyakorlat szerinti használása lerontaná a törvényekben felállított egyenlőség elvet. Ennélfogva a megye-törvényszéken volt rendes fenyítő eljárásokban botra ítélték jegyzékét gróf miniszter úrhoz azon kérelemmel terjesztjük fel, méltóztassék akkép intézkedni, hogy a bot-büntetés helyett — a kegyelmezés útján más büntetés helyettesíttessék. Egyébiránt ez alkalommal megjegyezzük egyrészt, hogy mivel az újabban alkotott törvények a vérfaragással bíró uradalmak hatóságát a megyékre ruházták át, az illető iratokat átveendjük. Az ottan hasonló minőségben szenvedő rabokra nézve újabb felterjesztést teendünk. Megjegyezzük egyébiránt azt is, hogy az igazságügyminiszterhez hasonlóan intéztünk felírást a végett, hogy a törvényszékeknél akkép méltóztassék intézkedni, miszerint a botoztatás végkép megszüntetessék.

Deák kellemetlen helyzetbe jut. Ő csak a végrehajtó hatalmat képviseli, a kért intézkedés pedig a törvényhozást illeti. Annak pedig most nincsen ráérkezése. Március hó 18-án kelt leiratával úgy intézi el a dolgot, hogy sem a törvényhozásnak, sem a végrehajtóhatalomnak joga meg ne sérüljön. Rendelet helyett azt jelenti ki, hogy a kérdés esetenként a törvényszék által döntsék el.

E leirat folytán a törvényszék 1848 május 23-án tartott fenyítő törvényszéken 545/1848. fenyítő törvényszéki sz. a. kimondja, hogy minden *két bot vagy korbácsbüntetés 1 napi fogsággal* helyettesíttessék. A határozatról *Hegedüs János* udvari kapitányt nyomban értesítették.

De pár héttel utóbb a *Deák* leiratát figyelembe sem vett *külügyminisztertől* is megérkezik a leirat, mely, a megye közönségének legnagyobb ámulatára, a botátváltoztatást továbbra is esetenként kegyelmileg mondja elintézendőnek:

„A külügyminiszter Pestvármegye egyetemének.

F. é. május 23-ról 3061. sz. a. kelt felterjesztésében foglalt kérelme folytán . . . a felmutatott rabjegyzéknek visszaadása mellett e vármegye egyetemét Ő Felsege nevében oda utasítom, hogy miután a törvényes bíróságok annak rendje szerint hozott ítéletei s az általok a fennálló

¹ A leírás alkalmával a méltóságos kitéltet kihagyták.

törvények alapján meghatározott büntetések rendelet által általánosan meg nem változtathatnának, következésképpen a testi büntetésekre nézve fennálló hazai törvényeknek a kor igényei által kívánt módosításai a *törvényhozás köréhez tartoznak*, addig, míg a törvényhozás e részben intézkedni fog, csupán csak egyes raboknak az ítéletileg reájuk rovott testi büntetésnek massali felcserélése iránt legfelsőbb helyen teendő folyamodások tárgyalhatók. A magyar külügyminiszter távollétében álladalmi titkár *Pulszky Ferencz* : Bécsben július 3-án 1848.

A fenyítő törvényszék lojalisabb *Deáknál*, mert a külügyminiszteri leiratot teszi magáévá, jöllehet *Deák* leirata a megyei hatáskört szélesebben értelmezi, mint az. Julius 14-én kimondja, hogy e leirat irányadónak fog vétetni és a *kalocsai* és *kecskeméti* törvényszékeknek is megküldetni. Egyúttal kimondja a törvényszék, hogy mindazon esetekben, melyekben 545. sz. a. hozott (föntebb közölt) határozatához képest a botbüntetést fogságra átváltoztatta és erről a rabot értesítette is, a külügyminiszter utján Ő Felségének *legfelsőbb helybenhagyás* céljából jelentést fog tenni.

A megye 1848 november 17-iki, Pesten tartott *nagygyűlésén* a törvényszék végzését helybenhagyván, annak jóváhagyása iránt Ő Felségét megkerestetni rendeli.

Itt jegyezzük meg, hogy a nemzeti őrseregről szóló 1848. évi XXII. t.-c. 31. §-a szerint a nemzeti őrsereg tagjai testi büntetéssel nem fenyíthetők.

HARMADIK RÉSZ.

A halálbüntetés, a magánjogi büntetés és az erkölcsi büntetések.

I. A halálbüntetés.

A míg *Kossuthé* a P. H., a lap soha sem fogal állást a halálbüntetés mellett. *Szalay* szerkesztősége alatt azonban a lap, a Hirnökéből átvéve az ungmegyei követek gyilkosain végrehajtott halálos ítélet végrehajtására vonatkozó cikket, azzal végzi: „a társas élet eseményeinek legborzasztóbbika végbemenvén, a ragyogó naptól bájfénybe öltözött természet közepett erős ingerül szolgált mindeneknek, megbecsülni és megóvni az oly drága életet.”¹

Pedig, hogy a halálbüntetésnek épenséggel nem lehetett a büntől elretentő hatása, azt ugyancsak a P. H.-nak ez évi 258. lapján megjelent cikk igazolja a legfényesebben: Muratty pesti gyilkosának kivégzésére ezrenként tolong a nép. Az akasztófa közelében korcsmákat rögtönöznek, mert az akasztás állandó mulatsága már a lakosság egy részének. Ez alkalommal pedig az akasztás alatt 3 zsebtolvajlás követtetett el...

A megyének, valamint a királyi táblának, mint hazasértési perekben I. fokon ítélkező bíróságnak ítéleteit, ha azok „legfelsőbb helyen is helybenhagyattak“, (ez a bevett szólásmód) a megye hajtja végre. A városok (Pest, Buda) és a fővesztő hatalommal bíró uriszékek közül mindeniknek külön fogháza és így, ennek megfelelően, mindegyiknek külön hóhérja van.

A halálbüntetés kétféle: *kötél* vagy *pallos* általi.

Nemes ember nem ítélhető kötél általi halálra.²

A kegyelmi kérvény elutasítása után a rabot a siralom-

¹ 1844. évi 90. l.

² L. e. i. P. H. 1841. évi 20. sz.

házba kísérik; majd másnap reggel 7 óra felé a vesztőhelyre. A 20-as években az átkísérés helyébe az átszállítás lép. A szállítás kocsin, vármegyei lovas katonák kíséretében történik.

A *pallos* általi halálbüntetést, legalább a század elején csak ott lehet végrehajtani, a hol bitó van. (Ekkor még a botbüntetést is ott hajtják végre.) A vesztőhelyre érkezett rab körül hajduk, katonák és kivezényelt falusi parasztok szorosan egymás mellett állva kört alkotnak, melyen belül helyet foglal: 1. a tiszti ügyész, (hazasértési pereknél a királyi ügyigazgató, a Martinovits-féle perben a közvádlóként szerepelt nyéki Németh János maga); 2. a bíróság tagjai közül egy ítélőmester; 3. a törvényes bizonyság, azaz a szolgabíró esküdtársával együtt; 4. az elítélt mellett van folyton vallásának lelkésze.

Az elrendezés befejeztével a szolgabíró felolvassa, illetőleg anyanyelvén megmagyarázza az elítéltnak a végrehajtandó ítéletet. Ezekután idő engedendő, hogy a rab végső töredelmes ájtatosságát végezze, minek megtörténte után a szolgabíró átadja a rabot a hóhérnak. A hóhér a rabot az e végre készített székre ülteti, hozzákötözi, szemét kendővel beköti.

A kötél általi halál bekövetkezte után a rab holtteste még több napig lóg az akasztófán.

3633|1828, 4390|1817, 4595|1828, 1167|1835, 527,1806, 1157|1797.

Az írott jog szerint 61 esetben alkalmazandó a halálbüntetés.¹ A gyakorlat enyhébb az írott jognál és csak ritkán alkalmazza a halálbüntetést. Így, az 1840. évi április 11-ki országos ülés elnökének kijelentése szerint, országos joggyakorlatnál fogva csak „előre elhatározott gyilkosság esetén és a déli nap fényénél világosabb próbák esetén van helye; de az indulatok enyhítő körülményeket képeznek“.

1—2 évtizeddel e kijelentés előtt még volt rá eset, hogy lopásért halálbüntetést róttak ki rendes törvényszéki uton.

1480|1802. Jelentés tétetvén ez alkalmazhatósággal, hogy a vármegye akasztófáján csüggő test minden ing és gatyá nélkül mezítelen, az utasok botránkoztatására függjön, udv. kapitány Halász Ferenc úr, amennyiben azon akasztott testet, az utasoknak botránkoztatására, mezítelennek lenni

¹ L. e. i. *Sárcsary Jakab*: „A halálbüntetésről“.

tapasztalni fogja, oly rendelkezéseket fog tenni, hogy a test az akasztófáról levétetvén, eltemettessen.

A bankócsinálás miatt elítélt Schirmer János esetében (527/1806) a hóhér a palloscsapást valamivel alább tevén, a rab nyakát el nem ütötte ugyan, de mégis annyira kivágta, hogy a feje egészen félre konyult. Ezután még két vágást és egy rántást kellett végezni pallosával.

4595/1828 (Tóth Zsuzsanna ügye): Mivel ez alkalmatossággal hitelesen jelentetett, hogy a hóhér nem a megkivárató módon járt el kötelességében, mivel az említett szerencsétlennek fejét két csapással sem egészen vágta el, ahoz képest az ez alkalommal személyesen jelenlevő főszolgabíró Kis László úrnak szóval meghagyatott, hogy a hóhért hívassa maga eleibe és ezen tetteért hathatósan megdorgálván, adja tudtára, hogy, ha ismét ilyen vigyázatlanságba fog tapasztaltatni, a fenyítéket el nem kerülendi.

*

A kivégzéseket sokan nézik.

Nyombanitélő hatalmú törvényszék által elítélt holttestet a „Norma“ szerint három napig kell az akasztófán hagyni (elrettetés céljából). Ily esetekben¹ nincsen se felebbezésnek, sem kegyelmi eljárásnak helye. Innét, hogy hivatalos jogtudomány szerint, nyilván, mert merőben csak a rendes fenyítő törvényszékek által megítélt ügyek statisztikája volt beszerezhető, ritka a halálos büntetés végrehajtása.

A hóhér fejénként a 20-as években 12, a negyvenes években 40 pengőforintokat kap.

A halálbüntetést sem szigorítani (exasperatio), sem pedig terhes nőn végrehajtani nem szabad.²

¹ A mint ezt a Haláskört tárgyzó fejezetben láttuk.

² L. e. i. 5073/1819. kancelláriai, 1930/1819. megyei sz. a. kecskeméti urszéki ügyész felperessége alatt Kis, másképp Vajeto v. Sárközy Marcella és Lakatos Péter nős parázna és tulajdon gyermekeinek gyilkosa ellen folyó per iratait.

II. A magánjogi büntetés.¹

A század elején a helytartótanács törvényhozási hatalmat bitorol. 1808. évi *julius 25-én*² kibocsátott rendeletével meghagyja, hogy „a ki másnak nem segít tüzet oltani, az az okozott kárban elmarasztalendő.“ 1812. évi január 21-iki³ rendelete pedig a rablók elősegítőit is az okozott károkból marasztaltatni rendeli.

A szónak mai értelmében vett vagyoni, azaz pénz-büntetés a törvény és az országos gyakorlat értelmében alkalmazandó volna ugyan bizonyos esetekben, nevezetesen nemesekkel szemben, testi büntetés helyett, kisebb bűncselekmények főbüntetéseként. (256/1823. sz. a. kancellária⁴ véleményes jelentést kér a megyétől Gyenge János ügyében, lehet-e a kirótt rabságot pénzzel megváltani.) Pénzbüntetésnek, a helytartótanácsnak és a kancelláriának⁵ leiratai értelmében, van helye a *sajtvétségekért* és az 1790:31. t.-c. szerint törvényszékieleg kirovandó, behajthatatlanság esetén fogságra vagy botra átváltoztatandó 100 arany erejéig, és *szerecssejáték* miatt;⁶ miért is nem képezheti vita tárgyát, hogy az országos jogszabályok értelmében alkalmazandó büntetések sorában a pénz is helyet foglal, ennek dacára Pest és a legtöbb megye uralgó gyakorlatát tartva szem

¹ 1719|1797, 4276|1805, 2447|1807, 98|1794, 1650|1814, 2614|1815, 729|1815, 2029|1815, 1470|1812, 566|1811, 1605|1815, 898|1826, 253|1827, 3041|1821, 3871|1820, 377|1828, 789|1822, 508|1823, 1997|1828, 2469|1828, 2045|1824, 2020|1827, 828|1826, 253|1827, 3041|1828, 3371|1820, 377|1828, 4428|1839, 12237|1836, 5296|1836, 382|1837, 30|1833, 1409|1835, 6633|1837, 1637|1837, 5392|1835, 3657|1832, 263|1824, 5593|1835, 3919|1836, 717|1840, 132|1844, 1658|1840, 3615|1848, 351|1841, 3955|1840, 1505|1843, 360|1841, 1814|1840, 551|1841, 5043|1842, 1216|1842, 6655|1841, 3984|1816, 1417|1819, 147|1819, 795|1838, 1941|1821, 1052|1828, 2503|1827, 2771|1828, 1710|1827, 2098|1827, 2701|1827, 104|1827, 304|1823, 4100|1839, 4442|1839, 6461|1838, 1004|1832, 843|1833, 3919|1836, 2507|1847, 5112|1841, 8615|1846, 3639|1840, 1959|1840, 739|1840, 533|1841, 2752|1845, 203|1845, 1269—1300|1847, 2701|1827, 670|1827, 670|1823, 2825|1836, 483|1838, 1028|1833, 43|1833, 5034|1841, 3517|1797.

² 16429. sz.

³ 1396. sz.

⁴ 1593. szám.

⁵ 1793. évi 16039. és 1794. évi 8529. sz.

⁶ L. e. i. a Doleschall testvérek és Okolicsányi János ügyvéd ellen 5910|1843. büntető kereset.

előtt, kétségtelen, hogy a pénz nem szokott kirovatni a törvényszék által, minek hitelül hivatkozom azon körülményre, hogy pénzbüntetésben marasztaló ítéletet sem a megye kebelbeli törvényszékei által elintézett, sem a megkeresések mellett elfekvő iratok közt nem találtam.

E tekintetben a ráckevei úriszékek alá tartozó városi tanácsok gyakorlata némileg eltér.

281|1836. ráckevei iktató szám: Csépi Handzsán, Czveta és Kis Besza panaszosképen előadván, hogy őket Osztovecs Máté és Zsifko Ésküttek azért, mintha ezek unokatestvérjükről azt költötték volna, hogy háromfejű gyermeket szült, 6 korbács és illetve 1 pengő forinttal büntették, elégtételért esedeznek.

A *jobbágyoknak* pénzzel való büntetésük tilalmas lévén, az 1 pengő forintnak visszatérítésében az előjárók marasztaltatnak és azért, hogy Hadzsán Czvétát gondatlan beszédeért 6 korbácscsal megfenyegették, a törvény színe előtt megdorgáltatnak.

78|1839. ráckevei iktató szám (Katona Léninek a promontori városi tanácstól felebb hozott Gáspár Antalné elleni becestelenítő perében).

Jobbágyok közt becestelenítés miatt pénzbeli büntetésnek helye nem lévén, a helyett az alperes M. Vazul házánál szenvedendő három napi elzárásra ítéltetik és ezen kívül az okozott és a végrehajtáskor kitudandó kárnak megérítésében marasztaltatik, az írományok végrehajtás végett a Tanácsnak visszaküldettétvén.

*

Annál gyakoribbak a szónak immáron elavult értelmében vett vagyoni jogi büntetések, nevezetesen a sértettel és a házi pénztárral szemben megállapított vagyoni jogi kötelezések. Ezeket is büntetésnek tekintik, mert a bűncselekmény folytán kirótt rossz.

Ide tartoznak:

I. a *sértettet megillető díjak* nevezetesen *kártérítési díj, fájdalomdíj, orvosi és gyógykezelési díj*, a 40-es években ezeken kívül a *keresetmulasztási díj*, 48-ban pedig a *nemzet-örség ellen lázítók* ügyében a rend fentartásra szükséges *katonaság napidíja*. Ez utóbbiak megítélését Fabinyi Teofil tiszti ügyész szorgalmazta.

II. A *bűnügyi költségek* (tanudíj és útiköltségek).

III. A *rabtartásdíj*.

Lássuk ezeket egyenkint:

I. *A sértettet megillető díjak:*

a) *Fájdalom vagy szenvedési díj* testi sértés esetén jár. 5 és 100 pengőforint közt váltakozik. A gyakorlat nem állandó. Zsinórmérték nincs, nem is lehet, mert a díj mérvének megállapításánál nemcsak a gyógytartam, hanem a szenvedett sérüléssel járó fájdalom mérve és a kegyetlenkedések nagysága is figyelembe veendő. Ennek dacára a 40 frtot ritkán haladja meg. 10 és 20 pengőforint a leggyakoribb.¹

b) *Vérdíj* (homagium) 40 pengőforint, mely a megölt személy örököseinek jár. Gondatlan emberölés esetén is megítélhető. Tartásdíj (kivéven a ráckevei uriszéket) nem ítéltető meg.

c) *Orvosi- és gyógykezelési díjak.* Ezekre nézve szabály, hogy az orvos vagy a sérült mulasztása, hibája folytán okozott kiadásokat nem a vádlott, hanem a hibás fél viseli.

d) *A kártérítési díjjal* azonos elbírálás alá esnek a vádlott által jogtalanul bírt ingók. Minthogy, a mint ezt fönnebb kifejtettük, a lopás vagy orgazdaság tanuk és sértett jelentkezése nélkül is könnyen megállapítható, különösen gyanus személyekkel szemben, ha a birtokukban talált ingó dolog jogos szerzésmódját kimutatni nem tudják, nem csudálkozhatunk oly ítéleti rendelkezések fölött, mely szerint a szolgabíró vegye el a vádlott lovait, kivéven, ha azok jogszerű szerzésmódját a végrehajtáskor bebizonyítani tudná.² Megjegyezzük egyébként, hogy kártérítési és megtérítési kötelezettség *közgyűlési határozat útján is* kimondható, bűnper lefolytatása nélkül, a mint ezt a közbenszóló eljárásról szóló fejezetben kifejtettük. E felfogás folyamányaként, — ha kivételként is — de előfordul bűnperbe nem idézett személyeknek, a kihallgatott tanuk vallomása alapján, kártérítésre kötelezése.

¹ 1835|1837.

² 735|1838, 1941|1821, 1052|1818.

A kártérítés kiváló gondoskodás tárgya országszerte. Innét, hogy a helytartótanács akárhányszor országos körözését rendeli el, értékkel alig bíró tárgyaknak: ködmennek, csizmának.

Tettes Ns. Pest Vgyének 1827. Eszt. Szent András hava 6. napján, sz. kir. Pest Városának tartatott Kis Gyüléséből költ

Hirdetmény.

4118|1828. Nemes Szabolch Vgye Rabokat ítélő Tvszékének f. é. kisasszony hava 27-ről költ hivatalos megkeresése következtében ezennel tudtokra adatik a megyében helyheztetett mezővárosok és Helységek lakosainak a fent tisztelt Vgye Tszke által akasztófára íteltetett, de perének a felsőbb Tszékekről lett visszaérkezése előtt elszökött és később Horváth János név alatt megforgattatott Erdélyi Joannal a /. jegyzetben le irt lovak és kotsi találtattak, annál fogva a kik azokhoz való igazaitak bebizonyíthatnak, a többször tisztelt Nagyságos Vgyének magokat jelentik.

Mellesleg megjegyezzük, hogy a legtöbb visszaélést e tekintetben az uradalmi uriszékek követik el, melyek az uradalom kárára elkövetett bűncselekmények tárgyában is ítéleznek.

e) A *keresetmulasztási díj* oly esetekben, melyekben a sértettnek nem volt állandó alkalmazása, 30 pengőkrajcár minden elmulasztott nap után.

*

II. A *tanu napidíját és utiköltségeit* csak a 10-es évek végén kezdik megítélni, mert tapasztaltatott, hogy sok ember már a vizsgálat során is vonakodik vallani, nehogy messze vidékről beidézttetvén a törvényszéki tárgyalásra, senkin nem követelhető kiadásokba verődjék. E díjak mérvének ítélet-hozatal előtti meghatározását a kir. tábla csak a 40-es évek végén teszi kötelezővé.

*

III. A *rabtartásdíj, (kenyérportió)* a helytartótanács leiratai szerint, a próbák hiányossága okából felmentettekkel szemben meg nem ítéltetők. Rendszerint 4 kr. a szegedi javítóházra ítéltettekkel szemben 12 kr., egy-egy fogházban töltött nap után. Idegen törvényhatóság, például a tudományos egyetem jurisdictiója alá tartozó rabot a megyének első sorban

az illető törvényhatóság (megye, város, uradalom vagy főiskola) pénztára felel a kebelében lévő uriszékkal szemben, esetleg érvényesíthető jogainak sérelme nélkül.¹ S ha kötelezettségének teljesítésére barátilag eredménytelenül hívták fel, úgy fizetésre a helytartótanács útján kényszeríthető.

Az összes díjak hivatalból ítélendők meg.

*

Az 1816. évi² összes törvényhatóságokhoz intézett körlevél 5. pontja, az egykorú fordítás szerint, kimondja, hogy „mihelyst a rab befogattatik és olyanok a környülállások, melyekből gyanítani lehet, hogy vétkesnek fog találtatni, az ilyennek az értéke azonnal irattasson össze és mind az okozott károk, mind a tartásbeli költségek megtérítése végett tilalom és zár alá vétessenek, mindazonáltal arra gond legyen, hogy a rabnak ártatlan felesége és gyermekei élelmeiktől meg ne fosztassanak és feleségek hozományi javaik az ő javaikhoz ne foglaltassanak.“ Az összeírást, a leirat 6. pontja szerint, a t. ügyész tartozik eszközölni, a megye gyakorlata szerint ezt a vizsgáló közeg, tehát a szolgabíró vagy csendbíztos végzi.

Az 1799. évi október 1-én 22904. sz. a. kelt helytartótanácsi rendelet szerint a följelentő az ártatlanul elítéltnak okozott vizsgálati (értsd: fogság-) költségek megtérítésében elmarasztalendő, de a gyakorlat nem veszi figyelembe.³

E tekintetben egyébként gyakran páratlan a szigor.⁴ A vádlott minden holmiját lefoglalják, minek folytán a fogházban gyakran mezítláb és rongyosan jár.⁵

A sértettet nem is kérdezik, kívánja-e a megítélést. Ugyanez áll a behajtásról, illetve az ingók összeírásáról, melyet hivatalból foganatosítanak.

¹ 1810. április 6. helytartótanácsi rendelet. Kassics.

² 23974. sz.

³ 1918/1807.

L. e. i. Pesti Hirlap 1844. évi 177 l. *Bácsmegye*.

⁴ Úgy látszik egybeült is, mert például a Pesti Hirlap 1842. évi 95. l. szerint Bácsban komolyan számbaveendő oldalról indítvány tétetett az iránt, hogy az elítélt vádlott oly esetekben, melyekben vagyoni fedezetet nyújtani nem tud, a károsnak megítélhető legyen.

⁵ 1128/1823.

A közgyűlés 1844 szeptember 13-án¹ mondja ki, hogy az elfogott rab vagyonának zár alá vétele, minthogy a kártérítés a büntető igazságszolgáltatás legfontosabb célja, el ne maradjon az eljárás megindításakor, s hogy elmaradása esetén a *szolgabírák az elsikkadt vagyon erejéig kártérítéssel tartoznak*. Ezt azonban nem mindig veszik figyelembe.

Már az ítélet rendeli el a vagyoni büntetés behajtását, megnevezvén azt a szolgabíró, kire jelen ítélet végrehajtása bízatik.

A kótyavetye (árverés) megejtése után az iratok az ügyészhez kerülnek és csak akkor jutnak levelestárba, ha a tiszti ügyész a végrehajtást szabályszerűen lefolytatottnak találta.

Az *elsőbbség* tekintetében irányadó a helytartótanács 1816. évi² rendelete, mely szerint a kótyavetyén befolyt pénz első sorban a sértettet megillető díjak kiegyenlítésére fordítandó. Csak a fennmaradó összeg szolgál a megye házi pénztárának rabtartásdíj címén fennálló követelésének fedezetére.

Nemleges eredményű végrehajtások nyilvántartandók a községelőjáróságok és szolgabírák útján, hogy ha a végrehajtást szenvedő valamikor vagyonhoz jut, a követelés behajtása újólág megkísérélhető legyen.³

A szolgabíró minden késedelmessége miatt a kisgyűlésnél tehető panasz. Urszékeknél az uri törvényszék rendeli el s egy uriszéki tisztviselő foganatosítja a végrehajtást.

Ítélet után, ha a vádlott az I. és II. fokú ítélet hozatala közt halt meg; az ítélet a magánjogi büntetés tekintetében a halál által jogerőre emelkedik és végrehajtandó.

A kótyavetyén *adóhátralékos* kárvallottak javára befolyó pénz a házipénztárba fizetendő és adójukba betudatik.

Permegújítás nem hátráltatja még a kótyavetyének a megtartását sem, de a köz- vagy kisgyűlésnek jogában áll különösen tekintetbe veendő esetekben a felfüggesztő hatályt kivételesen elrendelni.

¹ 1511. sz. alatt.

² 23979. számú.

³ 6294/1845, 6835/1847, 1888/1845, 2260/1845.

Kegyelem útján a király egy ízben¹ (Gál István ügyben) az ítéletnek a magánjogi rendelkezésekre vonatkozó részét is hatályon kívül helyezte. A közgyűlés tiltakozása folytán azonban (Hk. és 1715. évi 48. t.-c.) visszavonja az elengedést.

III. Erkölcsei büntetések.

(Dorgálás, perbenállás, kitiltás, illetőségi községbe utalás, felfüggesztés, pellengér, katonaság).

1. Kis súlyú bűncselekmény esetén;
2. ha vitás, büntetendő-e az erkölcsessel ellenkező cselekmény;

3. nagyobb súlyú bűncselekmények esetén, esetleg perbenállásnak vagy a vizsgálati fogságban töltött időnek büntetésül való betudása mellett, különösen, ha a cselekmény az indulat rohamos felgerjedésében, meggondolatlanságból vagy más, a beszámítás fokát lényegesen alászállító enyhítő körülmények vagy okok közt követte el, *dorgálásnak* van helye.

Büntetésnek tekintették-e vagy sem a dorgálást, bajos eldönteni. A jogirodalom nem törődik vele. A bírák meg... nem okoskodnak, hanem ítélnék. Az 1820. évi február 20-án orgazdasággal vádolt Horváth Ferenc ellen hozott ítélet szerint, vádlottat azért kellett dorgálásra ítélni, mert büntetve eddig még nem volt és keményebb büntetésnek helye nem találtatott. Itt tehát határozottan büntetésnek tekintik a dorgálást. De az ily esetekből nem lehetett általában érvényes következtetést levonni, mert kirótták perbe se vont személy ellen is, így (128/1827.) *Bogáthy Antal* orvos, szakértőként szerepelt chirurgusra, mert a vádlott ellen szóló (hamis) orvosi bizonyítványt a tényállásról való előzetes meggyőződés nélkül helyesnek mondta, jöllehet könnyelmű bizonyítással már sok kellemetlenséget okozott.

1815. Eszt. Nov. Holnap 20-n. Törvényesen egyesített Pest Pilis és Solt Vármegyének Pest Városában tartatott Törvényszéke által 318 sz. a. Ítéltetett: Kajzer, másképp Császár János taksonyi mészáros két lopott ökröket Juhász Mihálytól és Geregy Sándortól 200 frton megalkudván,

¹ 2071/1808, 3112/1808, 1445/1806.

noha magát e részben gyanussá tette, hogy írás nélkül a kérdéses ökröket általvenni merészkedett, mivel mindazonáltal a helybeli bírák a tettes törvényszék előtt azt jelentették légyen, hogy mindaddig a kérdéses marhákat a mézáros megvenni nem akarta, míg a Bírák meg nem nézték és mivel Juhász Mihály rabnak az apja ismeretes volt a helységbe, annál bátrabban megvehette, ennélfogva *a büntetéstől felmentetvén, dorgálással és intéssel elbocsájtatott.*

Dorgálásra, többnyire kemény dorgálásra ítelt a törvényszék véres verekedésért, vigyázatlanságból keletkezett emberölésért 13 éves vádlottat,¹ nyelveskedésért,² bűnpártolásért,³ (3 havi vizsgálati fogságnak büntetésül való betudása mellett) orgazdaságért.⁴

A dorgálás, mint büntetés, országszerte ismeretes.

1925/1823 sz. a Kuria rendeli el Ns Prikkel Antal közgyűlési megdorgáltatását a tiszti pert nekie büntetésül betudván, felmentvén alperest a reá kiszabott 1 heti büntetés alól (engedetlenség volt a vád).

Lásd az 1416/1820. sz. a. jegyzőkönyvi bejegyzést ugyanilyen septemvirális táblai ítéletről Farkas György ügyében.

Vágó Illés Czagány János. Amannál 2 elvérzett malac, emennél pedig egy bitang ló, melyet tőle ezután Czerne József betyár ellopott, találtatván, de úgy az egyik, mint a másik, ezeknek hozzájuk való tévedéseket állítván; minekutánna a kérdéses ökörhusban is, vallomásuk szerint, tudtok nélkül részesültenek, szabadon bocsájtatni rendeltettek — az ökör árának megfizetése pedig stb. stb. 1539/1815 folyó sz. 165/1814.

1539/1815. Nemes, máskép Somodi András tinnyei lakos, némely rossz és a tinnyei erdőbe mulatozó embereknek takargatásával és orgazda-

¹ 1837. szeptember 18.

² 1844. február 12-én Bensdorfer Friderikát.

³ 1814. augusztus 22-iki ítélet nemes Somosdi Andort.

⁴ 1820. február 23. Horváth Ferenc (jövendőre nézve javításul szolgáló megfeddése után szabadon bocsájtatik) és 1836. február 22-iki ítélet, Jakoda József ügyében: minekutána az be nem bizonyosodott, hogy a kérdéses bundát, mint tudva lopottat, vette volna, sőt az jött világosságra, hogy az nem ér többet a kifizetett árúnál, 1 heti fogság beszámíttatván, hogy máskor ismerellen jóságot venni óvakodjék. — Ugyancsak orgazdaság miatt 1847. július 17-én nemes Frangusz Antal; 1843. szeptember 18-án Kleisinger ügy; 1840. nov. 22-én a kecskeméti törvényszék Palócz Samut; 858/1829. számú csomóban: Szabados Krisztinát Ecseri Erzsébet által provocáltatván, eltaszításnál egyebet nem tett; lámpa meggyújtásának elmulasztása által okozott vonatkisiklásért törvényszék elébe hurcoltatásának betudása mellett, 1848. március 8-ikán (Lazsányi József).

sággal vádoltatván, azért, hogy noha Földes asszonyának otléteket tudtára adta, azt mindazonáltal a Helybeli tisztviselő uraknak bejelenteni elmulasztotta, ennek okáért 3 hónapi áristomozása büntetésül beszámíttatván kemény dorgálás mellett elbocsájtatott.

A dorgálást, a megyei törvényszéki gyakorlat szerint, különösen „büntetőperbenállásnak büntetésül betudásával“, az uriszékek gyakorlata szerint (becsületsértések és az uri törvényszék és uradalmi tisztviselők megrágalmazása esetén) bocsánatkérésre kötelezéssel kapcsolatban szokták kiróni. A bocsánatkérésre kötelezés megyetörvényszéki ítéletekben nem fordul elő.

Ráckevei uriszék 184|1841. Raboskodó Veres Nagy Péter, a törvény színe előtt eddigi vétkes élete módja miatt töredelmes szánást-bánást jelentvén ki, és erősen fogadván, hogy ennek utána magát megjobbitja és soha többet vétkes cselekedeteket elkövetni nem fog, miután nem ok nélkül, gyanítani lehet, hogy eddigi rossz viselete többnyire onnét van, hogy egész éven át nem Ráckeve városában, hanem a somlyói szigeten, minden emberi társaságtól elszakasztva, egy kunyhóban, mintegy nomadikus (!) életet él, annál fogva kötelességül tétetett néki, hogy mai naptól számított 8 napok alatt somlyói lakását odahagyván, Ráckeve városába beköltözzék és itten tartsa rendes lakását — különben fentartja az uradalmi ügyész magának ezen javíthatatlan jobbágnak kibecsültetése végett törvényes keresetét.

Erkölcsi büntetésnek tekintendők ezenkívül:

II. *A perben állás*, különösen hosszú ideig tartott per esetén.

III. *A vármegye területéről örökre kitiltás*.¹

IV. *Az illetőségi községbe utalás*, különösen csavargókkal szemben, igen gyakori² és pedig rendszerint fiskálisi menedéklevéllel. 5322/1828.

V. *A viselt hivataltól és városi választott polgárjog gyakorlatától való felfüggesztés, ügyvédekkel szemben az ügyvédség gyakorlatától való eltiltás (silentium)*,³ vagyon

¹ Szokoly Ignác ügye: csalás miatt kirótt 5 évi fogságbüntetésének letelte után 396/1809.

² 1688|1812, 1258|1811.

³ 3986|1845, 2194|1846, 2145|1846.

elleni bűncselekmények és ügyvédekkel szemben pedig „izgágaság“ (alaptalanoknak talált feljelentéseknek a jogkeresők nevében való beadása) esetén.

1816. évi Szent András hó 22-n. Csermák István törvénybíró lopásért, mellékbüntetésül, viselt hivatalától megfosztatik és kimondatik, hogy abban, sem bármiféle más közhivatalban jövőre nem alkalmaztathatik.

1811. esztendei Szent Mihály hó 19-én. Szentmihályi Mihály tartisai nótárius, ki egy öreg muzsikust megvert, mert az néki zenélni nem akart, (mellékbüntetésül) viselt nótáriusi hivatalára érdemetlennek íteltetvén, meghagyatik a szolgabíró urnak, hogy helyébe más nótáriusról gondoskodjék.

VI. Elvértve, de csak a ráckevei uriszek területén: a pellengér:

1837|1821. ráckevei iktató szám. Minthogy pedig Szent Miklóson egy idő óta a borozások és vérengzések több szomorú példái fordulnak elő, a raboskodó Bányay Sámuel, mind magának jobbulása, mind mások elijesztő példájára, egy vasárnap a helység háza előtt, az istenszolgálat után, felolvastatván és kihirdettetvén, a jelen ítélet az egész lakosság előtt is kiszolgáltatván, egész estvélig a bűn jeleivel, úgymint a késsel, Török István keresztülszúrt kalapjával és véres ingével kitétetni rendeltetett. A végrehajtás végett pedig Bauman Károly tőkölei distriktuális tiszt kiküldetik, jelentése felváratván.

VII. Ide soroljuk a tartósan szabadságoltaknak a katonasághoz való visszaküldetést is,¹ a mi a 19. században már az uriszeknél is csak elvértve fordul elő.

¹ 838|1836. ráckevei szám.

